SÜDDÎ TEFSİRİ

Tefsîrü's-Süddî el-Kebîr

تفسير السدي الكبير

1

للإمام أبي محمد إسماعيل بن عبد الرحمن السدي الكبير

SÜDDÎ

Ebû Muhammed İsmâîl b. Abdirrahmân

beka

SÜDDÎ TEFSİRİ

Tefsîrü's-Süddî el-Kebîr

Süddî el-Kebîr, sahâbenin rahle-i tedrisinden geçerek onların elinde yetişmiş bu tâbiîn âlimleri arasındadır ki o, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbâs gibi, sahâbenin tefsir hususunda en önde gelen iki isminin elinde yetişme şerefine erişmiştir. İşte bu yüzden Süddî'nin tefsiri önemli yer arz etmekte ve tefsirler arasında yüksek bir dereceye sahip bulunmaktadır. Nitekim kendisinden sonraki asırlardan günümüze kadar yazılmış birçok tefsir kitabının müellifi onun rivâyetlerini ve nakillerini alma hususunda çok istekli olmuştur. Ayrıca bazı nedenlerden dolayı onun ilmî şahsiyetini kötülemeye çalışanlar olduğu gibi onu âdil ve güvenilir bulup kendi çağdaşlarının üzerine çıkaranlar da olmuştur.

Süddî'nin tefsiri çok önceden beri araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Nitekim İbnü'n-Nedîm, kitabında Süddî'nin tefsirine yer verdiği gibi, yakın dönemde de Mahmud Şâkir ve Fuat Sezgin de eserlerinde Süddî'nin tefsirinin ilk dönem rivâyet esasına göre yazılan tefsirlerden olduğunu belirtmişlerdir.

Süddî'nin tefsirine verilen bu önem, ilmî kişiliği hakkında söylenen farklı şeyler ve araştırmacıların onu ilk dönem tefsirleri arasında sayması gibi nedenler, bizi rivâyet tefsirlerine dağılmış olan Süddî'nin Kur'ân yorumlarını bir araya getirmeye, erken dönem tefsir tarihinde rivâyet tefsirinin şeklini ortaya koyacak şekilde tahkik ederek bu tefsiri ortaya çıkarmaya sevk etti.

Selamkitap.com

CİLT ISBN 978-625-6145-81-8

beka

9 786256 145801

بسم الله الرحمن الرحيم

SÜDDÎ TEFSİRİ

TEFSÎRÜ'S-SÜDDÎ EL-KEBÎR

1. CİLT

FÂTİHA - ÂL-İ İMRÂN

KİTABIN ADI & YAZARI
SÜDDÎ TEFSİRİ
TEFSÎRÜ'S-SÜDDÎ EL-KEBÎR
EBÛ MUHAMMED İSMÂİL B. ABDİRRAHMÂN B. EBÎ KERÎME
EL-A'VER ES-SÜDDÎ EL-KEBÎR EL-KÛFÎ

TAHKİK VE TA'LİK
Dr. Muhammed Atâ YÛSUF

TERCÜME
Murat KARAÇİZMELİ

EDİTÖR
Doç. Dr. Avnullah Enes ATEŞ

HADİSLERİN ARAPÇA METİNLERİ
Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ

TASHİH
Hale MENAL

SON OKUMA
Vahit METİN

İÇ & KAPAK TASARIM
A. Azzam ÖZEL

ISBN
978-625-6145-80-1 (Tk) 978-625-6145-81-8 (1.c)

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 45522

ŞABAN - 1446 / ŞUBAT - 2025
1. BASKI

beka

Ziya Gökalp Mahallesi, Abdullah Paşa Caddesi, No:28
Başakşehir/İstanbul
Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40
WhatsApp Hattı: 0212 909 80 86
Web: www.bekakitap.com Eposta: bekayay@hotmail.com
Yayıncılık Sertifika No: 50128

SÜDDÎ EL-KEBÎR

SÜDDÎ TEFSİRİ

TEFSÎRÜ'S-SÜDDÎ EL-KEBÎR

TERCÜME
Murat KARAÇİZMELİ

HADİSLERİN ARAPÇALARI
Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ

beka

HADİSLERİN ARAPÇALARINI YERLEŞTİRENİN ÖNSÖZÜ

Süddî sahâbe neslinden Abdullah b. Ömer, Hz. Hasan, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'a yetişen ve Enes b. Mâlik'ten hadis dinleyen tabiîn âlimlerindendir.

Kûfeliler içinde tefsire dair en çok rivayeti ve birikimi bulunan ve tâbiîn neslinin küçüklerinden sayılan Süddî, hadis otoriteleri tarafından tenkit edilen râvilerden biridir. Ancak Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in onu sika olarak görmesi, Süfyân es-Sevrî ve Şu'be b. Haccâc gibi otoritelerin kendisinden rivayette bulunması, onun hadis ilmi açısından da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte yapılan araştırmalar Süddî'nin, tefsirde Ehl-i kitap'tan en çok rivayette bulunan kişilerden biri olduğunu ve rivâyetleri arasında münker olarak kabul edilen aktarımlarının olduğunu göstermektedir. Bütün bu eleştirilere rağmen Süddî rivâyet tefsirinin önemli kaynaklarındandır. Nitekim bu eserde de onun rivâyetleri derlenmiş ve naklettiği bilgiler ilgili ayetler altında verilmiştir. Sadece bu eserde onun Kur'ân Tefsirine yönelik rivâyetlerin sayısının 2173 sayısına ulaşması bile rivâyet tefsiri hususunda konumuna işaret etmesi bakımından yeterlidir. Eserin muhakkiki Muhammed Atâ Yûsuf, Süddî'ye nispet edilen ve altı ayrı rivayet tefsirinde yer alan rivayetleri bir araya getirerek neşretmiştir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bu rivâyetlerin bir kısmı muhteva olarak aktarılmış, bazı rivâyetler birleştirilmiş ve hemen tamamına yakınında rivâyetlerin isnâdı ihmal edilmiştir. Bu nedenle biz bu eserin tercümesinde -başvuru eseri olması nedeniyle- söz konusu rivâyetlerin -ulaşabildiğimiz kadarıyla- tam isnadlı orijinal metinlerini de vermeyi uygun gördük. Ancak burada bir iki hususu belirtmemiz gerekir;

Rivâyetler verilirken şayet tercümesini yaptığımız bu neşirde haberin isnadı verilmemişse Süddî'ye kadar olan kısmı köşeli parantez [ ] içerisinde vermeyi tercih ettik. Rivayetin isnadlı şekline ulaşamadığımız durumda ise neşirdeki metne bağlı kalarak rivâyetin Arapça metinlerini yazdık. Muhakkik bazen birkaç rivâyeti birleştirmiş ve Süddi'den nakledilen birkaç haberi tek bir metinle aktarmıştır. Bu durumlarda şayet konuya ilişkin birkaç rivâyet mevcutsa bunları ayrı ayrı vermenin daha doğru olacağını düşündük.

Kuşkusuz Süddî'nin rivâyetleri sadece burada zikredilenlerden ibaret değildir. Rivâyetleri araştırırken gördüğümüz kadarıyla burada zikredilen rivâyetlerin dışında daha birçok ayete ilişkin Süddî'den nakledilen haberle bulunmaktadır. Yine şunu da ifade etmek gerekir ki; tefsire ilişkin Süddî'den bu eserde zikredilen 2173 rivayet bile başlı başına, onun birçok ayete ilişkin bilgi aktardığını göstermektedir.

Tevfîk bizden başarı Allah'tandır.

Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ

GİRİŞ
ÖNSÖZ, TAHKİK YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

MUHAKKİKİN ÖNSÖZÜ

Hamd Allah'a mahsustur. Ben de O'na hamd eder, O'ndan yardım ister ve beni bağışlamasını dilerim. Nefsimin şerrinden ve kötü amellerimden de Allah'a sığınırım.

Allah, Nebî'sini (sav) Kur'ân'ı açıklama görevi ile mükellef kılıp O'na şöyle hitap etmiştir:

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı indirdik."[1]

Allah Rasûlü (sav) de kendisine verilen bu görevi hakkı ile yerine getirerek insanlara karmaşık gelen konularla, kendisine din ve şeriat hakkında sordukları soruları onlara açıkladı.

Kendisinden sonra ise Kur'ân âyetlerini açıklama görevini ashâbından bir grup kimse yerine getirdi. Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi sahabîler bu hususta öne çıkan isimlerden bazılarıdır. Sahâbenin bu nesli Kur'ân'ın tefsirinde sadece müphem lafızların açıklanması ve sebeb-i nüzûlün aktarılmasıyla yetinip, âyetlerde derinlemesine ve geniş açıklamalara dalmaktan aşırı derecede sakınarak bu dünyadan ayrılmışlardır.

Daha sonra tâbiîn dönemi geldi. Onlar kendilerinin Allah Rasûlü (sav) ile beraber olma, birlikte savaşma ve onunla cihada katılma gibi fırsatları kaçırdıklarını gördüler, âyetlerin nüzûlüne şahit olmadıkları için de bununla ilgili birçok sır ve hükümleri öğrenme fırsatının ellerinden gittiğini fark

---

1 Nahl, 16/44.

ettiler. Bundan dolayı yukarıda isimlerini verdiğimiz tefsir hususunda öne çıkmış sahabîlere sorular sormak, fetva istemek, ilim öğrenmek, öğrencilik yapmak, onlardan çeşitli rivâyetler nakletmek ve onlara tâbi olmak için bu sahabîlerin etrafında toplandılar. Böylece tâbiînden birçok tefsir âlimi yetişmiş oldu ve bunlar arasında Katâde, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Şa'bî, Süddî el-Kebîr gibi şahsiyetler öne çıktı.

Süddî el-Kebîr, sahâbenin rahle-i tedrisinden geçerek onların elinde yetişmiş bu tâbiîn âlimleri arasındadır ki o, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbâs gibi, sahâbenin tefsir hususunda en önde gelen iki isminin elinde yetişme şerefine erişmiştir. İşte bu yüzden Süddî'nin tefsiri önemli yer arz etmekte ve tefsirler arasında yüksek bir dereceye sahip bulunmaktadır. Nitekim kendisinden sonraki asırlardan günümüze kadar yazılmış birçok tefsir kitabının müellifi onun rivâyetlerini ve nakillerini alma hususunda çok istekli olmuştur. Ayrıca bazı nedenlerden dolayı onun ilmî şahsiyetini kötülemeye çalışanlar olduğu gibi onu âdil ve güvenilir bulup kendi çağdaşlarının üzerine çıkaranlar da olmuştur.

Süddî'nin tefsiri çok önceden beri araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Nitekim İbnü'n-Nedîm, kitabında Süddî'nin tefsirine yer verdiği gibi, yakın dönemde de Mahmud Şâkir ve Fuat Sezgin de eserlerinde Süddî'nin tefsirinin ilk dönem rivâyet esasına göre yazılan tefsirlerden olduğunu belirtmişlerdir.

Süddî'nin tefsirine verilen bu önem, ilmî kişiliği hakkında söylenen farklı şeyler ve araştırmacıların onu ilk dönem tefsirleri arasında saymaması gibi nedenler, bizi rivâyet tefsirlerine dağılmış olan Süddî'nin Kur'ân yorumlarını bir araya getirmeye, erken dönem tefsir tarihinde rivâyet tefsirinin şeklini ortaya koyacak şekilde tahkik ederek bu tefsiri ortaya çıkarmaya sevk etti.

Tefsir kitaplarında geçen Süddî'ye ait rivâyetleri detaylı bir şekilde gördükten sonra bizi bu araştırmayı yapmaya sevk eden ikinci bir etken daha ortaya çıktı ki bu da Süddî'nin farklı konularda rivâyet ettiği İsrâiliyyat türü haberlerdir. Bu haberler; kaynaklarının bilinmesi, kabul edilebilir olanların ve olmayanların açıklanması ve Kur'ân'ı tefsir etmede bu tür rivâyetlerin önemi veya tehlikesi gibi hususların aydınlanması için araştırma ve incelemeye muhtaçtır.

I. TAHKİKTE TAKİP EDİLEN METOD

1. Süddî'ye Ait Rivâyetlerin Bir Araya Getirilmesi

Araştırmanın birinci aşamasını Süddî'nin rivâyet tefsirlerine girmiş tefsirlerinin toplanması oluşturmaktadır. Bu sebeple öncelikle başta *Câmiu'l-beyân* olmak üzere rivâyet tefsirlerinde geçen ve sadece Süddî'ye ulaşan rivâyetler toplanmış, ardından bu rivâyetler âyetlerin sûre içindeki dizilişine göre tanzim edilmiş, bu rivâyetlerden isnâdı en güçlü ve metni en açık olanı tercih edilip, bazıları elenmiş, dipnotlarda elenen rivâyetlere işaret edilmiş, kapalılık ve karışıklığı giderme adına mümkün mertebe birbiri ile çatışan görüşleri birlikte vermeye çalışılmıştır. Metni bir araya getirdikten sonra rivâyet zincirlerinde adı geçen râvilerin biyografilerine, kitaplarında Süddî'den tahricde bulunanların künyelerine ve Süddî'nin âyetleri tefsir ederken kullandığı hadislerin tahricine yer verilmiştir.

2. Süddî ve İlmî Şahsiyeti

Araştırmanın ikinci aşamasında ise farklı biyografik eserlerden Süddî ve onun ilmî şahsiyeti ilgili veriler incelip üç başlık altında ele alınmıştır:

1- Süddî'nin ismi, nesebi, doğumu, çocukluğu, gelişimi, farklı İslâm ülkelerine yolculuğu, hocaları, öğrencileri, kişiliği ve ilmî yönü.

2- Tefsirinin temel kaynakları, onu diğer tefsirlerden ayıran özellikleri ve müellifin tefsir metodunun incelenmesi.

3- Esbâb-ı nüzûl, kıraâtler, nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbih ve İsrâiliyat gibi Süddî'nin tefsirinde yer alan önemli konuların incelenmesi.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmada yararlanılan kaynakları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Rivâyet Tefsirleri

Araştırmada faydalanılan rivâyet tefsirleri içinde en başta gelen ve bu alanda en önemli eserlerden olan Taberî'nin *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* isimli tefsiridir. Araştırmada bu tefsirdeki rivâyetler esas alınmıştır. Bundan sonra ise sırası ile Kurtubî'nin *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân,*

İbn Kesîr'in, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-mensûr*, Şevkânî'nin *Fethu'l-kadîr ve* Âlûsî'nin, *Rûhu'l-me'ânî* isimli tefsirleri gelmektedir.

2. Biyografik Eserler

Araştırmada faydalanılan biyografik eserler içinde en başta gelen ve bu alanda en önemli eserlerden olan, İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb* isimli eseridir. Bundan sonra ise sırası ile Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebîr*, İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Zehebî'nin *Tezkiretü'l-huffâz*, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ve Âmilî'nin *A'yânü'ş-Şî'a* isimli eserleri vardır.

3. Ulûmu'l-Kur'ân Eserleri

Yararlanılan bu tür eserlerin en önemlileri arasında; Süyûtî'nin el-İtkân'ı Hâzimî'nin *Kitâbü'l-İ'tibâr fî beyâni'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsâr*'ı İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*'ı ve İbn Cinnî'nin *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât ve'l-îzâh 'anhâ*'sı gibi eserleri saymak mümkündür.

4. Hadis Eserleri

Süddî'nin tefsirinde naklettiği hadislerin tahrici için esas alınan hadis eserlerinin en başta gelenleri arasında Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *el-Müstedrek*'i Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*'i ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i ve İbn Salâh'ın, *Mukaddime*'si gibi eserleri sayabiliriz.

5. Çağdaş Eserler

Araştırmada birçok çağdaş esere başvurulmuş olup bunlar arasında en öne çıkan eserlerin başında Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* adlı eseriyle, Yûsuf Huleyf'in *Dirâsât fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs* isimli eserleri gelmektedir.

Alıntı yapılan ve istifade edilen bu kaynakların yanında, burada ismini zikretmediğimiz başka eserler de bulunmaktadır ve yeri geldikçe bunlara değinilecektir.

Son olarak şunu söylemek isteriz: Bu mütevazı çalışmayla tefsir alanında araştırma yapanlara hizmet etmeye çalışmaktayız, şayet hakkı ve hakikati yakalayabilmişsek bu kesinlikle Allah'ın fazlı ve minneti sayesinde olmuştur. Bunun dışında bir şey ortaya koymuşsak bunun sorumlusu kendi nefsimiz ve şeytandır.

Doğru yol; Allah'a gidendir!

BİRİNCİ BÖLÜM
SÜDDÎ'NİN HAYATI, TEFSİRİ VE TEFSİRİNDE ELE ALDIĞI ÖNEMLİ MESELELER

1. SÜDDÎ'NİN HAYATI

1. Nesebi

Tam adı, Ebû Muhammed İsmâil b. Abdirrahmân b. Ebî Kerîme el-A'ver es-Süddî el-Kebîr el-Kûfî'dir. Zeyneb bt. Kays b. Mahreme el-Muttalib b. Abdumenaf b. Kussâ'nın azatlısı olan Süddî, Kureyş'e "vela/azad" ile nispet edilmiş olup[2] biyografisini yazanların tümünün ittifakıyla "Ebû Muhammed" künyesine sahiptir.[3] Babasının ismi hakkında da ihtilaf yoktur. İhtilaf dedesinin ismiyle ilgilidir. Biyografisini yazanlar dedesinin ismi ile ilgili birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Buhârî, İbn Hacer ve başkaları dedesinin adının "İsmâil b. Abdirrahmân b. Ebî Küreym" olduğunu söylerken; İbn Hibbân el-Büstî, İbnü'l-Esîr ve Yâkût el-Hamevî gibi bilginler dedesinin adını; "İsmâil b. Abdirrahmân b. Ebî Züeyb" olarak da vermiş, fakat "Ebû Züeyb" ifadesini İbn Hibbân'dan başka bunu kendi görüşü olarak kitabının metnine alan olmamıştır.[4] İbnü'l-Esîr ise yukarıda bizim de belirttiğimiz, "Süddî el-Kebîr" ifadesini kullanmış, fakat bir parantez açarak şu açıklamayı yapmıştır: "Aslında birçok kişi bu isimle meşhur olmuştur. Bunlardan birisi de İsmâil b. Abdirrahman b. Ebî Züeyb'dir." Bazıları da "Süddî b. Ebî Küreym'in, Süddî el-A'ver olduğunu" söylemiştir.[5] İbnü'l-Esîr, "İbn Ebî Züeyb" ifadesini sadece karışıklık olmasın diye aktarmış olup kendi metni olarak kullanmamıştır.

---

2 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/1/361; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/1/184; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/313.

3 İbn Ebî Hâtim, 1/1/184; İbn Hacer el-Askalânî; 1/313; Dâvûdî; *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/109; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*; 2/276.

4 İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, s. 111; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fî tehzîbi'l-Ensâb*, 537; Yâkût el-Hamevî; *Mu'cemü'l-üdebâ'* , 7/13.

5 İbn Hibbân, s. 111.

Nitekim ilerleyen satırlarda Süddî'nin biyografisini cumhura muvafık olarak nakleder.

Yâkût el-Hamevî ise onun soyu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "İsmâil b. Abdurrahman b. Ebî Züeyb es-Süddî el-A'ver."[6] Bazıları onun için; "İsmâil b. Abdurrahman b. Ebî Küreybe" ifadesini kullanmıştır.[7]"

Görüldüğü gibi Yâkût el-Hamevî, son künyeye şüpheli yaklaştığı için bunu (قِيلَ) ifadesi ile aktarmış, ancak bunu uzak bir ihtimal olarak gördüğü için bu meselede Buhârî ve başkalarının yukarıda geçen görüşlerini esas almıştır. Bu ihtilafı sonlandırmak ve dedesi ile ilgili net bir bilgi verebilmek için ise Buhârî'nin görüşünü esas almak gerekmektedir, zira Süddî'nin biyografisini ilk yazan Buhârî'dir.

Müellifin nisbesinde geçen "Süddî" ifadesi de ihtilaf edilen konulardandır.[8] Önce İbnü'l-Esîr ardından Hazrecî ve nihayetinde Âmilî gibi râviler Kûfe'de büyük mescidin kapısının önündeki (veya eşik) revakların altında oturup başı ve yüzü güneşten koruyan peçe sattığını dolayısı ile bu mekâna nispet edilerek kendisine Süddî denildiğini söylemişlerdir.[9]

İbn Ebî Hâtim ise müellife Süddî denilmesinin nedeninin, Kûfe'de "Sudd" veya "Sudde" denilen bir yerde oturup kalkması olduğunu öne sürmüş İbn Kuteybe de bu hususta onu desteklemiştir.[10]

Yâkût el-Hamevî ise bir tercihte bulunmadan bu iki görüşü de nakletmiş, râvilerin geneline uyarak ilk görüşü *el-Bahrü'l-Muhît* müellifine, ikinci görüşü ise İbn Ebî Hâtim'in Felekî'den yaptığı nakle dayandırmıştır.[11]

Huvansârî ise bu hususta kendisinden öncekilere muhalefet ederek şöyle demiştir:

"Ona Süddî denilmesi (anlatılan nedenlerden dolayı değil, aksine) Mescid-i Haram'ın kapısında tefsir dersi vermesinden dolayıdır."[12]

---

6 İbnü'l-Esîr, s. 537.
7 Yâkût el-Hamevî, 7/13.
8 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, mad. سَدَدَ, s. 1970.
9 İbnü'l-Esîr, s. 537; Hazrecî, *Hulâsâtu Tehzîbi'l-Kemâl*, s.30, Âmilî; *A'yânü'ş-Şî'a*, 12/7.
10 İbn Ebî Hâtim, 1/1/184; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 1/596.
11 Yâkût el-Hamevî, 7/13.
12 Hânsârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 1/103.

Râviler arasında yukarıda anılan ihtilaflar mevcut olmakla birlikte Süddî'nin Kûfe'de yetiştiği hususunda herhangi bir tartışma yoktur. Nitekim Şa'bî, Şüreyk vd. Kûfeli çağdaşları ile Kur'ân tefsiri hususunda görüşme, konuşma ve münakaşalar yaptığının sabit olması da birinci görüşü tercih etmemizi gerektirmektedir.

Sonuç olarak, İbn Ebî Hâtim'in, görüşlerini bizzat kendisinin "zabt yönünden sorunludur, hadisleri kabul edilmez dediği" Muhammed b. Mervân'dan almış olması,[13] Yâkût el-Hamevî'nin Süddî'nin Kûfe'de yetiştiği hususunda bütün râvilerle ittifak etmesi ve Huvansârî'nin, Süddî ile ilgili görüşlerini Âmilî'den alırken, "kitabın müsveddesinde bu bilgiyi gördüm fakat bunu nereden naklettiğimi bilmiyorum" demiş olması (Nitekim Âmilî de bu bilgiyi eserine almamıştır.)[14] gibi hususlar birinci görüşü teyit etmiş ve bizim de bu görüşü tercih etmemizi gerektirmiştir.

2. Doğumu

Kaynaklar müfessirin doğum tarihi ile ilgili bir net bir bilgi vermemektedir. Bu hususta elde olan tek bilgi, onun sahâbeden Hasan b. Ali, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, İbn Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî'yi görmüş olduğudur. Fakat kaynaklarda bunun nerede ve ne zaman gerçekleştiği belirtilmemiştir.[15]

Elde olan bilgilerden yola çıkarak bir tahminde bulunacak olursak, Süddî'nin doğum tarihinin Hicrî 46'dan önce olduğunu söyleyebiliriz, zira bu tarih Hasan b. Ali (radıyallahu anh)'nin vefât ettiği tarihtir ve adı geçen sahabîler arasında ilk vefât eden odur.[16]

Buna göre Süddî, Sa'd b. Ebî Vakkâs ile altı, Ebû Hüreyre ile on, İbn Abbâs ile on dokuz, Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Ömer ile de yirmi beş yıl ya da daha fazla bir süre aynı dönemde yaşamıştır.[17]

---

13 İbn Ebî Hâtim, 1/1/184; İbn Kuteybe, 1/596.

14 Âmilî, *A'yânü'ş-Şî'a*, 12/8.

15 İbn Hacer el-Askalânî, s. 1/312; Yâkût el-Hamevî, 7/15.

16 İbn Hacer el-Askalânî, s. 2/295.

17 Kaynaklar Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın h. 55'te, Ebû Hüreyre'nin h. 59'da, İbn Abbas'ın h. 68'de, Ebû Saîd el-Hudrî'nin h. 74'te İbn Ömer'in ise h. 74 te vefat ettiğini bildirmektedir. Bkz. *et-Tabakâtu'l-kebîr*, 105/3/5, 64/2/3, 105/3/5, 138/1/4, 85/2/4.

3. Yetişmesi

Süddî'nin Hicaz topraklarında doğduğu kesin olmakla birlikte, kaynaklar Zeyneb bt. Kays'a ait olan doğduğu evin nerede olduğuna dair kesin bir bilgi vermez. Nitekim Zeyneb bt. Kays'ın biyografisini yazan İbn Abdilberr şöyle demektedir:

"Tam adı Zeyneb bt. Kays Mahreme el-Kureyşiyye el-Muttalibiyye olup müfessir Süddî'nin babasını azad ederek onlara mevlâ olmuştur. Süddî, babasından rivâyet ettiğine göre babası şöyle demiştir:

"Zeyneb bt. Kays b. Mahreme el-Kureyşiyye el-Muttalibiyye benimle on bin (dirhem veya dinar) üzerine mükâtebe[18] yapıp binini bana bıraktı ayrıca Rasûlullah (sav) ile birlikte iki kıbleye de yönelerek namaz kılmış bir kadındı." [19]

İbn Abdilberr'in "Rasûlullah (sav) ile birlikte iki kıbleye de yönelerek namaz kılmış bir kadındı." şeklindeki ibaresi Zeyneb'in Medine'de olduğunu göstermektedir. Çünkü kıble Mekke'nin fethinden önce değişmiştir, Allah Rasûlü ile birlikte iki kıbleye doğru namaz kılan birisinin de Medine'de olması gerekir.

Bundan hareketle rahatlıkla Süddî'nin Medine'de doğduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca gördüğü sahabîlerin hepsinin Medine'de olması da bunu desteklemektedir.

Sonuç olarak bütün bu hususlar, Süddî'nin değerli bir hanım sahabînin evinde, Rasûlullah (sav) ile aynı dönemde yaşamış bir babanın terbiyesinde, samimi bir dinî atmosferde ve tamamen Arapların bulunduğu bir ortamda yetiştiğini göstermektedir.

---

18 Sözlükte "yazmak" anlamındaki ketb (kitâbet) kökünden türeyen mükâtebe "yazışmak" anlamına gelir. Fıkıh terimi olarak köle veya câriyenin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaşmasını ifade eder. Tercih edilen görüşe göre daha çok yazılı bir metin halinde düzenlenmesi âdet haline geldiğinden bu sözleşmeye mükâtebe adı verilmiştir. Geniş bilgi için bk. Fahrettin Atar, "Mükâtebe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006). [Editör].

19 İbn Abdilberr, *el-İstîʿâb fî maʿrifeti'l-aṣḥâb*; 1/755.

4. İslâm Ülkelerine Yaptığı Seyahatler

Süddî hayatının tamamını doğup büyüdüğü Hicaz bölgesinde geçirmemiştir. Belli bir yaştan sonra Kûfe'ye taşınmıştır. Ancak kaynaklar ne zaman ve neden Kûfe'ye gittiğini açıklamadığı için bu yeni çevredeki yaşantısını tam olarak tasvir edememekteyiz. Bu süreçle ilgili olarak bildiğimiz tek şey, burada kendisini Kur'ân tefsirine vermiş olduğu, bunun için Kûfe mescidinde bir meclisinin olduğu ve kapıdaki revakların altında peçe sattığıdır. Bu da onun el emeği ve alın teri ile geçinen biri olduğunu göstermektedir.[20]

Doğrusunu söylemek gerekirse Süddî'nin böyle bir hayat sürmesi yani geçimini sağlamak için ticaretle meşgul olması, kendisini tefsir ilmine vermesi ve tefsir âlimleriyle görüşmesi o gün itibari ile siyasî çalkantıların merkezi olan Kûfe'de siyasetten sıyrılıp bu sahada öne çıkmasının sebebi gibi gözükmektedir.[21] Zira istikrar ve sükûnet Kûfe siyasî hayatının bildiği bir şey değildi, bu şehir her zaman isyan ve ayaklanmalarla meşhur olan bir yerdi. Bunun doğal bir sonucu olarak Kûfe halkı iki gruba ayrılmıştı:

Bir grup bir türlü sakinleşmeyen bu siyasî hayatın peşine takılıp kendisine bir makam ve mevki edinmek için çabalıyor, diğer grup ise dünyayı değersiz görerek elini eteğini dünyadan çekip ahirete yoğunlaşıyordu. Devlet ise halka şiddet uygulayıp mallarına el koyuyor ve kanlarını döküyordu.[22]

Kûfeliler erken dönemden itibaren dinî hayatı Kur'ân, kırâat ve tefsir ilmi üzerine tesis etmiştir. Nitekim bu özelliklerinden dolayı Hz. Ömer onların arı gibi Kur'ân çalıştıklarını söylemiştir.

Kûfeliler dinî ilimlerini sadece bu şehrin ilk hocası olan Abdullah b. Mes'ûd'dan almamışlardır. Kûfeliler içinde Ömer b. Hattâb ve Abdullah b. Abbâs gibi sahabîlerden ilim öğrenmek için Mekke ve Medine'ye gidenler de olmuş, daha sonra da öğrendikleri ilimleri Kûfe'de yaymışlardır.[23]

Süddî ise ilmî kimliğinin dışında Kûfe toplumunda herhangi bir şekilde öne çıkmıyordu. Nitekim o, tefsiriyle Kûfe dinî hayatına katkıda

20 Hazrecî, *Ḫulâṣâtu Teẕhîbi Tehẕîbi'l-Kemâl*, 30; İbn Hacer, *Taḳrîbü't-Tehẕîb*, 1/313.
21 Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-ẕeheb*, 3/93-102.
22 Yûsuf Huleyf, *Hayâtu'ş-şi'r fi'l-Kûfe*, s. 200.
23 Yûsuf Huleyf, s. 243.

bulunmuş, ayrıca siyasetten ve dünyadan uzak duran ikinci fırka içinde yer almıştır. Tefsirinde Süddî'nin Şiî itikadına meylettiğine ya da belli bir felsefî görüşe sahip olduğuna dair bir işaret yoktur. Yine kaynaklarda Süddî'nin çevresinde gelişen olaylara karıştığına dair tek bir vaka bile aktarılmamıştır. Büyük ihtimalle bu hâdiselerin Müslüman kanının dökülmesiyle neticeleneceğinden ve buna katkıda bulunmuş olmaktan korkmuş olmalıdır ki bu olaylara müdahil olmak yerine Kûfe Mescidi'ne kapanarak sadece Kur'ân tefsiri ile meşgul olmuştur.

5. Vefâtı

Kaynaklarda verilen bilgiye göre Süddî, Mervân'ın Emevî halifesi ve İbn Hübeyre'nin Irak valisi olduğu bir dönemde (h. 127 veya 128 yılında) vefât etmiştir.[24]

6. Hocaları

Süddî'nin hocaları arasında ilk sırada İbn Abbâs gelmekte olup, yaklaşık yirmi dokuz yıl onunla aynı zaman diliminde yaşamıştır. Süddî, İbn Abbâs'ın ilminden fazlasıyla istifade ederek onun âyetlerle ilgili tefsirlerini rivâyet etmiştir.[25]

Süddî'nin İbn Abbâs ile ilişkisi sadece sema' ve rivâyet üzerine kurulu bir ilişki değildir; Süddî kimi zaman ona mülâzım olduğu gibi, özellikle onun rivâyetlerini aktarmaya önem vermiştir. Nitekim bu hususu Süddî'nin, "Bu naklettiğim tefsir bizzat İbn Abbâs'tan naklettiğim tefsirdir, binaenaleyh doğrusuyla, varsa da yanlışıyla ona aittir."[26] sözünden daha iyi ifade eden başka bir şey olamaz. Tabii bu ifadeden, Süddî'nin sadece hocalarından rivâyette bulunan mücerred bir râvi olduğu ve tefsirinde kendisine ait görüşlerinin bulunmadığı sonucu çıkartılamaz. Bizi bu kanıya götüren şey ise şu hususlardır:

1- Biyografi yazarları ittifakla Süddî'nin tefsir hususunda başkasından rivâyet ettikleri dışında kendisine mahsus görüşlerinin de olduğunu söylemişlerdir.

---

24 İbnü'l-Esîr, 357; Hamevî, 7/13-16; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, 1/308.
25 İbnü'l-Esîr, 735, İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/313.
26 Yâkût el-Hamevî, 7/16.

2- Süddî tefsir hususunda kendisine ait görüşlerle hocasına ait görüşleri birbirinden ayırmaya çok önem verir. Örneğin Süddî, ﴿قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ﴾ ***"Biz de ateşe; 'Ey ateş! İbrâhim'e karşı serin ve esenlik ol' dedik."***[27] âyetini tefsir ederken "ateşin hazırlanması" ve "İbrâhim Peygamber'in ateşin içine atılması" ile ilgili olarak uzun bir kıssa aktarır. Fakat ardından, "İbn Abbâs, 'Eğer işin içinde selâmet olmasaydı İbrâhim Peygamber serinlikten dolayı ölürdü' dedi" kaydını düşer.

3- Araştırmamızın "Tefsirin Kaynakları" kısmında da göreceğimiz üzere, tefsirlerinde Süddî'nin görüşlerini nakleden birçok müfessirin onun görüşlerini kabul edip etmeme hususunu tartıştıkları görülmektedir. Şayet Süddî'nin söyledikleri sadece İbn Abbâs'tan yaptığı rivâyetlerden ibaret olsaydı, bu müfessirler kabul ve redlerini Süddî'ye değil İbn Abbâs'a yöneltirlerdi.

4- Muhtemelen Süddî bazı görüşlerinin (özellikle peygamberlerle ilgili İsrâiliyat kaynaklı rivâyetlerinin) kabul edilmeyeceğini hissetmiş ki olmalı tefsirini koruma adına bu görüşleri kendisine ya da başkasına nispet etmemiştir.

Süddî'nin ikinci sırada gelen hocası ise Abdullah b. Mes'ûd'dur. Ancak onunla olan ilişkisi İbn Abbâs ile olan ilişkisi gibi değildir, zira Abdullah b. Mes'ûd ile ilişkisi sadece rivâyetle sınırlı olup ona mülazım olmamıştır.[28] Süddî, tefsirinde bu iki sahâbenin görüşlerini almaya özel önem vermiştir. Nitekim İbn Teymiyye de Süddî tefsiri ile ilgili, "Bundan dolayı Süddî, tefsirinde en çok bu iki imamın, İbn Abbâs ve İbn Mes'ûd'un görüşlerini nakletmiştir" der.[29]

Süddî aynı zamanda Mürre el-Hemdânî, Enes b. Mâlik'i dinlemiş;[30] Yahyâ b. 'Ubbâd, Ebû Sâlih b. Bâzan, Saîd b. Ubeyde, Ebû Abdirrahman es-Sülemî, Atâ b. Rabâh, İkrime, Ebû Mâlik,[31] Abduhayr,[32] Abdullah el-Behî, Mus'ab b. Es'ad'den ve babası Abdurrahman b. Ebî Küreyme'den de rivâyette bulunmuştur.

Âmilî, Süddî'nin Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ashabından olduğunu söylemiştir. Ancak bu konuda ne kendi tefsirinde ne

27 Enbiyâ, 21/69.
28 İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, s. 34.
29 İbn Teymiyye, s. 34.
30 Buhârî, s. 361.
31 İbn Hacer, 1/313, Biyografi no: 512.
32 İbn Ebî Hâtim, 1/1/184, Biyografi no: 625.

de biyografi eserlerinde (arkadaş olmak şöyle dursun) onlardan yaptığı tek bir rivâyete bile rastlamadık!

7. Öğrencileri

Araştırmamızda Süddî'nin öğrencileri hakkında, bu tefsirdeki ve biyografik eserlerdeki bilgiler toparlanıp bir araya getirilmiş ve mümkün olduğunca Süddî'nin öğrencilerinin biyografileriyle ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

7.1. Üçüncü Tabaka

Araştırmamızda biyografileri verilecek olan bu kişiler tabakalar halinde tertipli olarak ele alınacaktır ve mümkün olanlarının yanına biyografi numarası konulacaktır. Süddî'nin hayatını aktaran râviler onu üçüncü tabakada saydıkları için Süddî'nin iki öğrencisi de bu tabakaya girmektedir.

1- Hüseyin b. Vâkid

2- Simâk b. Harb

7.2. Dördüncü Tabaka

1- İsmâil b. Ebû Hallâd

Dördüncü tabakada bulunan en meşhur öğrencisi Süddî'den en az rivâyette bulunan İsmâil b. Ebû Hallâd'dır.

7.3. Beşinci Tabaka

Süddî'nin beşinci tabakadan öğrencisi yoktur.

7.4. Altıncı Tabaka

Süddî'nin altıncı tabakadaki öğrencileri ondan en çok rivâyette bulunan öğrencileridir.

1- Esbât b. Nasr

2- İsrâîl b. Yûnus

3- Zâide b. Kudâme

4- Sellâm b. Selîm "Ebü'l-Ahves"

5- Şerîk b. Abdullah

6- Sadaka b. Abdullah b. Kesîr

7- Kays b. er-Rabi'

8- Ali b. Sâlih

9- Meymûn "Ebû Hamza"

7.5. Yedinci Tabaka

Yedinci tabakadaki öğrencileri de yine en meşhur öğrencileridir ve bu öğrenciler arasında Süfyân es-Sevrî gibi ondan çok rivâyette bulunan kimseler bulunmaktadır.

1- Hasan b. Sâlih

2- Süfyân es-Sevrî

3- Mâlik b. Miğvel

4- Muttalib b. Ziyâd

7.6. Sekizinci Tabaka

1- Ebû Bekr b. Ayyâş

2- Şu'be b. Haccâc

3- Amr b. Ebî Seleme "Ebû Hafs"

Kaynaklar şu dört öğrenciden daha bahsetmektedir, fakat inceleyebildiğimiz kaynaklarda onların tabakalarını tespit edemedik.

1- Hakem b. Zühayr

2- Osman b. Sâbit

3- Ali b. Abbâs

4- Ziyâd b. Hayseme

Biyografilerinden de anlaşılacağı üzere Süddî'nin öğrencilerinin büyük bir kısmı sıdk ve sika açısından büyük derecelere sahiptirler. Nitekim cerh ve ta'dil bilginleri şu dört öğrencisinin dışında kalanları zayıf görmemişlerdir:

1- Meymûn "Ebû Hamza"

2- Muttalib b. Ziyâd

3- Hakem b. Züheyr

4- Ali b. Abbâs

Fakat bu kimselerin Süddî'den yaptıkları rivâyetler yok denilecek kadar azdır.

8. Fizikî ve Ahlâkî Özellikleri

Kaynaklarda Süddî'nin fizikî özelliklerine dair mevcut olan tek bilgi, oturduğunda göğsünü kapatacak kadar uzun sakallı olduğudur.[33]

Kaynaklar onun çok üstün bir ahlâk ve hayâya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu üstün ahlâk ve hayâsı nedeniyle kimi zaman cahillik veya kıskançlıklarından dolayı kişiliğine sataşanlara cevap vermemiştir. Nitekim bir defasında talebelerine tefsir dersi verirken yanlarına Şa'bî uğrar ve laf atıp onunla ilgili galiz ifadeler kullanır. Süddî ise cevap vermeyerek dersine devam eder.[34]

9. İlmî Kişiliği

Süddî kendi alanında ilmî olarak önemli bir konuma sahiptir. Nitekim bu özelliği nedeni ile âlimler arasında şöhreti yayılmıştır. Gerek kendi dönemindeki gerekse kendisinden sonraki âlimler tarafından övgü ile anılmıştır. Kendi döneminin âlimlerinden, aynı zamanda da öğrencilerinden olan Şerîk, onun hakkında: "Kendisi ile karşılaşıp her sözünü yazmadım diye pişman olduklarım arasında Süddî gibisi yoktur" der.[35] Kendisinden sonraki dönemlerde yaşamış olan ve hadisçilerin imamı olarak kabul edilen Buhârî ise onunla ilgili olarak Yahyâ b. Maîn'in, "Kimi dinlediysem Süddî hakkında hep olumlu ve güzel şeyler söylemişlerdir" dediğini aktarır.[36] Bunlar, geçmişten kendi zamanına kadar yaşanmış olayları bilen, güvenilir ve emin bir müfessir ve muhaddis olan Süddî için abartılı sözler

33 Yâkût el-Hamevî, 7/16; Âmilî, 7/12.
34 Taberî, *Mukaddimetü Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/92.
35 İbn Ebî Hâtim, 1/1/184, Biyografi no: 625.
36 Buhârî, 1/1/ 361, Biyografi no: 1145.

değildir. Çünkü o; Mücâhid, Katâde, Kelbî, Şa'bî, Mukâtil ve Cübbâî gibi büyük hadis ve tefsir âlimlerinin tabakasından olan bir âlimdir.[37]

İlmî yönden sahip olduğu bu yüksek derece, kendisine muasır olan bazı kimselerde kıskançlığa da neden olmuştur. Dolayısıyla bazıları onun sika olmadığı ve rivâyetlerinin zayıf olduğu propagandasını yapmışlardır. Onunla ilgili hevasına göre konuşuyor iftirasını ilk açan Şa'bî olmuştur. Zira İbn Hacer, Abdullah b. Hubeyb b. Ebî Sâbit'in şöyle dediğini aktarmaktadır: "Şa'bî'nin yanında 'Süddî'ye Kur'ân'dan büyük bir nasip verilmiş' denilince Şa'bî'nin, 'Aksine ona Kur'ân ile ilgili cehâlet verilmiştir' dediğini duydum."[38]

Şa'bî'nin bu iddiasını reddetmek için Buhârî'nin, "İsmâil b. Ebî Hâlid: 'Süddî, Kur'ân'ı Şa'bî'den daha iyi bilmektedir' dedi" şeklindeki rivâyeti bize yeter. Hem İsmâil b. Ebî Hâlid sika olmasının yanında, Süddî ve Şa'bî'nin çağdaşlarından olup her ikisinden sonra hicrî 146'da vefât etmiştir. Ayrıca Buhârî de Süddî'nin biyografisini yazarken Şa'bî'nin onunla ilgili sözlerini dikkate almadığı gibi, onun hakkında en ufak olumsuz bir şey de söylememiştir.[39]

Zehebî'nin de Şa'bî'nin Süddî hakkında söylediği sözler hakkında başka bir makalesi vardır ki kendi görüşlerini yansıtan bu makaleyi bitirdikten sonra, "Hiçbir âlim yoktur ki bilmediği hususlar bildiği hususlardan daha çok olmasın" der.[40] Zehebî'nin tevazu dolu bu sözü Süddî'ye övgü olarak yeter de artar.

Âmilî de Süddî'yi övdükten sonra Şa'bî'nin Süddî hakkında söylediği şeyleri uzun bir cevapla çürüterek en sonunda şöyle der:

"Bütün bunlar Süddî'nin müfessirler arasında ne kadar muteber ve bu ilim dalında ne derece bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Bununla Şa'bî'nin zikri geçen sözlerinin gerçeği yansıtmadığı anlaşılır. Şa'bî'nin, Süddî ile ilgili bu sözü faraza doğru sayılsa bile yine de hakkı ifade etmek adına değil nefis ve hevanın etkisi ile söylenilmiştir. Daha önce de naklettiğimiz gibi İsmâil b. Ebî Hâlid, "Süddî, Kur'ân'ı Şa'bî'den daha iyi bilmektedir" demiştir. Muhtemelen bu söz ve başkalarının Süddî'yi kendisinden daha üstün görmeleri Şa'bî'yi kıskançlığa sevk etmiş olmalıdır.[41]

37 Hânsârî, s. 101-102.
38 Taberî, 1/92.
39 İbn Hacer, 1/291.
40 Zehebî, *Târîḫu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(ṭabaḳātü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm*, 5/43.
41 Âmilî, 13/7-8.

Şa'bî ilim sahibi ve imam olsa da çağdaşı Süddî hakkındaki bu asılsız iddialarını çürütmek için yukarıda isimleri ve görüşleri anılan büyük âlimlerin cevapları yeterlidir.

Şa'bî'den sonra ise Cüzcânî de Süddî'yi kötüleyerek şöyle demiştir: "Kûfe'de biri hayatta diğeri ölmüş iki yalancı insan vardır. Bunlardan biri Süddî diğeri ise Kelbî'dir."[42]

Cüzcânî'nin bu söyledikleri kabul edilemez bir iddiadır. Çünkü kendisi cerh ve ta'dîl bilginleri tarafından, "ted'îf", "tevhîn", "metrûk" ve "bâtılü'l-hadîs" olarak nitelendirilmiştir.[43]

Cüzcânî'nin, Süddî hakkında söylediği bu sözler doğru kabul edilse bile bunu, sadedinde bulunduğumuz Süddî el-Kebîr için değil onun kız kardeşinin oğlu olan Muhammed b. Mervân Süddî es-Sağîr için söylemiş olduğu düşünülebilir. Çünkü muhaddisler yeğeni olan Süddî es-Sağîr'in yalancı olduğu, dolayısıyla rivâyetlerinin alınmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir.[44] Ayrıca Cüzcânî "Süddî" derken el-Kebîr ya da es-Sağîr kaydını düşmemiştir. Fakat maksadı ne olursa olsun verdiği bu hükmü, Şa'bî'nin daha önce naklettiğimiz ve çürütülmüş görüşü üzerine bina etmiştir.

Cüzcânî'den sonra İbn Hacer, Cüzcânî'nin bu sözünü nakleder, fakat ardından şu notu da ekler: "Cüzcânî bu sözleri Leys'ten almıştır. Leys ise ondan kat kat daha zayıf bir râvidir."[45] Hal böyle olunca, "Leys, Süddî ile ilgili bu hükmü insaf çerçevesinde vermemiş" demek durumundayız. Büyük ihtimalle hadisçilerin kendisini zayıf göstermesinden kurtulmak için böyle bir yola başvurmuş olmalıdır.

Kendisi zayıf bir râvi olduğu halde Süddî'yi zayıf gösteren Leys'in bu iddiası Ahmed b. Hanbel'in, "Süddî güvenilir birisidir" sözünün yanında hiçbir bir anlam ifade etmez.[46] Yine İbn Adî'nin, "Rivâyet ettiği hadisler doğrudur ve kendisi de doğru sözlü birisidir" demesi, Leys'in söylediklerinin bir anlam ifade etmediğini ortaya koymaktadır.[47]

---

42 İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1/353.
43 İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/314.
44 İbn Ebî Hâtim, 1/1/184.
45 İbn Hacer, 1/314.
46 İbn Hacer, 1/314.
47 İbn Hacer, 1/314.

İbrâhim en-Nehaî de Süddî hakkında bir şeyler söylemiş kimselerdendir, fakat söylediklerinden tam olarak neyi kastettiği anlaşılmamaktadır. Taberî'nin aktardığına göre bir defasında Süddî, Kur'ân'ı tefsir ederken yanından İbrâhim en-Nehaî geçmiş ve "Kur'ân'ı topluluğa göre tefsir ediyor" demiştir.[48] Taberî burada geçen "topluluk" ifadesinden maksadın kimler olduğunu ise açıklamamıştır. Muhaddisler ise "İbrâhim en-Nehaî'nin bu sözleri orada söylemesi Süddî'nin tefsirini kötülediğinin delilidir" derler.[49]

Ancak Âmilî bu sözün üzerindeki kapalılığı kaldırarak, İbrâhim en-Nehaî'ye ait olan "topluluk" ifadesinden maksat Ehl-i Beyt veya Şîa imamları olduğunu söylemiştir. Bu ise Süddî hakkında övgüden çok yergi anlamına gelir. Nitekim İbrâhim en-Nehaî'nin İbn Kuteybe için "Şîa'ya meyilli" demesi de Süddî'yi yerdiğini teyit eder.[50]

Süddî'nin ilmî kişiliği ve adaleti hususunda olumsuz konuşanlar İbrâhim en-Nehaî ile son bulmamıştır. Yakın tarihte yaşamış Emin el-Hûlî' de (1895-1966) onu eleştirenler arasındadır. Ancak onun eleştirisi Fransız müsteşrik Bernard Carra de Vaux (1867-1953) üzerinden olmuştur. Evet, Emin el-Hûlî' rivâyet esasına göre hareket eden müfessirlerin güvenilir ve ne derece âdil olduğunu ispatlarken şöyle demiştir:

"Rivâyet tefsiri ile ilgili tâbiînden bazılarının ismi sık sık geçmektedir. Ancak rivâyet eleştirmenlerinin onlarla ilgili söyledikleri Bernard'ın söyledikleri gibi değildir. Örneğin İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî el-Kebîr hakkında; "Zayıf, yalancı ve ağzı bozuk birisidir" demişlerdir."[51]

Emin el-Hûlî'nin Süddî hakkında ileri sürdüğü bu iddialar birkaç açıdan kabul edilmeyecek bir iddiadır:

1- Emin el-Hûlî', Süddî'nin adaletli olup olmadığına dair söylenmiş bütün sözleri araştırıp incelememiştir. Aksine kimin söylediği belli olmayan birtakım kapalı sözler nakletmiştir.

2- Emin el-Hûlî', Süddî ile ilgili söylediklerinden maksadı, rivâyet eleştirmenlerini karalamak isteyen Bernard Carra de Vaux'a cevap vermektir. Çünkü Emin el-Hûlî' için öncelikli olan şey rivâyet eleştirmenlerine

48 Taberî, 1/100.
49 İbn Ebî Hâtim, 1/1/184
50 Âmilî, 8/12.
51 *Dâiretü'l-Maârifi'l-İslâmiyye*, Tefsir maddesi, no: 350.

isnad edilen suçları onların üzerinden kaldırmaktır. Süddî ile ilgili söylediği olumsuz şeyleri böyle bir çaba içinde iken sarf etmiştir.

3- Emin el-Hûlî, bu yöndeki söylemlerinde dayandığı ana kaynak Süyûtî'nin *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tehzîbü't-Tehzîb* isimli eserleri olmuştur. Doğrusunu söylemek gerekirse ben bizzat bu kaynakları yeniden gözden geçirdim. İşin ilginci Süyûtî'nin bahsi geçen eserde Süddî'nin şahsı ile ilgili cerh ve ta'dîl[52] gibi bir çabanın içinde olmamış. Sadece yaptığı tefsirlerin isnâdına değinmiştir. Ayrıca Süddî'yi tek kelime olsun yermeyip aksine şu sözü ile övmüştür: "Ancak şu var ki Süddî'nin tefsiri en ideal tefsirlerdendir."[53] İbn Hacer ise yukarıda naklettiğimiz gibi Cûzcânî'nin Süddî ile ilgili olumsuz ifadelerini nakledip sonra bunlara gerekli cevabı vermiştir. Sonra sekiz rivâyet eleştirmeninin sözünü nakledip bunların Süddî'yi; sika, sıdk, tefsir ilmini bilen ve salah vasfına sahip birisi olarak gördüklerini söylemiştir.[54]

4- Rivâyet eleştirmenleri bir kişiyi cerh ve ta'dîl kriterine tâbi tutarken o kişi ile ilgili bazen ihtilaf ederken bazen de ittifak ederler. Örneğin Ahmed b. Hanbel yalancı ve hadisi kabul edilmeyecek olmamak şartı ile eleştirmenlerin bir kişi hakkında "bu iki konu haricinde" olumsuz konuşmasını çok önemsemezdi. Dolayısı ile böyle birisinin rivâyetlerini kabul etmeme gibi bir çaba içinde olmazdı.[55]

Allâme Mahmud Şâkir de râvilerle ilgili bu şekil bir yol izlerdi. Bundan dolayı tâbiînin allâmesi olan Şa'bî'nin, Süddî hakkında söylediklerine bırakın güvenmeyi aksine kabul etmeyip şöyle demiştir:

"Bana göre daha sonraki dönemlerde Süddî ile ilgili olumsuz konuşmaların temelinde Şa'bî'nin onunla ilgili bu haksız söylemi yatmaktadır. Zaten Buhârî bu yüzden onun sözlerini ciddiye almamıştır."[56]

Kimisinin Süddî'yi adaletli kimisinin de aksi yönde değerlendirmesi ile rivâyet eleştirmenleri arasındaki Süddî ile ilgili bu çatışma epey bir süre

---

52 Cerh; hadis râvilerinin dinî ve ilmî yönden tenkit edilmesini, ta'dîl; râviyi rivâyetinin kabulünü gerektiren sıfatlarla nitelemesini konu edinen ilmin adı ve aynı zamanda bu hususta yapılan çalışma. [Çeviren].

53 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 4/2038.

54 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/313- 315.

55 *Mukaddimetü Müsnedi İmam Ahmed*, s. 36. Tahkik: Abdülkâdir Ahmed Atâ ve Muhammed Ahmed Âşûr.

56 Taberî, *Mukaddimetü Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/157 vd.

devam etmiştir. Nihayet çağdaşlardan Allâme Mahmud Şâkir'in Süddî'yi adaletli ve güvenilir birisi olarak görmesi ile bu savaş son bulmuştur.

10. Şiî Olduğuna Dair Suçlamalar

Süddî'nin Şiîlik ile suçlanması meselesi ilk kez hicrî 8. asrın ilk döneminde Zehebî (ö. 748) tarafından dile getirilmiştir. Kendisinin bu konudaki ifadesi şöyledir: "Süddî Şiîlikle suçlanmıştır!"[57] Daha sonraki dönemde İbn Hacer bu hususta iki rivâyet nakletmek sureti ile meseleyi biraz daha genişletmiştir. Birinci rivâyet Hüseyin b. Vâkıd kanalı gelmiştir. Bu adam oturup Süddî'yi dinlediğini ve onun Hz. Ebû Bekir ve Ömer hakkında ileri geri konuşmaya başlayınca meclisinden kalktığını söylemiştir. İkinci rivâyet ise Ukaylî kanalı ile gelmiştir ve şöyle demiştir: "Süddî Hz. Ebû Bekir ve Ömer hakkında ileri geri konuşurdu."[58]

Zehebî ve İbn Hacer'den sonra Hazrecî ve Dâvûdî aynı konuya değinmiş fakat her ikisi de sadece Zehebî'nin söylediklerini rivâyet edip Zehebî'nin söylediklerini güçlendirecek konu ile ilgili başka rivâyet nakletmemişlerdir.

Âmilî ise Süddî hakkında hiç olmayacak çok uzak bir şeyden bahsedip şöyle demiştir:

"Şeyh et-Tûsî, Süddî'yi Hz. Hüseyin'in, İmam Bâkır'ın ve Ca'fer es-Sâdık'ın ashabından saymıştır."[59]

Zehebî, İbn Hacer ve daha başkalarının bu konuda Süddî ile ilgili söylediklerini Buhârî (v. 256), İbn Ebî Hâtim (v. 327) ve İbnü'l-Esîr (v. 630) gibi ilk dönem rivâyet eleştirmenleri söylememiştir. Oysaki bu hususta "ciddi ve güvenilir" bir bilgi olsaydı bu insanlar kesinlikle bunu gözden kaçırmaz anlatırlardı.

Kendisi Şiî olan Âmilî'yi yine Şiî olan Huvansârî Süddî hakkında söylediklerini kabul etmeyip *Ravzatu'l-cennât* isimli eserinde şöyle demiştir:

"Tûsî, Süddî'yi Ca'fer es-Sâdık ve arkadaşlarından rivâyet nakledenlerden saymıştır. Bana göre bu delil ile sabit olmuş bir bilgi değildir. Ne

57 Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 1/236, Biyografi no: 907.
58 İbn Hacer, 1/314.
59 Âmilî; *A'yânü'ş-Şî'a*, 12/8.

Süddî ne de onun gibiler masum olan Ehl-i Beyt mensubu birisinden herhangi bir şey nakletmemişlerdir."[60]

Bizim farklı kaynaklardan topladığımız Süddî'ye ait tefsirlere baktığımızda onun Şiî olması ihtimalini gösterecek tek delil Duhân sûresi ile ilgili Taberî'nin şu rivâyetidir:

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ﴾

"Ne gök ne de yeryüzü onlara ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi."[61]

Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle demiştir:

"Allah her ikisinden de razı olsun "Hz. Ali'nin oğlu" Hüseyin öldürüldüğünde gökyüzü onun için ağladı. Göğün ağlaması kırmızıya bürünmesidir."[62]

Bu rivâyeti Süddî'den nakleden Hakem b. Züheyr'dir. İbn Hibbân bu adamı mecrûh râvilerden saymış ve hakkında şu notu düşmüştür:

"Sika kimselerden rivâyet nakleder fakat araya uydurmalar katardı. Aynı zamanda Allah Rasûlü'nün sahâbesine sövüp hakaret ederdi."[63]

Bu adamın böyle bir özelliğe sahip olması onun Süddî'nin ismini kullanarak araya ona ait olmayan uydurma bilgiler yerleştirdiğini göstermektedir.

Son olarak şunu söylemek isterim:

Onun Şiî olduğunu iddia eden râvilerin bu hususta getirdikleri rivâyetler kesinlikle kalbi tatmin edecek bir özelliğe sahip değildir. Büyük ihtimalle yaptığı tefsir rivâyetlerinin arasına yerleştirilen birtakım uydurma bilgiler onun hakkında bu şüphelerin oluşmasına neden olmuştur.

60 Hânsârî, *Ravzatu'l-cennât*, 101.
61 Duhân, 44/29.
62 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, 1/2/ 118, 119.
63 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, 1/2/ 118, 119.

2. SÜDDÎ'NİN TEFSİRİ

1. SÜDDÎ'YE AİT TEFSİR RİVAYETLERİNİN GEÇTİĞİ KAYNAKLAR

Süddî'ye ait tefsir rivâyetlerini toplarken altı rivâyet tefsirini esas aldım. Bunlar tarihî sıralamasına göre şu eserlerdir:

1. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân

Geniş ilmi, derin fıkhı ve metodunun hassas olması nedeni ile Süddî'nin dağınık tefsirini toplamada yararlandığım kaynakların başında Taberî'nin rivâyet esasına dayalı bu eseri gelmektedir. Zaten kendisi Süyûtî, Yâkût ve İbn Teymiyye[64] gibi hem eski âlimlerin hem de Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, Mahmud Şâkir, Mennâ' el-Kattân, Muhammed el-Fazl ve İbn Âşûr gibi yakın dönem âlimlerinin itirafı ile rivâyet tefsirlerinin en başında gelmektedir.[65]

Müellifine böyle bir konum kazandıran Taberî Tefsiri, yaptığım bu araştırma hususunda benim için son derece önem arz etmektedir. Çünkü rivâyet ve nakil yolu ile yazılmış aynı zamanda her yönü ile tamamlanmış ve bize ulaşmış en eski tefsir kitabıdır. Bu eser, içinde önceki dönemlere ait tefsirle ilgili en çok rivâyet barındıran bir kitaptır.

---

64 Suyûtî, 2/190; Yâkût el-Hamevî, 18/42; İbn Teymiyye, s. 42.

65 Taberî, *Mukaddimetü Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân*, 1/25; Mennâ' el-Kattân, *Mebâḥiṯ fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*, s. 244.

Ayrıca güvenilir bir âlim ve önemli bir makama sahip imam olması nedeni ile Süddî'nin rivâyetlerini gönül rahatlığı ile ilk ondan almama neden olmuştur. Müellif ve ortaya koyduğu eseri böyle bir özelliğe sahip olduğu için bu kitapta geçen rivâyetleri, başka eserlerde geçen rivâyetlere göre esas kabul ettim.

Taberî, bahsini yaptığımız bu eserinde kendisine özgü bir tefsir metodu kullanmıştır. Öncelikle tefsir etmek istediği âyetle ilgili şu şekil bir giriş yapmıştır:

"Bu âyetin te'vili ile ilgili şöyle şöyle denmiştir..."

Daha sonra kelime kelime ve âyet âyet açıklamalarda bulunmuş, sonra ilgili âyet ve kelime hususunda çeşitli rivâyetler nakletmiş ve bu rivâyetlerden bir kısmını diğerine tercih etmiştir. Bunu yaparken mümkün mertebe Kur'ân ve hadislerden yardım almıştır. Yaptığı rivâyetlerdeki sened silsilesini ilgili râvileri ile birlikte zikretmiş, nadir olarak açıklama yapsa da rivâyetin tasnif ve tedvini meselesini genelde okuyucunun sorumluluğuna bırakmıştır.[66]

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Şüphesiz iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîlerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir."[67]

Taberî bu âyeti tefsir ederken İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî ve daha başkalarından birçok rivâyet nakleder ve sonra şöyle der: "İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî ve daha başkalarından naklettiğimiz rivâyetlere göre âyetin te'vili şu şekilde olur:

"Şüphesiz bu ümmetten iman edenler aynı şekilde Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîlerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir."[68]

66 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 210. Muhtasar olarak.
67 Bakara, 2/62.
68 Bakara, 2/62.

Taberî Tefsiri'nde Süddî ile ilgili rivâyetlerde şu silsile dikkatlerden kaçmamaktadır:

Mûsâ b. Hârûn el-Hemedânî → Amr b. Hammâd el-Kennâd → Esbât b. Nasr el-Hemedânî → İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → Ebî Mâlik → Allah Rasûlü.

İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → Ebî Sâlih → İbn Abbâs → Allah Rasûlü.

İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → Mürre el-Hemedânî → İbn Mes'ûd → Allah Rasûlü.

İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → sahâbeden bazıları → Allah Rasûlü.

Rivâyete dikkatle bakanlar tefsiri açıklayan rivâyetteki râvinin Süddî ile değil İbn Abbâs, İbn Mes'ûd veya başka bir sahâbe ile bittiğini görecektir. Bütün bunlar şu gelecek hususları göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir:

1- Râviler Süddî'nin kendisine özgü bir tefsirinin olduğunu söylemişlerdir. İbn Sa'd, Amr b. Talha el-Kennâd'ın biyografisini açıklarken onun Esbât b. Nasr üzerinden Süddî'ye ait bir tefsire sahip olduğunu söylemiştir. İbn Sa'd, Esbât b. Nasr hakkında şöyle demiştir:

"Kendisi Süddî'nin râvilerinden olup ondan tefsir rivâyet etmiştir."

Süddî hakkında ise şöyle demiştir: "Kendisi tefsir sahibi birisidir."

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* isimli eserinde telif edilmiş tefsir kitaplarının ismini yazarken Süddî'nin tefsir kitabını da bunların arasına almıştır.[69] Ahmed b. Hanbel, Süddî hakkında şöyle demiştir:

"Hadis konusunda güzeldir; ancak naklettiği tefsirlerle ilgili getirdikleri ve bu hususta yaptığı isnad onu zorlamıştır."[70]

Süyûtî, *el-İtkân* isimli eserinde onun tefsiri ile ilgili şöyle demiştir: "Ancak şu var ki Süddî'nin tefsiri en ideal tefsirlerdendir."[71]

---

69 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 36.
70 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/315.
71 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân.* 4/238.

2- Taberî yukarıda naklettiğimiz isnâdı Fâtiha ve Bakara sûresinin başlarında zikretmiştir. Ancak şu âyeti tefsir ederken senedi kısa tutup Süddî ile sonlandırmıştır:

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾

"Hani biz meleklere (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblîs hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu."[72]

3- Kaynak olarak baktığım müfessirler Süddî'nin tefsirini bu sened ile nakletmeyerek Taberî'ye muhalefet etmişlerdir. Kurtubî, İbn Kesîr, Süyûtî, Şevkânî ve Âlûsî gibi müfessirleri buna örnek vermek mümkündür.

4- Taberî'nin, Süddî'nin kendisine özgü bir tefsiri olduğunu kesin olarak bilmesi söylediklerim konusunda beni desteklemektedir. Çünkü kendisi yaptığı tefsirlerle ilgili bazen Süddî'nin görüşüne uyarken bazen de hatalı bularak kabul etmemeyi tercih etmiştir. Bu hususa şu âyeti örnek vermek mümkündür:

﴿ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

"Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzden sonra sizi tekrar dirilttik."[73]

Taberî bu âyetle ilgili bir rivâyet nakledip senedini Süddî'ye kadar şu şekilde açıklamıştır:

Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât → Süddî.

Sonra Süddî'nin bu âyet hakkında şöyle dediğini nakletmiştir:

"Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzden sonra sizleri peygamberler olarak dirilttik."[74]

Taberî daha sonra kendi tefsirinde kullandığı üslup ile buna itiraz edip şöyle demiştir: "Ebû Ca'fer dedi ki: Bahsi geçen âyetin zâhiri Süddî'nin yapmış olduğu te'vilin aksine bir te'vili gerektirmektedir. Ayrıca te'vil

72 Bakara, 2/34.
73 Bakara, 2/56.
74 Bakara, 2/56.

ehli ittifakla yukarıda geçen âyeti bu şekil te'vil etmesinin hatalı olduğunu söylemiştir. Çünkü âyeti onun yaptığı gibi te'vil etmeye kalksak âyetin son kesitinin şöyle olması gerekir: "Sizi peygamberler olarak diriltmemden dolayı bana şükretmeniz gerekir."[75]

Şayet Taberî, Süddî'yi; İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve diğer sahabîlerden sadece rivâyet nakleden bir râvi olarak görseydi bu durum karşısında sessiz kalıp tartışmaya girmezdi.

5- Son dönem rivâyet eleştirmenleri Süddî'nin kendisine ait bir tefsiri olduğunun farkına varmışlardır. Fuat Sezgin, Süddî hakkında şöyle demiştir:

"Görüldüğü kadarı ile büyük tefsiri Kur'ân'ın tümünü tefsir etmektedir. Kendi döneminden sonra telif edilen tefsirler Süddî'nin tefsirinden epeyce istifade etmişlerdir."[76]

Allâme Mahmud Şâkir, Süddî ile ilgili şunları söylemiştir: "Benim tercihime göre bu eser Süddî tarafından yazılmış bir kitaptır. Süddî bu eserde topladığı tefsirleri bu üç (İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve bir grup sahâbe) kaynaktan almıştır. Bundan kastım şudur: Süddî bu dağınık tefsirleri bir kitapta toplamış ve ilgili rivâyetlerin başına bu isnâdı eklemiştir."

Mahmud Şâkir şunu demek istemiştir: Süddî'nin tefsir alanında yazılmış bir kitabı vardır. Bu kitaptaki tefsirler bazı detaylar hariç genel olarak daha önce bahsettiğimiz üç kaynağa dayanan senedlerden ibarettir. Allâme Mahmud Şâkir sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bu tefsirin Süddî'ye ait olduğuna dair insanların şüphelenmesi, ilgili tefsirlerin kaynaklarda dağınık ve parça parça görünmesi nedeni iledir. Örneğin Taberî, tefsirinde Süddî'ye ait bu tefsirleri farklı noktalara dağıtarak parça parça nakletmiştir. Dolayısı ile bu şekilde gören birisi bahsini yaptığımız tefsirlerin gerek genel gerekse detay yönü ile hep bahsettiğimiz üç noktaya (İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve bir grup sahâbeye) dayandığını zanneder."

Sonra Süddî'yi savunmaya geçerek şöyle der:

---

75 İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân,* 2/95.
76 *Târîh et-Turâsi'l-A'rabî*, 1/45.

"Bu hususta Süddî ilk değildir. Ayrıca bu durum Süddî için yaralayıcı ve yergi içeren bir husus da değildir. Çünkü hadis imamlarından İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124/742) ve daha başkaları da aynı şeyi yapmışlardır."[77]

Bütün bunları özetleme adına şunu söyleriz:

Süddî'nin tefsirlerde rivâyet ettiği isnad meselesi aynı zamanda kendi içinde tefsirle ilgili onun özel görüş tercih ve anlayışını yansıtmaktadır. Dolayısı ile zaman zaman bu anlayışını destekleyen İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve bazı sahabîlerden gelen tefsirlerden bahsedip bu hususta bahsi geçen sahabîlere dayanan isnad silsilesi kullanmıştır.

İşin doğrusu bahsini yaptığımız isnadlar sahâbeye kadar uzansa da ben mümkün mertebe Süddî'den öteye geçmemeye çalıştım ve isnad halkasında Süddî olsa bile onunla son bulmayan rivâyetleri almadım.

Taberî Tefsiri'nde dikkatimi çeken bir diğer husus Kur'ân'ın yarısından sonra müellifin Süddî'ye ait rivâyetlerden "ilk yarıda olduğu gibi" çokça bahsetmemesidir. Büyük ihtimalle bunun temelinde Kur'ân'ın son yarısındaki sûrelerin genel olarak Mekkî olması ve âyetlerinin tefsirinde ihtilaf olmaması yatmaktadır. Dolayısı ile görüşler hemen hemen aynı olduğu için "hepsini ayrı ayrı almak tekrara ve uzatmaya neden olacağı endişesi ile" Taberî, Süddî dâhil herkesin görüşünü nakletmek istememiştir.

2. Kurtubî'nin, el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân İsimli Tefsiri

Kurtubî; âlim, zahid, sâlih ve arif vasıflarına haiz bir bilgindi. *et-Tezkire fî ahvâli'l-mevtâ ve'l-âhire el-Esnâ fî şerḥi esmâʾillâhi'l-hüsnâ* ve bahsini yaptığımız tefsir onun eserlerinden bazılarıdır.[78]

Kurtubî daha tefsirine başlamadan önce metodunu açıklayıp Kur'ân ile ilgili şunları söylemiştir: "Kur'ân ile ilgili veciz aynı zamanda içinde; tefsir nükteleri, Arap diline ait farklı lugatler, i'râb, farklı kıraâtler, dalâlet ehline cevaplar, nüzûl sebebini ve hükümleri açıklayan hadisleri barındıran bir tefsir yazmayı istedim. Bu eserde her sözü söyleyenine ve her hadisi musannifine bağlamayı şart koşup kendime prensip edindim. Önemli ve

77 Mahmud Şâkir, *Mukaddimetü Câmiʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳurʾân*, 1/168.
78 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/458.

gerekli olanlar hariç tarihçilerin anlattığı olaylara ve müfessirlerin naklettiği hikâyelere hiç değinmedim."[79]

Kurtubî Tefsiri âyetlerin içerdiği fıkhî ve şer'î anlamlara büyük önem vermektedir. Genel olarak bu eserinde bir veya birkaç âyeti ele aldıktan sonra şöyle dediğine tanık olmaktayız: Bu âyet içinde "sayı vererek" şu kadar mesele "hüküm" barındırmaktadır.

Birinci mesele: ..."

İkinci mesele: ..."

﴿فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾

"Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser."[80]

Kurtubî bu âyetle ilgili tefsirinde şöyle demiştir: "Umre, Allah Rasûlü ve sahâbesine özgü olarak onlar hakkında hac farizasını kaldırmıştır. Ancak İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve Süddî'den gelen rivâyet ve Ahmed b. Hanbel'in bu yöndeki görüşüne göre bu hüküm sadece Allah Rasûlü'ne ve sahâbesine özgü olmayıp kıyamete kadar bütün insanlar için geçerlidir."[81]

Kurtubî, Süddî'ye ait rivâyetleri bazen Taberî'den muhtasar bir şekilde rivâyet etmesine rağmen Süddî'nin tefsirine bakanlar Kurtubî'nin sadece kendisine özgü bir şekilde naklettiği az sayıdaki rivâyetin tefsirin son üçte birlik kısmında olduğunu görecektir. Bahsini yaptığımız az sayıdaki bu rivâyetlerle ilgili Kurtubî uygulayacağım dediği şartları ve prensipleri uygulamıştır.

﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾

"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda

79 Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân,* 1/1, 2.
80 Bakara, 2/196.
81 Kurtubî, 1/777.

kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir."[82]

Kurtubî bu âyetle ilgili Süddî'den bir rivâyet nakledip şöyle der: "Süddî bu âyetin zekât farz olmadan önce indiğini daha sonra zekât âyetinin inmesi ile mensûh hükmünde olduğunu söylemiştir."

Kurtubî bu rivâyeti naklettikten sonra peşinden şunu söylemiştir:

"Mehdevî bu âyetle ilgili Süddî hakkında yanlış bir rivâyet nakledip şöyle demiştir: "Bu âyet farz olan zekâtla ilgilidir. Ancak daha sonra âyette geçen anne-baba ifadesi nesh olmuştur."

Kurtubî böyle yapmakla daha önce vermiş olduğu "Her söylenen ifadeyi sahibine nispet edeceğim" sözünü yerine getirmiştir. Ayrıca Mehdevî'nin Süddî'nin tefsirinin arasına bazı eklemeler yaptığını açığa çıkarmıştır.

﴿وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا﴾

Kurtubî bu âyetteki kırâat farklılıkları ile ilgili şöyle demiştir:

"Ömer b. Abdülaziz, Katâde, İbn Kesîr, Ebû Muhaysın Süddî ve Ravh, âyeti; "ra"nın sükûnu ile (أَرْنَا) şeklinde okumuşlardır."

﴿وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾

Kurtubî, bu âyetin tefsirinde Arapçaya girmiş yabancı kelime ile ilgili Süddî'den şunu nakletmiştir: "Süddî der ki: Onlar böyle söylemek yerine (حِطاً سَمَهَاثاً) *hittan semehâsen* ifadesini kullanmışlardır. Bu ifade İbrânice olup kırmızı buğday anlamına gelmektedir." Kurtubî gerek kıssalarda ve gerekse âyetlerin nüzûl sebeplerini açıklarken (tefsirinin başında verdiği söze uyarak) hep veciz ve muhtasar ifadeler kullanmaya çalışmıştır.

3. Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr'in, Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm İsimli Tefsiri

Büyük imamlardan, hafız, âlimlerin ve hafızların öncüsü, meânî ve elfazlar hususunda otorite kabul edilmektedir. Birçok âlim onun ilminin

82 Bakara, 2/215.

büyüklüğüne ve bereketine şahitlik etmiştir. Yazdığı tefsir bu söylediklerimize en büyük delil teşkil etmektedir. Kendisi bu eserinde önce âyeti, peşinden kendisine özgü üslubu ile âyetin tefsirini yapmıştır. Bununla yetinmeyip ayrıca tefsir ettiği âyetle irtibatı olan başka âyet ve hadislere ek olarak sahâbe ve tâbiîne ait bu hususta söylenmiş sözleri nakletmiştir.[83]

Çoğu kez basiretli bir şekilde hadisin isnâdı üzerinde durarak rivâyette geçenleri âdil veya zayıf olarak niteler. Bazen sadece isnad ile yetinmeyip özellikle kökeninde İsrâiliyat olan ilgili rivâyetlerin metnine geçiş yaparak açıklamalar yapar.

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾

"Hani Mûsâ kavmine, 'Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor' demişti. Onlar da, 'Sen bizimle eğleniyor musun?' demişlerdi. Mûsâ, 'Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım' demişti."[84]

Örneğin yukarıdaki âyetle ilgili Süddî kendi tefsirinde uzun uzadıya garip bir hikâye anlatır. Hikâyede İsrâiloğullarının bu özel ineği araması ve onu babasına karşı son derece saygı duyan birisinin yanında bulmaları gibi hususlar geçmektedir.[85] İbn Kesîr bu hikâyenin peşinden şunları söyler:

"Süddî, Ebû Ubeyde ve daha başkalarından bu konu ile bağlantısı kurulan bu tür şeylerin (hikâyenin) doğruluğu hususunda farklı şeyler söylenmiştir. Görüldüğü kadarı ile bu tür nakiller İsrâiloğullarına ait kitaplardan alınmıştır. Evet, onlara ait kitaplardan alıntı yapmak câizdir fakat bu hususta kesin bir dille 'bunlar doğrudur veya yalandır' denemez. Doğrusunu Allah bilir fakat bu konuda "bizim kaynaklarda geçen" hak ve doğru bilgilerle eşleşen alıntılara güvenmek diğerlerine ise güvenmemek gerekir."[86]

Müfessir İbn Kesîr bazen ilgili rivâyeti metin ve sened yönünden eleştirme çabası içine girmeyip doğrudan bahseder.

---

83 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn,* 1/242-244.
84 Bakara, 2/67.
85 Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm.* Bakara, 2/67.
86 İbn Kesîr, 1/108-111.

﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ﴾

"İçlerinden biri der ki: Benim bir arkadaşım vardı."[87]

Örneğin İbn Kesîr bu âyetle ilgili Süddî'den İsrâiliyat kaynaklı uzun bir hikâye nakleder ve naklettiği bu rivâyetle ilgili "olumlu veya olumsuz" hiçbir şey söylemez. Büyük ihtimalle bu tür nakiller İbn Kesîr'in tefsirinde kabul ettiği kriterler arasına girmektedir.[88]

Tefsirinin ikinci yarısından sonra İbn Kesîr, Süddî'den epeyce alıntı ve nakil yapmıştır. Bütün bunlar onun tefsir çalışmasında hocası Taberî'nin tefsirini birebir esas alıp onun muhtasarı olacak bir tefsir ortaya koymadığını göstermektedir. Aksine bahsini yaptığımız tefsirinde kendisine özgü bazı içtihatlarda bulunduğu gözlerden kaçmamaktadır.

İbn Kesîr'in tefsirinde Süddî'yi birçok kez övmesi dikkatlerden kaçmayan bir diğer husustur.

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ﴾

"Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine."[89]

İbn Kesîr bu âyetle ilgili şöyle demiştir: "Süddî şöyle demiştir:

"İrem şehri Âd kavmine ait bir yerdir."

Bunu naklettikten sonra şöyle demiştir:

"Bu tefsir güzel, isabetli, aynı zamanda "bu konuda söylenenler içinde" güçlü bir görüştür."[90]

﴿وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ﴾

"Babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki."[91]

İbn Kesîr bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Bu konuda Süddî şöyle demiştir:

87 Sâffât, 37/51.
88 *Süddî Tefsiri*, Sâffât, 37/51.
89 Fecr, 89/7.
90 İbn Kesîr, 4/505.
91 Beled, 90/3.

"Baba; Âdem, çocuktan maksat ondan meydana gelen çocuk veya çocuklardır."

Bu nakilden sonra şöyle der: "Bu, güzel ve güçlü bir tefsirdir."

4. Süyûtî'nin, ed-Dürrü'l-Mensûr İsimli Tefsiri

Daha önce bahsettiğimiz tefsir kitapları, yazarlarının şahsî görüş ve fikirlerini yansıtmış olsa da Celâleddin Süyûtî (v. 911/1505) böyle bir çaba içinde olmamıştır. Süyûtî bu eserinde tefsir ettiği âyetlerle ilgili çok sayıda rivâyet toplamanın daha faziletli olduğuna inanmış ve çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırmıştır. Dolayısı ile okuyucuya tefsirinden bu tür rivâyetlerle ilgili daha fazla malzeme çıkarma imkânı sunmuştur.

Süyûtî, naklettiği rivâyetlerin senedleri hususunda en ufak bir cerh veya ta'dîl çabası içinde olmamıştır. Yine naklettiği rivâyetlerin peşinden herhangi bir açıklama veya not düşme gibi bir arayış içinde de olmamıştır. İlgili rivâyetleri naklettikten sonra tek yaptığı şey bunların geçtiği kaynakların ismini vermek olmuştur.

Süyûtî bu eserinde genel olarak istisnaî rivâyetleri bir araya getirmeye gayret etmiş sonra bu parçaları bir bütün haline getirmeye çalışmıştır. Yûsuf sûresinin tefsirinde bu minvalde bir çaba içinde olduğu çok bariz bir şekilde görünmektedir. Bu sûreyi tefsir ederken neredeyse tamamı Süddî'ye ait olan rivâyetleri bir araya getirmek sureti ile tefsirini yapmıştır.[92] Bu konudaki dağınık rivâyetleri ise İbn Ebî Hâtim, İbnü'l-Münzir, Taberî, Kurtubî ve daha başka müfessirlerin eserinden almıştır.

Süyûtî'nin, İbn Cerîr'e, onun da Süddî'den naklettiğini söylediği bazı rivâyetleri karşılaştırmaya çalıştığımda *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* isimli tefsirde bunların olmadığını gördüm. Örneğin; Süyûtî, Sâd sûresi 21-24. âyetlerini tefsir ederken Süddî'den geldiğini söylediği İsrâiliyat kaynaklı; Hz. Dâvûd, eşleri, başına gelen imtihanlar ve Allah'ın onu Uriya isimli komutanının hanımı ile imtihan etmesini konu alan uzun bir hikâye naklеder! İşin doğrusu ben hemen kaynak olarak verdiği Taberî'nin *Câmiu'l-beyân* isimli eserine bakıp karşılaştırma yapınca Süddî'ye nispet

92 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/4-9.

edilen böyle bir hikâyeye denk gelmedim. Sonra hikâyenin bir kısmının *Kurtubî Tefsiri*'nde geçtiğini gördüm.[93]

Büyük ihtimalle Süyûtî'nin bu eseri Allâme Mahmud Şâkir'in şu sözünün doğru olduğuna işaret etmektedir: "Taberî, kendi tefsirinin birçok yerinde Süddî'ye ait tefsiri muhtasar bir şekilde nakletmiştir."[94]

Süyûtî, diğer müfessirlerden farklı olarak İbn Ebî Hâtim, İbn Münzir, Ebû Şeyh ve daha başkaları kanalı ile Süddî'ye nispet edilen epeyce rivâyet nakletmiştir. Ancak bu rivâyetlerin hepsi genel anlamda İsrâiliyat tabiatının galip olduğu kıssalar grubuna girmektedir.[95]

5. Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî'nin, Fethu'l-Kadîr İsimli Tefsiri

Şevkânî, tefsirinin başında metodunu açıklayıp sadece metin ve sened yönünden sahih olan rivâyetler nakledeceğini söylemiştir. Dolayısı ile zayıf isnad ile veya isnâdı güçlü ama selef âlimlerinin güvenmediği kimselerin yaptıkları nakilleri sahih kabul etmediği için kendisi bu tür rivâyetlere itibar etmemiştir.[96]

Şevkânî'nin rivâyetlere sened ve metin yönünden bu derece önem vermesi Süddî'ye ve rivâyetlerine güvenmem hususunda beni bu tefsire daha fazla bakmaya teşvik etti. Gördüğüm kadarı ile Şevkânî, Süddî'nin rivâyetlerine özellikle İsrâiliyat kaynaklı hikâyelerine temkinli yaklaşmıştır. Bu hususta Süddî'nin genel olarak *Kurtubî Tefsiri*'nde geçen rivâyetlerini nakletmiştir.

﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'mine genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın."[97]

---

93 Kurtubî, 15/167, 168.

94 Taberî, dipnot, 101, 15/32.

95 Bkz. *Süddî Tefsiri*, Kasas, 28/19; Yûsuf, 12/58; Kehf, 18/67; Sâd, 38/21-24. âyetleri.

96 Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1/12.

97 Nisâ, 4/25.

Yukarıdaki âyet ile ilgili Kurtubî, Süddî'den şunu nakleder:

"Gücü yetmezse ifadesinden maksat maddi yönden gücü yetmezse anlamındadır."

Bunu naklettikten sonra Kurtubî şöyle der:

"Bu, İmam Mâlik'in görüşüdür."[98]

Sonra Şevkânî bunu Kurtubî'den nakleder ve şunu ekler:

"Aksine bu, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve daha başka (imamların) görüşüdür."[99]

Süddî'den farklı kaldığı noktalar hususunda Şevkânî'ye göz attığımda bunun çok az olduğunu gördüm. Bu farklılığın da genelde lafızların lugat mânaları ile alakaları hususlarda olduğunu fark ettim. Özellikle Feth, Kâf, Zâriyât, Tûr, Kamer ve bunlardan sonra gelen Kur'ân'ın son kısmına ait sûrelerde öne çıkmaktadır. Bu tür sûreler îcâz ve kıssaların özet olarak anlatıldığı sûrelerdir.

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾

"İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; işte, Allah onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır."[100]

Örneğin yukarıdaki âyet ile ilgili Şevkânî şunları söylemiştir: "Süddî, bu âyette geçen ***'inkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar'*** ifadesinden maksadın Kureyş kâfirleri olduğunu belirtmiştir. Onlar Allah'ı inkâr edip hem kendilerini hem de başkalarını Allah yolundan yani İslâm dinine girmekten engellemişlerdir."[101]

6. Âlûsî'nin, Rûhu'l-meʿânî fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-ʿazîm ve's-sebʿi'l-mesânî, İsimli Tefsir Kitabı

Hicrî 13. yüzyıl ortalarında Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, selef ve daha sonraki dönemlerden kendisine ulaşan rivâyetleri toplayarak bir tefsir

98 Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Kurʾân*, 12/1719.
99 Şevkânî, 1/456.
100 Muhammed, 47/1.
101 *Süddî Tefsiri*, Muhammed, 47/1.

yazmaya çalıştı. Çok dakik bir araştırmacı gibi rivâyetleri gözden geçirdi sonra kendi özel görüşünü bunlara ekleyerek tefsirini oluşturdu.[102]

Bu şekil bir anlayışla yazılan *Rûhu'l-me'ânî* bir tefsir ansiklopedisi olarak kabul edilmiştir. Çünkü hem selef ve daha sonraki dönemlerden gelen rivâyetleri hem de müellifinin şahsî görüşünü birlikte yansıtmaktadır.

Âlûsî bahsini yaptığımız bu eserinde Süddî'den az sayıda rivâyet nakletmiştir. Ancak ben Süddî'nin genel rivâyetlerinden eleyerek aldığı bu seçme rivâyetlerden çok istifade ettim. Kendisi Süddî'nin Hz. Yûsuf hakkında İsrâiliyat kaynaklı rivâyetlerini sert bir dille eleştirerek bu hususta ondan ayrı düşmüştür.

﴿قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ﴾

"Bunun üzerine kadın onlara dedi ki: İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir. Andolsun, ben ondan murad almak istedim. Fakat o, iffetinden dolayı bundan kaçındı."[103]

Süddî, yukarıdaki âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Kadın şaşırarak Yûsuf Peygamber'le ilgili şöyle demiş: "Kendisine ne göründü anlamadım fakat elbisesini açtıktan sonra birdenbire iffetli davranmaya başladı."

Süddî'nin bu sözüne hemen not düşen Âlûsî şöyle demiştir: "Keşke Süddî böyle bir şey söylemeyip ağzını kapatsaydı."[104]

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ﴾

"Ama bedbaht olanlar, gerçekten de ateştedir, onlar cehennemde inleyerek nefes alır ve inleyerek nefes verirler."[105]

Süddî bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Daha sonra Allah'ın meşîeti devreye girdi ve âyeti nesh etti. Sonra Medine'de Allah şu âyeti indirdi:

---

102 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,* 1/352.
103 Yûsuf, 12/32.
104 Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, 4/51. Yûsuf, 12/32.
105 Hûd, 11/106.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا﴾

"İnkâr edip zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları (başka) bir yola iletecek de değildir."[106]

Böylece cehennem ehlinin oradan çıkma ümidi kalmaz ve ebedî olarak orada kalmalarına hükmedilir."

Âlûsî onun bu sözlerine ekleme yapıp şöyle demiştir: "Bu hususta Süddî'nin dediği gibi bir neshe ihtiyaç yoktur. Aksine bu gibi şeylerde nesih olduğunu söylemek doğru değildir."[107]

Sadece Âlûsî'de gördüğümüz Süddî'ye ait Yûsuf sûresinde geçen bir kırâatten bahsedilmektedir.

﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾

Âyette kesreli olarak geçen ﴿الْأَرْضِ﴾ ***el-ardı*** kelimesini Süddî fethalı olarak; (الْأَرْضَ) *el-arda* şeklinde okumuştur. Âlûsî, daha sonra bu kırâatin açıklamasını yapıp şöyle demiştir:

"Bu kelimeyi fetha ile okursak *el-arda* kelimesi ﴿يَمُرُّونَ﴾ ***yemurrûne*** fiilinin tefsir ettiği mahzuf bir fiile mef'ûl olur."

İşte bahsettiğim bu tefsirler benim Süddî'nin dağınık tefsirini toparlamada başvurduğum kaynaklardır. Bu kaynaklara başvurmamın ne derece önemli oldukları ortaya çıktıktan sonra olmuştur. Eserin başında iken bu tefsirlerle ilgili sunduğum bilgi ve açıklamaya çalıştığım mesele bundan ibaretti.

2. SÜDDÎ TEFSİRİ'Nİ DİĞER TEFSİRLERDEN AYIRAN ÖZELLİKLER

Rivâyet tefsirinin iki önemli ayağı vardır. Bunlar nüzûl sebebi ve Kur'ân'ın müphemlerini açıklamak. Bu iki ayağın haricinde tefsire giren; lugat, haber ve siyer gibi hususlar, içinde peygambere ulaşan bir sened barındırmıyorsa müfessirin kendi içtihat ve çabasının ürünüdür. Dolayısı

106 Nisâ, 4/168.
107 Âlûsî, 3/619.

ile müfessirin şahsî özelliğini yansıttığı için ilgili tefsire onu diğerlerinden ayıran özellikler katmış olur.

Süddî Tefsiri rivâyet tefsirlerine ait söylediğimiz bu özelliklerin hepsini içinde barındırmaktadır. Evet, bu eser hem nüzûl sebebini hem de Kur'ân'ın müphemlerini açıklayan bir tefsirdir. Buna ek olarak nâsih-mensûh, tarihî kıssalar, Eyyamü'l-Arab, lugat, kırâat, fıkhî meseleler ve daha başka konuları da içermektedir.

Bu tefsirin öne çıkan en bariz yönlerini şu şekil sıralamak mümkündür:

1. Kur'ân'ı Baştan Sona Tefsir Eden Bir Eser olması

Gerek sahâbe ve gerekse tâbiîn döneminde tefsirler genel olarak nüzûl sebebi ve Kur'ân'ın müphemlerini açıklama ile sınırlıydı. Müfessirlerin de dediği gibi bu iki asır vahyin inişine yakın olması ve Kur'ân'ın indiği dili konuşanların bulunduğu bir zaman dilimi olması nedeni ile sonraki dönemlerdeki insanlar gibi Kur'ân'ı anlamada geniş açıklama ve tefsire ihtiyaç duymuyorlardı. Bahsini yaptığımız dönemde yazılmasına rağmen Süddî, bu eserinde (azı hariç) Kur'ân'ın tümünü tefsir etmiştir.

Bu söylediğim gerçek Fuat Sezgin'in de dikkatini çekmiş olacak ki Süddî'nin tefsiri ile ilgili şunu söylemiştir: "Görüldüğü kadarı ile Süddî bu eserinde Kur'ân'ın tümünü tefsir etmiştir."[108]

2. İbn Abbâs'tan Etkilenmesi

Hocası olması, onunla aynı asırda yaşaması, sohbetinde bulunup derslerini dinlemesi ve ondan rivâyet nakletmesi gibi hususlar nedeni ile İbn Abbâs'ın Süddî ve tefsiri üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu durum daha sonraki müfessirlerin hoca ile öğrencisinin rivâyetlerini karıştırmalarına sebep olmuştur.

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾

108 Fuat Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-A'rabî*, 1/45.

"Allah: Ben size, muhakkak semâvat ve arzda görülmeyenleri (oralardaki sırları) bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta oldukları-nızı da bilirim, dememiş miydim? dedi."[109]

Örneğin bu âyet hakkında; Süddî → Ebû Mâlik → İbn Abbâs'tan bir rivâyet tahric eden Taberî, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: "İblîs'in içinde gizlediği kibri de bilirim!"

İbn Kesîr ise aynı rivâyeti nakleder fakat isnâdın içinde Ebû Mâlik ve İbn Abbâs yoktur sadece Süddî geçmektedir.[110]

﴿وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ﴾

"Bunun üzerine onlara: Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik."[111]

Taberî burada bir rivâyet naklederek âyette kastolunanların Âdem, Havvâ ve yılan olduğunu söylemiştir. Rivâyet senedinde geçen isimleri şu şekil sıralamıştır: İbn Vekî' → Amr b. Hammâd el-Kennâd → Esbât → Süddî.

Aynı rivâyeti Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mensûr* isimli tefsirinde de gördüm fakat oradaki sened şu şekilde idi: Süddî → Ebû Mâlik → İbn Abbâs.[112]

Görüldüğü gibi karışıklığın İbn Abbâs ile Süddî ismi üzerinde olduğuna tanık olmaktayız. Bazıları rivâyet senedinde en son İbn Abbâs'ın ismini söylerken, bazıları sadece Süddî'nin ismini söylemiştir. Bu durum öğrenci Süddî'nin, hocası İbn Abbâs'tan ne derece etkilendiğini göstermektedir.

3. İsnad Silsilesindeki Ricalin Azlığı:

Süddî'nin tefsirinde geçen çok sayıda rivâyetlere nazaran isnad silsilesi otuzu geçmeyecek kadar çok azdır.

Süddî'nin en çok rivâyetinin geçtiği yer Taberî Tefsiri'dir. Bu rivâyetlerde en çok kullanılan isnad silsilesi şu ikisinden birisidir:

---

109 Bakara, 2/33.
110 Bkz. İbn Kesîr, 1/75.
111 Bakara, 2/36.
112 Suyûtî, 1/55.

Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd el-Kannâd → Esbât b. Nasr → Süddî.

Muhammed b. el-Hüseyin → Ahmed b. Mufaddal → Esbât → Süddî.

Süddî Tefsiri'ndeki rivâyet silsilesinin yarısından fazlasında bu iki tarîk geçmektedir. Rivâyet eleştirmenleri bu silsilede geçen isimlerin sika olduğunu söylemişlerdir. Bahsi geçen bu iki silsiledeki isimlerle ilgili hiç kimse olumsuz bir ifade kullanmamıştır.[113]

Bunlardan sonraki isnad silsileleri "genel anlamda" sâlih ve kavidir. En zayıf isnad silsilesi şunlardır:

1- Muhammed b. İsmâil → Abdurrahman b. Ebî Hammâd → Hakem b. Zahîr → Süddî.

2- Vekî' → el-Hüseyin b. Amr b. Muhammed el-Ankezî → Esbât → Süddî.

Birinci senedin zayıf olması Hakem b. Zahîr nedeni iledir. Çünkü bu kişi vâhi ve münker hadis ile ünlenmiş, uydurma hadis rivâyeti ile suçlanmıştır.

İkinci senedin zayıf olmasının sebebi ise Hüseyin b. Amr b. Muhammed el-Ankazî nedeni iledir. Çünkü rivâyetleri çok zayıftır ve bu alandaki uzmanlar onu güvenilir birisi olarak kabul etmemişlerdir.[114]

Sahâbe, birinci ve ikinci kuşak tâbiînin tefsir rivâyetini genel anlamda güvenilir bulan İbn Teymiyye'nin görüşüne katılırsak onun bu listeye ayrıca hicrî 4. asra kadar gelmiş tefsir âlimlerinin tahriclerini de kattığını görürüz.[115]

Bütün bunları göz önünde bulundurarak şunu derim: Bu tefsirde geçen bütün isnadlar sâlih ve râvileri de sikadır.

4. Siyasî Hiziplerin Etkisi

Hicrî 1. asrın ikinci dönemi çok sayıda İslâmî fırkaların ortaya çıkmasına şahitlik etmiştir. Hâricîlik, Şiîlik, Mürcie ve daha başka gruplar bunlardan bazılarıdır.[116]

113 Bkz. Râvi biyografi ekleri.
114 Bkz. Râvi biyografi ekleri.
115 İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, s. 2.
116 Şehristânî *el-Milel ve'n-niḥal*, 2/150.

Süddî'nin siyasî ve akidevî açıdan konumu belirlemek ve bunun tefsirine etkisini tespit etmek adına o günkü siyasî fırkaların Süddî üzerindeki etkisini tespit etmeye çalıştım.

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ﴾

"Ne gök ne de yeryüzü onlara ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi."[117]

Bu hususta Taberî yukarıdaki âyetle ilgili Süddî'nin şöyle dediğini nakleder:

"Allah her ikisinden de razı olsun (Hz. Ali'nin oğlu) Hüseyin öldürüldüğünde gökyüzü onun için ağladı. Göğün ağlaması, kırmızıya bürünmesidir."[118]

Taberî, bu rivâyetin senedinde geçen rivâyet silsilesini şöyle sıralamıştır:

Muhammed b. İsmâil → Abdurrahman b. Ebî Hammâd → Hakem b. Zahîr → Süddî.

Biz daha önce de bu rivâyeti ele alıp silsilede geçen Hakem b. Zâhîr[119] ile ilgili konunun uzmanlarından nakiller yapmış ve onun sika birisi olmadığını söylediklerine şahit olmuştuk. Ayrıca net ve delilli bir şekilde Süddî'nin Şiî olduğunu kesin bir dille söyleyen kimse olmamış. Sadece son dönem âlimlerinin geneli "Şiîlikle suçlanmıştır" ifadesini kullanmışlardır. Konunun uzmanı ilk dönem âlimlerinin ağzından böyle bir ifade asla çıkmamıştır.

İbn Kesîr bu rivâyetle ilgili şu notu düşmüştür:

"Büyük ihtimalle bu aptallık Şiîlere ait olmalıdır."[120]

Düştüğü şu not Süddî'nin Şiî olduğuna dair bütün iddiaları çürütmeye yeter de artar. Eğer Süddî ile ilgili bu iddialar gerçek olsaydı İbn Kesîr net bir şekilde bunu ifade ederdi.

---

117 Duhân, 44/29.

118 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, 1/2/ 118, 119.

119 Bu râvi ile ilgili daha önce şöyle denmişti: "Bu rivâyeti Süddî'den nakleden Hakem b. Zâhîr'dir. İbn Hibbân bu adamı mecrûh râvilerden saymış ve hakkında şu notu düşmüştür: "Sika kimselerden rivâyet nakleder fakat araya uydurmalar katardı. Aynı zamanda Allah Rasûlü'nün sahabesine sövüp hakaret ederdi." Bu adamın böyle bir özelliğe sahip olması onun Süddî'nin ismini kullanarak araya ona ait olmayan uydurma bilgiler yerleştirdiğini göstermektedir. [Çeviren].

120 İbn Kesîr, 4/142.

﴿وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا﴾

"Doğrusu içimizde sâlih olanlar da var, olmayanlar da. Ayrı ayrı yollar tutmuşuz."[121]

Süyûtî, Süddî'nin bu âyetle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir:

"Yani cinler de aynen sizin gibi Kaderiyye, Mürcie, Râfizî ve Şîa gibi farklı fırkalara ayrılmışlardır."

Akıl ve şeriatın kabul etmediği bu görüşün Süddî'ye nispet edilmesi onun bu fırkaları kabul ettiği ve görüşlerini benimsediği anlamına gelmez. Bahsi geçen âyeti bu şekil tefsir etmesi onun Müslümanlar arasında ortaya çıkmış bu tür mezheplerden haberdar olduğunu belirtmekten başka bir anlam ifade etmez.

Tefsirini detaylı bir şekilde araştırdım ve Süddî'nin bu sapkın fırkalarla bir ilişkisini veya onları kabul ettiğine dair bir bulguya rastlamadım. Aksine İslâmî fırkalar arasında büyük tartışmalara neden olan iki önemli hususta Ehl-i Sünnet ile aynı görüşü paylaştığını gördüm.

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

"Gözler O'nu göremez; hâlbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır."[122]

Örneğin yukarıdaki âyetin tefsirinde Süddî şöyle demiştir:

"Kimse O'nu göremez ama O, bütün mahlukâtı görür."[123]

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

---

121 Cin, 72/11.

122 En'âm, 6/103.

123 Mahlukâtın dünyada Allah'ı görüp görmemesi meselesi sahabe arasında farklı şekilde ele alınmıştır. Aynı şekilde Allah Rasûlü'nün Mirac esnasında Rabbini görüp görmediği konusu da sahabenin ihtilaf ettiği bir meseledir. Allah'ın ahirette görülmesi meselesi ise imamlar ve Ehl-i Sünnet'in geneli tarafından ittifak edilmiş bir hususdur. Bu anlayışa göre mü'minler Rablerini görecektir. Ancak mü'minlerin dışındakilerin görüp görmemesi meselesi ihtilaflı bir konudur. Bu konuda bakılması gereken eserler akide kitaplarıdır. *Tahâvî Akidesi* ve İbn Teymiyye'ye ait kitaplar bunlardan bazılarıdır. [Neşreden].

"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar."[124]

Süddî bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir:

"Allah büyük günahlardan kaçınan Müslümanları bağışlar."

Dolayısı ile Süddî, Allah'ın görülmesi meselesi ve büyük günah işleyen kimsenin durumu meselesine yaklaşımında Ehl-i Sünnet ile aynı görüş ve düşünceye sahiptir.[125]

5. Tefsirin Lugat Özelliği

Eğer tefsirin lugat özelliğinden maksadımız İbn Abbâs'ın şu sözü ise Süddî, tefsirinde bu hususta hocasının görüşü ile amel etmemiştir. Çünkü İbn Abbâs şöyle demiştir: "Allah'ın kitabında geçen bir âyetin anlamı hususunda sorun yaşarsanız bu hususta şiirden yardım alın. Çünkü (cahiliye döneminde söylenen) şiirler Arap dili için bir divan hükmündedir."[126]

Evet, Süddî, tefsirinde Hutam b. Hind üzerinden sadece üç beyitlik bir şiir nakletmiş ve bunun dışında tefsirinde şiir kullanmamıştır. Bu üç beyitlik şiiri de İbn Abbâs'ın kastettiği gibi müphem bir kelimeyi açıklamak için getirmemiştir. Aksine şu âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak nakletmiştir:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا﴾

"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rablerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâbe'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin."[127]

Eğer lugat özelliğinden maksadımız Kur'ân'a ait müphem kelime ve ifadelerin lugat yönünden açıklanması ise Süddî'nin tefsirinde bununla ilgili sayılmayacak kadar malzeme vardır. Örneğin şu âyeti ele alalım:

---

124 Nisâ, 4/116.
125 Şehristânî, 1/150.
126 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/120.
127 Mâide, 5/2.

﴿وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ﴾

"Üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirdik."[128]

Süddî burada geçen ağacı açıklayıp şöyle der: "Bu, kabak ağacıdır. Araplar ona (دُبَّاء) 'dubba' derler."

Yine Allah Teâlâ'nın, ﴿قَوْلًا ثَقِيلًا﴾ ***"kavlen sakîlen"***[129] ifadesi hakkında Süddî şöyle demiştir: "Âyetteki ***'sakîlen'***, değerli anlamındadır. Bu, Arapların 'Benim için değerli' anlamında kullandıkları ثَقِيلٌ عَلَيَّ *'sakîlün aleyye'* sözünden alınmıştır."

Süddî, bazen tefsirinde doğrudan kelimenin lugat anlamını vermemiştir.

﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾

"De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurdum."[130]

Süddî bu âyetle ilgili şöyle demektedir: "Şayet O'nun bir çocuğu olmuş olsaydı ben, O'nun bir çocuğu var diye ona kulluk edenlerin ilki olurdum ancak O'nun çocuğu yoktur." Taberî, onun yaptığı bu şekil tefsiri takdir edip şöyle demiştir:

"Bana göre bu hususta en isabetli görüş Süddî'den naklen zikrettiğimiz gibi ﴿إِنْ﴾ ***in*** edatının cevap gerektiren bir şart anlamında olmasıdır."

6. Tekrarların Olması

Süddî Tefsir'inde tekrar meselesi, onu, bu tefsirin en bariz vasıflarından bir vasıf yapacak surette gerçekleşmiştir. Ayrıca tekrar tek tipten ibaret olmayıp farklı şekillerde meydana gelmiştir. Bazen bir kıssa farklı yerlerde "aynı veya farklı lafızlarla" tekrar edilmiştir. Bazen belli bir tefsir kalıbı kullanılırken bazen de birbirinden farklı aynı zamanda uzak yerlerde aynı lafız kullanılmıştır.

128 Sâffât, 37/146.
129 Müzzemmil, 73/5.
130 Zuhruf, 43/81.

Birinci kısım tekrara Bakara, A'râf ve Tâhâ sûresinde geçen Hz. Mûsâ kıssasını veya başka sûrelerde geçen diğer kıssaları örnek vermek mümkündür. Süddî Kur'ân'da bu kıssa nerede geçmişse "tefsirinde" aynı veya farklı lafızlarla çok tekrar yapmıştır.

Meryem kıssasını da bu söylediğimiz gruba katabiliriz. Çünkü Süddî, Âl-i İmrân sûresi 24. âyette geçen kıssa ile ilgili rivâyeti Meryem sûresi 22. âyette birebir tekrarlamıştır.

İkinci kısım tekrar meselesi; Süddî'nin farklı âyetleri tefsir ederken aynı kalıplara bağlı kalarak örnek ve açıklamalarda bulunmasıdır.

﴿وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾

"Bir zaman Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış, İbrâhim onların hepsini yerine getirmişti."

Örneğin bu âyeti tefsir ederken Süddî şöyle demiştir: "Rabbinin İbrâhim'i sınadığı birtakım kelimeler, Allah Teâlâ'nın şu sözüdür:

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur. Şüphesiz ki sen her şeyi işiten ve bilensin."[131]

Süddî getirdiği bu açıklamanın "rivâyetin" aynısını şu âyeti tefsir ederken yine tekrarlamıştır.

﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ﴾

"Hani İbrâhim, İsmâil ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyorlardı."[132]

Yine Süddî'nin, Allah Teâlâ'nın, ﴿لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ﴾ ***"Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz"*** sözünü tefsiri de bu tür bir tekrar örneğidir. Süddî şöyle demektedir: "Hz. Muhammed'in (s.a.v.)

131 Bakara, 2/127.

132 Bakara, 2/127. Süddî'nin tefsirine göre âyetin anlamı şu şekil olur: ***"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Muhammed'in peygamber olduğunu) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı..."*** [Çeviren].

ismini gizlemişlerdi." Süddî'nin bu ifadesi, Allah Teâlâ'nın, ﴿وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ***"Onlar Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyen kimselerdir"***[133] sözünü tefsir ederken kullandığı ifadenin birebir aynısıdır.

Süddî'nin tefsirinde aynı lafzın tekrarı çokça bulunur. Örneğin Süddî'nin devamlı ﴿اَلْبَيِّنَاتِ﴾ ***"beyyinât"*** kelimesini Hz. Muhammed (s.a.v.) olarak, ﴿اَلْفَوَاحِشَ﴾ ***"el-fevâhişe"*** kelimesini zina olarak tefsir etmesi bundandır. Bazen de Süddî buna dikkat edip kendisini tekrar yükünden uzaklaştırıyor ve şöyle diyor: "Kur'ân'da geçen bütün ﴿حُنَفَاءَ لِلّٰهِ﴾ ***'hunefâe lillâhi'*** ifadelerinden maksat Müslümanlardır. ﴿حُنَفَاءَ﴾ ﴿مُسْلِمِينَ﴾ ***'hunefâe'*** / ***'müslimîne'*** şeklinde gelenlerden maksat ise hacılardır." Aynı şekilde onun, "Kur'ân'da geçen ﴿اَلْكَاءِسُ﴾ ***'el-ke'sü'*** ifadesinden maksat şaraptır" sözü de bu kabildendir.

Tefsirinde bariz şekilde görünen farklı türdeki bu tekrarların nedeni, Süddî'nin şahsı ile ilgili olabilir. Çünkü Süddî meğâzî, siyer ve Arap tarihi âlimidir. Dolayısı ile bu ilimlere sahip birisi bazen geniş anlatıma bazen tekrar etmeye bazen de itnâba (fayda gereği uzatma) ihtiyaç duyar.

Bu tekrarlar Süddî'yi tanıyan müfessirlerin müdahalesi sonucu da olabilir. Çünkü onlar Süddî'nin bazı âyetleri kendine özgü bir anlayışla tefsir ettiğini fark etmeleri nedeni ile ilgili âyetlerle her karşılaştıklarında aynı tür tefsir yaparak tekrara neden olmuşlardır.

7. İsrâiliyat ve Fıkhî Meseleler

Süddî'nin tefsirinde öne çıkan iki bariz olgu vardır. Bunlardan birisi İsrâiliyat, diğeri fıkhî meselelerdir. İsrâiliyat meselesini üçüncü bölümde "Tefsirde Büyük Meseleler" başlığı altında ele alacağız. Fıkhî meseleler konusunu ise "Süddî'nin Tefsir Metodu" konulu başlıkta ele alacağız.

8. Süddî Tefsiri'nin Önemi

Süddî Tefsiri genel olarak tefsir tarihi, özel olarak da rivâyet tefsiri alanında önemli bir yer işgal eden tefsirlerden kabul edilmektedir. Bilindiği gibi Taberî kendi tefsirini hicrî 3. asrın sonlarında telif etmiştir.[134] Ancak kendisinden önce yazılmış tefsirleri dayanak yapmak sureti ile eserini oluşturmuştur. İşte bu dayanaklardan birisi de *Süddî Tefsiri*'dir. Evet, bu tefsir Taberî için başta gelen kaynak olmasa bile en azından Taberî'nin

133 Nisâ, 4/37.

134 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân,* 2/232.

önemli kaynaklarından birisidir. Taberî'nin kendi tefsirinde en çok Süddî'nin rivâyetlerini nakletmiştir.[135] Büyük ihtimalle *Süddî Tefsiri*'nin *Taberî Tefsiri*'nden yaklaşık bir asır önce telif edilmesi onu erken dönem rivâyet tefsiri açısından güvenilir kılmaktadır.

Allâme Mahmud Şâkir, *Süddî Tefsiri*'nin bu yönüne vurgu yapıp şöyle demiştir: "Süddî'nin tefsiri, hadis ve rivâyet hususunda yazılmış ilk tefsirlerdendir."[136]

Süyûtî, bu tefsirle ilgili şöyle demiştir:

"Ancak şu var ki Süddî'nin tefsiri en güzel tefsirlerdendir."[137]

Süddî'ye ait bu tefsirin önem kazandığı bir diğer husus ise Allah Rasûlü'nün siyeri ile ilgili çok önemli hadislere değinmesi ve "içinde İsrâiliyat olsa bile" peygamber kıssalarından bahsetmesidir. Tefsirinde çok azı hariç her peygamberle ilgili Süddî bir şeyler söylemiştir. Kur'ân'da geçen birçok fıkhî ve şer'î konular üzerinde durmuş ve bu hususlar daha sonra İmam Mâlik tarafından farklı meselelerde kaynak olarak kullanılmıştır. Kurtubî ve Şevkânî de bu gerçeği net bir şekilde ifade etmişlerdir.

Buraya kadar anlattıklarımız *Süddî Tefsiri*'nin öne çıkmış en bariz özellikleridir. Bu eser hemen hemen Kur'ân'ın tamamını tefsir etmiştir. Tefsirin müellifi İbn Abbâs'tan etkilenmiş, içinde isnad silsilesi azdır. Müellif İslâmî fırkalardan hiçbirisine meyletmemiş, içinde yoğun tekrarlar vardır. Ayrıca lugat özelliği olan ve içinde büyük oranda İsrâiliyat barındıran bunun da en yoğun olarak peygamber kıssalarında görüldüğü dikkatlerden kaçmamaktadır. Yine müellif bu eserinde bazı fıkhî meseleleri ele almıştır. Bütün bunlara ek olarak bahsini yaptığımız bu eser en eski ve en önemli tefsirlerdendir.

3. SÜDDÎ'NİN TEFSİR METODU

Tâbiîn dönemi müfessirleri tefsirlerinde dayanak olarak Allah'ın kitabı, sahâbenin Allah Rasûlü'nden yaptığı rivâyetler, sahâbeden gelen rivâyetler, Ehl-i Kitap kaynaklarından alıntılar, içtihat, tefekkür ve tedebbür neticesinde ulaşılan bilgileri esas alırlardı.[138]

135 Bkz. Taberî, 1/168.
136 Mahmud Şâkir, *Mukaddimetü Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân*, 1/168.
137 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 4/238.
138 Suyûtî, 4/238.

Süddî de bahsini yaptığımız bu güçlü metodu kullanarak tefsirini telif etmiştir. Ancak bunlara ek olarak tefekkür ve içtihatlarla azımsanmayacak sayıda şer'î hükümler, Arapça olmayan lafızlar, edebiyat ve belâgatin yardımı ile bazı malumatları tefsirinde dile getirmiştir. Bununla birlikte kendine özgü birtakım nazariyatlar kullanarak tefsirini zenginleştirmiştir.

1. Birinci Esas: Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân'ın tefsirinde birinci esas Kur'ân olduğu için Süddî de büyük oranda bu esasa dayanıyordu. Dolayısı ile Süddî, yeri geldiğinde tefsirinde bir âyeti başka bir âyetle tefsir etmiştir.

﴿مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾

"Onlar orada tartışırken benim mele-i a'lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu."[139]

Örneğin Süddî yukarıdaki âyeti şu âyet ile tefsir etmiştir:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾

"Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi."[140]

Bazen bir âyetteki bir kelimeyi bütünüyle birkaç âyet ile tefsir etmektedir. Allah Teâlâ'nın şu âyetinde olduğu gibi:

﴿وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾

"Bir zaman Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış, İbrâhim onların hepsini yerine getirmişti."[141]

Süddî şöyle demektedir: "Rabbinin Hz. İbrâhim'i sınadığı birtakım kelimelerden maksat şu âyetlerdir:

139 Sâd, 38/69.
140 Bakara, 2/30.
141 Bakara, 2/124.

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ﴾

"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur. Şüphesiz ki sen her şeyi işiten ve bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar. Bize ibadet yerlerimizi göster ve tevbelerimizi kabul et. Şüphesiz ki sen çokça tevbeleri kabul eden ve merhamet edensin. Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden bir resûl gönder ki kendilerine senin âyetlerini okusun."[142]

Süddî aynı şeyi Allah Teâlâ'nın, ﴿هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ﴾ ***"Orada Zekeriyyâ, Rabbine dua etti"*** sözünde de yapmaktadır. Süddî bu âyet ile ilgili şöyle demiştir: "Hz. Zekeriyyâ kalkıp rabbine şöyle diyerek dua etti:

﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾

'Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın.'"[143]

Dolayısı ile Süddî Hz. Zekeriyyâ'nın duasını başka bir âyetle tefsir etmiştir.

Süddî'yi bazen âyetleri saçtığını ve aralarında gücü oranında bağ kurmaya çalıştığını görmekteyiz. Örneğin şu âyeti ele alalım:

﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ﴾

"İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar."[144]

Süddî şöyle demektedir:

"Kocası kapının yanında oturuyordu ve yanında kadının amcası oğlu vardı. Kadın onları görünce birdenbire şöyle dedi:

142 Bakara, 2/127-129.
143 Enbiyâ, 21/89.
144 Yûsuf, 12/25.

﴿مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

'Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir![145] Bu adam benden murad almaya çalıştı fakat ona karşı direnme esnasında gömleğini yırttım." Sonra Yûsuf kendini savunup şöyle dedi:

﴿هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي﴾

'Hayır, o benden murad almak istedi.' Bunun üzerine ben hızlıca ondan uzaklaşmaya çalıştım fakat yetişip arkadan gömleğimi yırttı.' Bunun üzerine amcasının oğlu şöyle dedi:

'Bu iddiaların delili gömlektir.

﴿إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾

'Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir.'[146]

Sonra gömlek getirildi ve adam (kadının amcası oğlu) incelediğinde onun arkadan yırtılmış olduğunu gördü ve,

﴿إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ﴾

'Bu, kesinlikle siz kadınların tuzağıdır. Gerçekten sizin tuzağınız çok büyüktür'[147] dedi."

Süddî'nin tefsirinde dikkat çeken noktalardan biri diğeri, kıssa tefsirine özel bir önem vermesi ve bu hususta Kur'ân'ın başka âyetlerinden deliller getirmeye çalışmasıdır. Evet, kıssada bir gariplik olduğunu fark ettiğinde hemen bu hususta Kur'ân'ın farklı sûrelerinden âyetlerle deliller getirmeye çalışır. Örneğin A'râf sûresi 65. âyette geçen Âd kavmi ile ilgili

145 Yûsuf, 12/25.
146 Yûsuf, 12/26, 27.
147 Yûsuf, 12/28.

açıklama yapmak için Kamer, Ahkâf ve Hâkka sûrelerinden bu konuda âyetler getirmiştir.

Mûsâ kıssası ile ilgili aynı şeyi yapmıştır. Örneğin Sâffât sûresinde geçen bu kıssa ile ilgili âyetleri tefsir ederken yine Kur'ân'ın farklı âyetlerinden deliller getirmiştir.[148] Bu durum tefsirde en büyük referansının Kur'ân olduğunu, ayrıca Allah'ın kitabını farklı sûre ve âyetler bağlamında çok iyi bildiğini göstermektedir.

2. İkinci Esas: Hadis-i Şerif

Süddî, tefsirinde sahâbe ve tâbiînin büyüklerini örnek almaktan ve Peygamber'in hadislerine başvurmaktan asla gevşeklik göstermemiştir. Bu yönü ile hadisler onun tefsir metodunda ikinci önemli kaynak olmuştur. Bu yönü ile tefsirinde geçen farklı konularla ilgili Peygamber'e nispet edilen yaklaşık otuz hadisi delil olarak kullanmıştır. Bunların çoğunluğunu âyetin nüzûl sebebi oluştururken, bir kısmını fıkhî hükümler, bazı sahabîlerin menkıbesi, bazı savaşlar ve daha başka hususları açıklamalar oluşturmaktadır.

Örneğin Bakara sûresinin bir âyetini açıklarken[149] Allah Rasûlü ile Selmân el-Fârisî arasında geçen bir hadis nakletmiştir.

Yine Bakara sûresinde bir âyetin nüzûl sebebini belirtip onun oruç hususunda fıkhî hükmünü açıklayan bir hadis nakletmiştir.[150]

Aynı şekilde Âl-i İmrân sûresinde geçen bir âyeti tefsir ederken Uhud Savaşı ve orada yaşananlarla ilgili bir hadis nakletmiştir.[151]

Yine Nisâ sûresi 59. âyeti tefsir ederken Ammâr b. Yâsir'in menkıbesini nakletmiştir.

Tevbe sûresi 2. âyeti tefsir ederken Hz. Ebû Bekir'in menkıbesini anlatan bir hadis rivâyet etmiştir.

148 Sâffât, 37/114-122.
149 Bkz. Bakara, 2/62.
150 Bkz. Bakara, 2/187.
151 Bkz. Âl-i İmrân, 3/127.

Süddî Tefsiri'nde Hadis Rivâyetini İki Açıdan Ele Alıyoruz

1- Şahsı İtibarı ile Süddî: Bir muhaddis olarak hadis imamlarının onunla ilgili görüşleri.

2- Süddî'nin Rivâyet Ettiği Hadisler: İsnadın derecesi, zayıflığı ve sıhhati.

1. Bir Muhaddis Olarak Süddî

Süddî, sika ve âdil bir muhaddistir. Rivâyet eleştirmenlerinden Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve daha başka konunun uzmanları, onu sika olarak kabul etmişlerdir. Dolayısı ile onun hakkında bilgisizce konuşanların sözlerine bakarak hadisini reddedemeyiz. Kişiler (râviler)in cerh ve ta'dîli hususunda Taberî'nin tespit ettiği şöyle bir kural vardır:

"Hakkında sapkın mezhepleri benimsediğine dair iddia bulunan râvilerle ilgili bu iddialar sabit olsa, bundan dolayı adaleti düşse ve şahitliği iptal olsa, o zaman yaşayan bütün hadisçilerin rivâyetlerini terk etmek gerekir. Çünkü ilim ehlinin onlardan her biri için söylediği olumsuz ve hoşa gitmeyen şeyler vardır."

Adâleti sabit olan bir râvi ile ilgili cerh kabul edilmez ve zandan ibaret iddialar uğruna böyle birisinin adaleti düşmez."[152]

1- İmam Nesâî'nin bu hususdaki mezhep ve anlayışı şu şekildir: "Herkes, hakkında icmâ etmedikçe bir muhaddisin rivâyeti (hadisi) bırakılmamalıdır."[153]

2- Hadisçiler kendi eserlerinde Süddî'nin hadisini kabul edip yer vermişlerdir.

Bunlardan bazıları:

a- İmam Ahmed b. Hanbel: Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Hz. Ali'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Ebû Tâlib öldüğünde Allah Rasûlü'nün yanına gittim ve ona şöyle dedim: "Yaşlı amcan öldü." Bunun üzerine Allah Rasûlü bana şöyle dedi:

152 *Erba' resâil fi ulûmi'l hadîs*. Tahkik: Abdulfettâh Ebû Ğudde, s. 14.
153 *Erba' resâil fi ulûmi'l hadîs*, s. 135.

(اذْهَبْ فَوَارِهِ، وَلا تُحْدِثْ مِنْ أَمْرِهِ شَيْئًا)

"Sen git onu kefenle ve durumu ile ilgili kimseye bir şey söyleme."[154]

İmam Ahmed bu rivâyetinde içinde Süddî'nin de olduğu şu silsileyi kullanmıştır:

Zekeriyyâ b. Yahyâ Zehmeviyye → el-Hasan b. Yezîd el-Asam → Ebû Muammer mevla Kureyş → Süddî → Abdurrahman es-Sülemî → Hz. Ali

b- İmam Nesâî: Süddî'den hadis rivâyet eden imamlardan birisi de Nesâî'dir. Nesâî Hz. Enes'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

"Ben Allah Rasûlü'nün namazını bitirdikten sonra çoğunlukla sağ tarafına denk gelen bir noktadan çıktığını gördüm."[155]

İmam Nesâî bu hadisin senedinde içlerinde Süddî'nin de olduğu şu silsileyi nakletmiştir:

Kuteybe → Ebû Avâne → Ebû Bekir b. Ebî Şeybe b. Zühayr b. Şeybe → Vekî' → Süfyân → Süddî → Enes

c- İmam Tirmizî: Süddî'den hadis nakleden imamlardan bir diğeri Tirmizî'dir. Tirmizî, içinde Süddî'nin de bulunduğu Enes b. Mâlik kanalı ile gelen şu rivâyeti nakletmiştir:

Allah Rasûlü'ne yemesi için bir kuş getirildi. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle dedi:

(اللَّهُمَّ ائْتِنِي بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَأْكُلُ مَعِيَ مِنْ هَذَا الطَّيْرِ)

"Allah'ım! Benimle yemesi için en sevdiğin kulunu buraya gönder."[156]

Bu hadisin senedinde geçen râviler şunlardır:

Süfyân b. Vekî' → Abdullah b. Mûsâ → Îsâ b. Ömer → Süddî → Enes b. Mâlik

d- Hâkim: Süddî'den hadis nakleden imamlardan bir diğeri Hâkim'dir. Hâkim, içinde Süddî'nin olduğu bir rivâyeti nakledip şöyle demiştir:

---

154 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/130, no: 1074.
155 Nesâî, *Sünen*, no: 553.
156 Tirmizî, *Sünen*, no: 72.

"Berâ b. Âzib der ki: Taşıdığı bir bayrakla dayım Ebû Bürde'ye rastladım. Ona nereye gittiğini sordum. Bana; Allah Rasûlü beni falanca yere gönderdi, dedi."

Hâkim'in naklettiği bu hadisin rivâyetinde sırası ile şu isimler geçmektedir:

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Utbe eş-Şeybânî → İbrâhim b. İshâk → Abd b. Mûsâ → Hasan b. Sâlih → Süddî → Adî b. Sâbit → Berâ b. Âzib[157]

Buraya kadar anlattıklarımız bir muhaddis olarak Süddî'nin şahsına ait adalet ve sika oluşu ile ilgili meselelerdi.

2. Rivâyet Ettiği Hadisleri Açısından Süddî

Süddî'nin kendi tefsirinde rivâyet ettiği hadisler genel anlamda mürsel hadis sınıfına girer. İbnü's-Salâh mürsel hadisi şu şekil tanımlamıştır:

"Tâbiînin büyüklerinden ve bir grup sahâbe ile karşılaşmış olan birisinin; "Allah Rasûlü şöyle dedi" sözü mürseldir." Süddî'nin hadisleri ile ilgili farklı bir tasnif yoktur. Çünkü kendisi; Allah Rasûlü buyurdu ki diyen birisidir. Bu hususta meşhur olan görüş "aralarında ayrım yapmadan" bütün tâbiîni aynı seviyede ve eşit olarak görmektir."[158]

Ebû Hâtim er-Râzî, mürsel hadis ile ilgili şunları söylemiştir:

"Hadisçilerin çoğunluğu mürsel hadisi şöyle tanımlamıştır: Büyük olsun küçük olsun tâbiînden birisinin, bir sözü, fiili veya takriri (sahâbeyi atlayarak) doğrudan Allah Rasûlü'ne nispet etmesidir."[159]

Kâsımî, mürsel hadisi şöyle tanımlamıştır:

"Kişinin (bizzat ağzından) duymadığı birisinden rivâyet nakletmesidir."[160]

Bütün bu tanımlardan sonra mürsel hadis netleştiği için onunla ilgili şu tanımı yapmak mümkündür:

"Tâbiînden birisinin; Allah Rasûlü şöyle buyurdu demesidir."

157 Hâkim, *Müstedrek*, 3/631.
158 İbnü's-Salâh, *Mukaddimetu İbnü's-Salâh fi'l-Hadîs*, 25.
159 Ebû Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l- Merâsîl fi'l-Hadîs*, s. 3, 4.
160 Muhammed Cemaleddin el-Kâsımî, *Kavâidu't-Tahdîs*, s. 133.

Süddî'nin hadisleri bu yönü ile mürsel sayılmakta veya mürsel hadis statüsündedir.

Hadisçiler mürsel hadisin hükmü hususunda farklı şeyler söylemişlerdir.

a- Bazı hadisçiler onu delil (hüccet) kabul etmişlerdir. İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel, İbn Kayyim ve İbn Kesîr bunlardan bazılarıdır.

b- Bazıları onu delil kabul etmeyip reddetmişlerdir. Müslim ve Nevevî bu görüşü savunanlardan bazılarıdır.

c- Bazıları belli şartlar taşıması durumunda mürsel hadisin kabul edileceğini söylemişlerdir. Bunlardan birisi İmam eş-Şâfiî'dir. Onun mürsel hadis için belirlediği şartlardan bazıları şunlardır: Rivâyet yapan râvinin tâbiînin büyüklerinden olması, hadisin isnâdının olması, bahsi geçen rivâyetle ilgili tâbiînin sahâbe ile uyum içinde olması veya âlimlerin bu hadisin gereği ile amel edileceğine dair fetva vermesi."[161]

İbnü's-Salâh mürsel hadisin bütün muhaddisler nezdinde zayıf olduğu görüşünü benimsemiştir. Ancak tâbiîn sika olursa ve o da kendisi gibi sika olan başka bir tâbiînden ilgili rivâyeti naklederse onun bu mürseli kabul edilir. Aynı şekilde birinci mürsel hadisin geldiği tarîk dışında başka bir yolla gelen mürsel hadis de kabul edilir.[162]

İmam Şâfiî ve İbnü's-Salâh'ın mürsel hadislerle ilgili şartlarını Süddî'nin tefsirinde geçen hadislere uygulamak konu ile ilgili en isabetli görüş ve en ideal hüküm olsa gerek.

Bu son hükme göre Süddî'nin tefsirinde geçen mürsel hadisler iki kısma ayrılır:

a- *Taberî Tefsiri*'nde Süddî'nin doğrudan Allah Rasûlü'nden rivâyet ettiği altı tane hadis gördüm. Sonra bunları ayrıca isnadlı halleri ile bazı kitaplarda gördüm. *Târîhu't-Taberî* veya *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* veya her ikisinde veya *Tuhfetü'l-Eşrâf bi ma'rifeti'l-etrâf* gibi eserler bunlardan bazılarıdır.

Bakara sûresi 217, Âl-i İmrân sûresi 121, Mâide sûresi 2. âyetleri ile ilgili ihtilafsız tek isnad vardır.

---

161 Muhammed Cemaleddin el-Kâsımî, s. 134-139.
162 İbnü's-Salâh, s. 26.

Taberî → Mûsâ b. Hârûn el-Hemedânî → Amr b. Hammâd el-Kannâd → İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → Ebî Mâlik → Ebû Sâlih → Allah Rasûlü

İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → Ebû Sâlih → İbn Abbâs → Allah Rasûlü

İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → Mürre el- Hemedânî → İbn Mes'ûd → Allah Rasûlü

İsmâil b. Abdurrahman es-Süddî → sahâbeden bazıları → Allah Rasûlü

Daha önce râviler biyografisinde Taberî, Ebu's-Sâlih ve Mürre el-Hemedânî gibi bu senedde geçen isimleri açıklamıştım. Şimdi yeniden bazı isimleri açıklayalım:

Ebû Mâlik: Gifâr kabilesinin Gazvân koluna bağlıdır. Tâbiînden olup Kûfelidir. Kendisi sika ve üçüncü kuşak bir râvidir.[163]

Ebû Sâlih: Lakabı Bâzâm veya Bâzân'dır. Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin mevlâsıdır. Kendisi üçüncü kuşak bir râvidir.[164]

Mürre el-Hemedânî: İbn Şerâhîl el-Bekyelî, Hemdânî Ebû İsmâil el-Kûfî. Mürre et-Tayyib ve Mürre el-Hayr olarak tanınır. Kendisi tâbiînden sika bir şahsiyettir. İbn Mes'ûd'dan rivâyet dinlemiş ve hicrî 76. yılında vefât etmiştir.[165]

Taberî bu isnad hakkında şunları söylemiştir:

"Bu rivâyetin sahih olduğunu bilmiyorum çünkü isnâdı hususunda şüpheliyim."[166]

Taberî böyle söylemiş fakat şüphesinin nedenini belirtememiştir.

Allâme Mahmud Şâkir, Taberî'nin şüphesi ile ilgili şöyle demiştir:

"Allah rahmet etsin Ebû Ca'fer'in (Taberî'nin bu isnad ile ilgili şüphesi haklı ve yerinde bir şüphedir. Çünkü sahâbeye ait bu kadar dağınık bir tefsiri tek bir siyakta ve bu isnadlar ile toparlamada müsamaha vardır. Eğer

163 Buhârî, 1/2/144; İbn Ebî Hâtim, 1/1/431; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 1/296.

164 Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr*, 4/1/108; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, 3/2/51; İbn Hacer el- Askalânî, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, 8/245.

165 İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-Kübrâ*, 6/116; Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr*, 4/2/5; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/238.

166 İbn Cerîr et-Taberî, 1/354.

mesele bir âyetin anlamı ile ilgili tefsirden ibaret olsaydı sorun olmaz, aksine böyle bir şeyi kabul etmek kolay olurdu. Çünkü sonuç itibarı ile bir âyet hakkında bazı sahabîlerin görüş veya görüşlerinden ibaret bir durum olurdu. Dolayısı ile ortada sorun olacak bir durum olmazdı.

Ancak mesele bir âyetin nüzûlü gibi Allah Rasûlü döneminde yaşanmış bir olaydan haber verme meselesi ise böyle bir haber lafzen ve hükmen merfû hadis derecesinde olması gerektiği için bahsini yaptığımız isnâdı kabul etmek şüphe doğurur. Çünkü kaynağı tam olarak bilinmeyen bir rivâyetten bahsediyoruz. Diğer bir ifade ile bu rivâyette geçen ifadeyi bahsi geçenlerden hangisi söylemiş, ifade tam olarak onlardan hangisine aittir?"[167]

Bu hususta benim görüşüm şudur:

Burada söylenenler için meseleye merfû hadis üzerinden yaklaşırsak doğrudur. Ancak meseleye Süddî'nin tefsiri üzerinden yaklaşırsak durum farklı olur. Bana göre Allâme Mahmud Şâkir'in merfû hadis açısından lafzen ve hükmen zayıf gördüğü gibi burada zayıf bir isnad vardır.

Örneğin *Tuhfetü'l-Eşrâf bi ma'rifeti'l-etrâf* isimli eserde Âl-i İmrân sûresi 61. âyetin tefsirinde nakledilen rivâyet senedinin muttasıl olduğunu gördüm. Rivâyetin sened silsilesi şu şekildir:

Ebû Dâvûd → Musarrif b. Amr el-Yâmî → Yûnus b. Bekîr → Esbât b. Nasr → Süddî → Allah Rasûlü

Ebû Dâvûd bu isnâdın ceyyid olduğunu söylemiştir.

İbn Kesîr, Nisâ sûresi 59. âyetin tefsiri ile ilgili getirdiği rivâyetin senedi muttasıldır.

İlgili rivâyetin sened silsilesi şu şekildir:

Hakem b. Züheyr → Süddî → Ebû Sâlih → İbn Abbâs → Allah Rasûlü[168]

Burada geçen râviler arasında Hakem b. Züheyr olduğu için isnâdı zayıftır. Çünkü bu şahıs zayıf olduğu için hadisleri alınmaz.[169]

167 İbn Cerîr et-Taberî, 1/348.
168 İbn Kesîr, 1/518.
169 Bkz. Hakem b. Züheyr biyografisi.

Aynı şekilde İbn Kesîr, Mâide sûresi 101. âyetin tefsirinde senedi muttasıl olan bir başka rivâyet nakletmiştir. İlgili rivâyetin isnad halkası şu şekildedir:

Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Bezzâr → Abdullah b. Ahmed b. Mûsâ → Ahmed b. Muhammed b. Sâbit → Amr b. Muhammed el-Ankazî → Esbât → Süddî → Ebû Minhâl → Ebû Hüreyre → Allah Rasûlü

Bu hadisin de isnâdı zayıftır. Çünkü halkada Amr b. Muhammed el-Ankazî geçmektedir. Bu şahsın hadisleri münkerdir.[170]

Bütün bunlar Süddî'den gelen hadislerin derecesini göstermektedir.

b- Geri kalan hadisler hususunda (az olsa da) gücüm oranında hadis ve tefsir gibi diğer kaynaklardan birer şahit ve delil bulmaya çalıştım. Bu çalışmadan amacım *Süddî Tefsiri*'nde geçen bu hadislerin köklerini başka hadis kaynaklarında bulmaktı. Böylece bahsini yaptığım hadisler mevzu hadis konumundan çıkmış olacaktı. Çünkü gerek Beyhakî ve gerekse Süyûtî şöyle demişlerdir:

"Bir kimse müdevven olan hadis kitaplarında geçmeyen bir hadis rivâyet iddiasında bulunursa kesinlikle mevzudur ve onu kabul etmeyiz."[171]

Mürsel hadis genel anlamda bu söylediğimiz hususun içine girmektedir. Evet, mürsel hadisler zayıf olsalar da Ahmed b. Hanbel ve daha başkaları onların (itikat ve hüküm haricinde) vaaz ve amellerin faziletine dair hususlarda kullanılabileceğini söylemiştir.[172]

İbn Teymiyye bu hususta sınırları genişleterek tâbiînden nakledilen hadis, tefsir ve meğâzî ile ilgili şunları söylemiştir:

"Eğer hadis bir veya birkaç noktadan farklı ise ve bunu haber verenlerin bunu uydurduklarına dair ortak bir çaba içinde olmadıkları biliniyorsa ve yine kasıt olmadan bu hususta anlaşmanın olmayacağı bilinirse bu rivâyetin sahih olduğu anlaşılır."

Bu kuralın iyi bilinmesi gerekir çünkü hadis, tefsir ve meğâzî, insanlardan nakledilen söz, davranış ve daha başka hususlarla ilgili yapılan birçok naklin kesinliği hususunda çok faydalı bir kuraldır. Bundan dolayı

170 Bkz. Amr b. Muhammed el-Ankazî biyografisi.
171 Ömer b. Hasan b. Osman el-Felate, *el-Vaz'u fi'l-hadîs*, s. 306.
172 Bağdâdî, *Kitâbu'l-Kifâye fî ilmi'r-Rivâye*, 13/585.

Allah Rasûlü'nden iki yönden (birinin bahsi geçen rivâyeti diğerinden almadığı biliniyorsa) rivâyet edilmesi mümkün olan hadislerin hak olduğu sonucuna varılır. Özellikle de hadisi nakleden kimselerin kasıtlı olarak yalan söylemeyeceği biliniyorsa.

Ayrıca İbn Mes'ûd, Übey b. Kâ'b, İbn Ömer, Câbir, Ebû Saîd, Ebû Hüreyre ve diğer sahabîleri tanıyan kimse bunlardan hiçbirisinin kesinlikle Allah Rasûlü adına kasıtlı bir şekilde yalan söyleyeceğine inanmaz.[173]

Süddî ayrıca tefsirinde sahâbenin sözlerinden de yardım almıştır. Ben bu konuda sahâbeye ulaşmayan Süddî'de son bulan ifadeler tespit ettim. Ancak kendisi İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Berâ b. Âzib ve daha başka sahabîlerden görüşler nakletmiştir.

3. Üçüncü Esas: Tefsirinde Haberlere ve Tarihe Önem Vermesi

Süddî'nin tefsirinde öne çıkardığı çok bariz iki husus vardır. Bunlar haberler ve tarihî olaylardır. Bundan dolayı aktardığı haberler ve kıssalar, tefsirinde önemli bir yer tutmaktadır.

Öncekilerin haberleri hususunda Süddî'ye baktığımızda onun bu işin tam göbeğinde olduğunu görmekteyiz. Çünkü İsrâiloğulları, Hz. Mûsâ, Firavun, Hz. İbrâhim, Lut, Âd ve Semûd kavimleri, Hz. Yûsuf ve kardeşleri, Hz. Îsâ ve Havârîleri gibi tek tek saymakla bitmeyecek kadar hususlarda açıklamalar yapmıştır. Bütün bunlar bende rivâyet eksenli olan bu tefsirin aynı zamanda tarihî haberler ve kıssalar ağırlıklı bir eser olduğu kanaatini oluşturdu.

Bu tefsirdeki meğâzî ve siyer konularına baktım. Yirmiden fazla noktada Süddî'nin ya Allah Rasûlü veya sahâbenin konumundan ya da bir gazve veya seriyyeden bahsettiğini gördüm. Enfâl sûresinde Bedir Savaşı'ndan, Ahzâb sûresinde Uhud Savaşı'ndan bahsetmiştir. Yine Hâlid b. Velîd, Üsâme b. Zeyd'in seriyyelerinden bahsedip, Allah Rasûlü'nün Necran örneğinde olduğu gibi Arap heyetleri ile ilgili tutum ve davranışlarını ele almıştır.

Bazen Süddî'nin İslâm'dan önceki Arapların durumundan bir miktar bahsettiğine tanık olmaktayız. Me'rib seddi, Amr b. Amr'ın hicreti (Sebe'

173 İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, s. 19, 20.

sûresi 19. âyet) Tâif ehlinin haberleri, onların Amr b. Umeyr'e gidip ondan yıldızların haberlerini sormaları gibi konulara değinmiştir.[174]

Bazıları hakkında (Nûh Peygamber gibi) az bazıları hakkında çok konuşmuş olsa da bir şekilde bütün peygamberlerin kıssasına değinmiştir.

4. Dördüncü Esas: Şer'î Hüküm İstinbat Etmesi

Bahsini yaptığımız bu esasın Süddî'nin tefsirine girmesi, içtihat ve tefekkür yolu ile olmuştur. Süddî; namaz, hac, zekât, yargı, boşanma, evlilik, miras, temizlik ve daha başka hükümleri ele almıştır.

Süddî, fıkhî görüşleri için Kur'ân'dan delil getirmiştir.

﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾

"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler."[175]

Taberî, bu âyetle ilgili Süddî'ye dayandırdığı bir rivâyette onun şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ölmek üzere olan birisinin yanında bulunanlar ona; 'bütün malını vasiyet et, kendin için ahirete bir şey gönder, geride bıraktığın ailen için üzülme Allah onlara rızıklarını verir' demesinler. Ölmek üzere olan birisinin malının tümünü vasiyet etmesine izin vermesinler. Çünkü Allah bu ana şahit olanları uyarıp şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾

'Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler'[176]

174 Bkz. Cin, 72/10.
175 Nisâ, 4/9.
176 Nisâ, 4/9.

Allah burada, 'Sizden biriniz öldüğünde geriye zayıf, küçük aynı zamanda hiçbir maddi imkânı olmayan çocuklar bırakmaktan korktuğu gibi aynı korku ve endişeyi Müslüman kardeşinin ailesi için de düşünsün' demektedir."

Süddî, Allah Rasûlü'nün sîretinde yaşanmış birtakım gelişmeleri de tefsirinde delil olarak kullanmıştır. Nitekim Allah Teâlâ'nın,

﴿وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾

"Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır"[177] sözü hakkında Süddî şöyle demektedir:

"Kadın kocasının yanında değerinin düştüğünü görürse, yaşlandığı veya çocuk doğurmadığı için kocası evlenmek istiyorsa ve gelip ona 'Ben çocuk doğurur umudu ile senden daha genç bir kadın ile evlenmek istiyorum. Ona eş olarak belli günler ayırıp nafaka vereceğim' şeklinde bir teklifte bulunursa, kadın buna razı olursa sorun olmaz ama değilse onu boşar. İşte bu şekilde ikisinin istedikleri husus üzere anlaşma yaparlar. Çünkü yukarıdaki âyet Allah Rasûlü ve eşi Sevde bint Zem'a hakkında inmiştir. Hz. Sevde yaşlanmıştı ve Allah Rasûlü onu boşamak istedi. Ancak eş olarak kalmayı ve gününü Hz. Âişe'ye vermeyi kabul edip Allah Rasûlü ile anlaştı."[178]

Süddî, kendi hayatında yaşanmış birtakım olayları da tefsirinde delil olarak kullanmıştır.

﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

"Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[179]

177 Nisâ, 4/127.
178 İbn Cerîr et-Taberî, 8/179.
179 Nûr, 24/60.

Örneğin yukarıdaki âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Bizim Müslim isminde bir ortağımız vardı. Kendisi aynı zamanda Huzeyfe b. Yemân'ın hanımının azatlı kölesi idi. Bir gün eline kına yakmış olarak pazara gelmişti. Kendisine kına meselesini sorunca Huzeyfe'nin (aynı zamanda mevlâsı olan) hanımının başına kına yaktığını söyledi. Ben bunu kabul etmeyince seni onun yanına götüreyim (gözünle gör) dedi. Ben de kabul edince beni yaşlı kadının yanına götürdü. Kadının saygın birisi olduğunu gördüm ve ona:

'Müslim başına kına yaktığını söyledi' dedim. Kadın bana,

'Doğrudur oğlum ben, evlenme ümidi olmayan, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınlardanım. Bu vasıfta olan kadınlarla ilgili Allah'ın ne dediğini duymuşsundur' dedi."[180]

Süddî, bazen fıkhî bir konuda görüş bildirir fakat bu hususta ne âyetten ne de hadisten bir delil getirmez.

﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ﴾

"Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur."[181]

Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir:

"Bu mut'adır. Kişi bir kadınla belli bir süreliğine velisinin izni ve iki şahit huzurunda evlenir. Süre bittikten sonra artık kadın üzerinde bir hakkı olmaz ve kadın ondan (nikâhından) çıkmış olur. Artık kadının rahmini bu erkekten temizlemesi gerekir ve aralarında birinin diğerine vâris olma gibi bir hukuk kalmaz."

İşin doğrusunu söylemek gerekirse Süddî'nin bu rivâyetini özellikle seçtim. Çünkü kendisi bu rivâyetinde iki görüşünden birinde İbn Abbâs'a uyuyor olsa da başka bir yönden Allah Rasûlü'nün şu hadisine muhalefet etmiş olmaktadır:

180 Bkz. Nûr, 24/60.
181 Nisâ, 4/24.

أَلَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ أَذِنْتُ لَكُمْ فِي الْاِسْتِمْتَاعِ مِنْ هٰذِهِ النِّسَاءِ أَلَا
وَإِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدْ حَرَّمَ ذٰلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Ey insanlar ben size kadınlardan faydalanma hususunda izin vermiştim. Şunu bilin ki Allah artık bunu yasaklayıp kıyamete kadar haram kılmıştır."[182]

Büyük ihtimalle bundan dolayı Taberî, Süddî ve onunla aynı görüşü paylaşan Saîd b. Cübeyr, Übey b. Kâ'b ve İbn Abbâs gibilerin bu hususstaki görüşlerini reddedip görüşlerini şu şekil te'vil etmiştir:

"Bu görüşü benimsemelerinin temelinde âyeti Übey kırâatine göre okumaları yatmaktadır. Übey kırâatine göre âyet, (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) *'Kendilerinden belirlenmiş bir süreye kadar faydalandıklarınıza mehirlerini verin'* şeklindedir"[183]

Süddî'nin tefsirinde yirmi beş yerde fıkha ait farklı fer'î konuları ele aldığını gördüm. Bu görüşlerin bazısı hakkında Kurtubî'nin yönlendirme yapıp:

"Bu, Mâlik ve diğerlerinin görüşüdür." dediğine tanık oldum.[184]

5. Beşinci Esas: Kur'ân'da Arapça Olmayan Lafızların Bulunması Meselesi

Yabancı dile ait Arapçalaşmış kelimelerin Kur'ân'da bulunup bulunmadığı hususunda âlimler farklı şeyler söylemişlerdir. İmam Şâfiî gibi âlimler Kur'ân'da yabancı dilden girmiş (fakat şu an Arapçalaşmış) ifadelerin olduğunu söylemiştir.

Bazıları yabancı kelimelerin bulunduğunu fakat bunların sadece önemli şahsiyet isimleri ile sınırlı olduğunu söylemişlerdir. Bazıları bunun dillerin benzerliğinden "ortak kullanılan kelimelerden" kaynaklandığını söylerken, bazıları da Kur'ân'da geçen bütün lafızların Arapça olduğunu

182 Müslim (er-Rabi' b. Sabre b. Ma'bed el-Cühenî - Babasından) Bkz. İbn Kesîr, 1/474.

183 Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: "*Onlardan belli bir süreliğine (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin.*" [Çeviren].

184 Bkz. Kurtubî, 1/777, 1/780, 2/998, 2/1706.

Arapça dilinin çok geniş olduğunu onu tam anlamı ile ancak bir peygamberin kavrayabileceğini söylemiştir.[185]

Süddî, aslı yabancı ama şu an itibari ile Arapçalaşmış bazı kelimelerin Kur'ân'da bulunduğunu açıkça söylemiştir. Örneğin Bakara sûresinde geçen ﴿وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾ ifadesi ile ilgili Süddî şöyle demiştir:

"Onlar, حِطًّا سَمَا هَاتَا *hittan semâ hâsâ* ifadesini kullanmışlardır. Bu ifade İbrânice olup kırmızı buğday anlamına gelmektedir."

Yine Tâhâ sûresinde geçen ﴿طه﴾ ifadesinin Nabatî diline ait bir kelime olduğunu ve "ey adam" anlamına geldiğini söylemiştir.

Allah Teâlâ'nın, ﴿كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾ ***"Onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır"***[186] sözünü tefsir sadedinde Süddî, "Firdevs Nabatî dilinde üzüm asmasıdır" demiştir.

Kıptîce: Allah Teâlâ'nın, ﴿هيتَ لَكَ﴾ ***"heyte leke"***[187] ifadesinin tefsir ederken Süddî, "Kıptîce'dir. 'Sana geldim' anlamındadır" demiştir.

Habeşçe: Allah Teâlâ'nın, ﴿مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ﴾ ***"Onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi"***[188] sözünün tefsirinde Süddî, "اَلْمِنْسَأَةُ *'el-minse'etü'* Habeş dilinde değnek demektir" demiştir.

Süryânice: Allah Teâlâ'nın, ﴿وَالطُّورِ﴾ ***"ve't-tûri"***[189] ifadesinin tefsirinde Süddî, "Tûr kelimesi Süryânice dağ anlamına gelir" demiştir.

Yemence: Allah Teâlâ'nın, ﴿أَتَدْعُونَ بَعْلًا﴾ ***"Ba'l'e mi tapıyorsunuz?"***[190] sözünün tefsirinde Süddî, "Ba'l, Yemen dilinde rab anlamındadır" demiştir.

Süddî'nin tefsir metodu konusunu bitirmeden önce Süddî'nin şu yönüne işaret etmek istiyorum. Süddî'nin kendisine özgü edebî bir zevki vardı. Bundan dolayı kullandığı lafızlar kapalılıktan uzak, okuyucuyu zorlamayan ve onu sözlüklere muhtaç bırakmadan kolay anlaşılan kelime ve ifadeler kullanmıştır. Kendisi her zaman tefsiri murad edilen Kur'ân kelimelerinin yakın anlamlarını tercih etmiştir.

185 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/126.
186 Kehf, 18/107.
187 Yûsuf, 12/23.
188 Sebe, 34/14.
189 et-Tûr, 52/1.
190 Sâffât, 37/125.

Örneğin Kâria sûresinde geçen ﴿كَالْعِهْنِ﴾ kelimesini "yün" olarak tefsir etmiştir.[191] Yine Bakara sûresinde geçen ﴿وَابِلٌ﴾ kelimesini "yağmur" olarak tefsir etmiştir.[192] Yine Kehf sûresinde geçen ﴿بَاخِعٌ﴾ kelimesini "öldüreceksin" olarak tefsir etmiştir.[193]

Tefsirinde çoğu zaman Süddî'yi dikkat çeken başarılı belâgat çalışmaları ile görmekteyiz. Nitekim Allah Teâlâ'nın, ﴿لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ﴾ ***"le tenûü bi'l-usbeti üli'l-kuvveti"***[194] sözü hakkında Süddî, "Bu maklûb sanatıdır (lafızlar arası yer değişimi). Asıl anlamı, 'Güçlü-kuvvetli bir topluluk onları zor taşırdı' şeklindedir" demiştir. Yine Allah Teâlâ'nın, ﴿فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ﴾ ***"Ateşe ne kadar da dayanıklıdırlar!"***[195] sözü hakkında Süddî, "Burada geçen ﴿ما﴾ ***"mâ"*** soru edatı olup içinde tevbih (azarlama) anlamı vardır" demektedir.

Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın, ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ***"Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı"***[196] sözünde de Süddî, "Buradaki benzetme onlara farz kılınan orucun sıfatı ile ilgili bir benzetmedir" demektedir.

Bazen bir âyeti tefsir ederken muhatap üzerinden örnek vererek tefsir etmiştir.

﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır.)"[197]

Süddî bu âyeti şöyle tefsir etmiştir:

"Birisi sana söverse sen de ona misli ile sövebilirsin. Daha fazlası ile sövüp haddini aşma."

Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ ***"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için"***[198] sözü hakkında şöyle demektedir:

191 Bkz. Kâria, 101/5.
192 Bkz. Bakara, 2/264.
193 Bkz. Kehf, 18/6.
194 Kasas, 28/76.
195 Bakara, 2/175.
196 Bakara, 2/183.
197 Şûrâ, 42/40.
198 Mülk, 67/2.

"Hanginiz daha çok ölümü hatırlayıp onun için güzel hazırlık yapacak ve kim O'ndan daha fazla korkup çekinecek diye ölümü ve hayatı yaratandır."

Süddî aynı şekilde takdim ve te'hir meselesine de dikkat çekmektedir. Nitekim Allah Teâlâ'nın, ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ﴾ ***"Kendilerine ilim ve iman verilenler, 'Andolsun, siz, Allah'ın yazısına göre, yeniden dirilme gününe kadar kaldınız' dediler"***[199] sözüyle ilgili Süddî, "Burada takdim ve te'hir vardır. Âyetin akışı, *'Kendilerine Allah'ın kitabı hakkında ilim ve iman verilenler, '...' dediler'* şeklindedir" demişitir.

Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾ ***"Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı, onlar da hemen cezalandırılırlardı"***[200] sözünde gelen kullanım da böyledir. Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şöyle demektedir: "Allah'ın yakalaması gerçekleşirdi fakat biz onları bağlayıcı bir güne erteledik, anlamındadır. Burada takdim ve te'hir vardır."

Süddî, bazen lafız için konulmuş yakın anlamın dışına çıkıp kelimenin en uzak anlamını ifade etmeye çalışıyor. Allah Teâlâ'nın, ﴿ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾ ***"Birbiri üstüne karanlıklar"***[201] sözünde Süddî şöyle demektedir: "Böylesi bir kul beş karanlık nokta içinde dönüp durmaktadır: Sözü karanlık, bilgisi karanlık, girdiği yer karanlık, çıktığı yer karanlık ve nihayetinde ahirette döneceği yer karanlıklardan ibaret olup cehenneme girecektir."

Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın, ﴿لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾ ***"İçinde çağlar boyu kalacakları"***[202] sözü hakkında Süddî şunu söylemektedir: "Yedi yüz hıkb süresince orada kalacaklar. Her hıkb yetmiş yıllık zaman dilimidir. Her yıl üç yüz altmış gündür ve her bir gün sizin hesapladığınız güne göre bin yıldır."

Bazı harflerin anlamlarını yorumlama meselesi Süddî'nin gözünden kaçmamaktadır. O Allah Teâlâ'nın, ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ ***"Kullarım arasına katıl ve cennetime gir!"***[203] sözüyle ilgili "Kullarımla birlikte gir, anlamını ifade eder" demektedir.

---

199 Rûm, 30/56.
200 Tâhâ, 20/129.
201 Nûr, 24/40.
202 Nebe', 78/21-23.
203 Fecr, 89/ 27-30.

Böylece onun önce Kur'ân-ı Kerîm'e, sonra hadis-i şerîfe dayandığını, ayrıca kıssalara, rivâyetlere, tarihi olaylara itimat ettiğini, şer'î hükümleri istinbât ettiğini, Kur'ân'a Arapça dışında bazı kelimelerin girdiğine inandığını ve kendine özgü edebi bir zevki olduğunu örneklendirerek Süddî'nin metodunu ortaya çıkarmış oluyorum.

3. SÜDDÎ TEFSİRİNDEKİ ANA MESELELER

1. ESBÂBÜ'N-NÜZÛL

Kur'ân'ın bazı âyetlerinin nüzûl sebebi ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Bunlar; hidâyet, İslâm'a davet, İslâm'ın akidesine iman etme gibi genel anlamda Kur'ân'ın inmesine neden olan sebepler başlığı altına girmektedir. Ancak bazı âyetlerin nüzûlü bir soruya cevap, meydana gelmiş bir olayı açıklamak, belli bir sorunun çözümü veya belli bir kıssa nedeni ile gerçekleşmiştir. Özel nedenlerden dolayı inmiş olan Kur'ân âyetleri (bunların nüzûl sebebini açıklayan) esbâbü'n-nüzûl ilmi ile bilinir. Bu ilim dalı dinin iki önemli temelini teşkil eden tefsir ve hadis ilmi ile yakın ilişki içindedir.[204] Bir âyetin nüzûl sebebini bilmek aynı zamanda onu anlamaya yardımcı olur. Çünkü bir şeyin sebebini bilmek müsebbebi bilmek anlamına gelir.[205] Esbâbü'n-nüzûl ilmini bilmek aynı zamanda kişinin ilahî yasanın sırlarından ve geçirdiği farklı aşamalarından haberdar olmasını sağlar.[206] Bu ilim sayesinde açıklaması zor olan Kur'ân'a ait bazı müphem ifadelerin izahı kolaylaşmış olur.[207]

Âlimler esbâbü'n-nüzûl hususunda rivâyetin sahih yollarla Allah Rasûlü'ne dayanmasını veya bir sahâbenin bunu dile getirmesi şartını ileri sürmüşlerdir. Çünkü sahâbenin bir âyetin nüzûlü ile ilgili söyledikleri

---

204 Yûsuf Huleyf, *Dirâsâtun fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, 35.

205 İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, s. 13.

206 Mukbil b. Hâdî el-Vâdiî, *es-Sahîhu'l-Müsned min Esbâbi'n-Nüzûl,* 35. Mukaddime bölümünden.

207 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân,* 1/107.

merfû hükmündedir. Ancak tâbiînden birisinin; bu âyet şu sebeple indi demesi mürseldir. Hadisçiler arasında racih görüşe göre eğer bu (mürsel) rivâyet birden fazla farklı tarîk ile gelmişse kabul edilir yoksa kabul edilmez.[208]

Bazen bir âyetin nüzûlü hususunda birden fazla nüzûl sebebi olabildiği gibi, bazen de birden fazla âyet için tek bir nüzûl sebebi olabilir. Bazen bir âyetin nüzûl sebebi açık bir şekilde ifade edilirken bazen bu kadar kesin olmayan ihtimalli ifadeler kullanılır. Eğer rivâyeti yapan kimse; "bu âyetin nüzûl sebebi şudur veya şu olay olduktan sonra bu âyet nâzil oldu" gibi bir ifade kullanmışsa buradaki nüzûl sebebi çok açık bir şekilde ifade edilmiş olur. Ancak "bu âyet falan şeyle ilgili indi" derse bu ifade "içinde başka ihtimalleri de barındırdığı için" nüzûl sebebini açık bir şekilde ifade etmez. Bazen nüzûl sebebi bizzat âyetin anlamının içinde olur.[209]

Süddî, tefsirinde nüzûl sebebine özel önem vermiştir. Tefsirinde yüz yerde nüzûl sebebinden bahsettiğine tanık oldum. Bunlardan bir kısmını açık ve net ifadelerle söylemiştir. Nüzûl sebebi hususunda bazen şöyle demiştir: "Allah Rasûlü'ne bir soru soruldu ve şu âyet nâzil oldu." Süddî, bazen de âyetin inmesine neden olan olaydan bahsederek nüzûl sebebine işaret etmiştir. Bazen nüzûl sebebi ile ilgili "ihtimal" ifade edecek tabir kullanıp şöyle der: "Bu âyet falan hususta indi." Süddî'nin bahsettiği bir diğer nüzûl sebebi ise daha Kur'ân nâzil olmadan önce meydana gelen olaylardan bahseden âyetlerle ilgili sebeptir.

Birinci kısma yani Allah Rasûlü'ne sorulan bir soru nedeni ile inen âyetlere örnek:

﴿فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾

"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır."[210]

208 Suyûtî, 1/107.
209 Bkz. Mukbil b. Hâdî el-Vâdiî, s. 35. Mukaddime bölümünden.
210 Nisâ, 4/11.

Taberî, senedi ile Süddî'den şunu tahriç etmiştir:

"Cahiliye ehli, kızlara ve küçük erkek çocuklara mirastan bir şey vermiyordu. Ölen birisine ancak savaşabilecek çocuğu vâris olabiliyordu. Hasan b. Sâbit'in kardeşi Abdurrahman vefât etmiş ve geriye eşi Ümmü Kucce ve beş kız kardeş bırakmıştı. Vârisleri gelip bıraktığı mirasın hepsini aldılar. Ümmü Kucce bu durumu Allah Rasûlü'ne şikâyet etti. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu. Sonra Ümmü Kucce gibiler için Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

﴿وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ﴾

"Çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır"[211]

Yine bu kısma örnek olarak Taberî'nin Allah Teâlâ'nın, ﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا﴾ ***"Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, 'Allah ve Rasûlü bize, gerçek olmayan vaadde bulunmuşlar' diyorlardı"***[212] sözüyle ilgili Süddî'den rivâyette bulunduğu şu sözü verilebilir: "Allah Rasûlü Medine'yi savunmak için hendek kazmaya başladı. Bir ara kazması bir kayaya denk geldi ve oradan bir kıvılcım yükseldi. Sonra ikinci kez vurdu ve yine yukarı doğru bir kıvılcım yükseldi. Selmân bu kıvılcımı gördü,

'Ey Allah'ın Peygamberi! Biraz önce (kayaya) vurmanızdan dolayı yukarı doğru bir kıvılcım çıktığını gördüm' dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.),

تُفْتَحُ لَكُمْ أَبْوَابُ الْمَدَائِنِ وَقُصُورُ الرُّومِ وَمَدَائِنُ الْيَمَنِ

'Size Medâin'in,[213] ***Rûm saraylarının ve Yemen şehirlerinin kapıları açılacak'*** buyurdu. Sonra Allah Rasûlü'nün bu sözü sahâbe arasında yayıldı ve herkes bunu konuşmaya başladı. Sonra Ensar'dan Hüseyn b. Ma'teb isminde birisi bu sözü duyunca,

---

211 Nisâ, 4/12.
212 Ahzâb, 33/12.
213 Sasanîlerin başkenti.

'Muhammed bize Kisra'nın Medâin'deki sarayını, Rûmların sarayını ve Yemen'deki şehirleri alacağımızı vaad ediyor fakat biz (tuvalet) ihtiyacımızı gidermek için adım atsak öldürülmekten korkuyoruz. Allah'a yeminle söylüyorum bu aldatmadan başka bir şey değildir' dedi. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi."

Süddî'nin Peygamber'e sorulan soru nedeni ile indirildiğini söylediği bir diğer olay şudur: Yahudiler Peygamber'e ismi Büsra olan ve zina etmiş bir kadınla ilgili soru sordular. Kadının babası bazılarını Peygamber'in yanına gönderip zina ve zina hakkında inen bir şey olup olmadığını sormalarını istedi. Sonra onlara şu tenbihte bulundu:

"Eğer sopa cezası derse uygulayın ama recim cezası olduğunu söylerse uzak durun."

Adamlar Peygamber'in yanına gelip sorularını sordular. Peygamber bunun cezasının recim olduğunu söyledi. Sonra Allah şu âyeti indirdi:

﴿وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ﴾

"Ve Yahudilerden küfür içinde koşuşanlar(ın hali) seni üzmesin. Onlar durmadan yalana kulak verirler ve sana gelmeyen (bazı) kimselere kulak verirler; kelimeleri yerlerinden kaydırıp değiştirirler."[214]

Yahudiler recim cezasını tahrif edip yerine sopa cezası koymuşlardı.

Mâide sûresi 100. âyette geçen hususlar da bu kısma girer.

Süddî'nin ikinci kısım olarak bahsettiği nüzûl sebebi, Peygamber'e soru sorulmayan veya ona müracaat edilmeyen hususlarla ilgili inen âyetlerdir. Buna şu âyeti örnek vermek mümkündür:

﴿يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ﴾

"Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile, kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler."[215]

214 Mâide, 5/41.
215 Tevbe, 9/21.

Taberî bu hususta Süddî'den tahric ettiği bir rivâyette onun şöyle dediğini nakletmiştir:

"Hz. Ali, Abbâs ve Şeybe b. Osmân kendi aralarında övündüler. Abbâs şöyle dedi:

'Ben sizin en faziletlinizim çünkü Allah'ın beytini tavaf etmeye gelen hacılara su dağıtırım.' Şeybe şöyle dedi:

'Ben Allah'ın mescitlerini imar ederim.' Hz. Ali şöyle dedi:

'Ben Allah Rasûlü ile hicret ettim ve onunla birlikte Allah yolunda savaştım.'

Bunun üzerine şu (yukarıdaki) âyet indi."

Hz. Ebû Bekir ile Yahudi Finhâs arasında geçen bir diyalog nedeni ile şu âyet nâzil olmuştur:

﴿لَقَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾

"Allah; 'Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz' diyenlerin sözünü elbette duydu."[216]

Taberî, Süddî'den tahriç ettiği bir rivâyette onun şöyle dediğini nakleder:

"Hz. Ebû Bekir Yahudilerin Mersedoğulları koluna mensup Finhâs ile karşılaştı ve ona şöyle dedi:

'Ey Finhâs Allah'tan kork! İman edip sadaka ver ve Allah'a borç ver.' Finhas ona şöyle dedi:

'Ey Ebû Bekir! Rabbimizin zengin olduğunu iddia ediyorsun ve sonra O'nun mallarımızı borç aldığını söylüyorsun. Borcu ancak fakir olan birisi zenginden alır. Senin dediklerin doğruysa o zaman Allah fakir birisidir.'

Bunun üzerine Allah şu (yukarıdaki) âyeti indirdi."

Bahsini yaptığımız nüzûl sebebinin içine Müslüman kadınlarla Müslüman erkeklerin tartışmaları sonucu inen şu âyet de girmektedir:

216 Âl-i İmrân, 3/181.

﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ﴾

"Allah'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin."[217]

Süddî bu âyetin nüzûl sebebi hakkında şöyle demiştir: "Erkekler şöyle dediler:

'Savaşta bize iki hisse verildiği gibi sevaplar hususunda da bize kadınların iki katı sevap verilmesini istiyoruz.' Kadınlar da şöyle dediler:

'Biz de erkeklere verilen sevabın aynısını istiyoruz! Evet, biz erkekler gibi savaşamıyoruz fakat bize de farz kılınsaydı savaşırdık.' Bunun üzerine Allah (yukarıda geçen) bu âyeti indirdi."

Bahsini yaptığımız bu iki tür nüzûl sebebi âlimler tarafından kabul görmektedir. Süddî'nin, tefsirinde nüzûl sebebi çeşitleri ile ilgili kullandığı örnek, en çok, bu iki kısım üzerinden olmuştur. Âlimler bir müfessirin; "Bu âyet falan şey hakkında nâzil oldu" sözüne fazla önem vermiyorlar. Çünkü böyle bir şey daha çok o âyetin tefsiri ile ilgili bir durumdur.[218] Süddî'nin tefsirinde bu son kısım ile ilgili epeyce örnek vardır.

﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾

"Geldiğinde sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır."[219]

Süddî bu âyetle ilgili şunu söylemiştir:

"Bu âyet özel olarak Bedir ehli hakkında inmiştir. Nihayetinde Cemel günü kendi aralarında savaşmışlardır."

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾

217 Nisâ, 4/32.

218 Bu yönü ile müfessirin yorumundan ibaret bir bilgi olarak kalmaktadır. [Çeviren].

219 Enfâl, 8/25.

"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, 'Bana vahyolundu' diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zalim kim olabilir?"[220]

Süddî, yukarıdaki âyet ile ilgili şunları söylemiştir:

"Bu âyet Abdullah b. Ebî's-Serh hakkında inmiştir. İslâm'a girmişti. Kendisi Allah Rasûlü'nün vahiy katiplerindendi. Allah'ın Rasûlü ondan ﴿سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ ***"semî'an alîmen"*** şeklinde yazmasını isterdi fakat o bu talimatı ﴿عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ***"alîmen hakîmen"*** şeklinde yazardı. Sonra Allah'ın Rasûlü ondan ﴿عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ***"alîmen hakîmen"*** şeklinde yazmasını isterdi fakat o ﴿سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ ***"semî'an alîmen"*** şeklinde yazardı. Bu adam daha sonra çeşitli şüphelere kapılıp kâfir oldu. O şöyle diyordu:

'Muhammed'e vahiy indiriliyorsa bana da indiriliyor. Ben de Allah'ın indirdiği gibi vahiy indiriyorum. Muhammed ﴿سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ ***"semî'an alîmen"*** diyor ben ise ﴿عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ***"alîmen hakîmen"*** diyorum.' Daha sonra bu adam müşriklere katıldı."

Dördüncü kısım nüzûl sebebini birçok âlim nüzûl sebepleri arasında saymamıştır. Bu kısım Kur'ân'ın daha vahiy inmeden önce meydana gelmiş birtakım olaylardan haber vermesidir:

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

"İbrâhim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl diriltiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrâhim: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim), dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdir, hakîmdir, buyurdu."[221]

Vâhidî, bu âyetin nüzûl sebebi hakkında şunları söylemiştir: "İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr ve Süddî şöyle demişlerdir:

220 En'âm, 6/93.
221 Bakara, 2/260.

'Allah İbrâhim'i dost edindiğinde ölüm meleği bu müjdeyi İbrâhim'e vermek için Rabbinden izin istedi. Rabbinden izin alıp İbrâhim'in yanına geldi ve ona şöyle dedi:

'Buraya Allah'ın seni dost edindiğini müjdelemek için geldim.' Bunu duyan İbrâhim Peygamber Allah'a hamd edip meleğe,

'Bunun belirtisi nedir?' dedi. Melek,

'Allah senin dualarına icabet edecek ve ondan ölüleri diriltmeyi istediğinde diriltecek' dedi. Sonra melek onun yanından ayrıldı. Sonra Hz. İbrâhim Rabbine yönelip şöyle dedi:

'Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster!' Allah ona şöyle dedi:

'Yoksa inanmadın mı?' İbrâhim:

'Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (gözümle görmek istedim). Ayrıca duama icabet ettiğini, istediğimi verdiğini ve beni dost edindiğini görmek istedim' dedi."

Süddî, tefsirinde bazen bir âyet için birden fazla nüzûl sebebinden bahseder. Nitekim Allah Teâlâ'nın ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾ ***"Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Rasûl'e tâbi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırt edelim diye kıble yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir"***[222] sözünde burum böyledir. Süddî ilk nüzûl sebebi olarak şöyle der: "Münafıklar, 'Bunlara ne oluyor da bir süre bir kıbleye sonra başka kıbleye yöneliyorlar' dediler."

Sonra âyetin nüzûl sebebi için ikinci bir sebep nakledip şöyle diyor: "Müslümanlar, 'Keşke Allah'ın Beytülmakdis'e doğru namaz kılıp da vefât eden kardeşlerimizden bu ameli kabul edip etmediğini bilseydik' dediler."

Üçüncü sebep: "Yahudiler, 'Muhammed, babasının ve kendisinin doğduğu topraklara özlem duyup oraya yöneldi. Eğer kıblemize yönelmeye devam etseydi beklediğimiz kişi olduğunu ümit ederdik' dediler."

Dördüncü Sebep: "Mekke ehlinden müşrikler, 'İnandığı din Muhammed'i şaşkınlık içinde bıraktı ve sizin kıblenize yöneldi. Sizin

222 Bakara, 2/143.

yolunuzun kendi gittiği yoldan daha doğru olduğunu anladığı için neredeyse dininize girecek' dediler."

Süddî, "Bütün bu sebeplerden dolayı Allah Teâlâ bu âyeti indirdi" demiştir.[223]

2. KIRÂATLER[224]

اَلْقِرَاءَاتُ *"el-kırâât"* kelimesi sözlükte; قِرَاءَةٌ *"kırâetün"* kelimesinin çoğuludur. Sözlükte bu kelime قَرَأَ *"karae"* fiilinin masdarıdır. İlmî terim olarak kırâat, Kur'ân'ın telaffuzu hususunda bir imamın diğer imamdan tuttuğu farklı yol ve mezheptir.

Kırâatler sabit olup isnadları ile Allah Rasûlü'ne kadar gitmektedir. Kur'ân'ı okuma hususunda insanlara kendi kırâatlerini öğreten kurralar sahâbe döneminde ortaya çıkmıştır. Sonra tâbiîn bu kırâatleri sahâbeden almış ve daha sonraki dönemlerde bunlar tevatür seviyesinde devam etmiştir.[225]

Sonraki dönemlerde bir grup ilim ehli İslâm aleminde yaygın olan kırâatleri insanlara öğretip bu hususta teşvikte bulunmuşlardır. Bu sayede Kur'ân hususunda; işlerin kötüleşmesinin, hak ile bâtılın karışmasının, kırâatlerin düzensiz olmasının, herkesin basiretsizce kırâatleri bilmeden kendi kafasına göre Kur'ân okumasının önüne geçilmiş oldu.[226]

es-Seb'a fi'l-kırâat, el-Keşf an vucûhi'l- kırâati's-seb'i ve en-Neşru fi'l-kırâati'l-aşr gibi kırâat üzerine yazılmış bu ve benzeri eserlerde Süddî'nin kırâat sahibi veya bu hususta savunduğu bir mezhebi olduğuna dair en ufak bir bilgi yoktur.

Değişik kaynaklardan bir araya getirdiğim Süddî'ye ait bu tefsirler onun bağlı kaldığı bir kırâat olup olmadığı hususunda bir bilgi vermemektedir. Sadece dağınık olarak bazı kırâatlere değinmiştir. Ancak bunlar da sayı olarak onu geçmez. Bu yerler şu sûrelerde geçmektedir:

---

223 Bakara, 2/143.

224 Bkz. Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/41; Yûsuf Huleyf, *Dirâsât fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, s. 86-90; Subhî es-Sâlih, *Mebâḥiṯ fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*, s. 148.

225 İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s.15, Tahkik; Şevkî Dayf.

226 Subhî es-Sâlih, s. 147.

1. Sahîh Kıraatler

1. Bakara Sûresi

Kurtubî Süddî'den rivâyetle Allah Teâlâ'nın, ﴿وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا﴾ ***"ve erinâ menâsikenâ"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Ömer b. Abdülaziz, Katâde, İbn Kesîr, Ebû Muhaysin, Süddî ve Ravh; Kur'ân'ın tümünde bu ifadenin "râ"sını sükûn ile (وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا) *"ve ernâ menâsikenâ"* şeklinde okumuşlardır. İbn Ebî Hâtim de bunu tercih etmiştir."

Süddî, âyetin bu şekilde okunması hususunda Medine ehlinden olan Ömer b. Abdülaziz'i ve Basra ehlinden olan Katâde'yi takip etmiştir. Bunların her ikisi de tâbiînendir.[227]

Etbâ'u't-Tâbiîn tabakasına gelince, o tabakadan da Ubeyd, Şibil → İbn Kesîr ed-Dârî → Ebû Amr b. Alâ (bir kırâatine göre) kanalıyla bu şekilde okumuştur.

Kırâat hususunda Mekke ehlinin imamı olan İbn Kesîr ed-Dârî, bu kırâati Mücâhid b. Cebr, o da İbn Abbâs'tan o da Übey'den o da Allah Rasûlü'nden almıştır.[228]

Ebû Amr b. Alâ, Basra ehlinin kırâat imamıdır. Biraz önce verdiğimiz tarîkte olduğu gibi aldığı kaynak Übey b. Kâ'b'a dayanır.[229]

2. Tevbe Sûresi

﴿وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ﴾

"Bedevîlerden mazeret sunanlar, kendilerine izin verilsin diye geldiler."

Süyûtî, Süddî'nin bu âyetle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Âyeti şeddesiz (اَلْمُعْذِرُونَ *"el-mu'zirûne"* şeklinde) okuyanlar Mukrinoğulları'dır. Şeddeli (اَلْمُعَذِّرُونَ ***"el-mu'azzirûne"*** şeklinde) okuyanlar, haklı mazeretleri olmadığı halde bir şekilde mazeret sunanlar anlamını kastetmişlerdir."

227 İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat,* s. 13.
228 İbn Mücâhid, s. 170, 171.
229 İbn Mücâhid, s. 83.

Süddî, yaptığı bu tefsir merkezli kırâat ile Basra ehli imamlarından birisi olan Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdullah'a uymuştur. Bu zat şeddesiz okuyuşu Ebü'l-Eşheb Alî b. Ebî Recâ Umrân el-Atâridî'den almış, o da Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den o da Allah Rasûlü'nden almıştır.

Burada geçen sened son derece yüksek ve âlî bir seneddir. Geriye kalan diğer kurralar âyeti şeddeli bir şekilde okumuşlardır. Aynı zamanda bu okuyuşların hepsi Allah Rasûlü'ne dayanmaktadır.[230]

Süddî, daha iyi anlaşılsın diye âyeti her iki kırâate göre ele alıp tefsir etmiştir.

3. Yûnus Sûresi

Kurtubî Süddî'den aktararak, Allah Teâlâ'nın, ﴿هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ﴾ ***"hünâlike teblû küllü nefsin"***[231] sözü hakkında şöyle demiştir: "Süddî bu ifadeyi tê harfiyle (تَتْلُو *"tetlû"* şeklinde) okumuştur."

İşin doğrusu kırâat imamları bu söylediğimiz kırâatla ilgili ihtilaf etmişlerdir. Örneğin; İbn Kesîr, Nâfi', Âsım ve İbn Amr bê harfiyle ﴿تَبْلُو﴾ ***"teblû"*** şeklinde okurken, Hamza ve Kisâî ise tê ile (تَتْلُو) *"tetlû"* şeklinde okumuştur.[232]

Bu kırâatin açılımını yapan Mekkî b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Hamza ve Kisâî âyeti iki tê ile تَتْلُو *"tetlû"* şeklinde okumuşlardır. Bunu, her insanın kendi amellerini okuması anlamında yapmışlardır. Yani herkes kıyamet günü amellerinin yazıldığı kitabı kendisi okuyacaktır. Bunun delili Allah Teâlâ'nın ﴿فَأُولَٰئِكَ يَقْرَؤُونَ كِتَابَهُمْ﴾ ***"İşte onlar kitaplarını okurlar"*** sözüdür.[233]

İbn Kesîr kendi tefsirinde bu kırâati Mekkî b. Ebî Tâlib'in yaptığı tevcihinden farklı bir şekilde ele alıp şöyle demiştir: "تَتْلُو *'tetlû'*, tâbi olma anlamındadır. Bazıları bunu, لِتَتْبَعْ كُلُّ أُمَّةٍ مَا كَانَتْ تَعْبُدُ ***'Her ümmet tapıyor olduğu şeye tâbi olacak'*** hadisiyle tefsir etmiştir."[234]

---

230 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî kırâati'l-Aşr*, 1/186, 2/280.
231 Yûnus, 10/30.
232 İbn Mücâhid, s. 325.
233 İsrâ, 17/71. Bkz. Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 1/517.
234 Müslim.

Nasıl yönlendirilirse yönlendirilsin bu kırâatlerin hepsi Allah Rasûlü'ne dayanmaktadır. Örneğin Hamza bu kırâati şu tarîk ile almıştır:

Hamza → Ebû Leylâ → Minhâl b. Ömer → Saîd b. Cübeyr → İbn Abbâs → Übey → Allah Rasûlü

Kisâî aynı kırâati önceki tarîk ile Hamza'dan nakletmiştir.[235]

4. Yûsuf Sûresi

Taberî Süddî'den rivâyetle Allah Teâlâ'nın, ﴿يَا بُشْرَى هٰذَا غُلَامٌ﴾ ***"yâ büşrâ hâzâ ğulâmün"***[236] sözü hakkında şöyle demiştir: "Süddî âyetteki ﴿بُشْرَى﴾ ***'büşrâ'*** ifadesini bir adamın ismi olarak tefsir etmektedir." Ardından Taberî şunları söylemektedir: "Kurrâ bunun okunuşunda ihtilaf etti. Medine ehli izâfet yâ'sını ispat ile (يَا بُشْرَايَ *'yâ büşrâye'* şeklinde) okudu. Kûfe kurralarının geneli izâfesiz ve yâ harfini irsâl ederek (يَا بُشْرَى ***"yâ büşrâ"*** şeklinde) okumuşlar. Bu hususdaki benim en hoşuma giden kırâat izâfesiz ve harfinin sakin okunduğu kırâattir. Çünkü Süddî'nin de dediği gibi eğer bu bir adamın ismiyse içlerinde tanınan birisi olmalıdır. Bu yönü ile içinde şüphe olmayan en sahih kırâat bu kırâattır."[237]

Taberî'den anlaşıldığı kadarı ile Süddî bu ifadeyi izâfesiz ve yâ harfini harekesiz okuyarak ﴿يَا بُشْرَى﴾ ***"yâ büşrâ"*** şeklinde okumuştur. İbn Mücâhid şöyle diyerek bu konuya değinmiştir: "İbn Kesîr ve Ebû Amr elif harfini sabit tutup, yâ harfini fethalı telaffuz ederek (يَا بُشْرَايَ *'yâ büşrâye'* şeklinde) okumuşlardır. Hamza ve Kisâî ise "ya" harfi olmaksızın "elif" harfi ile birlikte ﴿يَا بُشْرَى﴾ ***"yâ büşrâ"*** şeklinde okumuşlardır. Her iki kırâat te kaynak olarak Allah Rasûlü'ne dayanmaktadır.[238]

---

235 İbn Mücâhid, s.72-79.

236 Yûsuf, 12/19. Âyetin meâli: ***"Sucu kovasını kuyuya salınca, "Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!"*** dedi.

237 İbn Cerîr et-Taberî, s. 16/3, 4.

238 İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat,* s. 346, 347.

5. İsrâ Sûresi

Âlûsî Süddî'den rivâyetle Allah Teâlâ'nın ﴿أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا﴾ ***"emernâ mütrafîhâ"***[239] sözü hakkında şöyle demiştir: "Süddî şeddeli olarak (أَمَّرْنَا *'emmernâ'*) şeklinde okumuştur."[240]

İbn Ebî Hâtim → Mûsâ b. İshâk el-Kâdî → Hârûn b. Ebî Hâtim → senediyle naklettiği bir rivâyettte Ebü'l-Abbâs şöyle demiştir: "Ebû Amr'ın أَمَّرْنَا *'emmernâ'* şeklinde mîm harfini şeddeli okuduğunu işittim."[241]

Daha önce söylediğim gibi Ebû Amr b. Alâ'nın kırâati Übey vasıtasıyla Allah Rasûlü'nden alınmıştır.

6. Müddessir Sûresi

Şevkânî, Müddessir sûresinde geçen ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ ***"ve'r-rucze fe'hcur"*** ifadesinde Süddî'nin râ harfini dammeli okunduğunu söylemiştir.

İbn Mücâhid bu ifadenin Hafs ve Mufaddal tarafından dammeli, ﴿الرُّجْزَ﴾ ***"er-rucze"*** şeklinde okunduğunu, Ebû Bekir b. Âsım ve diğer kırâat imamlarının bu âyeti kesreli olarak (الرِّجْزَ) *"er-ricze"* şeklinde okuduğunu söylemiştir.[242]

Bilindiği gibi Âsım kırâat hususunda Kûfe ehlinin imamıdır. Kırâatini Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den almıştır. Ebû Abdurrahman ise Hz. Ali'den Hz. Ali de Allah Rasûlü'nden almıştır. Âsım'ın kırâat hususunda bir diğer kanalda geçen hocaları şunlardır:

Zir b. Hubeyş → Abdullah b. Mes'ûd → Allah Rasûlü

Aynı zamanda Süddî'nin muasırı olan Âsım h. 127 yılında vefât etmiştir.

Taberî bu kırâatin açıklamasını yaparken şöyle demiştir: "Mekke ve Medineli bazı kurralar âyeti 'râ' harfinin dammesi ile ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ ***"ve'r-rucze fe'hcur"*** şeklinde okumuşlardır. Damme ile okuyanlar kelimeyi pislik anlamında kullanıp bundan putları kastetmişlerdir. Bu durumda âyet, 'putlardan uzak dur ve onlara yaklaşma' anlamına gelir. 'Râ' harfini

239 İsrâ, 17/16.

240 Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: ***"Bir şehri (veya memleketi) yok etmek istediğimiz zaman, azgın olan varlık sahiplerini orada yönetici yaparız."*** [Çeviren].

241 İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat,* s. 379.

242 İbn Mücâhid, s. 659.

kesreli okuyanlar azap anlamında kullanmışlardır. Bu durumda âyet, 'azap gerektiren şeylerden uzak dur' anlamına gelir. Bu hususta isabetli görüş her iki kırâatin de doğru olduğudur. Okuyucu hangisine göre okursa isabet etmiş olur."[243]

Mekkî b. Ebî Tâlib âyetle ilgili yaptığı yönlendirmede Taberî'ye yakın şeyler söyleyip şöyle demiştir: "Râ harfini damme ile okuyanlar kelimeyi bir put ismi olarak ele almışlardır. Bazıları bundan maksat Kâbe'nin yanında bulunan ve isimleri İsâf ve Nâile olan iki putun kastedildiğini söylemişlerdir. Bazıları 'râ' harfini kesreli veya dammeli okumanın kelimeyi anlam açısından değiştirmediğini her iki okuyuşun da azap anlamına geldiğini sadece lugatlerin farklı olduğunu söylemişlerdir."

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî kırâati'l-Aşr* isimli eserinde bu söylenenlere ek olarak başka bir şey söylememiştir.[244]

7. Hümeze Sûresi

Süyûtî, Hümeze süresinde geçen ﴿فِي عَمَدٍ﴾ ***"fî amedin"*** ifadesi ile ilgili şöyle demiştir: "Burada geçen ﴿عَمَدٍ﴾ ***'amedin'*** kelimesindeki mîm harfini fetha ile okuyanlar bunun ateşten bir direk olduğunu söylemişlerdir. Sükûn ile okuyanların kıraatinde ise kelime gergin ip anlamına gelir."[245]

Süddî, burada birini diğerine tercih etmeden iki kırâatten bahsetmiş fakat kırâat imamları ile ihtilaf etmiştir.

Evet, fetha ile okuma hususunda İbn Kesîr ed-Dârî ve Amr b. Âlâ ve bir rivâyetinde Âsım ile aynı şekilde okumuştur.[246]

Ancak sükûn ile okuma hususunda onlardan ayrılmıştır. Çünkü ben kaynaklara bakıp bu konuda araştırma yapınca kelimeyi sükûn ile okuyan kimse görmedim. Aksine ihtilafın ayn ve mîm harflerinin her ikisinin fetha veya damme okunması hususunda olduğunu fark ettim. Taberî, bu iki kırâati düzeltip şöyle demiştir: "Kûfe kurralarının geneli ayn ve mîm

243 İbn Cerîr et-Taberî, s. 29/92, 93.
244 İbnü'l-Cezerî, 2/347.
245 Sükûn ile okuma hiçbir kırâatte yoktur. Yazar birazdan buna değinecektir. [Çeviren].
246 İbn Mücâhid, s. 697.

harflerini dammeli, Medine ve Basrâ kurraları ise fethalı okumuşlardır. Her iki okuyuş doğru aynı zamanda iki farklı lugattır."[247]

Bahsini yaptığımız kırâatler konusunda Süddî kırâat âlimlerine uymuştur. İbnü'l-Cezerî'nin dediği Süddî'nin kırâati imamların şu şartına uymaktadır: "Bir şekilde Arap dili kurallarına ve ihtimal dahi olsa Hz. Osman'ın yazdırdığı mushaflara uyan ve senedi sahih olan kırâatler sahih olup reddedilmesi câiz, inkârı ise helâl değildir. Bu şartlarda bir kırâat Kur'ân'ın nâzil olduğu yedi harf kapsamı içinde olduğu için insanların bunu kabul etmesi farzdır."[248]

2. Şâz Kıraatler

Süddî şâz olan üç kırâat hususunda imamlara muhalefet etmiştir. Bunlar şu sûrelerde geçen âyetlerdir:

1. Hûd Sûresi

﴿وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُۥ﴾ ***"ve nâdâ nûhun ibnehû"*** ifadesiyle ilgili Âlûsî yaptığı tahricinde Süddî'nin bu âyeti elif ve sekte hâ'sı ile (اِبْنَاهْ) *"ibnâh"* şeklinde okumuştur.

İbn Cinnî, bu kırâati şöyle yorumlamıştır:

"Süddî bu kelimeyi memdud elif ile (اِبْنَاهْ) *'ibnâh'* şeklinde nidâ olarak okumuştur. Bana gelen bilgiye göre bu bir mersiyedir. Süddî, bu şekilde okumakla nüdbe anlamını kastetmektedir.[249] Arapların mersiye dedikleri kullanımdır bu. Âyette Hz. Nûh'un seslenişi bu şekilde aktarılmaktadır. Yani âyet aslında, 'Nûh oğluna, 'Ah oğlum' dedi' şeklindedir. Ancak gerçek anlamda nüdbe olsaydı (وَا زَيْدَاهْ) *'vâ zeydâh'* veya (يَا زَيْدَاهْ) *'yâ zeydâh'* örneğinde olduğu gibi kelimenin başında iki harften biri olmak zorunda olurdu ve (يَا اِبْنَاهْ) *'yâ ibnâh'* veya (وَا اِبْنَاهْ) denmesi gerekirdi."[250]

247 İbn Cerîr et-Taberî, s. 30/90.

248 İbnü'l-Cezerî, 1/9.

249 Yaşanan bir musibet nedeni ile kelimenin başına (يا) veya (و) harfini getirerek bir kişi için üzülmeyi veya ağrıyan bir uzvunun olduğunu izhar etmede kullanılan ve nida kapsamında olan Arap diline ait bir gramer kuralı. [Çeviren].

250 Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Muhtesib fî Tebyîni Vucûhi'ş-Şevâzi'l-Kırâat*, 1/322-324.

2. Yûsuf Sûresi[251]

Sadece Âlûsî'de gördüğümüz Süddî'ye ait Yûsuf sûresinde geçen bir kırâatten bahsedilmektedir. [252] ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ Burada Süddî (اَلْأَرْضَ) *"el-arda"* şeklinde okumuştur. Âlûsî, daha sonra bu kırâatin açıklamasını yapıp şöyle demiştir: "Bu kelimeyi fetha ile okursak *'el-arda'* kelimesi ***'yemurrûne'*** fiilinin tefsir ettiği mahzuf bir fiile mef'ûl olur."[253]

İbn Cinnî de bu âyetten bahsedip şöyle demiştir: "﴿وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا﴾ ***'ve'l-ardı yemurrûne aleyhâ'*** ifadesinde geçen ***'el-ardı'*** kelimesini kırâat âlimleri kesreli okurken Süddî fethalı olarak *'el-arda'* şeklinde okumuştur. Bunun fetha ile okunmasının nedeni, gizli bir fiil nedeni iledir. Yani 'yeryüzüne basarlar' veya 'toprağı çiğnerler' şeklinde bunu takdir etmek mümkün olduğu gibi benzer başka bir fiil ile de takdir etmek mümkündür."[254]

3. Kāf Sûresi[255]

﴿اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾ ***"ev elka's-sem'a ve hüve şehîdün"*** ifadesiyle ilgili Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, Süddî'nin bu âyette geçen ***"elkâ"*** fiilini hemzenin dammesi, kāf harfinin kesrası ile *"ülkıye"* şeklinde okuduğunu söylemiştir. Sonra bu kırâati yorumlayan İbn Cinnî şöyle demiştir: "Yani kendisine işitme duyusu verdiğim, anlamındadır. Bu yönüyle genelin kıraatine birinci şahıs anlamını katmaktadır."[256]

Süddî Tefsiri'ni toparlamada esas aldığım kaynaklarda bu son kırâate rastlamadım. İbn Cinnî kitabında konuya değinmiş fakat kaynak göstermemiştir.

---

251 Yûsuf, 12/105.
252 Bkz. Yûsuf, 12/105.
253 Âlûsî, 4/119.
254 Bkz. Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, 1/ 349.
255 Kâf, 50/36.
256 Bkz. Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, 2/285. İbn Cinnî bu kırâatleri birbirine karıştırdığı için tam olarak anlayamadım.

3. MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH

Kur'ân Hz. Peygamber'e açık bir Arapça ile inmiştir. Bu özelliğinden dolayı Arapların onu anlamasından daha doğal bir şey yoktur. Ancak bazı âyetlerin mânası kapalı olduğu veya âyetin ele aldığı konu akıllarını zorladığı için onu anlamada zorlanmışlardır. Âlimler bu konuda bir terim oluşturup kolay anlaşılan âyetlere muhkem, kapalı ve zor anlaşılan âyetlere ise müteşâbih demişlerdir. Sonra muhkem âyetlerin anlamını açıklamaya tefsir, müteşâbih âyetlerin anlamı ve tefsirini ortaya çıkarma çabasına te'vil demişlerdir.[257]

Âlimlerin muhkem ve müteşâbih ile ilgili tanımlamaları birbirinden farklıdır. Süddî'nin görüşüne en yakın olan İbn Abbâs'ın şu tanımıdır: "Muhkem âyetler; Kur'ân'ın nesihleri, helâlleri, haramları, inanılması gereken ve amel edilmesi gereken âyetlerdir. Müteşâbih âyetler; nesh olunmuş âyetler, emsaller, yeminler, inanılması gereken fakat amel edilmeyecek olan âyetlerdir."

Süddî, muhkem ve müteşâbih tanımında İbn Abbâs'ın görüşünü veya ona yakın olan görüşü tercih etmektedir.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾

"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşenler ise 'Ona iman ettik, hepsi rabbimizin katındandır' derler."[258]

Süddî, yukarıdaki âyette geçen: ***"müteşâbih âyetlerin peşine düşerler"*** ifadesi hakkında şöyle der: "Nâsih ve mensûh âyetlerin peşine düşüp, 'Niye bu âyetle, diğer âyetin yerine şu kadar zaman amel de sonra ilki bırakılıp ikinci ile amel edilir oldu? Nesh edilen ilk âyet gelmeden önce ikinci âyetle amel edilse olmaz mıydı? Niye Allah bir âyette bir konuda tehdit edip yapanları cehennemde yakacağını söylerken başka bir yerde bunu yapanların cehenneme girmeyeceğini söylüyor?' derler. Allah Teâlâ'nın

257 Yûsuf Huleyf, *Dirâsât fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*, s. 75.
258 Âl-i İmrân, 3/7.

"fitne çıkarma isteğiyle" sözü şirk isteğiyle anlamındadır. Yine Allah Teâlâ'nın ***"te'vil etme isteğiyle"*** ifadesi, o kimselerin Kur'ân'ın te'vilini, ilerideki durumunu, yani nesh eden âyetin ne zaman gelip de amel edilen âyeti neshedeceğini öğrenmek istediklerini anlatır. Âyette geçen derin bilgi sahipleri ifadesinden maksat mü'minlerdir. Onlar şöyle derler: Gerek nâsih gerek mensûh olsun hepsine inanıyoruz ve hepsinin Rabbimiz katından indirildiğini kabul ediyoruz."

Muhkem ve müteşâbih âyetlerle ilgili Süddî'nin tanımına bakan kimse onun bu konuları sadece nâsih ve mensûh ile sınırlı tutup, İbn Abbâs'ın tanımladığı gibi çerçeveyi geniş tutmadığını fark eder

Ancak Süddî daha sonra muhkem ve müteşâbih mefhumunu İbn Abbâs'ın anladığı gibi tanımlamıştır.

﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾

"Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti. İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır."[259]

Süddî yukarıdaki âyetlerle ilgili şunları söylemiştir: "Allah'ın kullarına tavsiyede bulunduğu bu âyetler Kur'ân'ın muhkem âyetlerindendir."

Süddî'ye göre muhkem demek Kur'ân'da geçen; nâsih, helâl, haram, iman ve amel edilmesi gereken âyetlerdir. Süddî'ye göre müteşâbih şudur: Kur'ân'ın henüz inmemiş gayba ait sonucunu öğrenmek için müteşâbih âyetleri te'vil etmedir.

259 En'âm, 6/152, 153.

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾

"(Fakat onlar), Onun te'vilinden başka bir şey beklemiyorlar. Te'vili geldiği (haber verdiği şeyler ortaya çıktığı) gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya (dünyaya) geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve (ilah diye uydurdukları şeyler (putlar) da kendilerinden kaybolup gitti."[260]

Süddî Kur'ân'ın te'vili ile ilgili şunu söyler:

"Kur'ân'ın te'vili onun akibeti ve söylediklerinin çıkmasıdır. Bu yönü ile daha gerçekleşmeden önce Bedir Savaşı, kıyamet ve onunla ilgili diğer hususlar Kur'ân'ın te'vilidir."

Daha sonraki dönemde İbn Teymiyye bu tanımı alıp biraz daha açıklayarak şöyle demiştir:

"Kur'ân'ın akibeti söylediklerinin ortaya çıkıp gerçekleşmesidir. Bunlar kıyamet ve onun alametleridir. Dabbe denen canlının ortaya çıkması, Ye'cûc ve Me'cûc, güneşin batıdan doğması, cennet, cehennem, amel defterleri ve hassas terazilerin kurulması."[261]

Âlimler arasında muhkem hakkında hemen hemen icmâ vardır. Dolayısı ile müteşâbihteki kadar ihtilaf yoktur. Bundan dolayı Süyûtî müteşâbih âyeti üç kısma ayırmıştır:

1- Bilinmesi asla mümkün olmayan müteşâbih âyetler: Kıyametin kopma saati, dabbe denilen bir canlının çıkması gibi hususlar bu kısma girer.[262]

2- İnsan için bilinmesi mümkün olan müteşâbihler: Kur'ân'a ait garip lafızların anlamını veya birtakım sıkıntılı hükümleri bilme bu kısma girer.

---

260 A'râf, 7/53.
261 İbn Teymiyye, *el-İklîl fi'l-müteşâbihi ve't-Te'vîl*, s. 5.
262 Bkz. Neml, 27/82.

3- İlimde kökleşmiş olanların bileceği diğer insanların bilemeyeceği müteşâbih âyetler.[263]

Süyûtî'nin birinci kısma girdirdiği müteşâbih âyetlere Süddî de değinmiş ve bu tür müteşâbih âyetlerle uğraşanların şirki irade ettiklerini söylemiş ve kendisi bu tür âyetlerin tefsirinden tamamen uzak durmuştur.

İkinci kısım, Süyûtî'nin şu sözüyle ifade ettiği kısımdır: "Sıfat âyetleri de müteşâbihlerdendir. ﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ ***"Rahmân, arşa istivâ etmiştir"***,[264] ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ﴾ ***"Ancak Rabbinin yüzü bâki kalacaktır"***,[265] ﴿يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾***"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"***[266] âyetleri ve bunların dışında yine içinde Allah hakkında nefs[267] ve göz[268] ifadelerinin geçtiği başka âyetler de bahsettiğimiz bu müteşâbih kısmına girmektedir."[269]

Bu kısım müteşâbih konularına Süddî hemen hemen hiç girmemiştir. Bu tür meselelere İbn Abbâs ve diğer sahabîler gibi inanılması gereken fakat tefsir edilmeyen âyetler olarak bakmaktadır. Kendisi bu hususta sadece iki âyet tefsir etmiştir:

Birinci âyet: ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ ***"O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır."***[270]

Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şöyle demiştir: "Gökler ve yer kürsünün içinde kürsü de arşın içindedir."

Süddî'nin bu tefsiri İbn Abbâs, Dahhâk, Saîd b. Cübeyr gibi sahabîlerin tefsiri ile aynıdır. İbn Abbâs bir adım daha öteye gidip tefsirinde Allah Rasûlü'nden bu hususta mürsel hadisler nakletmiştir.[271]

İkinci âyet: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾ ***"Onlar Allah'ı hakkıyla takdir etmediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır. Gökler O'nun eliyle dürülmüş olacaktır."***[272]

---

263 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/5.
264 Tâhâ, 20/5.
265 Rahmân, 55/27.
266 Feth, 48/10.
267 Bkz. Mâide, 5/116.
268 Bkz. Tâhâ, 20/39.
269 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/6.
270 Bakara, 2/255.
271 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/310.
272 Zümer, 39/67.

Süddî, bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Onlar Allah'ı hakkı ile tâzim etmediler."

Bu sadece lugat açısından yapılmış bir tefsirdir.

Süddî, bu şekil tefsiri ile teşbîh, tecsîm, ta'tîl ve tahdîd gibi mezhep ve anlayışlardan tamamen uzak olduğunu göstermiştir. O, bahsi geçen konularda Ehl-i Sünnet anlayışına sahip birisidir.

Üçüncü kısım müteşâbih âyetlerin içine sûre başlarındaki Hurûf-ı Mukattaa olarak bilinen harfler girmektedir. Bu hususta en tercih edilen görüş, Şa'bî'nin dediği gibi, bu harflerin anlamlarının sır olup Allah'tan başkasının bunları bilemez olmasıdır."[273]

İşin doğrusu Süddî bu tür müteşâbihler hususunda Şa'bî'den farklı düşündüğü için Hurûf-ı Mukattaa'nın çoğunu tefsire dalmıştır. Süyûtî yaptığı tahriçte bu konu ile ilgili Süddî'den kapsayıcı bir sözünü nakletmiştir: "İbn Ebî Hâtim, Süddî'nin şöyle dediğini tahriç etmiştir: "Sûre başlarındaki Hurûf-ı Mukattaa harfleri Allah'ın isimlerinden birer isimdir. Bunlar Kur'ân'ın farklı yerlerine dağıtılmıştır."[274]

Bu hususta ki anlayışı ile İbn Abbâs, Dahhâk, Saîd b. Cübeyr ve İkrime gibi müfessirlerin görüşüne uyan Süddî, sûre başlarında geçen mukattaa harflerini te'vil etmeye çalışmıştır.

Şevkânî Allah Teâlâ'nın ﴿الٓمٓ﴾ ***"elif, lâm, mîm"***[275] ifadesi hakkında Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu, İsm-i A'zam, Allah'ın en büyük ismidir."

Taberî'nin Süddî'den tahriç ettiği bir rivâyette onun ﴿المٓصٓ﴾ ***"elîf, lâm, mîm, sâd"***[276] ifadesiyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu Allah'ın el-Musavvir isminin heceleridir."

﴿كٓهيعٓصٓ﴾ ***"kêf, hâ, yâ, ayn, sâd"***[277] ifadesiyle ilgili Kurtubî yaptığı tahriçte Süddî'nin burada geçen Mukattaa harfleri ile ilgili şöyle dediğini söylemiştir:

---

273 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/9.
274 Suyûtî, 2/9.
275 el-Bakara, 2/1.
276 el-A'râf, 7/1.
277 Meryem, 19/1.

"Bu harfler Allah'ın yarattıklarına kâfi (yeterli) geldiğini, kullarına hidâyet ettiğini ve onlara verdiği sözünde sadık olduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda kendisi ile dua edildiğinde icabet ettiği ve bir şey istendiğinde verdiği İsm-i A'zam olduğunu söylemiştir."

﴿حٰمٓ﴾ ***"hâ, mîm"***[278] harfleriyle ilgili Süddî şunları söylemiştir: "Bunlar Allah'ın isimlerinden olan harflerdir."

﴿صٓ﴾ ***"sâd"***[279] harfiyle ilgili Taberî Süddî'nin şöyle dediğini tahriç etmiştir: "***sâd*** harfine gelince, o, harflerdendir."

İki âyet vardır ki Süddî tarafından bunlar hurûf-i mukatta'a sınıfında kabul edilmemiştir. Bunlardan birisi Tâhâ sûresinin ilk âyetinde geçen ﴿طٰهٰ﴾ ***"tâ, hâ"*** ifadesidir. Süddî, bu kelimenin Nabatî diline ait bir kelime olduğunu ve "ey adam" anlamına geldiğini söylemiştir. Bu aynı zamanda İbn Abbâs'ın da görüşüdür. Süddî'nin hurûf-ı mukatta'a'dan saymadığı ikinci âyet ise Kalem sûresinin ilk âyeti olan, ﴿نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ ***"nûn ve'l-kalemi ve mâ yesturûne"*** âyetindeki ***"nûn"*** harfidir. Süddî, bu hususta şunları söylemiştir: "***nûn***, yerküreyi sırtında taşıyan balıktır."

Bir grup başka müfessir de aynı görüşü dile getirmiştir. İbn Kesîr bu görüşü destekleyecek bazı hadislerden bahsetmiştir.[280]

Süddî'nin muhkem ve müteşâbih âyetleri bu şekil tanımladığını gördüm. Aynı zamanda her karşılaştığı muhkem ve müteşâbih âyetlerde daha önceki tanımına bağlı kaldığını fark ettim.

4. NÂSİH VE MENSÛH

Nesih sözlükte bir şeyi kaldırmak anlamına gelir. Kur'ân'da nesih; bir âyeti bir yerden başka yere tebdil, tahvil, nakil ve izale etmek anlamına gelir.[281]

Terim olarak nesih: Sabit olan bir hükmü "yeni" bir hitap ile kaldırmaktır. Eğer bu yeni hitap olmasaydı önceki hüküm sabit ve muhkem olurdu.[282]

---

278 el-Mü'min, 40/1.
279 Sâd 38/1.
280 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/400.
281 Ebû Bekir el-Hâzimî, *el-İ'tibâr fi'n-nâsihi ve'l-Mensûhi mine'l-âsâr*, s. 23.
282 Hasan b. Zeyd el-Hârisî, *el-Mûcez fi'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 261.

Nâsih; önceki hükmü kaldırmaktadır. Mensûh; hükmü ve amel edilebilirliği kaldırılan âyettir.[283]

Müslümanlar neshin olabileceğine icmâ ile cevaz vermişlerdir. İcmânın birkaç türü vardır:[284]

1- Hem hükmü hem de tilâveti nesh olan âyetler.

2- Tilâveti nesh olup hükmü kalan âyetler.

3- Hükmü nesh olup tilaveti kalan âyetler.

Bu son kısım, nâsih ve mensûh âlimlerin araştırma alanına girmektedir. Âlimler, içinde hüküm belirten haberlerde, bir şeyden haber vermede, emir, nehiy ve ibadetlerde nesh olup olmadığı hususunda farklı şeyler söylemişlerdir.[285]

Nesih ile ilgili Süddî'nin görüşünü açıklamak için bu konuda değindiği âyetleri saydım ve bunun otuzdan fazla olduğunu gördüm. Süddî'nin neshin tanımına şu âyeti tefsir ederken değindiğini gördüm:

﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا﴾

"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz."[286]

Süddî, bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Âyetin neshedilmesi, onun alınmasıdır. ***'Unutturursak'*** ifadesi ise 'onu bırakır ve neshetmezsek' anlamındadır. ***'Daha hayırlısını getiririz'*** ifadesi ise 'neshettiğimizden daha hayırlısını ya da bıraktığımızın benzerini getiririz' anlamındadır."

Allah Teâlâ'nın ﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ﴾ ***"Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman"***[287] sözü hakkında Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet nâsih ve mensûhtan bahsetmektedir. 'Bir âyeti nesh ettiğimizde ve yerine başka bir âyet getirdiğimizde…' anlamındadır."

---

283 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 3/67.
284 Suyûtî, 3/67.
285 Hasan b. Zeyd el-Hârisî, s. 261.
286 Bakara, 2/106.
287 Nahl, 16/101.

Süddî'nin önceki tanımından anlaşıldığı kadarı ile nesih hususundaki anlayışı nedeni ile nesih vardır diyen âlimlerle pek fazla ihtilaf etmemiştir. Ancak nâsih ve mensûh âlimlerinden gelen meşhur görüşe nesh meselesinde muhalefet etmiş olabilir. Nehhâs Allah Teâlâ'nın ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ﴾ ***"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun"***[288] sözüyle ilgili İbn Abbâs ve Tâvus'un, bu âyetin muhkem olduğu, mensûh olmadığına dair görüşlerini vermiştir. Nehhâs buna ilaveten şu sözlerini zikretmiştir: "Hile haricinde bu âyette nâsih veya mensûh olması mümkün değildir."[289]

Ancak Süddî bu âyette neshin gerçekleştiğini düşünmekte ve şöyle demektedir: "Allah Teâlâ'nın, ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ﴾ ***'Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun'*** sözü, Allah Teâlâ'nın, ﴿فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ ***'Allah'tan gücünüz nisbetinde korkun'***[290] sözüyle neshedilmiştir."

Süyûtî, yukarıdaki âyetin mensûh olduğuna dair Süddî'ye destek çıkıp şöyle demiştir: "Âl-i İmrân sûresinde şu âyet dışında nesihle ilişkili başka bir âyet yoktur."[291]

Süddî, âlimlere muhalefet ettiği gibi, vardır diyerek âlimlerin nesih konusundaki icmâsına bazen uymaktadır da. Allah Teâlâ'nın, ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ ***"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana babaya, yakınlara, uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir borç olarak size farz kılındı"***[292] sözü hakkında şöyle demektedir: Bu âyeti, Nisâ sûresindeki mirasla ilgili olan, ﴿يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ ***"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder"***[293] âyeti neshetmiştir.

Süyûtî, şöyle demektedir: "Bu âyet miras âyeti ile mensûh olmuştur. Bazıları mensûh olmasını; (أَلَا لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ) ***'İyi dinleyin! Vâris için vasiyet yoktur'***[294] hadisine bağlarken, bazıları da bu neshin icmâ nedeni ile olduğunu söylemiştir."

---

288 Âl-i İmrân, 3/102.
289 Hasan b. Zeyd el-Hârisî, s. 88.
290 Tegâbün, 64/16.
291 Suyûtî, 3/72. Âl-i İmrân, 3/102.
292 Bakara, 2/180
293 Nisâ, 4/11.
294 Nesâî, Vesâyâ, 5.

﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ﴾

"Doğu da Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır."[295]

Süddî, Kur'ân'da ilk neshin kıblenin değişimi hususunda olduğunu söyleyerek bu konuda âlimlerin icmâsına uymuştur. Yukarıdaki âyeti bu hususta örnek veren Süddî şöyle demiştir: "Allah Rasûlü Medine'ye hicret edince kendisi Hz. İbrâhim'in kıblesini seviyordu fakat Allah ona Beytülmakdis'e doğru yönelmesini emretti. On küsur ay namazını Beytülmakdis'e doğru kıldıktan sonra nâzil olan, ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُمَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ ***'(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin'***[296] âyet ile artık Kâbe'ye dönmesini emretti."

Hâzimî, *el-İ'tibâr fî beyâni'n-nâsiḫ ve'l-mensûḫ mine'l-âsâr* isimli eserinde bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "İnsanlar, Kâbe'ye yönlendirilmeden önce Allah Rasûlü'nün Beytülmakdis'e doğru namaz kıldığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu durum hicretten önce ve bir yıldan fazla hicretten sonra devam etmiştir. Ancak Allah Rasûlü Kâbe'yi kendisi ile Beytülmakdis arasına alarak namaza dururdu. Sonra nesh âyeti indi. Bu âyet, ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ***'(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir'***[297] âyetidir."

Bahsini yaptığımız anlayış ile Süddî, Kur'ân'ın birçok yerinde nesih olduğunu açıktan söylemiştir.

﴿فَإِنْ جَاؤُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾

"Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver ister onlardan yüz çevir."[298]

Örneğin Süddî yukarıdaki âyetle ilgili şöyle söylemiştir: "Bu âyeti Allah, ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ﴾ ***'Allah'ın sana indirdiğiyle aralarında hüküm ver. Onların hevesine uyma'***[299] âyetiyle neshetmiştir."

---

295 Bakara, 2/115.
296 Bakara, 2/144.
297 Ebû Bekir el-Hâzimî, *el-İ'tibâr fi'n-nâsihi ve'l-mensûhi mine'l-âsâr*, s. 128.
298 Mâide, 5/42.
299 Mâide, 5/47.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ﴾

"Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin."[300]

Süddî aynı şekilde yukarıda geçen âyetin şu âyet ile nesh edildiğini söylemiştir:

﴿وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا﴾

"Diğer bir kesim ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar sâlih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır."[301]

Süddî, bu gruba giren mensûh âyetlerle ilgili epeyce örnekler vermiştir. "Bakara, 219", "Nisâ, 15-16", "A'râf, 183, 156", "Enfâl, 199, 109", "Tevbe, 5, 6" âyetleri bunlardan sadece bir kısmıdır.

Süyûtî, bahsi geçen âyetlerin genelinde nesih olduğunu söylemiştir.[302]

Süddî, nesih kavramına İslâm'dan önceki şeriatlara ait uygulamaları da katmıştır.

﴿مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا﴾

"Hepsi de lânetlenmiş olarak nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve mutlaka öldürülürler."[303]

Süddî, bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Kur'ân'daki bu hükümle amel edilmez. Bir veya daha fazla erkek bir kadını baştan çıkarıp onunla zina yapsalar onlara sopa veya recm cezası verilmez. Bilakis yakalanıp boyunları vurulur. ﴿سُنَّةَ اللهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ﴾ ***"Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir."*** Önceki ümmetlerde de yapılan şey verilen ceza bundan ibaretti.

Bu gibi durumlarda hükmü nesh eden şeyden bahsedilmez bilakis kendisi ile amel edilmeyen mensûh olunmuş şeyden bahsedilir.

Süddî, haberlerde neshin câiz olduğunu söylemiştir.

300 Enfâl, 8/27.
301 Tevbe, 9/102.
302 Suyûtî, 3/74.
303 Ahzâb, 33/61.

﴿وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ﴾

"İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir."[304]

Bunun, şu âyet ile mensûh olduğunu söylemiştir.

﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾

"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar."[305]

Ebû Ca'fer en-Nehhâs bu gibi hususlarda nesih olmayacağını söyleyip Süddî'ye itiraz etmiş ve şöyle demiştir:

"Böyle bir nesih bâtıl ve asılsızdır. Çünkü haberlerde ne nesih ne de mensûh diye bir şey olmaz. Haberlerde nâsih ve mensûh olduğunu söyleyen kimse kâfir olup dinsiz olmuştur."

Nehhâs, yukarıdaki âyet ile ilgili nesih meselesini şu şekil ortaya koymuştur:

"Neshin bahsedilen âyet ile bir ilgisi yoktur aksine insanların karşılaştığı zorluk ve meşakkatle ilgili bir durumdur."[306]

Süddî'ye göre nesih, neshin türleri ve gerçekleştiği alanlara değindikten sonra şu gerçeği rahatlıkla söyleyebilirim: Süddî'ye göre nesih, hükmün kalkıp tilavetin sabit olduğu kısımla sınırlıdır. Ona göre Kur'ân'ı ancak Kur'ân nesheder ve haber ifade eden âyetlerde de nesih olabilir.

5. İSRÂİLİYAT

اَلْإِسْرَائِيلِيَّاتُ *"el-isrâiliyyât"* kelimesi çoğul olup tekili إِسْرَائِيلِيَّةٌ *"isrâiliyye"*dir. Bir kıssanın veya olayın İsrâilî kaynaklardan rivâyet edilmesidir. Her ne kadar Yahudi kaynaklarından nakledilen kıssalar için kullanılsa da tefsir ve hadis âlimleri bu terimi daha geniş anlamda kullanmaktadırlar. Bahsini yaptığımız çevrelere göre bu terimin anlamı şöyledir: "Kur'ân tefsirine veya hadislere sızmış olan Yahudi, Hristiyan veya başka

304 Bakara, 2/284.
305 Bakara, 2/286.
306 Nehhâs, s. 85-86.

bir dine ait kaynaklarda geçen her türlü eski hikâye, efsane ve bilgiye İsrâiliyat denir."[307]

Başka kaynaklara ait rivâyetler olmasına rağmen tefsir ve hadis âlimlerinin bu tür rivâyetlere İsrâiliyat demesi, rivâyetlerin daha çok Yahudi kaynaklarından alınmış olması nedeni iledir.[308]

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin bu tanımı aynı zamanda kendisinden önce İsrâiliyatın tanımını yapan İbn Teymiyye, İbn Kesîr ve daha başkalarının sözlerini de içine almaktadır.[309]

İsrâiliyat'ın tefsirlere sızması hususunda araştırmacılar birçok sebep saymışlardır. İbn Haldûn'un dediği gibi bunların başında dinî sebepler gelmektedir. Bilindiği gibi Kur'ân önceki ümmetlere ait kıssaları çok özet bir şekilde anlatmaktadır. Müfessirler konu ile ilgili detaylardan dolayı zorunlu olarak Yahudi kaynaklarına meyletmişlerdir. Bunun arka planında aynı zamanda sosyal sebepler de vardır. Örneğin Arap yarımadasında Müslüman ve Yahudilerin yan yana yaşayıp ilişki içinde olması da ilgili kaynaklardan alıntı veya bilgi sızıntısına neden olmuştur.[310]

Bazı Yahudi ve Hristiyan bilginlerin İslâm'a girmesini ve tefsirle uğraşmasını da İsrâiliyat'ın tefsir ve hadis ilmine girme sebebi saymışlardır. Çünkü bu insanlar "eski dinlerini bıraksalar bile" sahip oldukları dinin kültür ve bilgisi ile Müslüman olmuşlardı. Vehb b. Münebbih, İbn Cüreyc, Abdullah b. Selâm bunlardan bazılarıdır.

Belki de bu hususta ki sebeplerin en önemlisi müsteşrik Goldziher'in işaret ettiği tâbiîn asrının ilk başlarında ortaya çıkan kıssacılardır. Bu adamlar hurafe ve eski dönemlere ait efsanelerden ibaret olan kıssalarını Kur'ân'ı tefsir ederken kullanmışlardır.[311]

İsrâiliyat meselesinin Süddî'nin işi ile yakından ilişkisi vardır. Daha önce söylediğimiz gibi Süddî, Kûfe mescidinin revaklarının altında (veya eşiğinde) kendisi için bir yer edinip baş ve yüzü güneş ve tozdan koruyan peçe satıyordu.

---

307 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *İsrâiliyât fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, s. 19.
308 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, s. 20.
309 Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* 1/21-25; İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, s. 45.
310 İbn Haldûn, *Mukaddime*, 490, 491.
311 Goldziher, *Mezâhibü't-Tefsîri'l-İslâmî*, 74-77.

Süddî'nin tefsirine kısaca göz atan birisi onun İsrâiliyat'a büyük bir tutku ile bağlı olduğunu hemen fark eder. Tefsirinde İsrâiliyat meselesine karşı tutumunu sınırlayan belli bir çizgisi olmadığı için onu bu hususta kendi döneminde yaşayan Katâde, İbn Cüreyc, Vehb b. Münebbih ve diğerlerinden ayırt edecek bir bilgiye denk gelmedim. Süddî, İsrâiliyat'ı yoğun bir şekilde kullanan bu müfessirlerin peşinden gitmiş ve birebir onların metodunu kullanmıştır. Erken dönem tefsir tarihinde tefsir ilminin maddelerinden olan İsrâiliyat kaynaklı bilgileri almama veya ona ihtiyatlı yaklaşma anlayışı yoktu. Bu hususta tek ölçü Allah Rasûlü'nün şu sözüydü:

حَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ فِي النَّارِ

"İsrâiloğullarından bahsetmenizde bir sakınca yoktur. Kim bilerek kasıtlı bir şekilde benim adıma yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın."[312]

İsrâiliyat ile ilgili hassasiyet meselesi daha sonraki dönemlerde oluştu. Bu işin öncülerinden birisi Müfessir İbn Kesîr'dir. Kendisi İsrâiliyat'ı üç kısma ayırmıştır:

1- Elimizdeki bilgiler nedeni ile doğru olduğunu bildiklerimiz.

2- Elimizdeki bilgiler doğrultusunda yalan olduğunu bildiklerimiz.

3- Doğruluğu veya yalan olduğu hakkında bir şey söylenmemiş olanlar. Bu tür İsrâiliyat bilgilerini ne yalanlar ne de doğrularız. Bunların anlatılması câizdir.[313]

İşin doğrusunu söylemek gerekirse İbn Kesîr'den de önce İsrâiliyat'ı bu şekil taksim eden İbn Teymiyye olmuştur. Yine müfessirlerin bahsettiği yaratılışın başlangıcı, peygamber kıssaları, Hz. Nûh'un gemisinin uzunluğu, Ashâb-ı Kehf'in köpeği, Kur'ân'da geçen bazı isim ve mekânların tam teşhisi gibi konulardaki İsrâiliyat meselesine ilk değinen İbn Teymiyye olmuştur.[314]

Süddî Tefsiri neredeyse İsrâiliyat meselesini bütün kısım ve konuları ile içermektedir. Onun tefsirinde geçen İsrâiliyat konularını şu başlıklar altında taksim etmek mümkündür:

---

312 Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/94.

313 İbn Kesîr, 1/12-15.

314 İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*.

A. Peygamberlerle İlgili Aktardığı İsrâiliyat

Hz. Mûsâ kıssası Kur'ân'da birçok yerde farklı şekilde kıssanın bazen geniş bazen bir kesiti tekrarlanmaktadır. Bakara, En'âm, Tâhâ, Furkân, Kasas gibi sûrelerde bu kıssa geçmektedir. Kur'ân'da geçen bu kıssa (ve kahramanı Hz. Mûsâ) azımsanmayacak oranda birçok yerde Tevrat ile benzerlik arz etmektedir.

﴿فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ﴾

"Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam, 'Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi beni de öldürmek mi istiyorsun. Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun' dedi."[315]

Bu âyeti tefsir ederken İsrâiliyat'a ait nakil yapan Süddî şöyle demiştir: "Mûsâ ile kavga eden Kıptî Firavun'un yanına gidip şöyle dedi:

'Bizim adamımızı öldüren Mûsâ'dır.' Bunun üzerine Firavun adamlarına şöyle dedi:

'Aradığımız katil Mûsâ'dır. O daha küçük ve tecrübesiz olduğu için Medyen'in yolunu bilmez siz onu dağların arasındaki yollarda arayın.' Daha sonra bir melek Mûsâ'nın yanına geldi ve ona Medyen tarafına yönlendirdi."[316]

Yine Süddî bir başka alıntısında şöyle demiştir: "Tevrat der ki: Mûsâ salı günü saraydan dışarı çıktı. Sonra iki İbranî'nin kavga ettiğini gördü. Suçlu olana;

'Niçin arkadaşını dövüyorsun?' dedi. Adam ona şöyle dedi:

'Seni kim başımıza hâkim ve yönetici tayin etti?!! Yoksa sen dün Kıptî'yi öldürdüğün gibi beni de öldürmeyi mi düşünüyorsun?' Mûsâ korktu ve,

315 Kasas, 28/19.
316 *Tefsir-i Süddî*, Kasas, 28/19.

'Doğrudur. Demek ki dünkü haber duyulmuş' dedi. Sonra Firavun bunu duyunca öldürülmesi için Mûsâ'nın getirilmesini emretti. Bunun üzerine Mûsâ (Mısır'dan) kaçtı ve Medyen'de yaşamaya başladı."[317]

﴿وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾

"Hani, sizi azabın en kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp, oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden kurtarmıştık. Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardı."[318]

Süddî bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir:

"Firavun İsrâiloğullarının ağır işlerde çalışmasını emretti. Artık İsrâiloğulları onların çocuklarının hizmetinde çalışıyordu."[319]

Tevrat bu konuda şöyle der:

"Mısırlılar İsrâiloğullarını zor işlerde köle olarak kullandılar. Hayatlarını çamur ve kerpiç işinde çalışan köleler olarak yaşamalarına neden oldular. Yine onları tarlalarda en zor işlerde çalıştırdılar. Yaptıkları bu işleri onlara zorla yaptırdılar."

﴿وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾

"Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz."[320]

Süddî bu âyetle ilgili şunları söylemiştir:

"Mûsâ İsrâiloğullarına (Mısır'dan) çıkmalarını emretti ve Kıptîlerden altın ve mücevherlerini ödünç olarak almalarını emretti."[321]

Bu hususta Tevrat şöyle der:

317 *Kitab-ı Mukaddes*, Çıkış, 2, 3/89.
318 Bakara, 2/49.
319 *Tefsîr-i Süddî*, Bakara, 2/49.
320 Bakara, 2/51.
321 *Tefsîr-i Süddî*, Bakara, 2/51.

"İsrâiloğulları Mûsâ'nın sözü ile hareket edip Mısırlılardan altından, gümüşten eşyalarını ve elbiselerini istediler."[322]

Üstad Muhammed İzzet Derveze, Tevrat'ın bu ifadesinin üzerine bir not düşüp şöyle demiştir: "İsrâiloğullarının kadın ve erkeklerinin komşularının altın ve gümüşlerini ödünç adı altında gasp etmeleri ve bunu da Allah'a nispet etmeleri O'na yakışır bir şey değildir. Her ne olursa olsun böylesi bir haberi bu şekilde tescil etmeleri geçmişte ve günümüzde Yahudilerin ruhunda hâkim olan bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu anlayışa göre Yahudiler başkalarının malını kendileri için helâl görmektedirler."[323]

Mûsâ kıssası ile ilgili özet olarak şunu söylemek mümkündür: "Süddî, tefsirinde geçen Mûsâ kıssası Tevrat'ın çıkış bölümünde özellikle 12-13-14-15 ve daha sonraki bablarda geçen Mûsâ kıssası ile birebir örtüşmektedir. Bazen Süddî birtakım sayıları ve yerleri belirlemeye çalışmış olsa da nakletmiş olduğu rivâyetler hakkında bir şey söylenmemiş "meskûtu anhu" olan rivâyetler kısmına girmektedir."

﴿وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ﴾

"Dâvûd, Câlût'u öldürdü. Allah, ona (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti."[324]

Süddî'nin, bu âyetin tefsirinde Dâvûd, Câlût kıssası ile ilgili Dâvûd Peygamber hakkında İsrâiliyat'tan naklettiği şeyler İslâm şeriatına göre bir peygamber için söylenilmesi câiz olmayan şeylerdendir.

Süddî, bu hususta uzun bir hikâye anlatır ve sonunda şöyle der:

"Dâvûd, Câlût'u öldürdü ve Tâlût geri döndü. Sonra Dâvûd onun kızı ile evlendi yüzüğünü kendi krallığında kullandı ve bunun üzerine insanlar Dâvûd'a meyledip onu sevdiler. Bu durumu fark eden Tâlût, Dâvûd'u kıskandı ve onu öldürmek istedi. Ancak Dâvûd onun kendisini öldüreceğini öğrendi. Kendi yatağına içi içki dolu bir deri kırba koyup sonra oradan uzaklaştı. Tâlût onun yatak odasına geldi ve kılıcı ile (Dâvûd'u öldürüyorum zannederek) kırbayı deldi. Sonra yataktan içki aktı ve bir damla içki onun ağzına bulaştı. Tâlût şöyle dedi:

322 Çıkış, 2, 3/90.
323 İzzet Derveze, *Târîh Benî İsrâil min Esfârihim*, 1/79.
324 Bakara, 2/251.

'Allah Dâvûd'a rahmet etsin ne kadar çok içiyormuş.'

Sonra kendisi uyurken Dâvûd yanına geldi ve başının yanına iki ok bıraktı. Dâvûd ve Câlût arasında geçen mücadele Dâvûd'un mağaraya kaçması ve örümceklerin gelip bu mağaranın ağzına yuva yapması ile bitiyor.!!!"[325]

Kendisi kaynak vermemiş fakat ben Tevrat'ta bu kıssanın muhtemel geçtiği yerleri araştırınca I. Samuel bölümünde Süddî'nin anlattıklarına yakın bir bölüm olduğunu gördüm. Olay şu şekilde geçmektedir:

Dâvûd insanların gözünü, kalbini ve gönlünü doldurmaya başlamıştı. Bu durum Şaul (Saul)'un onu kıskanmasına neden oldu. Krallık hususunda rakibi olmasın diye onu öldürmeye azmetti. Bundan dolayı uzun bir süre onu öldürmek için peşine düşmüş ve tuzak kurmuştur."[326]

Burada Şaul (Saul) olarak geçen kişi Dâvûd'u öldürmeye çalışan Talut'tur.

Süddî'nin nakletmiş olduğu bu alıntıyı İbn Kesîr de nakletmiş fakat sonuna şu önemli notu düşmüştür:

"Bu anlatılanların bir kısmında sıkıntı vardır dolayısı ile dikkat edilmesi gerekir. Doğrusunu Allah bilir."[327]

Süddî, tefsirinde Dâvûd Peygamber hakkında belli bir noktada durmamış aksine öncekinden daha çirkin ve kabul edilmeyecek nakiller yapmıştır. Süyûtî'nin yaptığı tahrice göre Süddî, Sâd sûresi 21-24. âyetlerinin tefsirinde uzun bir hikâye nakletmiş fakat naklettiği şeyin içinde Allah'ın peygamberlere verdiği ismet sıfatına aykırı ifadeler geçmektedir. Güya Dâvûd Peygamber kendi evinin damında banyo yapan güzel bir kadına bakmış.[328] Sonra kadın da tesadüfen o tarafa bakınca Dâvûd'u görmüş. Sonra kadına karşı ilgi ve isteği artmış. Sonra Dâvûd bunun kocasını öldürmek istedi ve onu defalarca savaşa gönderdi ve nihayetinde öldürüldü. Sonra Dâvûd (aleyhisselâm) onunla evlendi.[329]

---

325 *Süddî Tefsiri*, Bakara, 2/51.

326 *K. Mukaddes*, I. Samuel, 18-19. Bölüm, s. 457,458. *Türkçe K. Mukaddes*, s. 296-298.

327 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/321.

328 Bu kadın Dâvûd'un komutanı Uriya'nın eşidir. [Çeviren].

329 *Süddî Tefsiri*, Sâd, 38/21-24.

Süddî naklettiği bu hikâyeyi sanki Tevrat'ta görmüştür. Bu kıssa orada şu şekilde geçmektedir:

Ve akşamleyin vaki oldu ki, Dâvûd yatağından kalktı ve kral evinin damı üzerinde geziniyordu ve yıkanmakta olan kadını damdan gördü ve kadının bakışı çok güzeldi. Ve Dâvûd gönderip kadın hakkında soruşturdu. Ve biri dedi:

"Bu kadın Hitti Uriya'nın karısı, Eliam'ın kızı Bet-Şeba değil mi?"

Ve Dâvûd ulaklar gönderip onu getirtti ve kadın onun yanına geldi ve murdarlığından tathir (temizlenmiş) olduğundan Dâvûd onunla yattı ve kadın evine döndü. Ve kadın gebe kaldı ve gönderip Dâvûd'a bildirdi ve:

"Ben gebe kaldım" dedi!!!"

Daha sonra Tevrat, Dâvûd'un bu kadının kocası olan komutan Uriya'yı bir savaşta öldürmek istediğinden bahsetmiştir.[330]

İbn Kesîr bu kıssa ile ilgili uyarılarda bulunup şöyle demiştir:

"Gerek ilk dönem ve gerekse sonraki dönem müfessirleri bu konuda bir sürü hikâye nakletmişler fakat bunların geneli İsrâiliyat kaynaklıdır ve bir kısmı kesinlikle yalandır."[331]

İsrâiliyat kaynaklı yalan ve iftira barındıran bu tür rivâyetler Hz. Süleyman hakkında da yapılmıştır. Süddî, tefsirinde bunu nakletmiştir.

﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ﴾

"Andolsun, biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra tevbe edip bize yöneldi."[332]

Süddî, bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir:

"Süleyman'ın yüz tane eşi vardı. Bunlardan Cerade isminde birisini tercih edip yüzüğünü onun yanına bırakıyordu. Bir gün Şeytan Süleyman'ın kılığına girerek kadının yanına geldi. Yüzüğü çaldı ve kırk gün Süleyman'ın (yerine) tahtına oturup insanları yönetti. İnsanlar onun kim olduğunu öğrenince şeytan uçtu ve yüzüğü denize düşürdü. Sonra bir

330 II. Samuel, Bab, 11, s. 498. *Türkçe Kitab-ı Mukkades*'te bu konu II. Samuel, Bab, 11 s. 322'de geçmektedir.

331 İbn Kesîr, 4/32.

332 Sâd, 38/34.

balık o yüzüğü yuttu. Süleyman o şeytanı cezalandırıp kırk gün demir bir sandığın içinde hapsetti. Bu şeytanın ismi Cebkîk idi. Bu olay Süleyman'ın yüzüğünü bir avcının yanında görmesinden sonra oldu."[333]

Tevrat bu kıssada geçen şeytanla ilgili bir şey söylemez fakat Hz. Süleyman ile ilgili şunu söyler:

"Kral Süleyman Firavun'un kızının yanı sıra Moavlı, Ammonlu, Edomlu, Saydalı ve Hititli birçok yabancı kadın sevdi. Kendisinin yedi yüz hür eşine ek olarak ayrıca üç yüz tane cariyesi vardı."[334]

Süddî'nin naklettiği bu rivâyetin Ebû Hayyân'ın da dediği gibi gerçek olması akıl ve şeriat açısından mümkün değildir. Çünkü Allah âyette geçen fitnenin ne olduğunu açıklamadığı gibi tahtının üstündeki cesetten de bahsetmemiştir. Yine şeytanın bir peygamberin kılığına girip insanları bu şekil aldatması akıl ve şeriat açısından mümkün değildir. Çünkü böyle bir şey mümkün olsa gönderilmiş peygambere güven diye bir şey kalmaz. Bu tür sözler dinsiz felsefecilere ait söylemlerden alıntılanmış şeylerdendir.[335]

Bu söylemin kaynağı hususunda İbn Kesîr, Ebû Hayyan'a muhalefet edip şöyle demiştir:

"Bu kıssa seleften birçok kimseden rivâyet edilmiş ve hepsi Ehl-i Kitab'ın kıssalarından alınmıştır."[336]

Süddî, Yûsuf kıssasını tefsir ederken yine İsrâiliyat kaynaklarından nakil yapmıştır. Bunların bir kısmı makbul olup Yûsuf sûresinin; 13, 14, 20-29. âyetleri uyuşmaktadır. Bir kısmı da Yûsuf sûresi 77. âyette olduğu gibi hakkında ne olumlu ne de olumsuz bir şey söylenmemiştir. Diğer bir kısım ise Hz. Yûsuf hakkında olumsuz ifadeler içerdiği için kabul edilmeyecek türdendir.

﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾

"Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve

333 *Süddî Tefsiri*, Sâd, 38/34.
334 Bkz. I. Krallar, 11. Bab. (*Kitab-ı Mukaddes Türkçe*, s. 356.)
335 Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-muhît*, 4/50.
336 İbn Kesîr, 4/34, 35.

fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı."[337]

Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili uzun bir rivâyet nakleder ve sonunda şöyle der:

"Kadın ne yapıp ne edip onu Yûsuf'a yedirdi (veya içirdi). Sonra kadın ona, o da kadına meyletti. İkisi birlikte eve girip kapıları kapattılar. Sonra Yûsuf elbisesini çıkarmak için odaya girince birden evde Ya'kûb'un suretini gördü."[338]

﴿وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ﴾

"Ben onun nefsinden murad almak istedim. Ama o kendini korudu."[339]

Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şöyle demiştir:

"Aziz'in hanımı şöyle demiştir: Elbisesini çıkardıktan sonra birdenbire iffetli davrandı. Kendisine ne göründü bilmiyorum!"[340]

İki rivâyette Süddî'nin Yûsuf Peygamber'in elbisesini çıkarttığına dair ısrarcı olduğunu görmekteyiz. Burada ilginç olan durum Taberî gibi bazı müfessirlerin bunu hiç eleştirmeden nakletmiş olmasıdır. İbn Kesîr bu tür rivâyetlerden tamamen yüz çevirmiştir. Süddî'nin bu nakline hemen not düşüp itiraz eden Âlûsî ise şöyle demiştir:

"Keşke Süddî böyle bir şey söylemeyip ağzını kapatsaydı."[341]

Süddî'nin Yûsuf Peygamber'i bu şekil tasvir etmesi peygamber gibi büyük şahsiyetlerle yakından uzaktan ilgisi olmayacak şeylerdendir. Tevrat'ta onun şahsiyetini yerle bir edecek böyle bir habere rastlamadım. Tevrat bu hususta şöyle der:

"Kadın sürekli Yûsuf'un nefsinden murad almak istiyordu fakat Yûsuf bunu kabul etmiyordu. Ve her gün Yûsuf'a söylediği halde, onun yanında yatmak yahut onunla beraber olmak ricasını dinlemezdi."[342]

---

337 Yûsuf, 12/24.
338 *Süddî Tefsiri*, Yûsuf, 12/24.
339 Yûsuf, 12/32.
340 *Süddî Tefsiri*, Yûsuf, 12/24.
341 Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, 4/51. Yûsuf, 12/32.
342 Tekvin, 39/10.

Yine Tevrat şöyle der:

"Ve vaki oldu ki, günlerin birinde işini yapmak için eve girdi ve orada ev halkından içerde kimse yoktu. Ve: Benimle beraber yat, diyerek onu esvabından tuttu ve Yûsuf esvabını onun elinde bırakıp kaçtı ve dışarı çıktı."[343]

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾

"Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın."[344]

Süddî, peygamberler hakkında kötü kıssa nakletmekten geri durmamıştır. Örneğin yukarıdaki âyetle ilgili şunları söylemiştir:

"Allah Rasûlü namaz kılmak için evinden çıktı. Kendisi namazında, ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى﴾ ***"Lât ve Uzzâ'ya ve diğer üçüncüsü Menât'a ne dersiniz?"*** âyetini okurken şeytan diline müdahale etti ve yanlışlıkla şöyle dedi:

"Bu yüce ve beyaz turnaların (putların) şefaat etmeleri umulur."

Sonra sûrenin sonuna varınca kendisi ve birlikte namaz kıldığı sahâbesi secde ettiler. İlahlarından bahsettiği için müşrikler de secde ettiler. Allah Rasûlü başını secdeden kaldırınca onu yüceltip Mekke'nin her tarafında desteklediler ve şöyle dediler:

"Abdümenâf'ın soyundan bir peygamber!"

Cebrâil gelip Peygamber bu âyeti ona okuyuncaya kadar bu durum devam etti. Cebrâil o iki kelimeyi dinleyince şöyle dedi:

"Sana böyle bir şey okutmaktan Allah'a sığınırım."[345]

İbn Kesîr yukarıdaki kıssayı anlattıktan sonra hemen şunu söylemiştir:

"Bu rivâyetin bütün tarîkleri mürseldir ve ben bunun sahih bir şekilde isnâdını görmedim."[346]

Bu rivâyetin kaynağını açıklayan Muhammed Hüseyin ez-Zehebî şunları söylemiştir:

---

343 Tekvin, 39/11-13.
344 Hac, 22/52.
345 *Süddî Tefsiri*, Hac, 22/52.
346 İbn Kesîr, 3/229.

"Bazı haberler vardır ki İslâm düşmanları bunu kötü niyetlerinin gereği olarak Müslümanların akidesini bozmak için uydurmuş sonra da hadis ve Kur'ân'ın arasına sıkıştırmışlardır. Bunlardan birisi de Garânîk kıssasıdır."[347]

Muhammed Hüseyin Heykel de Zehebî gibi aynı iddiayı çürütmüştür. Heykel'in bu iddiayı çürütmek için getirdiği delillerden bazıları şunlardır:

1- İlmî açıdan kıssanın tutarsız olması, siyakının çok olması gibi nedenler bunun münafıklar (zındıka) tarafından kasıtlı olarak uydurulduğunu göstermektedir.

2- Garânîk kıssasına temel teşkil eden Necm sûresindeki âyetler ilgili kıssayı gerektirecek özellikte değillerdir.

3- İslâmî davetin birinci kesimini teşkil eden Mekke dönemi (arada boşluk olmaksızın) baştan sona Peygamber'in doğruluğu ve Kureyş'in ona düşmanlığı ile geçmiştir.

4- Bu kıssa aynı zamanda tevhid akidesine büyük bir iftiradır.

B. Peygamber Kıssaları Dışında Farklı Konularda İsrâiliyat Nakletmesi

﴿وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ﴾

"Ve Bâbil'de Hârût ve Mârût'a, bu iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o ikisi 'biz ancak ve ancak sizi denemek için gönderildik, sakın sihir yapıp da kâfir olmayın!' demeden kimseye bir şey öğretmezlerdi. Onlardan karı ile koca arasını ayıracak şeyleri öğreniyorlardı."[348]

Süddî bu âyette geçen Hârût ve Mârût isimli iki melekle ilgili bir hikâye nakleder ve şöyle der:

"Bu iki melek yeryüzü ehli hakkında ileri geri konuşurdu. Onlar insanları yönetmek için Allah'tan kendilerini yeryüzüne indirmesini istediler. Allah onlara insanlarınki gibi bir şehvet verdikten sonra isteklerini kabul

347 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *İsrâiliyât fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, s. 19.
348 Bakara, 2/102.

etti. Sonra güzel bir kadın kendisi ile eşi arasındaki sorunlar hususunda hüküm vermeleri için onların yanına geldi. Kadını sevdikleri için onun lehine hüküm verdiler. Sonra her ikisi kadınla zina yaptı. Allah ceza olarak kadını gökte Venüs'e (çoban yıldızına) çevirdi. Her iki meleğe de Bâbil'de kalma cezası verdi. Artık her ikisi de insanlarla konuşup onlara sihir öğretiyorlardı."[349]

Tevrat'ın Tekvin bölümünde işaret dahi olsa bu hususta bir şeyler var mıdır diye baktım fakat bu konuda orada bir şey bulamadım. Ancak İbn Kesîr bu kıssa üzerine bir not düşüp şöyle demiştir:

"Bazı müfessirler, tefsirinde bu kıssayı anlatmışlardır. Özet olarak işin detayına girdiğimizde İsrâiloğullarına ait haberler olduğunu görürüz. Çünkü bu konuda isnâdı muttasıl "Allah Rasûlü'ne ulaşan" merfû bir hadis yoktur."[350]

Ayrıca burada melekler hakkında geçen ifadeler kabul edilmeyecek şeylerdir.

﴿قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾

"Allah, dedi ki: 'Birbirinizin düşmanı olarak inin (oradan)."[351]

Süddî yukarıdaki âyetin tefsirinde ilk yaratılışla ilgili şunları söylemiştir:

"Allah yılana lânet etti sonra ayaklarını koparıp karnı üzerine süründürdü ve rızkını toprakta tayin etti. Sonra Âdem, Havvâ ve yılan yeryüzüne indi."[352]

Tevrat bu konuda şöyle der:

"Ve Rab Allah yılana dedi: Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lânetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin."[353]

---

349 *Süddî Tefsiri*, Bakara, 2/102.
350 İbn Kesîr, 1/141.
351 A'râf, 7/24.
352 *Süddî Tefsiri*, A'râf, 7/24.
353 Tekvin, 3/14. Kitabın aslı bu konuda yanlış bilgi vermiştir.

Bu tür İsrâiliyat, hakkında olumlu veya olumsuz bir şey söylenmeyen kısma girmektedir.

﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ﴾

"İçlerinden biri der ki: Benim bir arkadaşım vardı. Sen de (dirilmeye) inananlardan mısın derdi?"[354]

Bu âyetin tefsiri ile ilgili İbn Kesîr'in Süddî'den naklettiği çok uzun bir rivâyette şöyle der:

"İsrâiloğullarından biri mü'min diğeri kâfir iki ortak vardı. Altı bin dinar ile birbirinden ayrıldılar."

İbn Kesîr bu kıssa hakkında ne övücü ne de yerici bir ifade kullanmamıştır. Belki de kıssanın vaaz içerikli olması ve içinde terğîb ve terhîb unsuru bulundurması nedeni ile İbn Kesîr bu rivâyeti hakkında olumlu veya olumsuz bir şey söylenmemiş İsrâiliyat kısmından saymış olabilir.

﴿أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ﴾

"Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir."[355]

Süddî, tefsirinde kullandığı kıssalar üzerinden çoğu kez âyetlerdeki kişi ve yerleri kesin bir ifade ile belirlemiştir. Örneğin yukarıdaki âyetle ilgili şöyle demiştir:

"Rûmlar Beytülmakdis'i yıkması hususunda Nebukadnezar'a destek oldular."[356]

﴿ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ﴾

"Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım."[357]

Süddî, bu âyetin tefsirinde bahsi geçen kralın Şem'ûn olduğunu söylemiştir.

---

354 Sâffât, 37/ 51, 52.

355 Bakara, 2/114.

356 Bu yardımın sebebi Yahudilerin Hz. Zekeriyyâ'yı öldürmelerinden dolayıdır. Bkz. *Süddî Tefsiri*, Bakara, 2/114. [Çeviren].

357 Bakara, 2/246.

﴿أَلَمْ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ﴾

"Rabbi hakkında İbrâhim ile tartışanı görmedin mi?"[358]

Süddî bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir:

"Burada bahsi geçen kişi Nemrud'dur."[359]

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا﴾

"Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde, onlardan sıyrılan kimsenin haberini onlara anlat."[360]

Süddî bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir:

"Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kişiden maksat Yûşa' (Yeşu) b. Nûn'dur. Âyetlerimizden sıyrılan kişiden maksat Bel'âm b. Bâurâ'dır."[361]

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾

"Andolsun, Allah İsrâiloğullarından sağlam söz almıştı."[362]

Süddî bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "İsrâiloğulları güçlü bir toplulukla karşı karşıya geldi. Bunların başında Âc isminde birisi vardı."[363]

﴿وَأَصْحَابَ الرَّسِّ﴾

"Ress halkını da..."[364]

Süddî bu âyette geçen "Ress halkı" ile ilgili şunları söylemiştir:

"Ress; Antakya'da Habîb en-Neccâr'ı kendisi için öldürdükleri bir kuyunun adıdır."[365]

---

358 Bakara, 2/258.
359 *Süddî Tefsiri*, Bakara, 2/258.
360 A'râf, 7/175.
361 *Süddî Tefsiri*, A'râf, 7/175.
362 Mâide, 5/12.
363 *Süddî Tefsiri*, Mâide, 5/12.
364 Furkân, 25/38.
365 *Süddî Tefsiri*, Furkân, 25/38.

﴿حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ﴾

"Nihayet, bir gemiye bindiklerinde..."[366]

Süddî bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir:

"Gemi göl üzerinde yolcu getirip götürüyordu."[367]

﴿حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا﴾

"Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler."[368]

Süddî bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir:

"Bahsi geçen köyün ismi Becravan idi ve buranın halkı cimriydi."[369]

Şahıs ve mekân isimleri ile ilgili rivâyetleri İbn Teymiyye İsrâiliyattan saymış olsa da bu tür rivâyetlerin kaynağını Tevrat'ta aramak meşakkat ve meseleyi uzatmaktan başka işe yaramaz. Bana göre bu konuda araştırma ve inceleme yapmaya gerek yoktur.

Son olarak şunu söylemek istiyorum. Ben *Süddî Tefsiri*'ndeki İsrâiliyat meselesini araştırırken konuyu uzattığımı fark ettim. Ancak bunun sebebi İsrâiliyat'ın bu tefsirde hacim olarak epeyce yer kaplamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun de en yoğun olduğu alan peygamberlerle ilgilidir ki geneli yalan olup hanif olan dinimiz böyle bir şeyi asla kabul etmez. Zaten beni Süddî'nin bu şekil rivâyet nakletmesini araştırmaya sevk eden şeyin temelinde bu unsur vardı. Yaptığım araştırmada Süddî'nin bu tür rivâyetler nakletmesinin temelinde şu sebepleri gördüm:

1- Süddî'nin şahsiyeti ve yaptığı iş: İbn Tağrîberdî'nin dediği gibi Süddî meğâzî ve siyer sahibi birisidir. Aynı zamanda tarihi bilen birisi ve Kûfe Mescidi'nin yanında peçe satmaktadır. Evet, meğâzî ve siyer ile uğraşması, Kûfe Mescidi'nin revaklarının yanında böyle bir iş yapması uzun uzadıya İsrâiliyat kaynaklı rivâyetler nakletmesi için yeterli bir sebeptir.

366 Kehf, 18/71.

367 Süddî'nin bahsetmiş olduğu fersah ölçüsü günümüzde 4 veya 6 km. uzunluğa denk gelmektedir. Bu durumda gölün uzunluğu 15 ile 20 km. ye denk gelmektedir. [Çeviren].

368 Kehf, 18/77.

369 *Süddî Tefsiri*, Kehf, 18/77.

2- Aslında bu kıssalardan bazılarını Süddî söylememiş birileri onun tefsirinin içine yerleştirmiş olabilir. Bu hususta kaynaklar bölümünde Kurtubî'nin şu sözünü nakletmiştim:

"Mehdevî Süddî'nin söylemediği bazı şeyleri sanki söylemiş gibi yapmıştır."

Kurtubî daha sonra bu konuda Süddî'nin söylemediği ama kendisine nispet edilen birtakım rivâyetler nakletmiştir.[370]

3- Süddî'nin tefsirine bu tür rivâyetlerin yerleştirilmesini güçlendiren bir diğer husus İbn Abbâs'ın öğrencisi olmasıdır. Aynı durum İbn Abbâs için de geçerlidir. Kendisi Peygamber'in akrabası olması nedeni ile herkes tarafından güvenilir kabul edildiği için bazıları onun adını kullanarak birtakım asılsız rivâyetler yaymışlardır. Bu yönü ile adına uydurma yapılanların en başında gelenlerden birisi de İbn Abbâs'tır.[371] İsrâiliyat'a ait kıssa anlatan bazı kıssacılar bunun kabul görmesi için İbn Abbâs'ın ismini kullanmıştır. İslâm tefsir tarihinde ne yazık ki onun ismi kullanılarak İsrâiliyat kapıları sonuna kadar açılmıştır.[372]

Süddî İbn Abbâs'tan nakillerde bulunmuş ve bu hususta onun nakillerini eleştirmemiştir.

6. KUR'ÂN'DAN İLK VE SON İNEN ÂYETLER

Süddî, tefsirinde ilk inen âyetlerle ilgili konuşmazken son inen âyetlerle ilgili konuşmuştur. Âlimlerin son inen âyetlerle ilgili farklı görüşleri olmuş ve bunun temelinde de sahâbeden gelen rivâyetler vardır. Sahâbeden bazıları son inen âyetin kelâle âyeti olduğunu söylemişlerdir. Bu âyet aynı zamanda Nisâ sûresinin son âyetidir:

﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾

"Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, size 'kelâle' hakkında hükmünü açıklıyor."[373]

---

370 Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 1/845.

371 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1/82.

372 İzzet Şerkâvî, *Kâdâyâ insâniyye fî a'mâli'l-Müfessirîn*, 23.

373 Nisâ, 4/177.

Sahâbeden bazıları da son inen âyetin ribâ (faiz) âyeti olduğunu söylemiştir:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin."[374]

Bazıları da son inen âyetin şu âyet olduğunu söylemiştir:

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ﴾

"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir."[375]

Yine bazıları son inen âyetin şu âyet olduğunu söylemiştir:

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakınıp korkun."[376]

Yine bazıları son inen âyetin şu olduğunu söylemiştir:

﴿اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."[377]

Bu son iki âyet aynı zamanda Süddî'nin de görüşüdür.

﴿اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."[378]

---

374 Bakara, 2/278.
375 Tevbe, 9/128.
376 Bakara, 2/281.
377 Mâide, 5/3.
378 Mâide, 5/3.

Taberî, Kurtubî ve Âlûsî'nin Süddî'den tahriç ettiği bir rivâyette onun yukarıdaki âyetin tefsirinde şöyle dediğini nakletmişlerdir:

"Bu âyet Arefe günü nâzil oldu ve bundan sonra helâl ve haram hususunda başka bir âyet inmedi. Allah Rasûlü döndükten kısa bir süre sonra vefât etti."[379]

Süddî'nin bu âyetin nüzûlü ile ilgili görüşü âlimlerin icmâsına uymaktadır. Çünkü onlar bu âyetin Arefe günü Veda Haccı'nda indiğini söylemişlerdir. Ancak onlardan ayrıldığı nokta son inen Kur'ân âyeti olması hususundadır.[380]

Süddî'nin âlimlerin icmâsına aykırı hareket ettiği hususu eleştiren Taberî ona yönelerek şöyle der:

"Evla olan, bahsi geçen âyetin şöyle te'vil edilmesidir: Allah'ın onları Harem beldesine yerleştirip, müşrikleri oradan çıkarması ve hac esnasında müşriklerin kendilerine karışmaması Allah'ın onlara dinini kemâle erdirmesidir."

Taberî daha sonra bunu teyit ederek İbn Abbâs'tan gelen şu rivâyeti nakleder: "Önceden Müslümanlar ve müşrikler birlikte hac yaparlardı. Tevbe âyeti nâzil olduktan sonra müşriklerin Kâbe'ye girmesi yasaklandı. Böylece Müslümanlar hac farizasını yaparken müşriklerden hiç kimse yanlarında bulunmuyordu. ***"Size nimetimi tamamladım"*** âyeti bu gerçeğe işaret ediyordu."[381]

Süyûtî de konu ile ilgili Süddî ile tartışmış ve şöyle demiştir:

"Bu âyet Veda Haccı senesinde Arefe günü inmiştir. Âyetin zahiri farz ve hükümlerin tamamlandığını ifade etmektedir. Bir grup ilim ehli bunu açık bir şekilde söylemiştir. Onlardan birisi de Süddî'dir. Süddî şöyle demiştir:

"Bu âyetten sonra helâl ve haram hususunda başka bir âyet inmemiştir. Oysaki faiz, borç ve kelâle âyeti Süddî'nin bahsettiği âyetten sonra inmiştir."[382]

---

379 *Süddî Tefsiri*, Mâide, 5/3.
380 Onlara göre son inen âyet bu değildir. [Çeviren].
381 Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 9/518.
382 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/27.

Süddî son inen âyet hususunda âlimlerle ihtilaf etmiş olsa da şu âyet hususunda onların icmâsına uymuştur:

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakınıp korkun."[383]

Taberî yaptığı tahricinde Süddî'nin bu âyet için (son inen âyet) ifadesini kullandığını nakletmiştir.[384]

Şevkânî bu görüş hakkında şunları söylemiştir:

"Bu, İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr, İbn Münzir, Beyhakî, Süddî ve daha başkalarına ait görüştür."[385]

SONUÇ

Bu araştırmanın başında beni böyle bir eser yazmaya sevk eden bazı hedeflerden bahsettim. Bu hedeflerin en önemlisi Süddî'ye ait tefsirleri rivâyet tefsiri kitaplarından tespit edip bir araya getirmek. Sonra bunun tahkikini ve araştırmasını yapmak. Yaptığım bu araştırma birkaç netice doğurdu. Bu neticelerin en önemlileri şunlardır:

1- Rivâyet tefsiri müellifleri için Süddî'nin rivâyetleri çok büyük önem arz etmektedir. Bu konuda şunu söylemek mümkündür: Rivâyet ağırlıklı tefsir kitapları Süddî'nin tefsirini kendileri için önemli bir kaynak kabul etmişlerdir. Taberî'de olduğu gibi bazıları Süddî'nin rivâyetinde geçen bütün isnadlardan bahsederken tefsirlerinden nakil yaptığım diğer müfessirler isnâdı sadece Süddî ile sınırlı tutmuşlardır.

2- Bu çalışmamda kendilerinden istifade ettiğim rivâyet eksenli tefsir kitaplarının müellefilerinin (Taberî'den Âlûsî'ye kadar) Süddî'den alıntı yapması bu şahsın Müslümanlar nezdinde kabul gördüğünün alametidir. Bunun doğal neticesi olarak gerek bahsini yaptığımız ve gerekse diğer müfessirler Süddî'den alıntı ve nakil yapmaya önem verip istekli olmuşlardır.

383 Bakara, 2/281.
384 *Süddî Tefsiri*, Bakara, 2/281.
385 Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, 1/ 299.

3- Süddî'den gelen rivâyetler hep tam olarak gelmiştir. Bu açıdan nakil yapanların ilgili rivâyette bir kesinti veya çıkarma yaptıklarına dair en ufak bir işaret yoktur. Sadece Taberî, tefsirinin yarısından itibaren Süddî'ye nispet edilen rivâyetlerin sayısında azaltmaya gitmiştir. Diğer tefsirlerde rivâyet sayısı "kimisinde az kimisinde çok olmak üzere" farklılık gösterir.

4- Bütün bunlara rağmen *Süddî Tefsiri* hemen hemen bütün âyetleri kapsarken bu durum Kur'ân'ın son üçte birlik kısmında tefsir edilen âyet sayısında ciddi azalma görülür. Bu durum zaman zaman müfessirlerin bazı sûrelerde Süddî'den tek bir âyetin tefsirine dair nakil yapmamalarına neden olmuştur.

5- Şu an elimizde olan bu tefsir Süddî'nin sözüdür. Onun adına bir şeylerin uydurulması veya başkalarının bu tefsirin arasına bir şeyler karıştırma ihtimali delilsiz olduğu için, bu iddia üzerinde durmak çok gereksizdir. Burada tek sorun İsrâiliyat'a ait bazı nakillerin onun adına uydurulmuş olması ihtimalidir.

6- Âyetin tefsiri gerçekten bunu gerektiriyorsa Süddî, hocası İbn Abbâs'ın tefsirini ilgili âyetin tefsirinde kullanmaya özen gösterirdi. Nadir de olsa kendi sözünü keser ve şöyle derdi: "İbn Abbâs bu konuda şöyle şöyle der." Onun (İbn Abbâs'ın) sözünü bitirdiğinde bu sefer kendi sözünü tamamlardı. Mesele bundan ibaret olmasına rağmen çok olmasa da bazı müfessirler Süddî ile hocası İbn Abbâs'ın rivâyetlerini karıştırmışlardır. Kaynakları araştırma, bahsini yaptığımız meseleyi açıklamıştır.

Süddî'ye ait metinler toplanıp tahkiki yapıldıktan sonra araştırmamız üç bölüme ayrılmıştır. Her bölümün birkaç sonucu vardır. Bu sonuçların en önemlileri şunlardır:

1. Birinci Bölümün Sonuçları

1- Süddî görüş gidişat açısından o günkü İslâmî mezheplerden hiçbirisine bağlanmamıştır. Bu durum ona nispet edilen Şiîlik görüşünün asılsız olduğunu göstermektedir. Bu hususta elimizdeki deliller; kendi tefsiri ve biyografi kitaplarıdır.

2- Süddî gerek kendi dönemindeki âlimler ve gerekse kendisinden sonra gelen ilim ehli arasında sika, âdil ve itibar sahibi birisidir. Gerek önceki dönemlerde ve gerekse daha sonraki zaman dilimlerinde ilmî şahsiyetine

atılan olumsuzluklar çürütüldükten sonra ve çağdaşları arasındaki konumu incelendikten sonra onun bu özelliklere sahip birisi olduğu görülmüştür.

Süddî ile hocası İbn Abbâs arasındaki ayrım yapıldıktan sonra bu "birinci" bölümün araştırması bitmiştir. Ayrıca deliller Süddî'nin tefsir hususunda kendisine özgü görüşleri olduğunu göstermiştir.

2. İkinci Bölümün Sonuçları

Süddî Tefsiri'nin kendisinden toplandığı kaynaklar araştırıldıktan sonra *Taberî Tefsiri*'nin bu kaynaklar arasında en önemli yeri teşkil ettiği görüldü. Süddî'nin rivâyetleri *Taberî Tefsiri* için önemli rivâyetler grubuna girmektedir. Taberî'nin, tefsirinin ilk bölümlerinde bu rivâyetlere ait isnadları uzun uzadıya zikretmesi bu önemi ve bu değeri olumsuz etkilemez. Buna bizzat Taberî'nin kendi sözleri delildir.

1- Yapılan araştırma her kaynağın metne farklı açıdan yaptığı katkının önemini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte *Süddî Tefsiri*'nin özelliklerini gözetleyip inceleme ve bu özelliklerden en önemli olanlarının ortaya çıkmasına katkı sunmuştur.

2- Bu araştırma Süddî'nin tefsir metodunu ortaya koyduktan sonra onun tefsir metodunda yeni bir şey kullanmadığı, kullandığı yeniliklerin de az olduğu görülmüştür. Bunun sebebi rivâyet tefsiri ilminin kendi yapısından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu ilim dalı metot olarak önceki dönemlerden pek farklı değildir. İkinci bölüm aynı zamanda Süddî'nin Kur'ân, hadis, siyer, tarih, şeriat ilimleri ve bazı yabancı dillere vukufiyetini göstermektedir.

3. Üçüncü Bölümün Sonuçları

Bu bölüm Süddî'nin tefsirinde değinip çözmeye çalıştığı en önemli sorunlara değinmiştir. Araştırmada şu sonuçlara ulaşıldı:

1- Süddî bahsini yaptığımız önemli hususlara kendisinden önceki müfessirler gibi bakmıştır. Ona göre muhkem; nâsih, müteşâbih; mensûh demektir. Bu görüş kendisinden öncekilerin özellikle hocası İbn Abbâs'ın görüşüdür.

2- Bu bölüm Süddî'nin tefsirine aldığı İsrâiliyat meselesini ele almıştır. Özellikle dinin kabul etmediği kısma giren peygamberler hakkındaki

İsrâiliyat'ın bu tefsirde epeyce olduğunu ispatlamıştır. Yine bu bölümde İsrâiliyat hususunda bazı müfessirlerin görüşlerinden yardım alınmış, İsrâiliyat'ın kaynağına ulaşılmaya çalışılmış ve Kitab-ı Mukkaddes'e bakılmıştır. Nihayetinde Süddî'nin tefsirine giren İsrâiliyat olgusunun sebepleri ele alınmıştır.

Bu bölümde Süddî'nin tefsirinde naklettiği kırâatler ele alındı ve bu kırâatlerin genel olarak Müslümanların çoğu tarafından okunan Allah Rasûlü'nden mütevâtir kırâatler olduğu tespit edildi. Yine *Süddî Tefsiri*'nde üç yerde şaz kırâat bulunduğu tespit edildi.

Yine bu bölümde Kur'ân'ın en son inen âyeti hususunda Süddî'nin Müslüman âlimlerin icmâsıyla aynı noktada olduğu açıklandı.

İKİNCİ BÖLÜM
SÜDDÎ TEFSİRİ VE EKLER

RİVAYETİ İSPAT METODU

1. Kaynaklar Açısından

Eğer ilgili rivâyet bahsini yaptığım altı kaynağın tümünde tam olarak geçmişse dipnotta önceliği en erken ölen müellife vermişimdir. Bu durumda sıralamadaki tertip şu şekilde olur:

1- *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân,*

2- *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Kurʾân,*

3- *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm,*

4- *ed-Dürrü'l-mensûr,*

5- *Fethü'l-kadîr* ve

6- *Rûḥu'l-meʿânî fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-ʿaẓîm ve's-sebʿi'l-meṣânî.*

Âyetin siyakı ve tefsiri, bahsini yaptığımız tertip ve sıralama ile çatıştığında âyetin siyakına bağlı kalıp tarihi bakımdan öncelik kuralına riayet etmedik. Örneğin A'râf sûresi 176. âyetin tefsirini yaparken bir rivâyet nedeni ile dipnotta önce; *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm sonra; Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân,* isimli eserden bahsettik.

Âyetleri ele alırken (tümünü değil) Süddî'nin bahsettiği sadece tefsire konu olan ilgili kesitini naklettim. Bakara, Nisâ ve başka sûrelerde olduğu gibi bazen bir âyeti birkaç parçaya bölerek ele aldım.

Neml sûresi 35. ve daha sonraki âyetlerde olduğu gibi bazen içeriği bir olan birkaç âyeti tefsir ederken tek bir rivâyeti parçalara bölerek tefsir ettik. Sâd sûresi 21-24 âyetlerinde olduğu gibi bazen tek bir rivâyet birden fazla âyetin tefsirini içinde barındırmıştır.

Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân, isimli tefsirde bazen bir âyetin tefsiri hakkında sayfalar dolusu açıklama yapılmıştır. Bu durum tek bir rivâyet hakkında defalarca birbirinden farklı sayfalara işaret etmemi gerekli kıldı.

Taberî'nin, *Câmiu'l-beyân* isimli eserinde Yûsuf sûresi ile ilgili rivâyetler sûrenin âyetlerine göre dağınık dolayısı ile birbirinden uzak sayfalarda geçmektedir. Ancak Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-mensûr* isimli tefsirinde toplu olarak geçmektedir. Bu durum zorunlu olarak rivâyetlerin toplu olarak geçtiği *ed-Dürrü'l-mensûr*'daki yere defalarca işaret etmeyi gerektirdi.

Taberî'nin, *Câmiu'l-beyân* isimli eserinde geçen rivâyetleri diğer kaynaklarda geçen rivâyetler için esas kabul ettim. Bir rivâyet diğer kaynaklarda *Câmiu'l-beyân Tefsiri*'ne göre eksik geçmişse bir dipnot ile bu duruma işarette bulundum. Bazen tam olan ilgili rivâyetin hem başından hem de sonundan, bazen de sadece sonundan alıntı yaptım. Eğer diğer kaynaklarda geçen rivâyet Taberî'nin rivâyetine göre daha muhtasar ise yine bir dipnot ile bu hususa işarette bulundum.

Meryem ve Şuarâ sûresinde olduğu gibi tekrar edilen rivâyetlere dipnot ile işarette bulundum. Yine Süddî'nin bahsettiği fakat kendi ismine ulaşmayan senedlerle ilgili dipnot aracılığı ile işarette bulundum.

2. İsnad Açısından

Taberî'nin, *Câmiu'l-beyân* isimli tefsirinde rivâyetlerle ilgili isnadlar çoğu kez tekrarlanmıştır. Ben ilgili isnâdı başından sonuna kadar değil sadece Süddî'ye kadar olan kısmı ile yetindim. İlgili rivâyetin başında; "Süddî şöyle dedi.." diyerek bundan maksadın *Câmiu'l-beyân* isimli tefsirde tam olarak geçen isnaddır. Eğer isnadda bir farklılık varsa sadece Süddî ile yetinmeyip isnâdın tamamından bahsettim.

Eğer ilgili isnad kaynak olarak kullandığım diğer eserlerde geçmişse şöyle demişimdir: "Kurtubî, Süddî'den tahriç ettiği bir rivâyette onun şöyle dediğini söylemiştir."

Başka bir kaynakta geçmişse şöyle demişimdir: "İbn Kesîr, Süddî'den tahriç ettiği bir rivâyette onun şöyle dediğini söylemiştir."

Aynı durum kullandığım diğer kaynaklar için de geçerlidir. Ayrıca isnad tam olarak geçmişse onu da "özellikle" zikrettim. Örneğin Kurtubî'den peş peşe rivâyetler nakledilmişse birinci rivâyetle ilgili şöyle demişimdir:

"Kurtubî, Süddî'den naklettiği bir rivâyette onun şöyle dediğini söylemiştir."

İkinci rivâyet için Süddî, ifadesini kullanmayıp bunun yerine şu ifadeyi kullandım:

"Kurtubî, ondan naklettiği..."

İsnad değişinceye kadar bu şekil yaptım. Aynı durum diğer kaynaklar için de geçerlidir.

1. FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha 1:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" (1)

1. Kur'ân'a Besmeleyle Başlanması

أَخْرَجَهُ القرطُبِيُّ، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ كَانَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَفْتَتِحُونَ الْقِرَاءَةَ بِالْبَسْمَلَةِ

1- Kurtubî, Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Medine halkı kıraate besmele ile başlardı."[386]

Fâtiha 2:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

"Hamd, Alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." (2)

Fâtiha 3:

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾

"O Rahman ve Rahim'dir," (3)

---

386 Kurtubî, 1/76.

Fâtiha 4:

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾

"Din Gününün sahibidir." (4)

Fâtiha 5:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

"Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz." (5)

Fâtiha 6-7:

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

"Bizi doğru yola eriştir. Nimete erdirdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların, ya da sapıtanların yoluna değil." (6-7)

2. BAKARA SÛRESİ

Bakara 1:

الٓمٓ ﴿١﴾

"Elif, Lâm, Mîm." (1)

1. ﴿الم﴾ "elif lâm mîm" İfadesi

أَخْرَجَهُ ابْنُ كَثِيرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: هِيَ اِسْمٌ مِنْ أَسمَاءِ اللهِ

2- İbn Kesîr, Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "O, Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir."[387]

[حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ، ثنا يَحْيَى بْنُ عَبَّادٍ، ثنا شُعْبَةُ] عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: بَلَغَنِي عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: الم اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ الأَعْظَمِ

3- Şevkânî, Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "O, Allah'ın ism-i a'zam'ıdır (en yüce ismidir)."[388]

Bakara 2:

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

"Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren Kitap'tır." (2)

---

387 İbn Kesîr, 1/36; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 1/22.

388 Şevkânî, 1/32.

1. ﴿ذٰلِكَ الْكِتَابُ﴾ "zâlike'l-kitâbü" İfadesinin Anlamı

[حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْأَهْوَازِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ ظُهَيْرٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «{لَا رَيْبَ فِيهِ} [البقرة: ٢] لَا شَكَّ فِيهِ»

4- İbn Kesîr Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ ***"lâ raybe fîhi"*** sözü hakkında, "*lâ şekke fîhi* (onda hiçbir şek/şüphe yoktur) anlamındadır" dediğini nakletmiştir."[389]

Bakara 3:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾

"Onlar, gaybe inanırlar, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarfederler." (3)

Bakara 4:

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾

"Onlar, sana indirilen Kitab'a da senden önce indirilenlere de inanırlar; ahirete de yalnız onlar kesinlikle inanırlar." (4)

Bakara 5:

أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

"İşte Rab'lerinin yolunda olanlar ve saadete erişenler bunlardır." (5)

Bakara 6:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

"Şüphe yok ki, inkâr edenleri, başlarına gelecekle uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar." (6)

389 İbn Kesîr, 1/39.

1. Uyarmak ile Kastedilen

وأَخْرَجَ ابْنُ الْمُنْذِرِ عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ: أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ قَالَ: أَوَعَظْتَهُمْ أَمْ لَمْ تَعِظْهُمْ

5- İbnü'l-Münzir, Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Onlara nasihat etsen de etmesen de onlar için birdir, anlamındadır."[390]

Bakara 7:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

"Allah onların kalblerini mühürlemiştir." (7)

1. ﴿خَتَمَ﴾ "hateme" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَبِي مُوسَى الأَنْصَارِيُّ، ثنا هَارُونُ بْنُ حَاتِمٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنُ أَبِي حَمَّادٍ، عَنْ أَسْبَاطٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ: خَتَمَ اللَّهُ يَعْنِي طَبَعَ اللَّهُ

6- İbn Kesîr, Süddî'den naklettiği bir tahriçte onun bu âyette geçen ﴿خَتَمَ﴾ ***"hateme"*** ifadesini "Mühürledi" şeklinde tefsir ettiğini söylemiştir.[391]

Bakara 8:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

"İnsanlardan, inanmadıkları halde, 'Allah'a ve ahiret gününe inandık' diyenler vardır." (8)

390 Suyûtî, 1/29; Şevkânî, 1/40.
391 İbn Kesîr, 1/45; Şevkânî, 1/40.

1. İnsanlar ile Kastedilen

أَخْرَجَهُ القرطُبِيُّ، عَنِ السُّدِّيِّ ففِي قَوْلِهِ تَعالَي وَمنَ النّاسِ قالَ: هُمْ الْمُنافِقُونَ مِنَ الأَوْسِ وَالْخَزْرَجِ

7- Kurtubî Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿وَمِنَ النَّاسِ﴾ ***"insanlardan"*** sözü hakkında, "Bunlar, Evs ve Hazrec'den münafık olan kimselerdir"[392] dediğini rivâyet etmiştir.

Bakara 9:

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

"Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler." (9)

Bakara 10:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾

"Kalblerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyleye geldikleri için onlara elem verici azab vardır." (10)

Bakara 11:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾

"Kendilerine: 'Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın' dendiği zaman, 'Bizler sadece ıslah edicileriz' derler." (11)

Bakara 12:

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾

"İyi bilin ki, asıl bozguncular kendileridir, lakin farkında değillerdir." (12)

---

392 Kurtubî, 1/167; İbn Kesîr, 1/47.

Bakara 13:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

"Onlara 'Müslümanların inandığı gibi siz de inanın' denilince de, 'Beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?' derler; iyi bilin ki asıl beyinsizler kendileridir, fakat bilmezler." (13)

Bakara 14:

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾

"İnananlara rastladıkları zaman, 'İnandık' derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında, 'Biz şüphesiz sizinleyiz, onlarla sadece alay etmekteyiz' derler." (14)

1. Şeytanlarıyla Kastedilen

أَخْرَجَهُ القرطُبِيُّ، عَنِ السُّدِّيِّ ففِي قَوْلِهِ تَعالَي شَياطِينِهِمْ قالَ رُؤُسُهُمْ فِي الْكفْرِ

8- Kurtubî Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿شَيَاطِينِهِمْ﴾ ***"şeytanlarıyla"*** sözü hakkında, "Küfürde reisleri, anlamındadır" dediğini nakletmiştir.[393]

Bakara 15:

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾

"Onlarla Allah alay eder ve taşkınlıkları içinde bocalar durumda bırakır." (15)

393 Kurtubî, 1/179; İbn Kesîr, 1/51.

Bakara 16:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

"Onlar, doğruluk yerine sapıklığı aldılar da alışverişleri kar getirmedi; doğru yolu bulamamışlardı." (16)

Bakara 17:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ
اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾

"Onlar, çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye benzerler ki Allah ışıklarını yok edince, onları karanlıklar içinde görmez bir halde bırakmıştır." (17)

1. Âyetin Tefsiri

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ زُعِمَ أَنَّ أُنَاسًا دَخَلُوا فِي الإِسْلامِ مَقْدَمَ النَّبِيِّ- صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ ثُمَّ إِنَّهُمْ نَافَقُوا فَكَانَ مَثَلُهُمْ كمثل رجل كان فِي ظُلْمَةٍ فَأَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ مِنْ قَذًى أَوْ أَذًى فَأَبْصَرَهُ حَتَّى عَرَفَ مَا يَتَّقِي مِنْهَا فَبَيْنَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ أُطْفِئَتْ نَارُهُ، فَأَقْبَلَ لَا يَدْرِي مَا يَتَّقِي مِنْ أَذًى، فَذَلِكَ الْمُنَافِقُ كَانَ فِي ظُلْمَةِ الشِّرْكِ فَأَسْلَمَ فَعَرَفَ الْحَلالَ وَالْحَرَامَ، وَالْخَيْرَ مِنَ الشَّرِّ

9- İbn Kesîr, Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah Rasûlü Medine'ye ilk geldiğinde bazı kimseler İslâm'a girdiler. Ancak daha sonra onlar münafık oldular. Onların durumu karanlıkta kalıp ateş yakan bir adamın durumu gibi oldu. Yaktığı bu ateş sayesinde etrafındaki toz toprak ve zararlı şeyleri görebiliyor; bu sayede kendini çekinilmesi gereken şeylerden koruyordu. Bir süre bu şekil üzere gittikten sonra aniden yaktığı ateşi söndürüldü ve artık kendisini zararlı şeylerden koruyamaz

duruma geldi. Münafık kişinin durumu da işte böyledir. O şirk karanlığında iken Müslüman oldu; helâl ile haramı ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etti."[394]

İbnü'l-Münzir ve İbn Ebî Hâtim de Süddî'den benzerini nakletmişlerdir.[395]

Bakara 18:

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden doğru yola dönmezler." (18)

Bakara 19:

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾

"Bir kısmı da, karanlıklarda, gök gürlemeleri ve şimşek arasında gökten boşanan sağanağa tutulup, yıldırımlardan ölmek korkusu ile parmaklarını kulaklarına tıkayan kimseye benzer. Allah inkar edenleri kuşatmıştır." (19)

Bakara 20:

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

"Şimşeğin çakması neredeyse gözlerini alır; onları aydınlattıkça ışığında yürürler ve üzerlerine karanlık basınca durakalırlar. Allah dileseydi işitme ve görmelerini giderirdi. Doğrusu Allah her şeye Kadir'dir." (20)

394 İbn Kesîr, 1/53.
395 İbn Kesîr, 1/53. Suyûtî, 1/32; Şevkânî, 1/47.

Bakara 21:

يَاأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, O'na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz." (21)

1. "Sizi ve sizden öncekileri yaratan" İfadesi

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ يَقُولُ: خَلَقَكُمْ وَخَلَقَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ.

10- İbn Ebî Hâtim, Süddî'den yaptığı tahriçte onun bu âyetle ilgili şöyle dediğini söylemiştir: "Sizi yaratan ve sizden öncekileri yaratan, anlamındadır."[396]

Bakara 22:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

"Rabbiniz ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın." (22)

1. ﴿أَنْدَادًا﴾ "endâden" İfadesi

[حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَى، ثنا هَارُونُ بْنُ حَاتِمٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَمَّادٍ، عَنْ أَسْبَاطٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ أَبِي مَالِكٍ، قَوْلُهُ: أَنْدَادًا يَعْنِي: شُرَكَاءَ

11- İbn Kesîr Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿أَنْدَادًا﴾ ***"endâden"*** sözü hakkında "ortaklar, denkler, anlamındadır" dediğini nakletmiştir.[397]

---

396 Suyûtî, 1/33.
397 İbn Kesîr, 1/59.

Bakara 23:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾

"Kulumuza indirdiğimiz Kuran'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sure meydana getirin; eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka, güvendiklerinizi de yardıma çağırın." (23)

Bakara 24:

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا
النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

"Yapamazsanız ki yapamayacaksınız o takdirde, inkar edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının." (24)

Bakara 25:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ
وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

"İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, 'Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir' derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar." (25)

1. ﴿مُطَهَّرَةٌ﴾ "mütahheratün" İfadesi

أَخْرَجَهُ ابْنُ كَثِيرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿مُطَهَّرَةٌ﴾ قَالَ: لَا حَيْضَ وَلَا كَلَفَ

12- İbn Kesîr Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿مُطَهَّرَةٌ﴾ ***"mütahheratün"*** sözü hakkında, "Hayız ve külfet yoktur" dediğini nakletmiştir.[398]

Bakara 26:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

"Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindekini misal vermekten utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun, Allah'tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkâr edenler ise 'Allah misal olarak bununla neyi kastediyor?' derler. Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir; onunla başkalarını değil, ancak emrine karşı gelenleri saptırır." (26)

Bakara 27:

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

"Onlar ki, iyice pekiştirdikten sonra da Allah'a verdikleri sözden dönerler, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar, yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte sonunda zararlı çıkacak olanlar da yalnız bunlardır." (27)

398 İbn Kesîr, 1/63.

1. Yeryüzünde Fesat Çıkarmanın Anlamı

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أسباط] عن السدي: وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ يَعْمَلُونَ فِيهَا بِالْمَعْصِيَةِ

13- Şevkânî, Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Günahlarla amel ederler."[399]

Bakara 28:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

"Sizler cansız iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz." (28)

Bakara 29:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

"Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir." (29)

Bakara 30:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

"Hani Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını

399 Şevkânî, 1/59.

dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?' dediler. Allah, 'Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim' buyurdu." (30)

1. Allah'ın Meleklerle İstişare Etmesi

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً فَاسْتَشَارَ الْمَلائِكَةَ فِي خَلْقِ آدَمَ

14- İbn Kesîr İbn Ebî Hâtim'den, Süddî'nin Allah Teâlâ'nın, ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ ***"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Burada Allah, Âdem'in yaratılması meselesini meleklerle istişare etmiştir."[400]

Bakara 31:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾

"Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin' dedi." (31)

Bakara 32:

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾

"'Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin' cevabını verdiler." (32)

Bakara 33:

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

400 İbn Kesîr, 1/70.

"'Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir' dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de 'Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!' buyurdu." (33)

1. Allah'ın, Gizlediklerini Bilmesiyle Kastedilen

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، فِي خَبَرٍ ذَكَرَهُ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، وَعَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَنْ مُرَّةَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، وَعَنْ نَاسٍ، مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «{وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ} [البقرة: ٣٣] قَالَ قَوْلُهُمْ: {أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا} [البقرة: ٣٠] فَهَذَا الَّذِي أَبْدَوْا[{وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ} [البقرة: ٣٣] يَعْنِي مَا أَسَرَّ إِبْلِيسُ فِي نَفْسِهِ مِنَ الْكِبْرِ»

15- İbn Kesîr, Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "İblîs'in içinde gizlediği kibri kastetmektedir."[401]

Bakara 34:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ
أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾

"Meleklere, 'Âdem'e secde edin' dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu." (34)

1. İblîs İsminin Verilme Nedeni

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «كَانَ اسْمُ إِبْلِيسَ الْحَارِثَ، وَإِنَّمَا سُمِّيَ إِبْلِيسَ حِينَ أَبْلَسَ مُتَحَيِّرًا

16- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr senedi ile Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ ***"illâ iblîse"*** sözü ile ilgili şöyle

401 İbn Kesîr, 1/74.

dediğini nakletmiştir: "İblîs'in daha önceki ismi Hâris idi. Ancak şaşkınlığı nedeni ile ona İblîs denildi."[402]

2. İblîs'in Kâfirlerden Olmasının Anlamı

[عَنْ عَمْرِو بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَنْقَزِيِّ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ: وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ قَالَ: مِنَ الْكَافِرِينَ الَّذِينَ لَمْ يَخْلُقْهُمُ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ، يَكُونُونَ بَعْدُ

17- İbn Kesîr Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ ***"kâfirlerden oldu"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah'ın o gün henüz yaratmadığı, daha sonra var olacak olan kâfirlerden oldu, anlamındadır."[403]

Bakara 35:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾

"'Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz' dedik." (35)

1. Yasak Ağacın Türü

وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: الْعِنَبُ

18- Taberî, Ahmed b. İshâk el-Ahvâzî → Ebû Ahmed → Süfyân → Abdullah kanalı ile Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿هَذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ ***"şu ağaca"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "O, üzüm ağacıdır."[404]

402 Taberî, 1/509.
403 İbn Kesîr, 1/77-80.
404 Taberî, 1/519.

Bakara 36:

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٣٦﴾

"Şeytan oradan onların ayağını kaydırdı da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de 'Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır' dedik." (36)

1. Cennetten İndirilenler

حَدَّثَنَا ابْنُ وَكِيعٍ، وَمُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «{اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ} [البقرة: ٣٦]]قَالَ: فَلَعَنَ الْحَيَّةَ وَقَطَعَ قَوَائِمَهَا وَتَرَكَهَا تَمْشِي عَلَى بَطْنِهَا وَجَعَلَ رِزْقَهَا مِنَ التُّرَابِ،[وَأَهْبَطَ إِلَى الْأَرْضِ آدَمَ وَحَوَّاءَ وَإِبْلِيسَ وَالْحَيَّةَ»

19- Taberî, İbn Vekî' → Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den, Allah Teâlâ'nın, ﴿اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ ***"birbirinize düşman olmak üzere inin"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "İnin emrinin akabinde hemen indiler. İnenler Âdem, Havvâ ve yılandı."[405]

2. Âdem'in İndirildiği Yer

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أَسْبَاطٌ[عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: قَالَ اللَّهُ: اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَهَبَطُوا فَنَزَلَ آدَمُ بِالْهِنْدِ، وَأُنْزِلَ معه الحجر الأَسْوَدِ وَقَبْضَةٍ مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ فَبَثَّهُ بِالْهِنْدِ فَنَبَتَتْ شَجَرُ الطِّيبِ، فَإِنَّمَا أَصْلُ مَا يُجَاءُ بِهِ مِنَ الطِّيبِ مِنَ الْهِنْدِ مِنْ قَبْضَةِ الْوَرَقِ الَّتِي هَبَطَ بِهَا آدَمُ، وَإِنَّمَا قَبَضَهَا آدَمُ حِينَ أُخْرِجَ مِنَ الْجَنَّةِ أَسَفًا عَلَى الْجَنَّةِ حِينَ أُخْرِجَ مِنْهَا

405 Taberî, 1/519.

20- İbn Kesîr Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "İnin emrinin hemen akabinde indiler. Âdem Hindistan'a indi. Onunla birlikte Hacerülesved ve cennet yapraklarından bir avuç da indi. Âdem onları Hindistan'a yaydı ve böylece hepsi yeşerip meşe ağacı oldular. Hindistan'dan getirilen meşe ağacının aslı Âdem Peygamber'in cennetten getirdiği yapraklara dayanmaktadır. Âdem cennetten çıkarken üzüntüsünden dolayı bu bir avuç yaprağı beraberinde (yeryüzüne) getirmişti."[406]

3. Yeryüzünde Belirli Bir Süre Kalınacak Yer

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ﴾ [البقرة: ٣٦] يَعْنِي الْقُبُورَ»

21- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den, Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ﴾ ***"sizin için yeryüzünde kalacak bir yer"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Kabirleri kastetmektedir."[407]

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «فِي قَوْلِهِ: ﴿وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ﴾ [البقرة: ٣٦] قَالَ يَقُولُ: بَلَاغٌ إِلَى الْمَوْتِ

22- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ﴾ ***"bir zamana kadar"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Ölüme kadar ulaşma, anlamındadır."[408]

Bakara 37:

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

"Âdem, Rabbi'nden emirler aldı; onları yerine getirdi. Rabbi de bunun üzerine tevbesini kabul etti." (37)

---

406 İbn Kesîr, 1/80; Kurtubî, 1/273. İbn Kesîr bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Seleften Süddî, Ebû'l-Âliye, Vehb b. Münebbih ve seleften daha başka müfessirler İsraîliyyat menşeli haberler nakletmişlerdir. Sonra İbn Kesîr, Süddî'nin bu sözünü nakletmiştir. (Yayıncı, 1/139)

407 Taberî, 1/519.

408 Taberî, 1/519; Suyûtî, 1/55.

1. Allah'ın Âdem'i Seçmesi ve Tevbesini Kabul Etmesi

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ} [البقرة: ٣٧] قَالَ: رَبِّ أَلَمْ تَخْلُقْنِي بِيَدِكَ؟ قِيلَ لَهُ: بَلَى، قَالَ: وَنَفَخْتَ فِيَّ مِنْ رُوحِكَ؟ قِيلَ لَهُ: بَلَى، قَالَ: وَسَبَقَتْ رَحْمَتُكَ غَضَبَكَ؟ قِيلَ لَهُ: بَلَى، قَالَ: رَبِّ هَلْ كُنْتَ كَتَبْتَ هَذَا عَلَيَّ؟ قِيلَ لَهُ: نَعَمْ، قَالَ: رَبِّ إِنْ تُبْتُ وَأَصْلَحْتُ هَلْ أَنْتَ رَاجِعِي إِلَى الْجَنَّةِ؟ قِيلَ لَهُ: نَعَمْ. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى} [طه: ١٢٢]

23- Süddî şöyle demiştir: "Âdem,

'Rabbim! Beni sen ellerinle yaratmadın mı?' dedi. Allah,

'Evet' dedi. Âdem,

'Kendi ruhundan bana üflemedin mi?' dedi. Allah,

'Evet' dedi. Âdem,

'Rahmetin gazabını geçmemiş mi?' dedi. Allah,

'Evet' dedi. Âdem,

'Rabbim! Bu yazgıyı bana sen mi yazdın?' dedi. Allah,

'Evet'[409] dedi. Âdem,

'Rabbim! Eğer tevbe eder ve halimi düzeltirsem beni tekrar cennete alır mısın?' dedi. Ona,

'Evet' denildi. İşte bununla ilgili Allah, ﴿ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى﴾ ***"Sonra Rabbi onu seçti ve tevbesini kabul edip hidâyet etti"*** buyurdu."[410]

409 İbn Kesîr, 1/81.
410 Tâhâ, 20/122.

Bakara 38:

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ
هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

"Onlara şöyle dedik: 'Oradan hepiniz inin! Benden size muhakkak bir rehber gelecektir.' Kim benim gönderdiğim rehbere uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir." (38)

1. ﴿هُدًى﴾ "hüden" İfadesiyle Kastedilen

أَخْرَجَهُ القرطُبِيُّ، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى هُدَيَ هُوَ كِتَابُ اللهِ

24- Kurtubî Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿هُدًى﴾ ***"hüden"*** sözü ile ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu, Allah'ın kitabıdır."[411]

Bakara 39:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

"İnkâr eden ve âyetlerimizi yalan sayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdırlar." (39)

Bakara 40:

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا
بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın ve ahdimi yerine getirin ki ben de yerine getireyim; yoksa benden korkun." (40)

---

411 Kurtubî, 1/544. Tefsir kitaplarında geçtiğine göre, *İsrâiliyat ve Mevzûât* isimli eserinde Muhammed Ebû Şehbe şöyle demiştir: "Bakara sûresinde geçen ﴿كَلِمَاتٍ﴾ ***"kelimeler"*** ifadesinden maksat rivâyetlerde de birkaç tarik ile gelen A'râf sûresi 23. âyette geçen şu ifadedir: ﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ***"Dediler ki: Rabbimiz! Nefsimize zulmettik. Bizi eğer bağışlamazsan ve bize merhamet etmezsen kesinlikle ziyana uğrayanlardan oluruz."***

1. Allah'ın İsrâiloğulları ile Ahidleşmesi

[وَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ} [البقرة: ٤٠] أَمَّا أَوْفُوا بِعَهْدِي: فَمَا عَهِدْتُ إِلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ، وَأَمَّا أُوفِ بِعَهْدِكُمْ: فَالْجَنَّةُ، عَهِدْتُ إِلَيْكُمْ أَنَّكُمْ إِنْ عَمِلْتُمْ بِطَاعَتِي أَدْخَلْتُكُمُ الْجَنَّةَ

25- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿اَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ ***"ahdimi yerine getirin"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Kitapta sizinle ahidleştiğimiz şeyler, anlamındadır. ﴿أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ ***'ben de size olan ahdimi yerine getireyim'*** sözüne gelince, bu cennettir. 'Bana itaat ile amel ederseniz sizi cennete sokacağıma dair size söz verdim' anlamındadır."

2. ﴿وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾ "ve iyyâye fe'rhebûni" İfadesi

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ} [البقرة: ٤٠] بِقَوْلِ: وَإِيَّايَ فَاخْشَوْنِ

26- Ayrıca Süddî Allah Teâlâ'nın ﴿وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾ ***"ve iyyâye fe'rhebûni"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Yalnızca benden haşyet duyun, anlamındadır."[412]

Bakara 41:

وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ
وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾

"Elinizdekini tasdik edici olarak indirdiğime iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılığa satmayın. Yalnız benden korkun." (41)

412 İbn Kesîr, 1/83.

1. İlk İnkâr Edenlerden Olmamaları İstenen Şey

أَخْرَجَهُ ابْنُ كَثِيرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ لَا تَكُونُوا أَوَّلَ مَنْ كَفَرَ بِمُحَمَّدٍ

27- İbn Kesîr, Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Muhammed'i (s.a.v.) ilk inkâr eden siz olmayın."[413]

2. Allah'ın Âyetlerini Değiştirdikleri Az Bir Paha Nedir?

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أَسْبَاطٌ عَنِ السُّدِّيِّ: وَلا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلا يَقُولُ لَا تَأْخُذُوا طَمَعًا قَلِيلا وَتَكْتُمُوا اسْمَ اللَّهِ، فَذَلِكَ الطَّمَعُ وَهُوَ الثَّمَنُ

28- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Açgözlülük ve hırsınızdan dolayı bir şeyler alıp karşılığında Allah'ın ismini saklamayın. Burada geçen karşılık açgözlülükleridir."[414]

Bakara 42:

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

"Hakkı bâtıla karıştırmayın ve bile bile hakkı gizlemeyin." (42)

1. Hakk ile Kastedilen

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ} [البقرة: ٤٢] قَالَ: الْحَقُّ هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

29- Süddî Allah Teâlâ'nın ﴿اَلْحَقَّ﴾ ***"Hakkı"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Hakk, Muhammed'dir (sav)."[415]

---

413 İbn Kesîr, 1/83.
414 Taberî, 1/565; İbn Kesîr, 1/83.
415 Taberî, 1/571; İbn Kesîr, 1/84; Suyûtî, 1/64; Şevkânî, 1/62.

Bakara 43:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

"Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin." (43)

Bakara 44:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

"Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" (44)

1. İnsanlara İyiliği Emredip Kendilerini Unutanlar

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ: {أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ} قَالَ كَانُوا يَأْمُرُونَ النَّاسَ بِطَاعَتِهِ، وَهُمْ يَعْصُوْنَهُ

30- Süddî bu âyetle ilgili şöyle demiştir: "Onlar insanlara Allah'a itaati ve O'nun cezasından kaçınmayı tavsiye ederlerdi fakat kendileri O'na isyan ederlerdi."[416]

Bakara 45:

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾

"Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah'a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir." (45)

Bakara 46:

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

"Onlar, kesinlikle Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini düşünen ve bunu kabullenen kimselerdir." (46)

416 Taberî, 2/8; İbn Kesîr, 1/85; Âlûsî, 1/207.

1. ﴿يَظُنُّونَ﴾ "yezunnûne" İfadesi

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ} [البقرة: ٤٦] أَمَّا يَظُنُّونَ فَيَسْتَيْقِنُونَ»

31- Süddî şöyle demiştir: "Âyette geçen ﴿يَظُنُّونَ﴾ ***"yezunnûne"*** ifadesine gelince, bu, 'Kesin olarak inanırlar' anlamındadır."[417]

Bakara 47:

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾

"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi diğer topluluklara üstün kıldığımı hatırlayın." (47)

Bakara 48:

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

"Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaat kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korunun." (48)

1. Hiç Kimsenin Kimseye Faydasının Dokunmayacağı Gün

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ} [البقرة: ٤٨] أَمَّا عَدْلٌ فَيَعْدِلُهَا مِنَ الْعَدْلِ، يَقُولُ: لَوْ جَاءَتْ بِمِلْءِ الْأَرْضِ ذَهَبًا تَفْتَدِي بِهِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهَا

417 Taberî, 2/19; İbn Kesîr, 1/88.

32- Süddî şöyle demiştir: "Âyette geçen ﴿تَجْزِي﴾ ***"teczî"*** ifadesi, 'Fayda vermek' anlamındadır. Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ﴾ ***'ve lâ yu'hazü minhâ adlün'*** cümlesinde geçen ﴿عَدْلٌ﴾ ***"adlün"*** kelimesi, verip kurtulmayı umduğu fidyedir. Allah, 'Herhangi biri kendisiyle fidyesi verilmek üzere yeryüzü dolusu kadar altınla gelse böyle bir şey ondan asla kabul edilmez' demektedir."[418]

2. Mü'minin Kâfire Fayda Veremeyecek Olması

[حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَى الأَنْصَارِيُّ ثنا هَارُونُ بْنُ حَاتِمٍ ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنُ أَبِي حَمَّادٍ عَنْ أَسْبَاطٍ[عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ أَبِي مَالِكٍ: قَوْلُهُ: لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا يَعْنِي لَا تُغْنِي نَفْسٌ مُؤْمِنَةٌ عَنْ نَفْسٍ كَافِرَةٍ من المنفعة شيئا

33- İbn Ebî Hatîm Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Mü'min bir kimse kâfir birisine hiçbir fayda veremez."[419]

Bakara 49:

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

"Hatırlayın ki sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık. Çünkü onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, (fenalık için) kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı. Aslında o size reva görülenlerde Rabbinizden büyük bir imtihan vardı." (49)

1. Firavun'un İsrâiloğullarına Yaptığı Kötülük

وَقَالَ السُّدِّيُّ: «جَعَلَهُمْ فِي الْأَعْمَالِ الْقَذِرَةِ، وَجَعَلَ يُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ، وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ» [حَدَّثَنِي بِذَلِكَ، مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ]

418 Taberî, 2/19; İbn Kesîr, 1/89; Şevkânî, 1/62.
419 Suyûtî, 1/68.

34- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den, Allah'ın, ﴿يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾ ***"onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar"*** sözü hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Onları pis ve ağır işlerde çalıştırıp erkek çocuklarını öldürüyor kız çocuklarını da diri bırakıyordu."[420]

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ ابنُ نَصْرٍ، عَنِ السُّدِّي، قَالَ: كَانَ مِنْ شَأنِ فِرْعَونَ أَنَّهُ رَأَى فِي مَنَامِهِ أَنَّ نَارًا أَقْبَلَتْ مِنْ بَيْتِ المقْدِسِ حتَّى اشْتَمَلَتْ عَلَى بُيُوتِ مِصْرَ فَأَحْرَقَتِ القِبْطَ، وتَرَكَتْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَأَخْرَبَت بُيُوتَ مِصْرَ، فَدَعَا السَّحَرَةَ، والكَهَنَةَ، والعَافَةَ، والقَافَةَ، والحَازَةَ فَسَأَلَهُمْ عَن رُؤيَاهُ، فَقَالُوا لَهُ: يَخْرُجُ مِنَ هَذَا البَلَدِ الَّذِي جَاءَ بَنُو إِسْرَائِيلَ مِنْهُ -يَعْنُونَ بَيْتَ المقْدِسِ- رَجُلٌ يَكُونُ عَلَى وَجْهِهِ هَلَاكُ مِصْرَ، فَأَمَرَ بِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ لَا يُولَدُ لَهُم غُلَامٌ إِلَا ذَبَحُوه، وَلَا تولَد لَهُم جَارِيةٌ إِلَّا تُرِكَتْ، وقَالَ للقِبْطِ: انْظُرُوا مَمْلُوكِيكُم الذِينَ يَعْمَلُونَ خَارِجًا فَأَدْخِلُوهُم، وَاجْعَلُوا بَنِي إِسْرَائِيلَ يَلُونَ تِلْكَ الأَعْمَالِ القَذِرَة، فَجَعَلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي أَعْمَالِ غِلْمَانِهِم، وأَدْخَلُوا غِلْمَانَهُم، فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ تبارك وتعالى: {إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ} يَقُولُ: تَجَبَّر فِي الأَرْضِ {وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا} يَعْنِي بَنِي إِسْرَائِيلَ حِينَ جَعَلَهُمْ فِي الأَعْمَالِ القَذِرَةِ {يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ} فَجَعَلَ لَا يُولَدُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ مَوْلُودٌ إِلا ذُبِحَ فَلَا يَكْبُرُ الصَّغِيرُ، وَقَذَفَ اللَّهُ فِي مَشْيَخَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ المَوْتَ فَأَسْرَعَ فِيهِم، فَدَخَلَ رُؤُوسُ القِبْطِ عَلَى فِرْعَونَ فَكَلَّمُوهُ فَقَالُوا: إِنَّ هَؤُلَاء قَدْ وَقَعَ فِيهِم المَوْتُ فَيُوشِكُ أَنْ يَقَعَ العَمَلُ عَلَى غِلْمَانِنَا، نُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُم فَلَا تَبْلُغُ الصِّغَارَ وتُفْنِي الكِبَارَ، فَلَوْ أَنَّكَ كُنْتَ تُبْقِي مِنْ أَوْلَادِهِم، فَأَمَرَ أَنْ يُذَبَّحُوا سَنَةً ويُتْرَكُوا سَنَةً، فَلَمَّا كَانَ فِي السَّنَةِ التي لَا يُذَبَّحُونَ فِيهَا وُلِدَ هَارُونُ فَتُرِكَ، فَلَمَّا كَانَ فِي السَّنَةِ التَّي يُذَبَّحُونَ فِيهَا حَمَلَتْ أُمُّ مُوسَى بِمُوسَى وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَي: {وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ} [البقرة: ٤٩] أَمَّا الْبَلَاءُ: فَالنِّعْمَةُ

420 Taberî, 2/42.

35- Süddî şunları söylemiştir: "Firavun rüyasında Beytülmakdis'ten bir ateşin çıkıp bütün Mısırlıların evine sıçradığını ve Kıptîleri yaktığını ancak İsrâiloğullarına bir zarar vermediğini gördü. Bunun üzerine ülkedeki sihirbazları bilginleri ve yetkilileri çağırıp onlara rüyasını anlattı. Onlar Firavun'a,

'İsrâiloğullarının geldiği yerden (Beytülmakdis'ten) birisi çıkacak ve onun eli ile Mısır yıkılacak.' dedi. Bunun üzerine Firavun İsrâiloğullarının doğan erkek çocuklarının öldürülmesini kız çocuklarının sağ bırakmaları talimatını verdi. Kıptîlere şöyle dedi:

'Kölеleriniz olan İsrâiloğullarını gözetleyin dışarıda olan varsa onları da kontrol altında tutmak için ülkeye girdirin.' Böylece Kıptîler onları (bir köle gibi) ağır ve çirkin işlerde çalıştırdılar. Firavun İsrâiloğullarının ağır işlerde çalışmasını emretti. Artık İsrâiloğulları onların çocuklarının hizmetinde çalışıyordu. İşte bu kararı aldıktan sonra Allah onun hakkında, ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ ***'Firavun (Mısır'da) ululuk yaptı'***[421] buyurdu. Yani yeryüzünde zorbalık yaptı, anlamındadır. ﴿وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا﴾ ***'Ahalisini gruplara ayırdı'***[422] ifadesinden maksat halkını yani İsrâiloğullarını ağır ve çirkin işlerde çalıştırmakla sınıflara ayırmıştı. ﴿يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ﴾ ***'içlerinden bir grubu zayıf düşürüyor, oğullarını boğazlayıp kızlarını hayatta bırakıyordu'***[423] ifadesinden maksat İsrâiloğullarından doğan her bebeği kesiyorlardı. Bundan dolayı küçük çocuklar büyüme imkânı bulamayıp ölüyor geriye sadece yaşlılar kalıyordu. Daha sonra Allah İsrâiloğullarının yaşlılarını da öldürünce hızlıca nüfusları azaldı. Bunun üzerine Kıptîlerin ileri gelenleri Firavun'un huzuruna çıkıp ona şöyle dediler:

'İsrâiloğullarının çocuklarını kesmekle onlar bir bir ölüyorlar ve bu gidişle işler yine bizim çocuklarımızın üzerine kalacak. Böyle yapmakla bir yandan çocuklar büyümüyor diğer yandan yaşlılar ölüyorlar. Eğer sen onların çocuklarını her sene öldürmek yerine bir yıl öldürüp diğer yıl sağ bırakırsan bu sorun çözülür.' Firavun onların bu tekliflerini kabul etti. Çocukların kesilmediği yılda Hârûn, kesilen yılda ise annesi Mûsâ'ya gebe kaldı. Âyetin, ﴿وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾ ***'İşte bunda Rabbinizden büyük bir nimet bulunmaktadır"*** kesitinde geçen ﴿بَلَاءٌ﴾ ***'belâün'*** kelimesi 'nimet' anlamındadır."[424]

---

421 Kasas, 28/4.

422 Kasas, 28/4.

423 Kasas, 28/4.

424 Taberî, 2/48; İbn Kesîr, 1/90. Bakara sûresi; 49-61. âyetleri farklı açılardan İsrâiloğullarını işler. Süddî burada bu kavimle ilgisi olmayan birçok İsrâiliyat men-

Bakara 50:

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

"Denizi yarıp sizi kurtarmış ve gözlerinizin önünde Firavun ailesini batırmıştık." (50)

1. İsrâiloğullarının Kurtarılıp Firavun ve Adamlarının Batırılması

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا أَتَى مُوسَى الْبَحْرَ كَنَّاهُ أَبَا خَالِدٍ، وَضَرَبَهُ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ، فَدَخَلَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ، وَكَانَ فِي الْبَحْرِ اثْنَا عَشَرَ طَرِيقًا فِي كُلِّ طَرِيقٍ سِبْطٌ حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا أَتَى مُوسَى الْبَحْرَ كَنَّاهُ أَبَا خَالِدٍ، وَضَرَبَهُ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ، فَدَخَلَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ، وَكَانَ فِي الْبَحْرِ اثْنَا عَشَرَ طَرِيقًا فِي كُلِّ طَرِيقٍ سِبْطٌ

36- Süddî şunları söylemiştir: "Hz. Mûsâ denizin yanına gelince onu Ebû Hâlid künyesi ise isimlendirdi ve asası ile ona vurunca ikiye bölündü.

şeli rivâyet nakleder. Bazen Kur'ân'ın neresinde onların bahsi geçse aynı şekilde bu rivâyetler de tekrarlanır. İşin doğrusu Kur'ân onların sayısı, kaldıkları kamplar, göç şekilleri gibi konulardan hiç bahsetmez. Bundan dolayı Allâme İbn Haldûn şöyle demiştir: "Müfessirler, tarihçiler ve nakil yapan imamlar hikâye ve eskiden yaşanmış birtakım olaylarla ilgili çoğu zaman hata ve yanlış içine düşerler. Çünkü naklettikleri şeyler ister zayıf ister güçlü olsun bunu belli bir ölçü ve kritere vurarak veya benzer meselelerle kıyaslayarak yapmazlar. Onlar meseleyi hikmet ve basiret süzgecinden geçirme gibi bir çaba içinde olmadıkları için hakikati bulamayıp vehim ve yanlışlar vadisinde yolunu kaybetmişlerdir. Özellikle hikâyelerde geçen malların sayısı ve kamplar meselesi bu hususta en çok başı çekmektedir. Çünkü bu tür hususlar yalan ihtimali yüksek olan meselelerdir. Bundan dolayı anlatılan şeylerin bir kaynağı, kuralı ve sınırı olması gerekir. Örneğin birçok müfessir Tih çölünde Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğullarına ait ordudaki askerleri saydığını ve bunların altı yüz binden daha fazla olduğunu nakleder." Bkz. İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 7-9; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *İsrâiliyât fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, s. 265, 266. Naşir.

Her iki taraftaki su kütlesi koca bir dağ kadar büyüktü. İsrâiloğullarının her bir kolu kendilerine açılan on iki farklı noktadan ilerleyip denizi geçtiler."[425]

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَنَّ اللَّهَ أَمَرَ مُوسَى أَنْ يَخْرُجَ بِبَنِي إِسْرَائِيلَ، فَقَالَ: {أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ} [الشعراء: ٥٢] فَخَرَجَ مُوسَى وَهَارُونُ فِي قَوْمِهِمَا، وَأُلْقِيَ عَلَى الْقِبْطِ الْمَوْتُ فَمَاتَ كُلُّ بِكْرِ رَجُلٍ. فَأَصْبَحُوا يَدْفِنُونَهُمْ، فَشُغِلُوا عَنْ طَلَبِهِمْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {فَأَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ} [الشعراء: ٦٠] فَكَانَ مُوسَى عَلَى سَاقَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَكَانَ هَارُونُ أَمَامَهُمْ يَقْدُمُهُمْ. فَقَالَ الْمُؤْمِنُ لِمُوسَى: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَيْنَ أُمِرْتَ؟ قَالَ: الْبَحْرَ. فَأَرَادَ أَنْ يَقْتَحِمَ، فَمَنَعَهُ مُوسَى. وَخَرَجَ مُوسَى فِي سِتِّمِائَةِ أَلْفٍ وَعِشْرِينَ أَلْفَ مُقَاتِلٍ، لَا يَعُدُّونَ ابْنَ الْعِشْرِينَ لِصِغَرِهِ وَلَا ابْنَ السِّتِّينَ لِكِبَرِهِ، وَإِنَّمَا عَدُّوا مَا بَيْنَ ذَلِكَ سِوَى الذُّرِّيَّةِ. وَتَبِعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَعَلَى مُقَدِّمَتِهِ هَامَانُ فِي أَلْفِ أَلْفٍ وَسَبْعِمِائَةِ أَلْفِ حِصَانٍ لَيْسَ فِيهَا مَاذْبَانَةٌ، يَعْنِي الْأُنْثَى؛ وَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ} [الشعراء: ٥٣-٥٤] يَعْنِي بَنِي إِسْرَائِيلَ. فَتَقَدَّمَ هَارُونُ، فَضَرَبَ الْبَحْرَ، فَأَبَى الْبَحْرُ أَنْ يَنْفَتِحَ، وَقَالَ: مَنْ هَذَا الْجَبَّارُ الَّذِي يَضْرِبُنِي؟ حَتَّى أَتَاهُ مُوسَى، فَكَنَّاهُ أَبَا خَالِدٍ وَضَرَبَهُ فَانْفَلَقَ {فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ} [الشعراء: ٦٣] يَقُولُ: كَالْجَبَلِ الْعَظِيمِ. فَدَخَلَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ. وَكَانَ فِي الْبَحْرِ اثْنَا عَشَرَ طَرِيقًا، فِي كُلِّ طَرِيقٍ سِبْطٌ، وَكَانَتِ الطُّرُقُ انْفَلَقَتْ بِجُدْرَانٍ، فَقَالَ كُلُّ سِبْطٍ: قَدْ قُتِلَ أَصْحَابُنَا. فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ مُوسَى، دَعَا اللَّهَ، فَجَعَلَهَا لَهُمْ قَنَاطِرَ كَهَيْئَةِ الطِّيقَانِ. فَنَظَرَ آخِرُهُمْ إِلَى أَوَّلِهِمْ، حَتَّى خَرَجُوا جَمِيعًا. ثُمَّ دَنَا فِرْعَوْنُ وَأَصْحَابُهُ، فَلَمَّا نَظَرَ فِرْعَوْنُ إِلَى الْبَحْرِ مُنْفَلِقًا، قَالَ: أَلَا تَرَوْنَ الْبَحْرَ فُرِقَ مِنِّي قَدِ انْفَتَحَ لِي حَتَّى أُدْرِكَ أَعْدَائِي فَأَقْتُلَهُمْ؟ فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ} [الشعراء: ٦٤] يَقُولُ: قَرَّبْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ؛ يَعْنِي آلَ فِرْعَوْنَ. فَلَمَّا قَامَ فِرْعَوْنُ عَلَى أَفْوَاهِ

425 Taberî, 2/50.

الطُّرُقِ أَبَتْ خَيْلُهُ أَنْ تَقْتَحِمَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى مَاذْبَانِهِ، فَشَامَّ الْحِصَانُ رِيحَ الْمَاذْبَانَهَ، فَاقْتَحَمَ فِي أَثَرِهَا، حَتَّى إِذَا هَمَّ أَوَّلُهُمْ أَنْ يَخْرُجَ وَدَخَلَ آخِرُهُمْ، أَمَرَ الْبَحْرَ أَنْ يَأْخُذَهُمْ، فَالْتَطَمَ عَلَيْهِمْ»

37- Süddî ayrıca şunları söylemiştir: "Allah Hz. Mûsâ'ya İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkartmasını emredip şöyle dedi: ﴿اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ﴾ ***Kullarımı gece yürüt, çünkü kesinlikle takip edileceksiniz.'***[426] Bunun üzerine Hz. Mûsâ ve Hârûn kendi kavimleri ile birlikte çıktılar. Allah genç Kıptîleri öldürdüğü için herkes defin işlemleri ile uğraşıyordu. Bu yüzden gün doğuncaya kadar İsrâiloğullarının peşine düşüp ilgilenemediler. İşte bahsettiğimiz duruma Allah'ın, ﴿فَأَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ﴾ ***'Firavun ve adamları güneş üzerlerine doğarken onların ardına düştüler'***[427] sözü işaret etmektedir. Hz. Mûsâ arkalarında Hârûn ise önlerinde onlara yol göstererek ilerliyorlardı. İçlerinden bir mü'min kul Hz. Mûsâ'ya şöyle dedi:

'Ey Allah'ın Peygamberi, nereye gitmekle emrolundun?' Hz. Mûsâ,

'Deniz tarafına!' dedi. Mü'min kul buna engel olmak istedi fakat Hz. Mûsâ ona engel oldu. Hz. Mûsâ, altmış yaşından büyük ve yirmi yaşından küçük olmamak üzere kadınlar hariç altı yüz yirmi bin kişilik bir ordu ile harekete geçti. Firavun ordusu ile onları takip etti. İçinde kadın olmayan ve yedi yüz bin atlıdan oluşan ordunun başında Hâmân vardı. Bu olay, Allah Teâlâ'nın, ﴿فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ﴾ ***'Bu arada Firavun şehirlere, 'Doğrusu bunlar bizi öfkelendiren döküntü azınlıklardır' demeleri için toplayıcılar gönderdi'***[428] buyurduğu zamanda gerçekleşmiştir. Hârûn öne geçti ve açılması için denize vurdu fakat deniz açılmadı. Sonra deniz şöyle dedi:

'Bu zorba da kim olup da bana vuruyor!?'

Bunun üzerine Hz. Mûsâ gelip asası ile denize vurdu ve deniz ikiye bölündü. Sonra İsrâiloğulları açılan boşluğa girip ilerledi. Denizin içinde on iki farklı kol vardı ve her kabile bir koldan ilerliyordu. Kollar duvarlarla birbirlerinden ayrılmıştı. İsrâiloğulları birbirlerini görmedikleri için 'Arkadaşlarımız Firavun tarafından öldürüldü' dediler. Hz. Mûsâ

426 Şuarâ, 26/52.
427 Şuarâ, 26/60.
428 Şuarâ, 26/53, 54.

onlardaki bu panik ve korkuyu görünce Allah'a dua etti. Bunun üzerine Allah İsrâiloğullarının birbirlerini görmelerini sağladı ve nihayetinde hepsi denizden çıktı. Sonra Firavun ve ordusu geldi. Denizin yarıldığını gören Firavun şöyle dedi:

'Düşmanlarımı yakalayıp öldürmem için denizin bana açıldığını görmüyor musunuz?' İşte Kur'ân'ın şu âyeti bu olaya işaret etmektedir: ﴿وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ﴾ ***"İşte oraya, geridekileri de yaklaştırdık."***[429] Yani Firavun ve beraberindekileri denize yaklaştırdık. Firavun yolun başına gelince atı suya girmek istemeyip durdu. Bunun üzerine Cebrâil dişi bir at ile yeryüzüne indi ve denize doğru ilerledi, Firavun yanında bulunanların bindikleri erkek atlar bu dişi atın kokusunu alınca peşine takılarak denize doğru ilerlediler. Hz. Mûsâ ve taraftarları denizden çıkınca Firavun ve ordusu denize girmeye başladı. Onlar belli bir noktaya gelince denize üzerlerine kapanma emri verildi ve sular onları içine aldı."

Bakara 51:

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

"Mûsâ'ya kırk gece vade vermiştik. Sonra onun arkasından, kendinize yazık ederek, buzağıyı tanrı edinmiştiniz." (51)

1. Mûsâ'nın Rabbiyle Sözleşmesine Gitmesi ve Ardından Yaşananlar

فَسُمِّيَ بِاسْمِ الْمَكَانِ الَّذِي أُصِيبَ فِيهِ. وَكَانَ ذَلِكَ الْمَكَانُ فِيهِ مَاءٌ وَشَجَرٌ، فَقِيلَ: مُوسَى مَاءٌ وَشَجَرٌ

38- Süddî şunları söylemiştir: "Hz. Mûsâ'ya Mûsâ denmesinin sebebi küçükken bulunduğu yer nedeni iledir. Çünkü bebek iken onu su ve ağacın olduğu bir yerde bulmuşlardı. Bundan dolayı ona su ve ağaç anlamına gelen Mûsâ ismini koydular."[430]

429 Şuarâ, 26/64.
430 Taberî, 2/55.

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «انْطَلَقَ مُوسَى وَاسْتَخْلَفَ هَارُونَ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَوَاعَدَهُمْ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَّهَا اللَّهُ بِعَشْرٍ

39- Süddî şunları söylemiştir: "Hz. Mûsâ kavminden ayrılıp yerine kardeşi Hârûn'u vekil tayin etti. Onlardan otuz gece ayrı kalacaktı ancak Allah on gün daha ekleyerek bunu kırk geceye çıkardı."[431]

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ مُوسَى أَنْ يَخْرُجَ بِبَنِي إِسْرَائِيلَ، يَعْنِي مِنْ أَرْضِ مِصْرَ، أَمَرَ مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ يَخْرُجُوا وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَسْتَعِيرُوا الْحُلِيَّ مِنَ الْقِبْطِ. فَلَمَّا نَجَّى اللَّهُ مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْبَحْرِ، وَغَرِقَ آلُ فِرْعَوْنَ، أَتَى جِبْرِيلُ إِلَى مُوسَى يَذْهَبْ بِهِ إِلَى اللَّهِ، فَأَقْبَلَ عَلَى فَرَسٍ فَرَآهُ السَّامِرِيُّ، فَأَنْكَرَهُ، وَقَالَ: إِنَّهُ فَرَسُ الْحَيَاةِ. فَقَالَ حِينَ رَآهُ: إِنَّ لِهَذَا لَشَأْنًا. فَأَخَذَ مِنْ تُرْبَةِ الْحَافِرِ حَافِرِ الْفَرَسِ. فَانْطَلَقَ مُوسَى، وَاسْتَخْلَفَ هَارُونَ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَوَاعَدَهُمْ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً، وَأَتَمَّهَا اللَّهُ بِعَشْرٍ. فَقَالَ لَهُمْ هَارُونُ: يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ. إِنَّ الْغَنِيمَةَ لَا تَحِلُّ لَكُمْ، وَإِنَّ حُلِيَّ الْقِبْطِ إِنَّمَا هُوَ غَنِيمَةٌ، فَاجْمَعُوهَا جَمِيعًا، وَاحْفُرُوا لَهَا حُفْرَةً فَادْفِنُوهَا، فَإِنْ جَاءَ مُوسَى فَأَحَلَّهَا أَخَذْتُمُوهَا، وَإِلَّا كَانَ شَيْئًا لَمْ تَأْكُلُوهُ. فَجَمَعُوا ذَلِكَ الْحُلِيَّ فِي تِلْكَ الْحُفْرَةِ، وَجَاءَ السَّامِرِيُّ بِتِلْكَ الْقَبْضَةِ، فَقَذَفَهَا، فَأَخْرَجَ اللَّهُ مِنَ الْحُلِيِّ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ. وَعَدَّتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ مَوْعِدَ مُوسَى، فَعَدُّوا اللَّيْلَةَ يَوْمًا وَالْيَوْمَ يَوْمًا، فَلَمَّا كَانَ تَمَامُ الْعِشْرِينَ خَرَجَ لَهُمُ الْعِجْلُ؛ فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالَ لَهُمُ السَّامِرِيُّ: {هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ} [طه: ٨٨] يَقُولُ: تَرَكَ مُوسَى إِلَهَهُ هَهُنَا وَذَهَبَ يَطْلُبُهُ. فَعَكَفُوا عَلَيْهِ يَعْبُدُونَهُ. وَكَانَ يَخُورُ وَيَمْشِي، فَقَالَ لَهُمْ هَارُونُ: يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ {إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ} [طه: ٩٠] يَقُولُ: إِنَّمَا ابْتُلِيتُمْ بِهِ، يَقُولُ: بِالْعِجْلِ، وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ. فَأَقَامَ هَارُونُ وَمَنْ مَعَهُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا يُقَاتِلُونَهُمْ. وَانْطَلَقَ مُوسَى إِلَى إِلَهِهِ يُكَلِّمُهُ، فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ لَهُ: {وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى قَالَ هُمْ

431 Taberî, 2/61; Kurtubî, 1/337.

أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى} [طه: ٨٤] {قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ} [طه: ٨٥] فَأَخْبَرَهُ خَبَرَهُمْ، قَالَ مُوسَى: يَا رَبِّ هَذَا السَّامِرِيُّ أَمَرَهُمْ أَنْ يَتَّخِذُوا الْعِجْلَ، أَرَأَيْتَ الرُّوحَ مَنْ نَفَخَهَا فِيهِ؟ قَالَ الرَّبُّ: أَنَا. قَالَ: رَبِّ أَنْتَ إِذًا أَضْلَلْتَهُمْ»

40- Süddî şöyle demiştir: "Allah Mûsâ'ya İsrâiloğullarını Mısır topraklarından çıkartmasını emredince Mûsâ da İsrâiloğullarına buradan çıkmalarını emretti. Ayrıca onlara Kıptîlerden zinet eşyalarını ödünç almalarını söyledi. Allah Mûsâ ve beraberindeki İsrâiloğullarını denizden kurtarınca ve Firavun hanedanı batınca Cibrîl Mûsâ'ya, kendisini Allah'a götürmek için geldi. Bir atın üzerinde ileri atıldı. Derken Sâmirî onu gördü ve onda bir gariplik hissetti. 'Bu hayat atıdır. Bunda büyük bir iş var' dedi ve atın toynağının değdiği topraktan aldı. Mûsa ayrıldı ve Hârûn'u İsrâiloğullarına kendi yerine bıraktı. Onlara otuz gece kalacağını vaad etti. Allah da bu otuza on ekledi. Bu arada Hârûn onlara şöyle dedi:

'Ey İsrâiloğulları ganimet sizlere helâl değildir Kıptîlerin ziynet eşyaları da ganimet olduğu için onu kullanamazsınız. Onları bir yerde toplayın sonra bir çukur kazıp hepsini oraya gömün. Mûsâ geldiğinde onu size helâl kılar[432] siz de alırsınız. Aksi durumda yenmesi câiz olmayan bir şey olur.' Onlar Hârûn'un dediği gibi süs eşyalarını toplayıp kazdıkları bir çukura gömüp üzerini kapattılar. Ancak Sâmirî gelip elindekini bu çukurdaki ziynet eşyasının üzerine atınca Allah onlara bu eşyalardan böğüren bir buzağı çıkardı. Bu arada İsrâiloğulları Hz. Mûsâ ile belirtilen buluşmayı hesaplarken geceyi bir, gündüze de bir gün olarak saydılar. Yirminci gün olunca buzağı ortaya çıktı ve Sâmirî onlara şöyle dedi:

﴿هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ﴾ ***'Bu hem sizin hem de Mûsâ'nın ilahıdır fakat (Mûsâ) onu unuttu.'***[433] Yani Mûsâ ilahını burada unuttu fakat kalkıp onu aramaya gitti. İsrâiloğullarından bir kesim bu buzağıya ibadet etmeye başladı. Buzağı yürüyor ve böğürüyordu. Ancak Hârûn onlara şöyle demişti:

---

432 Taberî, 2/63, 64.
433 Tâhâ 20/88.

'Ey İsrâiloğulları! ﴿إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِ إِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَٰنُ﴾ ***'Siz bununla (buzağı ile) yalnızca imtihan edildiniz. Doğrusu sizin Rabbiniz ancak Rahmân'dır.'***[434]

Buzağıya tapmayan ve Hârûn Peygamber'le birlikte olanlar karşı tarafla savaşmayıp Hz. Mûsâ'nın dönmesini beklediler. Bu arada Hz. Mûsâ Rabbi ile buluşmuştu. Rabbi ile konuştuktan sonra Allah Hz. Mûsâ'ya şöyle dedi:

﴿وَمَا أَعْجَلَكَ عَن قَوْمِكَ يَا مُوسَىٰ﴾ ***'Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir, ey Mûsâ!'***[435] Mûsâ buna şu cevabı verdi:

﴿قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ﴾ ***'Mûsâ şöyle dedi: Onlar, işte onlar hemen arkamdalar. Rabbim! Sen hoşnut olasın diye, acele ederek sana geldim.'***[436] Sonra Allah Mûsâ'ya şöyle dedi:

﴿فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِن بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ﴾ ***'Senden sonra biz, kavmini imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı.'***[437] Allah, Hz. Mûsâ'ya kavminin içinde meydana gelen olayları haber verdi. Mûsâ:

'Ey Rabbim onlara buzağıya tapma fikrini veren Sâmirî fakat buzağıya ruh verenin kim olduğunu söyler misin?' dedi. Allah:

'Ona ruhu ben üfledim!' dedi. Mûsâ:

'O zaman onları saptıran sensin!' dedi."[438]

}وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ {قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا} [طه: ٨٦] إِلَى قَوْلِهِ: {فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ} [طه: ٨٧] {أَلْقَى} [الأعراف: ١٥٠] مُوسَى {الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ} [الأعراف: ١٥٠] {قَالَ يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي} [طه: ٩٤] فَتَرَكَ هَارُونَ وَمَالَ إِلَى السَّامِرِيِّ، فَ {قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ} [طه: ٩٥] إِلَى قَوْلِهِ: {ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا} [طه: ٩٧] ثُمَّ أَخَذَهُ فَذَبَحَهُ، ثُمَّ حَرَّقَهُ

434 Tâhâ, 20/90.
435 Tâhâ, 20/83.
436 Tâhâ, 20/84.
437 Tâhâ, 20/85.
438 Taberî, 2/63, 64.

بِالْمِبْرَدِ، ثُمَّ ذَرَّاهُ فِي الْيَمِّ، فَلَمْ يَبْقَ بَحْرٌ يَجْرِي يَوْمَئِذٍ إِلَّا وَقَعَ فِيهِ شَيْءٌ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ لَهُمْ مُوسَى: اشْرَبُوا مِنْهُ. فَشَرِبُوا، فَمَنْ كَانَ يُحِبُّهُ خَرَجَ عَلَى شَارِبَيْهِ الذَّهَبُ، فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ: {وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ} [البقرة: ٩٣] فَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِي بَنِي إِسْرَائِيلَ حِينَ جَاءَ مُوسَى، {وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [الأعراف: ١٤٩] فَأَبَى اللَّهُ أَنْ يَقْبَلَ تَوْبَةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا بِالْحَالِ الَّتِي كَرِهُوا أَنْ يُقَاتِلُوهُمْ حِينَ عَبَدُوا الْعِجْلَ، فَقَالَ لَهُمْ مُوسَى: {يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ} [البقرة: ٥٤] قَالَ: فَصَفُّوا صَفَّيْنِ ثُمَّ اجْتَلَدُوا بِالسُّيُوفِ. فَاجْتَلَدَ الَّذِينَ عَبَدُوهُ وَالَّذِينَ لَمْ يَعْبُدُوهُ بِالسُّيُوفِ، فَكَانَ مَنْ قُتِلَ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ شَهِيدًا، حَتَّى كَثُرَ الْقَتْلُ حَتَّى كَادُوا أَنْ يَهْلِكُوا حَتَّى قُتِلَ بَيْنَهُمْ سَبْعُونَ أَلْفًا، وَحَتَّى دَعَا مُوسَى وَهَارُونُ: رَبَّنَا هَلَكَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ، رَبَّنَا الْبَقِيَّةَ الْبَقِيَّةَ. فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَضَعُوا السِّلَاحَ، وَتَابَ عَلَيْهِمْ. فَكَانَ مَنْ قُتِلَ شَهِيدًا، وَمَنْ بَقِيَ كَانَ مُكَفَّرًا عَنْهُ. فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ} [البقرة: ٥٤]»

41- Süddî bu kıssa ile ilgili şunları söylemiştir:

"Hz. Mûsâ kavmine döndükten sonra onlara şöyle dedi:

﴿يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي﴾ ***'Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Süre mi size uzun geldi yoksa Rabbinizden bir gazabın üzerinize gelmesini mi istediniz ki sözüme muhalefet ettiniz?!'***[439] Onlar Mûsâ'ya cevap olarak şunu söylediler:

﴿قَالُوا مَا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنٰهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ﴾ ***'Şöyle dediler: Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz. Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda takınmıştık. İşte onları ateşe attık. Sâmirî de aynı şekilde attı.'***[440] Hz. Mûsâ öfkesinden dolayı elindeki vahiy levhalarını attı ve kardeşi Hârûn'u sakallarından kendine doğru çekti. Bunun üzerine Hârûn ona şöyle dedi:

439 Tâhâ, 20/86.
440 Tâhâ, 20/87.

﴿يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِيٓ إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي﴾ ***'Hârûn: Ey anam oğlu! Saçımı sakalımı çekme. Şüphesiz ben, İsrâiloğullarının arasını açtın, sözüme uymadın demenden korktum, dedi.'***[441] Sonra Hârûn, Sâmirî'nin yanına geldi ve yanındaki törpü ile buzağıyı parçalayıp kalıntılarını suya attı. O gün akan bütün suların içinde buzağıya ait bu parçalar vardı. Sonra Mûsâ onlara bu sudan içmelerini söyledi onlar da içtiler. Buzağıyı sevenlerin bıyıklarına içtikleri sudan altın kalıntıları yapıştı. İşte Kur'ân şu âyetinde bu gerçeğe işaret etmiştir: ﴿وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ﴾ ***'İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti.'***[442] Hz. Mûsâ geri dönünce İsrâiloğullarından buzağıya tapanlar hak yoldan saptıklarını anlayıp pişman oldular. Bunun üzerine şöyle dediler:

﴿لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَٰسِرِينَ﴾ ***'Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, mutlaka kaybedenlerden oluruz.'***[443] Allah İsrâiloğullarının tevbesini, buzağıya taptıklarında onlarla savaşmak istemedikleri o hali düzeltmeleri şartıyla ancak kabul etti. Hz. Mûsâ onlara şöyle dedi:

﴿يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوٓا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوٓا أَنفُسَكُمْ﴾ ***'Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tevbe edin ve birbirinizi öldürün.***[444] İki saf olun ve kılıçlarınızı çıkarın.' Her iki taraftan ölenler şehit sayılacaktı. Saflar ayrılıp kılıçlar çekildikten sonra vuruşma başladı ve çok sayıda İsrâiloğlu öldü. İsrâiloğulları bitme noktasına gelip aralarında yetmiş bin kişi ölmüştü. Hz. Mûsâ ve Hârûn devreye girip Allah'a şöyle dua ettiler:

'Allah'ım İsrâiloğullarını helâk ettin. Onları bitirme onları bitirme.' Daha sonra Allah onlara silahlarını bırakmalarını emredip tevbelerini kabul etti. Ölenler şehit olmuştu, kalanlar affedilmişti. İşte bu, Allah'ın ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُۥ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ ***'Böylece Allah sizin tevbenizi kabul etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir'***[445] sözünde buyurduğu durumdur."

---

441 Tâhâ, 20/94.
442 Bakara, 2/94.
443 A'râf 7/149.
444 Bakara, 2/54.
445 Bakara, 2/54.

Bakara 52:

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

"Bundan sonra da (akıllanıp) şükredersiniz diye sizi affettik." (52)

Bakara 53:

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

"Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya kitabı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri vermiştik." (53)

Bakara 54:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ
الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

"Musa kavmine demişti ki: 'Ey kavmim! Şüphesiz siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize kötülük ettiniz. Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün. Öyle yapmanız Yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah tevbenizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tevbeleri kabul eden ancak O'dur.'" (54)

Bakara 55:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً
فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾

"Hani siz, 'Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız' demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı." (55)

1. ﴿الصَّاعِقَةُ﴾ "es-sâ'ikatü" İfadesi

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ: قَوْلُهُ: وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَالصَّاعِقَةُ نَارٌ

42- Süddî şöyle demiştir: "﴿الصَّاعِقَةُ﴾ ***'es-sâ'ikatü'*** ateş demektir."[446]

Bakara 56:

ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

"Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar diriltik." (56)

1. Allah İsrâiloğullarını Nasıl Diriltmiştir?

{ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ} [البقرة: ٥٦] أَيْ بَعَثْنَاكُمْ أَنْبِيَاءَ

43- Süddî bu âyeti; "Sonra, sizi peygamberler olarak dirilttik" şeklinde tefsir etmiştir.[447]

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا تَابَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ مِنْ عِبَادَةِ الْعِجْلِ، وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بِقَتْلِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا كَمَا أَمَرَهُمْ بِهِ أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى مُوسَى أَنْ يَأْتِيَهُ فِي نَاسٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْهِ مِنْ عِبَادَةِ الْعِجْلِ، وَوَعَدَهُمْ مَوْعِدًا، فَاخْتَارَ مُوسَى مِنْ قَوْمِهِ سَبْعِينَ رَجُلًا عَلَى عَيْنِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمْ لِيَعْتَذِرُوا. فَلَمَّا أَتَوْا ذَلِكَ الْمَكَانَ قَالُوا: {لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً} [البقرة: ٥٥] ، فَإِنَّكَ قَدْ كَلَّمْتَهُ فَأَرِنَاهُ. فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ فَمَاتُوا، فَقَامَ مُوسَى يَبْكِي، وَيَدْعُو اللَّهَ وَيَقُولُ: رَبِّ مَاذَا أَقُولُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِذَا أَتَيْتُهُمْ وَقَدْ أَهْلَكْتَ خِيَارَهُمْ {رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا} [الأعراف: ١٥٥]

446 Taberî, 2/83; İbn Kesîr, 1/93.
447 Taberî, 2/95; İbn Kesîr, 1/94.

فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى إِنَّ هَؤُلَاءِ السَّبْعِينَ مِمَّنِ اتَّخَذَ الْعِجْلَ، فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ مُوسَى: {إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ} [الأعراف: ١٥٥] {إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ} [الأعراف: ١٥٦] ، وَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ} [البقرة: ٥٥] ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ أَحْيَاهُمْ، فَقَامُوا وَعَاشُوا رَجُلًا رَجُلًا يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ كَيْفَ يَحْيَوْنَ، فَقَالُوا: يَا مُوسَى أَنْتَ تَدْعُو اللَّهَ فَلَا تَسْأَلُهُ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاكَ، فَادْعُهُ يَجْعَلْنَا أَنْبِيَاءَ. فَدَعَا اللَّهَ تَعَالَى، فَجَعَلَهُمْ أَنْبِيَاءَ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ} [البقرة: ٥٦] وَلَكِنَّهُ قَدَّمَ حَرْفًا وَأَخَّرَ حَرْفًا»

44- Süddî şöyle demiştir: "İsrâiloğulları buzağıya tapma konusunda tevbe edince ve Allah onların tevbesini, kendilerine emrettiği gibi, birbirlerini öldürmelerine karşılık kabul edince, Allah Mûsâ'ya, İsrâiloğullarından bir grup insanı, kendisine buzağıya tapma suçundan özür dilemeleri için getirmesini emretti ve onlara bir buluşma yeri belirledi. Mûsâ da bunun üzerine kavminden gözde olan yetmiş kişiyi seçti ve onları özür dilemeleri için götürdü. Belirlenen yere geldiklerinde yanındakiler Mûsâ'ya, ﴿لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً﴾ ***'Allah'ı açıktan görmedikçe sana asla inanmayacağız'***[448] dedi. 'Sen madem O'nunla konuştun, o halde bize O'nu göster.' Bunun üzerine onları yıldırım çarptı ve öldüler. Mûsâ ağlamaya, Allah'a şöyle diyerek dua etmeye başladı: 'Rabbim! Sen en seçkinlerini öldürmüşken ben yanlarına gittiğimde İsrâiloğullarına ne diyeceğim? ﴿رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا﴾ ***Rabbim! Sen şayet dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin. İçimizdeki sefihlerin yaptıkları sebebiyle bizi helâk mı edeceksin?'***[449] Bunun üzerine Allah Mûsâ'ya, bu yetmiş kişinin buzağıyı ilâh edinenlerden olduğunu vahyetti. İşte bu Mûsâ'nın, ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ﴾ ***'Bu ancak senin bir imtihanındır. Onunla dilediğini dalâlete sevk edersin'***[450] dediği zaman gerçekleşti. Sonra Allah onları diriltti. Onlar da yaşama kavuştular ve birbirlerine, nasıl diriltildiklerine dair bakarak tek tek kalktılar. Ardından, 'Ey Mûsâ! Sen Allah'a dua ediyorsun ve O'ndan istediğini mutlaka sana veriyor. O halde O'na dua et de bizi nebîler kılsın' dediler. Mûsâ da Allah Teâlâ'ya dua

448 Bakara, 2/55.
449 A'râf, 7/155.
450 A'râf, 7/155.

etti. Allah bunun üzerine onları nebîler kıldı. İşte bu Allah'ın, ﴿ثُمَّ بَعَثْنَكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ***'Sonra sizi ölümünüzün ardından diriltik ki şükredesiniz'*** sözüdür."

Ancak burada Süddî anlatının bazı yerlerini öne, bazılarını da ileri almıştır.[451]

Bakara 57:

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

"Ve sizi bulutlarla gölgeledik; size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik, 'Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyin' (dedik). Gerçekte onlar bize değil, kendilerine kötülük ediyorlardı." (57)

1. İsrâiloğullarına Verilen Nimetler ve Nankörlükleri

قَالَ السّدِّيّ الْمَنّ كَانَ يَسْقُطُ مِنْ شَجَرِ الترنجبين و السَّلْوي طَائِر أكبر من السمان وَزَادَ ابْنُ كَثِيرٍ عَنِ السّدِّيّ ثُمَّ ظَلَّلَ عَلَيْهِمْ فِي التِّيهِ بِالْغَمَامِ

45- Süddî, şöyle demiştir: "Âyette geçen ﴿الْمَنَّ﴾ ***'el-menne'*** ifadesi, kudret helvası ağacından düşerdi. ﴿وَالسَّلْوَى﴾ ***'ve's-selvâ'*** kelimesi ise bıldırcından biraz daha büyük bir kuş türüdür."[452] İbn Kesîr ek olarak Süddî'den şunu nakletmiştir: "Sonra Allah Tîh çölünde İsrâiloğullarını bulutla gölgelemiştir."[453]

فَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا تَابَ اللَّهُ عَلَى قَوْمِ مُوسَى وَأَحْيَا السَّبْعِينَ الَّذِينَ اخْتَارَهُمْ مُوسَى بَعْدَ مَا أَمَاتَهُمْ، أَمَرَهُمُ اللَّهُ بِالْمَسِيرِ إِلَى أَرِيحَا، وَهِيَ أَرْضُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَسَارُوا حَتَّى إِذَا

451 Taberî, 2/88. İbn Kesîr bu kıssayı Süddî'den naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bu gerçekten çok garip. Çünkü Mûsâ zamanında Hârûn ve Yûşa' b. Nûn'dan başka herhangi bir nebî bilinmemektedir."

452 Taberî, 2/93; Suyûtî, 1/70.

453 İbn Kesîr, 1/96.

كَانُوا قَرِيبًا مِنْهَا بَعَثَ مُوسَى اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا. وَكَانَ مِنْ أَمْرِهِمْ وَأَمْرِ الْجَبَّارِينَ، وَأَمْرِ قَوْمِ مُوسَى مَا قَدْ قَصَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَقَالَ قَوْمُ مُوسَى لِمُوسَى: {فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ} [المائدة: ٢٤] فَغَضِبَ مُوسَى، فَدَعَا عَلَيْهِمْ قَالَ: {رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ} [المائدة: ٢٥] فَكَانَتْ عُجْلَةً مِنْ مُوسَى عَجِلَهَا فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ} [المائدة: ٢٦] فَلَمَّا ضُرِبَ عَلَيْهِمُ التِّيهُ نَدِمَ مُوسَى، وَأَتَاهُ قَوْمُهُ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُ يُطِيعُونَهُ، فَقَالُوا لَهُ: مَا صَنَعْتَ بِنَا يَا مُوسَى؟ فَلَمَّا نَدِمَ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ لَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ؛ أَيْ لَا تَحْزَنْ عَلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ سَمَّيْتُهُمْ فَاسِقِينَ. فَلَمْ يَحْزَنْ. فَقَالُوا: يَا مُوسَى كَيْفَ لَنَا بِمَاءٍ هَهُنَا، أَيْنَ الطَّعَامُ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْمَنَّ، فَكَانَ يَسْقُطُ عَلَى شَجَرِ التَّرَنْجَبِينِ، وَالسَّلْوَى: وَهُوَ طَيْرٌ يُشْبِهُ السُّمَانَى، فَكَانَ يَأْتِي أَحَدُهُمْ، فَيَنْظُرُ إِلَى الطَّيْرِ إِنْ كَانَ سَمِينًا ذَبَحَهُ، وَإِلَّا أَرْسَلَهُ، فَإِذَا سَمِنَ أَتَاهُ. فَقَالُوا: هَذَا الطَّعَامُ، فَأَيْنَ الشَّرَابُ؟ فَأَمَرَ مُوسَى فَضَرَبَ بِعَصَاهُ الْحَجَرَ، فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا، فَشَرِبَ كُلُّ سِبْطٍ مِنْ عَيْنٍ، فَقَالُوا: هَذَا الطَّعَامُ وَالشَّرَابُ، فَأَيْنَ الظِّلُّ؟ فَظَلَّلَ عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ، فَقَالُوا: هَذَا الظِّلُّ فَأَيْنَ اللِّبَاسُ؟ فَكَانَتْ ثِيَابُهُمْ تَطُولُ مَعَهُمْ كَمَا تَطُولُ الصِّبْيَانُ، وَلَا يَتَخَرَّقُ لَهُمْ ثَوْبٌ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى} [البقرة: ٥٧] وَقَوْلُهُ: {وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ} [البقرة: ٦٠]»

46- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir:

"Allah İsrâiloğullarının tevbesini kabul edip seçilmiş yetmiş kişiyi dirilttikten sonra onlara Beytülmakdis toprakları içinde olan Eriha'ya doğru gitmelerini emretti. İsrâiloğulları belli bir süre yürüdükten sonra oraya yakın bir noktaya vardılar. Mûsâ aralarından on iki temsilciyi gönderdi. Gerek onlar gerek zorba kavim ve gerekse Mûsâ'nın kavminin kıssasını Allah kitabında anlatmıştır. Kavmi Hz. Mûsâ'ya şöyle dedi:

﴿فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَٰهُنَا قَاعِدُونَ﴾ ***'Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacağız.'***[454] Hz. Mûsâ bu yaptıklarından dolayı kızdı ve onlara beddua edip şöyle dedi:

﴿رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ ***'Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle, o yoldan çıkmışların arasını ayır'***[455] dedi. Aslında Hz. Mûsâ biraz acele etmişti fakat yapacak bir şey yoktu. Bunun üzerine Allah şöyle dedi:

﴿فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ ***'O halde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar.'***[456] Tih çölünden çıkamama cezası aldıktan sonra kendisi ile birlikte olan ve Hz. Mûsâ'ya itaat eden kavmi onun yanına gelip şöyle dediler:

'Sen bize ne yaptın?' Hz. Mûsâ yaptığına pişman olunca Allah ona şöyle dedi:

﴿فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ ***'Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülme.'***[457] Bunun anlamı şudur: Kendilerini fasık ismini verdiğim bu topluluk için mahzun olma. Hz. Mûsâ da başlarına gelen kötü şeylerden dolayı onlara üzülmedi. Sonra kavmi Mûsâ'nın yanına gelip şöyle dediler:

'Buranın suyu nerede yemeği nerede?' Bunun üzerine Allah üzerlerine kudret ağacından kudret helvası ve bıldırcından büyük olan bir kuş türü gönderdi. İsrâiloğulları gelip kuşa bakar eğer eti çoksa onu keser, az etli ise biraz kilo alsın diye ona dokunmazdı. Sonra şöyle dediler:

'Tamam yemeğimiz var fakat suyumuz nerede?' Allah Mûsâ'ya asasını kayaya vurmasını emretti. Mûsâ asasını kayaya vurdu. ﴿فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا﴾ ***'Böylece kayadan on iki pınar fışkırmıştı.'***[458] Her oymak bu on iki kuyudan birisinden suyunu içti. Sonra şöyle dediler:

'Tamam, yemek ve suyumuz temin edildi peki gölgelenme nasıl olacak?' Allah onları bulutlarla gölgelendirdi. Bu sefer şöyle dediler:

---

454 Mâide, 5/24.
455 Mâide, 5/25.
456 Mâide, 5/26.
457 Mâide, 5/26.
458 Bakara, 2/60.

'Tamam, gölgelenme sorunu da çözüldü peki elbise sorunu ne olacak?' İsrâiloğulları çocukların giydiği gibi yırtılmayan bol elbise giyiyorlardı. Kur'ân onların bahsini yaptığımız farklı taleplerini şöyle anlatmıştır:

﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ﴾ ***'Sizi (çölde) bulutlarla gölgeledik.'***[459]

﴿وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ
فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾

'Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de "Asanı kayaya vur" demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti.'[460][461]

Bakara 58:

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ
سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

"Demiştik ki: Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve 'hıtta' deyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyi davrananlara fazlasıyla vereceğiz." (58)

1. Âyetteki Şehir ve Kapı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ} [البقرة: ٥٨] أَمَّا الْقَرْيَةُ فَقَرْيَةُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ»

47- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Burada bahsi geçen yer Beytülmakdis,[462] kapıdan maksat ise oraya girişi sağlayan kapılardan birisidir."[463]

---

459 Bakara, 2/57.
460 Bakara, 2/60.
461 Taberî, 2/102; İbn Kesîr, 1/97.
462 Taberî, 2/104; İbn Kesîr, 1/98; Âlûsî, 1/220.
463 Taberî, 2/114; İbn Kesîr, 1/98.

2. İsrâiloğullarının ﴿حِطَّةٌ﴾ "hıtta" Emrine Karşı Tutumları

[حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ،] عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي الْكَنُودِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ: «{وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ} [البقرة: ٥٨] قَالُوا: حِنْطَةٌ حَمْرَاءُ

وَ اَخرجَ الْقُرْطُبِي حَكَي بَعْضُهُمْ عَنِ السُّدِّيِّ، قَالُوا هِطّا سَمَاهَاثْا وَهِيَ لَفْظَةٌ عَبرِيةٌ تَفسِيرُهاَ حِنْطَةٌ حَمْرَاءُ وَكَانَ ذَلِكَ فِي التِّهِ

48- ﴿وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾ ***"Hıtta, deyin."*** âyeti hakkında dediler ki: "Kırmızı buğday"

Kurtubî, bu âyetin tefsirinde bazılarının Süddî'den şunu naklettiklerini tahriç etmiştir: "İsrâiloğulları هِطًّا سَمَاهَاثاً *'hittâ semâhâsâ'* ifadesini kullandılar. Bu ifade İbrânice olup kırmızı buğday anlamına gelmektedir. Bu olay Tih çölünde iken yaşanmıştır."[464]

Bakara 59:

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

"Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik." (59)

1. ﴿رِجْزًا﴾ "riczen" İfadesi

أَخْرَجَهُ ابْنُ كَثِيرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿رِجْزًا﴾ قَالَ الرِّجْزُ الْعَذَابُ

49- İbn Kesîr Süddî'nin, Allah Teâlâ'nın ﴿رِجْزًا﴾ ***"riczen"*** ifadesi ile ilgili şöyle dediğini naklettiğini nakletmiştir: "Bu kelime azap anlamındadır."[465]

---

464 Taberî, 2/121; İbn Kesîr, 1/99.
465 İbn Kesîr, 1/100.

Bakara 60:

وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ
مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا
مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

"Bir zamanlar Mûsâ kavmi için su istemiş, biz de ona, 'Asânı taşa vur!' demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırdı. Her topluluk kendi içeceği yeri bildi. 'Allah'ın rızkından yiyin için; yeryüzünde fitne fesat çıkarmayın' (dedik)." (60)

Bakara 61:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا
تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ
الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ
اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

"Hani siz, 'Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için Rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin' demiştiniz. Mûsâ ise, 'İyiyi kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var' dedi. Zillete, fakru zarûrete mahkûm oldular; Allah'ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu." (61)

1. Tek Tür Yemeğe Sabredemeyeceklerini Ne Zaman Söylediler?

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «أُعْطُوا فِي التِّيهِ مَا أُعْطُوا، فَمَلُّوا ذَلِكَ وَقَالُوا: {يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا} [البقرة: ٦١]»

50- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Tîh'te onlara verilenler verildi. Sonra bunlardan bıktılar ve ﴿يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ﴾ ***'Ey Mûsâ! Biz asla sabredemeyiz'***[466] şeklinde başlayan sözlerini söylediler."

2. ﴿وَفُومِهَا﴾ "ve fûmihâ" İfadesi

51- Allah Teâlâ'nın ﴿وَفُومِهَا﴾ ***'ve fûmihâ'*** sözüne gelince, bunun buğday olduğunu söylemiştir.[467]

3. İnilmesi İstenilen Şehirden Maksat

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{اهْبِطُوا مِصْرًا} [البقرة: ٦١] مِنَ الْأَمْصَارِ

52- Allah Teâlâ'nın ﴿اهْبِطُوا مِصْرًا﴾ ***'Öyle ise şehre inin'*** sözüne gelince, bununla ilgili, "Herhangi bir şehir anlamını ifade eder" demiştir.

4. İstediklerinin Şehirde Olduğunun Söylenilmesiyle Kastedilen

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{اهْبِطُوا مِصْرًا} [البقرة: ٦١] مِنَ الْأَمْصَارِ {فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ} [البقرة: ٦١] فَلَمَّا خَرَجُوا مِنَ التِّيهِ رُفِعَ الْمَنُّ وَالسَّلْوَى وَأَكَلُوا الْبُقُولَ»

466 Taberî, 2/126.

467 Taberî, 2/128. Müfessirlerin geneli bu kelimenin sarımsak anlamına geldiğini söylemiştir. [Çeviren].

53- Allah Teâlâ'nın ﴿فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ﴾ ***'İstediklerniz orada var'*** sözüne gelince, burada şöyle demiştir: "Tih çölünden çıktıktan sonra onlara artık men ve selva verilmemiştir. Bundan sonra baklagil türü şeyler yemeye başlamışlardır."

5. ﴿الْمَسْكَنَةُ﴾ "el-meskenetü" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،[عَنِ السُّدِّيِّ: «قَوْلُهُ: {وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ} [البقرة: ٦١] قَالَ: الْفَقْرُ »

54- Yine âyette geçen ﴿الْمَسْكَنَةُ﴾ ***"el-meskenetü"*** ifadesi hakkında Süddî, "Fakirlik anlamındadır" demiştir.[468]

Bakara 62:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

"Şüphesiz, iman edenler ile Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe inanan ve sâlih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır. Onlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır." (62)

1. Sabiîler

[حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي،[عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: سُئِلَ السُّدِّيُّ عَنِ الصَّابِئِينَ، فَقَالَ: «هُمْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ»

55- Taberî Süfyân'dan şöyle dediğini nakletmiştir: "Süddî'ye Sâbiîlerden soruldu. O da, 'Onlar Ehl-i kitap'tan bir gruptur' dedi."[469]

468 Taberî, 2/138; İbn Kesîr, 1/102.
469 Taberî, 2/147.

2. Nüzûl Sebebi

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا} الآيَة، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ فِي أَصْحَابِ سَلْمَانَ الفَارِسِيِّ، وَكَانَ سَلْمَانُ رَجُلًا مِنْ جُنْدَ يْسَابُورَ، وَكَانَ مِنْ أَشْرَافِهِمْ، وَكَانَ ابْنُ الملِكِ صَدِيقًا لَهُ مُؤَاخِيًا، لا يَقْضِي وَاحِدٌ مِنْهُمَا أَمْرًا دُونَ صَاحِبِهِ، وَكَانَا يَرْكَبَانِ إِلَى الصَّيْدِ جَمِيعًا، فَبَيْنَمَا هُمَا فِي الصَّيْدِ إِذْ رُفِعَ لَهُمَا بَيْتٌ مِنْ عَبَاءٍ، فَأَتَيَاهُ فَإِذَا هُمَا فِيهِ بِرَجُلٍ بَيْنَ يَدِيهِ مُصْحَفٌ يَقْرَأُ فِيهِ وَهُوَ يَبْكِي، فَسَأَلاهُ مَا هَذَا؟ فَقَالَ: الَّذِي يُرِيدُ أَنْ يَعْلَمَ هَذَا لا يَقِفُ مَوْقِفَكُمَا، فَإِنْ كُنْتُمَا تُرِيدَانِ أَنْ تَعْلَمَا مَا فِيهِ فَانْزِلَا حَتَّى أُعَلِّمَكُمَا. فَنَزَلا إِلَيْهِ، فَقَالَ لَهُمَا: هَذَا كِتَابٌ جَاءَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، أَمَرَ فِيهِ بِطَاعَتِهِ وَنَهَى فِيهِ عَنْ مَعْصِيَتِهِ، أَنْ لَا تَزْنِي، وَلَا تَسْرِقْ، وَلَا تَأْخُذْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالبَاطِلِ. فَقَصَّ عَلَيْهِمَا مَا فِيهِ، وَهُوَ الإِنْجِيلُ الَّذِي أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى عِيسَى، فَوَقَعَ فِي قُلُوبِهِمَا، وَتَابَعَاهُ فَأَسْلَمَا، وَقَالَ لَهُمَا: إِنَّ ذَبِيحَةَ قَوْمِكُمَا عَلَيْكُمَا حَرَامٌ، فَلَمْ يَزَالا مَعَهُ كَذَلِكَ يَتَعَلَّمَانِ مِنْهُ، حَتَّى كَانَ عِيدٌ لِلْمَلِكِ فَجَعَلَ طَعَامًا، ثُمَّ جَمَعَ النَّاسَ وَالأَشْرَافَ وَأَرْسَلَ إِلَى ابْنِ الملِكِ فَدَعَاهُ إِلَى صَنِيعِهِ لِيَأْكُلَ مَعَ النَّاسِ، فَأَبَى الفَتَى وَقَالَ: إِنِّي عَنْكَ مَشْغُولٌ، فَكُلْ أَنْتَ وَأَصْحَابُكَ. فَلَمَّا أَكْثَرَ عَلَيْهِ مِنَ الرُّسُلِ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ لا يَأْكُلُ مِنْ طَعَامِهِمْ، فَبَعَثَ الملِكُ إِلَى ابْنِهِ فَدَعَاهُ، وَقَالَ: مَا أَمْرُكَ هَذَا؟ قَالَ: إِنَّا لَا نَأْكُلُ مِنْ ذَبَائِحِكُمْ؛ إِنَّكُمْ كُفَّارٌ، لَيْسَ تَحِلُّ ذَبَائِحَكُمْ. فَقَالَ لَهُ الملِكُ: مَنْ أَمَرَكَ بِهَذَا؟ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ الرَّاهِبَ أَمَرَهُ بِذَلِكَ، فَدَعَا الرَّاهِبَ، فَقَالَ: مَاذَا يَقُولُ ابْنِي؟! قَالَ: صَدَقَ ابْنُكَ. قَالَ لَهُ: لَوْلَا أَنَّ الدَّمَ فِينَا عَظِيمٌ لَقَتَلْتُكَ، وَلَكِنِ اخْرُجْ مِنْ أَرْضِنَا. فَأَجَّلَهُ أَجَلًا، قَالَ سَلْمَانُ: فَقُمْنَا نَبْكِي عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُمَا: إِنْ كُنْتُمَا صَادِقَيْنِ، فَإِنَّا فِي بَيْعَةٍ بِالموصِلِ مَعَ سِتِّينَ رَجُلًا نَعْبُدُ اللَّهَ فِيهَا، فَأْتُونَا فِيهَا. فَخَرَجَ الرَّاهِبُ، وَبَقِيَ سَلْمَانُ وَابْنُ الملِكِ، فَجَعَلَ سَلْمَانُ يَقُولُ لابْنِ الملِكِ: انْطَلِقْ بِنَا. وَابْنُ الملِكِ يَقُولُ: نَعَمْ. وَجَعَلَ ابْنُ الملِكِ يَبِيعُ مَتَاعَهُ يُرِيدُ الجِهَازَ، فَلَمَّا أَبْطَأَ عَلَى سَلْمَانَ خَرَجَ سَلْمَانُ حَتَّى أَتَاهُمْ، فَنَزَلَ عَلَى صَاحِبِهِ وَهُوَ رَبُّ البَيْعَةِ، وَكَانَ أَهْلُ تِلْكَ البَيْعَةِ أَفْضَلُ مَرْتَبَةً مِنَ الرُّهْبَانِ،

فَكَانَ سَلْمَانُ مَعَهُ يَجْتَهِدُ فِي العِبَادَةِ وَيُتْعِبُ نَفْسَهُ، فَقَالَ لَهُ الشَّيْخُ: إِنَّكَ غُلامٌ حَدَثٌ تَكَلَّفُ مِنَ العِبَادَةِ مَا لَا تَطِيقُ، وَأَنَا خَائِفٌ أَنْ تَفْتُرَ وَتَعْجَزَ، فَارْفُقْ بِنَفْسِكَ وَخَفِّفْ عَنْهَا. فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ: أَرَأَيْتَ الَّذِي تَأْمُرنِي بِهِ، أَهُوَ أَفْضَلُ أَوِ الَّذِي أَصْنَعُ؟ قَالَ لَا، بَلِ الَّذِي تَصْنَعُ. قَالَ: فَخَلِّ عَنِّي.

قَالَ: ثُمَّ إِنَّ صَاحِبَ البَيْعَةِ دَعَاهُ فَقَالَ: أَتَعْلَمُ أَنَّ هَذِهِ البَيْعَةَ لِي، وَأَنَا أَحَقُّ النَّاسِ بِهَا، وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أُخْرِجَ هَؤُلَاءِ مِنْهَا لَفَعَلْتُ، وَلَكِنِّي رَجُلٌ أَضْعُفُ عَنْ عِبَادَةِ هَؤُلَاءِ، وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَتَحَوَّلَ مِنْ هَذِهِ البَيْعَةِ إِلَى بَيْعَةٍ أُخْرَى هُمْ أَهْوَنُ عِبَادَةً مِنْ هَؤُلَاءِ، فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تُقِيمَ هَاهُنَا فَأَقِمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَنْطَلِقَ مَعِي فَانْطَلَقَ. فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ: أَيُّ البَيْعَتَيْنِ أَفْضَلُ أَهْلًا؟ قَالَ: هَذِهِ. قَالَ سَلْمَانُ: فَأَنَا أَكُونُ فِي هَذِهِ فَأَقَامَ سَلْمَانُ بِهَا، وَأَوْصَى صَاحِبُ البَيْعَةِ عَالِمَ البَيْعَةِ بِسَلْمَانَ، فَكَانَ سَلْمَانُ يَتَعَبَّدُ مَعَهُمْ، ثُمَّ إِنَّ الشَّيْخَ العَالِمَ أَرَادَ أَنْ يَأْتِيَ بَيْتَ المَقْدِسِ، فَدَعَا سَلْمَانَ، فَقَالَ: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ آتِيَ بَيْتَ المَقْدِسِ، فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَنْطَلِقَ مَعِي فَانْطَلِقْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تُقِيمَ فَأَقِمْ. قَالَ لَهُ سَلْمَانُ: أَيُّهُمَا أَفْضَلُ، أَنْطَلِقُ مَعَكَ أَوْ أُقِيمُ؟ قَالَ: لَا، بَلْ تَنْطَلِقُ مَعِي. فَانْطَلَقَ مَعَهُ، فَمَرُّوا بِمُقْعَدٍ عَلَى ظَهْرِ الطَّرِيقِ مُلْقَى، فَلَمَّا رَآهُمَا نَادَى: يَا سَيِّدَ الرُّهْبَانِ، ارْحَمْنِي رَحِمَكَ اللَّهُ. فَلَمْ يُكَلِّمْهُ وَلَمْ يَنْظُرْ إِلَيْهِ، وَانْطَلَقَا حَتَّى أَتَيَا بَيْتَ المَقْدِسِ، فَقَالَ الشَّيْخُ لِسَلْمَانَ: اخْرُجْ فَاطْلُبِ العِلْمَ، فَإِنَّهُ يَحْضُرُ هَذَا المَسْجِدَ عُلَمَاءُ أَهْلِ الأَرْضِ. فَخَرَجَ سَلْمَانُ يَسْمَعُ مِنْهُمْ، فَرَجَعَ يَوْمًا حَزِينًا، فَقَالَ لَهُ الشَّيْخُ: مَا لَكَ يَا سَلْمَانُ؟ قَالَ: أَرَى الخَيْرَ كُلَّهُ قَدْ ذَهَبَ بِهِ مَنْ كَانَ قَبْلَنَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ وَأَتْبَاعِهِمْ! قَالَ لَهُ الشَّيْخُ: يَا سَلْمَانُ، لَا تَحْزَنْ، فَإِنَّهُ قَدْ بَقِيَ نَبِيٌّ لَيْسَ مِنْ نَبِيٍّ أَفْضَلَ تَبَعًا مِنْهُ، وَهَذَا زَمَانُهُ الَّذِي يَخْرُجُ فِيهِ، وَلَا أُرَانِي أُدْرِكُهُ، وَأَمَّا أَنْتَ فَشَابٌّ فَلَعَلَّكَ أَنْ تُدْرِكَهُ، وَهُوَ يَخْرُجُ فِي أَرْضِ العَرَبِ، فَإِنْ أَدْرَكْتَهُ فَآمِنْ بِهِ وَاتَّبِعْهُ. فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ عَلَامَتِهِ بِشَيْءٍ. قَالَ: نَعَمْ، هُوَ مَخْتُومٌ فِي ظَهْرِهِ بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ، وَهُوَ يَأْكُلُ الهَدِيَّةَ، وَلَا يَأْكُلُ الصَّدَقَةَ. ثُم رَجَعَا حَتَّى بَلَغَا مَكَانَ المُقْعَدِ فَنَادَاهُمَا، فَقَالَ: يَا

سَيِّدَ الرُّهْبَانِ، ارْحَمْنِي رَحِمَكَ اللَّهُ. فَعَطَفَ إِلَيْهِ حِمَارَهُ، وَأَخَذَ بِيَدِهِ فَرَفَعَهُ، وَضَرَبَ بِهِ الأَرْضَ، وَدَعَا لَهُ، وَقَالَ: قُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ. فَقَامَ صَحِيحًا يَشْتَدُّ، فَجَعَلَ سَلْمَانُ يَتَعَجَّبُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ يَشْتَدُّ. وَسَارَ الرَّاهِبُ فَتَغَيَّبَ عَنْ سَلْمَانَ، وَلا يَعْلَمُ سَلْمَانُ، ثُمَّ إِنَّ سَلْمَانَ فَزِعَ فَطَلَبَ الرَّاهِبَ، فَلَقِيَ رَجُلَيْنِ مِنَ العَرَبِ مِنْ كَلْبٍ، فَسَأَلَهُمَا: هَلْ رَأَيْتُمَا الرَّاهِبَ؟ فَأَنَاخَ أَحَدُهُمَا رَاحِلَتَهُ، قَالَ: نِعْمَ رَاعِي الصِّرْمَةِ هَذَا! فَحَمَلَهُ فَانْطَلَقَ بِهِ إِلَى المدِينَةِ قَالَ سَلْمَانُ: فَأَصَابَنِي مِنَ الحُزْنِ شَيْءٌ لَمْ يُصِبْنِي مِثْلَهُ قَطُّ، فَاشْتَرَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ جُهَيْنَةَ، فَكَانَ يَرْعَى عَلَيْهَا هُوَ وَغُلامٌ لَهَا يَتَرَاوَحَانِ الغَنَمَ،

هَذَا يَوْمًا وَهَذَا يَوْمًا، وَكَانَ سَلْمَانُ يَجْمَعُ الدَّرَاهِمَ يَنْتَظِرُ خُرُوجَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَيْنَا هُوَ يَوْمًا يَرْعَى، إِذ أَتَاهُ صَاحِبُهُ الَّذِي يَعْقِبُهُ فَقَالَ لَهُ: أَشَعَرتَ إِنَّهُ قَدْ قَدِمَ اليَوْمَ المدِينَةَ رَجُلٌ يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ؟ فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ: أَقِمْ فِي الغَنَمِ حَتَّى آتِيَكَ. فَهَبَطَ سَلْمَانُ إِلَى المدِينَةِ فَنَظَرَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَارَ حَوْلَهُ، فَلَمَّا رَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرِفَ مَا يُرِيدُ، فَأَرْسَلَ ثَوْبَهُ حَتَّى خَرَجَ خَاتَمَهُ، فَلَمَّا رَآهُ أَتَاهُ وَكَلَّمَهُ، ثُمَّ انْطَلَقَ فَاشْتَرَى بِدِينَارٍ، بِبَعْضِهِ شَاةً فَشَوَاهَا، وَبِبَعْضِهِ خُبْزًا، ثُمَّ أَتَاهُ بِهِ، فَقَالَ: «مَا هَذَا؟ «قَالَ سَلْمَانُ: هَذِهِ صَدَقَةٌ. قَالَ: «لَا حَاجَةَ لِي بِهَا، فَأَخْرِجْهَا فَلْيَأْكُلْهَا المُسْلِمُونَ». ثُمَّ انْطَلَقَ فَاشْتَرَى بِدِينَارٍ آخَرَ خُبْزًا وَلَحْمًا، فَأَتَى بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَا هَذَا؟ «قَالَ: هَذِهِ هَدِيَّةٌ. قَالَ: «فَاقْعُدْ فَكُلْ». فَقَعَدَ فَأَكَلَا جَمِيعًا مِنْهَا، فَبَيْنَا هُوَ يُحَدِّثُهُ إِذْ ذَكَرَ أَصْحَابَهُ فَأَخْبَرَهُ خَبَرَهُمْ، فَقَالَ: كَانُوا يَصُومُونَ وَيُصَلُّونَ وَيُؤْمِنُونَ بِكَ، وَيَشْهَدُونَ أَنَّكَ سَتُبْعَثُ نَبِيًا، فَلَمَّا فَرَغَ سَلْمَانُ مِنْ ثَنَائِهِ عَلَيْهِمْ، قَالَ لَهُ نَبِيُّ اللَّهِ: «يَا سَلْمَانُ، هُمْ مِنْ أَهْلِ النَّارِ». فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَى سَلْمَانَ، وَقَدْ كَانَ قَالَ لَهُ سَلْمَانُ: لَوْ أَدْرَكُوكَ صَدَّقُوكَ وَاتَّبَعُوكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الآيَةَ: {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ}

فَكَانَ إِيمَانُ اليَهُودِ: إِنَّهُ مَنْ تَمَسَّكَ بِالتَّوْرَاةِ وَسُنَّةِ مُوسَى، كَانَ مُؤْمِنًا حَتَّى جَاءَ عِيسَى، فَلَمَّا جَاءَ عِيسَى كَانَ مَنْ تَمَسَّكَ بِالتَّوْرَاةِ وَأَخَذَ بِسُنَّةِ مُوسَى فَلَمْ يَدَعْهَا وَيَتَّبِع عِيسَى كَانَ هَالِكًا، وَإِيمَانُ النَّصَارَى: إِنَّهُ مَنْ تَمَسَّكَ بِالإِنْجِيلِ مِنْهُمْ وَشَرَائِعِ عِيسَى كَانَ مُؤْمِنًا مَقْبُولًا مِنْهُ، حَتَّى جَاءَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ لَمْ يَتَّبِعْ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُمْ وَيَدَع مَا كَانَ عَلَيْهِ مِنْ سُنَّةِ عِيسَى وَالإِنْجِيلِ كَانَ هَالِكًا

56- Taberî; Mûsâ b. Hârûn → Amr → Esbât[470] kanalı ile Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir:

---

470 Amr, İbn Hammâd el-Kannâd'dır. İbn Nasr olarak da bilinir. Üstad Mahmûd Şâkir bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: "Munkatı' bir hadistir. Selmân'ın İslâm'a girme kıssası birçok tarikten gelmiştir. Bunların en sahihi Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde Büreyde hadisi olarak gelen rivâyettir." *Câmi'u'l-beyân,* 2/150.

İşaret edilen Büreyde hadisini Ahmed ve Bezzâr da rivâyet etmişlerdir. Râvîleri de *Sahîh* râvîleridir. Bunu Heysemî *Mecme'u'z-zevâid*'de (9/340) söylemiştir. Hâkim bu hadisi *el-Müstedrek*'te (3/599-602) başka bir tarik ile Zeyd b. Sahvân'dan nakletmiştir. Rivâyette Zeyd b. Sahvân'ın Kûfe'den iki arkadaşının kendisine, Selmân'ın nasıl İslâm'a girdiğini anlatması için ona geldikleri geçer. Hâkim bu hadisin ardından şöyle demiştir: "Bu, sahîh ve âlî isnâdı olan bir hadistir. Selmân'ın İslâm'a girişi hakkındadır. Ne var ki Buhârî ve Müslim bunu tahrîc etmemişlerdir." Zehebî bu hadisin zayıf oluşu hususunda icmâ olduğu yorumunu yapmıştır. Hâkim ayrıca, "Bu hadis ayrıca Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâile tarikiyle Selmân'dan, önceki senedden farklı sahîh bir sened ile rivâyet edilmiştir. Bunu da nakletme zorunluluğu hissettim. Çünkü iki rivâyet arasında metin, ziyade, noksan noktasında farklılık bulunmaktadır" demiştir (3/603-604). Sonra hadisi senediyle Abdullah b. Abdilkuddûs > Ubeyt el-Mekteb > Ebü't-Tufeyl > Selmân el-Fârisî şeklinde rivâyet etmiştir. Ardından da, "Bu, isnâdı sahîh olan bir hadistir. Mânaları ilk isnâdınkine yakındır" sözleriyle yorum yapmıştır. Zehebî ise "İbn Abdilkuddûs sâkıttır" sözüyle bunu eleştirmiştir.

Kıssa, İbn Abbâs > Selmân tarikiyle de rivâyet edilmiştir. İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ*, 4/75-80; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/441-444; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/222-226 (6065). Heysemî *Mecme'u'z-zevâid*'de (9/339) şöyle demiştir: "Tüm bunları Ahmed ve Taberânî birçok isnad ile rivâyet etmişlerdir. İlk rivâyetin isnâdı Ahmed ve Taberânî'de mevcuttur. Râvîleri, Muhammed b. İshâk dışında *Sahîh* râvîleridir. Muhammed b. İshâk hadisi kendisi bizzat işittiğini ifade etmiştir. İkinci rivâyetin râvîleri konusunda Ahmed yalnız kalmıştır. Onun da râvîleri Amr b. Ebî Kurra el-Kindî dışında *Sahîh* râvîleridir. Bu râvî de sika bir râvîdir. Ayrıca Bezzâr da bu rivâyeti aktarmıştır." Selmân'ın İslâm'a girişi kıssasında farklı diğer rivâyetler için bk. *el-Mecma'*, 9/335-337.

"Bu âyet Selmân-ı Fârisî'nin arkadaşları hakkında inmiştir. Selmân Yesabur'un en şerefli askerlerindendi. Kralın oğlu hem arkadaşı hem de dostuydu. Bu iki dosttan biri diğerinden habersiz iş yapmazdı. Birlikte ava çıkarlardı. Yine bir gün avlanma esnasında uzakta üzerinde siyah ve büyük çizgiler olan bir ev gördüler. Oraya vardıklarında önüne koyduğu kitabı okuyan bir adamla karşılaştılar. Adam bir yandan kitabı okuyor diğer yandan ağlıyordu. Selmân ve arkadaşı:

'Niçin ağlıyorsun?' dedi. Adam:

'Ağlamamın sebebini merak eden birisi sizin gibi uzakta ve atının üzerinde durup soru sormaz. Eğer ağlamamın sebebini öğrenmek istiyorsanız bineğinizden inip buraya gelin. O zaman ben size bu kitabın içindekileri öğretirim.' dedi. Her ikisi de inip adamın yanına gittiler. Adam:

'Bu kitap Allah katından gelmiştir. Allah bu kitapta kendisine itaat edilmesini ve yasaklarından kaçınılmasını emretmektedir. Zinaya bulaşma, başkasının malını haksız olarak çalma der.' dedi. Yaşlı adam her ikisine kitabın içindekileri anlattı. Bu kitap Allah'ın Hz. Îsâ'ya indirdiği İncil'di. Adamın anlattıkları onları etkiledi ve her ikisi ona tâbi olup Müslüman oldular. Sonra yaşlı adam onlara:

'Kavminizin kestiği hayvanları yemeniz size haramdır' dedi. Her ikisi sürekli bu yaşlı adamın yanında bulunup ondan yeni şeyler öğrendiler. Nihayet kralın bayramı geldi. Kral yemekler yapıp kavminin ileri gelenlerini ve diğer insanları davet etti. Sonra oğluna bir elçi gönderip onu da davet etti. Fakat genç adam meşgul olduğunu dolayısı ile gelemeyeceğini söyleyip kralın arkadaşları ile birlikte yemeklerini yemelerini söyledi. Kral elçi aracılığı ile gelmesini ısrar edince oğlu, yemeklerini yiyemeyeceğini söyledi. Kral yine bir elçi gönderip ona bu tür şeyleri kimin (kendisine) telkin ettiğini sordu. Genç adam ona:

'Siz kâfir olduğunuz için kestiklerinizden yemem çünkü kestiğiniz hayvanın eti haramdır.' dedi. Kral ona bu tür şeyleri kimin telkin ettiğini sordu? Bu tür şeyleri kendisine bir rahibin öğrettiğini söyledi. Kral o rahibi çağırdı ve şöyle dedi:

'Benim oğlum ne diyor?' dedi. Rahip:

'Oğlun doğru söylüyor!' dedi. Kral:

'Eğer kan akıtmak bizde büyük bir şey olmasaydı seni öldürürdüm. Fakat seni sürgün ediyorum topraklarımızdan çık.' dedi. Kral çıkması için ona bir zaman tayin etti. Selmân bundan sonrasını şöyle anlatmıştır:

'Biz onun gidişine (sürgün edilmesine) ağlamaya başladık. Sonra yaşlı adam onlara şöyle dedi:

'Eğer samimi iseniz ben Musul kilisesinde olacağım. Orada altmış kişi ile Allah'a ibadet edeceğiz. Siz de oraya yanıma gelin.' Böylece yaşlı rahip oradan ayrıldı Selmân ile kralın oğlu geride kaldı. Sonra Selmân ona şöyle dedi:

'Haydi biz de çıkalım.' Kralın oğlu,

'Tamam çıkalım' dedi. Sonra kralın oğlu yolculuk hazırlığı için elindeki eşyalarını satmaya başladı. Kralın oğlu gecikince Selmân yola koyulup Musul'da kilisenin başı olan rahibin yanına geldi. Bu kilisedekiler rütbe olarak ruhbanlardan daha yüksekte idiler. Selmân onunla birlikte ibadet edip kendisini epeyce yoruyordu. Bunun üzerine yaşlı adam ona şöyle dedi:

'Sen henüz delikanlı birisisin kendini böyle yorunca bıkıp ibadetten soğumandan korkuyorum. Biraz kendine acıyıp ibadetini hafifletmelisin. Çünkü gücünden fazlası ile kendini zorluyorsun!' Selmân:

'Senin söylediğin mi yoksa benim yaptığım mı daha faziletli?' dedi. Rahip:

'Tabii ki senin yaptığın daha faziletli' dedi. Selmân:

'O zaman bana karışma!' dedi. Sonra kilisenin sahibi onu çağırdı ve şöyle dedi:

'Bu kilisenin bana ait olduğunu biliyor musun? Burada hak iddia edecek tek kişi benim. İstesem bu adamların hepsini kovarım. Ancak ben ibadet bakımından buradakilerin en zayıfıyım. Ben bu kiliseden başka bir kiliseye taşınmak istiyorum. Gideceğim kilisedekiler buradakilerden daha fazla ibadet etmektedirler. İster burada kal istersen benimle birlikte oraya gel.' Selmân:

'Hangi kilisede kalanlar arkadaşlık ve dostluk için daha faziletli?' dedi. Rahip:

'Burası" dedi. Selmân:

'O zaman ben burada kalacağım' dedi. Selmân orada kaldı ve oradakilerle birlikte ibadet ediyordu. Ayrıca yaşlı adam kilisenin bilginine Selmân'ı tavsiye etti. Sonra yaşlı adam Beytülmakdis'e gitmek istedi ve bunun için Selmân'ı çağırıp şöyle dedi:

'Ben Beytülmakdis'e gitmek istiyorum. İstersen benimle gel istersen burada kal.' Selmân:

'Seninle gelmem mi yoksa burada kalmam mı daha iyi?' dedi. Adam:

'Benimle gelmen daha iyi' dedi. Bunun üzerine her ikisi birlikte oradan ayrıldılar. Giderken yola atılmış kötürüm birisini gördüler. Kötürüm onlara şöyle dedi:

'Ey ruhbanlar bana merhamet edin ki Allah da size merhamet etsin.' Fakat onlar bu kötürüme ne bakıp iltifat ettiler ne de onunla konuştular. Nihayet Beytülmakdis'e vardılar. Yaşlı rahip Selmân'a:

'Buraya dünyanın her tarafından bilgin insanlar gelir, git onlardan ilim talep et' dedi. Selmân gidip onlardan ilim dinlerdi. Bir gün Selmân üzüntülü bir şekilde çıktı. Bunu gören yaşlı adam ona:

'Hayırdır neyin var?' dedi. Sonra ona şöyle dedi:

'Kendisine tâbi olmaktan daha faziletli bir şeyin olmadığı peygamberin gelmesi yakındır. Ben kendimi o döneme yetişeceklerden görmüyorum. Ancak sen genç olduğunu için büyük ihtimalle onun dönemine yetişeceksin. Bu peygamber Arap topraklarından çıkacaktır. Onun dönemine denk gelirsen kendisine iman et ve ona tâbi ol.' Selmân:

'Bana onun özelliklerinden bir şeyler söyle!' dedi. Rahip:

'Evet, onun sırtında nübüvvet mührü vardır. Kendisi hediye kabul eder (yer) fakat sadaka kabul etmez (yemez)' dedi. Sonra her ikisi dönerken tekrar kötürüm olan adamın yanından geçtiler. Adam onlara bağırıp şöyle dedi:

'Ruhban efendi bana acıyıp merhamet ediniz; Allah da size merhamet etsin!' Adam eşeği ile ona döndü ve sonra elinden tutup kötürüm adamı kaldırdı. Sonra onu yere vurup kendisine dua etti ve Allah'ın izni ile kalk dedi. Sonra adam sağlıklı bir şekilde kalkıp koşmaya başladı. Selmân şaşırmış bir şekilde biraz önce kötürüm olan ancak şimdi hiçbir şeyi yokmuş gibi koşan adama bakıyordu. Sonra rahip yürüyüp Selmân'la yolları ayrıldı.

Selmân ondan haber alamadığı için biraz ürküp ona aramaya başladı. Kelb kabilesinden iki Arap ile karşılaştı. Onlara rahibi görüp görmediklerini sordu. İçlerinden birisi devesini çöktürüp şöyle dedi:

'Evet, aradığın rahip bu sürünün çobanıdır.' Sonra Selmân'ı devesine bindirip Medine'ye (köle olarak) getirdi. Selmân başına gelen bu olayla ilgili 'Bu olaydan dolayı o kadar üzüldüm ki daha önce hayatımda bu kadar üzülmemiştim' dedi. Sonra Cüheyne kabilesinden bir kadın onu satın aldı. Orada bu kadının bir oğlu (veya kölesi) ile birlikte dönüşümlü olarak sürü otlatmaya başladı. Selmân bu arada dirhem biriktirip son peygamberin çıkışını bekliyordu. Bir ara sürü otlatırken nöbetleştiği arkadaşı geldi ve şöyle dedi:

'Duydun mu bugün Medine'ye kendisinin peygamber olduğunu iddia eden bir adam geldi.' Selmân:

'Ben dönünceye kadar sürüye göz kulak ol' dedi. Selmân hemen Medine'ye indi ve Peygamber'e bakıp etrafında döndü. Peygamber onu görünce maksadının ne olduğunu anladı. Bunun için sırtındaki mühür görünsün diye elbisesini biraz aşağı kaydırdı. Selmân sırtındaki (ben şeklindeki) bu mührü görünce hemen yanına gelip onunla konuştu. Sonra gidip elindeki dinarla bir koyun ve biraz ekmek alarak tekrar Peygamber'in yanına geldi. Allah Rasûlü:

مَا هٰذَا ***'Bu nedir?'*** dedi. Selmân:

'Sadakadır.' dedi. Allah Rasûlü:

لَا حَاجَةَ لِي فِيهَا ***'Benim buna ihtiyacım yoktur'*** dedi. Sonra diğer Müslümanların yemesi için Selmân'ın getirdiklerini onlara verdi. Sonra Selmân sahip olduğu dinarların bir kısmı ile et ve ekmek alarak tekrar geldi.[471] Allah Rasûlü:

مَا هٰذَا ***'Bu nedir?'*** dedi. Selmân:

'Hediyedir!' dedi. Allah Rasûlü:

فَاقْعُدْ ***'Otur!'*** dedi. Selmân oturdu ve Allah Rasûlü ile birlikte bu yemekten yediler. Bir ara konuşurlarken Selmân Allah Rasûlü'ne arkadaşlarından bahsedip şöyle dedi:

471 Aynı gün olabileceği gibi bir sonraki gün de olabilir. [Çeviren].

'Onlar oruç tutup namaz kılarlardı ve senin peygamber olarak gönderileceğine şahitlik ediyorlardı.'

Selmân onları övgü ile anlatırken Allah Rasûlü şöyle dedi:

يَا سَلْمَانُ هُمْ مِنْ أَهْلِ النَّارِ ***'Ey Selmân onlar cehennem ehlidirler.'***[472] Duyduğu bu sözler Selmân için çok ağır olmuştu. Çünkü kendisi Peygamber'e 'Onlar sana yetişseydiler iman edip sana tâbi olurlardı' demişti. Bu olay nedeni ile ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا﴾ ***Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler...***'[473] âyeti nâzil oldu."

İbn Ebî Hâtim de Süddî'den aynı rivâyeti tahriç etmiştir.[474]

Süddî şunları söylemiştir:[475] "Yahudilerdeki iman anlayışı Tevrat'a tutunmak ve Mûsâ'nın sünnetine sarılmaktan ibarettir. Bu anlayış Hz. Îsâ gelinceye kadar bu şekil devam etti. Bu süreçten sonra (Hz. Îsâ'ya inanmayıp) Tevrat'a göre hareket eden ve Mûsâ'nın sünnetine bağlı kalanlar helâk olmuş olarak görülüyordu. Hristiyanlar için mü'min olmak İncil'e inanıp Hz. Îsâ'nın sünnetine sarılmakla mümkündü. Bu, imanın geçerli olması için (birinci) şarttı. Sonra Hz. Muhammed geldi. Artık Hristiyanlardan ona tâbi olmayıp Îsâ'nın sünnetine tâbi olanlar helâk olanlardan kabul edilmişti."[476]

3. Sabiîler

عَنِ السُّدِّيِّ الصَّابِئُونَ قَوْمٌ بَيْنَ الْيَهُودِ وَالْمَجُوسِ وَالنَّصَارَى، لَيْسَ لَهُمْ دِينٌ

57- İbn Kesîr, Süddî'nin şöyle dediğini tahriç etmiştir: "Sâbiîler dinleri olmayan Yahudi, Hristiyan ve Mecûsîlik ortası bir kavimdir."[477]

---

472 Bu, münkatı' bir hadistir. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İṣâbe fî temyîzi'ṣ-ṣaḥâbe* isimli eserinde (3/113) bu hususa değinmiştir. Aynı şekilde Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî *Târîḫu İṣbahân* (*Ẕikru aḫbâri İṣbahân* olarak da bilinmektedir.) 1/48-57, İbn Sa'd; 4/53-57. Buhârî de ilgili rivâyetin bir kısmını nakletmiştir. Selmânın Müslüman olması ile ilgili anlatılanlarda bir sürü ihtilaf vardır. Bunları tek bir minvalde bir araya getirmek çok zordur. Bkz. Taberî, dipnot; 2/247.

473 Bakara, 2/62.

474 Taberî, 2/150; Suyûtî, 1/74.

475 Bu rivâyeti önceki senedi ile Taberî rivâyet etmiştir.

476 Taberî, 2/154.

477 İbn Kesîr, 1/104. Süddî'nin bu görüşü ile daha önceden Sâbiîlerle ilgili onların Ehl-i kitap'tan bir grup olduğuna dair görüşü arasında şöyle bir uzlaşı sağlanabilir:

Bakara 63:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

"Hani, sizden sağlam bir söz almış, Tûr Dağı'nı da tepenize dikmiş ve 'Sakınasınız diye, size verdiğimiz Kitab'ı sıkı tutun, onun içindekileri düşünün' demiştik." (63)

1. Dağın İsrâiloğullarının Üzerine Kaldırılması

وَحَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا قَالَ اللَّهُ لَهُمْ: {وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ} [البقرة: ٥٨] فَأَبَوْا أَنْ يَسْجُدُوا أَمَرَ اللَّهُ الْجَبَلَ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِمْ، فَنَظَرُوا إِلَيْهِ وَقَدْ غَشِيَهُمْ، فَسَقَطُوا سُجَّدًا عَلَى شِقٍّ، وَنَظَرُوا بِالشِّقِّ الْآخَرِ. فَرَحِمَهُمُ اللَّهُ، فَكَشَفَهُ عَنْهُمْ. فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ} [الأعراف: ١٧١] وَقَوْلِهِ: {وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ} [البقرة: ٦٣] »

58- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah İsrâiloğullarına, ﴿اُدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾ ***'Kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta' deyin'***[478] deyince onlar secde etmekten imtina ettiler. Bunun üzerine Allah üzerlerine kapansın diye dağa emir verdi. Onlar dağı tepelerinde görünce adeta bayılacak gibi korkup secdeye kapandılar. Bir yandan secde ederken diğer yandan tepelerindeki dağın üzerlerine düşüp düşmeyeceğini gözleri ile kontrol ediyorlardı. Sonra Allah onlara merhamet edip üzerlerindeki bu belayı kaldırdı. İşte birazdan gelecek âyet bahsi geçen bu hadiseyi anlatmaktadır.

Süddî, Ehl-i kitap'tan olan bu grubun, inançlarından tam bir din oluşturacak bir görünüm sebebiyle onlardan sayılmadıklarını kastetmektedir.

478 Bakara, 2/58.

﴿وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

'Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların üstüne kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı. (Onlara:) 'Size verdiğimiz Kitab'a sımsıkı sarılın ve onun içindekileri hatırlayın ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız' demiştik.'[479]

2. ﴿بِقُوَّةٍ﴾ "bi kuvvetin" İfadesinin Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «﴿بِقُوَّةٍ﴾ [البقرة: ٦٣] يَعْنِي بِجِدٍّ وَاجْتِهَادٍ»

59- Âyette geçen, ﴿بِقُوَّةٍ﴾ ***'bi kuvvetin'*** ifadesi ciddiyet ve gayret anlamındadır."[480]

Bakara 64:

﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾﴾

"Bundan sonra yine döndünüz. Eğer Allah'ın keremi ve rahmeti üzerinizde olmasaydı muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz." (64)

Bakara 65:

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾﴾

"Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, 'Aşağılık maymunlar olun' demiştik." (65)

479 A'râf, 7/171.
480 Taberî, 2/16; Kurtubî, 1/372.

1. Cumartesi Yasağını Çiğneyenlerin Cezası

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ} [البقرة: ٦٥] قَالَ: فَهُمْ أَهْلُ أَيْلَةَ، وَهِيَ الْقَرْيَةُ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ. فَكَانَتِ الْحِيتَانُ إِذَا كَانَ يَوْمُ السَّبْتِ، وَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَى الْيَهُودِ أَنْ يَعْمَلُوا فِي السَّبْتِ شَيْئًا، لَمْ يَبْقَ فِي الْبَحْرِ حُوتٌ إِلَّا خَرَجَ حَتَّى يُخْرِجْنَ خَرَاطِيمَهُنَّ مِنَ الْمَاءِ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْأَحَدِ لَزِمْنَ سَفَلَ الْبَحْرِ فَلَمْ يُرَ مِنْهُنَّ شَيْءٌ حَتَّى يَكُونَ يَوْمُ السَّبْتِ. فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ} [الأعراف: ١٦٣] فَاشْتَهَى بَعْضُهُمُ السَّمَكَ، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَحْفِرُ الْحَفِيرَةَ وَيَجْعَلُ لَهَا نَهْرًا إِلَى الْبَحْرِ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ السَّبْتِ فَتَحَ النَّهَرَ، فَأَقْبَلَ الْمَوْجُ بِالْحِيتَانِ يَضْرِبُهَا حَتَّى يُلْقِيَهَا فِي الْحَفِيرَةِ، وَيُرِيدُ الْحُوتُ أَنْ يَخْرُجَ فَلَا يُطِيقَ مِنْ أَجْلِ قِلَّةِ مَاءِ النَّهَرِ، فَيَمْكُثُ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْأَحَدِ جَاءَ فَأَخَذَهُ. فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَشْوِي السَّمَكَ، فَيَجِدُ جَارُهُ رِيحَهُ، فَيَسْأَلُهُ فَيُخْبِرُهُ فَيَصْنَعُ مِثْلَ مَا صَنَعَ جَارُهُ. حَتَّى إِذَا فَشَا فِيهِمْ أَكْلُ السَّمَكِ قَالَ لَهُمْ عُلَمَاؤُهُمْ: وَيْحَكُمْ إِنَّمَا تَصْطَادُونَ السَّمَكَ يَوْمَ السَّبْتِ، وَهُوَ لَا يَحِلُّ لَكُمْ. فَقَالُوا: إِنَّمَا صِدْنَاهُ يَوْمَ الْأَحَدِ حِينَ أَخَذْنَاهُ، فَقَالَ الْفُقَهَاءُ: لَا، وَلَكِنَّكُمْ صِدْتُمُوهُ يَوْمَ فَتَحْتُمْ لَهُ الْمَاءَ فَدَخَلَ؛ فَقَالُوا: لَا. وَعَتَوْا أَنْ يَنْتَهُوا، فَقَالَ بَعْضُ الَّذِينَ نَهَوْهُمْ لِبَعْضٍ: {لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا} [الأعراف: ١٦٤] يَقُولُ: لِمَ تَعِظُونَهُمْ وَقَدْ وَعَظْتُمُوهُمْ فَلَمْ يُطِيعُوكُمْ؟ فَقَالَ بَعْضُهُمْ: {مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ} [الأعراف: ١٦٤] فَلَمَّا أَبَوْا قَالَ الْمُسْلِمُونَ: وَاللَّهِ لَا نُسَاكِنُكُمْ فِي قَرْيَةٍ وَاحِدَةٍ. فَقَسَمُوا الْقَرْيَةَ بِجِدَارٍ، فَفَتَحَ الْمُسْلِمُونَ بَابًا وَالْمُعْتَدُونَ فِي السَّبْتِ بَابًا، وَلَعَنَهُمْ دَاوُدُ. فَجَعَلَ الْمُسْلِمُونَ يَخْرُجُونَ مِنْ بَابِهِمْ وَالْكُفَّارُ مِنْ بَابِهِمْ؛ فَخَرَجَ الْمُسْلِمُونَ ذَاتَ يَوْمٍ وَلَمْ يَفْتَحِ الْكُفَّارُ بَابَهُمْ، فَلَمَّا أَبْطَئُوا عَلَيْهِمْ تَسَوَّرَ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِمُ الْحَائِطَ، فَإِذَا هُمْ قِرَدَةٌ يَثِبُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ، فَفَتَحُوا عَنْهُمْ فَذَهَبُوا فِي الْأَرْضِ. فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عز

وجل: {فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ} [الأعراف: ١٦٦] فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ: {لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ} فَهُمُ الْقِرَدَةُ»

60- Süddî şunları söylemiştir:

"Burada bahsi geçenler Eyle halkıdır. Eyle; deniz kıyısında bir yerleşim yeriydi. Allah Yahudilere cumartesi günü (balık avlama dâhil) çalışmayı (iş yapmayı) haram kılmıştı. Tam o gün denizde ne kadar (büyük) balık varsa gelir hortumunu çıkarırdı. Pazar günü ise suyun dip noktalarına inerlerdi. Böylece bir sonraki cumartesine kadar hiçbir balık görmezlerdi. İşte şu âyet bu olaydan bahsetmektedir:

﴿وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾

"(Ey Muhammed!) Onlara, deniz kıyısında bulunan kent halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk."[481]

İsrâiloğullarından bazılarının canı balık çekmişti. Bunun için bir çukur kazmış ve oradan denize bir kanal açmıştı. Balıklar dalgaların vurması ile kazılan bu kanallara girip daha sonra çukura düşüyordu. Suyu az olduğu için oradan çıkamıyordu. Sonra pazar günü olunca kanalı kazan kişi gelip o balıkları alıyordu. Götürüp evinde kızartınca komşusu balık kokusu alıyor, ona bu balığı nasıl elde ettiğini sorunca adam ona her şeyi anlatıyordu. Sonra bu adam komşusunun yaptığı gibi kendisi de çukur kazıp bir kanal ile onu denize bağlıyordu. Bu durum aralarında yayılıp herkes (cumartesi) aynı işi yapınca âlimleri onları uyarıp şöyle dediler:

'Yazıklar olsun! Sizin cumartesi günü bu şekil davranmanız size helâl değildir.' Yahudiler:

'Hayır, biz bu balıkları pazar günü avlıyoruz' dedi. Âlimler:

481 A'râf 7/163.

'Hayır siz su kanalını açtığınız gün bu balıklar giriyor. Dolayısı ile (cumartesi) avlamış oluyorsunuz!' dedi. Yahudiler:

'Hayır, cumartesi avlamıyoruz' dedi. Böylece yaptıkları yanlışı sonlandırmak yerine yanlışa devam ettiler. İsrâiloğullarından bir grup cumartesi günü avlananları uyarıyordu fakat onların uyarılarını dinlemiyorlardı. Bunların dışında gidişata ses çıkarmayan üçüncü bir grup vardı. Bunlar söz dinlemeyenleri uyardıkları için birinci grubu eleştirip onlara şöyle diyorlardı:

﴿وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾

"Hani onlardan bir topluluk demişti ki: "Siz, Allah'ın helâk edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz?"[482]

Bunun üzerine öğüt verenler şu cevabı verdiler:

﴿مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾

"Rabbinize bir mazeret beyân etmek için, bir de belki Allah'a karşı gelmekten sakınırlar diye (öğüt veriyoruz)."

Kendilerine yapılan nasihati dinlemeyince Müslümanlar onlara şöyle dediler:

'Allah'a yemin olsun ki, biz sizinle aynı yerde yaşamayacağız.' Yaşadıkları köyü bir duvar ile ikiye böldüler. Sonra Müslümanlar kendilerine bir kapı, yasağı çiğneyenler de cumartesi günü başka bir kapı açtılar. Sonra Hz. Dâvûd onlara lânet etti. Artık Müslümanlar kendilerine ait kapıdan yasağı çiğneyenler de diğer kapıdan çıkıyorlardı. Bir ara kâfirler (yasağı çiğneyenler) kapılarını uzun süre açmayınca Müslümanlar merak ettiler. Durumlarını öğrenmek için aradaki duvarın üzerine tırmanıp onlara baktılar. Hepsinin maymuna dönüşmüş olduğunu ve birbirlerinin üzerine zıpladıklarını gördüler. Daha sonra onları yaşadıkları yerden çıkardılar ve maymun şekline dönüşen bu insanlar yeryüzüne dağıldılar. İşte şu âyet bu gerçeğe işaret etmektedir:

482 A'râf 7/164.

﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾

"Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara 'aşağılık maymunlar olun' dedik."[483]

Bu hakikate işaret eden bir diğer âyet şudur:

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَاءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾

'İsrâiloğullarından inkâr edenler, Dâvûd ve Meryem oğlu Îsâ diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü.'[484]"[485]

Bakara 66:

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

"Biz bunu (maymunlaşmış insanları), hadiseyi bizzat görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi, muttakîler için de bir öğüt vesilesi kıldık." (66)

1. Maymuna Dönüştürme Cezası Kimler İçin İbrettir?

[حَدَّثَنِي بِهِ، مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا} [البقرة: ٦٦] قَالَ: أَمَّا مَا بَيْنَ يَدَيْهَا: فَمَا سَلَفَ مِنْ عَمَلِهِمْ {وَمَا خَلْفَهَا} [البقرة: ٦٦] فَمَنْ كَانَ بَعْدَهُمْ مِنَ الْأُمَمِ أَنْ يَعْصُوا فَيَصْنَعَ اللَّهُ بِهِمْ مِثْلَ ذَلِكَ «أَمَّا {وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ} [البقرة: ٦٦] فَهُمْ أُمَّةُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

61- Süddî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın, ﴿لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا﴾ ***'li mâ beyne yedeyhâ'*** ifadesi önceki amelleridir. ﴿وَمَا خَلْفَهَا﴾ ***'ve mâ halfehâ'*** ifadesi ise, kendilerinden sonra gelecek ümmetlerdir. İsyan etmemeleri, yoksa

483 A'râf 7/166.
484 Mâide, 5/78.
485 Taberî, 2/172; İbn Kesîr, 1/106.

onlara da bunun bezerinin yapılacağı mesajı verilmiştir. Allah Teâlâ'nın ﴿وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾ ***'ve mev'ızaten li'l-müttakîn'*** sözünde bahsedilenler Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetidir."

Bakara 67:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا
هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾

"Hani Mûsâ kavmine, 'Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor' demişti. Onlar da, 'Sen bizimle alay mı ediyorsun?' demişlerdi. Mûsâ, 'Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım' demişti." (67)

1. Sığır Kesilme Emrinin Hikayesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً} [البقرة: ٦٧] قَالَ: كَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُكْثِرًا مِنَ الْمَالِ، وَكَانَتْ لَهُ ابْنَةٌ وَكَانَ لَهُ ابْنُ أَخٍ مُحْتَاجٌ. فَخَطَبَ إِلَيْهِ ابْنُ أَخِيهِ ابْنَتَهُ فَأَبَى أَنْ يُزَوِّجَهُ إِيَّاهَا، فَغَضِبَ الْفَتَى وَقَالَ: وَاللَّهِ لَأَقْتُلَنَّ عَمِّي وَلَآخُذَنَّ مَالَهُ وَلَأَنْكِحَنَّ ابْنَتَهُ وَلَآكُلَنَّ دِيَتَهُ. فَأَتَاهُ الْفَتَى وَقَدْ قَدِمَ تُجَّارٌ فِي بَعْضِ أَسْبَاطِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَقَالَ: يَا عَمِّ انْطَلِقْ مَعِي فَخُذْ لِي مِنْ تِجَارَةِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَعَلِّي أُصِيبُ مِنْهَا، فَإِنَّهُمْ إِذَا رَأَوْكَ مَعِي أَعْطَوْنِي. فَخَرَجَ الْعَمُّ مَعَ الْفَتَى لَيْلًا، فَلَمَّا بَلَغَ الشِّيخُ ذَلِكَ السِّبْطَ قَتَلَهُ الْفَتَى ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ. فَلَمَّا أَصْبَحَ جَاءَ كَأَنَّهُ يَطْلُبُ عَمَّهُ، كَأَنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ هُوَ فَلَمْ يَجِدْهُ، فَانْطَلَقَ نَحْوَهُ فَإِذَا هُوَ بِذَلِكَ السِّبْطِ مُجْتَمِعِينَ عَلَيْهِ، فَأَخَذَهُمْ وَقَالَ: قَتَلْتُمْ عَمِّي فَأَدُّوا إِلَيَّ دِيَتَهُ. وَجَعَلَ يَبْكِي وَيَحْثُو التُّرَابَ عَلَى رَأْسِهِ وَيُنَادِي وَاعَمَّاهُ. فَرَفَعَهُمْ إِلَى مُوسَى، فَقَضَى عَلَيْهِمْ بِالدِّيَةِ، فَقَالُوا لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ادْعُ لَنَا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُ مَنْ صَاحِبُهُ فَيُؤْخَذَ صَاحِبُ الْجَرِيمَةِ، فَوَاللَّهِ إِنَّ دِيَتَهُ عَلَيْنَا لَهَيِّنَةٌ، وَلَكِنَّا نَسْتَحِي أَنْ نُعَيَّرَ بِهِ. فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ} [البقرة: ٧٢]

فَقَالَ لَهُمْ مُوسَى: {إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً} [البقرة: ٦٧] قَالُوا: نَسْأَلُكَ عَنِ الْقَتِيلِ وَعَمَّنْ قَتَلَهُ وَتَقُولُ اذْبَحُوا بَقَرَةً، أَتَهْزَأُ بِنَا؟ قَالَ مُوسَى: {أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ} [البقرة: ٦٧] . قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَلَوِ اعْتَرَضُوا بَقَرَةً فَذَبَحُوهَا لَأَجْزَأَتْ عَنْهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ شَدَّدُوا وَتَعَنَّتُوا مُوسَى، فَشَدَّدَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ؛ فَقَالُوا: {ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ} [البقرة: ٦٨] وَالْفَارِضُ: الْهَرِمَةُ الَّتِي لَا تَلِدُ، وَالْبِكْرُ: الَّتِي لَمْ تَلِدْ إِلَّا وَلَدًا وَاحِدًا، وَالْعَوَانُ: النِّصْفُ الَّتِي بَيْنَ ذَلِكَ الَّتِي قَدْ وَلَدَتْ وَوَلَدَ وَلَدُهَا، فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ {قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ} [البقرة: ٦٩] قَالَ: تُعْجِبُ النَّاظِرِينَ: {قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا} [البقرة: ٧١] مِنْ بَيَاضٍ وَلَا سَوَادٍ وَلَا حُمْرَةٍ {قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ} [البقرة: ٧١] فَطَلَبُوهَا فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهَا. وَكَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ أَبَرِّ النَّاسِ بِأَبِيهِ وَإِنَّ رَجُلًا مَرَّ بِهِ مَعَهُ لُؤْلُؤٌ يَبِيعُهُ، فَكَانَ أَبُوهُ نَائِمًا تَحْتَ رَأْسِهِ الْمِفْتَاحُ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: تَشْتَرِي مِنِّي هَذَا اللُّؤْلُؤَ بِسَبْعِينَ أَلْفًا؟ فَقَالَ لَهُ الْفَتَى: كَمَا أَنْتَ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ أَبِي فَآخُذَهُ بِثَمَانِينَ أَلْفًا. فَقَالَ لَهُ الْآخَرُ: أَيْقِظْ أَبَاكَ وَهُوَ لَكَ بِسِتِّينَ أَلْفًا. فَجَعَلَ التَّاجِرُ يَحُطُّ لَهُ حَتَّى بَلَغَ ثَلَاثِينَ أَلْفًا، وَزَادَ الْآخَرُ عَلَى أَنْ يَنْتَظِرَ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ أَبُوهُ حَتَّى بَلَغَ مِائَةَ أَلْفٍ. فَلَمَّا أَكْثَرَ عَلَيْهِ قَالَ: لَا وَاللَّهِ لَا أَشْتَرِيهِ مِنْكَ بِشَيْءٍ أَبَدًا، وَأَبَى أَنْ يُوقِظَ أَبَاهُ. فَعَوَّضَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ اللُّؤْلُؤَ أَنْ جَعَلَ لَهُ تِلْكَ الْبَقَرَةَ، فَمَرَّتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ يَطْلُبُونَ الْبَقَرَةَ، فَأَبْصَرُوا الْبَقَرَةَ عِنْدَهُ، فَسَأَلُوهُ أَنْ يَبِيعَهُمْ إِيَّاهَا بَقَرَةً بِبَقَرَةٍ فَأَبَى، فَأَعْطَوْهُ ثِنْتَيْنِ فَأَبَى، فَزَادُوهُ حَتَّى بَلَغُوا عَشْرًا فَأَبَى، فَقَالُوا: وَاللَّهِ لَا نَتْرُكُكَ حَتَّى نَأْخُذَهَا مِنْكَ. فَانْطَلَقُوا بِهِ إِلَى مُوسَى، فَقَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا وَجَدْنَا الْبَقَرَةَ عِنْدَ هَذَا فَأَبَى أَنْ يُعْطِيَنَاهَا، وَقَدْ أَعْطَيْنَاهُ ثَمَنًا. فَقَالَ لَهُ مُوسَى: أَعْطِهِمْ بَقَرَتَكَ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَحَقُّ بِمَالِي. فَقَالَ: صَدَقْتَ، وَقَالَ لِلْقَوْمِ: أَرْضُوا صَاحِبَكُمْ. فَأَعْطَوْهُ وَزْنَهَا ذَهَبًا فَأَبَى، فَأَضْعَفُوا لَهُ مِثْلَ مَا أَعْطَوْهُ وَزْنَهَا

حَتَّى أَعْطُوهُ وَزْنَهَا عَشْرَ مَرَّاتٍ، فَبَاعَهُمْ إِيَّاهَا وَأَخَذَ ثَمَنَهَا. فَقَالَ: اذْبَحُوهَا. فَذَبَحُوهَا، فَقَالَ: اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا. فَضَرَبُوهُ بِالْبَضْعَةِ الَّتِي بَيْنَ الْكَتِفَيْنِ فَعَاشَ، فَسَأَلُوهُ: مَنْ قَتَلَكَ؟ فَقَالَ لَهُمْ: ابْنُ أَخِي قَالَ: أَقْتُلُهُ وَآخُذُ مَالَهُ وَأَنْكِحُ ابْنَتَهُ. فَأَخَذُوا الْغُلَامَ فَقَتَلُوهُ»

62- Süddî şöyle demiştir: "İsrâiloğullarından birisi epeyce zengindi. Bu adamın bir kızı vardı. Aynı şekilde kardeşinin oğlu fakir bir genç vardı. Bu genç amcasından kızını istedi fakat amcası kabul etmedi. Bunun üzerine öfkelenen genç şöyle dedi:

'Allah'a yemin olsun amcamı öldürüp malını alacağım, kızı ile evlenip suçu başkalarına üzerine atarak diyetini de yiyeceğim.' Ticaret için İsrâiloğullarından bazı tüccarlar gelmişlerdi. Bu durumu fırsat bilen bu genç adam amcasının yanına gidip şöyle dedi:

'Amca! Benimle birlikte gelip bu gelen tüccarların mallarından bir şeyler almam hususunda yanımda görün. Seni görürlerse bana rahatlıkla mal verirler. Bu sayede büyük bir kazanç elde ederim.' Yaşlı amcası geceleyin onunla birlikte bu tüccarların yanına giderken genç adam onu (onlara yakın bir noktada) öldürdü. Sonra amcasının ailesinin yanına geldi. Sabahleyin sanki nerde olduğunu bilmiyormuş gibi amcasını aramaya başladı ve onu bulamadı. Sonra öldürdüğü noktaya gitti ve tüccarların onun cesedinin üzerinde toplandığını gördü. Onları suçlayarak şöyle demeye başladı:

'Amcamı siz öldürdünüz çabuk bana diyetini veriniz!' Bu arada bir yandan ağlıyor bir yandan da başına toprak atıp 'ah amcam, vah amcam' diye bağırıyordu. Tüccarları Hz. Mûsâ'nın yanına götürdüler ve Hz. Mûsâ diyet ödemelerine hükmetti. Tüccarlar Hz. Mûsâ'ya şöyle dediler:

'Ey Allah'ın Peygamberi, Allah'a dua et gerçek katili ortaya çıkarsın bu adamın diyetini ödemek bizim için basit bir şeydir fakat biz birisini öldürme ile suçlanmaktan hayâ ederiz.' İşte Kur'ân'ın şu âyeti bu olaya işaret etmektedir:

﴿وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾

'Hani, bir adamı öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı.'[486]

486 Bakara, 2/72.

Mûsâ onlara şöyle dedi:

﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً﴾

'Hani Mûsâ kavmine, 'Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor' demişti.'[487] İsrâiloğulları:

'Biz senden katili bulmanı istiyoruz sen bize inek kesmemizi söylüyorsun! Sen bizimle alay mı ediyorsun?' Mûsâ:

﴿قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾

'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım'[488] dedi. İsrâiloğulları:

﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ قَالَ اِنَّهٗ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ ۚ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ ۚ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ﴾

'Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın' dediler. Mûsâ şöyle dedi: Rabbim diyor ki: O ne yaşlı ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolunduğunuz işi yapın.'[489]

Âyette geçen ﴿فَارِضٌ﴾ ***'fâridun"*** ifadesi 'doğum yapmayan' yaşlı anlamındadır. Yine âyette geçen ﴿بِكْرٌ﴾ ***'bikrun'*** ifadesi 'tek yavru doğuran' anlamındadır. Yine ﴿عَوَانٌ﴾ ***'avânün'*** ifadesi ise 'iki şeyin ortası' anlamına gelmektedir. Dolayısı ile yavrusunu doğurmuş bir inekten bahsedilmektedir. İsrâiloğulları,

﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا ۚ وَاِنَّآ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ﴾

'Onlar, 'Bizim için Rabbine dua et de rengi neymiş, açıklasın' dediler.'[490] Mûsâ:

﴿قَالَ اِنَّهٗ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۚ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا﴾

'Rabbim şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası bulunmayan bir

487 Bakara, 2/67.
488 Bakara, 2/67.
489 Bakara, 2/68.
490 Bakara, 2/69.

inektir'[491] dedi. Yani içinde sarıdan başka 'siyah, beyaz veya kırmızı' bir renk yoktur. Bu kadar açıklamadan sonra İsrâiloğulları şöyle dediler:

﴿قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ﴾

'İşte şimdi (bütün vasıflarını anlatmakla) gerçeği ortaya koydun.'[492]

Bu vasıfta bir sığır aradılar fakat onu almaya güçleri yetmedi. İsrâiloğullarından birisi babasına karşı son derece saygı ve hürmet besliyordu. Bir gün babası başının altında anahtar ile uyurken oradan inci satan bir tüccar geçti. Tüccar:

'Sana bu inciyi yetmiş bine satarım' dedi. Adam:

'Babamın uyanmasını beklerseniz ben onu sizden seksen bine alırım' dedi. Sonra bir başkası devreye girip şöyle dedi:

'Babanı hemen uyandırırsan sana altmış bine satarım.' Adam kabul etmeyince tüccarlar fiyatı otuz bine kadar indirdiler. Sonra bir başka tüccar babasının uyanmasını bekleyeceğini fakat inciyi yüz bine satacağını söyledi. Bunun üzerine adam şöyle dedi: Adam:

'Hayır, Allah'a yemin ederim ki babamı uyandırmayacağım ve sizden asla bir şey almayacağım' dedi. Bunun üzerine (babasını uyandırıp rahatsız etmediği için) Allah o incinin yerine ineğini (olduğundan kat kat daha) değerli kıldı. İsrâiloğulları Hz. Mûsâ'nın tarif ettiği ineği ararken bu adamın yanında olduğunu gördüler. Kendisinden bu ineği başka bir ineğe karşılık olarak onlara satmasını (takas etmesin) istediler. Fakat adam bunu kabul etmedi. Sonra karşılığında iki inek vermeyi teklif ettiler. Adam kabul etmeyince sayıyı artırdılar ve nihayet on inek vermeyi teklif ettiler. Sonra şöyle dediler:

'Bu ineği almadıkça seni bırakmayız.' Sonra Hz. Mûsâ'nın yanına gidip şöyle dediler:

'Ey Allah'ın Peygamberi, tarif ettiğin ineği bu adamın yanında bulduk fakat parasını vermemize rağmen ineği bize satmıyor.' Mûsâ:

'Onlara ineğini sat' dedi. Adam:

---

491 Bakara, 2/70.
492 Bakara, 2/70.

'Ey Allah'ın Peygamberi, malım hususunda söz sahibi benim' dedi. Mûsâ:

'Doğru söylersin' dedi. Sonra ineği almak isteyenlere döndü ve şöyle dedi:

'Adamı istediği fiyat hususunda razı edip ineğini alın.' Kendisine ineğin derisini dolduracak kadar altın teklif ettiler fakat adam kabul etmedi. Sonra bunun iki kat fazlasını teklif ettiler yine kabul etmedi. Nihayet ineğin ağırlığının on katı altın teklif ettiler ve adam ineğini satmayı kabul etti. Sonra Mûsâ onlara ineği kesmelerini ve etini ölen adama vurmalarını söyledi. Omuz kısmından bir et parçasını adama vurunca adam dirildi ve ona,

'Seni kim öldürdü' dediler? Adam:

'Yeğenim (kardeşimin oğlu) öldürdü' dedi. Yeğeni:

'Onu öldürdüm, malını aldım ve kızı ile evlendim' dedi. Sonra yeğenini alıp (kısas gereği) öldürdüler.

Âyette geçen ﴿فَاقِعٌ لَوْنُهَا﴾ ***"fâkı'un levnühâ"*** ifadesi 'parlak' anlamındadır."[493]

Bakara 68:

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ
وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾

"'Bizim adımıza Rabbine dua et de onun nasıl olduğunu bize açıklasın' dediler. Mûsâ dedi ki: 'Allah şöyle buyuruyor: 'O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.' Haydi, size emredileni yapın.'" (68)

493 Taberî, 2/177, 178; İbn Kesîr, 1/110. İbn Kesîr bu hususta şunları söylemiştir: "Ubeyde, Ebu'l-Âliyye, Süddî ve daha başkalarının nakletmiş olduğu bu tür rivâyetler âlimler arasında ihtilaflı bir konudur. Zahir görüşe göre İsrâiloğullarına ait kitaplardan alıntı yapılmıştır. Bu tür şeyler nakledilmesi caiz olan rivâyetler sınıfındandır. Ancak kesinlikle doğrudur veya kesinlikle yalandır demeyi gerektiren bir delil yoktur. Bu özelliğinden dolayı bize göre sadece hakikat ile örtüşenler dikkate alınıp değerlendirilir. Doğrusunu Allah bilir."

Bakara 69:

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا
بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾

"Onlar, 'Bizim için Rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın' dediler. Mûsâ, 'O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak' dedi." (69)

1. ﴿تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾ "tesürru'n-nâzırîne" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{تَسُرُّ النَّاظِرِينَ} [البقرة: ٦٩] قَالَ: تُعْجِبُ النَّاظِرِينَ»

63- Süddî şöyle demiştir: "﴿تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾ ***'tesürru'n-nâzırîne'*** ifadesi, 'bakanları şaşırtan' anlamındadır."[494]

Bakara 70:

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ
عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

"Yine, 'Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilemez geldi; inşallah doğrusunu buluruz' dediler." (70)

Bakara 71:

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا
شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

"Mûsâ, 'Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O, henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası

494 Taberî, 2/201-202; İbn Kesîr, 1/111.

bulunmayan bir inektir.' 'İşte şimdi doğrusunu anlattın' dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama az daha (bunu) yapmayacaklardı." (71)

Bakara 72:

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

"Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Hâlbuki Allah sakladığınızı ortaya çıkaracaktı." (72)

Bakara 73:

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

"Sonra '(Kesilen ineğin) bir parçasıyla ölüye vurun' dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini gösterir." (73)

Bakara 74:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

"Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fışkırır; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir." (74)

Bakara 75:

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

"Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden birtakımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi" (75)

1. Tahrif Ettikleri Şey Neydi?

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا، لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ} [البقرة: ٧٥] قَالَ: هِيَ التَّوْرَاةُ حَرَّفُوهَا»

64- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ﴾ ***"sonra onu tahrif ederlerdi"*** sözüyle ilgili şunları söylemiştir: "Burada kast olunan Tevrat'tır dolayısı ile Tevrat'ı tahrif etmişlerdir."[495]

Bakara 76:

وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّۚ وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُٓوا اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَٓاجُّوكُمْ بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

"Onlar iman edenlerle karşılaşınca, 'İman ettik' derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da 'Rabbinizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın size açtıklarını onlara söylüyorsunuz? Akıl erdiremiyor musunuz?' derler." (76)

1. Allah'ın Açtığı Şeyle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى: قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ} [البقرة: ٧٦] مِنَ الْعَذَابِ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ؟ هَؤُلَاءِ نَاسٌ مِنَ الْيَهُودِ آمَنُوا ثُمَّ نَافَقُوا، فَكَانُوا يُحَدِّثُونَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْعَرَبِ بِمَا عُذِّبُوا بِهِ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ مِنَ الْعَذَابِ لِيَقُولُوا نَحْنُ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْكُمْ، وَأَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنْكُمْ؟»

---

495 Taberî, 2/ 246; Kurtubî, 1/ 386; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr;* 1/103; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 1/81.

65- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَتَحَ اللهُ عَلَيْكُمْ﴾ ***"Allah'ın size açtıklarını"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Bunlar Yahudilerden oluşan bir grup insandır. İman edip ardından münafık oldular. Araplardan mü'min olanlara azaba uğradıkları şeyleri anlatıyorlardı. Bunun üzerine bir kısmı diğerlerine, 'Onlara Allah'ın size açtığı azabı, 'Biz Allah'a sizden daha sevimliyiz; biz Allah katında sizden daha değerliyiz' desinler diye mi anlatıyorsunuz' dedi."[496]

Bakara 77:

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

"Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açıkça yaptıklarını da Allah bilmektedir." (77)

Bakara 78:

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

"İçlerinde bir takım ümmîler vardır ki, Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar." (78)

Bakara 79:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

"Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değişmek için, 'Bu, Allah'ın katındandır' derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların haline! Vay kazandıklarından dolayı onların haline!" (79)

---

496 Taberî, 2/ 250-2532; Kurtubî, 1/ 399; İbn Kesîr, 1/115; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/81; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1/103.

1. Yahudilerin Elleriyle Yazdıkları Kitap

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا} [البقرة: ٧٩] قَالَ: كَانَ نَاسٌ مِنَ الْيَهُودِ كَتَبُوا كِتَابًا مِنْ عِنْدِهِمْ يَبِيعُونَهُ مِنَ الْعَرَبِ، وَيُحَدِّثُونَهُمْ أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَأْخُذُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا»

66- Süddî şunları söylemiştir: "Yahudilerden bazıları kitap yazıp Araplara satarlardı. Karşılığında onlardan bir şey almak için bunun Allah katından olduğunu söylerlerdi."[497]

Bakara 80:

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

"İsrâiloğullar, 'Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır' dediler. De ki (onlara): 'Siz Allah katından bir söz mü aldınız (ki Allah sözünden caymaz), yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?'" (80)

1. Yahudilerin, Kendilerine Ateşin Sayılı Günler Dokunacağı İddiaları

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً} [البقرة: ٨٠] قَالَ: قَالَتِ الْيَهُودُ: إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلَنَا النَّارَ فَنَمْكُثُ فِيهَا أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، حَتَّى إِذَا أَكَلَتِ النَّارُ خَطَايَانَا وَاسْتَنْقَتْنَا، نَادَى مُنَادٍ: أَخْرِجُوا كُلَّ مَخْتُونٍ مِنْ وَلَدِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَلِذَلِكَ أَمَرَنَا أَنْ نَخْتَتِنَ. قَالُوا: فَلَا يَدَعُونَ مِنَّا فِي النَّارِ أَحَدًا إِلَّا أَخْرَجُوهُ»

497 Taberî, 2/ 270; İbn Kesîr, 1/117; Suyûtî, 1/83.

67- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir:

"Yahudiler şöyle dediler: 'Allah bizi cehenneme koyacak fakat biz orada sadece kırk gün kalacağız. Cehennem ateşi günahımızı yiyip bizi temizledikten sonra bir münadi şöyle diyecek: İsrâiloğullarından sünnetli olan herkesi ateşten çıkartın. Bundan dolayı bize sünnet olmamız emredilmiştir.' Yine onlar şöyle demişlerdir: 'Bizden tek bir kişi dahi kalmayacak şekilde herkesi cehennemden çıkartacaklar.'

Yahudiler bu hususta istediklerini söyledikten sonra Allah onlara, ﴿وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ***'Uydurdukları şeyler dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır'*** buyurdu, sonra şu hakikati haber verip, ﴿بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً﴾ ***'Hayır! Kim bir kötülük eder de ...'*** dedi."[498]

Bakara 81:

بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾

"Hayır! Kim bir kötülük işler de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte bu kimseler cehennemliktirler; onlar orada ebedî olarak kalırlar." (81)

1. Kötülüğü Kendisini Kuşatanın Cezası

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً} [البقرة: ٨١] أَمَّا السَّيِّئَةُ فَهِيَ الذُّنُوبُ الَّتِي وَعَدَ عَلَيْهَا النَّارَ»

68- Süddî şöyle demiştir: "Kötülük, Allah'ın cehennem ile tehdit ettiği günahlardır. Allah Teâlâ'nın, ﴿وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ﴾ ***'kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa'*** sözü, kişinin tevbe etmediği halde ölmesidir.

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ} [البقرة: ٨١] لَا يَخْرُجُونَ مِنْهَا أَبَدًا»

498 Taberî, 2/275, 278, 279.

69- Süddî şöyle demiştir; "Allah'ın, ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ***'hüm fîhâ hâlidûne'*** sözü ise, 'oradan ebediyen çıkmayacaklar' demektir."[499]

Bakara 82:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

"İman edip yararlı iş yapanlara gelince onlar da cennetliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar." (82)

Bakara 83:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

"Bir zamanlar biz İsrâiloğullarından, 'Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin' diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz." (83)

Bakara 84:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ
مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

"Ey İsrâiloğulları! Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmiştiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz." (84)

499 Taberî, 2/ 281-287.

1. Yahudilerin Birbirleriyle Savaşıp Ardından Esirlerini Birlikte Kurtarmaları

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ} [البقرة: ٨٤] قَالَ: إِنَّ اللَّهَ أَخَذَ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي التَّوْرَاةِ أَنْ لَا يَقْتُلَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، وَأَيُّمَا عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ وَجَدْتُمُوهُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَاشْتَرُوهُ بِمَا قَامَ ثَمَنَهُ فَأَعْتِقُوهُ. فَكَانَتْ قُرَيْظَةُ حُلَفَاءَ الْأَوْسِ، وَالنَّضِيرُ حُلَفَاءَ الْخَزْرَجِ، فَكَانُوا يَقْتَتِلُونَ فِي حَرْبِ سُمَيْرٍ، فَتُقَاتِلُ بَنُو قُرَيْظَةَ مَعَ حُلَفَائِهَا النَّضِيرَ وَحُلَفَاءَهَا. وَكَانَتِ النَّضِيرُ تُقَاتِلُ قُرَيْظَةَ وَحُلَفَاءَهَا فَيَغْلِبُونَهُمْ، فَيُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ وَيُخْرِجُونَهُمْ مِنْهَا، فَإِذَا أُسِرَ الرَّجُلُ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ كِلَيْهِمَا جَمَعُوا لَهُ حَتَّى يَفْدُوهُ، فَتُعَيِّرُهُمُ الْعَرَبُ بِذَلِكَ، وَيَقُولُونَ: كَيْفَ تُقَاتِلُونَهُمْ وَتَفْدُونَهُمْ؟ قَالُوا: إِنَّا أُمِرْنَا أَنْ نَفْدِيَهُمْ وَحُرِّمَ عَلَيْنَا قِتَالُهُمْ، قَالُوا: فَلِمَ تُقَاتِلُونَهُمْ؟ قَالُوا: إِنَّا نَسْتَحْيِي أَنْ تُسْتَذَلَّ حُلَفَاؤُنَا. فَذَلِكَ حِينَ عَيَّرَهُمْ جَلَّ وَعَزَّ فَقَالَ: {ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ} [البقرة: ٨٥]»

70- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah Tevrat'ta İsrâiloğullarından birbirini öldürmemeleri hususunda söz almıştı. Yine kendilerinden (yani İsrâiloğullarından) bir köle veya cariye ile karşılaşmaları durumunda onu satın alıp azat etmelerini emretmişti.[500] Benî Kurayza Yahudileri Evslilerle, Benî Nadîr Yahudileri Hazreclilerle müttefik idiler. Sümeyir Savaşı'nda birbirleri ile savaşıyorlardı.[501] Evsliler, Kurayzaoğullarına, Hazrecliler Nadîroğullarına yardım ediyordu. Nadîroğulları Kurayzaoğulları ve müttefikleri ile savaşıp onlara galip gelince evlerini yıkıp onları oradan çıkartıyordu. Her iki Yahudi kesiminden birisi esir edildiğinde onun için para toplayıp fidye ile esaretten kurtarıyorlardı. Bu şekil davranmalarından dolayı Araplar onları ayıplayıp şöyle diyorlardı:

---

500 Taberî, 2/306; Âlûsî, 1/258.

501 Sümeyr Savaşı: Cahiliye döneminde Evs ve Hazreç arasında meydana gelen savaştır. Sümeyir Amr b. Avf oğullarından bir adamın ismidir. Bkz. Taberî, 2/306.

'Böyle bir şey nasıl olabilir? Hem onlarla savaşıyorsunuz hem de esir düştüklerinde onları kurtarmak için para (mal) topluyorsunuz?!' Yahudiler,

'Aslında onlarla savaşmak bize haram kılındı fakat esir düştüklerinde onları esaretten kurtarmakla emrolunduk' dediler. Araplar,

'O zaman niye onlarla savaşıyorsunuz?' dedi. Yahudiler,

'Müttefiklerimizin zelil düşmesinden utanıyoruz!' dedi. Allah onları bu yaptıkları şeyler nedeni ile ayıplayarak, ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ﴾ ***'Ama siz, (verdiğiniz sözün tersine) birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkaran, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?'***[502] buyurdu."[503]

Bakara 85:

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

"Bu misakı kabul eden sizler, (verdiğiniz sözün tersine) birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık; kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir." (85)

502 Bakara, 2/85.
503 Taberî, 2/306-307.

Bakara 86:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

"İşte onlar, ahirete karşılık dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir." (86)

Bakara 87:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا
تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

"Andolsun biz Mûsâ'ya kitabı verdik. Ondan sonra da art arda peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu Îsâ'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklendiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz, doğru değil mi?" (87)

1. Rûhu'l-Kudüs'ün Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «الْقُدُسُ: الْبَرَكَةُ

71- Süddî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın, ﴿رُوحِ﴾ ***'rûh'*** sözü Cibrîl'dir (a.s.). ﴿الْقُدُسِ﴾ ***'el-kudüs'*** ise berekettir."[504]

Bakara 88:

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

"Kalplerimiz perdelidir, dediler. Hayır; küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar." (88)

504 Taberî, 2/320; Suyûtî, 1/86.

1. Yahudilerin Kalplerinin Perdeli Olduğunu Söylemeleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ} [البقرة: ٨٨] قَالَ: يَقُولُونَ: عَلَيْهَا غِلَافٌ وَهُوَ الْغِطَاءُ»

72- Süddî şöyle demiştir: "Kalplerinin üzerinde bir örtü olduğunu söylüyorlar."[505]

Bakara 89:

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

"Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'ân) gelince onu inkâr ettiler. Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun." (89)

1. Yahudilerin Bildikleri Halde Kitabı İnkârları

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ} [البقرة: ٨٩] قَالَ: كَانَتِ الْعَرَبُ تَمُرُّ بِالْيَهُودِ فَيُؤْذُونَهُمْ، وَكَانُوا يَجِدُونَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي التَّوْرَاةِ، وَيَسْأَلُونَ اللَّهَ أَنْ يَبْعَثَهُ فَيُقَاتِلُوا مَعَهُ الْعَرَبَ؛ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُحَمَّدٌ كَفَرُوا بِهِ حِينَ لَمْ يَكُنْ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ»

73- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunu nakleder: "Araplar Yahudilerin yanından geçer ve onları rahatsız ederlerdi. Yahudiler Tevrat'ta Muhammed ismini görür, emrinde (komutasında) müşrik Araplarla savaşmak

505 Taberî, 2/327- 335.

için Allah'tan bir an önce onu göndermesini isterlerdi. Ancak bekledikleri peygamber gelince (kendilerinden olmadığı için) onu inkâr ettiler."[506]

Bakara 90:

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾

"Karşılığında nefislerini sattıkları şeyi kıskançlıkları sebebiyle Allah'ın, kullarından dilediğine lütfuyla indirdiği vahyi inkâr etmeleri ne kötüdür! Bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. İnkâr edenlere alçaltıcı bir azap vardır." (90)

1. ﴿اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ﴾ "işterav bihî enfüsehüm" İfadesi

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَةَ ثنا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ[عَنِ السُّدِّيِّ: بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ قَالَ: بَاعُوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ

74- Süddî, âyetin ﴿اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ﴾ ***"işterav bihî enfüsehüm"*** kesitini "nefislerini sattılar" olarak tefsir etmiştir.

2. ﴿بَغْيًا﴾ "bağyen" İfadesi

}حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{بَغْيًا} [البقرة: ٩٠] قَالَ: بَغَوْا عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَسَدُوهُ، وَقَالُوا: إِنَّمَا كَانَتِ الرُّسُلُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَمَا بَالُ هَذَا مِنْ بَنِي إِسْمَاعِيلَ. فَحَسَدُوهُ أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ»

75- Yine âyette geçen ﴿بَغْيًا﴾ ***"bağyen"*** ifadesi için şöyle demiştir: "Yahudiler Muhammed'e (s.a.v.) haksızlık edip onu kıskandılar. Onlar şöyle diyorlardı: 'Peygamberler hep İsrâiloğullarından gelirdi ne oldu da bu

506 Taberî, 2/335; İbn Kesîr, 1/123; Âlûsî, 1/263.

İsmâiloğullarından geldi?' Onu kıskanıp Allah'ın kendi fazlı ile dilediği kuluna peygamberlik vermesini hazmedemediler."

3. Gazap Üzerine Gazapla Kastedilen

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ فباؤ بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ أَمَّا الْغَضَبُ الأَوَّلُ: فَهُوَ حِينَ غَضِبَ عَلَيْهِمْ فِي الْعِجْلِ. وَأَمَّا الْغَضَبُ الثَّانِي: فَغَضِبَ عَلَيْهِمْ حِينَ كَفَرُوا بِمُحَمَّدٍ- صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

76- ﴿فَبَاؤُ بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ﴾ ***"Gazap üstüne gazaba uğradılar"*** ifadesinde geçen birinci gazap buzağıyı ilah edindikleri esnada üzerlerine inen gazaptır, ikincisi ise Muhammed (sav)'i inkâr ettiklerinde inen gazaptır.

Bakara 91:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾

"Kendilerine, 'Allah'ın indirdiğine iman edin' denilince, 'Biz sadece bize indirilene inanırız' derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Rasûlüm!) Onlara de ki: 'Şayet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?'" (91)

1. Kur'ân'ın Musaddık Oluşu

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ} [البقرة: ٩١] وَهُوَ الْقُرْآنُ «يَقُولُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ} [البقرة: ٩١] . وَإِنَّمَا قَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ} [البقرة: ٩١] لِأَنَّ كُتُبَ اللَّهِ يُصَدِّقُ بَعْضُهَا بَعْضًا؛ فَفِي الْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ مِنَ الْأَمْرِ بِاتِّبَاعِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْإِيمَانِ بِهِ وَبِمَا جَاءَ بِهِ، مِثْلُ الَّذِي مِنْ ذَلِكَ فِي تَوْرَاةِ مُوسَى عليه السلام؛ فَلِذَلِكَ قَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ لِلْيَهُودِ إِذْ خَبَّرَهُمْ عَمَّا وَرَاءَ

كِتَابِهِمُ الَّذِي أَنْزَلَهُ عَلَى مُوسَى صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ مِنَ الْكُتُبِ الَّتِي أَنْزَلَهَا إِلَى أَنْبِيَائِهِ: إِنَّهُ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِلْكِتَابِ الَّذِي مَعَهُمْ، يَعْنِي أَنَّهُ لَهُ مُوَافِقٌ فِيمَا الْيَهُودُ بِهِ مُكَذِّبُونَ

77- Süddî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın, ﴿بِمَا وَرَاءَهُ﴾ ***'onun dışındakileri'*** sözünden maksat Kur'ân'dır. Allah Teâlâ onunla ilgili, ﴿وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ﴾ ***'Hâlbuki o, ellerinde bulunanı (Tevrat'ı) tasdik eden hak bir kitaptır'*** buyuruyor. Yâdı yüce Allah'ın, ***'ellerinde bulunanı tasdik eden'*** demesi, Allah'ın kitaplarının birbirini tasdik edici nitelikte olmasındandır. Dolayısıyla İncil'de ve Kur'ân'da Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve onun getirdiklerine tâbi olunmasına dair emir, Hz. Mûsâ'nın Tevrat'ındaki emirle benzerdir. Bu nedenle Allah Teâlâ Yahudilere, onlara Mûsâ'ya indirdiği kitabın dışındaki nebîlerine indirmiş olduğu kitaplardan haber verdiğinde, onların, kendilerinin yanındaki kitabı tasdik eden, yani Yahudilerin aslında yalanlamış olduğu şeylerde ona uyumlu hak bir kitap olduğunu söylemiştir."[507]

2. Kur'ân'ın Son Kitap Oluşu

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ} [البقرة: ٩١] وَهُوَ الْقُرْآنُ»

78- Şevkânî Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿بِمَا وَرَاءَهُ﴾ ***"onun dışındakileri"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Kastedilen Kur'ân'dır. O, bütün kitapların arkasından gelmiştir."[508]

3. Yahudilerin Sadece Kendilerine İndirilene İnanma İsteklerine Cevap

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ وَهُوَ يُعَيِّرُهُمْ، يَعْنِي الْيَهُودَ: {فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ} [البقرة: ٩١]»

79- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât b. Nasr kanalı ile Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah Yahudileri yaptıklarından

507 Taberî, 2/ 275-279.
508 Şevkânî, 1/114.

dolayı ayıplayıp, ﴿قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ ***'De ki: Eğer inanan kimseler idiyseniz, daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?'*** demiştir."[509]

Bakara 92:

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾

"Andolsun, Mûsâ size açık mûcizeler getirmişti de, arkasından sizler nefislerinize zulüm ederek buzağıyı ilâh edinmiştiniz." (92)

Bakara 93:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ
قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

"Hatırlayın ki sizden sağlam bir söz almış, dağı da üzerinize kaldırmıştık. "Size verdiklerimize sımsıkı sarılın, söylenenlere kulak verin" demiştik. Onlar, 'İşittik ve isyan ettik!' dediler. İnkârları yüzünden kalpleri buzağı sevgisiyle dopdoluydu. De ki: Eğer böyle inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor!" (93)

1. Yahudilerin Kalplerine Buzağı Sevgisinin İçirilmesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ أَخَذَ الْعِجْلَ الَّذِي وَجَدَهُمْ عَاكِفِينَ عَلَيْهِ فَذَبَحَهُ، ثُمَّ حَرَّقَهُ بِالْمِبْرَدِ، ثُمَّ ذَرَّاهُ فِي الْيَمِّ، فَلَمْ يَبْقَ بَحْرٌ يَوْمَئِذٍ يَجْرِي إِلَّا وَقَعَ فِيهِ شَيْءٌ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ لَهُمْ مُوسَى: اشْرَبُوا مِنْهُ. فَشَرِبُوا مِنْهُ، فَمَنْ كَانَ يُحِبُّهُ خَرَجَ عَلَى شَارِبِهِ الذَّهَبُ؛ فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ اللَّهُ عز وجل: {وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ} [البقرة: ٩٣]»

509 Taberî, 2/350; İbn Kesîr, 1/125.

80- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Mûsâ kavmine döndüğünde onları tutku ile buzağıya tapar halde gördü. Sonra buzağıyı alıp kesti (parçaladı). Sonra eğe (törpü) ile onu toz haline getirip yaktı. Sonra o tozları suya serpti. O gün bütün suların içinde buzağıya ait bu parçalar vardı. Sonra Mûsâ onlara bu sudan içmelerini söyledi onlar da içtiler. Buzağıyı sevenlerin bıyıklarına içtikleri sudan altın kalıntıları yapıştı. İşte Kur'ân bu gerçeğe, ﴿وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ﴾ ***'İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti'*** şeklinde işaret etmiştir."[510]

Bakara 94:

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

"Onlara, 'Şayet Allah katında, ahiret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!' de." (94)

Bakara 95:

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾

"Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, o zalimleri hakkıyla bilendir." (95)

Bakara 96:

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

"Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her

510 Taberî, 2/ 238; Kurtubî, 1/424; İbn Kesîr, 1/126; Âlûsî, 1/268.

biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür." (96)

Bakara 97:

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾

"De ki: Her kim Cebrâil'e düşman ise, bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'ân'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidâyet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir." (97)

1. Nüzûl Sebebi

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «{قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ} [البقرة: ٩٧] قَالَ: كَانَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَرْضٌ بِأَعْلَى الْمَدِينَةِ، فَكَانَ يَأْتِيهَا، وَكَانَ مَمَرُّهُ عَلَى طَرِيقِ مِدْرَاسِ الْيَهُودِ، وَكَانَ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهِمْ سَمِعَ مِنْهُمْ. وَإِنَّهُ دَخَلَ عَلَيْهِمْ ذَاتَ يَوْمٍ، فَقَالُوا: يَا عُمَرُ مَا فِي أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْنَا مِنْكَ. إِنَّهُمْ يَمُرُّونَ بِنَا فَيُؤْذُونَنَا، وَتَمُرُّ بِنَا فَلَا تُؤْذِينَا، وَإِنَّا لَنَطْمَعُ فِيكَ. فَقَالَ لَهُمْ عُمَرُ: أَيُّ يَمِينٍ فِيكُمْ أَعْظَمُ؟ قَالُوا: الرَّحْمَنُ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَى بِطُورِ سَيْنَاءَ. فَقَالَ لَهُمْ عُمَرُ: فَأَنْشُدُكُمْ بِالرَّحْمَنِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَى بِطُورِ سَيْنَاءَ، أَتَجِدُونَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَكُمْ؟ فَأَسْكَتُوا. فَقَالَ: تَكَلَّمُوا مَا شَأْنُكُمْ؟ فَوَاللَّهِ مَا سَأَلْتُكُمْ وَأَنَا شَاكٌّ فِي شَيْءٍ مِنْ دِينِي. فَنَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَالَ: أَخْبِرُوا الرَّجُلَ لَتُخْبِرُنَّهُ أَوْ لَأُخْبِرَنَّهُ. قَالُوا: نَعَمْ، إِنَّا نَجِدُهُ مَكْتُوبًا عِنْدَنَا وَلَكِنَّ صَاحِبَهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ الَّذِي يَأْتِيهِ بِالْوَحْيِ هُوَ جِبْرِيلُ وَجِبْرِيلُ عَدُوُّنَا، وَهُوَ صَاحِبُ كُلِّ عَذَابٍ أَوْ قِتَالٍ أَوْ خَسْفٍ، وَلَوْ أَنَّهُ كَانَ وَلِيُّهُ مِيكَائِيلَ إِذًا لَآمَنَّا بِهِ، فَإِنَّ مِيكَائِيلَ صَاحِبُ كُلِّ رَحْمَةٍ وَكُلِّ غَيْثٍ. فَقَالَ لَهُمْ عُمَرُ: فَأَنْشُدُكُمْ بِالرَّحْمَنِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَى بِطُورِ سَيْنَاءَ،

أَيْنَ مَكَانُ جِبْرِيلَ مِنَ اللَّهِ؟ قَالُوا: جِبْرِيلُ عَنْ يَمِينِهِ، وَمِيكَائِيلُ عَنْ يَسَارِهِ. قَالَ عُمَرُ: فَأُشْهِدُكُمْ أَنَّ الَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لِلَّذِي عَنْ يَمِينِهِ عَدُوٌّ لِلَّذِي هُوَ عَنْ يَسَارِهِ، وَالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لِلَّذِي هُوَ عَنْ يَسَارِهِ عَدُوٌّ لِلَّذِي هُوَ عَنْ يَمِينِهِ، وَأَنَّهُ مَنْ كَانَ عَدُوًّهُمَا فَإِنَّهُ عَدُوُّ اللَّهِ. ثُمَّ رَجَعَ عُمَرُ لِيُخْبِرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدَ جِبْرِيلَ قَدْ سَبَقَهُ بِالْوَحْيِ، فَدَعَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأَ عَلَيْهِ، فَقَالَ عُمَرُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، لَقَدْ جِئْتُكَ وَمَا أُرِيدُ إِلَّا أَنْ أُخْبِرَكَ»

81- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şöyle bir olayı anlatır: "Ömer b. Hattâb'ın Medine'nin en üst noktasında bir arazisi vardı. Zaman zaman buraya giderdi. Giderken yolu Yahudilerin Tevrat okuması yaptıkları bir yere denk gelirdi. Bazen geçerken onları dinlerdi. Bir gün yine oradan geçerken ona şöyle dediler:

'Ey Ömer, Muhammed'in ashabı arasında en çok seni seviyoruz. Çünkü diğerleri buradan geçince bize eziyet ederken sen bize eziyet etmiyorsun. Bu yüzden bizim senden yana umudumuz var.' Ömer,

'Sizde en büyük yemin nedir?' dedi. Yahudiler,

'Tur-i Sînâ dağında Mûsâ'ya Tevrat'ı indiren Allah'ın Rahmân ismi' dediler. Ömer,

'Tur-i Sînâ dağında Mûsâ'ya Tevrat'ı indiren Rahmân ismi hatırına söyleyin. Sizlerin kitabınızda Muhammed (sav) geçiyor mu?' dedi. Yahudilerin hepsi susup bir şey söylemediler. Ömer,

'Konuşsanıza size ne oldu? Allah'a yemin ederim ki ben dinimden şüphe nedeni ile bu soruyu sormadım!' dedi. Birbirlerine baktılar. İçlerinden birisi şöyle dedi: 'Adama sorusunun cevabını verin. Ya siz verirsiniz ya da ben söylerim.' Yahudiler bunun üzerine,

'Evet, kitabımız Muhammed'den (sav) bahsediyor. Ancak ona vahiy getiren melek Cebrâil'dir. Cebrâil ise bizim düşmanımızdır. Çünkü bütün azapların, öldürmelerin ve yere geçirmelerin sorumlusu odur. Eğer kendisine gidip gelen melek Mikâil olsaydı biz Muhammed'e inanırdık. Çünkü her türlü rahmetin ve yağmurun sorumlusu Mikâil'dir' dediler. Ömer:

'Tur-i Sînâ Dağı'nda Mûsâ'ya Tevrat'ı indiren Rahmân ismi hatırına söyleyin. Cebrâil'in Allah katında yeri neresidir?' dedi. Yahudiler,

'Cebrâil Allah'ın sağında Mikâil ise solundadır' dediler. Ömer,

'Şahit olunuz Allah'ın sağındakine düşman olan kimse aynı zamanda solundakine düşmandır. Aynı şekilde solundakine düşman olan sağındakine de düşmandır. Her ikisine düşman olan Allah'a da düşmandır' dedi. Daha sonra Yahudilerle yaşadıklarını Allah Rasûlü'ne haber vermek için dönen Ömer, bu olayı Cebrâil'in vahiyle kendisinden önce haber verdiğini öğrendi. Sonra Allah Rasûlü Ömer'i çağırdı ve gelen vahyi ona okudu. Ömer:

'Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben de bu durumu sana haber vermek için gelmiştim!' dedi."[511]

Bakara 98:

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

"Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mîkâil'e düşman ise bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanıdır." (98)

Bakara 99:

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾

"Andolsun, biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları ancak fasıklar inkâr eder." (99)

Bakara 100:

أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾

"Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, içlerinden birtakımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez." (100)

511 Taberî, 2/ 384, 385; Suyûtî, (rivâyette ihtisar ile) 1/90, 91; Şevkânî, 1/117.

Bakara 101:

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

"Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitab'ı (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını (Tevrat'ı) arkalarına attılar." (101)

1. Yahudilerin Tevrat'ı Arkalarına Atmaları

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ} [البقرة: ١٠١] قَالَ: لَمَّا جَاءَهُمْ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَارَضُوهُ بِالتَّوْرَاةِ فَخَاصَمُوهُ بِهَا، فَاتَّفَقَتِ التَّوْرَاةُ وَالْقُرْآنُ، فَنَبَذُوا التَّوْرَاةَ وَأَخَذُوا بِكِتَابِ آصِفَ وَسِحْرِ هَارُوتَ وَمَارُوتَ؛ فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: {كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ} [البقرة: ١٠١]»

82- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Hz. Muhammed Peygamber olarak geldikten sonra (özellikle hicretten sonra) Yahudiler ona Tevrat ile karşı çıkıp mücadelelerini onunla yaptılar. Sonra Tevrat ile Kur'ân aynı hakikatler üzerinde ittifak edince onlar Tevrat'ı bırakıp Âsâf'ın[512] kitabı, Hârût ve Mârût'un sihri ile meşgul olmaya başladılar. Allah'ın, ﴿كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ***'sanki bilmiyorlarmış gibi'*** sözü buna işaret etmektedir."[513]

---

512 Âsâf; Hz. Süleymân'ın kâtibi aynı zamanda İsm-i A'zamı bilen birisidir. Hz. Süleymân'ın emri ile her şeyi yazar ve onun kürsüsünün altına koyardı. Süleyman Peygamber öldükten sonra şeytanlar o kitabı çıkarıp her satırının arasına sihir ve küfür yazdılar. Bkz. Taberî, 2/404; İbn Kesîr, 1/247.

513 Taberî, 2/404; Kurtubî, 1/431; İbn Kesîr, 1/143; Suyûtî, 1/95; Şevkânî, 1/121; Âlûsî, 1/276.

Bakara 102:

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Bâbil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, 'Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri câiz görüp de) sakın küfre girme' demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!" (102)

1. Şeytanın Hz. Süleyman'ın Hükümranlığına İftirası

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ} [البقرة: ١٠٢] عَلَى عَهْدِ سُلَيْمَانَ. قَالَ: كَانَتِ الشَّيَاطِينُ تَصْعَدُ إِلَى السَّمَاءِ، فَتَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ، فَيَسْتَمِعُونَ مِنْ كَلَامِ الْمَلَائِكَةِ فِيمَا يَكُونُ فِي الْأَرْضِ مِنْ مَوْتٍ أَوْ غَيْثٍ أَوْ أَمْرٍ، فَيَأْتُونَ الْكَهَنَةَ فَيُخْبِرُونَهُمْ، فَتُحَدِّثُ الْكَهَنَةُ النَّاسَ فَيَجِدُونَهُ كَمَا قَالُوا. حَتَّى إِذَا أَمِنَتْهُمُ الْكَهَنَةُ كَذَبُوا لَهُمْ، فَأَدْخَلُوا فِيهِ غَيْرَهُ

فَزَادُوا مَعَ كُلِّ كَلِمَةٍ سَبْعِينَ كَلِمَةً. فَاكْتَتَبَ النَّاسُ ذَلِكَ الْحَدِيثَ فِي الْكُتُبِ وَفَشَا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّ الْجِنَّ تَعْلَمُ الْغَيْبَ. فَبَعَثَ سُلَيْمَانُ فِي النَّاسِ، فَجَمَعَ تِلْكَ الْكُتُبَ فَجَعَلَهَا فِي صُنْدُوقٍ، ثُمَّ دَفَنَهَا تَحْتَ كُرْسِيِّهِ، وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنَ الشَّيَاطِينِ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَدْنُوَ مِنَ الْكُرْسِيِّ إِلَّا احْتَرَقَ، وَقَالَ: لَا أَسْمَعُ أَحَدًا يَذْكُرُ أَنَّ الشَّيَاطِينَ تَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا ضَرَبْتُ عُنُقَهُ. فَلَمَّا مَاتَ سُلَيْمَانَ، وَذَهَبَتِ الْعُلَمَاءُ الَّذِينَ كَانُوا يَعْرِفُونَ أَمْرَ سُلَيْمَانَ، وَخَلَفَ بَعْدَ ذَلِكَ خَلْفٌ، تَمَثَّلَ الشَّيْطَانُ فِي صُورَةِ إِنْسَانٍ، ثُمَّ أَتَى نَفَرًا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَقَالَ: هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى كَنْزٍ لَا تَأْكُلُونَهُ أَبَدًا؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَاحْفُرُوا تَحْتَ الْكُرْسِيِّ وَذَهَبَ مَعَهُمْ فَأَرَاهُمُ الْمَكَانَ. فَقَامَ نَاحِيَةً، فَقَالُوا لَهُ: فَادْنُ. قَالَ: لَا وَلَكِنِّي هَاهُنَا فِي أَيْدِيكُمْ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوهُ فَاقْتُلُونِي. فَحَفَرُوا فَوَجَدُوا تِلْكَ الْكُتُبَ، فَلَمَّا أَخْرَجُوهَا قَالَ الشَّيْطَانُ: إِنَّ سُلَيْمَانَ إِنَّمَا كَانَ يَضْبِطُ الْإِنْسَ وَالشَّيَاطِينَ وَالطَّيْرَ بِهَذَا السِّحْرِ. ثُمَّ طَارَ فَذَهَبَ. وَفَشَا فِي النَّاسِ أَنَّ سُلَيْمَانَ كَانَ سَاحِرًا وَاتَّخَذَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تِلْكَ الْكُتُبَ. فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَمُوهُ بِهَا، فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ: {وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانَ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ} [البقرة: ١٠٢]»

83- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Süleyman Peygamber döneminde şeytanlar göğe çıkıp orada dinleme yapılacak noktalarda otururlardı. Orada meleklerin yeryüzünde meydana gelecek ölüm, yağmur ve emirle ilgili konuşmalarını dinler sonra bunları kâhinlere, kâhinler de insanlara anlatırlardı. İnsanlar anlatılan şeylerin doğru çıktığına şahit olurlardı. Kâhinler onların güvenini kazandıktan sonra duyduklarına başka şeyler eklemeye başladılar. Bazen duydukları bir söze yetmiş yalan söz katarak başkalarına anlatırlardı. İnsanlar da anlatılanları yazarlardı. Böylece İsrâiloğulları arasında cinlerin gaybı bildiği inancı yayıldı. Sonra Süleyman Peygamber görevliler gönderip insanların arasındaki bu kitapları toplatıp bir sandığa doldurdu, sandığı da kendi kürsüsünün altına gömdü. Şeytanlardan kim onun kürsüsüne yaklaşsa yanıyordu. Sonra Süleyman Peygamber şunu söyledi:

'Kim cinlerin gaybı bildiğini söyleyip böyle bir iddiada bulunursa onun kafasını keserim.' Süleyman Peygamber ve onu iyi tanıyan âlimler

öldükten sonra yeni bir nesil oluştu. Sonra şeytan insan şekline girerek İsrâiloğullarından bir grubun yanına geldi ve onlara şöyle dedi:

'Size bitiremeyeceğiniz bir hazine göstereyim mi?' İsrâiloğulları:

'Evet, göster' dedi. Şeytan:

'Süleyman'ın oturduğu kürsüsünün altını kazın!' dedi. Şeytan kendileri ile birlikte gidip kazmaları gereken yeri onlara gösterdi. Sonra uzak bir noktadan onları izledi.[514] İsrâiloğulları:

'Gel yaklaş uzakta durma!' dedi. Şeytan:

'Hayır, ben burada duracağım. Eğer söylediklerimi bulamazsanız elinizde olduğum için beni öldürebilirsin!' dedi. İsrâiloğulları orayı kazınca kitapları buldular ve onu çıkardıklarında şeytan şöyle dedi:

'Süleyman; insanları cinleri ve kuşları bu kitaplarla kontrol altında tutuyordu.' Sonra şeytan uçtu ve insanlar arasında Süleyman Peygamber'in sihirbaz olduğunu yaydı. İsrâiloğulları bu çıkan kitaplara önem verip onu el üstünde tuttular. Hz. Muhammed geldiğinde bu kitaplar üzerinden ona hasım oldular. İşte Kur'ân şu âyeti ile bu olaya işaret etmiştir:

﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ﴾

'Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Bâbil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler.'[515]

2. ﴿تَتْلُوا﴾ "tetlû" İfadesi

84- Âyette geçen; ﴿تَتْلُوا﴾ ***'tetlû'*** ifadesi izlemek ve peşine düşmek anlamındadır.

514 Muhtemelen yanmaktan korktuğu için uzak bir noktadan onları izlemiştir. [Çeviren].

515 Bkz. İbn Kesîr, 1/135.

3. Hârût ve Mârût'un Kıssası

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَنَّهُ كَانَ مِنْ أَمْرِ هَارُوتَ وَمَارُوتَ أَنَّهُمَا طَعَنَا عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ فِي أَحْكَامِهِمْ، فَقِيلَ لَهُمَا: إِنِّي أَعْطَيْتُ ابْنَ آدَمَ عَشْرًا مِنَ الشَّهَوَاتِ فَبِهَا يَعْصُونَنِي. قَالَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ: رَبَّنَا لَوْ أَعْطَيْتَنَا تِلْكَ الشَّهَوَاتِ ثُمَّ نَزَلْنَا لَحَكَمْنَا بِالْعَدْلِ. فَقَالَ لَهُمَا: انْزِلَا فَقَدْ أَعْطَيْتُكُمَا تِلْكَ الشَّهَوَاتِ الْعَشْرِ فَاحْكُمَا بَيْنَ النَّاسِ. فَنَزَلَا بِبَابِلَ دَنْبَاوَنْدُ فَكَانَا يَحْكُمَانِ، حَتَّى إِذَا أَمْسَيَا عَرَجَا، فَإِذَا أَصْبَحَا هَبَطَا. فَلَمْ يَزَالَا كَذَلِكَ حَتَّى أَتَتْهُمَا امْرَأَةٌ تُخَاصِمُ زَوْجَهَا، فَأَعْجَبَهُمَا حُسْنُهَا وَاسْمُهَا بِالْعَرَبِيَّةِ الزُّهَرَةُ، وَبِالنَّبَطِيَّةِ بَيْذَخْتُ، وَاسْمُهَا بِالْفَارِسِيَّةِ أَنَاهِيذُ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: إِنَّهَا لَتُعْجِبُنِي. فَقَالَ الْآخَرُ: قَدْ أَرَدْتُ أَنْ أَذْكُرَ لَكَ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْكَ. فَقَالَ الْآخَرُ: هَلْ لَكَ أَنْ أَذْكُرَهَا لِنَفْسِهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلَكِنْ كَيْفَ لَنَا بِعَذَابِ اللَّهِ؟ قَالَ الْآخَرُ: إِنَّا نَرْجُو رَحْمَةَ اللَّهِ. فَلَمَّا جَاءَتْ تُخَاصِمُ زَوْجَهَا ذَكَرَا إِلَيْهَا نَفْسَهَا، فَقَالَتْ: لَا، حَتَّى تَقْضِيَا لِي عَلَى زَوْجِي، فَقَضَيَا لَهَا عَلَى زَوْجِهَا. ثُمَّ وَاعَدَتْهُمَا خَرِبَةً مِنَ الْخِرَبِ يَأْتِيَانِهَا فِيهَا، فَأَتَيَاهَا لِذَلِكَ، فَلَمَّا أَرَادَ الَّذِي يُوَاقِعُهَا، قَالَتْ: مَا أَنَا بِالَّذِي أَفْعَلُ حَتَّى تُخْبِرَانِي بِأَيِّ كَلَامٍ تَصْعَدَانِ إِلَى السَّمَاءِ؟ وَبِأَيِّ كَلَامٍ تَنْزِلَانِ مِنْهَا؟ فَأَخْبَرَاهَا فَتَكَلَّمَتْ فَصَعِدَتْ. فَأَنْسَاهَا اللَّهُ مَا تَنْزِلُ بِهِ فَبَقِيَتْ مَكَانَهَا، وَجَعَلَهَا اللَّهُ كَوْكَبًا فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ كُلَّمَا رَآهَا لَعَنَهَا وَقَالَ: هَذِهِ الَّتِي فَتَنَتْ هَارُوتَ وَمَارُوتَ فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ أَرَادَا أَنْ يَصْعَدَا فَلَمْ يَسْتَطِيعَا فَعَرَفَا الْهُلْكَ، فَخُيِّرَا بَيْنَ عَذَابِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، فَاخْتَارَا عَذَابَ الدُّنْيَا مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ، فَعُلِّقَا بِبَابِلَ فَجَعَلَا يُكَلِّمَانِ النَّاسَ كَلَامَهُمَا وَهُوَ السِّحْرُ»

85- Yine âyette geçen; ﴿وَما أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هارُوتَ وَمارُوتَ﴾ ***'Bâbil'de iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilenlere...'*** ifadesi Peygamber'le mücadele ettikleri diğer bir sihre işaret etmektedir. Yani Allah şöyle demiştir: 'İki meleğe indirilenler üzerinden Peygamber'le mücadele ettiler.' Bunlar melek sözü olsa da insanlar bunu öğrenip uyguladıklarında sihir haline gelmektedir. Bu iki melek verdikleri hükümler nedeni ile yeryüzü ehli hakkında ileri geri konuşurlardı. Allah onlara şöyle dedi:

'Ben Âdemoğluna şehvetin onda birini verdim. Onlar bu onda birlik kısım ile bana isyan ederler.' Sonra Hârût ve Mârût Allah'a şöyle dua ettiler:

'Allah'ım bize de bu şehvetten versen de inip yeryüzünde adaletle hükmetsek.' Allah:

'Tamam size de bu onda birlik şehvetten verdim. Siz yeryüzüne inin ve insanlar arasında hükmedin' dedi. Her ikisi Bâbil'e (Dünbâvend'e) indiler. Her ikisi de insanlar arasında hükmettiler. Akşam göğe yükseliyor gündüz tekrar iniyorlardı. Bu durum kocası ile tartışan güzel bir kadının hüküm versinler diye yanlarına gelmesine kadar devam etti. Arapça ismi Zühre, Nabat dilinde Beyzaht ve Farsçada Enâhîz olan bu kadının güzelliğinden her ikisi de etkilendi. İçlerinden biri diğerine şöyle dedi:

'Bu kadın benim hoşuma gidiyor.' Diğer melek:

'Ben de ondan hoşlandığımı söyleyecektim fakat senden utandım' dedi. Diğer melek:

'İstersen senin adına onunla cinsel ilişkiye girmeyi teklif edeyim' dedi. Melek:

'Tamam ama Allah'ın azabından nasıl kurtuluruz' dedi. Diğer melek:

'Bu hususta Allah'ın rahmetini ümit ederiz' dedi. Kadın kocası ile tartışırken huzurlarına gelince her ikisi ona zina teklifinde bulundular. Kadın:

'Benim lehime ve kocam aleyhine hüküm vermedikçe böyle bir şey yapmam.' dedi. Sonra onun dediğini yapıp kadının lehine kocasının aleyhine hüküm verdiler. Kadın yanına gelmeleri için onlara bir harabe yer tayin etti. Sonra kendisi ile zina yapmak isteyene şu teklifte bulundu:

'Göğe çıkardığınız sözleri ve oradan getirdiğiniz haberleri bana söylemedikçe sizinle zina etmem.' Onlar kadına bilgi verince kadın o sözleri konuştu ve göğe yükseldi. Allah ona yeryüzüne inme ile ilgili sözleri unutturdu ve kadın gökyüzünde kaldı.[516] Sonra Allah onu yıldıza dönüştürdü. Akşam olunca her iki melek göğe yükselmek istediler fakat buna güçleri yetmedi. Yaptıkları hata nedeni ile helâk olduklarını anladılar. Sonra kendilerinden dünya azabı ile ahiret azabı arasında tercih yapmaları istendi. Onlar dünya

516 Kurtubî bu olayın İdrîs Peygamber zamanında yaşandığını nakletmiştir. Bkz. Kurtubî, 1/441.

azabını ahiret azabına tercih ettiler. Artık Bâbil sınırları içinde kalıyorlardı. İnsanlarla kendi dilleri ile konuşuyorlardı. Konuştukları şey sihirdi.

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «إِذَا أَتَاهُمَا يَعْنِي هَارُوتَ وَمَارُوتَ إِنْسَانٌ يُرِيدُ السِّحْرَ وَعَظَاهُ وَقَالَا لَهُ: لَا تَكْفُرْ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ. فَإِنْ أَبَى، قَالَا لَهُ: ائْتِ هَذَا الرَّمَادَ فَبُلْ عَلَيْهِ. فَإِذَا بَالَ عَلَيْهِ خَرَجَ مِنْهُ نُورٌ يَسْطَعُ حَتَّى يَدْخُلَ السَّمَاءَ، وَذَلِكَ الْإِيمَانُ وَقِيلَ شَيْءٌ أَسْوَدُ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ حَتَّى يَدْخُلَ فِي مَسَامِعِهِ وَكُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، فَذَلِكَ غَضَبُ اللَّهِ، فَإِذَا أَخْبَرَهُمَا بِذَلِكَ عَلَّمَاهُ السِّحْرَ. فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: {وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ} [البقرة: ١٠٢] الْآيَةَ»

86- İnsanlardan birisi onların yanına gelir ve sihir öğrenmek isterse ona şöyle diyorlardı: ﴿إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ﴾ ***"Bizler sizin için birer imtihan vesilesiyiz sihri öğrenmekle kâfir olmayın."*** Gelen kişi öğrenme hususunda ısrar ederse ona şöyle derlerdi: 'Git şu külün üzerine işe.' Eğer adam gidip bahsedilen külün üzerine işerse ondan bir nûr çıkardı. Çıkan nûr göğe yükselince duman gibi siyah bir şey kişinin kulağına ve bütün bedenine girer. İşte bu durum bahsedilen kişi için Allah'ın gazabıdır. Gelen kişiye hatırlatma yaptıktan sonra (talebinde ısrarcı olursa) ona sihir öğretiyorlardı.

4. Yahudilerin, Sihirle Uğraşmanın Küfür Olduğunu Bilmeleri

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قُلْ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ} [البقرة: ١٠٢] يَعْنِي الْيَهُودَ، يَقُولُ: لَقَدْ عَلِمَتِ الْيَهُودُ أَنَّ مَنْ تَعَلَّمَهُ أَوِ اخْتَارَهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ»

87- Allah'ın, ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴾ ***"And olsun ki, onu satın alanın ahiretten bir nasibi olmadığını biliyorlardı"*** sözüne gelince, burada bahsedilenler Yahudilerdir. Âyetin anlamı şöyledir: 'Yahudiler sihri öğrenen veya öğrenmeyi arzulayanların kâfir olduğunu biliyorlardı.'[517]

517 Bkz. Bakara, 2/202. Bu rivâyet Taberî'de dağınık bir şekilde nakledilmiştir. Bkz. Taberî, 2/404, 407, 410, 431, 433, 450, 451; Kurtubî, 1/441, 445; İbn Kesîr, 1/135,

Bakara 103:

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

"Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi!" (103)

1. ﴿مَثُوبَةٌ﴾ "mesûbetün" Kelimesi Hakkında

[حَدَّثَنِي يُونُس، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ} [البقرة: ١٠٣] أَمَّا الْمَثُوبَةُ، فَهُوَ الثَّوَابُ»

88- Süddî Allah Teâlâ'nın ﴿مَثُوبَةٌ﴾ ***"mesûbetün"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Âyetteki ***'mesûbetün'*** kelimesine gelince, bu, sevap demektir."[518]

Bakara 104:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا
وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

"Ey iman edenler! 'Râ'inâ' demeyin, 'unzurnâ' deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır." (104)

141, 143; Suyûtî, 1/96, 103; Şevkânî, 1/122, 123, 124. Kurtubî bu rivâyet hakkında şunları söylemiştir: "Bu, baştan sona sahih olmayan bir rivâyettir. Çünkü peygamberlere elçilik ve vahiy hususunda Allah'ın güvenilir kıldığı meleklerle ilgili olumsuz bilgiler içermektedir." ﴿لَا يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ ***"Onlar Allah'ın kendilerine emri hususunda ona isyan etmezler ve ne emredilmişse onu yaparlar."*** (et-Tahrîm, 66/6); ﴿بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾ ***"Hayır, (evlat diye niteledikleri) o melekler ikrama erdirilmiş kullardır. Onlar Allah'ın sözünün önüne geçmezler, hep O'nun emriyle hareket ederler."*** (el-Enbiyâ, 21/26-27); ﴿يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾ ***"Bıkıp usanmadan gece gündüz hep onu tesbih ederler."*** (el-Enbiyâ, 21/20). Bkz. Kurtubî, 1/422.

Bazı müfessirler melekler hakkında nakledilen bu rivâyeti açık İsrâiliyat rivâyetlerden saymışlardır. Bkz. İbn Kesîr, 1/135; Seyyid Kutub, 1/91; Ebû Şehbe, *İsrâiliyât ve Mevzu Rivayetler*, s. 226. Bkz. Bizim bu eserde İsrâiliyat araştırmaları kısmında melekler hakkında söylediklerimiz, s. 90, 91.

518 Taberî, 2/459.

1. Mü'minlerin Rasulullah'a (s.a.v.) Karşı Edepli Olması

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا} [البقرة: ١٠٤] كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ مِنْ قَبِيلَةٍ مِنَ الْيَهُودِ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو قَيْنُقَاعَ كَانَ يُدْعَى رِفَاعَةَ بْنَ زَيْدِ بْنِ السَّائِبِ «كَانَ يَأْتِي النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا لَقِيَهُ فَكَلَّمَهُ قَالَ: أَرْعِنِي سَمْعَكَ وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ. فَكَانَ الْمُسْلِمُونَ يَحْسَبُونَ أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ كَانَتْ تُفَخَّمُ بِهَذَا، فَكَانَ نَاسٌ مِنْهُمْ يَقُولُونَ: اسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ، كَقَوْلِكَ اسْمَعْ غَيْرَ صَاغِرٍ، وَهِيَ الَّتِي فِي النِّسَاءِ: {مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ}

89- Süddî bu âyet hakkında şunu söylemiştir: "Yahudilerin Benî Kaynukâ (oğulları) kabilesinde Rufâ' b. Zeyd b. Sâbit isminde birisi vardı.[519] Peygamber'in yanına gelip onunla konuştuğunda şöyle derdi: 'أَرْعِنِي سَمْعَكَ وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ *eri'nî sem'ake ve'sma' ğayrâ müsme'in* (Kulağını bana ver. İşit, işitmez olası!).' Müslümanlar bu tür sözlerle peygamberlere saygınlık ifade edildiğini sanıyorlardı. Tıpkı, اِسْمَعْ غَيْرَ صَاغِرٍ *'isma' ğayra sâğırin'* (küçük düşmeksizin dinler misin) sözündeki kullanım gibi Müslümanlardan bazıları Peygamber'le konuşurken; 'اِسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ *isma' ğayra müsme'in'* şeklinde ifade kullanıyordu (bunu da öyle olumlu bir kullanım sanıyorlardı). Bu, Nisâ sûresinde geçen şu âyette ifade edilmektedir:

﴿مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾

'Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak 'İşittik, karşı geldik', 'İşit, işitmez olası!' derler.'[520]

---

519 Kurtubî, verilen ismin yanlış olduğunu bahsi geçen kişinin İbnü't-Tâbut olduğunu söylemiştir. Bkz. Kurtubî, 2/463.

520 Nisâ, 4/46.

Daha sonra âyet mü'minlere yönelip onlara; ﴿لَا تَقُولُوا رَاعِنَا﴾ ***'Râ'inâ demeyin'*** ifadesini buyurdu.

2. ﴿اسْمَعُوا﴾ "dinleyin" İfadesi Hakkında

[كَمَا حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَاسْمَعُوا} [البقرة: ٩٣] اسْمَعُوا مَا يُقَالُ لَكُمْ»

90- Süddî'den nakledildiğine göre Âyette geçen; ﴿اسْمَعُوا﴾ ***'dinleyin'*** ifadesi; '*Size söyleneni dinleyin*' anlamına gelmektedir.[521]

Bakara 105:

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

"Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir." (105)

Bakara 106:

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾

"Biz herhangi bir âyeti nesheder veya onu unuttururs ak, yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Sen Allah'ın her şeye kadir olduğunu biliyorsun, değil mi?" (106)

521 Taberî, 2/ 463-469. İbn Kesîr bu rivâyette iki kişiden bahsetmektedir. Bunlar Mâlik b. Sayf ve Rufâ' b. Zeyd. Bkz. İbn Kesîr, 1/149. Büyük ihtimalle bu siyak en doğru olandır. Bundan dolayı Suyûtî ve Şevkânî, İbn Kesîr'e katılmışlardır.

1. Neshetmenin Anlamı

[حَدَّثَنِي بِهِ، مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ} [البقرة: ١٠٦] أَمَّا نَسْخُهَا فَقَبْضُهَا»

91- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿مَا نَنْسَخْ﴾ ***"neshedersek"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Âyetin neshedilmesi, kabzedilmesi, alınmasıdır."

2. ﴿نُنْسِهَا﴾ "nünsihâ" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «قَوْلُهُ: {أَوْ نُنْسِهَا} [البقرة: ١٠٦] نَتْرُكُهَا لَا نَنْسَخُهَا»

92- Allah'ın, ﴿نُنْسِهَا﴾ ***'nünsihâ'*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Bırakır, neshetmezsek, anlamındadır."

3. Daha Hayırlısını Getirmenin Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا} [البقرة: ١٠٦] يَقُولُ: نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنَ الَّتِي نَسَخْنَاهَا أَوْ مِثْلِهَا أَوْ مِثْلِ الَّتِي تَرَكْنَاهَا»

93- Süddî Allah'ın, ﴿نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا﴾ ***"ondan daha hayırlısını getiririz"*** sözüyle ilgili şunu söylemiştir. "Neshettiğimizden daha hayırlısını getiririz, demektir."

4. Mislini Getirmenin Anlamı

Allah'ın, ﴿أَوْ مِثْلِهَا﴾ ***"veya mislini"*** sözüne dair ise şöyle demiştir: "Bıraktığımızın mislini getiririz, mânasındadır."[522]

522 Taberî, 2/473- 476; İbn Kesîr, 1/149, 150.

Bakara 107:

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ
مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾

"Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır." (107)

Bakara 108:

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ
يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

"Yoksa siz de (ey Müslümanlar), daha önce Mûsâ'ya sorulduğu gibi Peygamber'inize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değişirse, şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur." (108)

1. Arapların da İsrâiloğulları Gibi Allah'ı Açıkça Görmek İstedikleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا، رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ} [البقرة: ١٠٨] أَنْ يُرِيَهُمُ اللَّهَ جَهْرَةً، فَسَأَلَتِ الْعَرَبُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بِاللَّهِ فَيَرَوْهُ جَهْرَةً»

94- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Hz. Mûsâ'nın yanındakiler kendisinden açık bir şekilde Allah'ı görmek istedikleri gibi Araplar da Peygamber'den Allah'ı kendilerine açık bir şekilde göstermesini istemişlerdir."[523]

523 Taberî, 2/490; İbn Kesîr, 1/152; Suyûtî, 1/107.

2. ﴿سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ "sevâe's-sebîl" İfadesi

[أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ الأَوْدِيُّ فِيمَا كَتَبَ إِلَيَّ ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْفَضْلِ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ قَوْلُهُ: فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ قَالَ: عَنْ عَدْلِ السَّبِيلِ

95- İbn Ebî Hâtim, Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Âyetteki ﴿سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ ***'sevâe's-sebîli'*** ifadesi doğru yoldur."[524]

Bakara 109:

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًا ۚ حَسَدًا
مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا
حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

"Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir." (109)

1. Hak ile Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ} [البقرة: ١٠٩] قَالَ: الْحَقُّ: هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ فَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ هُوَ الرَّسُولُ»

96- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Âyette geçen hak Hz. Muhammed'dir. Onun resûl olduğu onlar için açıkça ortaya çıkmıştır."

524 İbn Kesîr, 1/152; Şevkânî, 1/128.

2. Nesih

[حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرُ قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُجَاشِعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا} [البقرة: ١٠٩] قَالَ: «هِيَ مَنْسُوخَةٌ نَسَخَتْهَا {قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ} [التوبة: ٢٩]»

97- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا﴾ ***"affedin, hoşgörün"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Bu mensuhtur. ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ ***'Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle savaşın'***[525] âyeti bunu neshetmiştir."[526]

Bakara 110:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ
تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür." (110)

Bakara 111:

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تِلْكَ
أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾

"Bir de (Yuhudiler) 'Yahudilerden veya (Hristiyanlar) Hristiyanlardan başkası cennete girmeyecek' dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz bürhanınızı getirin." (111)

525 Taberî, 2/502-504. Tevbe, 9/29.
526 Taberî, 2/502-504.

1. Bürhan ile Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ} [البقرة: ١١١] هَاتُوا حُجَّتَكُمْ»

98- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾ ***"bürhanınızı getirin"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Hüccetinizi getirin, anlamındadır."[527]

Bakara 112:

بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

"Bilakis, kim muhsin olarak yüzünü Allah'a döndürürse onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır ne de üzüntü çekerler." (112)

1. Cennete Girecek Olanlar

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «أَخْبَرَهُمْ أَنَّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ هُوَ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ الْآيَةَ

99- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah bu âyette cennete gireceklerin muhsin olarak yüzünü Allah'a döndürenler olacağını haber vermiştir."[528]

Bakara 113:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ
عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ
فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

527 Taberî, 2/509; İbn Kesîr, 1/154.
528 Taberî, 2/510.

"Hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil'i) okumakta oldukları halde Yahudiler: Hristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler. Hristiyanlar da: Yahudiler doğru yolda değillerdir, dediler. (Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı onların söylediklerini söylediler. Allah, ihtilafa düştükleri hususlarda kıyamet günü onlar hakkında hükmünü verecektir." (113)

1. Bilmeyenlerle Kastedilen

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عُمَرُ بْنُ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَةَ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ: كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ فَهُمُ الْعَرَبُ، قَالُوا: لَيْسَ مُحَمَّدٌ عَلَى شَيْءٍ

100- Süddî şöyle demiştir: "Bilmeyenlerden maksat Araplardır. Onlar, 'Muhammed (s.a.v.) herhangi bir şey üzere değildir' demişlerdi."[529]

Bakara 114:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

"Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim olabilir! Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir. (Başka türlü girmeye hakları yoktur.) Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük azap vardır." (114)

1. Allah'ın Mescitlerini Harap İçin Koşuşanlardan Birine Örnek

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا} [البقرة: ١١٤] قَالَ: الرُّومُ، كَانُوا

529 Taberî, 2/517; İbn Kesîr, 1/155.

ظَاهَرُوا بُخْتَنَصَّرَ عَلَى خَرَابِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، حَتَّى خَرَّبَهُ وَأَمَرَ بِهِ أَنْ تُطْرَحَ فِيهِ الْجِيَفُ؛ وَإِنَّمَا أَعَانَهُ الرُّومُ عَلَى خَرَابِهِ مِنْ أَجْلِ أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ قَتَلُوا يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا»

101- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Rûmlar, Beytülmakdis'i yıkıp içini leşle dolduran Buhtunnasr'a (Nebukadnezzar'a) yardım ettiler. Bu yardımı yapmalarının nedeni Yahudilerin Hz. Yahyâ'yı öldürmüş olmalarından dolayıdır."

2. Mescitlere Korkarak Girme Meselesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ} [البقرة: ١١٤] فَلَيْسَ فِي الْأَرْضِ رُومِيٌّ يَدْخُلُهَا الْيَوْمَ إِلَّا وَهُوَ خَائِفٌ أَنْ تُضْرَبَ عُنُقُهُ، أَوْ قَدْ أُخِيفَ بِأَدَاءِ الْجِزْيَةِ فَهُوَ يُؤَدِّيهَا»

102- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَآ اِلَّا خَآئِفِينَ﴾ ***"Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Bugün dünyada kafasının vurulmasından korkarak oralara giren ya da cizye ödemekle korkutulmuş olup da cizyeyi ödeyen bir Rum yoktur."[530]

3. Dünyada ve Ukbâda Çekecekleri Ceza

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «قَوْلُهُ: {لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ} [البقرة: ١١٤] أَمَّا خِزْيُهُمْ فِي الدُّنْيَا: فَإِنَّهُمْ إِذَا قَامَ الْمَهْدِيُّ وَفُتِحَتِ الْقُسْطَنْطِينِيَّةُ قَتَلَهُمْ، فَذَلِكَ الْخِزْيُ؛ وَأَمَّا الْعَذَابُ الْعَظِيمُ: فَإِنَّهُ عَذَابُ جَهَنَّمَ الَّذِي لَا يُخَفَّفُ عَنْ أَهْلِهِ، وَلَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ فِيهَا فَيَمُوتُوا»

103- Süddî âyetin, ﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ***"Onlar için dünyada bir alçaklık, ahirette de büyük bir azap vardır"*** kesitinin tefsirinde şunları söylemiştir: "Dünyada rezillikleri; Mehdi'nin ortaya çıkıp Kostantiniye'yi fethederek onları 'Rûmları' öldürmesidir. Büyük azap

530 Taberî, 2/ 525; Kurtubî, 1/466.

ise hiçbir zaman azabı hafiflemeyen ve içindekilerin ölmesine izin verilmeyen cehennemdir."[531]

Bakara 115:

﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

"Doğu da Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü 'zatı' oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (115)

1. Kıblenin Değişimi, Nüzûl Sebebi

قَالَ السُّدِّيُّ كَانَ أَوَّلُ مَا نُسِخَ مِنَ الْقُرْآنِ الْقِبْلَةُ، وَذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا هَاجَرَ إِلَى الْمَدِينَةِ. وَكَانَ أَكْثَرُ أَهْلِهَا الْيَهُودُ، أَمَرَهُ اللَّهُ عز وجل أَنْ يَسْتَقْبِلَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ، فَفَرِحَتِ الْيَهُودُ، فَاسْتَقْبَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ قِبْلَةَ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام فَكَانَ يَدْعُو وَيَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تبارك وتعالى: {قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ} [البقرة: ١٤٤] إِلَى قَوْلِهِ: {فَوَلُّوا وجُوهَكُمْ شَطْرَهُ} [البقرة: ١٤٤] فَارْتَابَ مِنْ ذَلِكَ الْيَهُودُ، وَقَالُوا: {مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا} [البقرة: ١٤٢] فَأَنْزَلَ اللَّهُ عز وجل: {قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ} [البقرة: ١٤٢] وَقَالَ: {أَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ}»

104- Süddî, bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Kur'ân'da ilk nesih kıble meselesinde olmuştur.[532] Allah Rasûlü Medine'ye hicret ettiğinde orada Yahudiler sayı olarak çoklardı. Allah Beytülmakdis'e doğru yönelmelerini emretti. Yahudiler buna çok sevindi. Allah Rasûlü ve sahâbe on küsur ay Kudüs'e doğru yöneldiler. Aslında Allah Rasûlü Hz. İbrâhim'in kıblesine dönmeyi seviyordu. Bunun için Allah'a dua eder ve gökyüzüne bakardı. Belli bir süre sonra Allah şu âyeti indirdi: ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ﴾ ***'(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe***

531 Taberî, 2/ 525.
532 Taberî, 2/ 525; İbn Kesîr, 1/158.

doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz.'[533] Bu durum Yahudilerin hoşuna gitmedi ve şöyle dediler: ﴿مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا﴾ ***"Yöneldikleri bu kıbleden onları çeviren şey nedir?'***[534] Bunun üzerine Allah Teâlâ, ﴿قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ ***'Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır'***[535] âyetini indirdi."[536]

Bakara 116:

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾

"Allah çocuk edindi dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir." (116)

1. ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾ "küllün lehû kānitûne" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ} [البقرة: ١١٦] يَقُولُ: كُلٌّ لَهُ مُطِيعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

105- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾ ***"küllün lehû kānitûne"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Herkes kıyamet günü O'na itaat edecektir, anlamındadır."[537]

Bakara 117:

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

"(O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece 'Ol!' der, o da hemen oluverir." (117)

---

533 Bakara, 2/144.
534 Bakara, 2/142.
535 Bakara, 2/115.
536 Taberî, 2/527; İbn Kesîr, 1/288; Suyûtî, 1/208.
537 Taberî, 2/ 538; Kurtubî, 1/373; İbn Kesîr, 1/160.

1. Göklerin ve Yerin Eşsiz Yaratılışı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ} يَقُولُ: ابْتَدَعَهَا فَخَلَقَهَا، وَلَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا شَيْئًا فَتَتَمَثَّلَ بِهِ»

106- Süddî şöyle demiştir: "Gökleri ve yeri eşsiz var etti, yarattı. Benzerleri olan hiçbir şey yaratılmamıştı ki ona benzer olsunlar."

Bakara 118:

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

"Bilmeyenler, 'Allah bizimle konuşsa, ya da bize bir mûcize gelse ya!' derler. Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti. Onların kalpleri (anlayışları) birbirine benziyor. Biz âyetleri, kesin olarak inanacak bir toplum için açıkladık." (118)

1. Bilmeyenler Kimlerdir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «قَالُوا: يَعْنِي الْعَرَبَ، كَمَا قَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى مِنْ قَبْلِهِمْ»

107- Süddî şunları söylemiştir: "Bilmeyenlerin kim olduğuna gelince, onlar, Araplardır."

2. Öncekilerle Kastedilen

108- Allah Teâlâ'nın, ﴿كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ ***"Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti"*** sözüne gelince, Süddî şöyle demiştir: "Araplar, kendilerinden önceki Yahudi, Hristiyan ve diğerlerinin dediklerini birebir söylemiştir."[538]

538 Taberî, 2/541; İbn Kesîr, 1/161; Suyûtî, 1/110.

Bakara 119:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

"Şüphesiz biz seni hak ile; müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin." (119)

Bakara 120:

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ
إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

"Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: 'Allah'ın yolu asıl doğru yoldur.' Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır." (120)

Bakara 121:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ
وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler (den bazısı) onu, hakkını gözeterek okurlar. Çünkü onlar, ona iman ederler. Ama her kim onu inkâr ederse, işte gerçekten zarara uğrayanlar onlardır." (121)

1. Âyette Bahsedilenler Kimlerdir?

[أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْعَدْلُ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ نَصْرٍ، ثنا عَمْرُو بْنُ طَلْحَةَ الْقَنَّادُ، ثنا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما، فِي قَوْلِ

اللهِ عز وجل: {الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ} [البقرة: ١٢١] قَالَ: «يُحِلُّونَ حَلَالَهُ، وَيُحَرِّمُونَ حَرَامَهُ، وَلَا يُحَرِّفُونَهُ عَنْ مَوَاضِعِهِ»

109- Süddî şöyle demiştir: "Bunlar, kitabı yerlerinden tahrif etmeyenlerdir."[539]

Bakara 122:

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾

"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi cümle âleme üstün tuttuğumu hatırlayın." (122)

Bakara 123:

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

"Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fidye alınmayacağı, kimseye şefaatin (aracılığın) yarar sağlamayacağı ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının." (123)

Bakara 124:

وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾

"Bir zaman Rabbi İbrâhim'i birtakım emirler sözlerle sınamış, İbrâhim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: 'Ben seni insanlara önder yapacağım.' İbrâhim de 'Soyumdan da

539 Taberî, 2/552-554; Kurtubî, 1/479; İbn Kesîr, 1/161.

(önderler yap, ya Rabbi!)' demişti. Bunun üzerine Rabbi, 'Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz' demişti." (124)

1. Rabbinin İbrâhim'i Sınadığı Kelimeler

[حَدَّثَنَا بِهِ، مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «الْكَلِمَاتُ الَّتِي ابْتَلَى بِهِنَّ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ: {رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ} [البقرة: ١٢٨]»

110- Süddî şöyle demiştir: "Rabbinin İbrâhim'i sınamış olduğu kelimeler, ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ ***'Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin'***[540] ifadeleridir."[541]

2. Ahd ile Kastedilen

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «{لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ} [البقرة: ١٢٤] يَقُولُ: عَهْدِي: نُبُوَّتِي»

111- Allah'ın ﴿عَهْدِي﴾ ***"ahdim"*** sözüyle ilgili Süddî, "nübüvvetim" anlamını vermiştir.[542]

Bakara 125:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

540 Bakara, 2/127.

541 Taberî, 3/14-15; İbn Kesîr, 1/161.

542 Taberî, 3/20; Kurtubî, 1/494; İbn Kesîr, 1/168. Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: Zalimlerden peygamber seçmem. [Çeviren].

"Hani, biz Kâbe'yi insanlar için toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrâhim'den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrâhim ve İsmâil'e şöyle emretmiştik: 'Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun.'" (125)

1. ﴿مَثَابَةً﴾ "mesâbeten" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ} [البقرة: ١٢٥] قَالَ: أَمَّا الْمَثَابَةُ فَهُوَ الَّذِي يَثُوبُونَ إِلَيْهِ كُلَّ سَنَةٍ لَا يَدَعُهُ الْإِنْسَانُ إِذَا أَتَاهُ مَرَّةً أَنْ يَعُودَ إِلَيْهِ»

112- Süddî, âyette geçen; ﴿مَثَابَةً﴾ ***"mesâbeten"*** ifadesi için şunları söylemiştir: "İnsanların her yıl gidip toplandığı yer. Bir insan oraya geldiğinde artık onu geri bırakmaz."[543]

2. Kâbe'nin Güven Yeri Kılınmasının Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَمَّا {وَأَمْنًا} [البقرة: ١٢٥] فَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا»

113- Allah Teâlâ'nın, ﴿اَمْنًا﴾ ***"güven"*** sözüne gelince, Süddî bununla, oraya girenin güvende olacağının kastedildiğini söylemiştir.

3. Makam-ı İbrâhim

[حَدَّثَنِي يُونُسُ، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى} [البقرة: ١٢٥] وَهُوَ الصَّلَاةُ عِنْدَ مَقَامِهِ فِي الْحَجِّ «وَالْمَقَامُ: هُوَ الْحَجَرُ الَّذِي كَانَتْ زَوْجَةُ إِسْمَاعِيلَ وَضَعَتْهُ تَحْتَ قَدَمِ إِبْرَاهِيمَ حِينَ غَسَلَتْ رَأْسَهُ، فَوَضَعَ إِبْرَاهِيمُ رِجْلَهُ عَلَيْهِ وَهُوَ رَاكِبٌ، فَغَسَلَتْ شِقَّهُ ثُمَّ دَفَعَتْهُ مِنْ تَحْتِهِ وَقَدْ غَابَتْ رِجْلُهُ فِي الْحَجَرِ، فَوَضَعَتْهُ تَحْتَ الشِّقِّ الْآخَرِ فَغَسَلَتْهُ، فَغَابَتْ رِجْلُهُ أَيْضًا فِيهِ، فَجَعَلَهَا اللَّهُ مِنْ شَعَائِرِهِ

543 Taberî, 2/27; İbn Kesîr, 1/168.

114- Süddî, âyette geçen; ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى﴾ ***"Siz de Makam-ı İbrâhim'den kendinize bir namaz yeri edinin"*** ifadesi ile ilgili şunları söylemiştir: "Bu, Hac esnasında onun makamında namaz kılmaktır. Bahsi geçen makam İsmâil Peygamber'in eşinin İbrâhim Peygamber'in ayağının altına koyduğu taştır. Burası İbrâhim Peygamber'in başını yıkadığı yerdir. İbrâhim bineğinde iken ayaklarını bu taşın üzerine kordu. Kadın onun bir ayağını yıkadı sonra taşı altından çekip kaldırdı. Bu arada ayağı taşın içine girip kaybolmuştu. Sonra diğer ayağının altına koydu ve onu yıkadı. O da taşın içinde kayboldu. Böylece Allah onun bastığı bu taşı haccın sembollerinden yaptı."[544]

4. Allah'ın Evinin Temizlenmesinin Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ} [البقرة: ١٢٥] يَقُولُ: ابْنِيَا بَيْتِيَ»

115- Allah'ın, ﴿طَهِّرَا بَيْتِيَ﴾ ***"evimi temizleyin"*** ifadesiyle ilgili Süddî, "Benim evimi inşa edin, anlamındadır" demiştir.[545]

Bakara 126:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ
مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا
ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

"Hani İbrâhim, 'Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır' demişti. Allah da, 'İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!' demişti." (126)

544 Taberî, 3/36; Kurtubî, 1/498; İbn Kesîr, 1/69.
545 Taberî, 3/39; Kurtubî, 1/499; İbn Kesîr, 1/172; Âlûsî, 1/310.

Bakara 127:

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا
تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

"Bir zamanlar İbrâhim, İsmâil ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor, (şöyle dua ediyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin." (127)

1. Hz. İbrâhim ve İsmâil'in Kâbe'nin Temellerini Yükseltmeleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «يَبْنِيَانِ وَهُمَا يَدْعُوانِ الْكَلِمَاتِ الَّتِي ابْتَلَى بِهَا إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ، قَالَ: {رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ} [البقرة: ١٢٨] {رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ} [البقرة: ١٢٩]»

116- Süddî bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Bir taraftan Kâbe'yi yapıyorlar diğer yandan Allah'ın İbrâhim'i sınadığı şu duayı yapıyorlardı:

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ ۠ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ
الرَّحِيم رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۗ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

'Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et. Şüphesiz tevbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve

hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.[546]»[547]

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ} [البقرة: ١٢٥] ، قَالَ: فَانْطَلَقَ إِبْرَاهِيمُ حَتَّى أَتَى مَكَّةَ، فَقَامَ هُوَ وَإِسْمَاعِيلُ وَأَخَذَا الْمَعَاوِلَ لَا يَدْرِيَانِ أَيْنَ الْبَيْتُ، فَبَعَثَ اللَّهُ رِيحًا يُقَالُ لَهَا رِيحُ الْخجُوجِ، لَهَا جَنَاحَانِ وَرَأْسٌ فِي صُورَةِ حَيَّةٍ. فَكَنَسَتْ لَهُمَا مَا حَوْلَ الْكَعْبَةِ، وَعَنْ أَسَاسِ الْبَيْتِ الْأَوَّلِ، وَاتَّبَعَاهَا بِالْمَعَاوِلِ يَحْفِرَانِ حَتَّى وَضَعَا الْأَسَاسَ؛ فَذَلِكَ حِينَ يَقُولُ: {وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ} [الحج: ٢٦] فَلَمَّا بَنَيَا الْقَوَاعِدَ فَبَلَغَا مَكَانَ الرُّكْنِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِإِسْمَاعِيلَ: يَا بُنَيَّ اطْلُبْ لِي حَجَرًا حَسَنًا أَضَعُهُ هَهُنَا، قَالَ: يَا أَبَتِ إِنِّي كَسْلَانٌ تَعِبٌ، قَالَ: عَلَيَّ بِذَلِكَ. فَانْطَلَقَ فَطَلَبَ لَهُ حَجَرًا فَجَاءَهُ بِحَجَرٍ، فَلَمْ يَرْضَهُ، فَقَالَ: ائْتِنِي بِحَجَرٍ أَحْسَنَ مِنْ هَذَا. فَانْطَلَقَ فَطَلَبَ لَهُ حَجَرًا؛ وَجَاءَهُ جِبْرِيلُ بِالْحَجَرِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْهِنْدِ، وَكَانَ أَبْيَضَ يَاقُوتَةً بَيْضَاءَ مِثْلَ الثَّغَامَةِ، وَكَانَ آدَمُ هَبَطَ بِهِ مِنَ الْجَنَّةِ فَاسْوَدَّ مِنْ خَطَايَا النَّاسِ، فَجَاءَهُ إِسْمَاعِيلُ بِحَجَرٍ فَوَجَدَهُ عِنْدَ الرُّكْنِ، فَقَالَ: يَا أَبَتِ مَنْ جَاءَ بِهَذَا؟ فَقَالَ: مَنْ هُوَ أَنْشَطُ مِنْكَ. فَبَنَيَاهُ»

117- Süddî, konu ile ilgili şunları söylemiştir: "Sonra İbrâhim Peygamber yerinden ayrılıp Mekke'ye geldi. Oğlu İsmâil ile ellerinde kazma ile geldiler fakat Kâbe'yi nereye inşa edeceklerini bilmiyorlardı. Sonra Allah, iki kanadı ve bir başı olan ve yılana benzeyen Hacuc denen bir rüzgâr çıkardı.[548] Bu rüzgâr bıraktığı etki ile Kâbe'nin ilk temeli olan alanı belirledi. İbrâhim Peygamber ve oğlu İsmâil rüzgârın peşinden giderek bıraktığı izi ellerindeki kazma ile kazmaya başladılar. Böylece Kâbe'nin temelini atmış oldular. İşte şu âyet bu duruma işaret etmektedir:

---

546 Bakara, 2/127-129.
547 Taberî, 3/64.
548 Hızlı esen hortum şeklindeki rüzgâra verilen isim.

﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرٰهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْقَآئِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾

'Bir zamanlar İbrâhim'e Beytullah'ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut.'[549]

Daha sonra temeli yükseltip rükünler seviyesine ulaşınca Hz.İbrâhim oğlu İsmâil'e şöyle dedi:

'Oğlum buraya yerleştirmem için bana güzel bir taş getir.' İsmâil:

'Baba ben yorgunum ve üzerime tembellik çöktü' dedi. İbrâhim:

'Buraya güzel bir taş yerleştirmem şart' dedi. Sonra İsmâil taş aramaya gitti. Bir taş getirdi fakat babası onu beğenmedi. İbrâhim:

'Bana bundan daha güzel bir taş getir' dedi. İsmâil tekrar uygun ve güzel bir taş aramaya gitti. Bu arada Cebrâil Hindistan'dan Hacerülesved (siyah bir taş) getirdi. Bu taş aslı itibarı ile beyaz yakut gibi idi. Âdem Peygamber onu cennetten getirmişti fakat insanların günahları nedeni ile taş siyahlaşmıştı. Sonra İsmâil geri dönünce aranan taşı Kâbe'nin yanında gördü ve şöyle dedi:

'Baba bu taşı sana kim getirdi?' İbrâhim:

'Senden daha çevik olan birisi getirdi' dedi. Daha sonra her ikisi birlikte Kâbe'nin duvarını örmeye devam ettiler."[550]

Bakara 128:

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾

"Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin." (128)

549 Hac, 22/26.

550 Taberî, 3/66; İbn Kesîr, 1/178. Reşîd Rızâ, *el-Menâr* isimli tefsirinde Hacerülesved hakkında gelen bu rivâyeti İsrâiliyat'tan saymıştır.

1. Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil, Nesilleriyle Kimleri Kastettiler?

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ} [البقرة: ١٢٨] يَعْنِيَانِ الْعَرَبَ»

118- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ﴾ ***"Neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "İbrâhim ve İsmâil Peygamber bununla Arapları kastetmektedirler."[551]

2. Hz. İbrâhim'i Hacca Daveti

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا فَرَغَ إِبْرَاهِيمُ وَإِسْمَاعِيلُ مِنْ بُنْيَانِ الْبَيْتِ أَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يُنَادِيَ، فَقَالَ: {وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ} [الحج: ٢٧] فَنَادَى بَيْنَ أَخْشَبَيْ مَكَّةَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَحُجُّوا بَيْتَهُ، قَالَ: فَوَقَرَتْ فِي قَلْبِ كُلِّ مُؤْمِنٍ، فَأَجَابَهُ كُلُّ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ جَبَلٍ أَوْ شَجَرٍ أَوْ دَابَّةٍ: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ. فَأَجَابُوهُ بِالتَّلْبِيَةِ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ. وَأَتَاهُ مَنْ أَتَاهُ. فَأَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى عَرَفَاتٍ وَنَعَتَهَا فَخَرَجَ؛ فَلَمَّا بَلَغَ الشَّجَرَةَ عِنْدَ الْعَقَبَةِ اسْتَقْبَلَهُ الشَّيْطَانُ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ، فَطَارَ فَوَقَعَ عَلَى الْجَمْرَةِ الثَّانِيَةِ أَيْضًا، فَصَدَّهُ فَرَمَاهُ وَكَبَّرَ، فَطَارَ فَوَقَعَ عَلَى الْجَمْرَةِ الثَّالِثَةِ، فَرَمَاهُ وَكَبَّرَ. فَلَمَّا رَأَى أَنَّهُ لَا يُطِيقُهُ، وَلَمْ يَدْرِ إِبْرَاهِيمُ أَيْنَ يَذْهَبُ، انْطَلَقَ حَتَّى أَتَى ذَا الْمَجَازِ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ فَلَمْ يَعْرِفْهُ جَازَ فَلِذَلِكَ سُمِّيَ ذَا الْمَجَازِ. ثُمَّ انْطَلَقَ حَتَّى وَقَعَ بِعَرَفَاتٍ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهَا عَرَفَ النَّعْتَ، قَالَ: قَدْ عَرَفْتُ، فَسُمِّيَتْ عَرَفَاتٍ، فَوَقَفَ إِبْرَاهِيمُ بِعَرَفَاتٍ، حَتَّى إِذَا أَمْسَى ازْدَلَفَ إِلَى جَمْعٍ، فَسُمِّيَتِ الْمُزْدَلِفَةُ، فَوَقَفَ بِجَمْعٍ، ثُمَّ أَقْبَلَ حَتَّى أَتَى الشَّيْطَانَ حَيْثُ لَقِيَهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَقَامَ بِمِنًى حَتَّى فَرَغَ مِنَ الْحَجِّ وَأَمَرَهُ.

119- Aynı şekilde Süddî şunları da söylemiştir: "Her ikisi inşaatı bitirdikten sonra Allah İbrâhim'e insanları hacca çağırmasını emredip, ﴿وَأَذِّنْ

551 Taberî, 3/66; İbn Kesîr, 1/183; Suyûtî, 1/137; Şevkânî, 1/143.

﴿فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾ ***'İnsanlar arasında haccı ilan et'***[552] buyurdu. İbrâhim Peygamber de Ebû Kubeys ve Ahmer isimli iki dağın arasından seslenip şöyle dedi: 'Ey insanlar Allah sizi kendi evini hacc (ziyaret) etmeye çağırıyor.' Onun bu çağrısı kendisini duyan dağ, ağaç, hayvan ne varsa kalplerinde yer edindi ve hepsi bu davete icabet edip şöyle dediler: 'Emret Allah'ım emret ben senin buyruğuna hazırım.' İnsanlardan bu davete gelenler geldi ve Allah ona Arafat'a çıkmasını emretti. Hz. İbrâhim Arafat'a çıktı. Akabe denen yere varınca oradaki ağacın yanında karşısına şeytan çıktı. İbrâhim ona yedi tane taş attı ve her birinde ayrı ayrı tekbir getirdi. Sonra şeytan ikinci cemreye geçti. Aynı şekilde burada da tekbirle birlikte ona yedi taş attı ve onu oradan engelledi. Şeytan uçup üçüncü cemreye geçti. Burada da ona tekbir ile birlikte yedi taş attı. Ancak bu işe gücünün yetmeyeceğini anladı. Sonra İbrâhim Peygamber nereye gittiğini bilmiyordu. Zü'l-Mecâz denen yere kadar geldi. Orada şeytana baktı fakat onu tanımadı ve onu geçti. Bundan dolayı o yere Zü'l-Mecâz dendi.[553] Sonra oradan ayrıldı ve Arafat'a geldi. Orada (karşısına çıkan) şeytana baktı ve ona: 'Senin vasfını tanıdım' dedi. Bundan dolayı o mıntıkaya Arafat dendi. Orada biraz bekledikten sonra Müzdelife'ye yaklaştı. Orada da biraz durduktan sonra tekrar şeytan ile karşılaştığı yere geldi. Her biri yedi tane olmak üzere yedi defa onu taşladı. Sonra hac farizasını bitirinceye kadar Mina'da kaldı."[554]

3. Kıraat

120- Kurtubî yaptığı tahricinde Süddî'nin bu âyeti râ'nın sükûnu ile (وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا) *"ve ernâ menâsikenâ"* şeklinde okuduğunu nakletmiştir.[555]

4. ﴿مَنَاسِكَنَا﴾ "menâsikenâ" İfadesi

أَخْرَجَهُ الْقُرْطُبِي، قَالَ: قَرَأَ السُّدِّيُّ {وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا} بِسُكُونِ الرَّاءِ فِي الْقُرْآنِ وَ هِيَ مَنَاسِكُ الْحَجِّ وَمَعَالِمِهِ

552 Hac, 22/27.

553 Geçilen yer anlamına gelmektedir. [Çeviren].

554 Taberî, 3/66-77.

555 Kurtubî, 1/513. Kurtubî bu âyetteki kıraât farklılıkları ile ilgili şunları söylemiştir: "Ömer b. Abdülaziz, Katâde, İbn Kesîr, Ebû Muheysin, Süddî ve Ravh, âyeti; "ra"nın sükûnu ile (أَرْنَا) şeklinde okumuşlardır. [Çeviren].

121- ﴿مَنَاسِكَنَا﴾ ***"menâsikenâ"*** ifadesi için Süddî, "Kur'ân'da hacda yapılan ibadet ve haccın sembolleri için kullanılır" demiştir.

Bakara 129:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

"Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir resûl gönder. Galip gelen ve her şeyi hikmetle yapan sensin." (129)

1. Resûl ile Kastedilen

حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «{رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ} [البقرة: ١٢٩] هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

122- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât → Süddî kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Resûl, Hz. Muhammed'dir."[556]

Bakara 130:

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ
فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾

"Kendini bilmeyenden başka İbrâhim'in dininden kim yüz çevirir? Andolsun, biz İbrâhim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir." (130)

556 Taberî, 3/876; İbn Kesîr, 1/178; Suyûtî, 1/139.

Bakara 131:

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾

"Rabbi ona 'Teslim ol' dediğinde, 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' demişti." (131)

Bakara 132:

وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَابَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ
الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾

"İbrâhim, bunu kendi oğullarına da vasiyet etti, Ya'kûb da öyle: 'Oğullarım! Allah, sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. Siz de ancak Müslümanlar olarak ölün' dedi." (132)

Bakara 133:

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ
إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

"Yoksa siz Ya'kûb'un, ölüm döşeğinde iken çocuklarına, 'Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?' dediği, onların da, 'Senin ilâhına ve ataların İbrâhim, İsmâil ve İshâk'ın ilâhı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler O'na boyun eğmiş Müslümanlarız.' dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?" (133)

Bakara 134:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا
تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

"Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz." (134)

Bakara 135:

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

"(Yahudiler) Yahudi ya da (Hristiyanlar) Hristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Biz, hanîf olan İbrâhim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi." (135)

1. ﴿حَنِيفًا﴾ "hanîfen" İfadesi

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ الأَوْدِيُّ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ مُفَضَّلٍ، ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ قَوْلَهُ: حَنِيفًا يَقُولُ: مُخْلِصًا

123- Taberî, Muhammed b. el-Hüseyin → Ahmed b. el-Mufaddal → Esbât → Süddî kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin Allah Teâlâ'nın, ﴿حَنِيفًا﴾ ***"hanîfen"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Âyetteki ﴿حَنِيفًا﴾ ***'hanîfen'*** ifadesi, muhlis anlamına gelir."[557]

وَأَخْرَجَ ابْنُ الْمُنْذِرِ عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: مَا كَانَ فِي الْقُرْآنِ «حَنِيفًا مُسْلِمًا «وَمَا كَانَ فِي الْقُرْآنِ «حُنَفَاءَ مُسْلِمِينَ «حُجَّاجًا

124- İbn Münzir, Süddî'den yaptığı tahriçte onun şöyle dediğini nakletmiştir: "Kur'ân'da geçen ﴿حَنِيفًا﴾ ***'hanîfen'*** ifadesi ile 'Müslüman olarak' anlamı, ﴿حُنَفَاءَ﴾ ***'hunefâe'*** ifadesi ile de 'Müslüman hacılar olarak' anlamı kastedilmiştir."[558]

Bakara 136:

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

557 Taberî, 3/876; İbn Kesîr, 1/186.
558 Suyûtî, 1/140.

"Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kûb ve torunlarına indirilene, Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk deyin." (136)

1. ﴿الْأَسْبَاطِ﴾ "el-esbâti" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «أَمَّا الْأَسْبَاطُ فَهُمْ بَنُو يَعْقُوبَ: يُوسُفُ، وَبِنْيَامِينُ، وَرُوبِيلُ، وَيَهُوذَا، وَشِمْعُونَ، وَلَاوِي، وَدَانُ، وَقِهَاثُ»

125- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin Allah Teâlâ'nın ﴿الْأَسْبَاط﴾ ***"el-esbât"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Bunlar, Hz. Ya'kûb'un; Yûsuf, Bünyâmin, Rubeyl, Yahuda, Şem'ûn, Leviy, Dan ve Kihas ismindeki çocuklarıdır."[559]

Bakara 137:

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

"Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuş olurlar; fakat eğer yüz çevirirlerse bilesin ki bir ayrılıkçılığın içindedirler. O takdirde artık onlara karşı Allah sana yeter; O, işitendir, bilendir." (137)

Bakara 138:

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

"Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz sadece ona ibadet edenleriz." (138)

---

559 Taberî, 3/112. Suyûtî, 1/140. Suyûtî, yukarıda geçen Kihas yerine Vethan ismini zikretmiştir. Ayrıca dokuzuncu olarak Zeylun isminden bahsetmiştir. Bkz. 1/140.

1. Sıbğata'llâh Tabiri

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً} [البقرة: ١٣٨] يَقُولُ: دِينُ اللَّهِ، وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ دِينًا»

126- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً﴾ ***"sıbğata'llâhi ve men ahsenü mina'llâhi sıbğaten"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Allah'ın dinine (uyun). Dini Allah'ınkinden güzel olan kimdir, anlamındadır."[560]

Bakara 139:

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

"Onlara de ki: 'Allah hakkında mı bizimle tartışıp duruyorsunuz? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz size aittir. Biz O'na gönülden bağlanmış kimseleriz.'" (139)

Bakara 140:

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ
كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ
شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

"Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya'kûb ve torunların Yahudi yahut Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: 'Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?' Allah katından gelmiş olup kendinde bulunan bilgiyi gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir." (140)

560 Taberî, 3/118; İbn Kesîr, 1/188.

Bakara 141:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

"Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz." (141)

Bakara 142:

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾

"Birtakım kendini bilmez insanlar, 'Onları yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?' diyecekler. De ki: Doğu da Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir." (142)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا وُجِّهَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، اخْتَلَفَ النَّاسُ فِيهَا، فَكَانُوا أَصْنَافًا، فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ: مَا بَالُهُمْ كَانُوا عَلَى قِبْلَةٍ زَمَانًا، ثُمَّ تَرَكُوهَا وَتَوَجَّهُوا إِلَى غَيْرِهَا؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي الْمُنَافِقِينَ: {سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ} [البقرة: ١٤٢] الْآيَةَ كُلَّهَا»

127- Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet münafıklar hakkında indi. Allah Rasûlü yüzünü Mescid-i Harâm'a dönünce insanlar farklı şeyler söylemeye başladılar. Bu hususta ileri geri konuşan kesimlerden birisi de münafıklardı. Onlar, 'Bunlara ne oluyor da bir süredir devam ettikleri kıblelerini bırakıp başka bir kıbleye dönüyorlar!' diyorlardı."[561]

561 Taberî, 3/140; Kurtubî, 1/531; Âlûsî, 1/326.

Bakara 143:

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

"İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kıbleyi özellikle Rasûl'e uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir." (143)

1. Sefihlerin Kıble Değişimiyle İlgili Neler Söyledikleri, Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَنَسَخَتْهَا الْكَعْبَةُ. فَلَمَّا وُجِّهَ قِبَلَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، اخْتَلَفَ النَّاسُ فِيهَا، فَكَانُوا أَصْنَافًا؛ فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ: مَا بَالُهُمْ كَانُوا عَلَى قِبْلَةٍ زَمَانًا، ثُمَّ تَرَكُوهَا وَتَوَجَّهُوا إِلَى غَيْرِهَا؟ وَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: لَيْتَ شِعْرَنَا عَنْ إِخْوَانِنَا الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يُصَلُّونَ قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، هَلْ تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنَّا وَمِنْهُمْ أَوْ لَا؟ وَقَالَتِ الْيَهُودُ: إِنَّ مُحَمَّدًا اشْتَاقَ إِلَى بَلَدِ أَبِيهِ وَمَوْلِدِهِ، وَلَوْ ثَبَتَ عَلَى قِبْلَتِنَا لَكِنَّا نَرْجُو أَنْ يَكُونَ هُوَ صَاحِبَنَا الَّذِي نَنْتَظِرُ. وَقَالَ الْمُشْرِكُونَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ، تَحَيَّرَ عَلَى مُحَمَّدٍ دِينُهُ، فَتَوَجَّهَ بِقِبْلَتِهِ إِلَيْكُمْ، وَعَلِمَ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ أَهْدَى مِنْهُ، وَيُوشِكُ أَنْ يَدْخُلَ فِي دِينِكُمْ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ فِي الْمُنَافِقِينَ: {سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا} [البقرة: ١٤٢] إِلَى قَوْلِهِ {وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ

هَدَى اللَّهُ} [البقرة: ١٤٣] وَأَنْزَلَ فِي الْآخَرِينَ الْآيَاتِ بَعْدَهَا «{وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ} [البقرة: ١٤٣] قَالَ: صَلَاتُكُمْ قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، يَقُولُ: إِنَّ تِلْكَ طَاعَةٌ، وَهَذِهِ طَاعَةٌ»

128- Süddî bu konuda şunları söylemiştir: "Önceleri kıble Beytülmakdis idi.[562] Allah Rasûlü namazında bu tarafa yönelirdi. Ancak Kâbe onu nesh etti. Allah Rasûlü Kâbe'ye dönünce farklı kesimlerden insanlar farklı şeyler söylediler. Münafıklar da söylediğini söylediler. Sonra Müslümanlar şöyle dedi:

'Keşke Beytülmakdis'e doğru namaz kılan fakat şu an ölmüş olan kardeşlerimizin durumunu bilseydik. Acaba Allah bizden ve onlardan o tarafa yönelerek yaptığımız ibadetleri kabul etmiş midir?' Yahudiler de şöyle demişlerdi:

'Muhammed doğduğu topraklara ve babasının memleketine özlem duyuyordu. Eğer kıblemize doğru yönelmeye devam etseydi beklediğimiz peygamber olduğuna dair ümidimiz artardı.' Müşrikler ise şöyle dediler:

'İnandığı din Muhammed'i şaşkına çevirdi. Sizin kendisinden daha doğru yolda olduğunuzu bilince kıblenize döndü. Neredeyse dininize de girecekti.' Bunun üzerine Allah münafıklar hakkında, ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ﴾ ***'Sefihler diyecekler ki...'*** ifadesinden başlayan ve ﴿وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللهُ﴾ ***'Şüphesiz ki bu, Allah'ın hidayet ettikleri dışındakilere elbette ağırdır'***[563] ifadesine kadar gelen âyetleri indirdi. Âyetin geri kalan kısmını ise diğer kesimlere cevap olarak indirdi. Allah Teâlâ'nın, ﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾ ***'Allah elbette imanınızı zayi edecek değil'*** sözüne gelirsek, bu, Beytülmakdis'e doğru kıldığınız namazlar Allah katında iptal olmaz. Oraya doğru kıldıklarınız da Kâbe'ye doğru kıldıklarınız da ibadettir, anlamındadır."[564]

562 Taberî, 2/155.
563 Bakara, 2/142-143.
564 Taberî, 2/155.

Bakara 144:

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir." (144)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «كَانَ النَّاسُ يُصَلُّونَ قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ شَهْرًا مِنْ مُهَاجَرِهِ، كَانَ إِذَا صَلَّى رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ يَنْظُرُ مَا يُؤْمَرُ، وَكَانَ يُصَلِّي قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَنَسَخَتْهَا الْكَعْبَةُ. فَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ أَنْ يُصَلِّيَ قِبَلَ الْكَعْبَةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ: {قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ} [البقرة: ١٤٤] الْآيَةَ

129- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "İnsanlar Beytülmakdis'e doğru namaz kılıyordu. Allah Rasûlü Medine'ye geldikten sonra bu durum on sekiz ay devam etti. Bu süre zarfında başını havaya kaldırır bu hususta bir emir beklerdi. Sonra âyetin gelmesi ile (ibadetlerde) Beytülmakdis'e dönme emri nesh edildi. Zaten Allah Rasûlü'nün gönlünden Kâbe'ye doğru namaz kılmak geçiyordu. Bu sebeple Allah Teâlâ, ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ﴾ ***'(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz'*** âyetini indirdi."[565]

565 Taberî, 3/173; Âlûsî, 1/331.

2. Kendilerine Kitap Verilenlerle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ} [البقرة: ١٤٤] أُنْزِلَ ذَلِكَ فِي الْيَهُودِ

130- Allah'ın, ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ ***"şüphesiz ki kendilerine kitap verilenler"*** sözüyle ilgili Süddî, "Yahudiler hakkında indirilmiştir" demiştir.[566]

Bakara 145:

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۭ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاۗءَهُمْ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَاۗءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ اِنَّكَ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٤٥﴾

"Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mûcizeyi getirsen de, onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zalimlerden olursun." (145)

1. Yahudi ve Hristiyanların Birbirlerinin Kıblesine Tâbi Olmayacakları

{حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ} [البقرة: ١٤٥] «يَقُولُ: «مَا الْيَهُودُ بِتَابِعِي قِبْلَةِ النَّصَارَى، وَلَا النَّصَارَى بِتَابِعِي قِبْلَةَ الْيَهُودِ

131- Süddî şöyle demiştir: "Ne Yahudiler Hırıstiyanların ne de Hristiyanlar Yahudilerin kıblesine tâbi olup yönelmez."[567]

566 Taberî, 3/183.
567 Taberî, 3/185; Suyûtî, 1/147; Şevkânî, 1/155.

Bakara 146:

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ ۘ وَاِنَّ
فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾

"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamber'i) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler." (146)

1. Ehl-i Kitab'ın Bildiği Şey Neydi?

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: {الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ} ، عَرَفُوا أَنَّ قِبْلَةَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ هِيَ قِبْلَتُهُمُ الَّتِي أُمِرُوا بِهَا، كَمَا عَرَفُوا أَبْنَاءَهُمْ

132- Süddî şöyle demiştir: "Çocuklarını tanıdıkları gibi Kâbe'nin de kendilerinin kıblesi olduğunu ve oraya dönmekle emrolunduklarını çok iyi bildiler."[568]

Bakara 147:

اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

"Hak (ancak) Rabbindendir. Artık, sakın şüpheye düşenlerden olma!" (147)

Bakara 148:

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ
بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

"Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır. Siz hayır işlerinde yarışın. Nerede olursanız olun sonunda Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir." (148)

568 Taberî, 3/193; İbn Kesîr, 1/194.

1. Her Milletin Yöneldiği Bir Kıblesi Vardır

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا} [البقرة: ١٤٨] يَقُولُ: لِكُلِّ قَوْمٍ قِبْلَةٌ قَدْ وُلُّوهَا»

133- Süddî bu âyet ile ilgili şunları söylemiştir: "Her milletin bir kıblesi vardır ve oraya yönelirler."[569]

2. Allah Herkesi Kıyamette Bir Araya Getirecektir

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {أَيْنَمَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا} يَعْنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

134- Süddî, Allah Teâlâ'nın ﴿يَأْتِ بِكُمُ اللهُ جَمِيعًا﴾ ***"Allah hepinizi bir araya getirir"*** ifadesinin, kıyamet gününü kastettiğini söylemiştir.[570]

Bakara 149:

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ
لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾

"Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Bu emir Rabbinden sana gelen gerçektir. (Biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (149)

Bakara 150:

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

569 Taberî, 3/193; İbn Kesîr, 1/194.
570 Taberî, 3/197.

"(Ey Muhammed!) Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. (Ey mü'minler!) Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Harâm'a doğru çevirin ki, zulmedenleri dışında insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın. Zalimlerden korkmayın, benden korkun. Böylece size nimetlerimi tamamlayayım ve doğru yolu bulasınız." (150)

1. Zalimlerle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ «هُمُ الْمُشْرِكُونَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ»

135- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ ***"zulmedenleri dışında"*** ifadesiyle ilgili şöyle demiştir: "Bunlar, Ehl-i Kitap'tan müşriklerdir."

2. Neden Korkulmaması Gerekir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي} [البقرة: ١٥٠] يَقُولُ: لَا تَخْشَوْا أَنْ أَرُدَّكُمْ فِي دِينِهِمْ»

136- Yine Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي﴾ ***"onlardan korkmayın, benden korkun"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Sizi onların dinine çevirmemden korkmayın."[571]

Bakara 151:

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

"Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Rasûl gönderdik." (151)

571 Taberî, 3/197.

Bakara 152:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

"Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!" (152)

1. Kulun Allah'ı Zikretmesi ve Allah'ın Kulu Zikretmesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ} [البقرة: ١٥٢] «قَالَ» لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ يَذْكُرُ اللَّهَ إِلَّا ذَكَرَهُ اللَّهُ، لَا يَذْكُرُهُ مُؤْمِنٌ إِلَّا ذَكَرَهُ بِرَحْمَةٍ، وَلَا يَذْكُرُهُ كَافِرٌ إِلَّا ذَكَرَهُ بِعَذَابٍ»

137- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Hangi kul Allah'ı zikrederse Allah da onu zikreder. Mü'min kul Allah'ı zikrederse Allah da onu rahmeti ile zikreder. Kâfir birisi Allah'ı zikrederse Allah onu azap ile anar."[572]

Bakara 153:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾

"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir." (153)

Bakara 154:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

"Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz." (154)

572 Taberî, 3/212; Suyûtî, 1/149.

Bakara 155:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele." (155)

Bakara 156:

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾

"Onlar; başlarına bir musibet gelince, 'Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz' derler." (156)

Bakara 157:

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

"İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır." (157)

Bakara 158:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

"Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabul eder ve (yapılanı) hakkıyla bilir." (158)

1. Safa ile Merve Arasında Sa'y Yapmak

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا} [البقرة: ١٥٨] يَقُولُ: لَيْسَ عَلَيْهِ إِثْمٌ وَلَكِنْ لَهُ أَجْرٌ»

138- Süddî şöyle demiştir: "Kendisine bir günah yoktur aksine sevap kazanır."[573]

Bakara 159:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ
فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

"İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyet yolunu (kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra) gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder." (159)

1. Allah'ın İndirdiklerini Gizleyenler ve Açık Delillerle Kastedilen

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، {إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ} [البقرة: ١٥٩] زَعَمُوا أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ كَانَ لَهُ صَدِيقٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ ثَعْلَبَةُ بْنُ غَنَمَةَ، قَالَ لَهُ: هَلْ تَجِدُونَ مُحَمَّدًا عِنْدَكُمْ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: مُحَمَّدٌ «الْبَيِّنَاتِ»

139- Süddî şöyle demiştir: "İddia ettiklerine göre Yahudilerden bir adamın, kendisini Sa'leb b. Ğaneme denilen Ensar'dan bir arkadaşı vardı. Bu kişi Yahudi olana,

'Kitabınızda Muhammed ile ilgili bir şey var mı?' diye sordu. Yahudi,

'Hayır, kitabımızda böyle bir bilgi yok' dedi."

573 Taberî, 3/231.

Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿الْبَيِّنَاتِ﴾ ***"açık delilleri"*** sözüyle ilgili ise şöyle demiştir: "Açık deliller, Hz. Muhammed'dir (s.a.v.)."[574]

2. Lânet Edicilerin Lânet Etmesi

أَخْرَجَهُ الْقُرْطُبِي، عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ} قَالَ السُّدِّيُّ: كُلُّ أَحَدٍ يَلْعَنُ الظَّالِمَ، وَإِذَا لَعَنَ الْكَافِرُ الظَّالِمَ فَقَدْ لَعَنَ نَفْسَهُ

140- Kurtubî Süddî'den, Allah'ın ﴿يَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ﴾ ***"onlara bütün lânet ediciler lânet eder"*** sözü ile ilgili şöyle dediğini nakletti: "Herkes zalime lânet eder. Kâfir birisi zalime lânet ettiğinde aynı zamanda kendisine de lânet etmiş olur."

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ وَالسُّدِّيُّ: (هُوَ الرَّجُلُ يَلْعَنُ صَاحِبَهُ فَتَرْتَفِعُ اللَّعْنَةُ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ تَنْحَدِرُ فَلَا تَجِدُ صَاحِبَهَا الَّذِي قِيلَتْ فِيهِ أَهْلًا لِذَلِكَ، فَتَرْجِعُ إِلَى الَّذِي تَكَلَّمَ بِهَا فَلَا تَجِدُهُ أَهْلًا فَتَنْطَلِقُ فَتَقَعُ عَلَى الْيَهُودِ الَّذِينَ كَتَمُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى

141- Yine Süddî'den şunu söylediğini de nakletmiştir: "Burada bahsedilen kendi arkadaşına lânet eden kimsedir. Yaptığı bu lânet göğe yükselir sonra lânet edilenin bunu hak etmediği ortaya çıkarsa bu lânet gelir yapanı bulur. Sonra lânet edenin de bunu hak etmediği görülür ve lânet Allah'ın indirdiğini gizleyen Yahudiye isabet eder."

142- Kurtubî Süddî'den, Allah'ın ﴿يَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ﴾ ***"onlara bütün lânet ediciler lânet eder"*** sözü ile ilgili şöyle dediğini nakletti: "Herkes zalime lânet eder. Kâfir birisi zalime lânet ettiğinde aynı zamanda kendisine de lânet etmiş olur."

Bakara 160:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

"Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lânetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların

574 Taberî, 3/340.

tevbelerini kabul ederim. Zira ben tevbeleri çok kabul edenim, çok merhamet edenim." (160)

Bakara 161:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

"Fakat âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir." (161)

Bakara 162:

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

"Onlar ebedî olarak lânet içinde kalırlar. Artık ne kendilerinden azap hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır." (162)

Bakara 163:

وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

"Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir." (163)

Bakara 164:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

"Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı diriltiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır." (164)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ} فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَيِّرْ لَنَا الصَّفَا ذَهَبًا إِنْ كُنْتَ صَادِقًا أَنَّهُ مِنْهُ فَقَالَ اللَّهُ: إِنَّ فِي هَذِهِ الْآيَاتِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ. وَقَالَ: قَدْ سَأَلَ الْآيَاتِ قَوْمٌ قَبْلَكُمْ، ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ»

143- Süddî şöyle demiştir: "Müşrikler Peygamber'e, 'Bu Kur'ân'ın gerçekten Allah katından olduğu hususunda doğru isen Safa tepesini altına çevir de görelim' dediler. Bunun üzerine Allah bu âyet ile, 'İşte bu âyetler (âyette sayılan alametler) düşünen bir topluluk için gerçek âyetlerdir' demiş oldu. Yine, ﴿قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾ ***'Sizden önce bir kavim de mûcizeler istedi sonra onu inkâr ettiler'***[575] buyurdu.[576]

2. Dâbbe ile Kastedilen

أَخْرَجَهُ الشَّوْكَانِي، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: {وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ} أَيْ: مِنْ كُلِّ خَلْقٍ

144- Şevkânî'nin yaptığı tahriçte Süddî'nin, ﴿وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ﴾ ***"yeryüzünde her çeşit dâbbeyi yaymasıı"*** âyeti için şöyle dediğini nakletmiştir: "Her türlü canlıyı, anlamındadır."[577]

---

575 Taberî, 3/270. Mâide, 5/102.
576 Taberî, 3/270.
577 Şevkânî, 1/164.

Bakara 165:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ
وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

"İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi!" (165)

1. Allah'a Koştukları Ortaklar

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، {وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ} [البقرة: ١٦٥] قَالَ «الْأَنْدَادُ مِنَ الرِّجَالِ يُطِيعُونَهُمْ كَمَا يُطِيعُونَ اللَّهَ إِذَا أَمَرُوهُمْ أَطَاعُوهُمْ وَعَصَوُا اللَّهَ»

145- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile Süddî'den Allah'ın ﴿أَنْدَادًا﴾ ***"ortaklar"*** sözü ile ilgili şunları söylediğini nakletmiştir: "Ortaklar, Allah'a itaat ettikleri gibi itaat ettikleri kimselerden oluşmaktadır. Bunlar kendilerine bir şeyi emrettiklerinde onlara itaat eder ve Allah'a isyan ederler."[578]

Bakara 166:

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

"Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar, aralarındaki bütün bağlar kopacaktır." (166)

578 Taberî, 3/280.

1. Tâbi Olunanlarla Kastedilen

[حَدَّثَنِي بِهِ، مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا} [البقرة: ١٦٦] أَمَّا الَّذِينَ اتُّبِعُوا فَهُمُ الشَّيَاطِينُ تَبَرَّءُوا مِنَ الْإِنْسِ»

146- Süddî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın buyurduğu tâbi olunanlardan maksat şeytanlardır. Onlar insanlardan uzaklaşırlar."[579]

2. Aralarında Kopacak Olan Şey Nedir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، أَمَا {وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ} [البقرة: ١٦٦] فَالْأَعْمَالُ»

147- Allah'ın, ﴿وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ﴾ ***"aralarındaki bütün bağlar kopacaktır"*** ifadesine gelince, Süddî buradaki maksadın ameller olduğunu söylemiştir.[580]

Bakara 167:

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

"Uyanlar şöyle derler: 'Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık.' Böylece Allah, onlara işledikleri fiilleri pişmanlık kaynağı olarak gösterir. Onlar ateşten çıkacak da değillerdir." (167)

579 Taberî, 3/288; Suyûtî, 1/166.
580 Şevkânî, 1/166.

1. Pişmanlık Olarak Gösterilecek Şey

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَةَ، ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ: كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ، زُعِمَ أَنَّهَا تُرْفَعُ لَهُمُ الْجَنَّةُ فَيَنْظُرُونَ إِلَيْهَا، وَيَنْظُرُونَ إِلَى بُيُوتِهِمْ فِيهَا لَوْ أَنَّهُمْ أَطَاعُوا اللَّهَ، فَقَالَ لَهُمْ: تِلْكَ مَسَاكِنُكُمْ، لَوْ أَطَعْتُمُ اللَّهَ. ثُمَّ تُقْسَمُ بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ فَيَرِثُونَهُمْ فَذَلِكَ حِينَ يَنْدَمُونَ

148- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah'a itaat etmiş olsaydılar girecekleri cennet ve oradaki evleri kendilerine gösterilir. Onlara, 'Siz Allah'a itaat etseydiniz buralara girecektiniz' denilir. Sonra onların giremediği bu yerler vâris olarak mü'min kullara verilir. Âyet onların pişman oldukları anı anlatmaktadır."[581]

Bakara 168:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾

"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır." (168)

1. Şeytanın Adımlarını Takip Etmekle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ} [البقرة: ١٦٨] يَقُولُ: طَاعَتُهُ»

149- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ ***"Şeytanın adımları"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Ona itaat etmeyin, anlamındadır."[582]

581 Taberî, 3/296.
582 Taberî, 3/302; Kurtubî, 1/588.

Bakara 169:

إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

"O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder." (169)

Bakara 170:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا
أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun!' denildiğinde, 'Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!' derler. Peki ama, ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?" (170)

Bakara 171:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً
وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

"(Hidâyet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler." (171)

1. Kâfirlerin Misali

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَةَ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لا يَسْمَعُ إِلا دُعَاءً وَنِدَاءً أَيْ: لَا يَعْقِلُ مَا يُقَالُ لَهُ، إِلا أَنْ يُدْعَى أَوْ يُنَادَى بِهِ فَيَذْهَبُ. أَمَّا الَّذِي يَنْعِقُ فَهُوَ الرَّاعِي لِلْغَنَمِ كَمَا يَنْعِقُ الرَّاعِي بِمَا لَا يَسْمَعُ مَا يُقَالُ لَهُ إِلا أَنْ يُدْعَى أَوْ يُنَادَى، فَكَذَلِكَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو مَنْ لَا يَسْمَعُ إِلا جُوَيْزَ الْكَلامِ

150- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Hayvanlar kendilerine söyleneni anlamaz. Sadece çoban tarafından çağrıldıklarında gelir, bağırıldıklarında giderler. Hz. Muhammed'in durumu da böyledir. O, sözü anlamayan sadece işin gürültü kısmını duyan insanları Allah'a davet etmektedir."

2. Hakka Karşı Sağır, Kör ve Dilsizler

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ} [البقرة: ١٧١] يَقُولُ عَنِ الْحَقِّ»

151- Allah Teâlâ'nın ﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ﴾ ***"sağırlar, dilsizler ve körlerdir"*** sözüyle ilgili de şöyle demiştir: "Hakka karşı bu durumdadırlar."[583]

Bakara 172:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا
لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

"Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin." (172)

Bakara 173:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ
اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

"Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan çokça esirgeyendir." (173)

583 Taberî, 3/303; İbn Kesîr, 1/204; Şevkânî, 1/168.

1. ﴿بَاغٍ﴾ "bâğin" İfadesi

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ ثنا أَسْبَاطٌ] عَنِ السُّدِّيِّ: فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلا عَادٍ، أَمَّا بَاغٍ فَيَبْغِي فِيهِ شَهْوَتَهُ

152- Süddî âyette geçen ﴿بَاغٍ﴾ ***"bâğin"*** ifadesini "şehvetinin gereğini yerine getiren" olarak tefsir etmiştir.

2. ﴿عَادٍ﴾ "âdin" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ} [البقرة: ١٧٣] أَمَا بَاغٍ فَيَبْغِي فِيهِ شَهْوَتَهُ، وَأَمَّا الْعَادِي: فَيَتَعَدَّى فِي أَكْلِهِ، يَأْكُلُ حَتَّى يَشْبَعَ، وَلَكِنْ يَأْكُلُ مِنْهُ قَدْرَ مَا يُمْسِكُ بِهِ نَفْسَهُ حَتَّى يَبْلُغَ بِهِ حَاجَتَهُ»

153- Süddî ﴿عَادٍ﴾ ***"âdin"*** ifadesini ise "yeme hususunda miktarı aşan kimse" olarak tefsir etmiştir. Oysa ki bu kimsenin ondan sadece kendini hayatta tutacak (ölmeyecek) kadar yemesi gerekiyordu. Bu sayede (hayatta kalıp) ihtiyaç duyduğu (başka) şeylere ulaşma imkânı bulur.[584]

Bakara 174:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

"Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi (âhir zaman Peygamberi'nin vasıflarını) gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yiyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır." (174)

584 Taberî, 3/324; Kurtubî, 1/610; İbn Kesîr, 1/205.

1. Az Bir Pahayla Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا} [البقرة: ١٧٤] قَالَ «كَتَمُوا اسْمَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَخَذُوا عَلَيْهِ طَمَعًا قَلِيلًا، فَهُوَ الثَّمَنُ الْقَلِيلُ»

154- Süddî şöyle demiştir: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ismini gizlediler ve buna karşılık az bir yiyecek aldılar. İşte âyetteki az bir paha budur."[585]

Bakara 175:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ
بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

"Onlar doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azabı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!" (175)

1. Âyetteki Soru Cümlesinin Mecazi Kullanımı

قَالَ السُّدِّيُّ : هَذا عَلَي وَجْهِ الْاِسْتِفْهامِ يَقُولُ: مَا الذِي أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ وَ مَعْناهُ التَّوْبِيخُ

155- Süddî (bu âyette soru kalıbı hakkında) şöyle denmiştir: "Bu ifade soru şeklinde gelmiştir. Allah, Onları ateşe karşı sabırlı kılan şey nedir?' demektedir. Fakat gerçekte bu ifade azarlama anlamındadır."[586]

Bakara 176:

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا
فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

585 Taberî, 3/328; Suyûtî, 1/168; Şevkânî, 1/170.
586 Taberî, 3/332; Kurtubî, 1/614; Suyûtî, 1/169; Şevkânî, 9/171.

"Bu (azab) da, Allah'ın, Kitab'ı hak olarak indirmiş olması (ve onların bunu inkâr etmesi) sebebiyledir. (Farklı şeyler söyleyip) Kitap konusunda anlaşmazlığa düşenler derin bir ayrılık içindedirler." (176)

1. Âyette Bahsedilenler Kimlerdir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ} [البقرة: ١٧٦] يَقُولُ «هُمُ الْيَهُودُ، وَالنَّصَارَى. يَقُولُ: هُمْ فِي عَدَاوَةٍ بَعِيدَةٍ»

156- Süddî şöyle demiştir: "Bunlar Yahudi ve Hristiyanlar'dır. Allah bunların derin bir düşmalık içinde olduklarını söylemektedir."[587]

Bakara 177:

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir." (177)

587 Taberî, 3/336; Suyûtî, 1/169.

1. ﴿وَحِينَ الْبَأْسِ﴾ "ve hîne'l-be'si" İfadesi

أَخْرَجَهُ ابْنُ كَثِيرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: أَيْ: فِي حَالِ الْقِتَالِ وَلِقَاءِ الْأَعْدَاءِ

157- İbn Kesîr Süddî'den ﴿وَحِينَ الْبَأْسِ﴾ ***"ve hîne'l-be'si"*** ifadesiyle ilgili, "savaş ve düşmanla karşı karşıya gelme anını ifade eder" dediğini nakletmiştir.[588]

Bakara 178:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır." (178)

1. Âyetin Hz. Nebî (s.a.v.) Tarafından Uygulanışı

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلِهِ: {كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى} [البقرة: ١٧٨] قَالَ «اقْتَتَلَ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ مِنَ الْعَرَبِ أَحَدُهُمَا مُسْلِمٌ وَالْآخَرُ مُعَاهَدٌ فِي بَعْضِ مَا يَكُونُ بَيْنَ الْعَرَبِ مِنَ الْأَمْرِ، فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدْ كَانُوا قَتَلُوا الْأَحْرَارَ، وَالْعَبِيدَ، وَالنِّسَاءَ عَلَى أَنْ يُؤَدِّيَ الْحُرُّ دِيَةَ الْحُرِّ، وَالْعَبْدُ دِيَةَ الْعَبْدِ، وَالْأُنْثَى دِيَةَ الْأُنْثَى، فَقَاصَّهُمْ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ»

588 İbn Kesîr, 1/209.

158- Süddî, bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Araplardan iki farklı dine mensup kesim birbirleri ile savaşmışlardı. Bir taraf Müslüman diğer taraf Müslümanlarla anlaşma yapmıştı. Allah Rasûlü onları barıştırdı. Savaş esnasında hür, köle ve kadın öldürmüşlerdi. Allah Rasûlü öldürülen hürlere hürün, kölelere kölenin, kadınlara kadınların diyetinin ödenmesine hükmetmişti."[589]

2. Af Halinde Yapılacaklar

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَةَ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ يَقُولُ: مَنْ بَقِيَ لَهُ مِنْ دِيَةِ أَخِيهِ شَيْءٌ، أَوْ مِنْ أَرْشِ جِرَاحَتِهِ، فَلْيَتَّبِعْ بِمَعْرُوفٍ، وَلْيُؤَدِّ الآخَرُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ

159- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ﴾ ***"Ancak öldüren kimse, kardeşi tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir"*** sözüyle ilgili şunları söylemiştir: "Yani kendisine kardeşinin diyetinden bir şey kalırsa ya da onun yaralanma tazminatından bir şey kalırsa usûle uygun hareket etsin ve diğeri de ona güzelce ödemesini yapsın, anlamındadır."

3. Elem Verici Azap Tehdidi Kimedir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ} [البقرة: ١٧٨] بَعْدَ مَا يَأْخُذُ الدِّيَةَ فَيَقْتُلُ {فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ} [البقرة: ١٧٨]

160- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ ***"Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır"*** sözü hakkında şunları söylemiştir: "Diyeti aldıktan sonra haddini aşıp karşı tarafı öldüren kimse için elem verici azap vardır."[590]

589 Taberî, 3/338.
590 Taberî, 3/370; İbn Kesîr, 1/210; Şevkânî, 1/176.

Bakara 179:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

"Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki 'aynı' suçu işlemekten sakınırsınız." (179)

1. Kısasta Hayat Olmasının Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ} [البقرة: ١٧٩] يَقُولُ: بَقَاءٌ، لَا يُقْتَلُ إِلَّا الْقَاتِلُ بِجِنَايَتِهِ»

161- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "İşlediği cinayetten dolayı sadece katilin öldürülmesi aynı zamanda sizin hayatta kalmanıza vesile olmaktadır."[591]

Bakara 180:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾

"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması (Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak) size farz kılındı." (180)

1. Vasiyetin Neshi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ}

591 Taberî, 3/373; Kurtubî, 1/633; İbn Kesîr, 1/210; Suyûtî, 1/174. Sadece katili öldürmek hem karşı tarafın masum akrabalarını öldürmeyi engeller hem de cinayet işleme potansiyeli olan insanları engeller. Çünkü başkasını öldürürsem devlet ve otorite yakalayıp kısas olarak beni öldürür diyen birisi kolay kolay başkasını öldüremez. [Çeviren].

[البقرة: ١٨٠] «أَمَا الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ فَيَوْمَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ كَانَ النَّاسُ لَيْسَ لَهُمْ مِيرَاثٌ مَعْلُومٌ، إِنَّمَا يُوصِي الرَّجُلُ لِوَالِدِهِ وَلِأَهْلِهِ فَيَقْسِمُ بَيْنَهُمْ حَتَّى نَسَخَتْهَا النِّسَاءُ فَقَالَ: {يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ} [النساء: ١١]»

162- Süddî, bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Anne baba ve akrabalara gelince, bu âyet nâzil olduğunda insanların belli bir mirası yoktu. Kişi anne babasına ve ailesine vasiyette bulunur ve aralarında taksim edilirdi. Ta ki Nisâ sûresinden âyet inene kadar. Bu âyette Allah Teâlâ, ﴿يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ ***'Allah size evlatlarınız hakkında vasiyette bulunuyor'***[592] buyurdu."[593]

2. Hayır ile Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ} [البقرة: ١٨٠] أَمَّا خَيْرًا: فَالْمَالُ»

163- Âyette geçen hayra gelince, Süddî bunun mal anlamında olduğunu söylemiştir.[594]

Bakara 181:

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir." (181)

1. Vasiyeti Değiştirenin Vebali

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا، إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ} فَمَنْ بَدَّلَ الْوَصِيَّةَ الَّتِي أَوْصَى بِهَا وَكَانَتْ بِمَعْرُوفٍ، فَإِنَّمَا إِثْمُهَا عَلَى مَنْ بَدَّلَهَا أَنَّهُ قَدْ ظَلَمَ»

592 Nisâ, 4/4.
593 Taberî, 3/393; İbn Kesîr, 1/211.
594 Taberî, 3/393, 394.

164- Süddî bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Kim meşru olan bir vasiyeti değiştirirse haksızlık yaptığı için bunun vebali onun üzerine olur."[595]

Bakara 182:

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا
إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

"Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse, (tarafların) aralarını düzeltirse ona hiçbir günah yoktur. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (182)

1. ﴿جَنَفًا﴾ "cenefen" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ} [البقرة: ١٨٢] «أَمَا جَنَفًا: فَخَطَأٌ فِي وَصِيَّتِهِ؛ وَأَمَّا إِثْمًا: فَعَمْدًا يَعْمَدُ فِي وَصِيَّتِهِ الظُّلْمَ، فَإِنَّ هَذَا أَعْظَمُ لِأَجْرِهِ أَنْ لَا يُنْفِذَهَا، وَلَكِنْ يَصْلُحُ بَيْنَهُمْ عَلَى مَا يَرَى أَنَّهُ الْحَقُّ يَنْقُصُ بَعْضًا وَيَزِيدُ بَعْضًا. قَالَ: وَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ»

165- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿جَنَفًا﴾ ***"cenefen"*** sözü hakkında "vasiyette hata etmektir" demiştir.

2. Vasiyette Kasıtlı Haksızlıkları Önleme

166- Yine âyette geçen ﴿إِثْمًا﴾ ifadesiyle ilgili şöyle demiştir: "Kişinin vasiyetinde kasıtlı olarak haksızlık yapmasıdır. Böyle bir şeyi (hata ve zulmü) düzeltmeye kalkan kimsenin ecri kat kat fazla olur. Aracı kişi hak ve doğru olarak bildiği şekilde aralarını düzeltir. Bunu yaparken önceki taksimatta kendisine fazla verilmiş olandan alır, eksik verilmiş olanınkine ekleme yapar. Bu âyet anne, baba ve akrabalar hakkında inmiştir."[596]

595 Taberî, 3/398.
596 Taberî, 3/403; İbn Kesîr, 1/212.

Bakara 183:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı." (183)

1. Öncekilerin Orucuyla Benzerlik

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ} [البقرة: ١٨٣] «أَمَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا فَالنَّصَارَى، كُتِبَ عَلَيْهِمْ رَمَضَانُ، وَكُتِبَ عَلَيْهِمْ أَنْ لَا يَأْكُلُوا وَلَا يَشْرَبُوا بَعْدَ النَّوْمِ، وَلَا يَنْكِحُوا النِّسَاءَ شَهْرَ رَمَضَانَ. فَاشْتَدَّ عَلَى النَّصَارَى صِيَامُ رَمَضَانَ، وَجَعَلَ يُقَلِّبُ عَلَيْهِمْ فِي الشِّتَاءِ، وَالصَّيْفِ؛ فَلَمَّا رَأَوْا ذَلِكَ اجْتَمَعُوا فَجَعَلُوا صِيَامًا فِي الْفَضْلِ بَيْنَ الشِّتَاءِ، وَالصَّيْفِ، وَقَالُوا: نَزِيدُ عِشْرِينَ يَوْمًا نُكَفِّرُ بِهَا مَا صَنَعْنَا. فَجَعَلُوا صِيَامَهُمْ خَمْسِينَ، فَلَمْ يَزَلِ الْمُسْلِمُونَ عَلَى ذَلِكَ يَصْنَعُونَ كَمَا تَصْنَعُ النَّصَارَى، حَتَّى كَانَ مَنْ أَمْرِ أَبِي قَيْسِ بْنُ صِرْمَةَ، وَعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ مَا كَانَ، فَأَحَلَّ اللَّهُ لَهُمُ الْأَكْلَ وَالشُّرْبَ وَالْجِمَاعَ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ»

167- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ***"sizden öncekiler"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Bunlar Hristiyanlardır. Ramazan ayında oruç tutmaları ve uyuduktan sonra yemek yememeleri ve yine Ramazan ayında (gece dâhil) kadınlarla cinsel ilişkiye girmemeleri kendilerine emredilmişti. Ramazan ayında oruç tutmak onlara ağır geldi. Çünkü orucu bazen yazın sıcağında bazen de soğuk kış mevsiminde tutuyorlardı. Daha sonra kendi aralarında bir karar alıp Ramazan orucunu yaz ile kışın ortasına denk gelecek bir zaman dilimine sabitlediler. Sonra yaptıklarına kefaret olsun diye bir aylık orucun üzerine yirmi gün daha ekleyip elli güne çıkardılar. Müslümanların şu an tuttuğu oruç Hristiyanların ilk dönem tuttukları oruç gibidir. Âyette geçen benzetme onların müdahale edip değiştirmeden önce tuttukları

oruçla ilgilidir.[597] Bu hususta Ebû Kays b. Sırme ve Ömer b. Hattâb'ın başına gelenler var.[598] Bu olaydan sonra Allah Müslümanlara fecrin doğuşuna kadar yemek yemeyi ve cinsel ilişkide bulunmayı helâl kıldı."

2. Sakınmakla Kastedilen

وأَخْرَجَ ابْنُ جَرِيرٍ عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ: لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ قَالَ: تَتَّقُونَ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ وَالنِّسَاءِ مِثْلَ مَا اتَّقَوْا يَعْنِي مِثْلُ الَّذِي اتَّقَي النَّصَارِي قَبْلَكُمْ

168- Süddî Allah Teâlâ'nın; ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ***"sakınasınız diye"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Vaktiyle sizden önceki Hristiyanların yeme, içme ve kadınlarla cinsel ilişkiden korundukları gibi siz de bunlardan korunursunuz."[599]

Bakara 184:

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

"Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." (184)

1. Oruca Gücü Yetemeyenler

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ} [البقرة: ١٨٤] قَالَ «أَمَا الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ

597 Taberî, 3/411, 412; Kurtubî, 1/652; İbn Kesîr, 1/213; Suyûtî, 1/176; Âlûsî, 1/368.

598 İleride Bakara sûresi 187. âyetin tefsiri yapılırken bu hususa değinilecektir. [Çeviren].

599 Taberî, 3/413; Suyûtî, 1/176; Şevkânî, 1/181.

فَالرَّجُلُ كَانَ يُطِيقُهُ وَقَدْ صَامَ قَبْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَعْرِضُ لَهُ الْوَجَعُ، أَوِ الْعَطَشُ، أَوِ الْمَرَضُ الطَّوِيلُ، أَوِ الْمَرْأَةُ الْمُرْضِعُ لَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ؛ فَإِنَّ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ إِطْعَامَ مِسْكِينٍ، فَإِنْ أَطْعَمَ مِسْكِينًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَمَنْ تَكَلَّفَ الصِّيَامَ فَصَامَهُ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ»

169- Süddî Allah Teâlâ'nın ﴿الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ﴾ ***"Oruca gücü yetmeyenler"*** sözü ile ilgili şunları söylemiştir: "Bundan maksat daha önce oruç tutmuş ancak sonra ağrı, sızı, susuzluk, uzun süren hastalıktan dolayı tutamayanlar veya bebeğini emzirdiği için oruç tutamayan kadınlardır. Bu durumda olan kimseler her gün bir miskini doyurmak sureti ile fidye verirler. Böyle yapmaları kendileri için en hayırlı davranıştır. Buna rağmen yine oruç tutmak isterse bu, onun için meşru ve hayırlı bir ameldir."

2. Gönülden İyilik Yapanlar

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فَإِنْ أَطْعَمَ مِسْكِينًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَمَنْ تَكَلَّفَ الصِّيَامَ فَصَامَهُ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ»

170- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ ***"Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa"*** sözüyle ilgili Süddî şöyle demiştir: "Eğer fakir ve miskini yedirirse bu onun için hayırlıdır. Her kim oruç tutma külfetine girer ve onu tutarsa bu onun için daha hayırlıdır, anlamındadır"

3. Her Şeye Rağmen Oruç Tutma

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ} [البقرة: ١٨٤] وَمَنْ تَكَلَّفَ الصِّيَامَ فَصَامَهُ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ»

171- ﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ***"Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır"*** sözüyle ilgili olarak da Süddî, "Her kim oruç tutma külfetine girer ve onu tutarsa bu onun için daha hayırlıdır, anlamındadır" demiştir.[600]

600 Taberî, 3/427.

Bakara 185:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

"(O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile bâtılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'ân'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidâyete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir." (185)

1. ﴿وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ﴾ "ve beyyinâtin mine'l-hüdâ ve'l-furkāni" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «أَمَّا {وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ} [البقرة: ١٨٥] فَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْحَلَالِ، وَالْحَرَامِ»

172- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ﴾ ***"ve beyyinâtin mine'l-hüdâ ve'l-furkāni"*** sözüyle ilgili şunları söylemiştir: "Helal ve harâma dair apaçık deliller, anlamındadır."

2. Ramazan Ayına Şahit Olmanın Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «أَمَّا مَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ، فَمَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ وَهُوَ مُقِيمٌ فِي أَهْلِهِ فَلْيَصُمْهُ، وَإِنْ خَرَجَ فِيهِ فَلْيَصُمْهُ فَإِنَّهُ دَخَلَ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي أَهْلِهِ»

173- Allah'ın, ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ ***"Öyle ise içinizden kim bu aya şahit olursa, onu oruçla geçirsin"*** sözü hakkında Süddî şunları söylemiştir: "Ramazan ayı geldiğinde bir kimse kendi memleketinde ailesinin yanında ise oruç tutsun. Eğer Ramazan geldikten sonra oradan ayrılırsa yine orucunu tutsun. Çünkü oruç (ayı) geldiğinde (girdiğinde) kendi evindeydi."[601]

Bakara 186:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

"Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler." (186)

1. Allah'ın, Kullarının Duasına İcâbeti

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي، عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ قَالَ: لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَدْعُو اللَّهَ إلا استجاب له، فإن كان الذين يَدْعُو بِهِ هُوَ لَهُ رِزْقٌ فِي الدُّنْيَا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ رِزْقٌ فِي الدُّنْيَا، ذَخَرَهُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، أَوْ دَفَعَ، عَنْهُ بِهِ مَكْرُوهًا

174- Süddî şunları söylemiştir: "Hiçbir mü'min kul yoktur ki dua etsin de Allah onun duasına icabet etmesin. Eğer kulun duası dünyalık bir rızık ise Allah onu dünyada kendisine verir. Eğer istediği şey dünyalık bir rızık değilse Allah kıyamet günü kendisine vermek üzere erteler, aynı zamanda üzerinden (dünyevî) bir bela veya kötü şeyi kaldırır."[602]

601 Taberî, 3/427.
602 Taberî, 3/427.

Bakara 187:

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar." (187)

1. Oruç Gecesi Helâl Kılınan Husus

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ} [البقرة: ١٨٧] يَقُولُ: الْجِمَاعُ»

175- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ﴾ ***"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı"*** sözüyle ilgili, "Burada kastedilenin cimâdır" demiştir.

2. Kadının Eşine, Erkeğin de Eşine Örtü Olmasının Anlamı

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، «{هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ} [البقرة: ١٨٧] يَقُولُ: سَكَنٌ لَكُمْ {وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ} [البقرة: ١٨٧] يَقُولُ: سَكَنٌ لَهُنَّ»

176- Âyetin, ﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ﴾ ***"onlar, size örtüdürler"*** kesitini, "Onlar sizin için meskendir" şeklinde tefsir etmiştir. Aynı şekilde âyetin, ﴿وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾ ***"siz de onlara örtüsünüz"*** kesitini, "Sizler de onlar için meskensiniz" şeklinde açıklamıştır.

3. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ «أَقْبَلَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ أَبُو قَيْسِ بْنُ صِرْمَةَ، وَكَانَ يَعْمَلُ فِي حِيطَانِ الْمَدِينَةِ بِالْأَجْرِ، فَأَتَى أَهْلَهُ بِتَمْرٍ، فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ: اسْتَبْدِلِي بِهَذَا التَّمْرِ طَحِينًا فَاجْعَلِيهِ سَخِينَةً لَعَلِّي أَنْ آكُلَهُ، فَإِنَّ التَّمْرَ قَدْ أَحْرَقَ جَوْفِي، فَانْطَلَقْتُ فَاسْتَبْدَلْتُ لَهُ، ثُمَّ صَنَعْتُ، فَأَبْطَأْتُ عَلَيْهِ فَنَامَ، فَأَيْقَظْتُهُ، فَكَرِهَ أَنْ يَعْصِيَ اللَّهَ، وَرَسُولَهُ، وَأَبَى أَنْ يَأْكُلَ، وَأَصْبَحَ صَائِمًا؛ فَرَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعَشِيِّ، فَقَالَ: «مَا لَكَ يَا أَبَا قَيْسٍ أَمْسَيْتَ طَلِيحًا» ، فَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ. وَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَقَعَ عَلَى جَارِيَةٍ لَهُ فِي نَاسٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَمْ يَمْلِكُوا أَنْفُسَهُمْ؛ فَلَمَّا سَمِعَ عُمَرُ كَلَامَ أَبِي قَيْسٍ رَهِبَ أَنْ يَنْزِلَ فِي أَبِي قَيْسٍ شَيْءٌ، فَتَذَكَّرَ هُوَ، فَقَامَ فَاعْتَذَرَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَعُوذُ بِاللَّهِ إِنِّي وَقَعْتُ عَلَى جَارِيَتِي، وَلَمْ أَمْلِكْ نَفْسِي الْبَارِحَةَ فَلَمَّا تَكَلَّمَ عُمَرُ تَكَلَّمَ أُولَئِكَ النَّاسُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا كُنْتَ جَدِيرًا بِذَلِكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ» ، فَنُسِخَ ذَلِكَ عَنْهُمْ، فَقَالَ: {أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ، عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ} [البقرة: ١٨٧] يَقُولُ: إِنَّكُمْ تَقَعُونَ عَلَيْهِنَّ خِيَانَةً {فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ

لَكُمْ} [البقرة: ١٨٧] يَقُولُ: جَامِعُوهُنَّ؛ وَرَجَعَ إِلَى أَبِي قَيْسٍ، فَقَالَ: {وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ} [البقرة: ١٨٧]»

177- Süddî bu hususta şöyle bir olay anlatır: "Ensar'dan Ebû Kays b. Ebî Sırme isminde birisi vardı. Bu adam Medine'de ücret karşılığı hurma bahçelerine duvar yapardı. Eve biraz hurma getirip eşine şöyle dedi:

'Bu hurmaları un yap, çünkü hurma yediğimde midemi yakıyor.' Kadın başladı onları öğütmeye fakat uzun sürdüğü için Ebû Kays uyumuştu. Kadın onu uyandırdı fakat Ebû Kays getirdiklerini yemeden ertesi gün orucuna devam etti. Böylece Allah ve Rasûlü'ne isyan etmemiş oldu. Allah Rasûlü onu görünce şöyle dedi:

مَا لَكَ يَا أَبَا قَيْسٍ أَمْسَيْتَ طَلِيحًا ***'Hayırdır Ebû Kays, akşama yorgun, cılız ve perişan bir halde girmişsin?!'*** Bunun üzerine Ebû Kays başından geçenleri Allah Rasûlü'ne anlattı."[603] Nefsine hâkim olmayanlardan birisi de Ömer b. Hattâb idi. Kendisi cariyesi ile cinsel ilişkiye girmişti. Ebû Kays'ın olayını duyunca içinde kendisinden de bahseden bir âyetin inmesinden korktu ve gidip Allah Rasûlü'ne özür beyân edip şöyle dedi:

'Ey Allah'ın Rasûlü! Ben Allah'a sığınırım çünkü dün akşam nefsime hâkim olamadım cariyemle ilişkide bulundum." Hz. Ömer meseleyi açınca aynı mesele hakkında başkaları da itirafta bulundular. Allah Rasûlü Hz. Ömer'e:

مَا كُنْتَ جَدِيرًا بِذَلِكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ ***'Ey Hattâb'ın oğlu! Sen bunlara lâyık değilsin'*** diyerek ondan ve onun gibilerden bu uygulamayı kaldırdı.[604] Daha sonra şu âyet nâzil oldu:

---

603 Taberî, 3/492; İbn Kesîr, 1/220.

604 Taberî, 3/492. Hz. Ömer ile ilgili bu kıssa Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, (3/460) geçmektedir. Rivayet Kâ'b b. Mâlik kanalı ile gelmektedir. Ancak bu rivâyette cariyesi değil eşinden bahsedilmektedir. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id* isimli eserinde, Bu rivâyeti Ahmed b. Hanbel'in naklettiğini, rivâyet halkasında İbn Luhey'a isimli birisi olduğunu ve bu kişinin rivâyetlerinin hasen ve zayıf olduğunu söylemiştir. Heysemî şunu söylemiştir: "Ben derim ki, (İbn Mübarek, İbn Luhey'a tariki sahih bir tariktir.) Hatîb el-Bağdâdî de, *el-Esmâu'l-Mübheme* (s. 465) isimli eserde aynı kıssayı İbn Vehb, İbn Luhey'a tariki ile rivâyet etmiştir. Bu tarik de sahihtir.

﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ﴾

'Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul edip sizi affetti.'

Burada Allah, 'Siz onlarla ilişkiye girmek sureti ile kendinize zulmettiniz' buyuruyor. Devamında Allah, ﴿وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ﴾ ***'Allah'ın size yazdığını talep edin'*** buyurdu. Yani onlarla cimâ yapabilirsiniz, dedi. Sonra Allah Ebû Kays'a dönüp onun için de ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ ***'yiyin, için'*** ifadeleriyle başlayıp, ﴿الْفَجْرِ﴾ ***'fecir zamanı'*** sözüne kadar olan kısmı buyurdu."[605]

4. Eşlerle Mübâşerette Bulunmanın Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ} [البقرة: ١٨٧] يَقُولُ: جَامِعُوهُنَّ»

178- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ﴾ ***"şimdi onlarla mübâşerette bulunabilirsiniz"*** sözüne dair Süddî, "Onlarla cimâ edebilirsiniz, anlamındadır" demiştir.

5. Allah'ın Yazdığını Talep Etmenin Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ} [البقرة: ١٨٧] فَهُوَ الْوَلَدُ»

179- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ﴾ ***"Allah'ın size yazdığını talep edin"*** sözünü Süddî, "doğacak çocuk" olarak tefsir etmiştir.[606]

605 Taberî, 3/502.
606 Taberî, 3/506; Kurtubî, 1/693; İbn Kesîr, 1/221.

6. Beyaz İpin Siyah İpten Belli Olmasının Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ} [البقرة: ١٨٧] قَالَ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ النَّهَارُ مِنَ اللَّيْلِ. ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ»

180- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ ***"Fecirde sizin için beyaz ip siyah ipten belli oluncaya kadar yiyin için"*** sözünü Süddî, "Sizin için gündüz geceden belli oluncayaca kadar, anlamındadır" şeklinde tefsir etmiştir

7. İtikafta Yasaklanan Şey

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حمادةَ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ} [البقرة: ١٨٧] يَقُولُ «مَنِ اعْتَكَفَ فَإِنَّهُ يَصُومُ، وَلَا يَحِلُّ لَهُ النِّسَاءُ مَا دَامَ مُعْتَكِفًا»

181- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾ ***"Sizler mescitlerde itikafta iken onlarla mübaşerette bulunmayın"*** sözü ile ilgili de şunları söylemiştir: "İtikâfa giren kimse oruçludur ve itikâfta kaldığı süre boyunca kadınlarla cinsel ilişkiye giremez."[607]

8. Allah'ın Hududu Ne Demektir?

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَةَ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، أَمَّا حُدُودُ اللَّهِ: فَشُرُوطُهُ

182- Süddî Allah'ın, ﴿حُدُودُ اللهِ﴾ ***"hudûdu'llâhi"*** ifadesini "Allah'ın şartları/ilkeleri" şeklinde tefsir etmiştir.[608]

607 Taberî, 3/541; İbn Kesîr, 1/224.
608 Taberî, 3/57.

Bakara 188:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

"Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın." (188)

1. Bâtıl Yollarla Mal Yemek

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ} [البقرة: ١٨٨] أَمَّا الْبَاطِلُ، يَقُولُ «يَظْلِمُ الرَّجُلُ مِنْكُمْ صَاحِبَهُ، ثُمَّ يُخَاصِمُهُ لِيَقْطَعَ مَالَهُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ ظَالِمٌ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ} [البقرة: ١٨٨]»

183- Süddî şöyle demiştir: "Âyetteki bâtıla gelince, bu şöyle açıklanır: Sizden bir adam kendi arkadaşına zulmeder sonra ondan bir şey koparmak için onun hasmı olur. Oysaki bu konuda (karşı tarafa) zulmettiğini bilmektedir."[609]

Bakara 189:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi

609 Taberî, 3/551; İbn Kesîr, 1/225.

davranış, takvâ sahibi insanın davranışıdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz." (189)

1. Hilallerin Fonksiyonu

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ، قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ} [البقرة: ١٨٩] «فَهِيَ مَوَاقِيتُ الطَّلَاقِ، وَالْحَيْضِ، وَالْحَجِّ»

184- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿الْأَهِلَّةِ﴾ ***"hilaller"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Bunlar, boşanma, âdet günleri ve hac mevsimi gibi hususların tespiti için vakit ölçütleridir."[610]

2. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلِهِ «{وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا} [البقرة: ١٨٩] فَإِنَّ نَاسًا مِنَ الْعَرَبِ كَانُوا إِذَا حَجُّوا لَمْ يَدْخُلُوا بُيُوتَهُمْ مِنْ أَبْوَابِهَا كَانُوا يَنْقُبُونَ فِي أَدْبَارِهَا، فَلَمَّا حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُجَّةَ الْوَدَاعِ أَقْبَلَ يَمْشِي وَمَعَهُ رَجُلٌ مِنْ أُولَئِكَ وَهُوَ مُسْلِمٌ. فَلَمَّا بَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَابَ الْبَيْتِ احْتَبَسَ الرَّجُلُ خَلْفَهُ وَأَبَى أَنْ يَدْخُلَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَحْمَسُ يَقُولُ: إِنِّي مُحْرِمٌ وَكَانَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَفْعَلُونَ ذَلِكَ يُسَمَّوْنَ الْحُمْسَ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَأَنَا أَيْضًا أَحْمَسُ فَادْخُلْ» فَدَخَلَ الرَّجُلُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ: {وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا} [البقرة: ١٨٩]»

185- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا﴾ ***"İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir"*** sözüyle ilgili Süddî şunları söylemiştir: "Araplar hac yaptıklarında evlerine dönünce normal kapıdan değil evin arkasından bir delik açarak girerlerdi. Allah Rasûlü Veda haccı yaptığında yanında bu şekil davrananlardan birisi vardı. Allah Rasûlü evine girmek isteyince adam eve kapıdan girmeme hususunda diretti. Sonra:

610 Taberî, 3/554; İbn Kesîr, 1/225.

'Ey Allah'ın Rasûlü ben ihramlıyım' dedi. Allah Rasûlü:

وَأَنَا أَيْضًا أَحْمَسُ فَادْخُلْ مَدْخَلَ الْبَابِ **'Ben de ihramlıyım. Kapının girişinden gir'** dedi. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi.[611]

Bakara 190:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez." (190)

Bakara 191:

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

"Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir." (191)

Bakara 192:

فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

"Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (192)

---

611 Taberî, 3/559; Suyûtî, 1/254. Mürsel olarak gelen bu rivâyet Zührî kanalı ile gelen başka bir mürselle desteklenmektedir. Taberî bunu aynı konu ile ilgili olarak rivâyet etmiştir. Bu hususta Kays b. Cübeyr ve İbn Habter'den nakledilen başka bir mürsel rivâyet vardır. Taberî aynı konuda bu rivâyeti de nakletmiş fakat Cübeyr değil Rufa' ismini kullanmıştır. Bu hususta Hâkim'in, (1/483) Câbir b. Abdullah'tan naklettiği sahih bir rivâyet vardır. Burada geçen isim Ensar'dan Kutbe b. Âmr'dır. Hâkim şunu söylemiştir: "Her ne kadar kendileri tahriç etmese de rivâyet Buhârî ve Müslim şartına uygun, dolayısı ile sahihtir." Zehebî de bu hususta Hâkim'in söylediklerini desteklemiştir.

Bakara 193:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا
فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın olunca-ya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır." (193)

1. Fitneyle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ} [البقرة: ١٩٣] قَالَ: حَتَّى لَا يَكُونَ شِرْكٌ»

186- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فِتْنَةٌ﴾ ***"fitnetün"*** sözünden maksadın "şirk" olduğunu söylemiştir.[612]

2. Zalimlere Düşmanlık Çağrısının Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ {فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ} [البقرة: ١٩٣] فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْعُدْوَانَ عَلَى الظَّالِمِينَ وَلَا عَلَى غَيْرِهِمْ، وَلَكِنْ يَقُولُ: اعْتَدُوا عَلَيْهِمْ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَوْا عَلَيْكُمْ»

187- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ ***"artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır"*** sözü ile ilgili şunu söylemiştir: "Allah ne zalime ne de başkasına düşmanlığı sevmez. Burada kastedilen şudur: Size yaptıklarının aynı ile mukabelede bulunun."

612 Taberî, 3/570; Kurtubî, 1/728; İbn Kesîr, 1/227.

Bakara 194:

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

"Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar ve saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tâbidir. O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir." (194)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ} [البقرة: ١٩٤] قَالَ «لَمَّا اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمْرَةَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ سَنَةَ سِتٍّ مِنْ مُهَاجَرِهِ صَدَّهُ الْمُشْرِكُونَ، وَأَبَوْا أَنْ يَتْرُكُوهُ، ثُمَّ إِنَّهُمْ صَالَحُوهُ فِي صُلْحِهِمْ عَلَى أَنْ يُخْلُوا لَهُ مَكَّةَ مِنْ عَامٍ قَابِلٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ يَخْرُجُونَ، وَيَتْرُكُونَهُ فِيهَا، فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ فَتْحِ خَيْبَرَ مِنَ السَّنَةِ السَّابِعَةِ، فَخَلُّوا لَهُ مَكَّةَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَنَكَحَ فِي عُمْرَتِهِ تِلْكَ مَيْمُونَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ الْهِلَالِيَّةَ

188- Süddî, bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Hicretin altıncı yılının Zilkade ayında Allah Rasûlü Hudeybiye'de umre yapmak istedi. Ancak müşrikler onun umre yapmasına izin vermediler. Daha sonra yaptıkları anlaşmaya göre bir sonraki yıl üç günlüğüne Mekke'yi boşaltıp Hz. Peygamber ve yanındakilerin umre yapmasına müsaade edilecekti. Allah Rasûlü hicretin yedinci yılında Hayber'in fethinden sonra Mekke'ye geldi. O ve yanındakilerin umre yapması için müşrikler üç günlüğüne şehri terk ettiler. Allah Rasûlü umre esnasında Hz. Meymune bint Harîs el-Hilâlî ile evlendi. Yukarıdaki âyet bu süreçte nâzil oldu."[613]

613 Taberî, 3/574; Âlûsî, 1/373.

Bakara 195:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ
وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

"(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever." (195)

1. İnfaka Teşvik

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ} [البقرة: ١٩٥] يَقُولُ «أُنْفِقُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَوْ عِقَالًا {وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ} [البقرة: ١٩٥] تَقُولُ: لَيْسَ عِنْدِي شَيْءٌ»

189- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Hiçbir şeyim yok deme, bir yular bile olsa infakta bulun."[614]

Bakara 196:

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ
حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ
صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ
لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ
يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman

614 Taberî, 3/557; Kurtubî, 1/728; İbn Kesîr, 1/228.

hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Harâm civarında olmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin." (196)

1. Hac ve Umrenin Tamamlanması

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «الْمُحْصَرُ يُبْعَثُ بِهَدْيٍ شَاةً فَمَا فَوْقَهَا»

190- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ ***"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın"*** sözü için şunları söylemiştir: "Haccı da umreyi de tam anlamıyla yerine getirin, demektir. Engellenmiş kimse ise bir koyun veya daha büyük bir hayvan gönderir."[615]

2. Engellenen Kimsenin Yapacakları

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ} الرَّجُلُ يُحْرِمُ ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُحْصَرُ، إِمَّا بِلَدْغٍ، أَوْ مَرَضٍ فَلَا يُطِيقُ السَّيْرَ، وَإِمَّا تَنْكَسِرُ رَاحِلَتُهُ، فَإِنَّهُ يُقِيمُ، ثُمَّ يَبْعَثُ بِهَدْيٍ شَاةٍ فَمَا فَوْقَهَا. فَإِنْ هُوَ صَحَّ فَسَارَ فَأَدْرَكَ فَلَيْسَ عَلَيْهِ هَدْيٌ، وَإِنْ فَاتَهُ الْحَجُّ فَإِنَّهَا تَكُونُ عُمْرَةً، وَعَلَيْهِ مِنْ قَابِلٍ حَجَّةٌ.

191- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ﴾ ***"eğer engellenirseniz"*** sözüne dair de şöyle demiştir: "Kişi hac yapmak için ihrama girer fakat daha sonra zehirli hayvan ısırması, hastalık veya bineği ile ilgili nedenlerden dolayı artık yürüyemez duruma gelir. Bu durumda olduğu yerde durur koyun veya daha büyük bir hayvanı hedy olarak gönderir.[616] Eğer bu kimse iyileşir (veya gitmesine mâni olan diğer engeller kalkarsa) gidip görevini yaparsa

615 Taberî, 4/21; İbn Kesîr, 1/230.

616 "Hediye etmek" anlamlarına gelen hedy (hediy) kelimesi, fıkıh terimi olarak hac ve umre sırasında Harem'de kesilen kurbanlık hayvanları ifade eder. Hac ve umre yapmayanların Kurban bayramı dolayısıyla kestikleri kurbana ise udhiyye denir.

üzerine hedy gönderme düşmez. Eğer o yıl hac yapma imkânını kaçırırsa yaptıkları umre olur ve bir sonraki yıl hac yapması gerekir."[617]

3. Başında Sıkıntı Bulunanın Durumu

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ} [البقرة: ١٩٦] «إِنْ صَنَعَ وَاحِدًا فَعَلَيْهِ فِدْيَةٌ، وَإِنْ صَنَعَ اثْنَيْنِ فَعَلَيْهِ فِدْيَتَانِ، وَهُوَ مُخَيَّرٌ أَنْ يَصْنَعَ أَيَّ الثَّلَاثَةِ شَاءَ. أَمَا الصِّيَامُ فَثَلَاثَةُ أَيَّامٍ. وَأَمَّا الصَّدَقَةُ فَسِتَّةُ مَسَاكِينَ لِكُلِّ مِسْكِينٍ نِصْفُ صَاعٍ، وَأَمَّا النُّسُكُ فَشَاةٌ فَمَا فَوْقَهَا» نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ الْأَنْصَارِيِّ كَانَ أُحْصِرَ فَقَمِلَ رَأْسُهُ، فَحَلَقَهُ»

192- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ﴾ ***"Sizden her kim hasta olursa ya da başından bir sıkıntısı varsa"*** sözüne gelince, Süddî bunun ile ilgili şunları söylemiştir: "Eğer bu kişi hasta ise bir fidye vermesi gerekir. Eğer hem hasta hem de başından rahatsız ise iki fidye vermesi gerekir. Burada şu üç şeyden birisini yapma hususunda tercihte bulunur. Üç gün oruç tutma, her birine yarım sa' olmak üzere altı miskine sadaka veya bir koyun keser.

[4. Nüzûl Sebebi]

193- Bu âyet muhsar (hac görevini yapmaktan alıkonulan) Ensar'dan Kâ'b b. Ucra hakkında inmiştir. Kendisi başında yara çıktığı için saçını kesmek zorunda kalmıştı."[618]

5. Temettu' Haccı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ} [البقرة: ١٩٦] ، «أَمَّا الْمُتْعَةُ فَالرَّجُلُ يُحْرِمُ بِحَجَّةٍ ، ثُمَّ يَهْدِمُهَا بِعُمْرَةٍ. وَقَدْ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

617 Taberî, 4/4.
618 Taberî, 4/71; İbn Kesîr, 1/232.

فِي الْمُسْلِمِينَ حَاجًّا ، حَتَّى إِذَا أَتَوْا مَكَّةَ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَحِلَّ فَلْيَحِلَّ» ، قَالُوا: فَمَا لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «أَنَا مَعِي هَدْيِي»

194- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ﴾ ***"fe men temette'a"*** ifadesi için şunları söylemiştir: "Temettu' kişinin ihrama girmesi ve daha sonra bir umre yaparak ihramdan çıkmasıdır. Allah Rasûlü Müslümanlarla birlikte hac için yola çıkmıştı. Mekke'ye geldiklerine şöyle dedi:

'Kim ihramdan çıkmak istiyorsa çıkabilir.' Bunun üzerine yanındakiler:

'Peki, sen niye ihramdan çıkmıyorsun?' dediklerinde şöyle buyurdu:

أَنَا مَعِي هَدْيِي ***"Benimle birlikte hedyim var o yüzden ihramdan çıkmıyorum."***[619]

6. Kurbanlık Bulamayanın Görevi

فِفِي قَوْلِهِ: {فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ} قَالَ السُّدِّيُّآخِرُهَا يَوْمُ عَرَفَةَ

195- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ﴾ ***"her kim bulamazsa hacda üç gün oruç tutması üzerine borçtur"*** sözüyle ilgili Süddî şunları söylemiştir: "Orucun son günü Arefe günüdür."[620]

7. Umrenin Haccı Neshetmesi

أَخْرَجَهُ القُرْطُبِي، عَنِ السُّدِّيِّ فِفِي قَوْلِهِ تَعَالَي: {فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ} [البقرة: ١٩٦] قَالَ: اِنَّ العُمْرَةَ فَسَخَتْ الْحَجَّ للرَّسُولِ وَصَحَابَتِهِ خَاصَّةً

196- Kurtubî Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ﴾ ***"her kim bulamazsa üç gün oruç tutması üzerine borçtur"*** sözüyle ilgili şöyle

---

619 Taberî, 4/91. Bu hususta Atâ b. Ebî Rebâh, Câbir b. Abdullah kanalı ile gelen bir rivâyet vardır. Câbir şöyle demiştir: "Allah Rasûlü ile hac yapıp tehlil getirdik. Zilhiccenin dördüncü günü Mekke'ye girdik. Tavaf ve sa'yimizi yaptıktan sonra Allah Rasûlü ihramdan çıkabileceğimizi söyledi ve لَوْلَا هَدْيِي لَأَحْلَلْتُ ***"Benim hedyim olmasaydı ben de ihramdan çıkardım"*** dedi." Bkz. Ebû Dâvûd, 2/155; Nesâî, 5/178; İbn Mâce, s. 992.

620 Taberî, 4/97; İbn Kesîr, 1/234.

dediğini nakletmiştir: "Allah Rasûlü ve sahâbesine mahsus olarak umre, haccı nesh etmiştir."[621]

Bakara 197:

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَاأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

"Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının." (197)

1. Haccın Bilinen Ayları

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ} [البقرة: ١٩٧] قَالَ: «شَوَّالٌ، وَذُو الْقَعْدَةِ، وَعَشْرٌ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ»

197- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'den Allah Teâlâ'nın, ﴿اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾ ***"Hac bilinen aylardır"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakleder: "Bu aylar Şevval, Zülkade ve Zilhicce'nin ilk on günüdür."[622]

2. ﴿فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ "fe lâ rafese ve lâ füsûka ve lâ cidâle fi'l-hacci" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَلَا رَفَثَ} [البقرة: ١٩٧] فَلَا جِمَاعَ»

621 Taberî, 4/115; Kurtubî, 1/778.
622 Taberî, 4/132; Kurtubî, 1/180; İbn Kesîr, 1/237; Şevkânî, 1/200.

198- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ ***"fe lâ rafese ve lâ füsûka ve lâ cidâle fi'l-hacci"*** sözüne gelince, Süddî şöyle demiştir: ﴿رَفَثَ﴾ ***'rafese'*** cimâ etmek, ﴿فُسُوقَ﴾ ***'füsûka'*** küfretmek anlamındadır. ﴿وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ ***'ve lâ cidâle fi'l-hacci'*** sözü de 'Hac işi rayına oturmuştur artık onunla ilgili tartışma içine girmeyin' demektir."[623]

Bakara 198:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

"Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı zikredin. O'nu, size yol gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz O'nun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz." (198)

1. Hacda Ticaret

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلِهِ: «{لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ} [البقرة: ١٩٨] هِيَ التِّجَارَةُ، قَالَ: اتَّجِرُوا فِي الْمَوْسِمِ»

199- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ***"fadlen min Rabbiküm"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: Bu ticarettir. Allah, 'Hac mevsimlerinde ticaret yapabilirsiniz' buyurmuştur."[624]

2. Hacda Arafat Vakfesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، عَنْ أَسْبَاطٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا أَذَّنَ إِبْرَاهِيمُ، فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ، فَأَجَابُوهُ بِالتَّلْبِيَةِ، وَأَتَاهُ مَنْ أَتَاهُ أَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى عَرَفَاتٍ، وَنَعَتَهَا

623 Taberî, 4/138; İbn Kesîr, 1/237, 238.
624 Taberî, 4/168.

200- Süddî aynı zamanda şunu söylemiştir: "İbrâhim insanları hac için çağırdığında onun bu çağrısına icabet edenler etti. Daha sonra Allah ona Arafat'a çıkmasını ve orada ne yapması gerektiğini öğretti."

3. Meş'ar-i Harâm'ın Mevkii

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ هُوَ مَا بَيْنَ جِبَالِ الْمُزْدَلِفَةِ، وَيُقَالُ: هُوَ قَرْنُ قُزَحَ»

201- Allah Teâlâ'nın, ﴿الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾ ***"el-meş'ari'l-harâmi"*** sözüne gelince Süddî şöyle demiştir: "Burası, kendisine gökkuşağı dağları denen Müzdelife'deki dağların arasında kalan bölgedir."[625]

Bakara 199:

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

"Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedici ve esirgeyicidir." (199)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ} [البقرة: ١٩٩] قَالَ: كَانَتِ الْعَرَبُ تَقِفُ بِعَرَفَاتٍ، فَتُعَظِّمُ قُرَيْشٌ أَنْ تَقِفَ مَعَهُمْ، فَتَقِفُ قُرَيْشٌ بِالْمُزْدَلِفَةِ؛ فَأَمَرَهُمُ اللَّهُ أَنْ يُفِيضُوا مَعَ النَّاسِ مِنْ عَرَفَاتٍ "

202- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Önceden Araplar Arafat'ta vakfeye dururlardı. Kureyşliler onlarla birlikte durmayı kendileri için zül kabul ederlerdi. Bundan dolayı onlardan ayrı olarak Müzdelife'de vakfe yaparlardı. Ancak Allah onlara diğer insanlarla birlikte Arafat'ta vakfe yapmalarını emretti."[626]

625 Taberî, 4/172, 173.
626 Taberî, 4/178; İbn Kesîr, 1/242.

Bakara 200:

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾

"Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan, 'Ey Rabbimiz! Bize (vereceğini) bu dünyada ver' diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur." (200)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فِي قَوْلِهِ: «{فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ} [البقرة: ٢٠٠] قَالَ: كَانَتِ الْعَرَبُ إِذَا قَضَتْ مَنَاسِكَهَا وَأَقَامَتْ بِمِنًى لَا يَذْكُرُ اللَّهَ الرَّجُلُ مِنْهُمْ، وَإِنَّمَا يَذْكُرُ أَبَاهُ، وَيَسْأَلُ أَنْ يُعْطَى فِي الدُّنْيَا»

203- Süddî bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Önceleri Araplar hac ibadetlerini yapmak için gelip Mina'da durdukları zaman kişi bu sırada Allah'tan bir şeyler ister ve şöyle derdi: 'Allah'ım! Benim babamın kazanı büyük, evi geniş ve malı çoktu. Babama verdiğin bu nimetlerin aynısını bana da ver.' Bu süreçte Allah'tan değil hep babasından bahseder, kendisine dünyada verilmesini isterdi."[627]

Bakara 201:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾

"Onlardan, 'Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru' diyenler de vardır." (201)

627 Taberî, 4/199.

1. Âyetteki İnsanlarla ve Dünyadaki ve Ahiretteki İyilikle Kastedilen

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، «{وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً} [البقرة: ٢٠١] هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنُونَ؛ أَمَا حَسَنَةُ الدُّنْيَا فَالْمَالُ، وَأَمَّا حَسَنَةُ الْآخِرَةِ فَالْجَنَّةُ»

204- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Burada kendilerinden bahsedilenler mü'minlerdir. Dünyevî iyilikten maksat mal, ahiretteki iyilikten maksat cennettir."[628]

Bakara 202:

أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

"İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir." (202)

Bakara 203:

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

"Sayılı günlerde (eyyam-ı teşrikte telbiye ve tekbir getirerek) Allah'ı anın. Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönmek isterse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa ona da günah yoktur. Bunlar günahtan sakınanlar içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki hepiniz O'nun huzurunda toplanacaksınız." (203)

628 Taberî, 4/205; Suyûtî, 1/234; Âlûsî, 1/395.

1. Sayılı Günlerle Kastedilen

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَمَّا الْأَيَّامُ الْمَعْدُودَاتُ: فَهِيَ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ»

205- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ﴾ ***"eyyâmin ma'dûdâtin"*** sözüne dair şöyle demiştir: "Bu, teşrik günleridir."[629]

2. Acele Etme ve Geri Kalma

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ} [البقرة: ٢٠٣] «لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ، وَمَنْ تَأَخَّرَ إِلَى الْيَوْمِ الثَّالِثِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى»

206- Allah'ın, ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ﴾ ***"kim acele ederse"*** sözüne gelince, Süddî bununla ilgili şunları söylemiştir: "Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalır ve üçüncü günde dönerse ona da günah yoktur. Bunlar günahtan sakınanlar içindir."[630]

Bakara 204:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾

"İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır." (204)

629 Taberî, 4/210; İbn Kesîr, 1/245.
630 Taberî, 4/220.

1. Nüzûl Sebebi:

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ «{وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ} [البقرة: ٢٠٤] قَالَ: نَزَلَتْ فِي الْأَخْنَسِ بْنِ شَرِيقٍ الثَّقَفِيِّ، وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي زُهْرَةَ. وَأَقْبَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ، فَأَظْهَرَ لَهُ الْإِسْلَامَ، فَأَعْجَبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ مِنْهُ، وَقَالَ: إِنَّمَا جِئْتُ أُرِيدُ الْإِسْلَامَ، وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي صَادِقٌ. وَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ} [البقرة: ٢٠٤] ثُمَّ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَرَّ بِزَرْعٍ لِقَوْمٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَحُمُرٍ، فَأَحْرَقَ الزَّرْعَ، وَعَقَرَ الْحُمُرَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عز وجل: {وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ} [البقرة: ٢٠٥] «وَأَمَّا أَلَدُّ الْخِصَامِ: فَأَعْوَجُ الْخِصَامِ، وَفِيهِ نَزَلَ: {وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ} [الهمزة: ١] وَنَزَلَتْ فِيهِ: {وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ} [القلم: ١٠] إِلَى {عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ} [القلم: ١٣]

207- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Âyet Zühreoğullarının müttefiki olan Sakifli Ahnes b. Şerîk hakkında inmiştir. Peygamber'in yanına gelip Müslüman olduğunu izhar etti ve Allah Rasûlü ondan hoşlandı. Kendisi Allah Rasûlü'ne şöyle demişti: 'Allah doğru söylediğimi biliyor, ben Müslüman olmak için geldim.' İşte bu, Allah Teâlâ'nın, ﴿وَيُشْهِدُ اللهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ﴾ ***'Kalbinde olanlara dair Allah'ı şahit tutar'*** sözünde kastedilendir. Bir müddet sonra Allah Rasûlü'nün yanından ayrıldı. Giderken Müslümanlara ait bir tarlanın ve eşeklerin bulunduğu bir yere uğradı. Ekini ateşe verip eşekleri kesti. Bu olay üzerine Allah şu âyeti indirdi:

﴿وَإِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ
الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ﴾

'O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.'[631]**"**

631 Bakara, 2/205.

Allah Teâlâ'nın, ﴿اَلَدُّ الْخِصَامِ﴾ ***"eleddü'l-hısâmi"*** sözüne gelince, Süddî şöyle demiştir: "Düşmanlıkta en eğri, yamuk kimse demektir. Bu kimse hakkında aynı şekilde, ﴿وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ﴾ ***'Arkadan çekiştiren, ayıp kusur arayan herkesin vay haline'***[632] âyeti indi. Ayrıca yine, ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ﴾ ***'Olur olmaz yemin eden, aşağılık ... kimselere boyun eğme'***[633] âyeti indi."[634]

Bakara 205:

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ
وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾

"O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez." (205)

Bakara 206:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

"Ona 'Allah'tan kork' denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü yataktır!" (206)

Bakara 207:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

"İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah, kullarına çok şefkatlidir." (207)

---

632 Hümeze, 104/1.
633 Kalem, 68/9.
634 Taberî, 4/230; Kurtubî, 1/228; Suyûtî, 1/238; Âlûsî, 1/398; Şevkânî, 1/209.

Bakara 208:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾

"Ey iman edenler! Hepiniz topluca esenliğe girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır." (208)

1. Esenliğe Girmekle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ} [البقرة: ٢٠٨] يَقُولُ: فِي الْإِسْلَامِ جَمِيعاً»

208- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً﴾ ***"Hepiniz topluca esenliğe girin"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Hepiniz topluca İslâm'a girin, anlamındadır."[635]

Bakara 209:

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

"Size apaçık deliller geldikten sonra, eğer yine de yan çizerseniz, bilin ki Allah, gerçekten mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (209)

1. ﴿فَإِنْ زَلَلْتُمْ﴾ "fe in zeleltüm" İfadesi

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَةَ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: فَإِنْ زَلَلْتُمْ يَقُولُ: إِنْ ضَلَلْتُمْ. وَبِهِ عَنِ السُّدِّيِّ: مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكُمْ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

209- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَإِنْ زَلَلْتُمْ﴾ ***"fe in zeleltüm"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Eğer dalâlete düşerseniz, anlamındadır." Yine Allah

635 Taberî, 4/257; İbn Kesîr, 1/248.

Teâlâ'nın, ﴿الْبَيِّنَاتُ﴾ ***"apaçık deliller"*** sözü hakkında, "Size Muhammed (s.a.v.) geldikten sonra, anlamındadır" demiştir.[636]

Bakara 210:

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

"Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allah'a döndürülür." (210)

Bakara 211:

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

"İsrâiloğullarına sor ki kendilerine nice apaçık mûcizeler verdik. Kim mûcizeler kendisine geldikten sonra Allah'ın nimetini (âyetlerini) değiştirirse bilsin ki Allah'ın azabı şiddetlidir." (211)

1. Allah'ın Nimetine Karşı Nankörlük

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ} [البقرة: ٢١١] قَالَ: يَقُولُ: مَنْ يُبَدِّلْهَا كُفْرًا»

210- Süddî şöyle demiştir: "Kim Allah'ın nimetini nankörlükle değişirse, anlamındadır."[637]

636 Taberî, 4/259; Kurtubî, 1/841; İbn Kesîr, 1/251; Suyûtî, 1/241; Şevkânî, 1/211.
637 Taberî, 4/374.

Bakara 212:

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

"İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi. Onlar iman edenlerle alay etmektedirler. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise, kıyamet günü bunların üstündedir. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir." (212)

Bakara 213:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir." (213)

1. İnsanların Tek Bir Ümmet Olmasının Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً} [البقرة: ٢١٣] يَقُولُ: دِينًا وَاحِدًا عَلَى دَيْنِ آدَمَ، فَاخْتَلَفُوا، {فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ} [البقرة: ٢١٣]»

211- Süddî şöyle demiştir: "Yani tek bir dine mensuptular, Hz. Âdem'in dini üzereydiler. Sonra ihtilaf ettiler de Allah nebîleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi."[638]

2. İhtilafa Düşenler Kimlerdir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ} [البقرة: ٢١٣] يَقُولُ: اخْتَلَفَ الْكُفَّارُ فِيهِ، فَهَدَى اللَّهُ الَّذِي آمَنُوا لِلْحَقِّ مِنْ ذَلِكَ

212- Süddî şöyle demiştir: "Kâfirler bu konuda ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenleri bu konuda hakka yönlendirdi."[639]

Bakara 214:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

"(Ey mü'minler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki mü'minler: 'Allah'ın yardımı ne zaman!' dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır." (214)

1. Âyette Bahsedilen Sarsılma Ne Zaman Yaşanmıştı?

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السدي: مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا قَالَ: أَصَابَهُمْ هَذَا يَوْمَ الأَحْزَابِ حَتَّى قَالَ قَائِلُهُمْ: مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلا غُرُورًا

638 Taberî, 4/379.
639 Taberî, 4/285; Kurtubî, 1/843; Suyûtî, 1/243.

213- İbn Ebî Hâtim Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Müslümanlar bu durumu Ahzâb (Hendek) Savaşı'nda yaşamışlardı. Bazıları (münafıklar) 'Allah ve Rasûlü bize aldanmadan başka bir vaadde bulunmadı' sözünü bile söylemişti."[640]

Bakara 215:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: 'Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.'" (215)

1. Âyette Bahsedilen Nafakayla Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} [البقرة: ٢١٥] قَالَ: يَوْمَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ لَمْ تَكُنْ زَكَاةٌ، وَإِنَّمَا هِيَ النَّفَقَةُ يُنْفِقُهَا الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ وَالصَّدَقَةُ يَتَصَدَّقُ بِهَا فَنَسَخَتْهَا الزَّكَاةُ»

214- Süddî, bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Bu âyet indiğinde zekât yoktu. Bu âyet, kişinin kendi ailesine harcadıklarını ve verdiği sadakayı ifade eder. Daha sonra zekât âyeti bunu nesh etti."[641]

Bakara 216:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

640 Suyûtî, 1/243.

641 Bu hususta nesih olmaması gerekir. Çünkü zekâtın haricinde sadaka verip infakta bulunmak her zaman tavsiye edilmiştir. [Çeviren].

"Savaş, hoşunuza gitmediği halde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz." (216)

1. Savaşın Hikmetleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ} [البقرة: ٢١٦] وَذَلِكَ لِأَنَّ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا يَكْرَهُونَ الْقِتَالَ، فَقَالَ: عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ. يَقُولُ: إِنَّ لَكُمْ فِي الْقِتَالِ الْغَنِيمَةَ وَالظُّهُورَ وَالشَّهَادَةَ، وَلَكُمْ فِي الْقُعُودِ أَنْ لَا تَظْهَرُوا عَلَى الْمُشْرِكِينَ، وَلَا تَسْتَشْهِدُوا، وَلَا تُصِيبُوا شَيْئًا»

215- Süddî bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Böyle söylendi. Çünkü Müslümanlar savaşmayı istemiyorlardı. Allah onlara, 'Sizin için savaşta ganimet elde edip düşmana galip gelme ve şehitlik vardır. Oturmanızda ise müşriklere galip gelememeniz, şehit olamamanız ve ganimet namına hiçbir şey elde edememeniz söz konusudur' demiş oldu."[642]

Bakara 217:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: 'O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah

642 Taberî, 4/293, 294; Kurtubî, 1/845; Suyûtî, 1/243; Şevkânî, 1/216.

katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür.' Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır." (217)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٍ فِيهِ كَبِيرٌ} [البقرة: ٢١٧] وَذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ سَرِيَّةً وَكَانُوا سَبْعَةَ نَفَرٍ، وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَحْشٍ الْأَسَدِيَّ، وَفِيهِمْ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ، وَأَبُو حُذَيْفَةَ بْنُ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ، وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَعُتْبَةُ بْنُ غَزْوَانَ السُّلَمِيُّ حَلِيفٌ لِبَنِي نَوْفَلٍ، وَسُهَيْلُ بْنُ بَيْضَاءَ، وَعَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ، وواقدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْيَرْبُوعِيُّ حَلِيفٌ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَكَتَبَ مَعَ ابْنِ جَحْشٍ كِتَابًا وَأَمَرَهُ أَنْ لَا يَقْرَأَهُ حَتَّى يَنْزِلَ مَلَلَ، فَلَمَّا نَزَلَ بِبَطْنِ مَلَلَ فَتَحَ الْكِتَابَ، فَإِذَا فِيهِ: أَنْ سِرْ حَتَّى تَنْزِلَ بَطْنَ نَخْلَةَ. فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْمَوْتَ فَلْيَمْضِ وَلْيُوصِ، فَإِنِّي مُوصٍ، وَمَاضٍ لِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَارَ وَتَخَلَّفَ عَنْهُ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَعُتْبَةُ بْنُ غَزْوَانَ أَضَلَّا رَاحِلَةً لَهُمَا، فَأَتَيَا بُحْرَانَ يَطْلُبَانِهَا، وَسَارَ ابْنُ جَحْشٍ إِلَى بَطْنِ نَخْلَةَ، فَإِذَا هُمْ بِالْحَكَمِ بْنِ كَيْسَانَ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُغِيرَةِ، وَالْمُغِيرَةُ بْنُ عُثْمَانَ، وَعَمْرُو بْنُ الْحَضْرَمِيِّ. فَاقْتَتَلُوا، فَأَسَرُوا الْحَكَمَ بْنَ كَيْسَانَ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُغِيرَةِ، وَانْفَلَتَ الْمُغِيرَةُ، وَقُتِلَ عَمْرُو بْنُ الْحَضْرَمِيِّ، قَتَلَهُ وَاقِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، فَكَانَتْ أَوَّلَ غَنِيمَةٍ غَنَمَهَا أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى الْمَدِينَةِ بِالْأَسِيرَيْنِ وَمَا غَنِمُوا مِنَ الْأَمْوَالِ أَرَادَ أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يُفَادُوا بِالْأَسِيرَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حَتَّى نَنْظُرَ مَا فَعَلَ صَاحِبَانَا» ؛ فَلَمَّا رَجَعَ سَعْدٌ وَصَاحِبُهُ فَادَى بِالْأَسِيرَيْنِ، فَفَجَرَ عَلَيْهِ الْمُشْرِكُونَ، وَقَالُوا: مُحَمَّدٌ يَزْعُمُ أَنَّهُ يَتَّبِعُ طَاعَةَ اللَّهِ، وَهُوَ أَوَّلُ مَنِ اسْتَحَلَّ الشَّهْرَ الْحَرَامَ

وَقَتَلَ صَاحِبَنَا فِي رَجَبٍ، فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: إِنَّمَا قَتَلْنَاهُ فِي جُمَادَى، وَقِيلَ فِي أَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ رَجَبٍ، وَآخِرَ لَيْلَةٍ مِنْ جُمَادَى وَأَغْمَدَ الْمُسْلِمُونَ سُيُوفَهُمْ حِينَ دَخَلَ رَجَبٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ جَلَّ وَعَزَّ يُعَيِّرُ أَهْلَ مَكَّةَ: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ} [البقرة: ٢١٧] لَا يَحِلُّ، وَمَا صَنَعْتُمْ أَنْتُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُشْرِكِينَ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ، حِينَ كَفَرْتُمْ بِاللَّهِ، وَصَدَدْتُمْ عَنْهُ مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ، وَإِخْرَاجُ أَهْلِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ مِنْهُ حِينَ أَخْرَجُوا مُحَمَّدًا أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ هِيَ الشِّرْكُ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْقَتْلِ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ، وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ} [البقرة: ٢١٧]»

216- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah Rasûlü düşmanla ilgili bilgi almak için yedi kişiden oluşan bir müfrezeyi görevlendirdi. Başlarına Abdullah b. Cahş'ı komutan olarak atadı. Müfrezede Ammâr b. Yasir, Ebû Huzeyfe b. Utbe, Sa'd b. Ebî Vakkâs, (Nevfeloğullarının müttefiki) Utbe b. Gazvân, Sehl b. Beyzâ, Amr b. Füheyre, Ömer b. Hattâb'ın müttefiki Vâkid b. Abdullah. Allah Rasûlü bir mektup yazdı ve Abdullah b. Cahş'a Batnunnahle denen mıntıkaya vardıktan sonra okumasını emretti. Sonra Abdullah b. Cahş arkadaşlarına dönüp şöyle dedi,

'Ölümü göze alan, vasiyetini yaparak benimle gelsin. Ben kendim Allah Rasûlü'nün emri ile bu işi yapıyorum.' Sonra yola koyuldu fakat bineklerini kaybettikleri için Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Utbe b. Gazvân onunla birlikte çıkamadılar. Hayvanlarını aramak için Huran denen bir yere geldiler. Abdullah b. Cahş Batnunnahle'ye geldi. Orada Kureyş'ten Hakem b. Keysan ve Abdullah b. Mugîre'yi gördü. Abdullah b. Muğîre ellerinden kaçmayı başardı. Vâkid b. Abdullah, Amr b. Hadramî'yi öldürdü. Abdullah b. Cahş'ın başında olduğu bu müfreze iki esir ve bir miktar ganimet ile Medine'ye döndü. Bu, sahâbenin ilk kez ganimet elde ettiği bir gelişmeydi. Mekkeliler esirleri kurtarmak için fidye teklif ettiler. Allah Rasûlü arkadaşlarımıza ne yaptıklarını öğreninceye kadar bekleyelim dedi. Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Utbe b. Gazvân sağ salim geri dönünce esirleri fidye karşılığı serbest bıraktı. Amr b. Hadramî'yi öldürdükleri için müşrikler Peygamber aleyhine olumsuz konuşup şöyle dediler,

'Muhammed Allah'a itaat ettiğini iddia ediyor fakat kalkıp Recep ayında arkadaşımızı öldürüyor. Bu yaptıkları ile haram ayların dokunulmazlığını ihlal eden ilk kişi Muhammed'dir.' Müslümanlar onların bu iddialarını yalanlayıp Amr b. Hadramî'yi Recep ayında değil Cumâdelâhire ayında öldürdüklerini söylediler. Sonra Receb ayı girdiğinde (haram aya hürmeten) Müslümanlar kılıçlarını kınına soktular. Sonra Allah Mekkelileri ayıplayan âyeti indirerek şöyle dedi:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾

'Sana haram aydan soruyorlar.'

Burada aslında Allah onlara, 'Ey müşrikler sizlerin; insanları Allah yolundan alıkoymanız, onu inkâr etmeniz, Peygamber ve arkadaşlarının Mescid-i Harâm'ı ziyaret etmesine engel olmanız ve halkını oradan çıkarmanız; Allah katında adam öldürmekten daha büyük bir günahtır' demiş oldu."[643]

Allah Teâlâ'nın, ﴿الْفِتْنَةُ﴾ ***"el-fitnetü"*** sözüyle ilgili Süddî; "Bu, şirktir. Şirk fitnesi Allah katında, haram ayda adam öldürmekten daha büyük bir suçtur" demiştir[644]

2. Olayın Ne Zaman Vuku Bulduğu

أَخْرَجَهُ الْقُرْطُبِي، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: كَانَ ذَلِكَ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ جُمَادَى الْآخِرَةِ

217- Kurtubî, Süddî'den yaptığı tahriçte onun şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu olay Cumâdelâhire ayının son gününde meydana gelmişti."[645]

---

643 Taberî bu rivâyeti, Mûsâ b. Hârûn > Amr b. Hammâd el-Kannâd > Esbât b. Nasr > Süddî > Ebû Mâlik > Ebû Sâlih > İbn Abbâs > Mürre > İbn Mes'ûd > Hz. Nebî'nin (s.a.v.) ashâbından bir grup insan kanalıyla nakletmiştir. Taberî'nin bu isnâd ile ilgili kuşkusu ve Üstad Mahmûd Şâkir'in bu kuşkuyu haklı bulması kitabın ilk kısmında Süddî'nin tefsirinde yararlandığı kaynaklarından bahsedilirken (ikinci kaynak başlığında) zikredilmişti.

644 Taberî, 4/306; Suyûtî, 1/250; Âlûsî, 1/408.

645 Kurtubî, 1/ 851. Bu durumda bahsini yaptığımız olay haram aylar girmeden bir gün önce gerçekleşmiş olmaktadır. [Çeviren].

Bakara 218:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ
يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

"İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (218)

Bakara 219:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

"Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: 'Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.' Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. 'İhtiyaç fazlasını' de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz." (219)

1. ﴿الْمَيْسِرِ﴾ "el-meysiri" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «الْمَيْسِرُ الْقِمَارُ»

218- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin Allah Teâlâ'nın ﴿الْمَيْسِرِ﴾ ***"el-meysiri"*** sözü hakkında şöyle dediğini nakletti: "Bu kumardır."

2. Şarap ve Kumarın Günah ve Faydaları

[حَدَّثَنِي بِهِ مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَا قَوْلُهُ: «{فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ} [البقرة: ٢١٩] فَإِثْمُ الْخَمْرِ أَنَّ الرَّجُلَ يَشْرَبُ فَيَسْكَرُ فَيُؤْذِي النَّاسَ. وَإِثْمُ الْمَيْسِرِ أَنْ يُقَامِرَ الرَّجُلُ فَيَمْنَعَ الْحَقَّ، وَيَظْلِمَ»

219- Yine Allah Teâlâ'nın, ﴿فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ﴾ ***"o ikisinde büyük bir günah vardır"*** sözüyle ilgili şunu söylemiştir: "Şarabın günahı, kişinin içip sarhoş olması ve insanlara eziyet vermesidir. Kumarın günahı ise oynayan kişinin karşı tarafın hakkını engelleyip ona zulmetmesidir.[646]

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَمَّا مَنَافِعُهُمَا فَإِنَّ مَنْفَعَةَ الْخَمْرِ فِي لَذَّتِهِ وَثَمَنِهِ، وَمَنْفَعَةَ الْمَيْسِرِ فِيمَا يُصَابُ مِنَ الْقِمَارِ»

220- Yine Süddî (bu ayetle ilgili) şöyle demiştir: "Şarap ve kumarın faydasına gelince; şarabın faydası, lezzetinde ve (satıcı olan için) parasındadır. Kumarın faydası ise ondan elde edilen kazançtır."[647]

3. Şarabın Tedricen Haram Kılınması

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: «{يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ} [البقرة: ٢١٩] الْآيَةَ، فَلَمْ يَزَالُوا بِذَلِكَ يَشْرَبُونَهَا، حَتَّى صَنَعَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ طَعَامًا، فَدَعَا نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، فَقَرَأَ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَلَمْ يَفْهَمْهَا، فَأَنْزَلَ اللهُ عز وجل يُشَدِّدُ فِي الْخَمْرِ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ} [النساء: ٤٣] فَكَانَتْ لَهُمْ حَلَالًا، يَشْرَبُونَ مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى يَرْتَفِعَ النَّهَارُ أَوْ يَنْتَصِفُ، فَيَقُومُونَ إِلَى صَلَاةِ الظُّهْرِ وَهُمْ مُصْحُونَ، ثُمَّ لَا يَشْرَبُونَهَا حَتَّى يُصَلُّوا الْعَتَمَةَ وَهِيَ الْعِشَاءُ، ثُمَّ يَشْرَبُونَهَا حَتَّى يَنْتَصِفَ اللَّيْلُ

646 Taberî, 4/324-325.
647 Taberî, 4/324.

وَيَنَامُونَ، ثُمَّ يَقُومُونَ إِلَى صَلَاةِ الْفَجْرِ وَقَدْ صَحُوا. فَلَمْ يَزَالُوا بِذَلِكَ يَشْرَبُونَهَا، حَتَّى صَنَعَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ طَعَامًا فَدَعَا نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَسَوَى لَهُمْ رَأْسَ بَعِيرٍ ثُمَّ دَعَاهُمْ عَلَيْهِ، فَلَمَّا أَكَلُوا وَشَرِبُوا مِنَ الْخَمْرِ سَكِرُوا وَأَخَذُوا فِي الْحَدِيثِ، فَتَكَلَّمَ سَعْدٌ بِشَيْءٍ، فَغَضِبَ الْأَنْصَارِيُّ، فَرَفَعَ لِحْيَ الْبَعِيرِ فَكَسَرَ أَنْفَ سَعْدٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ نَسْخَ الْخَمْرِ وَتَحْرِيمَهَا وَقَالَ: {إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ} [المائدة: ٩٠] إِلَى قَوْلِهِ: {فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ} [المائدة: ٩١]»

221- Süddî bu hususta şunları söylemiştir: "Bu âyet indi fakat Müslümanlar hâlâ içki içiyorlardı. Bir gün Abdurrahman b. Avf ziyafet vermişti. İçlerinde Hz. Ali'nin de olduğu bazı sahabîleri davet etmişti. Hz. Ali namazda, ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ***'De ki: Ey kâfirler!'*** sûresini anlamadan okudu. Bunun üzerine içki hususunda biraz daha kısıtlayıcı olan şu âyeti indirdi:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا﴾

'Ey iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar (cünüp iken de) yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın.'[648]

Bu süreçte içki onlara helâl olduğu için sabah namazından sonra içerlerdi. İçkinin tesiri ilerleyen saatlerde veya gün ortasında üzerlerinden kalkardı. Onlar da gidip öğlen namazını kılarlardı. Artık yatsı namazına kadar bir daha içmezlerdi. Yatsı ile gece yarısı arasında yine içip uyurlardı. Sabah namazına kalktıklarında içkinin etkisi üzerlerinden gitmiş olurdu. Bu durum Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bir yemek ikramı hazırlayıp sahâbeyi davet etmesine kadar bu şekilde devam etti. Bir deve kellesi pişirip ikram ettiği bu ziyafette Ensar'dan da birisi vardı. Yemeklerini yiyip içkilerini içtikten sonra eğlenip konuşmaya daldılar. Sonra Sa'd b. Ebî Vakkâs bir şeyler söyledi ve Ensar'dan olan adam onun sözlerine kızıp devenin çene kemiğini ona fırlattı ve Sa'd'ın dişi kırıldı. Bunun üzerine Allah içkiyi tamamen haram kılan ve önceki hükmünü nesh eden şu âyeti indirdi:

---

648 Nisâ, 4/43.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

'Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.'[649]

4. ﴿قُلِ الْعَفْوَ﴾ "kuli'l-afve" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {قُلِ الْعَفْوَ}»الْعَفْوُ«،: الْفَضْلُ

222- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿قُلِ الْعَفْوَ﴾ ***"kuli'l-afve"*** sözüne dair şöyle demiştir: "Bu, ihtiyaç fazlası olan şeydir."[650]

Bakara 220:

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

"Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz, diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: 'Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir.' Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (220)

649 Taberî, 4/334; Kurtubî, 1/769. Bkz. Mâide, 5/91.
650 Taberî, 4/337; Suyûtî, 1/253.

1. Yetimleri Kefaletinde Tutanların Dikkat Etmesi Gerekenler

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى، قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ} [البقرة: ٢٢٠] قَالَ: كَانَتِ الْعَرَبُ يُشَدِّدُونَ فِي الْيَتِيمِ حَتَّى لَا يَأْكُلُوا مَعَهُ فِي قَصْعَةٍ وَاحِدَةٍ، وَلَا يَرْكَبُوا لَهُ بَعِيرًا، وَلَا يَسْتَخْدِمُوا لَهُ خَادِمًا، فَجَاءُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلُوهُ عَنْهُ، فَقَالَ: {قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ} [البقرة: ٢٢٠] يُصْلِحُ لَهُ مَالَهُ وَأَمْرَهُ لَهُ خَيْرٌ، وَإِنْ يُخَالِطْهُ فَيَأْكُلْ مَعَهُ، وَيُطْعِمْهُ، وَيَرْكَبْ رَاحِلَتَهُ، وَيَحْمِلْهُ، وَيَسْتَخْدِمْ خَادِمَهُ وَيَخْدِمْهُ، فَهُوَ أَجْوَدُ. {وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ} [البقرة: ٢٢٠]»

223- Süddî bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Araplar yetim konusunda işi çok ciddi tutup onunla aynı kaptan yemek yemez, devesine binmez, hizmetçisini çalıştırmazlardı. Sonra bir gün gelip Allah Rasûlü'ne yetimle ilgili sorular sordular. O da onlara, ﴿إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ﴾ ***'Onları ıslah etmek daha hayırlıdır'*** demiştir. Yani yetimin malını ve işlini düzeltmek yetim için hayırlıdır. Yine ayrı değil yetimle birlikte yaşamanın, birlikte yemenin, ona yedirmenin, bineğini kullandırmanın, onu kendi bineğine bindirmenin, hizmetçilerini kullanmanın daha iyi olduğu söylenmiştir. Sonra da Allah, ﴿وَاللهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾ ***'Allah bozanla düzelteni bilir'*** buyurmuştur."[651]

2. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَأَعْنَتَكُمْ﴾ "ve lev şâa'llâhu le a'neteküm" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ} [البقرة: ٢٢٠] لَشَدَّدَ عَلَيْكُمْ»

224- Süddî Allah Teâlâ'ın, ﴿وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَأَعْنَتَكُمْ﴾ ***"ve lev şâa'llâhu le a'neteküm"*** sözü için şunları söylemiştir: "Eğer Allah dileseydi yetimler

651 Taberî, 4/354.

hususunda sorumluluklarınızla ilgili sizi daha fazla zahmet ve meşakkate sokardı, anlamındadır."[652]

Bakara 221:

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektikçe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar." (221)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ} [البقرة: ٢٢١] قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ، وَكَانَتْ لَهُ أَمَةٌ سَوْدَاءُ، وَأَنَّهُ غَضِبَ عَلَيْهَا فَلَطَمَهَا ثُمَّ فَزِعَ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِخَبَرِهَا، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا هِيَ يَا عَبْدَ اللَّهِ؟» قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هِيَ تَصُومُ، وَتُصَلِّي، وَتُحْسِنُ الْوُضُوءَ، وَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ. فَقَالَ: «هَذِهِ مُؤْمِنَةٌ» فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَأُعْتِقَنَّهَا، وَلَأَتَزَوَّجَنَّهَا فَفَعَلَ، فَطَعَنَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَقَالُوا: تَزَوَّجَ أَمَةً. وَكَانُوا يُرِيدُونَ أَنْ يُنْكِحُوا إِلَى الْمُشْرِكِينَ، وَيُنْكِحُوهُمْ رَغْبَةً فِي أَحْسَابِهِمْ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِمْ: {وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ} [البقرة: ٢٢١]»

652 Taberî, 4/359.

225- Süddî şöyle demiştir: "Âyet, Abdullah b. Revâha hakkında inmiştir. Abdullah'ın siyahî bir cariyesi vardı. Bir gün sinirlenip kadına bir tokat attı. Ancak yaptığı hareketten ürküp meseleyi Allah Rasûlü'ne aktardı. Allah Rasûlü,

مَا هِيَ يَا عَبْدَ اللهِ ***'Bu kadın nasıl birisi?'*** dedi. Abdullah,

'Ey Allah'ın Peygamberi, bu kadın namaz kılar, oruç tutar ve güzelce abdestini alır. Aynı şekilde Allah'ın tek ilah, senin de O'nun Peygamberi olduğuna inanır' dedi. Allah Rasûlü:

هٰذِهِ مُؤْمِنَةٌ ***'O zaman bu kadın mü'mine birisidir'*** dedi. Abdullah,

'Seni hak Peygamber olarak gönderen zata yemin olsun ki, ben bu kadını azat edip sonra kendisi ile evleneceğim' dedi. Abdullah b. Revâha verdiği sözü tuttu, kadını azad edip sonra onunla evlendi. Bu yaptığından dolayı Müslümanlardan bazıları hakkında ileri geri konuşmaya başlayıp şöyle dediler,

'Abdullah b. Revâha kalkıp köle (cariye) birisi ile evlendi' Bunu söyleyenler nesep sahibidir diye müşrik kadınlarla evleniyorlardı. Bu olay üzerine Allah yukarıdaki âyeti indirdi."[653]

Bakara 222:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

"Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: 'O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.'" (222)

653 Taberî, 4/369; İbn Kesîr, 1/257; Kurtubî, 1/877.

1. Kadınların Ay Halini Soran Kişi

[ذَكَرَ الطَّبَرِيُّ] عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: أَنَّ السَّائِلَ ثَابِتُ بْنُ الدَّحْدَاحِ

226- Süddî şöyle demiştir: "Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) bunu soran kişi Ensar'dan Sâbit b. Dahdâh'dır."[654]

2. Eza Ne Demektir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلَهُ: «{قُلْ هُوَ أَذًى} [البقرة: ٢٢٢] قَالَ: أَمَّا أَذًى: فَقَذَرٌ»

227- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿قُلْ هُوَ اَذًى﴾ ***"De ki: O bir ezadır"*** sözüne dair de şöyle demiştir: "Eza, pisliktir."

3. Allah'ın Emrettiği Şekilde Ne Demektir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلَهُ: «{مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ} [البقرة: ٢٢٢] مِنَ الطُّهْرِ»

228- Allah Teâlâ'nın, ﴿مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ﴾ ***"Allah'ın size emrettiği şekilde"*** sözüne gelince, Süddî bunu, "Temizlik döneminde, anlamını ifade eder" şeklinde tefsir etmiştir.[655]

Bakara 223:

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

"Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olarak) güzel davranışlar takdim edin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve herhalde onun huzuruna varacağınızı bilin. (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele." (223)

654 Taberî, 4/374; Suyûtî, 1/258; Âlûsî, 1/418.
655 Taberî, 4/374.

1. ﴿حَرْثٌ لَكُمْ﴾ "harsün leküm" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ} [البقرة: ٢٢٣] أَمَّا الْحَرْثُ فَهِيَ مَزْرَعَةٌ يَحْرُثُ فِيهَا»

229- Süddî şöyle demiştir: "Âyette geçen, ﴿حَرْثٌ لَكُمْ﴾ ***'harsün leküm'*** ifadesine gelince, bu, içerisine ekilen tarladır."

2. Kadınlara Nasıl Yanaşılacağı

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ} [البقرة: ٢٢٣] ائْتِ حَرْثَكَ كَيْفَ شِئْتَ مِنْ قُبُلِهَا، وَلَا تَأْتِيهَا فِي دُبُرِهَا {أَنَّى شِئْتُمْ} [البقرة: ٢٢٣] قَالَ: كَيْفَ شِئْتُمْ»

230- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ ***"tarlanıza dilediğiniz şekilde girin"*** sözüne dair Süddî şunları söylemiştir: "Tarlana önden nasıl istersen o şekilde git, fakat arkadan gitme, anlamındadır."

3. ﴿أَنَّى شِئْتُمْ﴾ "ennâ şi'tüm" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ} [البقرة: ٢٢٣] ائْتِ حَرْثَكَ كَيْفَ شِئْتَ مِنْ قُبُلِهَا، وَلَا تَأْتِيهَا فِي دُبُرِهَا {أَنَّى شِئْتُمْ} [البقرة: ٢٢٣] قَالَ: كَيْفَ شِئْتُمْ»

231- Allah'ın, ﴿أَنَّى شِئْتُمْ﴾ ***"ennâ şi'tüm"*** sözüyle ilgili de, "Siz nasıl isterseniz, anlamındadır" dedi.

4. Kişinin Kendisi İçin Önden Takdimde Bulunmasının Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، أَمَّا قَوْلُهُ: «{وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ} [البقرة: ٢٢٣] فَالْخَيْرُ»

232- Yine Allah'ın, ﴿وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ﴾ ***"kendiniz için önceden takdim edin"*** sözüne dair de Süddî, "Kendiniz için önden hayır gönderin, anlamındadır" demiştir.[656]

Bakara 224:

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

"Yeminlerinizden dolayı Allah'ı (O'nun adını), iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah işitir ve bilir." (224)

1. Yeminlerin Kalkan Kılınmasının Anlamı

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ} [البقرة: ٢٢٤] أَمَّا {عُرْضَةً} [البقرة: ٢٢٤] فَيَعْرِضُ بَيْنَكَ، وَبَيْنَ الرَّجُلِ الْأَمْرُ، فَتَحْلِفُ بِاللَّهِ لَا تُكَلِّمُهُ، وَلَا تَصِلُهُ، وَأَمَّا {تَبَرُّوا} [البقرة: ٢٢٤] فَالرَّجُلُ يَحْلِفُ لَا يَبَرُّ ذَا رَحِمِهِ، فَيَقُولُ: قَدْ حَلَفْتُ، فَأَمَرَ اللَّهُ أَنْ لَا يَعْرِضَ بِيَمِينِهِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ ذِي رَحِمِهِ، وَلْيَبَرَّهُ وَلَا يُبَالِي بِيَمِينِهِ وَأَمَّا {تُصْلِحُوا} [البقرة: ٢٢٤] فَالرَّجُلُ يُصْلِحُ بَيْنَ الِاثْنَيْنِ فَيَعْصِيَانِهِ، فَيَحْلِفُ أَنْ لَا يُصْلِحَ بَيْنَهُمَا، فَيَنْبَغِي لَهُ أَنْ يُصْلِحَ وَلَا يُبَالِي بِيَمِينِهِ، وَهَذَا قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ الْكَفَّارَاتُ»

233- Süddî, Allah Teâlâ'nın, ﴿عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ﴾ ***"urdaten li eymâniküm"*** ifadesi için şunları söylemiştir:

"Yeminlerin kalkan olması, seninle bir kişi arasında bir sorunun ortaya çıkması ve bu nedenle senin Allah'a yemin edip onunla konuşmamaya ve onunla ilişki kurmayacağına dair yemin etmendir."

"Yeminlerin iyilik etmeye kalkan kılınmasına gelince, bu, kişinin akrabasına iyilik yapmayacağına yemin etmesi ve 'Yemin ettim, (ona iyilik

656 Taberî, 4/417.

yapamam) demesidir. İşte Allah bu tür kimselerin yaptığı yemini kendisiyle akrabası arasında kalkan kılmamasını ve yeminine aldırmadan akrabasına iyilik yapmasını emretti."

"Yeminlerin insanların arasına düzeltmeye kalkan kılınmasına gelince, bu, kişinin iki kişi arasını düzeltmek istemesi ama onların kendisine karşı gelmesi ve akabinde onların arasını düzeltmeyeceğine dair kişinin yemin etmesidir. İşte burada o kişinin yeminine aldırmaksızın aralarını düzeltmesi gerekir. Bu ise, kefâretlere dair âyetler inmeden önceki durumdur."[657]

Bakara 225:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

"Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lâkin kalplerinizin kazandıklarına karşılık sizi sorumlu tutar. Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir." (225)

1. Yemîn-i Lağv

}حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ} [البقرة: ٢٢٥] أَمَّا اللَّغْوُ: فَالرَّجُلُ يَحْلِفُ عَلَى الْيَمِينِ، وَهُوَ يَرَى أَنَّهَا كَذَلِكَ فَلَا تَكُونُ كَذَلِكَ، فَلَيْسَ عَلَيْهِ كَفَّارَةٌ»

234- Süddî şöyle demiştir: "Yemîn-i lağva gelince, burada kişi yemin eder ve yemin ettiği hususun öyle olduğunu düşünür ancak o husus o şekilde olmaz. İşte burada o kişiye kefâret yoktur."[658]

---

657 Taberî, 4/421; İbn Kesîr, 1/266. Bu hususta Taberî'nin; Muhammed b. Amr, Ubeydullah, İsrâil, Süddî, İbn Abbas kanalı ile naklettiği bir rivâyette şöyle denmiştir: "*Kişi bir yakını ile konuşmayacağına veya ona sadaka vermeyeceğine dair yemin ederse veya küskün olduğu birisi ile barışmayacağına dair yemin ederse ve ben yemin ettiğim için bunları yapmayacağım derse keffaretini yerine getirip yemininden dönsün.*" ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ Bkz. Taberî, 4/420.

658 Taberî, 4/439.

2. Sorumlu Tutulacak Olan Yemin

}حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ} [البقرة: ٢٢٥] أَمَّا مَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ: فَمَا عَقَدَتْ قُلُوبُكُمْ، فَالرَّجُلُ يَحْلِفُ عَلَى الْيَمِينِ يَعْلَمُ أَنَّهَا كَاذِبَةٌ إِرَادَةَ أَنْ يَقْضِيَ أَمْرَهُ. وَالْأَيْمَانُ ثَلَاثَةٌ: اللَّغْوُ، وَالْعَمْدُ، وَالْغَمُوسُ، وَالرَّجُلُ يَحْلِفُ عَلَى الْيَمِينِ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَفْعَلَ ثُمَّ يَرَى خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ، فَهَذِهِ الْيَمِينُ الَّتِي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ: {وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ} [المائدة: ٨٩] فَهَذِهِ لَهَا كَفَّارَةٌ»

235- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ ***"kalplerinizin kazandıklarına karşılık"*** sözü ile ilgili şunları söylemiştir: "Bundan maksat kalbin bilinçli olarak yaptığı yeminlerdir. Kişi yemin ettiği meselenin yalan olduğunu bilir fakat bunu yerine getirmedeki azim ve kararlılığını pekiştirmek için o hususta yemin eder."

3. Yemin Çeşitleri

"Yemin üç türlüdür:

1- Yemîn-i Lağv.[659]

2- Yemîn-i Gamûs.[660]

3- Yemîn-i Mün'akide/Ma'kude.[661]

Bazen insan yapmak istediği bir hususla ilgili yemin eder fakat aksinin doğru olduğunu bilir. İşte bu yeminle ilgili Allah Teâlâ, ﴿وَلَٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ ***'Ancak O sizi, yeminleri bozarak bağladığınıza karşılık hesaba çeker'***[662] buyurdu. Bu tür yeminler için kefaret vardır."[663]

---

659 Yanlışlıkla veya doğru olduğu sanılarak yapılan yemin. Borcunu ödediğini zannederek, "Vallahi borcumu ödedim" diye yemin etmek böyledir. Bkz. DİA.

660 Geçmişteki bir hadiseyle ilgili olarak kasten yalan yere yapılan yemindir; buna "yemîn-i fâcire" de denir. (DİA.)

661 Şartlarına uygun yapılan yemindir. "Vallahi seni ziyaret edeceğim" cümlesinde olduğu gibi geniş zamanlı olarak yapılırsa "yemîn-i mutlak" (mürsel), "Vallahi bugün yemek yemeyeceğim" şeklinde bir vakitle kayıtlı olarak yapılırsa "yemîn-i muvakkat" adını alır. Bkz. DİA.

662 Mâide, 5/89.

663 Taberî, 4/439.

Bakara 226:

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

"Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (226)

1. Îlâ Müddeti Geçince Gerçekleşecek Olanlar

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، [عَنِ السُّدِّيِّ: «{لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ} [البقرة: ٢٢٦] قَالَ: كَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، يَقُولَانِ: إِذَا مَضَتْ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ فَهِيَ طَالِقٌ بَائِنَةٌ، وَهِيَ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا»

236- Süddî bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Dört ay geçtiğinde kadın bain talak ile boşanmış olur ve artık o (evlilik konusunda) kendisiyle ilgili en hak sahibi olan kimsedir."[664]

Bakara 227:

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

"Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (227)

Bakara 228:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

664 Taberî, 4/486; İbn Kesîr, 1/268.

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (228)

1. Üç Ay Haliyle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ} [البقرة: ٢٢٨] أَمَّا ثَلَاثَةُ قُرُوءٍ: فَثَلَاثُ حِيَضٍ»

237- Süddî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın, ﴿قُرُوءٍ﴾ ***'kurû'in'*** sözüne gelince, bu, üç hayızdır.[665]

2. Geri Döndürmede Kocanın Daha Hak Sahibi Olması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ} [البقرة: ٢٢٨] فَالرَّجُلُ يُرِيدُ أَنْ يُطَلِّقَ امْرَأَتَهُ فَيَسْأَلُهَا: هَلْ بِكِ حَمْلٌ؟ فَتَكْتُمُهُ إِرَادَةَ أَنْ تُفَارِقَهُ، فَيُطَلِّقُهَا وَقَدْ كَتَمَتْهُ حَتَّى تَضَعَ. وَإِذَا عَلِمَ بِذَلِكَ فَإِنَّهَا تُرَدُّ إِلَيْهِ عُقُوبَةً لِمَا كَتَمَتْهُ، وَزَوْجُهَا أَحَقُّ بِرَجْعَتِهَا صَاغِرَةً»

238- Eşini boşamak isteyen koca ona hamile olup olmadığını sorar. Kadın hamile olduğu halde boşanmanın gerçekleşmesi için bunu gizlerse ve boşanmadan sonra bu durum açığa çıkarsa gizlemenin cezası olarak yine eski kocasına döndürülür. Bu hususta en hak sahibi boşandığı kocasıdır.[666]

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ} [البقرة: ٢٢٨] يَقُولُ: أَحَقُّ بِرَجْعَتِهَا صَاغِرَةً عُقُوبَةً لِمَا كَتَمَتْ زَوْجَهَا مِنَ الْحَمْلِ»

665 Taberî, 4/501; Kurtubî, 1/920; İbn Kesîr, 1/270.
666 Taberî, 4/523.

239- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ﴾ ***'Kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler'*** sözü, hamileliğini gizlediği ve yalan söylediği için ceza olarak ve onu hakir düşürmek için kocalarının onları geri almaya daha çok hak sahibi olduğunu ifade eder."[667]

Bakara 229:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir." (229)

1. Talakın İki Olmasıyla Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ} [البقرة: ٢٢٩] أَمَا قَوْلُهُ: {الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ} [البقرة: ٢٢٩] فَهُوَ الْمِيقَاتُ الَّذِي يَكُونُ عَلَيْهَا فِيهِ الرَّجْعَةُ»

240- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ﴾ ***"talak iki keredir"*** sözü hakkında şunları söylemiştir: "Bu, geri dönmenin mümkün olduğu boşama iki defadır."[668]

667 Taberî, 4/529.
668 Taberî, 4/541.

2. İyilikle Tutmanın Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فِي قَوْلِهِ: ذَلِكَ: «{فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ} [البقرة: ٢٢٩] إِذَا طَلَّقَ وَاحِدَةً، أَوِ اثْنَتَيْنِ، إِمَّا أَنْ يُمْسِكَ وَيُمْسِكَ: يُرَاجِعُ بِمَعْرُوفٍ وَإِمَّا سَكَتَ عَنْهَا حَتَّى تَنْقَضِيَ عِدَّتُهَا فَتَكُونَ أَحَقَّ بِنَفْسِهَا»

241- "Allah'ın, ﴿فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ﴾ ***'iyilikle tutmak'*** sözü, bir veya iki defa boşamışsa güzellikle geri dönebilir, demektir. Eğer dönmek istemiyorsa iddet süresinin bitmesini bekleyip güzel bir şekilde ayrılabilir. İddet süresi bittiğinde kadın erkeğin nikâhından çıktığı için artık kendisi adına karar vermede en hak sahibi odur.[669]

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ} [البقرة: ٢٢٩] قَالَ: الْإِحْسَانُ: أَنْ يُوفِيَهَا حَقَّهَا، فَلَا يُؤْذِيهَا، وَلَا يَشْتِمُهَا»

242- Adamın iyilikle salması ise eziyet etmeksizin ve sövmeksizin kadına hakkını verip güzel bir şekilde kadını salıvermesidir."[670]

3. Fidye Karşılığı Erkeğin Boşaması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا} [البقرة: ٢٢٩] لَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ مَهْرِهَا شَيْئًا {إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ} [البقرة: ٢٢٩] فَإِذَا لَمْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ، فَقَدْ حَلَّ لَهُ الْفِدَاءُ، وَذَلِكَ أَنْ تَقُولَ: وَاللَّهِ لَا أَبَرُّ لَكَ قَسَمًا، وَلَا أُطِيعُ لَكَ أَمْرًا، وَلَا أُكْرِمُ لَكَ نَفْسًا، وَلَا أَغْتَسِلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ. فَهُوَ حُدُودُ اللَّهِ، فَإِذَا قَالَتِ الْمَرْأَةُ ذَلِكَ فَقَدْ حَلَّ الْفِدَاءُ لِلزَّوْجِ أَنْ يَأْخُذَهُ وَيُطَلِّقَهَا»

243- "Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ ***'kadınlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz'*** sözü,

669 Taberî, 4/547; Kurtubî, 2/936; İbn Kesîr, 1/272.
670 Taberî, 4/548.

kocanın evlenirken vermiş olduğu mihri (veya bir kısmını) boşanırken geri alması ona helâl değildir, anlamındadır. ﴿إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ ***'tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında'*** ifadesi ise, iki tarafın Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmediklerinde erkeğin bedel karşılığında eşini boşamasında bir günah olmadığını söyler. Örneğin kadının eşine; 'Vallâhi, yemin olsun ki sana iyilik yapmayacağım; senin emrine itaat etmeyeceğim; gönülden sana ikramda bulunmayacağım; senin için cenabet olup gusül almayacağım' gibi sözleri söylemesidir. Bu durumda eşini boşaması ve buna karşılık kadından bir bedel alması erkek için helâldir."[671]

Bakara 230:

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

"Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, (her iki taraf da) Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar." (230)

1. Üçüncü Boşama

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَإِنْ طَلَّقَهَا} [البقرة: ٢٣٠] بَعْدَ التَّطْلِيقَتَيْنِ فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ، وَهَذِهِ الثَّالِثَةُ»

244- Süddî şöyle demiştir: "Eğer erkek karısını iki talaktan sonra boşarsa ﴿فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ ***'ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz.'*** İşte bu üçüncü boşamadır."[672]

671 Taberî, 4/560.
672 Taberî, 4/586.

Bakara 231:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın." (231)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا} [البقرة: ٢٣١] قَالَ نَزَلَتْ فِي رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يُدْعَى ثَابِتَ بْنَ يَسَارٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ حَتَّى إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا إِلَّا يَوْمَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً رَاجَعَهَا ثُمَّ طَلَّقَهَا، فَفَعَلَ ذَلِكَ بِهَا، حَتَّى مَضَتْ لَهَا تِسْعَةُ أَشْهُرٍ مَضَارَّةً يُضَارُّهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ: {وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا} [البقرة: ٢٣١]»

245- Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet, Ensar'dan Sâbit b. Yesâr hakkında inmiştir. Kendisi eşini boşamış fakat iddetinin bitmesine iki üç gün kala tekrar dönmüştü. Aynı şeyi ikinci ve üçüncü talak esnasında da yapmıştı. Böylece boşanma süresi dokuz ay sürmüştü. Bununla kadına zarar vermek istemişti. İşte bunun üzerine Allah, ﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا﴾ ***'zarar vermek için onları tutmayın'*** âyetini indirmiştir."

Bakara 232:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

"Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın. Bu söylenenler, içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Bunlar sizin için en iyi iç ve dış temizliği sağlayan öğütlerdir. Tam mânasıyla bilen Allah'tır, siz ise bilmezsiniz." (232)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ} [البقرة: ٢٣٢] قَالَ: نَزَلَتْ فِي جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، وَكَانَتْ لَهُ ابْنَةُ عَمٍّ فَطَلَّقَهَا زَوْجُهَا تَطْلِيقَةً، فَانْقَضَتْ عِدَّتُهَا ثُمَّ رَجَعَ يُرِيدُ رَجْعَتَهَا، فَأَمَّا جَابِرٌ فَقَالَ: طَلَّقْتَ ابْنَةَ عَمِنَا ثُمَّ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَهَا الثَّانِيَةَ وَكَانَتِ الْمَرْأَةُ تُرِيدُ زَوْجَهَا قَدْ رَاضَتْهُ، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ»

246- Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet, Ensar'dan Câbir b. Abdullah hakkında nâzil oldu. Amcasının kızını kocası tek talak ile boşamıştı. Sonra tekrar geri dönmek istedi. Fakat Câbir kızıp şöyle dedi:

'Kalkıp amcamızın kızını boşuyor sonra ikinci kez geri dönmek istiyorsun?' Aslında amcasının kızı da kocasına dönmeyi kabul ediyordu. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi."[673]

673 Taberî, 5/22; İbn Kesîr, 1/282; Suyûtî, 1/287; Şevkânî, 1/244.

Bakara 233:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

"Emzirmeyi tamamlatmak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı (süt anne tutup) emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür." (233)

1. Annelerin Çocuklarını Emzirmesinden Maksat

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «{وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ} [البقرة: ٢٣٣] إِلَى: {إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ} [البقرة: ٢٣٣] أَمَّا الْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ فَالرَّجُلُ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ وَلَهُ مِنْهَا وَلَدٌ، وَأَنَّهَا تُرْضِعُ لَهُ وَلَدَهُ بِمَا يَرْضَعُ لَهُ غَيْرُهَا»

247- Süddî şöyle demiştir: "Âyetteki annelerle kastedilen şudur: Bir kimse eşini boşarsa eğer ondan çocuğu varsa boşadığı kadın (anne), yabancı kadınların emzirmesi gibi (ücretle) çocuğunu emzirir."[674]

674 Taberî, 5/38; İbn Kesîr, 1/282; Suyûtî, 1/287; Şevkânî, 1/244.

2. Çocuğun Mirasçısına Düşen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ} [البقرة: ٢٣٣] قَالَ: عَلَى وَارِثِ الْوَلَدِ مِثْلُ مَا عَلَى الْوَالِدِ مِنَ النَّفَقَةِ، وَالْكِسْوَةِ»

248- Süddî şöyle demiştir: "Çocuğun mirasçısına, nafaka ve giyim olarak çocuğa ne düşüyorsa düşer."[675]

3. Çocuğu Sütten Kesmede Ana Babanın Anlaşması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلَهُ: «{فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا} [البقرة: ٢٣٣] يَقُولُ إِنْ أَرَادَا أَنْ يَفْطِمَاهُ قَبْلَ الْحَوْلَيْنِ»

249- Süddî şöyle demiştir: "İki yıl tamamlanmadan çocuğu sütten kesme hususunda anne ve baba anlaşıp karar verirlerse üzerlerine bir günah yoktur."[676]

4. Süt Anneye Çocuğu Verme

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ} [البقرة: ٢٣٣] إِنْ قَالَتِ الْمَرْأَةُ: لَا طَاقَةَ لِي بِهِ فَقَدْ ذَهَبَ لِبَنِي، فَتُسْتَرْضَعُ لَهُ أُخْرَى»

250- Süddî şöyle demiştir: "Kadın, yani anne, 'Benim onu emzirmeye takatim yok, sütüm gitti' derse çocuğu bir başkası emzirir ve adam ona emzirdiği miktarın karşılığını teslim eder."[677]

---

675 Taberî, 5/64, 65; Kurtubî, 1/976; Suyûtî, 1/291; Şevkânî, 1/245.
676 Taberî, 5/68.
677 Taberî, 5/73.

Bakara 234:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾

"Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, (evlenmeden) kendi başlarına dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir." (234)

1. Kadının İddet Sonrası Meşru İşiyle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «هُوَ النِّكَاحُ»

251- Süddî şöyle demiştir: "Bu evlenmesidir."[678]

Bakara 235:

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

"(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız. Lâkin, meşru sözler söylemeniz müstesna, sakın onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Farz olan bekleme müddeti dolmadan, nikâh kıymaya kalkışmayın. Bilin ki Allah, gönlünüzdekileri bilir. Bu sebeple Allah'tan sakının. Şunu iyi bilin ki Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir." (235)

678 Taberî, 5/108; Kurtubî, 2/998; Suyûtî, 1/292.

1. Kadınla Evlenmek Üzere Kinayeli Konuşma

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلَهُ: «{أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ} [البقرة: ٢٣٥] قَالَ: أَنْ يَدْخُلَ فَيُسَلِّمَ، وَيُهْدِيَ إِنْ شَاءَ وَلَا يَتَكَلَّمُ بِشَيْءٍ»

252- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ ***"veya içinizde onu içinizde gizli tutmanızda"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Bu, kişinin kadının yanına girip selam vermesi, dilerse hediye vermesi ama (nikahla ilgili) bir şey söylememesidir."

2. Kadına Vaadde Bulunmanın Yasak Olması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا} [البقرة: ٢٣٥] يَقُولُ: أَمْسِكِي عَلَيَّ نَفْسَكِ، فَأَنَا أَتَزَوَّجُ، وَيَأْخُذُ عَلَيْهَا عَهْدًا أَنْ لَا تَنْكِحِي غَيْرِي»

253- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا﴾ ***"Lâkin onlara gizlice vaadde bulunmayın"*** sözü için şunları söylemiştir: "Bu adamın kadına, 'Kendini tut, ben de evleneceğim' demesidir. 'Benden başkasıyla evlenme' şeklinde kadından böylelikle söz almasıdır."[679]

Bakara 236:

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

"Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluğu yoktur. Bu durumda onlara müt'a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir müt'a vermek iyiler için bir borçtur." (236)

679 Taberî, 5/108; Kurtubî, 1/289.

1. Müt'a Hangi Durumda Olur?

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ} [البقرة: ٢٣٦] إِلَى: {وَمَتِّعُوهُنَّ} [البقرة: ٢٣٦] قَالَ: هَذَا الرَّجُلُ تُوهَبُ لَهُ، فَيُطَلِّقُهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، فَإِنَّمَا عَلَيْهِ الْمُتْعَةُ»

254- Süddî şöyle demiştir: "Bu kişi, kendisine kadın hibe edilmekte (mehir olmaksızın evlilik yapmaktadır) ve kadını, onunla birlikte olmadan boşamaktadır. İşte bu adamın üzerine müt'a vermesi düşer."[680]

Bakara 237:

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

"Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür." (237)

1. Mehirden Vazgeçme

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ} [البقرة: ٢٣٧] أَمَّا «أَنْ يَعْفُونَ» فَالثَّيِّبُ أَنْ تَدَعَ مِنْ صَدَاقِهَا أَوْ تَدَعُهُ كُلَّهُ»

255- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ﴾ ***"ancak kadınların vazgeçmesi"*** sözü ile ilgili şunları söylemiştir: "Dul kadın mihrinin bir kısmını

680 Taberî, 5/135; İbn Kesîr, 1/282. Boşanmış kadınlara ve özellikle mehir belirlenmeden yapılan bir nikâhı takiben temas olmadan boşanan kadına verilecek maddî destek.

veya tamamını almayabilir. Nikâh bağını elinde bulunduranlardan maksat ise bakire kızın velisidir."[681]

2. Boşananların İyi İlişkiler Kurmasının Teşvik Edilmesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ} [البقرة: ٢٣٧] حَضَّ كُلَّ وَاحِدٍ عَلَى الصِّلَةِ، يَعْنِي الزَّوْجَ وَالْمَرْأَةَ عَلَى الصِّلَةِ»

256- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ ***"Aranızda iyilik ve ihsanda bulunmayı unutmayın"*** sözüne dair Süddî, "Âyetin bu kısmı boşansalar bile her iki tarafı daha sonraki dönemde ilişki içinde olmaya teşvik etmektedir" demiştir.[682]

Bakara 238:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın." (238)

1. Kunut ile Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ} [البقرة: ٢٣٨] الْقُنُوتُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: السُّكُوتُ»

257- Süddî şöyle demiştir: "Âyetteki kunut, sükût etmektir."[683]

Bakara 239:

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

681 Taberî, 5/144.
682 Taberî, 5/176.
683 Taberî, 5/231; Kurtubî, 2/1022; Şevkânî, 1/258.

"Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek yahut bineğinize binmiş halde (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah'ın size öğrettiği şekilde O'nu anın (namaz kılın)." (239)

1. ﴿رِجَالًا﴾ "ricâlen" İfadesiyle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا} [البقرة: ٢٣٩] أَمَا رِجَالًا: فَعَلَى أَرْجُلِكُمْ إِذَا قَاتَلْتُمْ، يُصَلِّي الرَّجُلُ يُومِئُ بِرَأْسِهِ أَيْنَمَا تَوَجَّهَ»

258- Süddî Allah'ın, ﴿رِجَالًا﴾ ***"ricâlen"*** sözüyle ilgili şunu söylemiştir: "Ayaklarınız üzerinde iken, anlamındadır. Siz savaştığınızda herhangi biriniz başıyla ima ederek nereye dönerse dönsün namazını kılar, denilmektedir."[684]

Bakara 240:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا
إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ
فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (240)

1. Nesh

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ} [البقرة: ٢٤٠] إِلَى: {فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

684 Taberî, 5/240; İbn Kesîr, 1/295.

مِنْ مَعْرُوفٍ} [البقرة: ٢٤٠] يَوْمَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ كَانَ الرَّجُلُ إِذَا مَاتَ أَوْصَى لِامْرَأَتِهِ بِنَفَقَتِهَا، وَسُكْنَاهَا سَنَةً، وَكَانَتْ عِدَّتُهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، فَإِنْ هِيَ خَرَجَتْ حِينَ تَنْقَضِي أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ انْقَطَعَتْ عَنْهَا النَّفَقَةُ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {فَإِنْ خَرَجْنَ} [البقرة: ٢٤٠] وَهَذَا قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ آيَةُ الْفَرَائِضِ، فَنَسَخَهُ الرُّبُعُ وَالثُّمُنُ، فَأَخَذَتْ نَصِيبَهَا، وَلَمْ يَكُنْ لَهَا سُكْنًى، وَلَا نَفَقَةٌ»

259- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Bu âyet nâzil olduğu gün, kişi ölmesi durumunda eşi için bir yıllık nafakasını ve evinde oturmasını vasiyet ederdi. Kadının iddeti dört ay on gün idi. Dört ay on gün bittiğinde isterse evden ayrılabilirdi. Ancak bu durumda (kendi isteği ile çıktığı için) kocanın üzerinden nafaka sorumluluğu kalkardı. İşte âyette geçen, ﴿فَإِنْ خَرَجْنَ﴾ ***'eğer çıkarlarsa'*** cümlesi bu söylediklerimizi ifade etmektedir. Bütün bu söylenenler feraiz âyetleri inmeden önce geçerliydi. Ancak feraiz âyetleri mirasta kadına dörtte bir veya sekizde bir hisse verince bahsini yaptığımız hüküm mensûh oldu. Artık kadın nafaka ve evde kalma gibi bir hakka sahip değildi."[685]

Bakara 241:

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

"Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur." (241)

Bakara 242:

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

"Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklamaktadır." (242)

685 Taberî, 5/257; İbn Kesîr, 1/296.

Bakara 243:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾

"Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah, onlara 'Ölün' dedi, sonra da onları diriltti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler." (243)

1. Ölüm Korkusuyla Yurtlarından Çıkan Binlerce İnsan

[وَقَالَ أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، وَعَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَنْ مُرَّةَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، وَعَنْ أُنَاسٍ مِنَ الصَّحَابَةِ،] فِي قَوْلِهِ: {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ} [البقرة: ٢٤٣] قَالُوا: كَانَتْ قَرْيَةٌ يُقَالُ لَهَا: «دَاوَرْدَانُ»، قِبَلَ «وَاسِطَ» «وَقَعَ بِهَا الطَّاعُونُ فَهَرَبَ عَامَّةُ أَهْلِهَا، فَنَزَلُوا نَاحِيَةً مِنْهَا، فَهَلَكَ مَنْ بَقِيَ فِي الْقَرْيَةِ، وَسَلِمَ الْآخَرُونَ، فَلَمْ يَمُتْ مِنْهُمْ كَثِيرٌ، فَلَمَّا ارْتَفَعَ الطَّاعُونُ، رَجَعُوا سَالِمِينَ، فَقَالَ الَّذِينَ بَقُوا: أَصْحَابُنَا هَؤُلَاءِ كَانُوا أَحْزَمَ مِنَّا، لَوْ صَنَعْنَا كَمَا صَنَعُوا بَقِينَا، وَلَئِنْ وَقَعَ الطَّاعُونُ ثَانِيَةً لَنَخْرُجَنَّ مَعَهُمْ. فَوَقَعَ فِي قَابِلٍ، فَهَرَبُوا وَهُمْ بِضْعَةٌ وَثَلَاثُونَ أَلْفًا، حَتَّى نَزَلُوا ذَلِكَ الْمَكَانَ، وَهُوَ وَادٍ أَفْيَحُ، فَنَادَاهُمْ مَلَكٌ مِنْ أَسْفَلِ الْوَادِي، وَآخَرُ مِنْ أَعْلَاهُ: أَنْ مُوتُوا. فَمَاتُوا، حَتَّى إِذَا هَلَكُوا، وَبَقِيَتْ أَجْسَادُهُمْ، مَرَّ بِهِمْ نَبِيٌّ، يُقَالُ لَهُ: حِزْقِيلُ. فَلَمَّا رَآهُمْ وَقَفَ عَلَيْهِمْ، فَجَعَلَ يَتَفَكَّرُ فِيهِمْ وَيَلْوِي شِدْقَيْهِ وَأَصَابِعَهُ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ: تُرِيدُ أَنْ أُرِيَكَ كَيْفَ أُحْيِيهِمْ؟ قَالَ: نَعَمْ. وَإِنَّمَا كَانَ تَفَكُّرُهُ أَنَّهُ تَعَجَّبَ مِنْ قُدْرَةِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ، فَقِيلَ لَهُ: نَادِ. فَنَادَى: يَا أَيَّتُهَا الْعِظَامُ، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكِ أَنْ تَجْتَمِعِي. فَجَعَلَتِ الْعِظَامُ يَطِيرُ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، حَتَّى كَانَتْ أَجْسَادًا مِنْ عِظَامٍ، ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ; أَنْ نَادِ: يَا أَيَّتُهَا الْعِظَامُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكِ أَنْ تَكْتَسِي لَحْمًا. فَاكْتَسَتْ لَحْمًا، وَدَمًا، وَثِيَابَهَا الَّتِي مَاتَتْ فِيهَا. ثُمَّ قِيلَ لَهُ: نَادِ. فَنَادَى: أَيَّتُهَا الْأَجْسَادُ، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكِ أَنْ تَقُومِي. فَقَامُوا

260- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Vâsıt tarafında Dâverdân denilen bir köy (yerleşim yeri) vardı. Orada çıkan bir veba hastalığı sonucu halkın geneli bulundukları yerden kaçıp aynı bölgede başka bir noktaya yerleştiler. Köyde kalanlar öldü, orayı terk edenlerin çok azı hariç geneli kurtuldu. Veba hastalığı ortadan kalkınca köyden çıkanlar geri döndüler. Köyde kalıp kurtulanlardan bazıları kendi arasında şöyle dedi: 'Veba esnasında köyü terk edenler bizden daha akıllılar. Biz de onların yaptığı gibi yapsaydık kaybettiklerimizin çoğu hayatta olurdu. Bir daha veba hastalığı olursa biz de onlarla birlikte köyü terk ederiz.' Ertesi yıl tekrar veba hastalığı çıktı ve yaklaşık otuz bin küsur insan köylerini terk edip bir önceki yıl gidilen geniş vadiye gittiler. Bir melek vadinin altından diğeri vadinin üstünden onlara nida edip şöyle dediler: 'Ey insanlar ölünüz.' Hepsi öldü ve cesetleri çürüdü. Hazkîl Peygamber oradan geçerken onları fark edip durdu. Sonra onlara bakıp üzerlerinde tefekkür etti. Allah ona şöyle vahyetti:

'Ey Hazkîl onları nasıl dirilteceğimi sana göstermemi ister misin?'

-Süddî burada araya girerek şöyle dedi: 'Hazkîl Peygamber, Allah'ın kudretinin onlar üzerindeki tecellisine şaşıracağını düşünüyordu. Bu nedenle,

'Evet göster Allah'ım' dedi. Allah ona kemiklere nida etmesini emretti. Bunun üzerine Hazkîl Peygamber şöyle nida etti:

'Ey kemikler Allah size birleşmenizi emrediyor' dedi. Birden sağdan soldan kemikler uçuşup bir araya geldi. Önce ölmüş olanların iskeletleri oluştu. Sonra onlara şöyle nida etmesini emretti:

'Ey kemikler Allah size etlerinize bürünmenizi emrediyor.' Bütün kemikler ete bürünüp, herkes öldüğü anda üzerinde bulunan elbisesi ile dirildi. Sonra dirilenlere şöyle nida etmesini emretti:

'Ey dirilen cesetler Allah size kalkmanızı emrediyor.' Bunun üzerine herkes kalktı."[686]

686 Taberî, 5/270; Suyûtî, 1/310; Âlûsî, 1/449.

Bakara 244:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾

"Allah yolunda savaşın ve bilin ki, şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir." (244)

Bakara 245:

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

"Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz." (245)

1. Ödünç Verene Verilecek Kat Kat Ödül

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً} [البقرة: ٢٤٥] قَالَ: هَذَا التَّضْعِيفُ لَا يَعْلَمُ أَحَدٌ مَا هُوَ»

261- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾ ***"kat kat fazları"*** sözü için şunları söylemiştir: "Burada geçen kat kat fazlalığın çokluk miktarını kimse bilemez."[687]

Bakara 246:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

687 Taberî, 5/286; Kurtubî, 2/1050; Şevkânî, 1/262.

"Mûsâ'dan sonra İsrâiloğullarının ileri gelenlerini görmedin mi (ne yaptılar)? Hani, peygamberlerinden birine, 'Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım' demişlerdi. O, 'Ya üzerinize savaş farz kılındığı halde, savaşmayacak olursanız?' demişti. Onlar, 'Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz halde Allah yolunda niye savaşmayalım' diye cevap vermişlerdi. Ama onlara savaş farz kılınınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri hakkıyla bilendir." (246)

1. İlkin Savaşmayı İsteyip Sonra Farz Kılınınca Cayan Kimseler

[حَدَّثَنِي بِهِ مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ} [البقرة: ٢٤٦] قَالَ: كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ يُقَاتِلُونَ الْعَمَالِقَةَ، وَكَانَ مَلِكُ الْعَمَالِقَةِ جَالُوتَ. وَإِنَّهُمْ ظَهَرُوا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَضَرَبُوا عَلَيْهِمُ الْجِزْيَةَ، وَأَخَذُوا تَوْرَاتِهِمْ وَكَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلُ يَسْأَلُونَ اللَّهَ أَنْ يَبْعَثَ لَهُمْ نَبِيًّا يُقَاتِلُونَ مَعَهُ وَكَانَ سِبْطُ النُّبُوَّةِ قَدْ هَلَكُوا، فَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إِلَّا امْرَأَةٌ حُبْلَى، فَأَخَذُوهَا فَحَبَسُوهَا فِي بَيْتِ رَهْبَةَ أَنْ تَلِدَ جَارِيَةً فَتُبْدِلَهَا بِغُلَامٍ، لِمَا تَرَى مِنْ رَغْبَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي وَلَدِهَا. فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تَدْعُو اللَّهَ أَنْ يَرْزُقَهَا غُلَامًا، فَوَلَدَتْ غُلَامًا فَسَمَّتْهُ شمعون. فَكَبِرَ الْغُلَامُ فَأَرْسَلَتْهُ يَتَعَلَّمُ التَّوْرَاةَ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ، وَكَفَلَهُ شَيْخٌ مِنْ عُلَمَائِهِمْ وَتَبَنَّاهُ. فَلَمَّا بَلَغَ الْغُلَامُ أَنْ يَبْعَثَهُ اللَّهُ نَبِيًّا أَتَاهُ جِبْرِيلُ وَالْغُلَامُ نَائِمٌ إِلَى جَنْبِ الشَّيْخِ، وَكَانَ لَا يَأْتَمِنُ عَلَيْهِ أَحَدًا غَيْرَهُ، فَدَعَاهُ بِلَحْنِ الشَّيْخِ: يَا شَمَاوِلَ فَقَامَ الْغُلَامُ فَزِعًا إِلَى الشَّيْخِ، فَقَالَ: يَا أَبَتَاهُ دَعَوْتَنِي؟ فَكَرِهَ الشَّيْخُ أَنْ يَقُولَ: لَا فَيَفْزَعُ الْغُلَامُ، فَقَالَ: يَا بُنَيَّ ارْجِعْ فَنَمْ فَرَجَعَ فَنَامَ، ثُمَّ دَعَاهُ الثَّانِيَةَ، فَأَتَاهُ الْغُلَامُ أَيْضًا، فَقَالَ: دَعَوْتَنِي؟ فَقَالَ: ارْجِعْ فَنَمْ، فَإِنَّ دَعْوَتُكَ الثَّالِثَةَ فَلَا تُجِبْنِي فَلَمَّا كَانَتِ الثَّالِثَةُ ظَهَرَ لَهُ جِبْرِيلُ، فَقَالَ: اذْهَبْ إِلَى قَوْمِكَ فَبَلِّغْهُمْ رِسَالَةَ رَبِّكَ، فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ

بَعَثَكَ فِيهِمْ نَبِيًّا فَلَمَّا أَتَاهُمْ كَذَّبُوهُ وَقَالُوا: اسْتَعْجَلْتَ بِالنُّبُوَّةِ وَلَمْ يَأْنِ لَكَ، وَقَالُوا: إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ آيَةً مِنْ نُبُوَّتِكَ فَقَالَ لَهُمْ شمعون: عَسَى أَنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا»

262- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "İsrâiloğulları Amâlikalılar ile savaşıyorlardı. Amâlikalıların kralı Câlût idi.[688] Bu kavim İsrâiloğullarına galip gelmiş onları cizyeye bağlamış ve Tevrat'ı ellerinden almıştı. İsrâiloğulları bu kavim ile savaşmak için Allah'tan kendilerine bir peygamber göndermesini istediler. Ancak peygamber soyundan gelenlerin hepsi ölmüş geriye hamile bir kadından başka birisi kalmamıştı. Kız doğurur da bir erkek bebek ile değiştirir korkusu ile kadını bir eve hapsettiler. Çünkü kadın İsrâiloğullarının kendisinden bir erkek beklediğini fark etmişti. Kadın kendisine bir erkek çocuk vermesi için Allah'a dua etti. Sonra bir erkek oğlu olunca adını Şem'ûn koydu. Çocuk büyüyüp belli bir yaşa geldikten sonra Tevrat'ı öğrensin diye çocuğu Beytülmakdis'e verdi. Çocuğu orada İsrâiloğullarının âlimlerinden olan yaşlı bir adama teslim ettiler. Çocuğun bakımını bu yaşlı adam üstlendi. Allah'ın kendisini peygamber kılacağı yaşa gelince Allah kendisine Cebrâil'i gönderdi. Çocuk yaşlı adamın yanında yatarken Cebrâil yanına geldi. Çocukla yaşlı adamdan başkası ilgilenmediği için Cebrâil onun sesi ile çocuğa hitap edip şöyle dedi:

'Ey Şemâvel!' Çocuk korkarak uyandı ve yaşlı adama doğru gitti:

'Babacığım beni sen mi çağırdın?' dedi. Yaşlı adam korkup ürkmesin diye hayır ben çağırmadım demedi. Sonra ona:

'Oğlum git uyu' dedi. Çocuk gitti uyudu. Sonra Cebrâil onu yaşlı adamın sesi ile ikinci kez çağırdı. Çocuk yine korkarak uyandı ve yaşlı adamın yanına gitti:

'Beni sen mi çağırdın?' dedi. Adam:

688 Bu isim Ahd-i Atîk'te Golyat olarak geçmektedir. Bkz. Taberî, 5/298. 246-251 âyetlerinin tefsirinde epeyce İsrâiliyat kaynaklı rivâyet vardır. Bu hususa dikkat edilsin. Bu hususta bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin, *İsrâiliyât fi'l-Kurân ve'l-Hadîs*, s. 90.

'Yavrucuğum git uyu eğer üçüncü kez seni çağırırsam bana cevap verme' dedi. Üçüncü kez aynı sese muhatap olunca bu sefer Cebrâil ona açıktan göründü ve kendisine şöyle dedi:

'Kavmine git onlara Rabbinin risaletini ilet. Çünkü Allah onların arasından peygamber olarak seni seçti.' Kavmine gitti fakat onu yalanladılar. Kavmi ona:

'Daha vakti gelmeden peygamberlik için acele ettin' dedi. Sonra ona şöyle dediler:

'Peygamberliğin hususunda doğru isen Allah'a söyle bize komutasında savaşacağımız bir hükümdar göndersin.' Şem'ûn onlara,

'Ya üzerinize savaş farz kılınır da siz savaşmazsanız?' dedi."[689]

Bakara 247:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

"Peygamberleri onlara, 'Haberiniz olsun Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi' dedi. Bunun üzerine, 'Biz, hükümdarlığa daha lâyık olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkânlar verilmemişken o bize nasıl hükümdar olur?' dediler. 'Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir' dedi." (247)

1. Tâlût'un Savaşmak İçin Gönderilmesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا كَذَّبَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ شمعون، وَقَالُوا لَهُ: إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَابْعَثْ لَنَا

689 Taberî, 5/298, 299; Kurtubî, 1/1051-1055; İbn Kesîr, 1/300; Suyûtî, 1/315; Âlûsî, 1/451- 454.

مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ آيَةً مِنْ نُبُوَّتِكِ قَالَ لَهُمْ شمعون: عَسَى أَنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا. {قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ} [البقرة: ٢٤٦] الْآيَةَ. دَعَا اللَّهُ فَأُتِيَ بِعَصًا تَكُونُ مِقْدَارًا عَلَى طُولِ الرَّجُلِ الَّذِي يُبْعَثُ فِيهِمْ مَلِكًا، فَقَالَ: إِنَّ صَاحِبَكُمْ يَكُونُ طُولُهُ طُولَ هَذِهِ الْعَصَا. فَقَاسُوا أَنْفُسَهُمْ بِهَا، فَلَمْ يَكُونُوا مِثْلَهَا. وَكَانَ طَالُوتُ رَجُلًا سِقَّاءً يَسْقِي عَلَى حِمَارٍ لَهُ، فَضَلَّ حِمَارُهُ، فَانْطَلَقَ يَطْلُبُهُ فِي الطَّرِيقِ، فَلَمَّا رَأَوْهُ دَعُوهُ فَقَاسُوهُ بِهَا، فَكَانَ مِثْلَهَا، فَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ: {إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا} [البقرة: ٢٤٧] قَالَ الْقَوْمُ: مَا كُنْتَ قَطُّ أَكْذَبَ مِنْكَ السَّاعَةَ، وَنَحْنُ مِنْ سِبْطِ الْمُمَلَّكَةِ وَلَيْسَ هُوَ مِنْ سِبْطِ الْمُمَلَّكَةِ، وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ فَنَتَّبِعُهُ لِذَلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ: {إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ} [البقرة: ٢٤٧]»

263- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "İsrâiloğulları Şem'ûn Peygamber'i yalanladıktan sonra Şem'ûn elinde insan boyunda bir asa ile geldi ve şöyle dedi: 'Allah size boyu bu asanın boyu kadar uzun olan bir hükümdar gönderecek.' Herkes boyunu onun getirdiği asa ile ölçtü fakat hiç kimse boyca ona denk gelmedi. Tâlût merkebi ile su taşırdı. Bir gün merkebini kaybetmiş ve onu aramak için yolda gidiyordu. Onu gören İsrâiloğulları onu çağırıp boyunu Şem'ûn Peygamber'in getirdiği asa ile ölçtüler. Boyunun asanın boyu ile aynı olduğunu gördüler. Bunun üzerine peygamberleri onlara şöyle dedi:

'Haberiniz olsun Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi.' Bunun üzerine itiraz edip şöyle dediler:

'Şu saat itibarı ile senden daha yalancı birisini görmedik. Biz kralların soyundan geliyoruz bu adam kralların soyundan değil. Ayrıca malı mülkü olan birisi de değil dolayısı ile biz ona tâbi olmayız.' Bunun üzerine peygamberleri onlara, ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾ ***'Allah içinizden onu seçtiği gibi ayrıca beden ve ilim yönünden sizden üstün kıldı'*** dedi."[690]

690 Taberî, 5/309; Suyûtî, 1/315; *Târîhu't-Taberî*, 1/232-233.

Bakara 248:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

"Peygamberleri onlara 'Onun hükümdarlığının alameti, Tabut'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tabut'un içinde Rabbinizden size bir sekine, Mûsâ ve Hârûn hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alamet vardır' dedi." (248)

1. Sekine Nedir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ} [البقرة: ٢٤٨] السَّكِينَةَ: طَسْتٌ مِنْ ذَهَبٍ يُغْسَلُ فِيهَا قُلُوبُ الْأَنْبِيَاءِ، أَعْطَاهَا اللهُ مُوسَى، وَفِيهَا وَضَعَ الْأَلْوَاحَ؛ وَكَانَتِ الْأَلْوَاحُ فِيمَا بَلَغَنَا مِنْ دُرٍّ، وَيَاقُوتٍ، وَزَبَرْجَدٍ»

264- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿سَكِينَةٌ﴾ ***"sekine"*** sözü için şunları söylemiştir: "Hz. Mûsâ'ya verilmiş, içinde peygamberlerin kalbinin yıkandığı altından bir kaptır. Bize gelen haberlere göre Hz. Mûsâ'ya verilen vahiy levhaları bu kabın içine konurdu ve bu kap aynı zamanda yakut ve elmas karışımından yapılmıştı."[691]

---

691 Taberî, 5/338.

Menâr Tefsiri'nin müellifi bu âyetin tefsiri sadedinde şöyle demiştir: "Tabutla ilgili vârid olan ve içerisinde gariplik bulunan haberlerin ekserisinin bu kitaplarda, yani Yahudi kitaplarında aslı bulunmaz. Allah sadece o tabutun içinde sekine olduğunu söylemiştir. Sözlükte de sekine ruhun kendisinde sakinleştiği ve kalbin itminan bulduğu şeydir. Sekinenin mânasına dair bu yorumlardan hakka en yakın olanı Atâ b. Rabâh'ın söylediği, onun, ruhların kendisiyle sükûnete erdiği mûcizeler olduğu yönündeki görüşüdür."

2. Kalıntılarla Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ} [البقرة: ٢٤٨] أَمَا الْبَقِيَّةُ فَإِنَّهَا عَصَا مُوسَى، وَرُضَاضَةُ الْأَلْوَاحِ»

265- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى﴾ ***"Mûsâ hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır"*** sözü için şunları söylemiştir: "Bakiyyeden maksat Hz. Mûsâ'nın asası ve vahiy levhalarına ait parçalardır."[692]

Bakara 249:

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

"Tâlût askerlerle beraber (cihad için) ayrılınca 'Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir' dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince 'Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur' dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: 'Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir' dediler." (249)

1. Nehirle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ} [البقرة: ٢٤٩] هُوَ نَهَرُ فِلَسْطِينَ»

266- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿بِنَهَرٍ﴾ ***"bir nehir"*** sözü için şunları söylemiştir: "Bu nehir Filistin nehridir."[693]

692 Taberî, 5/335; *Târîhu't-Taberî*, 2/242; Kurtubî, 2/1058.
693 Taberî, 5/339.

2. Tâlût'un Ordusunun Nehirle İmtihanı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا أَصْبَحَ التَّابُوتُ وَمَا فِيهِ فِي دَارِ طَالُوتَ، آمَنُوا بِنُبُوَّةِ شمعون، وَسَلَّمُوا مُلْكَ طَالُوتَ، فَخَرَجُوا مَعَهُ وَهُمْ ثَمَانُونَ أَلْفًا. وَكَانَ جَالُوتُ مِنْ أَعْظَمِ النَّاسِ، وَأَشَدِّهِمْ بَأْسًا، فَخَرَجَ يَسِيرُ بَيْنَ يَدَيِ الْجُنْدِ، وَلَا تَجْتَمِعُ إِلَيْهِ أَصْحَابُهُ حَتَّى يَهْزِمَ هُوَ مِنْ لَقِيَ. فَلَمَّا خَرَجُوا قَالَ لَهُمْ طَالُوتُ: {إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي} [البقرة: ٢٤٩] فَشَرِبُوا مِنْهُ هَيْبَةً مِنْ جَالُوتَ، فَعَبَرَ مِنْهُمْ أَرْبَعَةُ آلَافٍ، وَرَجَعَ سِتَّةٌ وَسَبْعُونَ أَلْفًا. فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ عَطِشَ، وَمَنْ لَمْ يَشْرَبْ مِنْهُ إِلَّا غُرْفَةً رُوِيَ»

267- Yine şunu söylemiştir: "Tabut ve içindeki Tâlût'un evine dair şeyler meydana çıkınca Şem'ûn'un peygamberliğine inandılar ve Tâlût ile beraber yola koyuldular. Câlût çok iri yarı ve yenilmez bir savaşçıydı. Ordunun önünde yürümeye başladı. Ordusu, o karşılaştığı kişiyi mağlup etmedikçe onun yanında toplanmıyordu. Tâlût da savaşmak için ordusu ile birlikte çıkınca beraberindekilere şunu söyledi:

﴿إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ﴾ ***'Haberiniz olsun Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek.'*** Ancak onlar Câlût'tan çekindikleri için suyu çok içtiler. İçlerinden yetmiş altı bin kişi geri döndü, dört bin kişi Tâlût ile birlikte yoluna devam ettiler. Tek bir avuç içenler suya kanıp doymuşlardı.[694] Tâlût Filistin nehrini geçtikten sonra yanındakiler,

﴿قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾ ***'Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler.'*** Tam bu noktada üç bin altı yüz seksen küsur kişi geri döndü. Onunla birlikte kalanlar sadece üç yüz on kişiydi. Bu, aynı zamanda Bedir Savaşı'na katılanların sayısıydı."[695]

---

694 Taberî, 5/344; Suyûtî, 1/318; İbn Kesîr aynı meseleyi farklı lafızlarla nakletmiştir. Bkz. İbn Kesîr, 1/302.

695 Taberî, 5/348; Kurtubî, 2/1062; İbn Kesîr, 1/270. Suyûtî, 1/318.

فَلَمَّا جَاوَزَ طَالُوتُ النَّهْرَ قَالُوا:{لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ} [البقرة: ٢٤٩] فَرَجَعَ عَنْهُ ثَلَاثَةُ آلَافٍ وَسِتَّمِائَةٍ وَبِضْعَةٍ وَ ثَمَانُونَ وَخاصَّ فِي ثلثمِائَةٍ وَبِضْعَة عَشَرَ عدة اَهْلِ بَدْر الْفَرِيقُ الَّذِينَ قَالُوا: «{لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ} [البقرة: ٢٤٩] هُمْ أَهْلُ كُفْرٍ بِاللَّهِ، وَنِفَاقٍ، وَلَيْسُوا مِمَّنْ شَهِدَ قِتَالَ جَالُوتَ وَجُنُودِهِ، لِأَنَّهُمُ انْصَرَفُوا عَنْ طَالُوتِ، وَمَنْ ثَبَتَ مَعَهُ لِقِتَالِ عَدُوِّ اللَّهِ جَالُوتَ وَمَنْ مَعَهُ، وَهُمُ الَّذِينَ عَصَوْا أَمْرَ اللَّهِ لِشُرْبِهِمْ مِنَ النَّهَرِ»

268- Ordusundan, ﴿لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾ ***'Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur'*** diyenler Câlût ve ordusu ile savaşanlar değil, aksine nifak ehli ve Allah'ı inkâr edenler idi. Çünkü onlar Tâlût ve yanındakilerden ayrılıp geri dönmüşlerdi. Zaten onlar nehirden su içmekle Allah'a isyan etmişlerdi."[696]

[وَحَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ} [البقرة: ٤٦] أَمَّا يَظُنُّونَ فَيَسْتَيْقِنُونَ»

269- Allah Teâlâ'nın, ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ﴾ ***"ellezîne yezunnûne"*** sözüne gelince, Süddî buna dair şöyle demiştir: "Kesin olarak inananlar, anlamındadır."[697]

Bakara 250:

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾

"Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında, 'Ey Rabbimiz! Yüreğimizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver; kâfir kavme karşı bize yardım et,' dediler." (250)

696 Taberî, 5/350.
697 Taberî, 5/352; 1/270; Suyûtî, 1/318; Şevkânî, 1/272.

Bakara 251:

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ
الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

"Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir." (251)

1. Dâvûd'un Câlût'u Öldürmesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «عَبَرَ يَوْمَئِذٍ النَّهَرَ مَعَ طَالُوتَ أَبُو دَاوُدَ فِيمَنْ عَبَرَ مَعَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ ابْنًا لَهُ، وَكَانَ دَاوُدُ أَصْغَرَ بَنِيهِ. فَأَتَاهُ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: يَا أَبَتَاهُ مَا أَرْمِي بِقَذَافَتِي شَيْئًا إِلَّا صَرَعْتُهُ. فَقَالَ: أَبْشِرْ يَا بُنَيَّ، فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَ رِزْقَكَ فِي قَذَافَتِكَ ثُمَّ أَتَاهُ مَرَّةً أُخْرَى قَالَ: يَا أَبَتَاهُ لَقَدْ دَخَلْتُ بَيْنَ الْجِبَالِ، فَوَجَدْتُ أَسَدًا رَابِضًا، فَرَكِبْتُ عَلَيْهِ، فَأَخَذْتُ بِأُذُنَيْهِ، فَلَمْ يُهِجْنِي. قَالَ: أَبْشِرْ يَا بُنَيَّ، فَإِنَّ هَذَا خَيْرٌ يُعْطِيكَهُ اللَّهُ ثُمَّ أَتَاهُ يَوْمًا آخَرَ فَقَالَ: يَا أَبَتَاهُ إِنِّي لَأَمْشِي بَيْنَ الْجِبَالِ، فَأُسَبِّحُ، فَمَا يَبْقَى جَبَلٌ إِلَّا سَبَّحَ مَعِي. فَقَالَ: أَبْشِرْ يَا بُنَيَّ، فَإِنَّ هَذَا خَيْرٌ أَعْطَاكَهُ اللَّهُ وَكَانَ دَاوُدُ رَاعِيًا، وَكَانَ أَبُوهُ خَلَّفَهُ يَأْتِي إِلَيْهِ وَإِلَى إِخْوَتِهِ بِالطَّعَامِ. فَأُتِيَ النَّبِيُّ بِقَرْنٍ فِيهِ دُهْنٌ وَبِثَوْبٍ مِنْ حَدِيدٍ، فَبَعَثَ بِهِ إِلَى طَالُوتَ، فَقَالَ: إِنَّ صَاحِبَكُمُ الَّذِي يَقْتُلُ جَالُوتَ يُوضَعُ هَذَا الْقَرْنُ عَلَى رَأْسِهِ فَيَغْلِي حَتَّى يَدَّهِنَ مِنْهُ وَلَا يَسِيلُ عَلَى وَجْهِهِ، يَكُونُ عَلَى رَأْسِهِ كَهَيْئَةِ الْإِكْلِيلِ، وَيَدْخُلُ فِي هَذَا الثَّوْبِ فَيَمْلَؤُهُ. فَدَعَا طَالُوتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَجَرَّبَهُمْ، فَلَمْ يُوَافِقْهُ مِنْهُمْ أَحَدٌ. فَلَمَّا فَرَغُوا، قَالَ طَالُوتُ لِأَبِي دَاوُدَ: هَلْ بَقِيَ لَكَ مِنْ وَلَدٍ لَمْ يَشْهَدْنَا؟ قَالَ: نَعَمْ، بَقِيَ ابْنِي دَاوُدُ، وَهُوَ يَأْتِينَا بِطَعَامِنَا. فَلَمَّا أَتَاهُ دَاوُدُ مَرَّ فِي الطَّرِيقِ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ،

فَكَلَّمْنَهُ، وَقُلْنَ لَهُ: خُذْنَا يَا دَاوُدُ تَقْتُلُ بِنَا جَالُوتَ قَالَ: فَأَخَذَهُنَّ فَجَعَلَهُنَّ فِي مِخْلَاتِهِ. وَكَانَ طَالُوتُ قَالَ: مَنْ قَتَلَ جَالُوتَ زَوَّجْتُهُ ابْنَتِي، وَأَجْرَيْتُ خَاتَمَهُ فِي مُلْكِي. فَلَمَّا جَاءَ دَاوُدُ وَضَعُوا الْقَرْنَ عَلَى رَأْسِهِ، فَغَلَى حَتَّى ادَّهَنَ مِنْهُ، وَلَبِسَ الثَّوْبَ فَمَلَأَهُ، وَكَانَ رَجُلًا مِسْقَامًا مُضْفَارًا، وَلَمْ يَلْبَسْهُ أَحَدٌ إِلَّا تَقَلْقَلَ فِيهِ. فَلَمَّا لَبِسَهُ دَاوُدُ تَضَايَقَ الثَّوْبُ عَلَيْهِ حَتَّى تَنَقَّضَ. ثُمَّ مَشَى إِلَى جَالُوتَ، وَكَانَ جَالُوتُ مِنْ أَجْسَمِ النَّاسِ وَأَشَدِّهِمْ؛ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى دَاوُدَ قُذِفَ فِي قَلْبِهِ الرُّعْبُ مِنْهُ، فَقَالَ لَهُ: يَا فَتَى ارْجِعْ فَإِنِّي أَرْحَمُكَ أَنْ أَقْتُلَكَ قَالَ دَاوُدُ: لَا، بَلْ أَنَا أَقْتُلُكَ. فَأَخْرَجَ الْحِجَارَةَ فَجَعَلَهَا فِي الْقَذَافَةِ، كُلَّمَا رَفَعَ حَجَرًا سَمَّاهُ، فَقَالَ: هَذَا بِاسْمِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، وَالثَّانِيَ بِاسْمِ أَبِي إِسْحَاقَ، وَالثَّالِثَ بِاسْمِ أَبِي إِسْرَائِيلَ. ثُمَّ أَدَارَ الْقَذَافَةَ فَعَادَتِ الْأَحْجَارُ حَجَرًا وَاحِدًا، ثُمَّ أَرْسَلَهُ فَصَكَّ بِهِ بَيْنَ عَيْنَيْ جَالُوتَ، فَنَقَبَ رَأْسَهُ فَقَتَلَهُ. ثُمَّ لَمْ تَزَلْ تَقْتُلُ كُلَّ إِنْسَانٍ تُصِيبُهُ تَنْفُذُ مِنْهُ، حَتَّى لَمْ يَكُنْ بِحِيَالِهَا أَحَدٌ. فَهَزَمُوهُمْ عِنْدَ ذَلِكَ، وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ. وَرَجَعَ طَالُوتُ، فَأَنْكَحَ دَاوُدَ ابْنَتَهُ، وَأَجْرَى خَاتَمَهُ فِي مُلْكِهِ؛ فَمَالَ النَّاسُ إِلَى دَاوُدَ فَأَحَبُّوهُ. فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ طَالُوتُ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ وَحَسَدَهُ، فَأَرَادَ قَتْلَهُ. فَعَلِمَ بِهِ دَاوُدُ أَنَّهُ يُرِيدُ بِهِ ذَلِكَ، فَسَجَّى لَهُ زِقَّ خَمْرٍ فِي مَضْجَعِهِ، فَدَخَلَ طَالُوتُ إِلَى مَنَامِ دَاوُدَ، وَقَدْ هَرَبَ دَاوُدُ فَضَرَبَ الزِّقَّ ضَرْبَةً فَخَرَقَهُ، فَسَالَتِ الْخَمْرُ مِنْهُ، فَوَقَعَتْ قَطْرَةٌ مِنْ خَمْرٍ فِي فِيهِ، فَقَالَ: يَرْحَمُ اللَّهُ دَاوُدَ مَا كَانَ أَكْثَرَ شُرْبِهِ لِلْخَمْرِ ثُمَّ إِنَّ دَاوُدَ أَتَاهُ مِنَ الْقَابِلَةِ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ نَائِمٌ، فَوَضَعَ سَهْمَيْنِ عِنْدَ رَأْسِهِ وَعِنْدَ رِجْلَيْهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ سَهْمَيْنِ؛ فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ طَالُوتُ بَصُرَ بِالسِّهَامِ فَعَرَفَهَا، فَقَالَ: يَرْحَمُ اللَّهُ دَاوُدَ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي، ظَفِرْتُ بِهِ فَقَتَلْتُهُ، وَظَفِرَ بِي فَكَفَّ عَنِّي. ثُمَّ إِنَّهُ رَكِبَ يَوْمًا فَوَجَدَهُ يَمْشِي فِي الْبَرِيَّةِ وَطَالُوتُ عَلَى فَرَسٍ، فَقَالَ طَالُوتُ: الْيَوْمَ أَقْتُلُ دَاوُدَ وَكَانَ دَاوُدُ إِذَا فَزِعَ لَا يُدْرَكُ، فَرَكَضَ عَلَى أَثَرِهِ طَالُوتُ، فَفَزِعَ دَاوُدُ، فَاشْتَدَّ فَدَخَلَ غَارًا، وَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى الْعَنْكَبُوتِ فَضَرَبَتْ عَلَيْهِ بَيْتًا؛ فَلَمَّا انْتَهَى طَالُوتُ إِلَى الْغَارِ نَظَرَ إِلَى بِنَاءِ الْعَنْكَبُوتِ، فَقَالَ: لَوْ كَانَ دَخَلَ هَا هُنَا لَخَرَقَ بَيْتَ الْعَنْكَبُوتِ، فَخُيِّلَ إِلَيْهِ فَتَرَكَهُ»

270- Süddî bu âyetle ilgili şunları söylemiştir: "Tâlût ile birlikte geçenler arasında on üç oğlu ile Dâvûd'un babası da vardı. Kardeşler arasında yaşça en küçük olan Dâvûd idi. Bir gün babasının yanına gelip ona şöyle dedi:

'Babacığım ben sapanımla kime taş attımsa onu yere yıkıyorum.' Babası:

'Demek ki Allah senin rızkını atıcılık yapmana bağlamış.' dedi. Bir başka gün gelip babasına şöyle dedi:

'İki dağın arasından geçerken pusuya yatmış bir aslan gördüm. Gittim kulağından çekerek onu oradan sürdüm fakat bana saldırmadı.' Baba:

'Bu, Allah'ın sana vereceği bir hayrın göstergesidir.' dedi. Bir başka gün yine babasının yanına geldi ve ona şöyle dedi:

'Ben iki dağın arasından geçerken Allah'ı tesbih ediyorum dağlar da benimle birlikte tesbih ediyorlar!' Baba,

'Oğlum müjdeler olsun bu, Allah'ın sana verdiği bir hayırdır' dedi. Dâvûd'un kendisi çobandı, küçük oğlu Dâvûd kendisine ve kardeşlerine yemek getirip götürürdü. Şem'ûn Peygamber'e içinde iç yağı olan bir boynuz ve zırh olarak kullanılan tabaklanmış bir deri getirildi. Peygamber bunu Tâlût'a gönderdi ve şöyle dedi:

'Bu boynuz Câlût'u öldürecek kimsenin başına konduğunda taç gibi oturacak ve içindeki yağ yüzüne akmayacak. Ayrıca deriden bu zırhı giydiğinde tam olarak üzerine oturacak.' Tâlût tek tek İsrâiloğullarının üzerinde bu boynuzu ve zırhı denedi fakat hiç kimseye olmadı. Sonra Ebû Dâvûd da dönüp şöyle dedi:

'Senin çocuklarından görmediğimiz birisi var mı?' dedi. Babası:

'Evet, bize yemek getiren Dâvûd isminde bir oğlum daha var' dedi.[698] Bu arada Dâvûd yolda gelirken yanından geçtiği üç taş konuşup ona şöyle dediler:

'Câlût'u öldürmek için bizi kullan.' Dâvûd bu taşları alıp torbasına koydu. Bu arada (hükümdar) Tâlût şu sözü verdi:

698 Taberî, 5/364.

'Kim Câlût'u öldürürse ona kızımı vereceğim ve yüzüğünü (mührünü) yönetimimde yetkili kılacağım.' Sonra Dâvûd gelip zırhı ve miğferi giyince (her ikisi de) tam olarak üzerine oturdu. Kendisi müzmin hasta olduğu için yüzü ve bedeni sarıydı. Normalde başkaları giydiğinde zırh bedenine oturmayıp onu rahatsız etmişti. Ancak Dâvûd giydiğinde üzerine tam oturdu ve alttaki elbisesi yırtıldı, kendisi de bu yırtılma sesini duydu. Sonra Câlût'un karşısına çıktı. Ona bakınca Câlût'un kalbine bir korku girdi. Karşılaşma anında aralarında şöyle bir konuşma geçti:

'Delikanlı seni öldürürsem haline acırım. Bundan dolayı karşıma çıkma geri dön!' Dâvûd,

'Sen değil ben seni öldüreceğim!' dedi. Sonra yanındaki taşların hepsini çıkartıp sapanına yerleştirdi. Her taşı yerleştirdiğinde:

'Bu, dedem İbrâhim adına, bu, atam İshak adına, bu diğer dedem İsrâîl (Ya'kûb) adına' diyerek sapanına yerleştiriyordu. Sonra sapanını atmak için çevirmeye başladığında üç taş tek taşa döndü. Sapanı fırlattığında taş gidip Câlût'un iki gözünün arasına değdi ve onu yere serdi. Sonra gidip başını kopartarak onu öldürdü. Daha sonra attığı taşlar düşman tarafından kime denk geldiyse onu öldürdü. Böylece düşman hezimete uğradı. Sonra Tâlût kızını ona verdi. Ayrıca yönetimde mührünün geçerli olduğunu söyledi. Bu arada insanlar da onu sevmeye başladılar. Tâlût bunu fark edince onu kıskandı ve Dâvûd'u öldürmeye çalıştı. Ancak Dâvûd onun kendisini öldüreceğini öğrendi. Kendi yatağına içi içki dolu bir deri kırba koyup sonra oradan uzaklaştı. Tâlût onun yatak odasına geldi ve kılıcı ile (Dâvûd'u öldürüyorum zannederek) kırbayı deldi. Sonra yataktan içki aktı ve bir damla içki onun ağzına bulaştı. Tâlût şöyle dedi:

'Allah Dâvûd'a rahmet etsin ne kadar çok içiyormuş.' Sonra kendisi uyurken Dâvûd yanına geldi; baş tarafına, ayak tarafına sağına ve soluna oklar bıraktı.[699] Tâlût uyanınca okları gördü ve gerçekleri anladı. Sonra şöyle dedi:

'Allah rahmet etsin Dâvûd benden hayırlı birisidir. Onu ele geçirip öldürmek istedim fakat o beni ele geçirince öldürmedi.' Yine bir gün atına binmiş giderken Dâvûd'u yürür halde gördü ve kendi kendine şöyle dedi:

699 Taberî, 5/365.

'Bugün Dâvûd'u öldürmem gerekir.' Dâvûd korktuğu zaman ona yetişmek mümkün değildi. Tâlût'un kendisini öldürmek istediğini fark edince kaçıp bir mağaraya sığındı. Sonra Allah örümceğe mağaranın ağzına ağ örmesini vahyetti. Tâlût gelip mağaranın ağzında ağı görünce şöyle dedi:

'Buraya girmiş olsaydı örümcek (dolayısı ile bu ağ) burada olmazdı.' Ona böyle gösterildi, o da oradan ayrıldı."

2. Allah'ın Mülk ve Hikmet Vermesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «مُلِّكَ دَاوُدُ بَعْدَمَا قُتِلَ طَالُوتُ، وَجَعَلَهُ اللَّهُ نَبِيًّا، وَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ} [البقرة: ٢٥١] قَالَ: الْحِكْمَةُ: هِيَ النُّبُوَّةُ، آتَاهُ نُبُوَّةَ شمعون، وَمُلْكَ طَالُوتَ»

271- Süddî şöyle demiştir: "﴿وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ﴾ ***Allah ona mülk ve hikmet verdi*** sözü, 'Allah ona Şem'ûn'un peygamberliğini, Tâlût'un hükümranlığını verdi' anlamındadır."[700]

Bakara 252:

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

"İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana hak olarak okuyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin." (252)

Bakara 253:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ

700 Taberî, 5/363-366; Kurtubî, 2/1066; İbn Kesîr, 1/604-607; Suyûtî, 1/319. Daha önce (s. 94'de şunu söylemiştik: İbn Kesîr bu kıssa ile ilgili uyarılarda bulunup şöyle demiştir: "Gerek ilk dönem ve gerekse sonraki dönem müfessirleri bu konuda bir sürü hikâye nakletmişler fakat bunların geneli İsrâiliyat kaynaklıdır ve bir kısmı kesinlikle yalandır." İşin doğrusu hikâyede aklın sınırlarını zorlayan çok sayıda nokta var."

الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

"İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir. Meryem oğlu Îsâ'ya ise açık deliller verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelen (millet)ler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler. Onlardan inananlar da vardı, inkâr edenler de. Yine Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Lâkin Allah dilediğini yapar." (253)

Bakara 254:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

"Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir." (254)

Bakara 255:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri

(yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür." (255)

1. ﴿سِنَةٌ﴾ "sinetün" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ} [البقرة: ٢٥٥] أَمَّا سِنَةٌ: «فَهُوَ رِيحُ النَّوْمِ الَّذِي يَأْخُذُ فِي الْوَجْهِ فَيَنْعَسُ الْإِنْسَانُ»

272- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ ***"O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku"*** sözüne dair şöyle demiştir: "Âyetteki ﴿سِنَةٌ﴾ ***'sinetün'*** ifadesi, yüzde beliren uykunun rüzgârıdır. İnsan bu sebeple uyuklamaya başlar."[701]

2. ﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ "mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ} [البقرة: ٢٥٥] قَالَ: «مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ فَالدُّنْيَا {وَمَا خَلْفَهُمْ} [البقرة: ٢٥٥] فَالْآخِرَةُ»

273- "Allah Teâlâ'nın, ﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ ***'mâ beyne eydîhim'*** sözüne gelince, bu, dünyadır. ﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ ***'ve mâ halfehüm'*** ifadesi ise ahirettir."[702]

3. Allah'ın İlmini Kuşatamamalarının Anlamı

[ذِكْرُ مَنْ قَالَ ذَلِكَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ} [البقرة: ٢٥٥] يَقُولُ: «لَا يَعْلَمُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ هُوَ أَنْ يُعَلِّمَهُمْ»

701 Taberî, 5/392; Kurtubî, 2/1080; Suyûtî, 1/327; Şevkânî, 1/273.
702 Taberî, 5/396; Kurtubî, 2/1084.

274- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾ ***"Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar"*** sözünü Süddî şöyle tefsir etmiştir: "Onlar Allah'ın ilminden, kendisinin onlara öğretmeyi dilediği kadarından başka bir şey bilmezler, anlamındadır."[703]

4. Allah'ın Kürsüsü

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ} «فَإِنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي جَوْفِ الْكُرْسِيِّ، وَالْكُرْسِيُّ بَيْنَ يَدَيِ الْعَرْشِ، وَهُوَ مَوْضِعُ قَدَمَيْهِ»

275- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ ***"O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır"*** sözüyle ilgili şunu söylemiştir: "Gökler ve yer arşın karşısındaki kürsünün içinde olup, O'nun ayaklarını koyduğu yere denk gelmektedir."

5. ﴿وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا﴾ "ve lâ yeûdühû hıfzuhumâ" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا} قَالَ: «لَا يَثْقُلُ عَلَيْهِ»

276- Yine Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا﴾ ***"ve lâ yeûdühû hıfzuhumâ"*** sözüne dair de, "Yani yer ve gökleri korumak O'nun için ağır değildir, anlamındadır."[704]

Bakara 256:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

"Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde, kim tâğûtu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan

703 Taberî, 5/397.
704 Taberî, 5/398; İbn Kesîr, 1/309; Suyûtî, 1/338.

sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (256)

1. Nüzûl Sebebi

[ووَأَخْرَجَ أَبُو دَاوُد فِي ناسخه وَابْن جرير وَابْن الْمُنْذر] عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ {لَا إِكْرَاه فِي الدّين} قَالَ: نزلت فِي رجل من الْأَنْصَار يُقَال لَهُ أَبُو الْحصين كَانَ لَهُ ابْنَانِ فَقدم تجار من الشَّام إِلَى الْمَدِينَة يحملون الزَّيْت فَلَمَّا باعوا وَأَرَادُوا أَن يرجِعوا أَتَاهُم ابْنا أبي الْحصين فدعوهما إِلَى النَّصْرَانِيَّة فَتَنَصَّرَا فَرَجَعَا إِلَى الشَّام مَعَهم فَأتى أَبوهُمَا رَسُول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِن ابْني تنصرا وخرجا فاطلبهما فَقَالَ {لَا إِكْرَاه فِي الدّين} وَلم يُؤمر يَوْمئِذٍ بِقِتَال أهل الْكتاب وَقَالَ: أبعدهُمَا الله هما أول من كفر فَوجدَ أَبُو الْحصين فِي نَفسه على النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِين لم يبْعَث فِي طلبهما فَنزلت ﴿فَلَا وَرَبك لَا يُؤمنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوك فِيمَا شجر بَينهم ثم إنه نُسِخَ ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾، فأُمِرَ بِقِتَال أَهْل الكِتَاب في سُورة بَراءة

277- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Bu âyet Ensar'dan Ebü'l-Hüseyn isminde birisi hakkında inmiştir. Şam tarafından yağ getiren tüccarlar Medine'ye gelmişlerdi. Mallarını satıp gitmek üzereyken Ebû Hüseyn'in iki oğlu yanlarına geldi. Tüccarlar her ikisini Hristiyan olmaya davet etti onlar da kabul edip Hristiyan oldular. Sonra onlarla birlikte Şam'a gittiler. Babaları gelip durumu Allah Rasûlü'ne anlattı ve:

'Onları geri çağırayım mı?' dedi. Allah Rasûlü şu âyeti okudu:

﴿لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ ***'Dinde zorlama yoktur.'*** Bu olayın yaşandığı dönemde Ehl-i Kitap ile savaşma emri (izni) yoktu. Allah Rasûlü şöyle dedi:

أَبْعَدَهُمَا اللهُ هُمَا أَوَّلُ مَنْ كَفَرَ ***'Allah onları uzak etsin, ilk küfre girenler bu ikisidir.'*** Allah Rasûlü onları tüccarlardan almak için bir girişimde bulunmayınca Ebû Hüseyn içinden Allah Rasûlü'ne kızdı. Bunun üzerine şu âyet indi:

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾

'Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam mânasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.'[705]

Sonra Allah ﴿لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ ***'Dinde zorlama yoktur'*** âyetini nesh etti ve böylece Ehl-i Kitap'la savaşmayı Tevbe sûresinde emretti."[706]

2. ﴿الطَّاغُوتِ﴾ "et-tâğûti" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فِي قَوْلِهِ: {فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ} [البقرة: ٢٥٦] «بِالشَّيْطَانِ»

278- Allah Teâlâ'nın ﴿الطَّاغُوتِ﴾ ***"et-tâğûti"*** sözüne gelince, Süddî bunu, "Her kim şeytanı inkâr ederse, anlamındadır" şeklinde tefsir etmiştir.[707]

3. ﴿الْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾ "el-urvetü'l-vüskā" İfadesi

وَرُوِيَ عَنِ السُّدِّيِّ: الإِسْلامُ

279- Yine Allah Teâlâ'nın, ﴿الْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾ ***"el-urvetü'l-vüskā"*** sözünü, "Bu İslâm'dır" olarak tefsir etmiştir.

4. ﴿لَا انْفِصَامَ لَهَا﴾ "le'nfisâme lehâ" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا انْفِصَامَ لَهَا} [البقرة: ٢٥٦] قَالَ: «لَا انْقِطَاعَ لَهَا»

---

705 Nisâ, 4/65.

706 Taberî, 5/310; Kurtubî, 2/1088; İbn Kesîr, 1/604-607; Suyûtî, 1/311; Şevkânî, 1/276.

707 Taberî, 5/417-421.

280- Ayrıca Allah Teâlâ'nın, ﴿لَا انْفِصَامَ لَهَا﴾ ***"le'nfisâme lehâ"*** ifadesini: "Kopmayan" olarak tefsir etmiştir.[708]

Bakara 257:

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ
أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

"Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tâğûttur, onları aydınlıktan alıp karanlığa götürürler. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar." (257)

1. Karanlık ve Aydınlıkla Kastedilen

أَخْرَجَهُ الشَّوْكَانِي، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: مَا كَانَ فِيهِ الظُّلُمَات وَالنُّورُ فَهُوَ الْكفْرُ وَالإِيمَانُ

281- Şevkânî Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Karanlıklar küfür, aydınlık ise imandır."[709]

Bakara 258:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي
يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ
فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

"Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrâhim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrâhim, 'Benim Rabbim diriltir, öldürür.' demiş; o da 'Ben de diriltir, öldürürüm' demişti. (Bunun üzerine) İbrâhim, 'Şüphesiz Allah güneşi doğudan

708 Taberî, 5/423; Kurtubî, 2/1090.
709 Şevkânî, 1/277.

getirir, sen de onu batıdan getir' deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez." (258)

1. İbrâhim ile Nemrûd'un Tartışması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا خَرَجَ إِبْرَاهِيمُ مِنَ النَّارِ، أَدْخَلُوهُ عَلَى الْمَلِكِ، وَلَمْ يَكُنْ قَبْلَ ذَلِكَ دَخَلَ عَلَيْهِ فَكَلَّمَهُ، وَقَالَ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ ؟ قَالَ: رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ، قَالَ نُمْرُوذُ: أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ، أَنَا أُدْخِلُ أَرْبَعَةَ نَفَرٍ بَيْتًا، فَلَا يُطْعَمُونَ وَلَا يُسْقَوْنَ، حَتَّى إِذَا هَلَكُوا مِنَ الْجُوعِ أَطْعَمْتُ اثْنَيْنِ وَسَقَيْتُهُمَا فَعَاشَا، وَتَرَكْتُ اثْنَيْنِ فَمَاتَا، فَعَرَفَ إِبْرَاهِيمُ أَنَّ لَهُ قُدْرَةً بِسُلْطَانِهِ وَمُلْكِهِ عَلَى أَنْ يَفْعَلَ ذَلِكَ، قَالَ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: فَإِنَّ رَبِّي الَّذِي يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ، فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ، فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ، وَقَالَ: إِنَّ هَذَا إِنْسَانٌ مَجْنُونٌ، فَأَخْرِجُوهُ، أَلَا تَرَوْنَ أَنَّهُ مِنْ جُنُونِهِ اجْتَرَأَ عَلَى آلِهَتِكُمْ فَكَسَّرَهَا، وَأَنَّ النَّارَ لَمْ تَأْكُلْهُ؟ وَخَشِيَ أَنْ يَفْتَضِحَ فِي قَوْمِهِ أَعِنِّي نُمْرُوذَ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ: {وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ} [الأنعام: ٨٣] فَكَانَ يَزْعُمُ أَنَّهُ رَبٌّ، وَأَمَرَ بِإِبْرَاهِيمَ فَأُخْرِجَ»

282- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Hz. İbrâhim ateşten çıktıktan sonra onu kralın huzuruna çıkardılar. Daha önce kralın huzuruna çıkmamıştı. Kral onunla konuşup şöyle dedi:

'Senin Rabbin kim?' İbrâhim:

'Benim Rabbim diriltir ve öldürür' dedi. Kral:

'Ben de diriltir ve öldürürüm. Dört kişiyi hapse kor sonra onlara yemek ve su vermem, ölmelerine yakın onlardan ikisine yemek ve su verir kurtarır, diğer ikisine bir şey vermem böylece ölürler' dedi. Hz. İbrâhim bu kralın gücünü kullanarak bunu yapabileceğini anladıktan sonra ona şunu söyledi:

'Allah güneşi doğudan doğdurur sen de batıdan doğdur!' Ancak bu teklif karşısında kâfir kral afalladı ve şaşırıp kaldı! Sonra bu zalim kral yanındakilere; 'Bu adam delidir onu buradan çıkartın. Görmez misiniz deliliğinden dolayı ilahlarınızı (putlarınızı) kırdı, ayrıca ateş onu yakmıyor' dedi.

Aslında Nemrud kavminin içinde daha fazla rezil olmak istememişti. İşte bu Allah'ın, ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنَاهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهٖ﴾ ***'İşte bu, kavmine karşı İbrâhim'e verdiğimiz delillerimizdir'*** sözünde kastedilendir. Nemrûd kendini ilah zannediyordu. İbrâhim'e karşı delil üretemeyince onun çıkarılmasını emretti."[710]

2. Âyette Bahsedilen Nemrûd Kimdir?

أَخْرَجَهُ القُرْطُبِي، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: هُوَ النَّمْرُودُ بْنُ كَنْعَانَ بْنِ كُوشِ بْنِ سَامِ بْنِ نُوحٍ، مَلِكُ زَمَانِهِ وَصَاحِبُ النَّارِ وَالْبَعُوضَةِ

283- Kurtubî Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Bahsi geçen kişi kendi döneminin hükümdarı Nemrûd b. Kenân b. Kûş b. Sâm b. Nûh'tur. Aynı zamanda ateş ve sinek hadisesi ile meşhurdur."[711]

3. Allah'ın Zalimlere Hidayet Etmemesinin Anlamı

أَخْرَجَ أَبُو الشَّيْخ عَنِ السُّدِّيِّ ففِي قَوْلِهِ تَعالَي {وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ} أَيْ:لَا يَهْدِيهِمْ إِلَى الْإِيمَانِ

284- Ebû Şeyh Allah Teâlâ'nın ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ***"Allah zâlim topluluğa hidayet etmez"*** sözü hakkında Süddî'den şunu nakletmiştir: "Allah, onları imana ulaştırmaz, anlamındadır."[712]

Bakara 259:

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

710 Taberî, 5/436; İbn Kesîr, 1/313.
711 Kurtubî, 2/1091.
712 Suyûtî, 1/331; Şevkânî, 1/278.

"Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (altüst olmuş) bir kasabaya uğradı; 'Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!' dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. 'Ne kadar kaldın?' dedi. 'Bir gün yahut daha az' dedi. Allah ona: 'Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz' dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi." (259)

1. ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾ "ve hiye hâviyetün alâ urûşihâ" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: {وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا} [البقرة: ٢٥٩] يَقُولُ: «سَاقِطَةٌ عَلَى سُقُفِهَا»

285- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin Allah Teâlâ'nın, ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾ ***"ve hiye hâviyetün alâ urûşihâ"*** sözüyle ilgili şöyle dediğini nakletmiştir: "Yıkılıp çatıları üzerine çökmüş evler, anlamındadır."[713]

2. Üzeyir'in Yıkık Kasabaya Uğraması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا} [البقرة: ٢٥٩] «وَذَلِكَ أَنَّ عُزَيْرًا مَرَّ جَائِيًا مِنَ الشَّامِ عَلَى حِمَارٍ لَهُ مَعَهُ عَصِيرٌ وَعِنَبٌ وَتِينٌ فَلَمَّا مَرَّ بِالْقَرْيَةِ فَرَآهَا، وَقَفَ عَلَيْهَا وَقَلَّبَ يَدَهُ وَقَالَ: كَيْفَ يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا؟ لَيْسَ تَكْذِيبًا مِنْهُ وَشَكًّا، فَأَمَاتَهُ اللَّهُ وَأَمَاتَ حِمَارَهُ، فَهَلَكَا وَمَرَّ عَلَيْهِمَا مِائَةُ سَنَةٍ، ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ أَحْيَا عُزَيْرًا فَقَالَ لَهُ: كَمْ لَبِثْتَ؟ قَالَ لَهُ: لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قِيلَ لَهُ: بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ، فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ مِنَ التِّينِ وَالْعِنَبِ، وَشَرَابِكَ مِنَ الْعَصِيرِ «{لَمْ يَتَسَنَّهْ} [البقرة: ٢٥٩] ، الْآيَةَ

713 Taberî, 5/466; Kurtubî, 2/1098; İbn Kesîr, 1/314; Suyûtî, 1/333; Şevkânî, 1/281; Âlûsî, 1/475.

286- Süddî, ﴿أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ﴾ ***"yahut bir kasabaya uğrayan kimse"*** âyetiyle ilgili şöyle demiştir: "Üzeyir[714] eşeğine binmiş Şam tarafından geliyordu. Yanında incir, üzüm ve meyve suyu vardı. Âyette bahsedilen köyden geçerken orada bir süre durdu, elini ovuşturdu ve (şüphe veya yeniden dirilmeyi inkârdan dolayı değil) şöyle dedi: 'Acaba ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir?' Bunun üzerine Allah kendisini ve bindiği eşeğini öldürdü. Üzerlerinden yüz yıl geçtikten sonra Önce Üzeyir'i diriltti. Allah:

'Burada ne kadar kaldın?' dedi. Üzeyir:

'Bir gün yahut bir günden daha az bir miktar!' Allah:

'Hayır, yüz sene kaldın! Yiyeceğin olan üzüm ve incire ve içeceğin olan meyve suyuna bak, henüz bozulmamışlar. ﴿لَمْ يَتَسَنَّهْ﴾ ***'lem yetesenneh.'*** Yani üzüm ve incir asitlenmemiş, meyve suyu da mayalanmamış, aksine her ikisi de ilk günkü gibi tatlılar.[715] Allah:

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ} [البقرة: ٢٥٩] يَقُولُ: «فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ مِنَ التِّينِ وَالْعِنَبِ، وَشَرَابِكَ مِنَ الْعَصِيرِ لَمْ يَتَسَنَّهْ، يَقُولُ: لَمْ يَتَغَيَّرْ فَيَحْمَضُ التِّينُ وَالْعِنَبُ، وَلَمْ يَخْتَمِرِ الْعَصِيرُ هُمَا حُلْوَانِ كَمَا هُمَا وَذَلِكَ أَنَّهُ مَرَّ جَائِيًا مِنَ الشَّامِ عَلَى حِمَارٍ لَهُ مَعَهُ عَصِيرٌ وَعِنَبٌ وَتِينٌ، فَأَمَاتَهُ اللَّهُ، وَأَمَاتَ حِمَارَهُ، وَمَرَّ عَلَيْهِمَا مِائَةُ سَنَةٍ»

287- 'Şimdi eşeğinin çürümüş olan kemiklerine bak onları nasıl toparlayıp üzerine et giydireceğiz.' dedi. Sonra Allah bir rüzgâr gönderdi. Bu rüzgâr vahşi hayvanların yediği sonra çürüyüp dağa ve vadiye dağılan eşeğin toz halindeki kemiklerini Üzeyir'in gözü önünde bir araya topladı. Sonra kemikleri uygun şekilde birbirine yapıştırdı. İlk başta derisi ve kanı olmayan iskelet halindeki bir eşek meydana geldi. Sonra Allah kemiğin üzerini et ile örtüp hayvanın bedenine kan verdi. Bu süreçte karşısında ruhu olmayan sadece etten ve kemikten ibaret bir eşek vardı. Sonra bir

714 Kur'ân'da adı geçen, peygamber olup olmadığı tartışmalı kişi. İslâm kaynaklarında açıkça ifade edilmemekle birlikte Müslüman âlimlerin çoğunun Üzeyir'i Yahudi geleneğindeki Ezrâ ile özdeşleştirdiği görülmektedir. Bkz. DİA.

715 Taberî, 5/465.

melek geldi hayvanın burnundan tutup oraya ruh üfledi. Birden eşek anırmaya başladı. Bütün bunlara şahit olan Üzeyir şöyle dedi:

﴿اَعْلَمُ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾[716] ***'Şimdi Allah'ın her şeye kadir olduğunu iyice biliyorum.'*** Daha sonra Üzeyir kendi evine gitti. Orada başkalarının oturduğunu görünce:

'Çabuk evimi boşaltın' dedi. Onlar:

'Sen kimsin?' diye sorunca:

'Ben Üzeyir'im' dedi. Onlar:

'Üzeyir çok önceleri ölmemiş miydi' dediler. Üzeyir:

'Hayır, başıma şöyle şöyle bir olay geldi.' dedi. Sonra onun gerçekten Üzeyir olduğunu öğrendiklerinde evinden çıkıp orayı kendisine teslim ettiler."

3. ﴿كَيْفَ نُنْشِزُهَا﴾ "keyfe nünşizühâ" İfadesi

288- Allah Teâlâ'nın, ﴿كَيْفَ نُنْشِزُهَا﴾ ***"keyfe nünşizühâ"*** sözüne gelince, bunu Süddî, "Nasıl hareket ettiriyoruz" şeklinde tefsir etmiştir.[717]

Bakara 260:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

"Hani İbrâhim, 'Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster' demişti. (Allah ona) 'İnanmıyor musun?' deyince, 'Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için' demişti. Allah, 'Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir' buyurdu." (260)

716 Taberî, 5/468; İbn Kesîr, 1/314. Muhtasar olarak.
717 Taberî, 5/474, 475; Suyûtî, 1/334.

1. İbrâhim'in Ölüm Hallerini ve Ölülerin Diriltilmesini Görmek İstemesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا سَأَلَ مَلَكُ الْمَوْتِ رَبَّهُ أَنْ يَأْذَنَ لَهُ أَنْ يُبَشِّرَ إِبْرَاهِيمَ بِذَلِكَ، فَأَذِنَ لَهُ، فَأَتَى إِبْرَاهِيمَ وَلَيْسَ فِي الْبَيْتِ فَدَخَلَ دَارِهِ، وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ أَغْيَرَ النَّاسِ، إِنْ خَرَجَ أَغْلَقَ الْبَابَ؛ فَلَمَّا جَاءَ وَجَدَ فِي دَارِهِ رَجُلًا، فَثَارَ إِلَيْهِ لِيَأْخُذَهُ، قَالَ: مَنْ أَذِنَ لَكَ أَنْ تَدْخُلَ دَارِي؟ قَالَ مَلَكُ الْمَوْتِ: أَذِنَ لِي رَبُّ هَذِهِ الدَّارِ، قَالَ إِبْرَاهِيمُ: صَدَقْتَ وَعَرَفَ أَنَّهُ مَلَكُ الْمَوْتِ، قَالَ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا مَلَكُ الْمَوْتِ جِئْتُكَ أُبَشِّرُكَ بِأَنَّ اللَّهَ قَدِ اتَّخَذَكَ خَلِيلًا، فَحَمِدَ اللَّهَ وَقَالَ: يَا مَلَكَ الْمَوْتِ أَرِنِي الصُّورَةَ الَّتِي تَقْبِضُ فِيهَا أَنْفَاسَ الْكُفَّارِ، قَالَ: يَا إِبْرَاهِيمُ لَا تُطِيقُ ذَلِكَ، قَالَ: بَلَى. قَالَ: فَأَعْرِضْ، فَأَعْرَضَ إِبْرَاهِيمُ ثُمَّ نَظَرَ إِلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ أَسْوَدَ تَنَالُ رَأْسُهُ السَّمَاءَ يَخْرُجُ مِنْ فِيهِ لَهَبُ النَّارِ، لَيْسَ مِنْ شَعْرَةٍ فِي جَسَدِهِ إِلَّا فِي صُورَةِ رَجُلٍ أَسْوَدَ يَخْرُجُ مِنْ فِيهِ وَمَسَامِعِهِ لَهَبُ النَّارِ، فَغُشِيَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، ثُمَّ أَفَاقَ وَقَدْ تَحَوَّلَ مَلَكُ الْمَوْتِ فِي الصُّورَةِ الْأُولَى، فَقَالَ: يَا مَلَكَ الْمَوْتِ لَوْ لَمْ يَلْقَ الْكَافِرُ عِنْدَ الْمَوْتِ مِنَ الْبَلَاءِ وَالْحُزْنِ إِلَّا صُورَتَكَ لَكَفَاهُ، فَأَرِنِي كَيْفَ تَقْبِضُ أَنْفَاسَ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَ: فَأَعْرِضْ، فَأَعْرَضَ إِبْرَاهِيمُ ثُمَّ الْتَفَتَ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ شَابٍّ أَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهًا وَأَطْيَبَهُ رِيحًا، فِي ثِيَابٍ بِيضٍ، فَقَالَ: يَا مَلَكَ الْمَوْتِ، لَوْ لَمْ يَكُنْ لِلْمُؤْمِنِ عِنْدَ رَبِّهِ مِنْ قُرَّةِ الْعَيْنِ وَالْكَرَامَةِ إِلَّا صُورَتَكَ هَذِهِ لَكَانَ يَكْفِيهِ، فَانْطَلَقَ مَلَكُ الْمَوْتِ، وَقَامَ إِبْرَاهِيمُ يَدْعُو رَبَّهُ يَقُولُ: {رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى} [البقرة: ٢٦٠] حَتَّى أَعْلَمَ أَنِّي خَلِيلُكَ {قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ} [البقرة: ٢٦٠] بِأَنِّي خَلِيلُكَ، يَقُولُ تُصَدِّقُ، {قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي} [البقرة: ٢٦٠] بِخُلُولَتِكَ»

289- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunu nakletmiştir: "Allah İbrâhim'i dost edinince ölüm meleği bu müjdeyi ona haber vermek için Allah'tan izin istedi. Allah ona bu hususta izin verince melek İbrâhim'in evine gitti fakat onu bulamadığı için direk evine girdi. Hz. İbrâhim (eşleri hususunda)

kıskanç birisiydi bu yüzden dışarı çıktığında kapısını kapatırdı. Evde yabancı bir adam görünce kızıp adamın yanına gitti ve şöyle dedi:

'Kim evime girme iznini sana verdi?' Melek:

'Bu eve girme iznini Rabbim verdi!' dedi. İbrâhim:

'Doğru söyledin' dedi. Onun melek olduğunu anladı. İbrâhim:

'Sen kimsin?' dedi. Melek:

'Ben ölüm meleğiyim. Rabbimin seni kendine dost edindiğini müjdelemek için geldim' dedi. İbrâhim Allah'a hamd ettikten sonra,

'Ey ölüm meleği bana kâfirlerin ruhunu alırken yaşananları gösterebilir misin?' dedi. Melek:

'Ey İbrâhim gücün bunu görmeye yetmez' dedi. İbrâhim:

'Gücüm yeter' dedi. Melek:

'O zaman biraz yüzünü dön' dedi. Yüzünü döndürdü. Sonra ona baktığında, Hz. İbrâhim birden ölüm meleğini başı göklere ulaşan bir siyah adam olarak gördü. Adamın ağzından alev çıkıyor ve bedenindeki bütün kıllar ağzından ve kulağından ateş çıkan bir insan suretinde görünüyor. Hz. İbrâhim bu manzara karşısında düşüp bayıldı. Bir süre sonra ayılınca meleğin önceki şekline döndüğünü gördü. İbrâhim:

'Ölüm anında kâfire bela ve üzüntü verilmeyip sadece senin görüntünü görmesi (azap olarak) ona yeter' dedi. İbrâhim sonra:

'Peki bana mü'minlerin ruhunu nasıl aldığını gösterir misin?' dedi. Melek:

'O zaman biraz yüzünü dön' dedi. Yüzünü döndürdü.[718] Sonra meleğe baktı. Dönünce karşısında yüzü bembeyaz, kokusu güzel ve beyaz elbiseli bir genç gördü. İbrâhim:

'Mü'min bir kulun Allah katında hiçbir değeri olmasa sadece senin ona bu şekil görünmen bile göz aydınlığı olarak yeter de artar' dedi. Sonra ölüm meleği oradan ayrıldı. Hz. İbrâhim Allah'a yalvarıp şöyle dedi:

'Allah'ım senin dostun olduğunu bilmem için bana ölüleri nasıl diriltiğini göster!' Allah:

718 Taberî, 5/576; Suyûtî, 1/334; Âlûsî, 1/476.

'Benim senin dostun olduğuna inanmıyor musun?' dedi. İbrâhim:

'Dostluğun hususunda şüphem yok fakat bunu kalbimin mutmain olması için istiyorum' dedi."[719]

2. Kuşların Kesilmesi Emri

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ، ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى سَبْعَةِ أَجْبَالٍ، فَاجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا، ثُمَّ أَدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا، فَأَخَذَ إِبْرَاهِيمُ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ، فَقَطَّعَهُنَّ أَعْضَاءً، لَمْ يَجْعَلْ عُضْوًا مِنْ طَيْرٍ مَعَ صَاحِبِهِ، ثُمَّ جَعَلَ رَأْسَ هَذَا مَعَ رِجْلِ هَذَا، وَصَدْرَ هَذَا مَعَ جَنَاحِ هَذَا، وَقَسَّمَهُنَّ عَلَى سَبْعَةِ أَجْبَالٍ، ثُمَّ دَعَاهُنَّ فَطَارَ كُلُّ عُضْوٍ إِلَى صَاحِبِهِ، ثُمَّ أَقْبَلْنَ إِلَيْهِ جَمِيعًا»

290- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ﴾ ***"Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır"*** sözüne dair Süddî şöyle demiştir: "Burada Allah, 'Bunları kes ve parçalarını yedi dağa dağıt. Sonra bu kuşları çağır ve sana sapasağlam geldiklerini görürsün' demektedir. Bunun üzerine Hz. İbrâhim dört kuş yakaladı ve bunları parçalara böldü. Sonra bu parçaları birbiri ile karıştırıp farklı dağlara bıraktı. Bunu yaparken birinin ayağını diğerinin göğsü ile, diğerinin kanadını öbürünün başka bir organı ile bir araya getirip o şekil yedi farklı dağın üzerine bıraktı. Sonra o kuşları çağırınca önce parçalanmış uzuvlar bir araya geldi sonra canlanan kuşlar uçarak Hz. İbrâhim'in yanına geldi."[720]

Bakara 261:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

719 Taberî, 5/576; Suyûtî, 1/334; Âlûsî, 1/479.
720 Taberî, 5/504-508; İbn Kesîr, 1/315.

"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (261)

1. Allah Yolunda İnfak Edenlerin Mükâfatı

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ} «فَهَذَا لِمَنْ أَنْفَقَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَلَهُ أَجْرُهُ سَبْعُمِائَةٍ»

291- Süddî bu âyet ile ilgili şunları söylemiştir: "Bu âyet Allah yolunda infakta bulunanlardan bahsetmekte ve ecirlerinin yedi yüz kat misli ile Allah tarafından kendilerine verileceğini haber vermektedir."[721]

Bakara 262:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

"Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de." (262)

Bakara 263:

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir)." (263)

721 Taberî, 5/513; Suyûtî, 1/336.

Bakara 264:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmez." (264)

1. Riya ile İnfak Edenlerin Misali

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، ٨ عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى} [البقرة: ٢٦٤] إِلَى قَوْلِهِ: {عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا} [البقرة: ٢٦٤] «أَمَّا الصَّفْوَانُ الَّذِي عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ الْمَطَرُ، فَذَهَبَ تُرَابُهُ فَتَرَكَهُ صَلْدًا، فَكَذَا هَذَا الَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ ذَهَبَ الرِّيَاءُ بِنَفَقَتِهِ، كَمَا ذَهَبَ هَذَا الْمَطَرُ بِتُرَابِ هَذَا الصَّفَا فَتَرَكَهُ نَقِيًّا، فَكَذَلِكَ تَرَكَهُ الرِّيَاءُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا قَدَّمَ؛ فَقَالَ لِلْمُؤْمِنِينَ: {لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى} [البقرة: ٢٦٤] فَتَبْطُلَ كَمَا بَطُلَتْ صَدَقَةُ الرِّيَاءِ»

292- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿صَفْوَانٍ﴾ ***"safvânin"*** sözü için şunları söylemiştir: "Üzerinde toprağı olan fakat maruz kaldığı (şiddetli) yağmur nedeni ile toprağının akıp gittiği ve yağmurun kendisini lekesiz bıraktığı kaya örneğine gelince, işte insanlara gösteriş olsun diye malını infak edenin durumu da böyledir. Şiddetli yağmur kayanın üzerindeki toprağı götürdüğü gibi gösteriş de bu adamın infakını boşa çıkartır, dolayısıyla kazandıklarından hiçbir şey elde edemez. Allah bu hususta mü'minleri onlara, 'Gösteriş ile yapılan hayır ve infaklar iptal olduğu gibi siz de gösterişçi bu adamın yaptığı gibi davranıp infaklarınızı boşa çıkarmayın' mesajını vermiştir."

2. ﴿صَفْوَانٍ﴾ "safvânin", ﴿وَابِلٌ﴾ "vâbilün" ve ﴿صَلْدًا﴾ "salden" Kelimeleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَمَّا وَابِلٌ: فَمَطَرٌ شَدِيدٌ»

293- "Âyette geçen ﴿صَفْوَانٍ﴾ ***'safvânin'*** ismi, kendisine *safâ* denilen taştır." ﴿وَابِلٌ﴾ ***'vâbilün"*** ise şiddetli yağmurdur.

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَتَرَكَهُ صَلْدًا} [البقرة: ٢٦٤] يَقُولُ «نَقِيًّا»

294- ﴿تَرَكَهُ صَلْدًا﴾ ***'terakehû salden'*** ifadesiyse 'yağmur onu lekesiz bıraktı' demektir.[722]

Bakara 265:

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ
أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ
لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

"Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir." (265)

1. ﴿تَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ "ve tesbîten min enfüsihim" İfadesi

أَخْرَجَهُ القُرْطُبِي، عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ} [البقرة: ٢٦٥] قَالَ: مَعْنَاهُ وَتَيَقُّنًا أَيْ أَنَّ نُفُوسَهُمْ لَهَا بَصَائِرُ فَهِيَ تُثَبِّتُهُمْ عَلَى الْإِنْفَاقِ فِي طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى تَثْبِيتًا

722 Taberî, 5/527-530.

295- Kurtubî Allah Teâlâ'nın, ﴿تَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ ***ve tesbîten min enfüsihim"*** sözüyle ilgili Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bunun mânası, kesin bir inanç sebebiyle, şeklindedir. Yani onların nefisleri öyle basiretler var ki, bunlar onları Allah'a itaat adına infak etmeye teşvik etmektedir."[723]

2. ﴿بِرَبْوَةٍ﴾ "bi rabvetin" İfadesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {بِرَبْوَةٍ} [البقرة: ٢٦٥] «بِرَابِيَةٍ مِنَ الْأَرْضِ»

296- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'den, Allah Teâlâ'nın ﴿بِرَبْوَةٍ﴾ ***"bi rabvetin"*** sözünü, "Tepe, tümsek, yüksek bir yer" olarak tefsir ettiğini nakletmiştir.[724]

3. Allah Yolunda İhlasla İnfak Edenlerin Mükâfatı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ} [البقرة: ٢٦٥] يَقُولُ: «كَمَا أَضْعَفْتُ ثَمَرَةَ تِلْكَ الْجَنَّةِ، فَكَذَلِكَ تُضَاعَفُ ثَمَرَةُ هَذَا الْمُنْفِقِ ضِعْفَيْنِ»

297- Allah Teâlâ'nın, ﴿فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ﴾ ***"iki kat ürün verir"*** sözüyle ilgili Süddî şunları söylemiştir: "Böyle bir bahçenin kat kat fazla ürün vermesi gibi (gösteriş yapmadan Allah için) infak eden kimselerin de mükâfatları onlara kat kat verilecektir."

4. ﴿طَلٌّ﴾ "tallün" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَا الطَّلُّ: فَالنَّدَى

723 Taberî, 2/1122; Şevkânî, 1/285.

724 Taberî, 5/537; Kurtubî, 2/1123. Kurtubî, Süddî'nin; (بِرَبْوَةٍ) ifadesini (برباوة) olarak açıkladığını bunun da çukur yer anlamına geldiğini söylemiştir. Kurtubî sözlerine şöyle devam etmiştir: "Süddî'nin bu hususta tefsiri bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü (ر ب و) maddesi Arap dilinde fazlalık anlamında gelmektedir. Bundan dolayı derin nefese (الربو) denir."

298- Aynı şekilde âyette geçen, ﴿طَلٌّ﴾ ***"tallün"*** ifadesinin "çiy-çise" anlamında olduğunu söylemiştir.[725]

Bakara 266:

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

"Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırımlı) bir kasırga vursun da orası yanıversin? Allah, düşünesiniz diye size âyetlerini böyle açıklıyor." (266)

1. ﴿إِعْصَارٌ﴾ "i'sârun" ve ﴿نَارٌ﴾ "nârun" Kelimeleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ} [البقرة: ٢٦٦] «أَمَّا الْإِعْصَارُ فَالرِّيحُ، وَأَمَّا النَّارُ فَالسَّمُومُ»

299- Süddî şöyle demiştir: "Âyetteki ﴿إِعْصَارٌ﴾ ***'i'sârun'*** sözü rüzgârdır. ﴿نَارٌ﴾ ***'nârun'*** sözü ise dumansız alevdir."[726]

Bakara 267:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü

725 Taberî, 5/340; Suyûtî, 1/339.
726 Taberî, 5/554; Âlûsî, 1/488.

yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır." (267)

1. Kazancın İyilerinden İnfakla Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ} [البقرة: ٢٦٧] قَالَ: «مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ»

300- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ﴾ ***"Kazandıklarınızın iyilerinden infak edin"*** sözüyle ilgili Süddî şöyle demiştir: "Bu, altın ve gümüşle ilgilidir."

2. ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ﴾ "ve lâ teyemmemü'l-habîse" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ} [البقرة: ٢٦٧] «وَلَا تَعَمَّدُوا»

301- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ﴾ ***"ve lâ teyemmemü'l-habîse"*** sözünü de Süddî, "Kötüyü vermeye kastetmeyin, anlamındadır" şeklinde tefsir etmiştir.[727]

Bakara 268:

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ
مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va'dediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (268)

---

727 Taberî, 5/557-559; İbn Kesîr, 1/320. 267'nci âyette konuyla ilgili Taberî > Hüseyn b. Amr Ankazî > Übey > Esbât > Süddî > Berâ b. Âzib kanalıyla bir rivâyet gelmiştir. Bk. Taberî, 5/559.

Bakara 269:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

"Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar." (269)

Bakara 270:

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

"Allah yolunda her ne harcar veya her ne adarsanız, şüphesiz Allah onu bilir. Zulmedenlerin yardımcıları yoktur." (270)

Bakara 271:

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (271)

Bakara 272:

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

"Onları hidâyete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidâyete erdirir. Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allah'ın rızasını kazanmak için harcarsınız. Hayır olarak her ne

harcarsanız (hiç hakkınız yenmeden) karşılığı size tastamam ödenir." (272)

1. Âyette Kimlerden Bahsetmektedir?

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ} [البقرة: ٢٧٢] أَمَّا {لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ} [البقرة: ٢٧٢] «فَيَعْنِي الْمُشْرِكِينَ، وَأَمَّا النَّفَقَةُ فَبَيْنَ أَهْلِهَا»

302- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ﴾ ***"Onları hidâyete erdirmek sana ait değildir"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: Allah burada müşrikleri kastetmektedir. İnfakın kime yapılacağını bizzat bir sonraki âyetin kendisi açıklamıştır."

Bakara 273:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ
يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ
النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

"(Yapacağınız hayır ve sadakalar) Allah yolunda muhasara edilen, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), kendilerini tanımayanlar onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir." (273)

1. Hangi Fakirlerden Bahsedilmektedir?

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ} [البقرة: ٢٧٣] قَالَ: «فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ»

303- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ﴾ ***"Allah yolunda muhasara edilen fakirler içindir"*** sözüyle ilgili şunları söylemiştir: "Burada bahsi geçenler fakir Muhacirlerdir. Müşrikler onları Medine'de muhasara etmiştir."

2. Yeryüzünde Dolaşmaya Güç Yetirememekle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ} [البقرة: ٢٧٣] «يَعْنِي التِّجَارَةَ»

304- Allah'ın, ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ﴾ ***"yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen"*** sözüne gelince, Süddî bununla ilgili, "Bundan maksat ticaret yapamıyor olmalarıdır" demiştir.[728]

3. Simalarından Fakirlerin Tanınması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ} [البقرة: ٢٧٣] «بِسِيمَا الْفَقْرِ عَلَيْهِمْ»

305- ﴿تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ﴾ ***"Sen onları simalarından tanırsın"*** sözünü Süddî, "Onları, üzerlerine çökmüş fakirlik alameti ile tanırsın" şeklinde tefsir etmiştir.[729]

4. Israrla İstemezler

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا} [البقرة: ٢٧٣] قَالَ: «لَا يُلْحِفُونَ فِي الْمَسْأَلَةِ»

306- ﴿لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا﴾ ***"İnsanlardan arsızca istemezler"*** sözü hakkında ise, "İsteme konusunda ısrarcı olmazlar, demektir" demiştir.[730]

728 Taberî, 5/591; Kurtubî, 2/1147.
729 Taberî, 5/592; Suyûtî, 1/358; Şevkânî, 1/293.
730 Taberî, 5/593; Kurtubî, 2/1149.

Bakara 274:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

"Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir." (274)

Bakara 275:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, 'Alışveriş de faiz gibidir' demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır." (275)

1. ﴿مِنَ الْمَسِّ﴾ "mine'l-messi" İfadesi

[حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاق، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرو، عَن أسباط،] عَن السدي، فِي قوله عز وجل: {الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لا يَقُومُونَ إِلا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ} ، وَالْمَسُّ: الْجُنُونُ

307- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿مِنَ الْمَسِّ﴾ ***"mine'l-messi"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Delilik anlamındadır" demiştir.[731]

731 Taberî, 5/596.

2. Rabden Gelen Öğütle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ؛ ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ} [البقرة: ٢٧٥] «أَمَّا الْمَوْعِظَةُ فَالْقُرْآنُ

308- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ ***"Rabbinden bir öğüt"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Bu öğüt, Kur'ân'dır."

3. Geride Geçen Faizin Durumu

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ؛ ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ} [البقرة: ٢٧٥] «وَأَمَّا مَا سَلَفَ فَلَهُ مَا أَكَلَ مِنَ الرِّبَا»

309- Âyette geçen, ﴿فَلَهُ مَا سَلَفَ﴾ ***"geçen onundur"*** sözüyle ilgili Süddî, "haram kılınmadan önce yediği faizler onundur, anlamındadır" demiştir.[732]

Bakara 276:

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾

"Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (bereketlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez." (276)

Bakara 277:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

"Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır." (277)

732 Taberî, 5/600; Kurtubî, 2/1162.

Bakara 278:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin." (278)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا} [البقرة: ٢٧٨] مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِلَى: {وَلَا تُظْلَمُونَ} [البقرة: ٢٧٩] قَالَ: «نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَرَجُلٍ مِنْ بَنِي الْمُغِيرَةِ كَانَا شَرِيكَيْنِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، سَلَّفَا فِي الرِّبَا إِلَى أُنَاسٍ مِنْ ثَقِيفٍ مِنْ بَنِي عَمْرٍو، وَهُمْ بَنُو عَمْرِو بْنِ عُمَيْرٍ فَجَاءَ الْإِسْلَامُ وَلَهُمَا أَمْوَالٌ عَظِيمَةٌ فِي الرِّبَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {ذَرُوا مَا بَقِيَ} [البقرة: ٢٧٨] مِنْ فَضْلٍ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ {مِنَ الرِّبَا} [البقرة: ٢٧٨]»

310- Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet, Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdülmuttalib ve Muğireoğulları'ndan olan ortağı hakkında inmiştir. Her ikisi Sakif kabilesinden Amr b. Umeyr'in oğullarına faizle borç veriyorlardı.[733] İslâm geldiğinde bu ikisinin milletin üzerinde korkunç miktarda faiz alacağı vardı. Allah da bunun üzerine, ﴿وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَوا﴾ ***'faizden kalanı bırakın'*** buyruğunu indirdi. Yani cahiliye döneminden kalmış olan (milletin üzerindeki) faiz alacaklarından vazgeçin, demiş oldu."[734]

Bakara 279:

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ
رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

"Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Rasûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz

733 Taberî, 6/10.
734 Taberî, 6/22; Kurtubî, 2/1170; İbn Kesîr, 1/330; Şevkânî, 1/298.

ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz ne de başkaları size haksızlık etmiş olur." (279)

1. Sermaye ile Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ} «الَّذِي أَسْلَفْتُمْ وَسَقَطَ الرِّبَا»

311- Süddî şöyle demiştir: "Yani vadeli verdiğiniz ve faizden düşen ana sermayeniz sizindir, anlamınadır."[735]

Bakara 280:

وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilirseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır." (280)

1. Mühlet Vermekle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرِو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ} [البقرة: ٢٨٠] «بِرَأْسِ الْمَالِ» ، {إِلَى مَيْسَرَةٍ} [البقرة: ٢٨٠] يَقُولُ: «إِلَى غِنًى»

312- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَنَظِرَةٌ﴾ ***"mühlet verin"*** sözüyle ilgili, "Sermaye ile mühlet verin, anlamındadır" demiştir.

2. ﴿إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾ "ilâ meyseratin" İfadesi

313- ﴿إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾ ***"ilâ meyseratin"*** sözü hakkında ise, "Zenginleşinceye kadar, anlamındadır" demiştir.

735 Taberî, 6/27.

3. Tasadduk Edilmesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ : {وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ} [البقرة: ٢٨٠] قَالَ: «وَأَنْ تَصَدَّقُوا بِرُءُوسِ أَمْوَالِكُمْ عَلَى الْفَقِيرِ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ، فَتَصَدَّقَ بِهِ الْعَبَّاسُ»

314- ﴿وَاَنْ تَصَدَّقُوا﴾ ***"tasadduk etmeniz"*** sözüne dair de şunu söylemiştir: "Daha da olmadı ana paranızı almayıp onu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır. Bu âyetin inmesi ile Abbâs b. Abdülmuttalib alacaklarını karşı tarafa sadaka olarak bağışladı."[736]

Bakara 281:

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ
مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

"Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının." (281)

1. Son İnen Âyet

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «آخِرُ آيَةٍ نَزَلَتْ: {وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ} [البقرة: ٢٨١]»

315- Taberî, Vekî' → Übey → İsmâil b. Ebî Hâlid kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu âyet son inen âyettir."[737]

736 Taberî, 6/31-39; Şevkânî, 1/298
737 Taberî, 6/41; Suyûtî, 1/270; Şevkânî, 1/299; Âlûsî, 1/504.

Bakara 282:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; Rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu sefih veya zayıf yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yaparsanız şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir." (282)

1. Kâtibin Kaçınmaması Gereken Zaman

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فِي قَوْلِ اللَّهِ: وَلا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ قَالَ: إِنْ كَانَ فَارِغًا

316- Süddî şöyle demiştir: "Kâtip, eğer vakti varsa ve müsait ise yazmaktan kaçınmasın."[738]

2. Sefih ve Zayıf ile Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَمَّا الضَّعِيفُ، فَهُوَ الْأَحْمَقُ»

317- Süddî yine şöyle demiştir: "Âyetteki sefih ile küçük, zayıf ile ahmak kimse kastedilmiştir."[739]

3. ﴿اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا﴾ "en tadılle ihdâhümâ" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، «{أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا} [البقرة: ٢٨٢] يَقُولُ: تَنْسَى إِحْدَاهُمَا الشَّهَادَةَ فَتُذَكِّرُهَا الْأُخْرَى»

318- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا﴾ ***"en tadılle ihdâhümâ"*** sözünü şöyle tefsir etmiştir: "Biri unutur da diğeri ona hatırlatır diye, anlamındadır."[740]

4. Şahitler Boşsa Şahitlikten İmtina Etmemeli

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا} [البقرة: ٢٨٢] يَقُولُ: «لَا يَأْبَ الشَّاهِدُ أَنْ يَتَقَدَّمَ فَيَشْهَدَ إِذَا كَانَ فَارِغًا»

738 Taberî, 6/53; Kurtubî, 2/1191.
739 Taberî, 6/57; Kurtubî, 2/1210; Şevkânî, 1/304.
740 Taberî, 6/60; Kurtubî, 2/1213; İbn Kesîr, 1/337

319- Allah'ın, ﴿وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا﴾ ***"Şahitler davet edildiklerinde imtina etmesinler"*** sözüyle ilgili Süddî şöyle demiştir: "Şahit boşsa gelip şahitlik etmekten imtina etmesinler."[741]

5. ﴿ذٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللهِ﴾ "zâlikům aksetu inda'llâhi" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ} [البقرة: ٢٨٢] يَقُولُ: «أَعْدَلُ عِنْدَ اللَّهِ»

320- Allah'ın, ﴿ذٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللهِ﴾ ***"zâlikům aksetu inda'llâhi"*** sözünü Süddî şu şekilde tefsir etmiştir: "Böyle yapmanız Allah katında daha adaletlidir, anlamındadır."[742]

6. Şahitlikte Şüphe Edilmemesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ لَا تَرْتَابُوا} يَقُولُ: «أَنْ لَا تَشُكُّوا فِي الشَّهَادَةِ»

321- Süddî, ﴿وَأَدْنَىٰٓ أَلَّا تَرْتَابُوا﴾ ***"Şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir"*** sözünü şu şekil tefsir etmiştir: "Allah burada, 'Şahitlikte şüphe etmeyin' demektedir"[743]

7. Alışverişte Yazmama Ruhsatı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ} [البقرة: ٢٨٢] يَقُولُ: «مَعَكُمْ بِالْبَلَدِ تَرَوْنَهَا فَتُؤْخَذَ وَتُعْطَى، فَلَيْسَ عَلَى هَؤُلَاءِ جُنَاحٌ أَنْ لَا يَكْتُبُوهَا»

322- Allah'ın, ﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً﴾ ***"ancak bir ticaret olması durumu başka"*** sözüyle ilgili Süddî şöyle demiştir: "Sizinle birlikte beldenizde idare

741 Taberî, 6/68.
742 Taberî, 6/72.
743 Taberî, 6/77.

ettiğiniz, alınıp verilen bir ticaretinizin olması müstesnadır, anlamındadır. Bu durumda olanların ticaretlerini yazmamalarında bir vebal yoktur."[744]

8. Kâtip ve Şahide Zarar Verilmemesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ} [البقرة: ٢٨٢] يَقُولُ: «لَيْسَ يَنْبَغِي أَنْ تَعْتَرِضَ رَجُلًا لَهُ حَاجَةٌ فَتُضَارَّهُ فَتَقُولَ لَهُ: اكْتُبْ لِي، فَلَا تَتْرُكُهُ حَتَّى يَكْتُبَ لَكَ وَتَفُوتُهُ حَاجَتُهُ، وَلَا شَاهِدًا مِنْ شُهُودِكَ وَهُوَ مَشْغُولٌ، فَتَقُولُ: اذْهَبْ فَاشْهَدْ لِي تَحْبِسُهُ عَنْ حَاجَتِهِ، وَأَنْتَ تَجِدُ غَيْرَهُ»

323- Süddî Allah'ın, ﴿وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾ ***"ne kâtip ne de şahide zarar verilsin"*** sözünü şu şekilde tefsir etmiştir: "Bir başkasını bulabiliyor bir durumda iken işi olan birine bulaşıp ona, 'Benim için kâtiplik yap' deyip, onu senin için yazmadan bırakmaman ve neticesinde işinin kaçmasını sağlaman doğru olmaz. Aynı şekilde meşgul olan şahitlerden birini tutup, 'Git ve benim için şahitlik yap' deyip onu işinden alıkoyman da olmaz."[745]

Bakara 283:

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ
بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ
وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

"Eğer yolculukta olur ve o anda bir yazıcı bulamazsanız, o zaman karşı taraftan alınmış bir rehin yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir." (283)

744 Taberî, 6/78, 79.

745 Ne kâtip ne de şahit yaptıklarından dolayı zarar görmemelidirler. [Çeviren].

1. ﴿آثِمٌ قَلْبُهُ﴾ "âsimün kalbühû" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ} [البقرة: ٢٨٣] يَقُولُ: «فَاجِرٌ قَلْبُهُ»

324- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿آثِمٌ قَلْبُهُ﴾ ***"âsimün kalbühû"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Kalbi fâcirdir, anlamındadır."[746]

Bakara 284:

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

"Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir, sonra dilediğini affeder, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kadirdir." (284)

1. Nüzûl Sebebi, Nesh

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {إِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ} [البقرة: ٢٨٤] قَالَ: «يَوْمَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ كَانُوا يُؤَاخَذُونَ بِمَا وَسْوَسَتْ بِهِ أَنْفُسُهُمْ وَمَا عَمِلُوا، فَشَكَوْا ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنْ عَمِلَ أَحَدُنَا وَإِنْ لَمْ يَعْمَلْ أُخِذْنَا بِهِ، وَاللَّهِ مَا نَمْلِكُ الْوَسْوَسَةَ، فَنَسَخَهَا اللَّهُ بِهَذِهِ الْآيَةِ الَّتِي بَعْدَهَا بِقَوْلِهِ »: {لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ٢٨٦] «فَكَانَ حَدِيثُ النَّفْسِ مِمَّا لَمْ تُطِيقُوا»

325- Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet nâzil olduğunda sahâbe hem yaptıklarından hem de içinden geçirdikleri hususunda hesaba çekiliyordu. Bu durumu Allah Rasûlü'nün yanına gelip şöyle bir şikâyette bulundular: 'Herhangi birimiz amel işlese de işlemese de bundan dolayı hesaba çekildecek mi? Vallâhi biz vesveseyi engellemeye sahip değiliz' dediler. Bunun

746 Taberî, 6/100; Suyûtî, 1/373; Şevkânî, 1/305.

üzerine Allah sonraki âyetler ile bu âyetin hükmünü kaldırdı: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ ***"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar."***[747] Böylece içten geçen konuşmalar güç yetiremedikleri şeyler içerisinde değerlendirilir oldu."[748]

Bakara 285:

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: 'Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.' Şöyle de dediler: 'İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.'" (285)

Bakara 286:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

"Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!" (286)

---

747 Bakara, 2/286.

748 Taberî, 6/112. Bu durum sadece ilk dönem Müslümanları için değil, kıyamete kadar bütün insanlar için geçerlidir. [Çeviren].

1. Güç Yetmeyen Şeylerden Sorumlu Tutulmayacağı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ٢٨٦] «وُسْعُهَا: طَاقَتُهَا، وَكَانَ حَدِيثُ النَّفْسِ مِمَّا لَا يُطِيقُونَ»

326- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ ***"Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Âyetteki ﴿وُسْعَهَا﴾ ***'vüs'ahâ'*** ifadesi takati, gücü anlamındadır. İçten geçen konuşmalar güçlerinin yetmediği şeylerden sayılır oldu."[749]

2. Kişinin Lehinde ve Aleyhinde İşledikleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {لَهَا مَا كَسَبَتْ} [البقرة: ٢٨٦] يَقُولُ: «مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ» {وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ} [البقرة: ٢٨٦] يَقُولُ: «وَعَلَيْهَا مَا عَمِلَتْ مِنْ شَرٍّ»

327- "Allah'ın, ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾ ***'lehinde olanı da kendi kazandığıdır'*** sözü, hayır olarak amel ettiklerini ifade eder. ﴿وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾ ***'aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır'*** sözü ise şer olarak amel ettikleri anlamını ifade eder."[750]

3. Duanın Kabulü

[وأَخْرَجَ ابْنُ جرير] عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: إِن هَذِه الْآيَة حِين نزلت {رَبنَا لَا تُؤَاخِذنَا إِن نَسِينَا أَو أَخْطَأْنَا} قَالَ لَهُ جِبْرِيل: إِن الله قد فعل ذَلِك يَا مُحَمَّد

328- Süddî şunları söylemiştir: "Bu âyet indiğinde Cebrâil Hz. Nebî'ye (s.a.v.), 'Ey Muhammed! Bunlar gerçekleşti' dedi."[751]

749 Taberî, 6/130; Suyûtî, 1/377.
750 Taberî, 6/131; Kurtubî, 2/1238.
751 Taberî, 2/132; Suyûtî, 1/139.

4. Ağır Yükle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا} [البقرة: ٢٨٦] «وَالْإِصْرُ الْعَهْدُ الَّذِي كَانَ عَلَى مَنْ قَبْلَنَا مِنَ الْيَهُودِ»

329- Allah'ın, ﴿وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا﴾ ***"bize de ağır yük yükleme"*** sözüne dair de Süddî şöyle demiştir: "Ağır yük, bizden önceki Yahudilerin üzerinde olan ahiddir."[752]

5. Üstesinden Gelinmeyecek Şeylerle Kastedilen

[حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: زَعَمَ أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ قَوْلُهُ: وَلا تُحَمِّلْنَا مَا لا طَاقَةَ لَنَا بِهِ مِنَ التَّغْلِيظِ وَالأَغْلالِ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ مِنَ التَّحْرِيمِ

330- Süddî Allah'ın, ﴿مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ﴾ ***"Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "Bu da haram kılınma noktasında Yahudilerin üzerinde olan ağır sorumluluklardır."[753]

752 Taberî, 6/132; Kurtubî, 2/1241.
753 Taberî, 6/132; Kurtubî, 2/1241.

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Âl-i İmrân 1:

الٓمٓ ﴿١﴾

"Elif, Lâm, Mîm." (1)

Âl-i İmrân 2:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Diridir, kayyumdur." (2)

Âl-i İmrân 3-4:

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَاةَ
وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

"O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." (3-4)

Âl-i İmrân 5:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾

"Şüphesiz yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz." (5)

Âl-i İmrân 6:

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾

"O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (6)

Âl-i İmrân 7:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ
مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ
وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ
آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'ân'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek mânasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar." (7)

1. Müteşâbih Âyetlerin Ardına Düşenler

[حَدَّثَنِي بِهِ مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فِي قَوْلِهِ: {فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ} [آل عمران: ٧] «يَتَّبِعُونَ الْمَنْسُوخَ وَالنَّاسِخَ، فَيَقُولُونَ: مَا بَالُ هَذِهِ الْآيَةِ عُمِلَ بِهَا كَذَا وَكَذَا، مَجَازُ هَذِهِ الْآيَةِ، فَتُرِكَتِ الْأُولَى وَعُمِلَ بِهَذِهِ الْأُخْرَى؟

هَلَّا كَانَ الْعَمَلُ بِهَذِهِ الْآيَةِ قَبْلَ أَنْ تَجِيءَ الْأُولَى الَّتِي نُسِخَتْ، وَمَا بَالُهُ يَعِدُ الْعَذَابَ مَنْ عَمِلَ عَمَلًا يَعِدُ بِهِ النَّارَ وَفِي مَكَانٍ آخَرَ مِنْ عَمَلِهِ فَإِنَّهُ لَمْ يُوجِبِ النَّارَ؟»

331- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾ ***"müteşâbih âyetlerin ardına düşerler"*** sözünü şöyle açıklamıştır: "Onlar kitabın nâsih ve mensûhunun peşine düşüp onunla uğraşırlar ve 'Ne oluyor ki, şu âyetle şu kadar zaman başka bir âyetin yerine amel ediliyor sonra birinci âyet iniyor ve bu âyetle amel ediliyor. Nesh edilen âyetten sonra yeni nâzil olan âyet ile amel etmek olur mu? Ayrıca ne oluyor ki bir yerde şunu yapan kimse ateşte yanar derken başka bir yerde aynı şeyi yapan için cehennem ateşi yoktur diyor?' derler."[754]

2. Fitne Çıkarmak ve Te'vilini Yapmak İçin Müteşâbihin Ardına Düşmek

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ} [آل عمران: ٧] قَالَ: «إِرَادَةَ الشِّرْكِ»

332- Süddî Allah'ın, ﴿ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ﴾ ***"fitne çıkarmak için"*** sözüyle ilgili, "Şirk irade etmek için anlamındadır",

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ} [آل عمران: ٧] «أَرَادُوا أَنْ يَعْلَمُوا تَأْوِيلَ الْقُرْآنِ، وَهُوَ عَوَاقِبُهُ، قَالَ اللَّهُ: {وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ} [آل عمران: ٧] ، وَتَأْوِيلُهُ عَوَاقِبُهُ، مَتَى يَأْتِي النَّاسِخُ مِنْهُ فَيَنْسَخُ الْمَنْسُوخَ»

333- ﴿ابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾ ***"onun olmadık yorumlarını yapmak için"*** sözüyle ilgili ise "Kur'ân'ın te'vilini yani verdiği haberlerin sonucunu öğrenmek istediler. Yani nesh edici Kur'ân âyetleri ne zaman gelip mensûh olanı nesh edecek, bunu bilmek istediler" demiştir.[755]

754 Taberî, 6/186.
755 Taberî, 6/200; İbn Kesîr, 1/345.

3. İlimde Derinleşenlerin Tutumu

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ} [آل عمران: ٧] «هُمُ الْمُؤْمِنُونِ فَإِنَّهُمْ» {يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ} [آل عمران: ٧] بِنَاسِخِهِ وَمَنْسُوخِهِ {كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا} [آل عمران: ٧]

334- Süddî âyetin ﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾ ***"İlimde derinleşmiş olanlar"*** kesiti için şunları söylemiştir: "Bundan maksat mü'minlerdir çünkü onlar, "Kur'ân'ın nâsihine de mensûhuna da iman ettik. ﴿كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾ ***'hepsi Allah katından gelmiştir'*** derler."[756]

Âl-i İmrân 8:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

"(Onlar şöyle yakarırlar): 'Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.'" (8)

Âl-i İmrân 9:

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

"Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez." (9)

Âl-i İmrân 10:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾

"Şüphesiz, inkâr edenlere, ne malları, ne de evlatları Allah'a karşı hiçbir fayda sağlar. Onlar ateşin yakıtıdırlar." (10)

---

756 Taberî, 6/208.

Âl-i İmrân 11:

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

"(Bunların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir: Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarıyla yakaladı. Allah, azabı çok şiddetli olandır." (11)

1. İnkârcıların Önceki İnkârcılara Benzemesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ} [آل عمران: ١١] «ذَكَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَأَفْعَالَ تَكْذِيبِهِمْ كَمِثْلِ تَكْذِيبِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فِي الْجُحُودِ وَالتَّكْذِيبِ»

335- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah (bu âyette) kâfirleri ve onların yalanlamasına dair yaptıklarını anlattı. Onların inkâr ve yalanlama yönünden önceki dönem kâfirlere benzediklerini haber verdi."[757]

Âl-i İmrân 12:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

"İnkâr edenlere de ki: 'Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!'" (12)

Âl-i İmrân 13:

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

"(Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri ise

757 Taberî, 6/208.

bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir bir grup. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır." (13)

1. Kâfirlerin Mü'minleri İki Kat Fazla Görmeleri

أَخْرَجَ الْآلُوسِي عَنِ السُّدِّيِّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ} [آل عمران: ١٣] تَرَى الْفِئَةُ الْأَخِيرَةُ الْكَافِرَةُ الْفِئَةَ الْأُولَى الْمُؤْمِنَةَ مِثْلَيْ عَدَدِ الرَّائِينَ

336- Âlûsî Allah'ın, ﴿يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ﴾ ***"Onları kendilerinin iki misli gören"*** sözüyle ilgili Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Öteki kâfirlere ait topluluk ilk mü'minlere ait topluluğu kendilerinin iki misli olarak görüyorlardı."[758]

Âl-i İmrân 14:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ
مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ
مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

"Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır." (14)

1. ﴿وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ﴾ "ve'l-kanâtîri'l-mukantarati" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «الْقِنْطَارُ يَكُونُ مِائَةَ رِطْلٍ، وَهُوَ ثَمَانِيَةُ آلَافِ مِثْقَالٍ»

758 Âlûsî, 1/532.

337- Süddî ﴿وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ﴾ ***"ve'l-kanâtîri'l-mukantarati"*** ifadesiyle ilgili şöyle demiştir: "Bir kantar, yüz rıtl eder. O da sekiz bin miskal ağırlığına eşittir.[759]

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَّا قَوْلُهُ : {الْمُقَنْطَرَةِ} [آل عمران: ١٤] فَيَقُولُ: «الْمَضْرُوبَةُ حَتَّى صَارَتْ دَنَانِيرَ أَوْ دَرَاهِمَ»

338- ﴿الْمُقَنْطَرَةِ﴾ ***'el-mukantarati'*** kelimesi ise, üzerine mühür vurulmuş olandır. Bu durumda dinar veya dirhem hükmüne geçmiş olur."[760]

2. ﴿الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ﴾ "el-hayli'l-müsevveme" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ} [آل عمران: ١٤] «الرَّائِعَةُ»

339- Süddî, ﴿الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ﴾ ***"el-hayli'l-müsevveme"*** ifadesi için "kendi başına otlayan at" ifadesini kullanmıştır.[761]

3. ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ "vallâhu indehû hüsnü'l-meâbi" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ} [آل عمران: ١٤] يَقُولُ: «حُسْنُ الْمُنْقَلَبِ، وَهِيَ الْجَنَّةُ»

340- ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ ***"vallâhu indehû hüsnü'l-meâbi"*** ifadesi için şunları söylemiştir: "Bundan maksat güzel dönüştür bu da cennettir."[762]

759 Taberî, 6/248; Kurtubî, 2/1273.
760 Taberî, 6/250; Kurtubî, 2/1273; Suyûtî, 2/11; Şevkânî, 1/324.
761 Taberî, 6/253; İbn Kesîr, 1/352.
762 Taberî, 6/258; Suyûtî, 2/11; Âlûsî, 1/356.

Âl-i İmrân 15:

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾

"De ki: 'Size, onlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır.' Allah, kullarını hakkıyla görendir." (15)

Âl-i İmrân 16-17:

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾

"(Bunlar), 'Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru' diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir." (16-17)

Âl-i İmrân 18:

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا
بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

"Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (18)

1. Hak Din İslâm'a Şahitlik Edenler

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ} [آل عمران: ١٨] إِلَى: {لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ} [آل عمران: ٦] «فَإِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَالْعُلَمَاءُ مِنَ النَّاسِ أَنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ»

341- Süddî bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Allah kendisi, melekler ve insanlar arasındaki âlimler, Allah katında hak dinin İslâm olduğuna şahitlik etmişlerdir."[763]

Âl-i İmrân 19:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

"Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir." (19)

Âl-i İmrân 20:

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

"Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: 'Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim.' Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: 'Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?' Eğer İslâm'a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah, kullarını hakkıyla görendir." (20)

763 Taberî, 6/269; Kurtubî, 2/1283; Suyûtî, 2/12.

Âl-i İmrân 21:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ
يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾

"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele." (21)

Âl-i İmrân 22:

أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

"Onlar, amelleri, dünyada da, ahirette de boşa gitmiş kimselerdir. Onların hiç yardımcıları da yoktur." (22)

Âl-i İmrân 23:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ
لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

"Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmüyor musun ki, aralarında hüküm vermesi için Allah'ın Kitabına çağrılıyorlar da sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyor." (23)

Âl-i İmrân 24:

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ
وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

"Bunun sebebi, onların, 'Bize, ateş sadece sayılı günlerde dokunacaktır.' demeleridir. Uydurageldikleri şeyler dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır." (24)

Âl-i İmrân 25:

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ
نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

"Bakalım, kendilerini o geleceğinde hiç şüphe olmayan gün için bir araya topladığımız ve hiç kimseye haksızlık edilmeden herkese kazandığı tamamen ödendiği vakit, halleri nice olacaktır." (25)

Âl-i İmrân 26:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ
مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

"De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin.'" (26)

Âl-i İmrân 27:

تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ
وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

"Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin." (27)

1. Gecenin ve Gündüzün Birbirine Katılması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ} [آل عمران: ٢٧] «حَتَّى يَكُونَ اللَّيْلُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَاعَةً

وَالنَّهَارُ تِسْعَ سَاعَاتٍ، وَتُدْخِلُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ، حَتَّى يَكُونَ النَّهَارُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَاعَةً وَاللَّيْلُ تِسْعَ سَاعَاتٍ»

342- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ﴾ ***"Geceyi gündüze katarsın"*** sözüne dair şunları söylemiştir: "Geceyi gündüze kattığı için gündüzler on beş saate çıkar, geceler ise dokuz saate düşer. Gündüzü de geceye kattığı için (tam tersi olur) gece on beş saate çıkar gündüz de dokuz saate düşer."

2. Ölüden Dirinin, Diriden Ölünün Çıkarılması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {تُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ} [آل عمران: ٢٧] «فَالنُّطْفَةُ مَيِّتَةٌ تَكُونُ تَخْرُجُ مِنْ إِنْسَانٍ حَيٍّ، وَيَخْرُجُ إِنْسَانٌ حَيٌّ مِنْ نُطْفَةٍ مَيِّتَةٍ»

343- Allah'ın, ﴿تُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ﴾ ***"Diriden ölüyü, ölünden diriyi çıkarırsın"*** sözüne dair Süddî şunları söylemiştir: "Canlı olan insandan ölü nutfeyi çıkartır sonra o ölü nutfeden tekrar canlı insan yaratır."[764]

Âl-i İmrân 28:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ
تُقَاةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

"Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa, artık onun Allah nezdinde hiçbir değeri yoktur. Ancak kâfirlerden gelebilecek bir tehlikeden sakınmanız başkadır. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Dönüş yalnız Allah'adır." (28)

764 Taberî, 6/302; Kurtubî, 2/1298; Suyûtî, 2/15; Şevkânî, 1/330; Âlûsî, 1/549.

1. Mü'minlerin Kâfirleri Dost Edinmemeleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ} [آل عمران: ٢٨] إِلَى: {إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً} [آل عمران: ٢٨] «أَمَّا أَوْلِيَاءَ: فَيُوَالِيهِمْ فِي دِينِهِمْ، وَيُظْهِرُهُمْ عَلَى عَوْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ، فَمَنْ فَعَلَ هَذَا فَهُوَ مُشْرِكٌ، فَقَدْ بَرِئَ اللَّهُ مِنْهُ، إِلَّا أَنْ يَتَّقِيَ مِنْهُمْ تُقَاةً، فَهُوَ يُظْهِرُ الْوَلَايَةَ لَهُمْ فِي دِينِهِمْ وَالْبَرَاءَةَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

344- Süddî burada geçen ﴿أَوْلِيَاءَ﴾ ***"dostlar"*** ifadesinden neyin kastedildiğini şu şekil açıklamıştır: "Dinleri hususunda kâfirlere dost olup onlara Müslümanların saklanması gereken sırlarını bildirenler kastedilmiştir. Bunu yapan müşriktir ve Allah ondan berîdir. Ancak kâfirlerden gelebilecek bir tehlike nedeni ile dinleri hususunda onlara yakın mü'minlerden de berî olduğunu göstermesinde bir sorun yoktur."[765]

Âl-i İmrân 29:

قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

"De ki: İçinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir." (29)

1. Allah Gizli Aşikâr Her Şeyi Bilir

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ يَعْلَمُ مَا أَسَرُّوا مِنْ ذَلِكَ وَمَا أَعْلَنُوا»

345- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Allah bu âyette onlara ister açıktan ister gizli olsun yaptıkları her şeyi bildiğini haber vermiştir."[766]

765 Taberî, 6/314; Suyûtî, 2/16; Şevkânî, 1/332.
766 Taberî, 6/318; Suyûtî, 2/16; Şevkânî, 1/332.

Âl-i İmrân 30:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

"Herkesin, iyilik olarak yaptıklarını da kötülük olarak yaptıklarını da karşısında hazır bulduğu günde (insan) isteyecek ki kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir." (30)

1. ﴿أَمَدًا بَعِيدًا﴾ "emeden ba'îden" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا} [آل عمران: ٣٠] «مَكَانًا بَعِيدًا»

346- Süddî âyette geçen ﴿أَمَدًا بَعِيدًا﴾ ***"emeden ba'îden"*** ifadesini "uzun mesafe" olarak tefsir etmiştir.[767]

Âl-i İmrân 31:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾

"De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.'" (31)

Âl-i İmrân 32:

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

"De ki: 'Allah'a ve Peygamber'e itaat edin.' Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez." (32)

---

767 Taberî, 6/320; Suyûtî, 2/17; Şevkânî, 1/332.

Âl-i İmrân 33-34:

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

"Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini (soyunu) ve İmrân ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (33-34)

Âl-i İmrân 35:

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

"İmrân'ın karısı şöyle demişti: 'Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.'" (35)

1. İmrân'ın Eşinin, Doğuracağı Çocuğun Erkek Olacağını Düşünmesi

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: {إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ} [آل عمران: ٣٥] قَالَ: «وَذَلِكَ أَنَّ امْرَأَةَ عِمْرَانَ حَمَلَتْ، فَظَنَّتْ أَنَّ مَا فِي بَطْنِهَا غُلَامٌ، فَوَهَبَتْهُ لِلَّهِ مُحَرَّرًا لَا يَعْمَلُ فِي الدُّنْيَا»

347- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "İmrân'ın eşi hamile kaldı fakat o karnında taşıdığı ve ileride doğacak çocuğun erkek olacağını düşünerek dünya için çalışmayan birisi olarak onu Allah yoluna adadı."[768]

768 Taberî, 6/332.

Âl-i İmrân 36:

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي
أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

"Onu doğurunca, 'Rabbim! Onu kız doğurdum.' -Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir.- 'Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum' dedi." (36)

1. İmrân'ın Eşinin Kız Doğurması Üzerine Söyledikleri

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «أَنَّ امْرَأَةَ عِمْرَانَ ظَنَّتْ أَنَّ مَا فِي بَطْنِهَا غُلَامٌ، فَوَهَبَتْهُ لِلَّهِ، فَلَمَّا وَضَعَتْ إِذَا هِيَ جَارِيَةٌ، فَقَالَتْ تَعْتَذِرُ إِلَى اللَّهِ: {رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى} [آل عمران: ٣٦] . . {وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى} [آل عمران: ٣٦] تَقُولُ: إِنَّمَا يُحَرَّرُ الْغِلْمَانُ، يَقُولُ اللَّهُ: {وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ} [آل عمران: ٣٦] فَقَالَتْ: {إِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ} [آل عمران: ٣٦]»

348- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "İmrân'ın hanımı karnındakinin erkek çocuk olduğunu zannediyordu; bundan dolayı onu adadı. Ancak doğumdan sonra onun kız olduğunu görünce, ﴿رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى﴾ ***'Rabbim! Onu kız doğurdum'*** dedi. Allah'a özrünü sunmak için de şöyle dedi: ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى﴾ ***'Erkek, kız gibi değildir.'*** Bununla aslında, 'Erkek çocukları sadece adanıyor' diyordu. Allah da ona şöyle dedi: ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ﴾ ***'Allah, onun ne doğurduğunu çok iyi bilir.'*** Bunun üzerine İmrân'ın eşi, 'Ben onun ismini Meryem koydum' dedi."[769]

769 Taberî, 6/335.

Âl-i İmrân 37:

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَامَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

"Rabbi Meryem'e hüsn-ü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyyâ, onun yanına, mabede her girişinde orada bir rızık bulur ve 'Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?' der; o da: 'Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir' derdi." (37)

1. Zekeriyyâ'nın Meryem'i Kefâletine Alması

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ اللَّهُ عز وجل: {فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا} [آل عمران: ٣٧] «فَانْطَلَقَتْ بِهَا أُمُّهَا فِي خِرَقِهَا - يَعْنِي أُمَّ مَرْيَمَ - بِمَرْيَمَ حِينَ وَلَدَتْهَا إِلَى الْمِحْرَابِ - وَقَالَ بَعْضُهُمْ: انْطَلَقَتْ حِينَ بَلَغَتْ إِلَى الْمِحْرَابِ - وَكَانَ الَّذِينَ يَكْتُبُونَ التَّوْرَاةَ إِذَا جَاءُوا إِلَيْهِمْ بِإِنْسَانٍ يُجَرِّبُونَهُ اقْتَرَعُوا عَلَيْهِ أَيُّهُمْ يَأْخُذُهُ فَيُعَلِّمُهُ، وَكَانَ زَكَرِيَّا أَفْضَلَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَكَانَ بَيْنَهُمْ، وَكَانَتْ خَالَةُ مَرْيَمَ تَحْتَهُ، فَلَمَّا أَتَوْا بِهَا اقْتَرَعُوا عَلَيْهَا، وَقَالَ لَهُمْ زَكَرِيَّا: أَنَا أَحَقُّكُمْ بِهَا تَحْتِي خَالَتُهَا، فَأَبَوْا، فَخَرَجُوا إِلَى نَهْرِ الْأُرْدُنِّ، فَأَلْقَوْا أَقْلَامَهُمُ الَّتِي يَكْتُبُونَ بِهَا، أَيُّهُمْ يَقُومُ قَلَمُهُ فَيَكْفُلُهَا، فَجَرَتِ الْأَقْلَامُ وَقَامَ قَلَمُ زَكَرِيَّا عَلَى قَرْنَتِهِ كَأَنَّهُ فِي طِينٍ، فَأَخَذَ الْجَارِيَةَ؛ وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عز وجل: {وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا} [آل عمران: ٣٧] فَجَعَلَهَا زَكَرِيَّا مَعَهُ فِي بَيْتِهِ، وَهُوَ الْمِحْرَابُ»

349- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Doğurduktan sonra annesi, Meryem'i bir hırkaya sarıp mabede götürdü. Mabedde Tevrat nüshasını yazanlar vardı. Bir çocuk oraya getirildiğinde bu görevliler onun bakımı ve eğitimi hususunda sorumlu kişiyi belirlemek için kendi aralarında kura çekimi yaparlardı. Kura kime çıkarsa getirilen çocuk

ona teslim edilirdi. O sırada aralarında en faziletli olan Hz. Zekeriyyâ idi. Kendisi aynı zamanda Hz. Meryem'in teyzesi ile evliydi.[770] Çocuk mabede getirilince oradaki görevliler onu kimin alacağı hususunda kura çekimi yaptılar. Hz. Zekeriyyâ teyzesi ile evli olduğu için bunun kendisine ait bir hak olduğunu söyledi fakat onlar kabul etmediler. Sonra Ürdün nehrine gidip kendisi ile Tevrat nüshası yazdıkları kalemlerini suya attılar. Kimin kalemi dik dursa çocuğu o alacaktı. Herkesin kalemi akıntıya kapılıp gitti. Hz. Zekeriyyâ'nın kalemi sanki çamura saplanmış gibi suda dik durdu. Bunun üzerine çocuğu almaya hak kazandı. İşte âyetin; ﴿وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا﴾ ***'Onu Zekeriyyâ'nın kefaletine verdi'*** kesiti bu söylediğimizi ifade etmektedir. Zekeriyyâ mabette kendisine ait olan mihrab kısmına Hz. Meryem'i yerleştirdi.[771]

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «جَعَلَهَا زَكَرِيَّا مَعَهُ فِي بَيْتٍ وَهُوَ الْمِحْرَابُ، فَكَانَ يَدْخُلُ عَلَيْهَا فِي الشِّتَاءِ، فَيَجِدُ عِنْدَهَا فَاكِهَةَ الصَّيْفِ، وَيَدْخُلُ فِي الصَّيْفِ فَيَجِدُ عِنْدَهَا فَاكِهَةَ الشِّتَاءِ»

350- İlerleyen zamanlarda kışın odaya girdiğinde Hz. Meryem'in yanında yaz mevsimine ait meyveler, yazın girdiğinde kış mevsimine ait meyveler görüyordu."[772]

Âl-i İmrân 38:

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ
ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾

"Orada Zekeriyyâ, Rabbine dua etti: Rabbim! Bana tarafından temiz (mübârek) bir nesil bağışla. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin, dedi." (38)

---

770 Hz. Meryem baba tarafından bacanağının, anne tarafından baldızının kızıydı. [Çeviren].

771 Bu isim günümüzde imamların cemaate namaz kıldırdığı yere verilse de o dönem mabedin içinde ufak yapılı müstakil bir bölüm (oda) için kullanılırdı. [Çeviren].

772 Taberî, 6/355; İbn Kesîr, 1/360.

1. Zekeriyyâ'nın, Rabbinden Çocuk İstemesine Neden Olan Olay

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «فَلَمَّا رَأَى زَكَرِيَّا مِنْ حَالِهَا ذَلِكَ يَعْنِي فَاكِهَةَ الصَّيْفِ فِي الشِّتَاءِ، وَفَاكِهَةَ الشِّتَاءِ فِي الصَّيْفِ، قَالَ: إِنَّ رَبًّا أَعْطَاهَا هَذَا فِي غَيْرِ حِينِهِ، لَقَادِرٌ عَلَى أَنْ يَرْزُقَنِي ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً، وَرَغِبَ فِي الْوَلَدِ، فَقَامَ فَصَلَّى، ثُمَّ دَعَا رَبَّهُ سِرًّا، فَقَالَ: {رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعائِكَ رَبِّ شَقِيًّا وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوالِيَ مِنْ وَرائِي وَكانَتِ امْرَأَتِي عاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثْنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا} [مريم: ٥] ، وَقَوْلُهُ: {رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعاءِ} [آل عمران: ٣٨] وَقَالَ: {رَبِّ لَا تَذَرْنِي} [الأنبياء: ٨٩] فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ»

351- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Hz. Zekeriyyâ Allah'ın Meryem'e mevsiminde olmayan şeyleri vermeye kadir olduğunu görünce (yaşlı olmasına rağmen) kendisine de temiz bir nesil vereceğini hatırladı. Bir çocuğunun olmasını isteyen Hz. Zekeriyyâ mihrapta namaz kılıp sessizce Allah'a şöyle dua etmeye başladı: ﴿رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي﴾ ***'Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi'***[773] Yine, ﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾ ***'Rabbim! Beni tek başıma (soyu kesik) bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın'***[774] dedi."

2. ﴿طَيِّبَةً﴾ "tayyibeten" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً} [آل عمران: ٣٨] يَقُولُ: «مُبَارَكَةً»

352- Süddî âyette geçen; ﴿طَيِّبَةً﴾ ***"tayyibeten"*** ifadesini "mübarek" olarak tefsir etmiştir.[775]

---

773 Meryem, 19/4.
774 Enbiyâ, 21/89.
775 Taberî, 6/360; Suyûtî, 2/21; Şevkânî, 1/339; Âlûsî, 1/570.

Âl-i İmrân 39:

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

"Zekeriyyâ mabedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi (Hz. Îsâ'yı) tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı (evlat olarak) müjdeler." (39)

1. Zekeriyyâ'ya Nida Eden Melek

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «{فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ} [آل عمران: ٣٩] وَهُوَ جِبْرِيلُ أَ

353- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَنَادَتْهُ الْمَلَٰٓئِكَةُ﴾ ***"melekler ona nida etti"*** sözü hakkında şöyle demiştir: Ona nida eden Cibrîl idi."

2. Mihrapla Kastedilen

[حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاق بْن إبراهيم، قَالَ: أَخْبَرَنَا عمرو، عَنْ أسباط،] عَنْ السدي: {زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ} « الْمِحْرَابُ: الْمُصَلَّى

354- Münzir Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Âyetteki mihrap, namazgâh anlamındadır."[776]

3. Allah'tan Bir Kelime İfadesiyle Kastedilen

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: {مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ} [آل عمران: ٣٩] «يُصَدِّقُ بِعِيسَى»

355- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin, Allah Teâlâ'nın ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللهِ﴾ ***"Allah'tan***

776 Suyûtî, 2/21; Şevkânî, 1/339.

bir kelimeyi tasdik edici" sözü hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Hz. Îsâ'yı tasdik edici, anlamındadır."[777]

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَقِيَتْ أُمُّ يَحْيَى أُمَّ عِيسَى، وَهَذِهِ حَامِلٌ بِيَحْيَى وَهَذِهِ حَامِلٌ بِعِيسَى، فَقَالَتِ امْرَأَةُ زَكَرِيَّا: يَا مَرْيَمُ اسْتَشْعَرْتُ أَنِّي حُبْلَى، قَالَتْ مَرْيَمُ: اسْتَشْعَرْتُ أَنِّي أَيْضًا حُبْلَى، قَالَتِ امْرَأَةُ زَكَرِيَّا: فَإِنِّي وَجَدْتُ مَا فِي بَطْنِي يَسْجُدُ لِمَا فِي بَطْنِكِ «فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ} [آل عمران: ٣٩]

356- Süddî şöyle demiştir: "Biri Îsâ'ya diğeri Yahyâ'ya hamile iken Hz. Îsâ'nın annesi ile Hz. Yahyâ'nın annesi karşılaştı ve aralarında şöyle bir konuşma geçti. Zekeriyyâ'nın eşi:

'Ben hamile olduğumu hissediyorum!' dedi. Hz. Meryem:

'Ben de hamile olduğumu hissediyorum!'[778] dedi. Zekeriyyâ'nın eşi:

'Karnımdakinin senin karnındakine secde ettiğini gördüm' dedi. İşte bu, Allah'ın ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللهِ﴾ ***'Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici'*** sözünde anlatılandır."[779]

4. ﴿وَحَصُورًا﴾ "ve hasûran" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ : {وَحَصُورًا} [آل عمران: ٣٩] قَالَ: «الْحَصُورُ: الَّذِي لَا يُرِيدُ النِّسَاءَ»

357- Süddî, âyetin ﴿وَحَصُورًا﴾ ***"ve hasûran"*** kesitini: "Kadınlara (şehvet yönünden) ilgi duymayan ve bu yönü ile onları istemeyen birisi" şeklinde tefsir etmiştir.[780]

777 Taberî, 6/364; Kurtubî, 2/1316; Suyûtî, 2/21.
778 Taberî, 6/372; İbn Kesîr, 1/361.
779 Taberî, 6/373; Kurtubî, 2/1318; Suyûtî, 2/21.
780 Taberî, 6/380; Kurtubî, 2/1320.

Âl-i İmrân 40:

قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي
عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾

"Zekeriyyâ, 'Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?' dedi. Allah, 'Öyledir, ama Allah dilediğini yapar' dedi." (40)

1. Zekeriyyâ'nın, Çocuk Müjdesi Karşısındaki Tepkisi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا سَمِعَ النِّدَاءَ، يَعْنِي زَكَرِيَّا لَمَّا سَمِعَ نِدَاءَ الْمَلَائِكَةِ، بِالْبِشَارَةِ بِيَحْيَى جَاءَهُ الشَّيْطَانُ فَقَالَ لَهُ: يَا زَكَرِيَّا إِنَّ الصَّوْتَ الَّذِي سَمِعْتَ لَيْسَ هُوَ مِنَ اللَّهِ، إِنَّمَا هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ يَسْخَرُ بِكَ، وَلَوْ كَانَ مِنَ اللَّهِ أَوْحَاهُ إِلَيْكَ، كَمَا يُوحِي إِلَيْكَ فِي غَيْرِهِ مِنَ الْأَمْرِ، فَشَكَّ مَكَانَهُ، وَقَالَ: {أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ} [آل عمران: ٤٠] ذَكَرَ، يَقُولُ: وَمِنْ أَيْنَ {وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ} [آل عمران: ٤٠]»

358- İbn Ebî Hâtim Allah Teâlâ'nın, ﴿أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ ***"benim nasıl çocuğum olabilir"*** sözü hakkında Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Rabbinden gelen nidayı duyunca hemen şeytan Zekeriyyâ'nın yanına gelip ona şöyle dedi:

'Bu duymuş olduğun ses Allah'tan değil seninle oynamak isteyen şeytana aittir. Eğer Allah'tan olsaydı diğer meselelerde sana nasıl vahyettiyse bunda da öyle vahyederdi.' Bunun üzerine Zekeriyyâ şüpheye düştü."[781]

781 Suyûtî, 2/22. Bu rivâyet İsrâiliyat'ın kabul edilmeyen kısımlarındandır. Çünkü şeytanın müdahalesi sonucu bir peygamberin şüphe içinde olması meseleyi sadece bu nokta ile sınırlamaz aynı zamanda işin içine peygamberlik ve vahiy meselesinin de girmesine neden olur. Oysaki vahiy şeytanın her türlü müdahalesinden korunmuştur.

2. Allah'ın Dilediğini Yapacağını Bildirmesiyle Kastedilen

حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: { كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ} [آل عمران: ٤٠] «وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا»

359- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin, Allah Teâlâ'nın ﴿كَذٰلِكَ اللهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾ ***"İşte böylece Allah dilediğini yapar"*** sözü hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu, Allah Teâlâ'nın ﴿وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا﴾ ***'Muhakkak ki ben seni, sen bir şey değilken yarattım'*** sözündeki ifadenin aynısıdır."[782]

Âl-i İmrân 41:

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

"Zekeriyyâ, 'Rabbim! (çocuğum olacağına dair) bana bir alamet (belirti) ver' dedi. Allah da şöyle dedi: "Senin için alamet, insanlarla üç gün konuşamayıp sadece işaretle anlaşmandır. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.'" (41)

1. Zekeriyyâ'nın Alamet İstemesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً} [آل عمران: ٤١] قَالَ: «قَالَ يَعْنِي زَكَرِيَّا: يَا رَبِّي فَإِنْ كَانَ هَذَا الصَّوْتُ مِنْكَ، فَاجْعَلْ لِي آيَةً»

360- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Zekeriyyâ, 'Ey Rabbim! Eğer duyduğum bu nida sana ait ise bana bununla ilgili bir âyet (belirti) göster' dedi."[783]

782 Taberî, 6/383; Suyûtî, 2/22.
783 Taberî, 6/390; Âlûsî, 1/574.

2. ﴿إِلَّا رَمْزًا﴾ "illâ ramzen" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {إِلَّا رَمْزًا} [آل عمران: ٤١] يَقُولُ: «إِشَارَةً»

361- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿إِلَّا رَمْزًا﴾ ***"illâ ramzen"*** sözüyle ilgili şöyle demiştir: "İşaret anlamındadır."[784]

Âl-i İmrân 42:

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَامَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ
وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾

"Melekler şöyle demişti: 'Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni bütün dünyadaki kadınlara üstün eyledi.'" (42)

1. Allah'ın Meryem'i Tertemiz Kılmasının Anlamı

[حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ يَمَانَ، ثنا الْحَكَمُ،] عَنِ السُّدِّيِّ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ مِنَ الْحَيْضِ

362- İbn Ebî Hâtim, Süddî'den yaptığı tahriçte onun âyetin; ﴿طَهَّرَكِ﴾ ***"seni tertemiz yaptı"*** kesitini: "Seni âdet kanaması (ay başı) halinden temizledi" şeklinde tefsir ettiğini nakletmiştir.

2. Meryem'in Âlemlerin Kadınlarına Üstün Kılınmasının Anlamı

[حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ الْيَمَانِ، ثنا الْحَكَمُ،] عَنِ السُّدِّيِّ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ قَالَ: عَلَى نِسَاءِ ذَلِكَ الزَّمَانِ الَّذِي هُمْ فيه

784 Taberî, 6/390; Âlûsî, 1/574.

363- Yine âyette geçen ﴿وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ﴾ ***"seni âlemlerin kadınlarına üstün kıldı"*** kesitini: "Seni kendi dönemindeki bütün dünya kadınlarından üstün kıldı" şeklinde tefsir ettiğini nakletmiştir.[785]

Âl-i İmrân 43:

يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

"Ey Meryem! Rabbine kunût yap; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber sen de eğil." (43)

1. Kunût Yapmanın Anlamı

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {اقْنُتِي لِرَبِّكِ} [آل عمران: ٤٣] «أَطِيعِي رَبَّكِ»

364- Süddî şöyle demiştir: "Rabbine itaat et, anlamındadır."[786]

Âl-i İmrân 44:

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

"(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırlarken de yanlarında değildin." (44)

Âl-i İmrân 45:

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

785 Suyûtî, 2/23.
786 Taberî, 6/403.

"Hani melekler şöyle demişti: 'Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu Îsâ Mesih'tir. Dünyada da ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır.'" (45)

Âl-i İmrân 46:

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

"O, beşikte de yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır." (46)

Âl-i İmrân 47:

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ
مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

"(Meryem), 'Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?' dedi. Allah, 'Öyle ama, Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece 'Ol!' der, o da hemen oluverir' dedi." (47)

Âl-i İmrân 48:

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾

"Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecek." (48)

Âl-i İmrân 49:

وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ
مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ
وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ
فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

"O, İsrâiloğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mûcize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır." (49)

1. ﴿الْأَكْمَهَ﴾ "el-ekmehe" Kelimesi

[حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا كَبِرَ عِيسَى أَسْلَمَتْهُ أُمُّهُ يَتَعَلَّمُ التَّوْرَاةَ، فَكَانَ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ غِلْمَانِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَ فِيهَا، فَيُحَدِّثُ الْغِلْمَانَ بِمَا يَصْنَعُ آبَاؤُهُمْ» حَدَّثَنِي مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: «لَمَّا كَبِرَ عِيسَى أَسْلَمَتْهُ أُمُّهُ يَتَعَلَّمُ التَّوْرَاةَ، فَكَانَ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ غِلْمَانِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَ فِيهَا، فَيُحَدِّثُ الْغِلْمَانَ بِمَا يَصْنَعُ آبَاؤُهُمْ»

365- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿الْأَكْمَهَ﴾ ***"el-ekmehe"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Bu kelime kör anlamındadır.[787] Hz. Îsâ belli bir yaşa geldikten sonra annesi Tevrat'ı öğrenmesi için onu köydeki çocuklarla birlikte mabede gönderdi. Hz. Îsâ orada çocuklarla oynar ve onlara babalarının evde neler yaptığını anlatırdı."[788]

Âl-i İmrân 50:

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

"Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mûcize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin." (50)

787 Taberî, 6/429.

788 Taberî, 6/433. Bu cümleyi şu şekilde de tercüme etmek mümkündür: "Çocuklar birbirlerine babalarının yaptığı şeyleri anlatırdı." Siyak sibak açısından metin kısmında yaptığımız tercüme daha uygun görülmektedir. [Çeviren].

Âl-i İmrân 51:

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

"Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur." (51)

Âl-i İmrân 52:

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

"İsâ, onlardaki inkârcılığı sezince: 'Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?' dedi. Havârîler: 'Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız' cevabını verdiler." (52)

1. ﴿مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾ "men ensârî ila'llâhi" İfadesi

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ} [آل عمران: ٥٢] يَقُولُ: «مَعَ اللَّهِ»

366- Taberî, Muhammed b. Hüseyin → Ahmed b. Mufaddal → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin Allah Teâlâ'nın, ﴿مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾ ***"men ensârî ila'llâhi"*** sözü hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu, مَنْ أَنْصَارِي مع اللهِ *'men ensârî me'a'llâhi'*, yani, Allah ile birlikte benim yardımcılarım kim olacak, anlamındadır."[789]

789 Taberî, 6/444; Kurtubî, 2/1339; Suyûtî, 2/35. Bu cümlede edatların değişmesi ile anlamlar arasında ciddi bir fark olmasa da Türkçeye tercümede bu farkı şu şekil yansıtmak mümkündür: (إلى) edatı ile; "Allah'a giden bu yolda bana kim yardımcı olur?" (مع) edatı ile; "Allah ile olan bu yolculuğumda kim bana yardımcı olur?" [Çeviren].

2. Hz. Meryem ve Îsâ'nın Sıkıntılı Yaşamları

حَدَّثَنِي بِهِ مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ «لَمَّا بَعَثَ اللَّهُ عِيسَى، فَأَمَرَهُ بِالدَّعْوَةِ نَفَثَهُ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَخْرَجُوهُ، فَخَرَجَ هُوَ وَأُمُّهُ يَسِيحُونَ فِي الْأَرْضِ، فَنَزَلَ فِي قَرْيَةٍ عَلَى رَجُلٍ، فَضَافَهُمْ وَأَحْسَنَ إِلَيْهِمْ، وَكَانَ لِتِلْكَ الْمَدِينَةِ مَلِكٌ جَبَّارٌ مُعْتَدٍ، فَجَاءَ ذَلِكَ الرَّجُلُ يَوْمًا وَقَدْ وَقَعَ عَلَيْهِ هَمٌّ وَحُزْنٌ، فَدَخَلَ مَنْزِلَهُ وَمَرْيَمُ عِنْدَ امْرَأَتِهِ، فَقَالَتْ مَرْيَمُ لَهَا: مَا شَأْنُ زَوْجِكِ أَرَاهُ حَزِينًا؟ قَالَتْ: لَا تَسْأَلِي، قَالَتْ: أَخْبِرِينِي لَعَلَّ اللَّهَ يُفَرِّجُ كُرْبَتَهُ، قَالَتْ: فَإِنَّ لَنَا مَلِكًا يَجْعَلُ عَلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَّا يَوْمًا يُطْعِمُهُ هُوَ وَجُنُودَهُ، وَيَسْقِيهِمْ مِنَ الْخَمْرِ، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ عَاقَبَهُ، وَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَتْ نَوْبَتُهُ الْيَوْمَ الَّذِي يُرِيدُ أَنْ نَصْنَعَ لَهُ فِيهِ، وَلَيْسَ لِذَلِكَ عِنْدَنَا سَعَةٌ، قَالَتْ: فَقُولِي لَهُ: لَا يَهْتَمُّ، فَإِنِّي آمُرُ ابْنِي فَيَدْعُو لَهُ، فَيَكْفِي ذَلِكَ، قَالَتْ مَرْيَمُ لِعِيسَى فِي ذَلِكَ، قَالَ عِيسَى: يَا أُمَّهْ إِنِّي إِنْ فَعَلْتُ كَانَ فِي ذَلِكَ شَرٌّ، قَالَتْ: فَلَا تُبَالِ، فَإِنَّهُ قَدْ أَحْسَنَ إِلَيْنَا وَأَكْرَمَنَا، قَالَ عِيسَى: فَقُولِي لَهُ: إِذَا اقْتَرَبَ ذَلِكَ لَيْسَ مَعَ عِيسَى إِلَّا رَغِيفٌ نَدِمَ؛ فَلَمَّا نَامَا جَعَلَ الْيَهُودِيُّ يُرِيدُ أَنْ يَأْكُلَ الرَّغِيفَ، فَلَمَّا أَكَلَ لُقْمَةً قَالَ لَهُ عِيسَى: لَهُ مَا تَصْنَعُ؟ فَيَقُولُ: لَا شَيْءَ، فَيَطْرَحُهَا، حَتَّى فَرَغَ مِنَ الرَّغِيفِ كُلِّهِ؛ فَلَمَّا أَصْبَحَا قَالَ لَهُ عِيسَى: هَلُمَّ طَعَامَكَ، فَجَاءَ بِرَغِيفٍ، فَقَالَ لَهُ عِيسَى: أَيْنَ الرَّغِيفُ الْآخَرُ؟ قَالَ: مَا كَانَ مَعِي إِلَّا وَاحِدٌ، فَسَكَتَ عَنْهُ عِيسَى، فَانْطَلَقُوا، فَمَرُّوا بِرَاعِي غَنَمٍ، فَنَادَى عِيسَى، يَا صَاحِبَ الْغَنَمِ أَجْزِرْنَا شَاةً مِنْ غَنَمِكَ، قَالَ: نَعَمْ، أَرْسِلْ صَاحِبَكَ يَأْخُذْهَا، فَأَرْسَلَ عِيسَى الْيَهُودِيَّ، فَجَاءَ بِالشَّاةِ، فَذَبَحُوهَا وَشَوَوْهَا، ثُمَّ قَالَ لِلْيَهُودِيِّ: كُلْ وَلَا تَكْسِرَنَّ عَظْمًا فَأَكَلَا، فَلَمَّا شَبِعُوا قَذَفَ عِيسَى الْعِظَامَ فِي الْجِلْدِ، ثُمَّ ضَرَبَهَا بِعَصَاهُ وَقَالَ: قُومِي بِإِذْنِ اللَّهِ، فَقَامَتِ الشَّاةُ تَثْغُو، فَقَالَ: يَا صَاحِبَ الْغَنَمِ خُذْ شَاتَكَ، فَقَالَ لَهُ الرَّاعِي: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ، قَالَ: أَنْتَ السَّاحِرُ، وَفَرَّ مِنْهُ، قَالَ عِيسَى لِلْيَهُودِيِّ: بِالَّذِي أَحْيَا هَذِهِ الشَّاةَ بَعْدَمَا أَكَلْنَاهَا كَمْ كَانَ مَعَكَ رَغِيفًا؟ فَحَلَفَ مَا كَانَ مَعَهُ إِلَّا رَغِيفٌ وَاحِدٌ، فَمَرُّوا بِصَاحِبِ بَقَرٍ، فَنَادَى عِيسَى، فَقَالَ: يَا صَاحِبَ الْبَقَرِ أَجْزِرْنَا مِنْ بَقَرِكَ هَذِهِ عِجْلًا قَالَ: ابْعَثْ صَاحِبَكَ يَأْخُذْهُ، قَالَ: انْطَلِقْ يَا

يَهُودِيٌّ فَجِئْ بِهِ، فَانْطَلَقَ فَجَاءَ بِهِ، فَذَبَحَهُ وَشَوَاهُ، وَصَاحِبُ الْبَقَرِ يَنْظُرُ، فَقَالَ لَهُ عِيسَى: كُلْ وَلَا تَكْسِرَنَّ عَظْمًا، فَلَمَّا فَرَغُوا قَذَفَ الْعِظَامَ فِي الْجِلْدِ، ثُمَّ ضَرَبَهُ بِعَصَاهُ، وَقَالَ: قُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ، فَقَامَ وَلَهُ خُوَارٌ، قَالَ: خُذْ عِجْلَكَ، قَالَ: وَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا عِيسَى، قَالَ: أَنْتَ السَّحَّارُ، ثُمَّ فَرَّ مِنْهُ، قَالَ الْيَهُودِيُّ: يَا عِيسَى أَحْيَيْتَهُ بَعْدَ مَا أَكَلْنَاهُ، قَالَ عِيسَى: فَبِالَّذِي أَحْيَا الشَّاةَ بَعْدَ مَا أَكَلْنَاهَا، وَالْعِجْلَ بَعْدَ مَا أَكَلْنَاهُ، كَمْ كَانَ مَعَكَ رَغِيفًا؟ فَحَلَفَ بِاللَّهِ مَا كَانَ مَعَهُ إِلَّا رَغِيفٌ وَاحِدٌ؛ فَانْطَلَقَا حَتَّى نَزَلَا قَرْيَةً، فَنَزَلَ الْيَهُودِيُّ أَعْلَاهَا، وَعِيسَى فِي أَسْفَلِهَا، وَأَخَذَ الْيَهُودِيُّ عَصًا مِثْلَ عَصَا عِيسَى، وَقَالَ: أَنَا الْآنَ أُحْيِي الْمَوْتَى وَكَانَ مَلِكُ تِلْكَ الْمَدِينَةِ مَرِيضًا شَدِيدَ الْمَرَضِ، فَانْطَلَقَ الْيَهُودِيُّ يُنَادِي: مَنْ يَبْتَغِي طَبِيبًا؟ حَتَّى أَتَى مَلِكَ تِلْكَ الْقَرْيَةِ، فَأُخْبِرَ بِوَجَعِهِ، فَقَالَ: أَدْخِلُونِي عَلَيْهِ فَأَنَا أُبْرِئُهُ، وَإِنْ رَأَيْتُمُوهُ قَدْ مَاتَ فَأَنَا أُحْيِيهِ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ وَجَعَ الْمَلِكِ قَدْ أَعْيَا الْأَطِبَّاءَ قَبْلَكَ، لَيْسَ مِنْ طَبِيبٍ يُدَاوِيهِ، وَلَا يُفِيءُ دَوَاؤُهُ شَيْئًا إِلَّا أَمَرَ بِهِ فَصُلِبَ، قَالَ: أَدْخِلُونِي عَلَيْهِ فَإِنِّي سَأُبْرِئُهُ، فَأُدْخِلَ عَلَيْهِ، فَأَخَذَ بِرِجْلِ الْمَلِكِ فَضَرَبَهُ بِعَصَاهُ حَتَّى مَاتَ، فَجَعَلَ يَضْرِبُهُ بِعَصَاهُ وَهُوَ مَيِّتٌ، وَيَقُولُ: قُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ، فَأُخِذَ لِيُصْلَبَ، فَبَلَغَ عِيسَى، فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ وَقَدْ رُفِعَ عَلَى الْخَشَبَةِ، فَقَالَ: أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَحْيَيْتُ لَكُمْ صَاحِبَكُمْ أَتَتْرُكُونَ لِي صَاحِبِي؟ قَالُوا: نَعَمْ، فَأَحْيَا اللَّهُ الْمَلِكَ لِعِيسَى، فَقَامَ وَأَنْزَلَ الْيَهُودِيَّ، فَقَالَ: يَا عِيسَى أَنْتَ أَعْظَمُ النَّاسِ عَلَيَّ مِنَّةً، وَاللَّهِ لَا أُفَارِقُكَ أَبَدًا، قَالَ عِيسَى «فِيمَا حَدَّثَنَا بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ مُوسَى، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ قَالَ أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ «لِلْيَهُودِيِّ: أَنْشُدُكَ بِالَّذِي أَحْيَا الشَّاةَ وَالْعِجْلَ بَعْدَ مَا أَكَلْنَاهُمَا، وَأَحْيَا هَذَا بَعْدَ مَا مَاتَ، وَأَنْزَلَكَ مِنَ الْجِذْعِ بَعْدَ مَا رُفِعْتَ عَلَيْهِ لِتُصْلَبَ كَمْ كَانَ مَعَكَ رَغِيفًا؟ قَالَ: فَحَلَفَ بِهَذَا كُلِّهِ مَا كَانَ مَعَهُ إِلَّا رَغِيفٌ وَاحِدٌ، قَالَ: لَا بَأْسَ، فَانْطَلَقَا حَتَّى مَرَّا عَلَى كَنْزٍ قَدْ حُفَرَتْهُ السِّبَاعُ وَالدَّوَابُّ، فَقَالَ الْيَهُودِيُّ: يَا عِيسَى، لِمَنْ هَذَا الْمَالُ، قَالَ عِيسَى: دَعْهُ، فَإِنَّ لَهُ أَهْلًا يَهْلِكُونَ عَلَيْهِ، فَجَعَلَتْ نَفْسُ الْيَهُودِيِّ تَطَّلِعُ إِلَى الْمَالِ، وَيَكْرَهُ أَنْ يَعْصِيَ عِيسَى، فَانْطَلَقَ مَعَ عِيسَى وَمَرَّ بِالْمَالِ أَرْبَعَةُ نَفَرٍ؛ فَلَمَّا رَأَوْهُ، اجْتَمَعُوا عَلَيْهِ، فَقَالَ اثْنَانِ لِصَاحِبَيْهِمَا: انْطَلِقَا فَابْتَاعَا لَنَا طَعَامًا وَشَرَابًا وَدَوَابَّ نَحْمِلُ عَلَيْهَا هَذَا الْمَالَ،

فَانْطَلَقَ الرَّجُلَانِ فَابْتَاعَا دَوَابَّ وَطَعَامًا وَشَرَابًا، وَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: هَلْ لَكَ أَنْ نَجْعَلَ لِصَاحِبَيْنَا فِي طَعَامِهِمَا سُمًّا، فَإِذَا أَكَلَا مَاتَا فَكَانَ الْمَالُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ؟، فَقَالَ الْآخَرُ نَعَمْ، فَفَعَلَا، وَقَالَ الْآخَرَانِ: إِذَا مَا أَتَيَانَا بِالطَّعَامِ، فَلْيَقُمْ كُلُّ وَاحِدٍ إِلَى صَاحِبِهِ فَيَقْتُلْهُ، فَيَكُونُ الطَّعَامُ وَالدَّوَابُّ بَيْنِي وَبَيْنَكَ، فَلَمَّا جَاءَا بِطَعَامِهِمَا قَامَا فَقَتَلَاهُمَا، ثُمَّ قَعَدَا عَلَى الطَّعَامِ، فَأَكَلَا مِنْهُ فَمَاتَا، وَأُعْلِمَ ذَلِكَ عِيسَى، فَقَالَ لِلْيَهُودِيِّ: أَخْرِجْهُ حَتَّى نَقْتَسِمَهُ، فَأَخْرَجَهُ فَقَسَمَهُ عِيسَى بَيْنَ ثَلَاثَةٍ، فَقَالَ الْيَهُودِيُّ: يَا عِيسَى اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَظْلِمْنِي، فَإِنَّمَا هُوَ أَنَا وَأَنْتَ، مَا هَذِهِ الثَّلَاثَةُ؟ قَالَ لَهُ عِيسَى هَذَا لِي، وَهَذَا لَكَ، وَهَذَا الثُّلُثُ لِصَاحِبِ الرَّغِيفِ، قَالَ الْيَهُودِيُّ: فَإِنْ أَخْبَرْتُكَ بِصَاحِبِ الرَّغِيفِ تُعْطِنِي هَذَا الْمَالَ؟ فَقَالَ عِيسَى: نَعَمْ، قَالَ أَنَا هُوَ، قَالَ: عِيسَى: خُذْ حَظِّي وَحَظَّكَ وَحَظَّ صَاحِبِ الرَّغِيفِ فَهُوَ حَظُّكَ مِنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؛ فَلَمَّا حَمَلَهُ مَشَى بِهِ شَيْئًا، فَخُسِفَ بِهِ، وَانْطَلَقَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ، فَمَرَّ بِالْحَوَارِيِّينَ وَهُمْ يَصْطَادُونَ السَّمَكَ، فَقَالَ: مَا تَصْنَعُونَ؟ فَقَالُوا: نَصْطَادُ السَّمَكَ، فَقَالَ: أَفَلَا تَمْشُونَ حَتَّى نَصْطَادَ النَّاسَ؟ قَالُوا: وَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ، فَآمَنُوا بِهِ، وَانْطَلَقُوا مَعَهُ «فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عز وجل: {مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ} [آل عمران: ٥٢]

367- Taberî, Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât kanalı ile yaptığı rivâyette Süddî'nin şöyle dediğini nakleder: "Allah Hz. Îsâ'yı peygamber olarak gönderip insanları davet etmesini emredince İsrâiloğulları onu memleketinden çıkardılar. Hz. Îsâ annesi ile birlikte giderken bir köye uğradılar. Orada bir adam her ikisini misafir edip güzelce ağırladı. Bu mıntıkanın haddini aşan çok zalim bir kralı vardı. Bir gün bu adam mahzun ve kederli bir şekilde evine geldi. Bu sırada Hz. Meryem adamın hanımı ile oturuyordu. Meryem:

'Hayırdır bugün kocanı çok üzüntülü gördüm?' dedi. Kadın:

'Ne sen sor ne ben söyleyeyim' dedi. Meryem:

'Söyleyin belki (yardımcı olurum da) Allah sıkıntılarını giderir' dedi. Kadın:

'Buranın çok zalim bir kralı var. Her gün bir kişinin kendisini ve ordusunu yedirip içki içirmesini istiyor. Kim bunu yapmazsa onu cezalandırıyor. Bugün sıra bize geldi fakat bizim onları ağırlayacak imkânımız yok' dedi. Meryem:

'Kocana söyle bunu dert etmesin, ben şimdi oğluma söylerim ona dua eder. Bu onun için yeterlidir' dedi. Meryem bu durumu oğluna anlatınca Hz. Îsâ şöyle dedi:

'Anne ben bunu yaparsam adam için kötü olur.' Meryem:

'Adam bize iyi davranıp misafir etti' dedi. Îsâ:

'Kadına söyle kazanı ve fıçıyı su ile doldursun ve bana haber versin' dedi. Kadın kazan ve fıçıları su ile doldurunca ona haber verdi. Hz. Îsâ dua edince Allah kazandakileri et, çorba ve ekmeğe, fıçıdakileri de daha önce ne kendisinin ne de başkalarının tatmadığı şaraba dönüştürdü. Kral gelip yemeği yedi ve içkiyi içti. Kral:

'Bu içkiyi nerden getirdiniz?' dedi. Birisi:

'Falan bölgenin içkisi' dedi. Kral:

'Benim içkim o bölgeden gelir fakat tadı bunun kadar güzel değil!' dedi. Ev sahibi:

'Oradan değil falan yerden getirdim' dedi. Kral çelişkiyi görünce kafası karıştı ve kızdı. Adam:

'Ben size doğrusunu söyleyeceğim. Yanımda bir çocuk var Allah'tan ne istese duası kabul edilip o şey kendisine veriliyor. Bu çocuk Allah'a dua edince (içip beğendiğiniz) fıçıdaki su şaraba dönüştü' dedi. Kralın, çok sevdiği aynı zamanda kendisinden sonra tahta geçirmek istediği bir oğlu vardı fakat kısa bir süre önce ölmüştü. Duası ile su şaraba dönüyorsa belki de bu adam dua ederse ölmüş oğlunu da diriltebilirdi. Hemen Hz. Îsâ'yı çağırdı. Ondan oğlunu diriltmesi için Allah'a dua etmesini istedi. Hz. Îsâ:

'Böyle bir şey yapma çünkü senin oğlun yaşarsa bu onun için kötü olur' dedi. Kral:

'Buna aldırmam eğer onu göreceksem (bedeli) ne olursa olsun dirilmesini istiyorum' dedi. Hz. Îsâ:

'Eğer onu diriltirsem beni ve annemi istediğimiz yere gitme hususunda serbest bırakacaksın' dedi. Kral:

'Tamam kabul ediyorum' dedi. Hz. Îsâ onu diriltmesi için Allah'a dua etti. Duadan sonra çocuk dirildi. Halk kralın oğlunun dirildiğini görünce toplanıp silaha sarıldılar ve şöyle dediler: 'Bu adam (kral) bizi yedi bitirdi şimdi tam öleceği sırada oğlunu tahta çıkaracak. Bu sefer babasının bizi yiyip bitirmesi gibi oğlu da bizi yiyip bitirmeye devam edecek. Sonra taraflar birbirleri ile savaştılar. Hz. Îsâ ve annesi yanlarında bir Yahudi ile birlikte oradan ayrıldılar. Yahudinin yanında iki, Hz. Îsâ'nın yanında bir ekmek vardı. Hz. Îsâ ona (gel beraber yiyelim) dedi. Adam gelip yedi. Hz. Îsâ'nın tek ekmeğinin olduğunu öğrenince yediğine pişman oldu. Sonra her ikisi uyuyunca Yahudi ekmeğini çıkarıp gizlice yemeye başladı. Sonra Îsâ ona diğer ekmeğin nerede olduğunu sorunca (yanımda sadece bir ekmek var) dedi. Bunun üzerine Hz. Îsâ sesini çıkarmayıp sustu. Sonra yollarına devam ettiler. Sürü otlatan bir çobanın yanından geçtiler. Hz. Îsâ çobandan kendilerine bir koyun vermesini istedi. Çoban:

'Arkadaşını gönder gelsin alsın' dedi. Hz. Îsâ koyunu alması için Yahudiyi gönderdi. Yahudi koyunu getirince onu kestiler sonra kızarttılar. Hz. Îsâ Yahudiye eti yerken kemikleri kırmamasını söyledi. Sonra hep birlikte kızarttıkları eti yediler. Doyduklarında Hz. Îsâ kemikleri hayvanın derisinin içine toplayıp sonra asası ile ona vurup şöyle dedi:

'Allah'ın izni ile kalk (canlan)' dedi. Birden koyun canlandı ve melemeye başladı. Sonra çobana:

'Ey çoban, koyununu alabilirsin' dedi. Çoban bu durumu görünce şaşırdı. Çoban:

'Sen kimsin?' dedi. Hz. Îsâ:

'Ben Meryem oğlu Îsâ'yım' dedi. Çoban:

'Sen bir sihirbazsın. Sonra korktuğu için oradan kaçtı' dedi. Hz. Îsâ Yahudiye dönerek:

'Yedikten sonra tekrar bu hayvanı dirilten zat adına doğru söyle, yanında kaç tane ekmek var?' dedi. Yahudi Allah'a yemin ederek yanında sadece bir ekmek olduğunu söyledi. Sonra yollarına devam ettiler ve inekleri (sürüsü) olan bir adama uğradılar. Hz. Îsâ ona şöyle dedi:

'Bize yavru bir inek verir misin?' İnek sahibi:

'Arkadaşını gönder gelsin alsın' dedi. Hz. Îsâ:

'Ey Yahudi git bir buzağı al gel' dedi. Yahudi gidip hayvanı getirdi. Sonra sahibinin gözü önünde kesip kızarttılar. Hz. Îsa Yahudiye hitaben:

'Ye fakat kemikleri kırma' dedi. Yemeğini yedikten sonra Hz. Îsâ kemikleri derinin içinde topladı. Sonra asası ile ona vurup; 'Allah'ın izni ile kalk' dediğinde inek canlanıp böğürdü. Hz. Îsâ çobana hitaben:

'İneğini alabilirsin' dedi. Çoban, gördükleri karşısında şaşırmıştı. Çoban Hz. Îsa'ya hitaben,

'Sen kimsin?' dedi. Hz. Îsâ:

'Ben Meryem oğlu Îsâ'yım!' dedi. Çoban:

'Hayır, sen bir sihirbazsın!' dedi. Daha fazla dayanamayan çoban korktuğu için oradan kaçtı. Yahudi hayret ederek:

'Ey Îsâ bu hayvanı yedikten sonra dirilttin' dedi. Hz. Îsâ:

'Yedikten sonra koyunu ve ineği dirilten zatın hatırı için doğru söyle, yanında kaç ekmek var?' dedi. Yahudi yine Allah'ın adı ile yemin edip yanında tek ekmek olduğunu söyledi. Sonra yollarına devam edip bir köye vardılar. Yahudi, köyün yüksek kısmında Hz. Îsâ alt tarafında kalıyordu. Sonra Yahudi kendisine Hz. Îsâ'nınkine benzeyen bir asa yaptı ve şimdi ben de ölüleri diriltebilirim iddiasında bulundu. Köyün bağlı olduğu şehirde bir kral vardı. Aynı zamanda dermansız ağır bir hastalığın pençesine düşmüştü. Yahudi;

'Kim hastalığı için doktor arıyor?' diyerek bağırmaya başladı. Kralın bundan haberi oldu ve köye onun yanına tedavi olmaya geldi. Ona çektiği acıları anlatınca adamlarına;

'Yanıma getirin, onu iyileştireceğim' dedi. Sonra elindeki asası ile kralın ayaklarına vurmaya başladı. İşi ilerletince kralın ölmesine neden oldu. Yahudi, ölmesine rağmen asası ile ona vurmaya devam ediyor bir yandan da ona;

'Allah'ın izni ile kalk' diyordu. Sonra kralın adamları tarafından alındı ve tam darağacında asılmak üzereyken Hz. Îsâ geldi. Hz. Îsâ:

'Ben sizin kralınızı diriltsem bu adamı bırakır mısınız?' dedi. Adamlar:

'Evet, bırakırız!' dedi. Allah, Hz. Îsâ duası ile kralı yeniden diriltti. Sonra kalkıp Yahudiyi dar ağacından indirdi. Yahudi:

'Ey Îsâ, sen insanların en cömerdisin. Allah'a yemin ederim ki asla senden ayrılmayacağım' dedi. Hz. Îsâ Yahudiye dönerek:

'Beraber yedikten sonra koyunu ve ineği dirilten, sonra ölmüş olan bu kralı dirilten, asılman için seni darağacından indiren Allah için söyle, yanında kaç tane ekmek vardı?' dedi. Yahudi bütün bunların üzerine yemin edip yanında bir ekmeğin olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Îsâ,

'Önemli değil' deyip meseleyi kapattı. Sonra yollarına devam ettiler ve geçerken vahşi ve yırtıcı hayvanların kazması sonucu ortaya çıkan bir defineye rastladılar. Yahudi:

'Ey Îsâ bu mal kimin?' dedi. Hz. Îsâ:

'Bunu elde etmek için helâk olacak kimseler var sakın dokunma' dedi. Ancak Yahudinin gönlü bu defineye takıldı ve onu elde etmeye çalıştı. Diğer yandan Hz. Îsâ'ya isyan edip karşı gelmek istemiyordu. Hz. Îsâ ile yoluna devam ettiler. Sonra dört kişi oradan geçerken defineyi fark edip üzerinde toplandılar. Adamlar: 'İki kişi gitsin bize yiyecek ve içecek getirsin' dedi. İki kişi orada kalırken diğer iki kişi yemek getirmek için yola koyuldular. Yiyecek ve içecek temini için gidenlerden biri arkadaşına şöyle bir teklif sundu. Arkadaşı:

'Ne dersin eğer biz bu yemeklere zehir katarsak ve bu adamlar zehirli yemeği yerlerse ölürler böylece malı ben ve sen kendi aramızda paylaşırız' dedi. Arkadaşı bu teklifi kabul etti. Definenin başındakiler ise kendi aralarında şöyle dediler:

'Bize yemek getirdiklerinde onlardan birisini sen diğerini ben öldüreyim.' Arkadaşı bu teklifi kabul etti. Yemeği getirenler oraya varınca ikisini öldürüp (zehirli) yemeği yemeye başladılar. Sonra zehirin etkisi ile ikisi de öldü. Hz. Îsâ bundan haberdar oldu ve Yahudiye;

'Git defineyi getir paylaşalım' dedi. Yahudi defineyi getirince Hz. Îsâ onu üçe böldü. Yahudi:

'Ey Îsâ Allah'tan kork bana haksızlık etme, ortada benden ve senden başka kim var ki bunu üçe bölüyorsun? Kimmiş bu üçüncü kişi?' dedi. Hz. Îsâ:

'Bu bana, bu sana, bu da ekmek sahibine!' dedi. Yahudi:

'Sana ekmek sahibini söylersem üçüncü kişiye ayırdığın payı bana verir misin?' dedi. Hz. Îsâ:

'Veririm' dedi. Yahudi:

'Ekmek sahibi benim!' dedi. Hz. Îsâ:

'Benim hakkımı da ekmek sahibinin hakkını da al. Bunlar senin hem dünya hem ahiretteki nasibin!' dedi. Sonra Yahudi hepsini alıp biraz yürüdükten sonra yerin dibine battı. Hz. Îsâ yoluna devam etti. Orada balık avlayan havârîlerle karşılaştı. Hz. Îsâ:

'Ne yapıyorsunuz?' dedi. Havârîler:

'Balık avlıyoruz!' Hz. Îsâ:

'Siz benimle gelin balığı başkaları (millet) tutsun!' dedi. Havarîler:

'Sen kimsin?' dedi. Hz. Îsâ:

'Meryem oğlu Îsâ' dedi. Sonra hepsi ona iman ettiler ve onunla birlikte yola devam ettiler."

Süddî sözlerine şöyle devam etmiştir: "İşte bu âyet bahsini yaptığımız meseleye işaret etmektedir."

﴿فَلَمَّا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ۗ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ ۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ﴾

"Îsâ, onlardaki inkârcılığı sezince: 'Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?' dedi. Havârîler: 'Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız' cevabını verdiler." [790]

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «ثُمَّ إِنَّ عِيسَى سَارَ بِهِمْ: يَعْنِي بِالْحَوَارِيِّينَ الَّذِينَ كَانُوا يَصْطَادُونَ السَّمَكَ، فَآمَنُوا بِهِ وَاتَّبَعُوهُ إِذْ دَعَاهُمْ حَتَّى أَتَى بَنِي إِسْرَائِيلَ لَيْلًا فَصَاحَ فِيهِمْ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ »: {فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ} [الصف: ١٤] الْآيَةَ

790 Taberî, 6/444- 448. Bu rivâyet ne kesin bir şekilde kabul edilen ne de kesin bir şekilde reddedilen İsrâliyat kısmına giren rivâyetlerdendir. Naşir.

368- Süddî naklettiği hikâyenin sonunda şunları söylemiştir: "Hz. Îsâ balık avlayan havarîlerle birlikte yoluna devam etti. Çünkü davet ettiğinde hepsi kendisine iman etti. Sonra geceleyin onlarla birlikte İsrâiloğullarının yanına geldi ve onların içinde bağırdı. İşte, ﴿فَآمَنَتْ طَّآئِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَاءِيلَ وَكَفَرَتْ طَّآئِفَةٌ﴾ ***'İsrâiloğullarından bir grup iman etti, bir grup da inkâra saptı'***[791] âyeti buna işaret etmektedir."

Âl-i İmrân 53:

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

"Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenlerle beraber yaz." (53)

Âl-i İmrân 54:

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

"Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzaklarına karşılık verdi. Allah, tuzaklara karşılık verenlerin en hayırlısıdır." (54)

1. Allah'ın Tuzaklara Karşılık Vermesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «وَأَمَّا مَكْرُ اللَّهِ بِهِمْ فَإِنَّهُ فِيمَا ذَكَرَ السُّدِّيُّ: إِلْقَاؤُهُ شَبَهَ عِيسَى عَلَى بَعْضِ أَتْبَاعِهِ، حَتَّى قَتَلَهُ الْمَاكِرُونَ بِعِيسَى، وَهُمْ يَحْسَبُونَهُ عِيسَى، وَقَدْ رَفَعَ اللَّهُ عز وجل عِيسَى قَبْلَ ذَلِكَ

369- Süddî şunları söylemiştir: "Bundan maksat Allah'ın Hz. Îsâ'ya iman edenlerden birisini ona (Îsâ'ya) benzetmesidir. Onlar bu kişiyi Hz. Îsâ sanıp öldürmüşlerdir. Oysaki Allah bu olaydan önce Hz. Îsâ'yı kendi katına almıştı.

791 Saf, 61/14.

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،[عَنِ السُّدِّيِّ: «ثُمَّ إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ حَصَرُوا عِيسَى وَتِسْعَةَ عَشَرَ رَجُلًا مِنَ الْحَوَارِيِّينَ فِي بَيْتٍ، فَقَالَ عِيسَى لِأَصْحَابِهِ: مَنْ يَأْخُذَ صُورَتِي فَيُقْتَلُ وَلَهُ الْجَنَّةُ، فَأَخَذَهَا رَجُلٌ مِنْهُمْ، وَصُعِدَ بِعِيسَى إِلَى السَّمَاءِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ} [آل عمران: ٥٤] فَلَمَّا خَرَجَ الْحَوَارِيُّونَ أَبْصَرُوهُمْ تِسْعَةَ عَشَرَ، فَأَخْبَرُوهُمْ أَنَّ عِيسَى قَدْ صُعِدَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ، فَجَعَلُوا يَعُدُّونَ الْقَوْمَ فَيَجِدُونَهُمْ يَنْقُصُونَ رَجُلًا مِنَ الْعِدَّةِ، وَيَرَوْنَ صُورَةَ عِيسَى فِيهِمْ فَشَكُّوا فِيهِ، وَعَلَى ذَلِكَ قَتَلُوا الرَّجُلَ وَهُمْ يَرَوْنَ أَنَّهُ عِيسَى، وَصَلَبُوهُ، فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عز وجل {وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ} [النساء: ١٥٧]»

370- İsrâiloğulları on dokuz havarî ile birlikte Hz. Îsâ'yı bir evde muhasaraya alıp kuşatmışlardı. Hz. Îsâ havarîlere şöyle dedi:

'Kim benim şeklime girer de öldürülürse cennete girer.' İçlerinden birisi bunu kabul etti ve Hz. Îsâ Allah tarafından göğe yükseltildi. İşte ﴿مَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ ***'Onlar tuzak kurdu, Allah da tuzaklarına karşılık verdi. Allah tuzaklara karşılık verenlerin en hayırlısıdır'*** âyeti bu gerçeğe işaret etmektedir. Havarîler dışarı çıkınca Yahudiler onları saydılar ve on dokuz kişi olduklarını gördüler. Sonra bir kişinin eksik olduğunu fark ettiler. Ancak içlerinden birisinin Hz. Îsâ'ya benzediğini gördüler. Adamdan şüphelenip onu öldürdüler. Hz. Îsâ olduğuna inandıkları için onu astılar. İşte ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ﴾ ***'Onu öldürmediler, asmadılar da. Fakat onlara benzeri gösterildi'***[792] âyeti de bu gerçeğe işaret etmektedir."[793]

Âl-i İmrân 55:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَاعِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

792 Nisâ, 4/157.
793 Taberî, 6/453; Şevkânî, 1/345.

"Allah buyurmuştu ki: Ey Îsâ! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim." (55)

1. Hz. Îsâ'ya Tâbi Olanlarla Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ} [آل عمران: ٥٥] «أَمَّا الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ، فَيُقَالُ: هُمُ الْمُؤْمِنُونَ بَلْ هُمُ الرُّومُ»

371- Süddî şöyle demiştir: "Âyetteki ***'sana tâbi olanları'*** ifadesine geline, buna dair, 'Onlar mü'minlerdir' şeklinde yorum da yapılmaktadır, 'Aksine, bunlar Rûmlardır' şeklinde yorum da yapılmaktadır."[794]

Âl-i İmrân 56:

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾

"İnkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azab edeceğim. Onların hiç yardımcıları da olmayacaktır." (56)

Âl-i İmrân 57:

وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

"İman edip salih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tastamam verecektir. Allah, zalimleri sevmez." (57)

---

794 Taberî, 6/463. O dönem Rûmlar Hristiyan yani mü'minlerdi. Hz. Îsâ hakkında daha sonraki dönemlerde ortaya atılan ve dillendirilen (ilah veya Allah'ın oğlu) gibi şeyleri söylememişlerdir. Bkz. Taberî, 6/463.

Âl-i İmrân 58:

ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

"(Ey Muhammed!) Bunu (bildirdiklerimizi) biz sana âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dan okuyoruz." (58)

Âl-i İmrân 59:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

"Allah nezdinde (yaratılıştaki gariplik bakımından) Îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol!' dedi ve o da oluverdi." (59)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ} [آل عمران: ٥٩] لَمَّا بُعِثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَسَمِعَ بِهِ أَهْلُ نَجْرَانَ، أَتَاهُ مِنْهُمْ أَرْبَعَةٌ مِنْ خِيَارِهِمْ، مِنْهُمُ الْعَاقِبُ، وَالسَّيِّدُ، وَمَاسَرْجُسُ وَمارِيحَزُ، فَسَأَلُوهُ مَا يَقُولُ فِي عِيسَى، فَقَالَ: «هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَرُوحُهُ وَكَلِمَتُهُ» ، قَالُوا هُمْ: لَا، وَلَكِنَّهُ هُوَ اللَّهُ، نَزَلَ مِنْ مُلْكِهِ فَدَخَلَ فِي جَوْفِ مَرْيَمَ، ثُمَّ خَرَجَ مِنْهَا فَأَرَانَا قُدْرَتَهُ وَأَمْرَهُ، فَهَلْ رَأَيْتَ قَطُّ إِنْسَانًا خُلِقَ مِنْ غَيْرِ أَبٍ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عز وجل: {إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ} [آل عمران: ٥٩]

372- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söyledi: "Hz. Peygamber gönderildiğinde Necran ehli bunu duydu ve içlerinden en hayırlı dört kişiyi; Âkıb, Seyyid, Mâsircis, Mârîcis'i[795] Allah Rasûlü ile görüşüp Hz. Îsâ hakkında ne düşündüğünü sormak için gönderiler. Allah Rasûlü,

795 Bu isimlerle ilgili farklı şeyler söylenmiştir. Bu hususta Üstad Mahmud Şâkirin, *Taberî Tefsiri*'nin dipnotlarında aydınlatıcı açıklaması vardır. Bkz. Taberî, 6/469.

هُوَ عَبْدُ اللهِ وَرُوحُهُ وَكَلِمَتُهُ **'O, *Allah'ın kulu, ruhu ve kelimesidir*"** dedi. Necran heyeti:

'Hayır o Allah'tır. Mülkünden inip Meryem'in karnına girmiş sonra tekrar oradan çıkmıştır. Böylece bize gücünü göstermiş oldu. Sen hiç babasız yaratılan bir insan gördün mü?' dedi. Bunun üzerine Allah azze ve celle, ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى﴾ ***'Muhakkak ki Îsâ'nın misali...'*** âyetini indirdi."

Âl-i İmrân 60:

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

"Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyle ise şüphecilerden olma." (60)

Âl-i İmrân 61:

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

"Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dâhil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim." (61)

1. Necrân Heyetiyle Mübâhele

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ} [آل عمران: ٦١] الْآيَةَ، «فَأَخَذَ يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ وَفَاطِمَةَ، وَقَالَ لِعَلِيٍّ: «اتْبَعْنَا» فَخَرَجَ مَعَهُمْ، فَلَمْ يَخْرُجْ يَوْمَئِذٍ النَّصَارَى، وَقَالُوا: إِنَّا نَخَافُ أَنْ يَكُونَ هَذَا هُوَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَيْسَ دَعْوَةُ النَّبِيِّ كَغَيْرِهَا فَتَخَلَّفُوا عَنْهُ يَوْمَئِذٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ خَرَجُوا لَاحْتَرَقُوا» . فَصَالَحُوهُ عَلَى صُلْحٍ عَلَى أَنَّ لَهُ عَلَيْهِمْ ثَمَانِينَ أَلْفًا فَمَا

عَجَزْتِ الدَّرَاهِمُ فَفِي الْعُرُوضِ الْحُلَّةُ بِأَرْبَعِينَ، وَعَلَى أَنَّ لَهُ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ دِرْعًا، وَثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ بَعِيرًا، وَأَرْبَعَةً وَثَلَاثِينَ فَرَسًا غَازِيَةً كُلَّ سَنَةٍ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَامِنٌ لَهَا حَتَّى نُؤَدِّيَهَا إِلَيْهِمْ»

373- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah Rasûlü Hasan ve Hüseyin'in elinden tutmuş, Ali'ye de peşimizden gel diyerek birlikte çıkmışlar. Fakat Hristiyanlar çıkmayıp şöyle demişler:

'Biz bu adamın peygamber olmasından korkuyoruz çünkü peygamberin bedduası diğer insanların bedduasına benzemez.' Bundan dolayı o gün geride kalıp çıkmadılar. Allah Rasûlü bu davranışları nedeni ile şöyle dedi: لَوْ خَرَجُوا لَاخْتَرَقُوا ***'Eğer çıkmış olsaydılar hepsi yanardı.'*** Sonra Necran heyeti Peygamber'le sekiz bin dirhem cizye ödeme hususunda anlaştılar. Eğer dirhem veremezlerse buna denk kırk (top) kumaş vereceklerdi. Yine her yıl Allah Rasûlü'ne otuz üç zırh, otuz üç deve, otuz dört savaşçı at vereceklerdi. Allah Rasûlü bu söylenenleri ödeyinceye kadar onlara kefil olacaktı."[796]

Âl-i İmrân 62:

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

"Şüphesiz bu Îsâ hakkındaki) gerçek kıssadır. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (62)

796 Taberî, 6/469. Sulh kıssası mevsul olarak Ebû Dâvûd, Kitâbu'l-Harac, Cizye babında 3/167de geçmektedir. Rivayet zinciri şu şekildedir: Musarraf b. Amr el-Yamî → Yûnûs (İbn Bekir) → Esbât b. Nasr → Süddî → İbn Abbâs) İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Rasûlü Necranlılarla iki bin hulle üzerine sulh yaptı. Rivayetler arasında farklılık var."

Mulâ'ne, Peygamber'in Ali, Fatıma ve çocukları ile birlikte çıkmasına dair kıssa İbn Kesîr tarafından tefsirinde, (1/371) anlatılmıştır. Orada geçen rivâyet silsilesi şu şekildir: İbn Kesîr → İbn Merdeveyh → Şa'bî → Câbir b. Abdullah.

Âl-i İmrân 63:

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

"Eğer yine yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah, bozguncuları hakkıyla bilendir." (63)

Âl-i İmrân 64:

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

"(Rasûlüm!) de ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Müslümanlarız, deyiniz." (64)

1. Necrân Heyetini Ortak Söze Davet

[حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: ثُمَّ دَعَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي الْوَفْدَ مِنْ نَصَارَى نَجْرَانَ فَقَالَ: {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ} [آل عمران: ٦٤] «الْآيَةَ]

374- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Sonra Allah Rasûlü Necran heyetini ortak bir söze çağırdı ve ﴿قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ ***'De ki: Ey Ehl-i kitap!'*** âyetini okudu."

Âl-i İmrân 65:

يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾

"Ey Ehl-i Kitap! İbrâhim hakkında niçin çekişirsiniz? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?" (65)

Âl-i İmrân 66:

هَاأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

"İşte siz böyle kimselersiniz! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz! Oysaki Allah, her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz." (66)

1. Ehl-i Kitab'ın Bilgi Sahibi Oldukları ve Olmadıkları Şeyler

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ} «أَمَّا الَّذِي لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ: فَمَا حُرِّمَ عَلَيْهِمْ وَمَا أُمِرُوا بِهِ، وَأَمَّا الَّذِي لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ: فَشَأْنُ إِبْرَاهِيمَ»

375- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Bilgi sahibi oldukları konular haramlar ve emredildikleri şeylerdir. Hakkında bilgi sahibi olmadıkları husus ise İbrâhim Peygamber'in durumudur."[797]

797 Taberî, 6/492; Şevkânî, 1/350.

Âl-i İmrân 67:

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا
مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

"İbrâhim, ne Yahudi, ne de Hristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi." (67)

Âl-i İmrân 68:

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

"İnsanların İbrâhim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve (ona) iman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur." (68)

Âl-i İmrân 69:

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا
يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

"Ehl-i Kitap'tan bir kısmı istediler ki, ne yapıp edip sizi saptırabilsinler. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar." (69)

Âl-i İmrân 70:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

"Ey Kitap ehli! (Gerçeğe) şahit olduğunuz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?." (70)

1. Allah'ın Âyetlerinden Maksat

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ} [آل عمران: ٧٠] «آيَاتُ اللَّهِ: مُحَمَّدٌ، وَأَمَّا تَشْهَدُونَ: فَيَشْهَدُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ»

376- Süddî şöyle demiştir: "Allah'ın âyetlerinden maksat Hz. Muhammed'dir."

2. Şahit Olmalarıyla Kastedilen

377- Yine âyette geçen; ﴿تَشْهَدُونَ﴾ ***"şahit olduğunuz halde"*** ifadesi için şunları söylemiştir: "Onlar Hz. Peygamber'in hak olduğunu biliyorlardı çünkü yanlarındaki kitapta bütün bunlar yazılıydı."[798]

Âl-i İmrân 71:

يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

"Ey Ehl-i kitap! Neden hakkı bâtıl ile karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?" (71)

Âl-i İmrân 72:

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ
آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾

"Ehl-i Kitap'tan bir grup şöyle dedi: Mü'minlere indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler." (72)

798 Taberî, 6/503; Kurtubî, 2/2352; Şevkânî, 1/353.

1. Ehl-i Kitab'ın Müslümanları Dinden Döndürme Planları

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ} [آل عمران: ٧٢] «كَانَ أَحْبَارٌ قُرَى عَرَبِيَّةٍ اثْنَي عَشَرَ حَبْرًا، فَقَالُوا لِبَعْضِهِمْ: ادْخُلُوا فِي دِينِ مُحَمَّدٍ أَوَّلَ النَّهَارِ، وَقُولُوا نَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا حَقٌّ صَادِقٌ، فَإِذَا كَانَ آخِرُ النَّهَارِ فَاكْفُرُوا وَقُولُوا: إِنَّا رَجَعْنَا إِلَى عُلَمَائِنَا وَأَحْبَارِنَا فَسَأَلْنَاهُمْ، فَحَدَّثُونَا أَنَّ مُحَمَّدًا كَاذِبٌ، وَأَنَّكُمْ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ، وَقَدْ رَجَعْنَا إِلَى دِينِنَا فَهُوَ أَعْجَبُ إِلَيْنَا مِنْ دِينِكُمْ، لَعَلَّهُمْ يَشُكُّونَ، يَقُولُونَ: هَؤُلَاءِ كَانُوا مَعَنَا أَوَّلَ النَّهَارِ، فَمَا بَالُهُمْ؟ فَأَخْبَرَ اللهُ عز وجل رَسُولَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ

378- Süddî bu âyetin tefsiri hakkında şunları söylemiştir: "Arap köylerinde on iki tane haham vardı. Birbirlerine şöyle dediler: 'Müslümanları şüphe içinde bırakmak için günün başında Muhammed'in dinine girin ve 'Muhammed'in hak ve doğru olduğuna şahitlik ederiz' deyin. Günün sonunda onu inkâr edin. Onlara, 'Âlimlerimize hahamlarımıza sorduk; onlar Muhammed'in yalancı olduğunu dolayısı ile sizin doğru yolda olmadığınızı söylediler. Biz de bütün bunlardan dolayı tekrar eski dinimize döndük. Çünkü sizinki ile kıyasladığımızda dinimiz bize daha hoş gelmektedir' deyin. Böylece Müslümanların kafası karışacak ve bu adamlar günün başında bizimle birlikte idiler ne oldu da günün sonunda ayrıldılar, diyecekler.' İşte Allah onların bu planlarını âyet ile haber verdi."[799]

2. Dönmek İfadesiyle Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ} [آل عمران: ٧٢] «لَعَلَّهُمْ يَشُكُّونَ»

799 Taberî, 6/507.

379- Allah Teâlâ'nın, ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ***"belki onlar dönerler"*** sözü hakkında Süddî, "Belki şüpheye düşerler, anlamındadır" demiştir.[800]

Âl-i İmrân 73:

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

"Sizin dininize uyanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın. (Rasûlüm!) De ki: Doğru yol ancak Allah'ın yoludur. Yine (onlar, kendi aralarında şöyle dediler:) Size verilenin benzerinin başka herhangi bir kimseye verildiğine yahut Rabbinizin huzurunda onların size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın). De ki: Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah'ın rahmeti geniştir ve O her şeyi hakkıyla bilir." (73)

1. Âyetteki Din ile Kastedilen

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ} [آل عمران: ٧٣] قَالَ: «لَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ الْيَهُودِيَّةَ»

380- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿وَلَا تُؤْمِنُوٓا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ﴾ ***"sadece sizin dininize tâbi olanlara inanın"*** sözünü şöyle tefsir etmiştir: "Yahudiliğe uyanlardan başkasına inanmayın, anlamındadır."[801]

2. Âyetteki Sözü Kim Kime Söylemiştir?

أَخْرَجَهُ القُرْطُبِي، عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ: مِنْ قَوْلِ يَهُودِ خَيْبَرَ لِيَهُودِ الْمَدِينَةِ

381- Kurtubî Süddî'den şöyle dediğini nakletmiştir: "Âyette geçen bu söz Hayber Yahudileri tarafından Medine Yahudilerine söylenmiştir."[802]

---

800 Taberî, 6/510; İbn Kesîr, 1/373; Âlûsî, 1/611.
801 Taberî, 6/511; Şevkânî, 1/354.
802 Kurtubî, 2/1354.

3. "Size verilenin benzeri" Hitabı Kimedir?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: قَالَ اللَّهُ عز وجل لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: {قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ} [آل عمران: ٧٣] يَقُولُ: «مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ، أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ، تَقُولُ الْيَهُودُ: فَعَلَ اللَّهُ بِنَا كَذَا وَكَذَا مِنَ الْكَرَامَةِ، حَتَّى أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْمَنَّ وَالسَّلْوَى، فَإِنَّ الَّذِي أَعْطَيْتُكُمْ أَفْضَلُ «فَقُولُوا: {إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ} [آل عمران: ٧٣]

382- Allah'ın, ﴿اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَآ اُوْتِيْتُمْ﴾ ***"Size verilenin benzeri herhangi birisine veriliyor diye..."*** sözü hakkında Süddî şunları söylemiştir: "Ey Muhammed'in ümmeti! Size verilenin benzeri, anlamında bir hitaptır."

﴿اَوْ يُحَاۤجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾ ***"ya da Rabbinizin katında sizinle tartışmaya girsinler diye mi?"*** sözüyle ilgili Süddî şunları söylemiştir: "Bu söz şunu ifade etmektedir: Yahudiler, 'Allah bize şöyle şöyle ikramlarda bulundu. Hatta Allah bizim üzerimize bıldırcın eti ve kudret helvası indirdi' diyorlar. Şüphesiz ki benim size verdiğim nimet daha üstündür. Bu nedenle siz, 'Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir' deyin."[803]

Âl-i İmrân 74:

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

"O, rahmetini dilediğine has kılar. Allah, büyük lütuf sahibidir." (74)

Âl-i İmrân 75:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ
بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا
فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

"Ehl-i Kitap'tan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki,

803 Taberî, 6/513; Şevkânî, 1/353.

ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, 'Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur' demelerindendir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar." (75)

1. Emanet Konusunda Ehl-i Kitap

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا} [آل عمران: ٧٥] يَقُولُ: «يَعْتَرِفُ بِأَمَانَتِهِ مَا دُمْتَ قَائِمًا عَلَى رَأْسِهِ، فَإِذَا قُمْتَ ثُمَّ جِئْتَ تَطْلُبُهُ كَافَرَكَ الَّذِي يُؤَدِّي، وَالَّذِي يَجْحَدُ»

383- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا﴾ ***"Ancak tepesine dikilip durursan..."*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Başına dikilip durduğun sürece emanetini itiraf eder. Ancak tepesine dikilmeyip oradan ayrılsan ve başka bir zaman gelip istesen ikisi de, yani itiraf eden de inkâr eden de borcunu inkâr edip vermez."[804]

2. Ümmîlere Karşı Düşünceleri

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ} [آل عمران: ٧٥] قَالَ: «يُقَالُ لَهُ: مَا بَالُكَ لَا تُؤَدِّي أَمَانَتَكَ؟ فَيَقُولُ: لَيْسَ عَلَيْنَا حَرَجٌ فِي أَمْوَالِ الْعَرَبِ، قَدْ أَحَلَّهَا اللَّهُ لَنَا»

384- Allah Teâlâ'nın, ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ﴾ ***"Bu onların, 'Ümmîlere yaptıklarımız konusunda üzerimizde bir vebal bulunmaz"*** sözüne dair Süddî şöyle demiştir: "Yani ona 'Sen niye borcunu ödemiyorsun?' denildiğinde, 'Arapların malları hususunda üzerimizde bir vebal bulunmaz. Çünkü Allah onların mallarını bize helâl kıldı!' derler."[805]

804 Âlûsî, 1/614.
805 Taberî, 6/522; Şevkânî, 1/353.

3. Allah'a Yalan İsnat Ettikleri Konu

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ} [آل عمران: ٧٥] قَالَ: «يُقَالُ لَهُ: مَا بَالُكَ لَا تُؤَدِّي أَمَانَتَكَ؟ فَيَقُولُ: لَيْسَ عَلَيْنَا حَرَجٌ فِي أَمْوَالِ الْعَرَبِ، قَدْ أَحَلَّهَا اللَّهُ لَنَا»

385- Allah Teâlâ'nın, ﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ﴾ ***"Allah'a yalan isnat ediyorlar"*** sözüne dair Süddî şunu söylemiştir: "Bu ifade, onların içlerinden kendisine, 'Emanetini neden eda etmiyorsun?' denildiğinde, 'Bizim üzerimizde Arapların malları konusunda bir vebal bulunmaz. Çünkü Allah onların mallarını bize helal kıldı' diyen kimseden bahsetmektedir."[806]

Âl-i İmrân 76:

بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾

"Hayır, öyle değil! Her kim ahdine vefa gösterir ve günah işlemekten sakınırsa, bilsin ki Allah o sakınanları sever." (76)

Âl-i İmrân 77:

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

"Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte onların ahirette hiç nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem veren bir azap vardır." (77)

806 Taberî, 6/525. Bu söz Allah adına yalan belki de iftiradır. [Çeviren].

Âl-i İmrân 78:

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ
اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

"Onlardan bir grup, Kitap'ta olmayanı ondan sanasınız diye Kitab'ı okurken dillerini eğip bükerler ve Allah katından olmadığı halde, 'Bu Allah katındandır' derler. Onlar bile bile Allah hakkında yalan uydurmaktadırlar." (78)

Âl-i İmrân 79:

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ
لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا
كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

"Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun, demesi mümkün değildir. Bilakis (şöyle demesi gerekir): Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz." (79)

1. Rabbânîler

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فِي قَوْلِهِ: {كُونُوا رَبَّانِيِّينَ} [آل عمران: ٧٩] أَمَّا الرَّبَّانِيُّونَ: «فَالْحُكَمَاءُ الْفُقَهَاءُ»

386- Süddî şöyle demiştir: "Rabbânîler, hikmet ve fıkıh sahibi kimselerdir."[807]

807 Taberî, 6/541; Kurtubî, 2/1363.

2. Âyetteki Kitap ile Kastedilen

أخْرجَ الْآلُوسِي عَنِ السُّدِّيِّ قَلَ:الكِتَابُ: هُوَ الْقُرآنُ

387- Âlûsî Süddî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Âyetteki kitap Kur'ân'dır."[808]

Âl-i İmrân 80:

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ
بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

"Ve o peygamberin size melekleri ve peygamberleri Rab edinmenizi emretmesi de (düşünülemez). Müslüman olmanızdan sonra size inkârcılığı emreder mi hiç?" (80)

Âl-i İmrân 81:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ
إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

"Hani Allah, nebîlerden: 'Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz' diye söz almış, 'Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi?' dediğinde, 'Kabul ettik' cevabını vermişler, bunun üzerine Allah: O halde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim, buyurmuştu." (81)

808 Âlûsî, 1/617.

1. Nebîlerden Alınan Söz

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ} [آل عمران: ٨١] الْآيَةَ قَالَ: «لَمْ يَبْعَثِ اللَّهُ عز وجل نَبِيًّا قَطُّ مِنْ لَدُنْ نُوحٍ إِلَّا أَخَذَ مِيثَاقَهُ: لَيُؤْمِنَنَّ بِمُحَمَّدٍ، وَلَيَنْصُرُنَّهُ إِنْ خَرَجَ وَهُوَ حَيٌّ، وَإِلَّا أَخَذَ عَلَى قَوْمِهِ أَنْ يُؤْمِنُوا بِهِ، وَلَيَنْصُرُنَّهُ إِنْ خَرَجَ وَهُمْ أَحْيَاءٌ»

388- Süddî bu âyetin tefsirinde şunu söylemiştir: "Nûh Peygamber'den bu tarafa Allah gönderdiği bütün peygamberlerden eğer yetişirse Muhammed'e (s.a.v.) inanması ve ona yardım etmesi hususunda söz almıştır. Yine peygamberler ümmetlerine (geldiği vakit) ona inanmaları ve destek çıkmaları hususunda söz almışlardır."[809]

2. Yahudilerden de Söz Alındığı

[حَدَّثَنَا بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {لَمَا آتَيْتُكُمْ} [آل عمران: ٨١] يَقُولُ «لِلْيَهُودِ: أَخَذْتُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ الَّذِي ذُكِرَ فِي الْكِتَابِ عِنْدَكُمْ»

389- Allah'ın, ﴿لَمَا آتَيْتُكُمْ﴾ ***"size verdiğimde"*** sözü hakkında Süddî şöyle demiştir: "Yahudiler peygamberlerine Hz. Muhammed'e iman ve ona destek hususunda söz vermişlerdi. Zaten Hz. Muhammed'in bahsi (vasıfları) onların kitabında zikredilmiştir."[810]

Âl-i İmrân 82:

فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾

"Artık bundan sonra her kim dönerse işte onlar yoldan çıkmışların ta kendileridir." (82)

809 Taberî, 6/556; Kurtubî, 2/1366.
810 Taberî, 6/559.

Âl-i İmrân 83:

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerde olanlar da yerde olanlar da isteyerek veya istemeyerek hep O'na boyun eğmişlerdir ve O'na döndürüleceklerdir." (83)

Âl-i İmrân 84:

قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ
مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾

"De ki: 'Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya'kûb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ, Îsâ ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onlar arasında ayırım yapmayız ve biz O'na teslim olmuşuzdur.'" (84)

Âl-i İmrân 85:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

"Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine girerse, bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o ahirette ziyan edenlerden olacaktır." (85)

Âl-i İmrân 86:

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

"İman ettikten, Peygamber'in hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez." (86)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ هَارُونَ، قَالَ: ثنا عَمْرٌو، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ} [آل عمران: ٨٦] قَالَ: «أُنْزِلَتْ فِي الْحَارِثِ بْنِ سُوَيْدٍ الْأَنْصَارِيِّ كَفَرَ بَعْدَ إِيمَانِهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عز وجل فِيهِ هَذِهِ الْآيَاتِ، إِلَى: أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ. ثُمَّ تَابَ وَأَسْلَمَ، فَنَسَخَهَا اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: {إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ} [آل عمران: ٨٩]»

390- Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet, Ensar'dan Hâris b. Süveyd hakkında inmiştir. İman ettikten sonra küfre geçmiştir. Allah onun hakkında bu âyeti ve devamı olan şu âyeti indirmiştir: ﴿أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ ***'İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır.'***[811] Daha sonra bu kişi tevbe etti ve İslâm'a girdi. Allah da önceki âyetin hükmünü onun üzerinden kaldırdı ve, ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ***'Ancak bundan sonra tevbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir'***[812] buyurdu."

811 Âl-i İmrân, 3/87.
812 Taberî, 6/571. Âl-i İmrân, 3/89.

Âl-i İmrân 87:

أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾

"İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır." (87)

Âl-i İmrân 88:

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾

"Ebedî olarak bu lânetin içine gömülüp gideceklerdir. Ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine fırsat tanınacaktır." (88)

Âl-i İmrân 89:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

"Ancak, bundan sonra tevbe edip yola gelenler başka. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir." (89)

Âl-i İmrân 90:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

"Şüphesiz iman ettikten sonra inkâr eden, sonra da inkârda ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapıkların ta kendileridir." (90)

1. Küfürlerini Arttırmalarıyla Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ} [آل عمران: ٩٠] «أَمَّا

{ازْدَادُوا كُفْرًا} [آل عمران: ٩٠] : فَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ، وَأَمَّا: {لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ} [آل عمران: ٩٠] : فَعِنْدَ مَوْتِهِ إِذَا تَابَ لَمْ تُقْبَلْ تَوْبَتُهُ»

391- Süddî şöyle demiştir: "Âyetteki, ﴿ازْدَادُوا كُفْرًا﴾ ***'küfürlerini arttıranlar"*** sözü, kâfir olarak ölenler, anlamındadır."

[2. Tevbelerinin Kabul Edilmeyecek Olmasının Anlamı]

392- Aynı şekilde Süddî, ﴿لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ﴾ ***"tevbeleri asla kabul edilmeyecek"*** kesitini, "Ölüm anında tevbe ettiğinde tevbesi kabul edilmeyecek, anlamındadır" şeklinde tefsir etmiştir.[813]

Âl-i İmrân 91:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَى بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

"Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, dünya dolusu altını fidye verseler bile bu, hiçbirisinden asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur." (91)

Âl-i İmrân 92:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir." (92)

1. İyilikle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ} [آل عمران: ٩٢] «أَمَّا الْبِرُّ فَالْجَنَّةُ»

813 Taberî, 6/581.

393- Süddî, "Âyette geçen ﴿الْبِرُّ﴾ ***"iyilik"*** cennettir" demiştir.[814]

Âl-i İmrân 93:

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

"Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrâil'in (Ya'kûb'un) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlüsü İsrâiloğullarına helâl idi. De ki: Eğer doğru sözlü iseniz, o zaman Tevrat'ı getirip onu okuyun." (93)

1. Yahudilerin Haram Kılınan Şeyler Konusunda Hz. Ya'kûb'a İftira Attıkları

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ} [آل عمران: ٩٣] «قَالَتِ الْيَهُودُ: إِنَّمَا نُحَرِّمُ مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ، وَإِنَّمَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ الْعُرُوقَ، كَانَ يَأْخُذُهُ عِرْقُ النَّسَا، كَانَ يَأْخُذُهُ بِاللَّيْلِ وَيَتْرُكُهُ بِالنَّهَارِ، فَحَلَفَ لَئِنِ اللَّهُ عَافَاهُ مِنْهُ لَا يَأْكُلُ عِرْقًا أَبَدًا، فَحَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَالَ: {قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ} [آل عمران: ٩٣] مَا حَرَّمَ هَذَا عَلَيْكُمْ غَيْرِي بِبَغْيِكُمْ

394- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Yahudiler şöyle dediler: 'Biz İsrâil'in (Ya'kûb'un) kendisine haram kıldıklarını haram kabul ediyoruz.' Hâlbuki İsrâil sadece kemikteki etleri haram kılmıştı. Onu siyatik hastalığı yakalardı. Geceleri onu tutar, gündüzleri bırakırdı. Allah kendisine bu hastalıktan afiyet verirse ebediyen kemikteki etleri yemeyeceğine dair yemin etti. Allah da Yahudilere bunları yemeyi haram kıldı ve ﴿فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ ***'Tevrat'ı getirin ve doğru***

814 Taberî, 6/587; Kurtubî, 2/1357; İbn Kesîr, 1/382; Şevkânî, 1/360; Âlûsî, 1/628.

kimselerdenseniz onu okuyun' buyurdu. Yani bu ifadesiyle Allah, 'Bunları size azgınlığınızdan dolayı benden başkası haram kılmadı' demiş oldu."[815]

Âl-i İmrân 94:

فَمَنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

"Artık bundan sonra kim Allah hakkında yalan uydurursa işte onlar zalimlerin ta kendileridir." (94)

Âl-i İmrân 95:

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

"De ki: 'Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, Hanîf olan İbrâhim'in dinine uyunuz. O müşriklerden değildi.'" (95)

Âl-i İmrân 96:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾

"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabed), Mekke'deki (Kâbe)dir." (96)

1. Kâbe'nin İlk Ev Oluşu

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ} [آل عمران: ٩٦] «أَمَّا أَوَّلُ بَيْتٍ، فَإِنَّهُ يَوْمَ كَانَتِ الْأَرْضُ مَاءً، وَكَانَ زُبْدَةً عَلَى الْأَرْضِ، فَلَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْأَرْضَ، خَلَقَ الْبَيْتَ مَعَهَا، فَهُوَ أَوَّلُ بَيْتٍ وُضِعَ فِي الْأَرْضِ»

815 Taberî, 7/7; Kurtubî, 2/1376; İbn Kesîr, 1/382; Âlûsî, 1/629.

395- Süddî bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Daha yeryüzü henüz sudan ibaret iken bu beyit suyun üstünde yağ gibiydi. Allah yeri yaratınca bu mabedi de onunla birlikte yarattı. Bu yönü ile yeryüzünde ilk ev Kâbe'dir."[816]

Âl-i İmrân 97:

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

"Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir." (97)

1. Apaçık Nişanelerle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ} [آل عمران: ٩٧] «أَمَّا الْآيَاتُ الْبَيِّنَاتُ: فَمَقَامُ إِبْرَاهِيمَ»

396- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ﴾ ***"apaçık nişaneler"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Bu, İbrâhim'in makamıdır."[817]

2. Kâbe'nin Güvenli Bölge Oluşu

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَّا قَوْلُهُ: {وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا} [آل عمران: ٩٧] «فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا قَتَلَ رَجُلًا، ثُمَّ أَتَى الْكَعْبَةَ فَعَاذَ بِهَا، ثُمَّ لَقِيَهُ أَخُو الْمَقْتُولِ لَمْ يَحِلَّ لَهُ أَبَدًا أَنْ يَقْتُلَهُ»

397- Âyetin; ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾ ***"oraya giren güvende olur"*** kesitini şu şekil tefsir etmiştir: "Bir adam başka birisini öldürse ve gidip Kâbe'ye

816 Taberî, 7/21; İbn Kesîr, 1/383; Âlûsî, 1/631.
817 Taberî, 7/27; İbn Kesîr, 1/3843.

sığınsa sonra maktulün kardeşi Kâbe'de onunla karşılaşsa kesinlikle katili öldürmesi ona helâl değildir."[818]

3. İnkâr ile Kastedilen

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثني أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ «أَمَّا مَنْ كَفَرَ فَمَنْ وَجَدَ مَا يَحُجُّ بِهِ ثُمَّ لَا يَحُجُّ، فَهُوَ كَافِرٌ»

398- Süddî âyetin; ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ ***"kim inkâr ederse"*** kesitini şöyle tefsir etmiştir: "Kim haccetme imkânını bulur da haccetmezse o kimse kâfirdir."[819]

Âl-i İmrân 98:

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾

"De ki: 'Ey kitab ehli! Allah, yaptıklarınızı görüp dururken Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?'" (98)

1. Allah'ın Âyetleriyle Kastedilen

حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ} آيَاتُ اللَّهِ: مُحَمَّدٌ

399- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ ***"Allah'ın âyetleri"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Bundan maksat Hz. Muhammed'dir (s.a.v.)."[820]

Âl-i İmrân 99:

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

818 Taberî, 7/33.
819 Taberî, 7/51.
820 Taberî, 7/52.

"De ki: Ey kitab ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde, niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeye yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir." (99)

1. Ehl-i Kitab'ın Hakkı Gizlemeleri

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا} [آل عمران: ٩٩] «كَانُوا إِذَا سَأَلَهُمْ أَحَدٌ: هَلْ تَجِدُونَ مُحَمَّدًا؟ قَالُوا: لَا، فَصَدُّوا عَنْهُ النَّاسَ، وَبَغَوْا مُحَمَّدًا عِوَجًا: هَلَاكًا»

400- Süddî bu âyetin tefsiri hakkında şunları söylemiştir: "Kitabınızda Muhammed'den bahsediliyor mu?" diye birisi kitap ehline soru sorsa, onlar: 'Hayır, bizim kitapta ondan bahsedilmiyor' derlerdi. Böylece milleti ona imandan engelliyor ve Muhammed (sav)'e zulmediyorlardı."

[2. ﴿عِوَجًا﴾ "ıvecen" İfadesi]

401- Süddî âyette geçen ﴿عِوَجًا﴾ ***"ıvecen"*** kelimesini "helâk" olarak tefsir etmiştir.[821]

Âl-i İmrân 100:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾

"Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevk ederler." (100)

821 Taberî, 7/57; Şevkânî, 1/368.

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ} [آل عمران: ١٠٠] قَالَ: «نَزَلَتْ فِي ثَعْلَبَةَ بْنِ عَنَمَةَ الْأَنْصَارِيِّ، كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أُنَاسٍ مِنَ الْأَنْصَارِ كَلَامٌ، فَمَشَى بَيْنَهُمْ يَهُودِيٌّ مِنْ قَيْنُقَاعٍ، فَحَمَلَ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ حَتَّى هَمَّتِ الطَّائِفَتَانِ مِنَ الْأَوْسِ وَالْخَزْرَجِ أَنْ يَحْمِلُوا السِّلَاحَ فَيُقَاتِلُوا» ، فَأَنْزَلَ اللهُ عز وجل: {إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ} [آل عمران: ١٠٠] يَقُولُ: «إِنْ حَمَلْتُمُ السِّلَاحَ فَاقْتَتَلْتُمْ كَفَرْتُمْ»

402- Süddî şöyle demiştir: "Bu âyet, Ensar'dan Sa'lebe b. Ganeme hakkında nâzil oldu. Kendisi ile Ensar'dan bazıları arasında tartışma ve söz dalaşı olmuştu. Yahudi Kaynukaoğullarından birisi (eskiden yaşanmış olumsuzlukları hatırlatmak sureti ile) aralarını daha da kızıştırdı. Mesele büyüdü ve mensup oldukları Evs ve Hazrec kabilelerini birbirine silah çekip savaşmaya kadar götürdü. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi ve onlara: 'Birbirinize silah çekip savaşmanız durumunda kâfir olursunuz' demiş oldu."[822]

Âl-i İmrân 101:

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

"Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Allah'ın Rasûlü de aranızda iken dönüp nasıl inkâr edersiniz? Kim Allah'a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir." (101)

822 Taberî, 7/58.

Âl-i İmrân 102:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin." (102)

1. Âyetteki Hitap Kimedir?

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «ثُمَّ تَقَدَّمَ إِلَيْهِمْ، يَعْنِي إِلَى الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ} [آل عمران: ١٠٢] «أَمَّا حَقُّ تُقَاتِهِ: يُطَاعُ فَلَا يُعْصَى، وَيُذْكَرُ فَلَا يُنْسَى، وَيُشْكَرُ فَلَا يُكْفَرُ»

403- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Sonra Allah mü'minlere yani Ensar'a hitap edip onlara, ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ***'Ey iman edenler!'*** dedi."

[2. Hakkıyla Korkma Hükmü ve Neshedilmesi]

404- "Burada geçen; ﴿حَقَّ تُقَاتِهِ﴾ ***'hakkıyla korkulması'*** ifadesi; O'na itaat edilmesi, isyan edilmemesi, O'nun zikredilmesi, unutulmaması, O'na şükredilmesi, nankörlük yapılmaması anlamındadır.[823]

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ} [آل عمران: ١٠٢] «فَلَمْ يُطِقِ النَّاسُ هَذَا، فَنَسَخَهُ اللَّهُ عَنْهُمْ» فَقَالَ: {فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ} [التغابن: ١٦]

405- Ancak bu çok ağır geldiği için insanların gücü bunu yapmaya yetmedi. Sonra Allah bu yükümlülüğü onlardan kaldırdı ve, ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ ***'Allah'a karşı gelmekten gücünüzün yettiği kadar sakının'***[824] buyurdu."

---

823 Taberî, 7/67.

824 Taberî, 7/69; İbn Kesîr, 1/388. Tegâbün, 64/16. Bahsi geçen âyetin neshi meselesi ile ilgili ayrıca diğer tefsirlere ve âlimlerin görüşlerine bakılması gerekir. Çünkü bu konuda farklı şeyler söylenmiştir. [Çeviren].

Âl-i İmrân 103:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

"Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız." (103)

1. Allah'ın İpiyle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ أَسْبَاطٍ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا} [آل عمران: ١٠٣] «أَمَّا حَبْلُ اللَّهِ: فَكِتَابُ اللَّهِ»

406- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿بِحَبْلِ اللهِ﴾ ***"Allah'ın ipi"*** sözünü "Allah'ın kitabı" olarak tefsir etmiştir.[825]

2. Ne Zaman Birbirlerine Düşman İdiler?

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَّا: {إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً} [آل عمران: ١٠٣] «فَفِي حَرْبٍ» {فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ} [آل عمران: ١٠٣] «بِالْإِسْلَامِ»

407- Yine âyette geçen; ﴿إِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً﴾ ***"hani birbirinize düşmanlar idiniz"*** ifadesini Evs ve Hazrec arasında meydana gelmiş Sümeyir[826] Savaşı olarak tefsir etmiştir.[827]

---

825 Taberî, 7/82.

826 Bahsi geçen kişi Sümeyr b. Yezid b. Mâlik'tir. Kendisi Amr b. Avfoğullarına mensuptur. Bkz. Taberî dipnot: 7/82.

827 Taberî, 7/82.

[3. Kalpleri Ne ile Birleştirdi?]

408- Aynı şekilde âyette geçen ﴿فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ﴾ ***"kalplerinizi birbirine ısındırdı"*** ifadesini "İslâm ile kalplerinizi birleştirdi" şeklinde tefsir etmiştir.[828]

4. Allah Mü'minleri Ateş Çukurundan Nasıl Kurtardı?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا} [آل عمران: ١٠٣] «بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: كُنْتُمْ عَلَى طَرَفِ النَّارِ مَنْ مَاتَ مِنْكُمْ أُوبِقَ فِي النَّارِ، فَبَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْتَنْقَذَكُمْ بِهِ مِنْ تِلْكَ الْحُفْرَةِ»

409- Âyetin ﴿وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا﴾ ***"Ateşten bir çukurun ağzındaydınız da sizi oradan kurtardı"*** kesitini: "Hz. Muhammed (s.a.v.) ile kurtardı. Allah Teâlâ burada aslında 'Sizden ister hayatta kalan ister ölen olsun[829] hepiniz bir ateş çukurunun kenarında idiniz. Allah, Muhammed'i göndermek sureti ile sizi o çukura düşmekten kurtardı' buyuruyor" şeklinde tefsir etmiştir.[830]

Âl-i İmrân 104:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

"İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (104)

828 Taberî, 7/82.
829 Taberî, 7/88.
830 Taberî, 7/94; Şevkânî, 1/369.

Âl-i İmrân 105:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayınız. İşte onlar için büyük bir azap vardır." (105)

Âl-i İmrân 106:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ
بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾

"O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, 'İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın' denilir." (106)

1. Âyette Bahsi Geçenler Kimlerdir?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ} [آل عمران: ١٠٦] «فَهَذَا مَنْ كَفَرَ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ حِينَ اقْتَتَلُوا»

410- Süddî, âyette bahsi geçenlerin "Ehl-i kıble olan ve savaş esnasında küfre girenler" olduğunu söylemiştir.[831]

Âl-i İmrân 107:

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

"Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır." (107)

831 Taberî, 7/94.

Âl-i İmrân 108:

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾

"İşte bunlar Allah'ın, sana hak olarak okuduğumuz âyetleridir. Allah, âlemlere hiç zulüm etmek istemez." (108)

Âl-i İmrân 109:

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

"Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür." (109)

Âl-i İmrân 110:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا
لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir." (110)

Âl-i İmrân 111:

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

"Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez." (111)

Âl-i İmrân 112:

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

"Onlar (Yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ipine ve insanların (mü'minlerin) ipine sığınmadıkça kendilerine zillet (damgası) vurulmuştur; Allah'ın hışmına uğramışlar ve miskinliğe mahkûm edilmişlerdir. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Bütün bunlar, onların isyan etmiş ve haddi aşmış olmaları nedeni iledir." (112)

1. Allah'tan ve İnsanlardan İp ile Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ} [آل عمران: ١١٢] يَقُولُ: «إِلَّا بِعَهْدٍ مِنَ اللَّهِ، وَعَهْدٍ مِنَ النَّاسِ»

411- Süddî şöyle demiştir: "Allah'ın ahdine ve insanların himayesine sığınmadıkça kendilerine zillet (damgası) vurulmuştur."[832]

Âl-i İmrân 113:

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾

"Hepsi bir değildir; Ehl-i Kitap içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki, gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar." (113)

832 Taberî, 7/112; İbn Kesîr, 1/396.

1. Ehl-i Kitab'ın Bir Olmadığı Kimseler?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ} [آل عمران: ١١٣] الْآيَةَ، يَقُولُ: «لَيْسَ هَؤُلَاءِ الْيَهُودُ كَمِثْلِ هَذِهِ الْأُمَّةِ الَّتِي هِيَ قَائِمَةٌ»

412- Süddî bu âyeti şu şekil tefsir etmiştir: "Bu Yahudiler Allah'a itaat eden bu ümmetle bir değildir."

2. ﴿قَآئِمَةٌ﴾ "kāimetün" İfadesi

عَنِ السُّدِّيِّ قَالَ:{قَائِمَةٌ} قَانِتَةٌ مُطِيعَةٌ لِلَّهِ

413- Süddî âyette geçen; ﴿قَآئِمَةٌ﴾ ***"kāimetün"*** ifadesini "Allah'a itaat eden topluluk" olarak tefsir etmiştir.[833]

3. ﴿آنَاءَ الَّيْلِ﴾ "ânâe'l-leyli" İfadesi

{حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ} [آل عمران: ١١٣] أَمَّا آنَاءُ اللَّيْلِ: فَجَوْفُ اللَّيْلِ»

414- ﴿آنَاءَ الَّيْلِ﴾ ***"ânâe'l-leyli"*** ifadesini "gecenin ortası" olarak tefsir etmiştir.

Âl-i İmrân 114:

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾

"Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir." (114)

833 Taberî, 7/113-123.

Âl-i İmrân 115:

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

"Onlar ne hayır işlerlerse karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir." (115)

Âl-i İmrân 116:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾

"İnkâr edenlerin ne malları ne evlatları, onlara Allah'a karşı bir yarar sağlar. İşte onlar cehennemliktirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır." (116)

Âl-i İmrân 117:

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

"Onların bu dünya hayatında harcadıkları malların durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah, onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlar." (117)

1. Âyetteki Benzetme Konusu

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثني أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ} [آل عمران: ١١٧] يَقُولُ: «مَثَلُ مَا يَقُولُ فَلَا يُقْبَلُ مِنْهُ كَمَثَلِ هَذَا

الزَّرْعِ إِذَا زَرَعَهُ الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ، فَأَصَابَهُ رِيحٌ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْهُ فَأَهْلَكَتْهُ، فَكَذَلِكَ أَنْفَقُوا فَأَهْلَكَهُمْ شِرْكُهُمْ»

415- Süddî şöyle demiştir: "Zalim bir topluğun ektiği ekini soğuk ve kavurucu bir rüzgârın vurup heder etmesi gibi bu insanların da şirkleri onların infaklarını iptal etmiştir."[834]

2. ﴿صِرٌّ﴾ "sırrun" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، فِي الصِّرِّ: «الْبَرْدُ الشَّدِيدُ»

416- "Âyette geçen ﴿صِرٌّ﴾ ***'sırrun'*** kelimesi şiddetli kavurucu soğuk anlamındadır."[835]

Âl-i İmrân 118:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا
وَدُّوا مَاعَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ
أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi (veya sapmanızı) isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık." (118)

1. ﴿بِطَانَةً﴾ "bitâneten" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ} [آل عمران: ١١٨] «أَمَّا الْبِطَانَةُ: فَهُمُ الْمُنَافِقُونَ»

834 Taberî, 7/135; İbn Kesîr, 1/397; Şevkânî, 1/375.
835 Taberî, 7/135-143.

417- Süddî şöyle demiştir: "Âyette geçen ﴿بِطَانَةً﴾ ***'bitâneten'*** kelimesinden maksat münafıklardır."

2. ﴿مَا عَنِتُّمْ﴾ "mâ anittüm" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ} [آل عمران: ١١٨] يَقُولُ: «مَا ضَلَلْتُمْ»

418- "﴿مَا عَنِتُّمْ﴾ ***'mâ anittüm'*** ifadesi ise dalâlete düşmenizi, anlamındadır."[836]

Âl-i İmrân 119:

هَاأَنْتُمْ أُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

"İşte siz, onlar sizi sevmezken onları seven ve kitapların bütününe inanan kimselersiniz. Size rastladıkları zaman: 'İnandık' derler, yalnız kaldıklarında da, size öfkelerinden parmaklarını ısırırlar. De ki: 'Öfkenizden çatlayın.' Allah kalblerde olanı bilir." (119)

1. ﴿الْأَنَامِلَ﴾ "el-enâmile" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ «الْأَصَابِعَ»

419- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿الْأَنَامِلَ﴾ ***"el-enâmile"*** sözü hakkında "Parmaklar, anlamındadır" demiştir.[837]

836 Taberî, 7/143; Âlûsî.
837 Taberî, 7/153; İbn Kesîr, 1/399.

Âl-i İmrân 120:

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

"Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır." (120)

Âl-i İmrân 121:

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

"Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken ailenden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (121)

1. Uhud Savaşının Şehir Dışında Yapılması

[حَدَّثَنَا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، أَنَّ رَسُولَ الله ص لَمَّا سَمِعَ بِنُزُولِ الْمُشْرِكِينَ مِنْ قُرَيْشٍ وَأَتْبَاعِهَا أُحُدًا، قَالَ لأَصْحَابِهِ: أَشِيرُوا عَلَيَّ مَا أَصْنَعُ! فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْرُجْ بِنَا إِلَى هَذِهِ الأَكْلُبِ، فَقَالَتِ الأَنْصَارُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا غَلَبَنَا عَدُوٌّ لَنَا قَطُّ أَتَانَا فِي دِيَارِنَا، فَكَيْفَ وَأَنْتَ فِينَا! فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ص عبد الله بن ابى بن سَلُولٍ- وَلَمْ يَدْعُهُ قَطُّ قَبْلَهَا- فَاسْتَشَارَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْرُجْ بِنَا إِلَى هَذِهِ الاكلب، وكان رسول الله ص يُعْجِبُهُ أَنْ يَدْخُلُوا عَلَيْهِ الْمَدِينَةَ، فَيُقَاتِلُوا فِي الأَزِقَّةِ، فَأَتَاهُ النُّعْمَانُ بْنُ مَالِكٍ الأَنْصَارِيُّ، فَقَالَ: يا رسول الله لا تحرمني الجنه، فو الذى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لأَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ، فَقَالَ لَهُ: بِمَ؟ قَالَ: بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ، وَأَنِّي لا أَفِرُّ مِنَ الزَّحْفِ قَالَ: صَدَقْتَ، فَقُتِلَ يَوْمَئِذٍ ثُمَّ ان رسول الله ص دَعَا بِدِرْعِهِ فَلَبِسَهَا، فَلَمَّا

رَأَوْهُ قَدْ لَبِسَ السِّلاحَ نَدِمُوا وَقَالُوا: بِئْسَ مَا صَنَعْنَا! نُشِيرُ عَلَى رَسُولِ اللهِ وَالْوَحْيُ يَأْتِيهِ! فَقَامُوا فَاعْتَذَرُوا إِلَيْهِ، وَقَالُوا: اصْنَعْ مَا رَأَيْتَ، [فَقَالَ رَسُولُ الله ص: لا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ أَنْ يَلْبَسَ لَأْمَتَهُ فَيَضَعَهَا حتى يقاتل]

420- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir:[838] "Allah Rasûlü Kureyşli müşriklerin ve müttefiklerinin Uhud'a geldiklerini duyunca arkadaşlarını topladı ve onlara danıştı. Allah Rasûlü:

أَشِيرُوا عَلَيَّ مَا أَصْنَعُ ***'Ne yapmam gerekir hususunda bana fikir verin!'*** dedi. Bazıları:

'Düşmanı şehrin dışında karşılayalım' dedi. Ensar:

'Ey Allah'ın Peygamberi, bugüne kadar şehrimize girip de düşmanın bize galip geldiği görülmemiştir. Hele sen varken asla galip gelemezler' dedi. Allah Rasûlü istişare için Abdullah b. Übey b. Selül'ü çağırdı. Bizden önce hiç onu Allah Rasûlü çağırmamıştır. Übey b. Selül:

'Ey Allah'ın Peygamberi, bizi şehrin dışına çıkart' dedi. Sonra Ensar'dan Nu'mân b. Mâlik gelip şöyle dedi:

'Ey Allah'ın Peygamberi, beni cennetten mahrum etme! Seni hak olarak gönderen zata yemin ederim ki ben kesinlikle cennete gireceğim.' Allah Rasûlü:

بِمَ ***"Ne ile cennete gireceksin?"*** dedi. Nu'mân:

'Allah'tan başka ilah olmadığına, senin O'nun Peygamberi olduğuna şahitlik etmek ve savaştan kaçmamak sureti ile cennete gireceğim' dedi. Allah Rasûlü:

صَدَقْتَ ***"Doğru söyledin."*** dedi. Kendisi o gün çatışmada öldürüldü. Sonra Allah Rasûlü bir zırh getirmelerini söyledi. Zırhı getirdiklerinde onu giydi. Şehir dışında düşmanla karşılaşma hususunda ısrarcı olanlar Allah Rasûlü'nün zırhını giyip silahını kuşandığını görünce yaptıklarından pişman olup şöyle dediler:

---

838 Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* isimli eserinde (3/11,12) mevsul olarak konu ile ilgili bir rivâyet nakletmiş ve rivâyet silsilesini şu şekil açıklamıştır: Mûsâ b. Hârûn → Amr b. Hammâd → Esbât → Süddî → (Ebû Salih → İbn Abbas) (Mürre → İbn Mes'ûd ve bazı sahabîler).

'Ne kadar kötü bir davranış sergiledik! Kendisine vahiy geldiği halde kalkıp ona akıl veriyoruz!' Sonra gidip özür dilediler ve,

'Sen nasıl istersen öyle davran' dediler. Allah Rasûlü:

لَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ أَنْ يَلْبَسَ لِأُمَّتِهِ فَيَضَعَهَا حَتَّى يُقَاتِلَ ***'Bir peygamber zırhını giymişse artık savaşmadan onu çıkarmaz'*** dedi."[839]

Âl-i İmrân 122:

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

"O zaman içinizden iki bölük 'korkuya kapılıp' bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü'minler, yalnız Allah'a dayanıp güvensinler." (122)

1. Münafıkların Savaştan Çekilmeleri

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أُحُدٍ فِي أَلْفِ رَجُلٍ، وَقَدْ وَعَدَهُمُ الْفَتْحَ إِنْ صَبَرُوا؛ فَلَمَّا رَجَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيِّ ابْنِ سَلُولَ فِي ثَلَاثِمِائَةٍ، فَتَبِعَهُمْ أَبُو جَابِرٍ السَّلِمِيُّ يَدْعُوهُمْ، فَلَمَّا غَلَبُوهُ وَقَالُوا لَهُ: مَا نَعْلَمُ قِتَالًا، وَلَئِنْ أَطَعْتَنَا لَتَرْجِعَنَّ مَعَنَا «، وَقَالَ: {إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا} [آل عمران: ١٢٢] «وَهُمْ بَنُو سَلَمَةَ، وَبَنُو حَارِثَةَ، هَمُّوا بِالرُّجُوعِ حِينَ رَجَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ، فَعَصَمَهُمُ اللَّهُ، وَبَقِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَبْعِمِائَةٍ»

421- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah Rasûlü, yanında bin kişilik bir ordu ile Uhud'a doğru hareket etti. Onlara sabretmeleri şartı ile fetih sözü vermişti. Abdullah b. Übey b. Selül beraberinde üç yüz kişi ile savaştan çekildi. Onları tekrar çağırıp ikna etmek için Ebû Câbir es-Sülemî peşlerinden gitti. Fakat onlar;

839 Taberî, 7/162; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk,* 3/11,12.

'Biz savaşmayı bilmiyoruz, bizi dinleyeceksen peşimize takıl sen de bizimle gel' dediler. Allah azze ve celle, ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ اَنْ تَفْشَلَا﴾ ***'Hani sizden iki topluluk dönmeye kastetmişlerdi'*** buyurdu. Burada kastedilenler Seleme ve Hârisoğullarıdır. Çünkü Abdullah b. Übey adamları ile döndüğünde onlar da dönmeyi düşündüler ancak Allah onları korudu. Böylece Peygamber'in yanında yedi yüz kişiden oluşan bir ordu kaldı.[840]

Âl-i İmrân 123:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

"Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız." (123)

Âl-i İmrân 124:

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾

"Hani sen mü'minlere, 'Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?' diyordun." (124)

Âl-i İmrân 125:

بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

"Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder." (125)

840 Taberî, 7/153; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 3/12.

1. ﴿فَوْرِهِمْ هٰذَا﴾ "fevrihim hâzâ" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَوْلُهُ: {وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا} [آل عمران: ١٢٥] يَقُولُ: «مِنْ وَجْهِهِمْ هَذَا»

422- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿فَوْرِهِمْ هٰذَا﴾ ***"fevrihim hâzâ"*** sözü hakkında, "şu bulundukları cihetten, anlamındadır" demiştir.[841]

2. ﴿مُسَوِّمِينَ﴾ "müsevvimîne" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {مُسَوِّمِينَ} [آل عمران: ١٢٥] «مُعَلَّمِينَ»

423- Âyette geçen; ﴿مُسَوِّمِينَ﴾ ***"müsevvimîne"*** ifadesini "nişanlanmış" şeklinde tefsir etmiştir.[842]

Âl-i İmrân 126:

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا
النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

"Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır." (126)

Âl-i İmrân 127:

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾

"Bir de Allah bunu, inkâr edenlerden bir kısmını helâk etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı." (127)

---

841 Taberî, 7/182; Kurtubî, 2/1438; İbn Kesîr, 1/401.
842 Taberî, 7/188; Şevkânî, 1/369; Âlûsî, 1/661.

Âl-i İmrân 128:

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

"Bir de Allah bunu, inkâr edenlerden bir kısmını helâk etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı." (128)

1. Helâk Edilenlerle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «ذَكَرَ اللَّهُ قَتْلَى الْمُشْرِكِينَ، يَعْنِي بِأُحُدٍ، وَكَانُوا ثَمَانِيَةَ عَشَرَ رَجُلًا» فَقَالَ: {لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا} [آل عمران: ١٢٧] «ثُمَّ ذَكَرَ الشُّهَدَاءَ» فَقَالَ: {وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا} [آل عمران: ١٦٩] الْآيَةَ

424- Süddî şöyle demiştir: "Allah bu âyette müşriklerin -Uhud'da- öldürülenlerini anmıştır. On sekiz erkek idiler. Onlar için, لِيَقْطَعَ طَرَفًا ***'bir kısmını helâk etsin'*** buyurdu. Sonra Müslümanların şehitlerini andı ve وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا ***'öldürülenleri sanmayın'*** dedi."[843]

Âl-i İmrân 129:

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

"Göklerdeki her şey ve yerdeki her şey Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (129)

Âl-i İmrân 130:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾

843 Taberî, 7/193; Kurtubî, 2/1440; Şevkânî, 1/380.

"Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz." (130)

Âl-i İmrân 131:

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾

"Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının." (131)

Âl-i İmrân 132:

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

"Allah'a ve Peygambere itaat edin ki size merhamet edilsin." (132)

Âl-i İmrân 133:

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

"Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşuşturun!" (133)

1. Cennetin Genişliği

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ} قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: «تُقْرَنُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ، كَمَا تُقْرَنُ الثِّيَابُ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، فَذَاكَ عَرْضُ الْجَنَّةِ»

425- Âlûsî, Süddî'den şunu tahriç etmiştir: "Elbiselerin birbirine yakınlaştırılması gibi yedi kat gök ile yedi kat yer birbiri ile yakınlaştırılır. İşte cennetin genişliği budur."[844]

844 Âlûsî, 1/669.

Âl-i İmrân 134:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

"Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever." (134)

Âl-i İmrân 135:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾

"Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler." (135)

1. Kötülükle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً} [آل عمران: ١٣٥] «أَمَّا الْفَاحِشَةُ: فَالزِّنَا»

426- Süddî Allah Teâlâ'nın ﴿فَاحِشَةً﴾ ***"kötülük"*** sözü hakkında "Zinadır" demiştir.[845]

2. Günahta Israr Etme Nasıl Olur?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ} [آل عمران: ١٣٥] «أَمَّا يُصِرُّوا: فَيَسْكُتُوا وَلَا يَسْتَغْفِرُوا»

845 Taberî, 7/218; Şevkânî, 1/383.

427- Âyette geçen ﴿يُصِرُّوا﴾ ***"ısrar etme"*** ifadesini "Günahına sessiz kalıp istiğfarda bulunmamaları" olarak tefsir etmiştir.

3. Bilerek Israr Etmenin Anlamı

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَا {وَهُمْ يَعْلَمُونَ} [آل عمران: ١٣٥] «فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُمْ قَدْ أَذْنَبُوا، ثُمَّ أَقَامُوا فَلَمْ يَسْتَغْفِرُوا»

428- Yine âyette geçen; ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ***"bildikleri halde"*** ifadesini, "Günah işlediklerini biliyorlar fakat kalkıp tevbe etmiyorlar" şeklinde tefsir etmiştir.[846]

Âl-i İmrân 136:

أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

"İşte onların mükâfatı Rableri tarafından bağışlanma ve içinden ırmaklar akan cennetlerdir ki orada ebedî kalacaklardır. (Allah yolunda) çalışanların mükâfatı ne güzeldir!" (136)

Âl-i İmrân 137:

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

"Sizden önce(ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün." (137)

846 Taberî, 7/224-226.

Âl-i İmrân 138:

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

"Bu (Kur'ân), insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür." (138)

Âl-i İmrân 139:

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

"Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz." (139)

Âl-i İmrân 140:

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

"Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez." (140)

1. ﴿قَرْحٌ﴾ "karhun" İfadesi

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ} [آل عمران: ١٤٠] وَالْقَرْحُ: «هِيَ الْجِرَاحَاتُ»

429- Süddî âyette geçen; ﴿قَرْحٌ﴾ ***"karhun"*** ifadesini "yaralanmalar" olarak tefsir etmiştir.

2. Bu Günlerle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ} [آل عمران: ١٤٠] «يَوْمًا لَكُمْ، وَيَوْمًا عَلَيْكُمْ»

430- Yine ﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ﴾ ***"bu günler"*** ifadesiyle ilgili "Sizin galibiyet gününüz ve sizin mağlubiyet gününüz, anlamındadır" demiştir.[847]

Âl-i İmrân 141:

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾

"Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar." (141)

1. ﴿وَلِيُمَحِّصَ﴾ "ve li yümahhısa" İfadesinin Anlamı

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا} [آل عمران: ١٤١] يَقُولُ: «يَبْتَلِي الْمُؤْمِنِينَ»

431- Süddî şöyle demiştir: "Mü'minleri sınamak için, anlamındadır".[848]

Âl-i İmrân 142:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

"Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?" (142)

847 Taberî, 7/238-240.
848 Taberî, 7/245.

Âl-i İmrân 143:

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

"Andolsun ki siz, ölümle yüz yüze gelmezden önce onu temenni ederdiniz. İşte şimdi onu karşınızda gördünüz." (143)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «كَانَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَشْهَدُوا بَدْرًا، فَلَمَّا رَأَوْا فَضِيلَةَ أَهْلِ بَدْرٍ، قَالُوا: اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ أَنْ تُرِيَنَا يَوْمًا كَيَوْمِ بَدْرٍ، نُبْلِيكَ فِيهِ خَيْرًا، فَرَأَوْا أُحُدًا «فَقَالَ لَهُمْ: {وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ} [آل عمران: ١٤٣]

432- Süddî, bu âyetin tefsiri hakkında şunları söylemiştir: "Allah Rasûlü'nün bütün sahâbesi Bedir Savaşı'na katılmamıştı. Bedir ehlinin faziletini gördükleri için şöyle dediler: 'Allah'ım, bize içinde kendimizi ispatlayacak Bedir Savaşı gibi bir savaş göster.' Sonra Uhud Savaşı ile yüz yüze geldiler. Allah onlara, ﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ﴾ ***'Andolsun ki siz ölümü temenni ediyordunuz'*** dedi."[849]

Âl-i İmrân 144:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır." (144)

849 Taberî, 7/250.

1. Uhud Günü Yaşananlar

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا بَرَزَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ إِلَيْهِمْ - يَعْنِي إِلَى الْمُشْرِكِينَ - أَمَرَ الرُّمَاةَ فَقَامُوا بِأَصْلِ الْجَبَلِ فِي وَجْهِ خَيْلِ الْمُشْرِكِينَ، وَقَالَ: «لَا تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ إِنْ رَأَيْتُمُونَا قَدْ هَزَمْنَاهُمْ، فَإِنَّا لَنْ نَزَالَ غَالِبِينَ مَا ثَبَتُّمْ مَكَانَكُمْ» وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ أَخَا خَوَّاتِ بْنِ جُبَيْرٍ، ثُمَّ شَدَّ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ وَالْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ، فَهَزَمَاهُمْ، وَحَمَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ، فَهَزَمُوا أَبَا سُفْيَانَ؛ فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ وَهُوَ عَلَى خَيْلِ الْمُشْرِكِينَ قَدِمَ، فَرَمَتْهُ الرُّمَاةُ فَانْقَمَعَ، فَلَمَّا نَظَرَ الرُّمَاةُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ فِي جَوْفِ عَسْكَرِ الْمُشْرِكِينَ يَنْتَهِبُونَهُ، بَادَرُوا الْغَنِيمَةَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَا نَتْرُكُ أَمْرَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْطَلَقَ عَامَّتُهُمْ فَلَحِقُوا بِالْعَسْكَرِ؛ فَلَمَّا رَأَى خَالِدٌ قِلَّةَ الرُّمَاةِ، صَاحَ فِي خَيْلِهِ، ثُمَّ حَمَلَ فَقَتَلَ الرُّمَاةَ، وَحَمَلَ عَلَى أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا رَأَى الْمُشْرِكُونَ أَنَّ خَيْلَهُمْ تُقَاتِلُ، تَبَادَرُوا فَشَدُّوا عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَهَزَمُوهُمْ وَقَتَلُوهُمْ، فَأَتَى ابْنُ قُمَيْئَةَ الْحَارِثِيُّ أَحَدُ بَنِي الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ كِنَانَةَ، فَرَمَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَجَرٍ فَكَسَرَ أَنْفَهُ وَرَبَاعِيَتَهُ، وَشَجَّهُ فِي وَجْهِهِ فَأَثْقَلَهُ، وَتَفَرَّقَ عَنْهُ أَصْحَابُهُ، وَدَخَلَ بَعْضُهُمُ الْمَدِينَةَ، وَانْطَلَقَ بَعْضُهُمْ فَوْقَ الْجَبَلِ إِلَى الصَّخْرَةِ، فَقَامُوا عَلَيْهَا، وَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو النَّاسَ: «إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ» فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِ ثَلَاثُونَ رَجُلًا، فَجَعَلُوا يَسِيرُونَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَلَمْ يَقِفْ أَحَدٌ إِلَّا طَلْحَةُ وَسَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ، فَحَمَاهُ طَلْحَةُ، فَرُمِيَ بِسَهْمٍ فِي يَدِهِ فَيَبِسَتْ يَدُهُ، وَأَقْبَلَ أُبَيُّ بْنُ خَلَفٍ الْجُمَحِيُّ - وَقَدْ حَلَفَ لَيَقْتُلَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَلْ أَنَا أَقْتُلُكَ» - فَقَالَ: يَا كَذَّابُ أَيْنَ تَفِرُّ؟ فَحَمَلَ عَلَيْهِ فَطَعَنَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنْبِ الدِّرْعِ، فَجُرِحَ جُرْحًا خَفِيفًا، فَوَقَعَ يَخُورُ خَوَرَانَ الثَّوْرِ، فَاحْتَمَلُوهُ وَقَالُوا: لَيْسَ بِكَ جِرَاحَةٌ، قَالَ: أَلَيْسَ قَالَ: لَأَقْتُلَنَّكَ؟ لَوْ كَانَتْ لِجَمِيعِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ

لَقَتَلْتُهُمْ، وَلَمْ يَلْبَثْ إِلَّا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ حَتَّى مَاتَ مِنْ ذَلِكَ الْجَرْحِ، وَفَشَا فِي النَّاسِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قُتِلَ، فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِ الصَّخْرَةِ: لَيْتَ لَنَا رَسُولًا إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ، فَنَأْخُذَ لَنَا أَمَنَةً مِنْ أَبِي سُفْيَانَ يَا قَوْمُ إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ، فَارْجِعُوا إِلَى قَوْمِكُمْ قَبْلَ أَنْ يَأْتُوكُمْ فَيَقْتُلُوكُمْ قَالَ أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ: يَا قَوْمُ إِنْ كَانَ مُحَمَّدٌ قَدْ قُتِلَ، فَإِنَّ رَبَّ مُحَمَّدٍ لَمْ يُقْتَلْ، فَقَاتِلُوا عَلَى مَا قَاتَلَ عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا يَقُولُ هَؤُلَاءِ، وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا جَاءَ بِهِ هَؤُلَاءِ، ثُمَّ شَدَّ بِسَيْفِهِ فَقَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ، وَانْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو النَّاسَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى أَصْحَابِ الصَّخْرَةِ؛ فَلَمَّا رَأَوْهُ وَضَعَ رَجُلٌ سَهْمًا فِي قَوْسِهِ فَأَرَادَ أَنْ يَرْمِيَهُ، فَقَالَ: «أَنَا رَسُولُ اللَّهِ» ، فَفَرِحُوا حِينَ وَجَدُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيًّا، وَفَرِحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ رَأَى أَنَّ فِي أَصْحَابِهِ مَنْ يَمْتَنِعُ. فَلَمَّا اجْتَمَعُوا وَفِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ذَهَبَ عَنْهُمُ الْحُزْنُ، فَأَقْبَلُوا يَذْكُرُونَ الْفَتْحَ وَمَا فَاتَهُمْ مِنْهُ وَيَذْكُرُونَ أَصْحَابَهُ الَّذِينَ قُتِلُوا، فَقَالَ اللَّهُ عز وجل لِلَّذِينَ قَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ فَارْجِعُوا إِلَى قَوْمِكُمْ : {وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ} [آل عمران: ١٤٤]

433- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Allah Rasûlü Uhud'da müşriklerin karşısına çıkınca müşriklerin atlı birliklerinin karşısında bir tepeye okçular yerleştirdi ve onlara şöyle dedi:

'Onları yenip hezimete uğrattığımızı görseniz bile yerinizden ayrılmayın. Sizin yerinizde durmanız bize onlara karşı üstünlük verecektir.' Başlarına da Havvât b. Cübeyr'in kardeşi Abdullah b. Cübeyr'i atadı. Sonra Zübeyir b. Avvâm ve Mikdâd b. Esved ile müşrikleri sıkıştırıp onları hezimete uğrattılar. Allah Rasûlü ve sahâbesi düşmana saldırınca Ebû Süfyân yenildi. Hâlid b. Velîd bu durumu görünce saldırıya geçti fakat tepedeki okçular karşısına çıkınca korkup geri çekilerek bir noktada bekledi. Sonra tepedeki okçular Allah Rasûlü ve yanındakilerin düşmanı kovalayıp (askerlerin) düşmanın eşyasını yağmaladıklarını görünce bir kısmı:

'Biz de ganimet alalım' diye yerinden ayrılıp o tarafa koştular. Bazıları:

'Biz Allah Rasûlü'nün emrini terk etmeyeceğiz' dese de çoğunluk yerinden ayrılıp kaçan müşriklerin peşine takıldı. Hâlid b. Velîd okçuların azaldığını görünce atı ile ilerleyip kalanlara saldırdı ve onları öldürdü.[850] Sonra Allah Rasûlü ve yanındakilere saldırmaya başladı. Kaçan müşrikler atlı birliklerinin savaştığını görünce birbirini çağırıp toparlandılar ve Müslümanları hezimete uğrattılar. Sonra Hârisoğullarından İbn Kamîe bir taşla Allah Rasûlü'nün yüzünü ağır bir şekilde yaralayıp burnunu ve dişini kırdı. Sahâbeden bazıları dağdaki kayaların üzerine çıkarak bazıları da Medine'ye kaçmak sureti ile Allah Rasûlü'nü yalnız bıraktı. Allah Rasûlü:

إِلَيَّ عِبَادَ اللهِ إِلَيَّ عِبَادَ اللهِ ***'Ey Allah'ın kulları yanıma gelin, ey Allah'ın kulları yanıma gelin'*** diye çağırıyordu. Otuz kişi gelip önünde yürüdüler. Sadece iki kişi Talha ve Sehl b. Huneyf, Peygamber'in yakınında durup onu korudular. Talha onu kororken eline bir ok isabet etmesi sonucu elini kullanamaz hale geldi. Peygamber'i öldürmeye yemin etmiş olan Übey b. Halef Peygamber'e yaklaştı ve

'Ey yalancı nereye kaçıyorsun?' dedi. Peygamber;

'O değil ben onu öldüreceğim' dedi ve zırhının boşluğuna denk gelen bir noktadan onu hafifçe yaraladı. Adam panikleyip korktuğu için öküz böğürmesi gibi ses çıkarmaya başladı. Adamları gelip onu bulunduğu yerden aldılar ve ona şöyle dediler:

'Yaran ağır değil niye bu kadar bağırıp çağırıyorsun?' Übey b. Halef:

'Karşımda Rabîa ve Mudar kabileleri olsa hepsini öldürürdüm ancak bu adam (Muhammed) bana; seni öldüreceğim demişti!' dedi. Aradan yarım veya bir gün geçtikten sonra aldığı bu yara nedeni ile öldü. Bu esnada insanlar arasında Allah Rasûlü'nün öldürüldüğü haberi yayılmıştı. Yüksek kayalıklara çıkmış olanlardan bazıları şöyle diyordu:

'Keşke Abdullah b. Übey'e bir elçi gönderseydik kendisi bizim için Ebû Süfyân'dan eman (güvence) alsaydı. Ey millet, Muhammed öldürülmüştür düşman gelip sizi öldürmeden kalkın bir an önce kavminizin yanına gidin.' Enes b. Nadr şöyle diyordu:

850 Taberî, 7/254.

'Ey millet Muhammed ölse bile onun Rabbi ölmemiştir. Kalkın Muhammed ne uğurda savaşmışsa siz de düşman ile o uğurda savaşın. Allah'ım bunların söyledikleri hususunda senden özür diliyor ve bu müşriklerin yaptıklarından sana sığınıyorum.' Sonra kılıcını çekip düşmanın üzerine gitti ve ölünceye kadar vuruştu.[851] Bu arada Allah Rasûlü insanları çağırıyordu ve yüksek kayalıklara kaçan sahâbenin yanına geldi. Onu görünce içlerinden birisi okunu takıp yayını çekti. Ben, Allah Rasûlü'yüm dediğinde onun hayatta olduğunu öğrenip büyük bir sevinç yaşadılar. Allah Rasûlü de kendisini koruyan ashabının olduğunu görünce bu duruma sevindi. Oradakiler Allah Rasûlü ile birlikte toplandıklarında üzüntüleri gitti. Savaşın başında iken fetih ve düşmanı nasıl yendiklerini ancak işin sonunda kaçırdıkları fırsatı ve ölen arkadaşlarından bahsettiler. Bunun üzerine Allah, ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ ***'Muhammed ancak resûldür'*** âyetini buyurdu."[852]

Âl-i İmrân 145:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

"Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız." (145)

Âl-i İmrân 146:

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

"Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever." (146)

---

851 Taberî, 7/254.

852 Taberî, 7/254; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 3/14-20.

1. ﴿رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ﴾ "ribbiyyûne kesîrun" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ} [آل عمران: ١٤٦] يَقُولُ: «جُمُوعٌ كَثِيرَةٌ»

434- Süddî Allah Teâlâ'nın, ﴿رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ﴾ ***"ribbiyyûne kesîrun"*** sözü hakkında şöyle demiştir: "Çok fazla topluluklar, anlamındadır".[853]

2. Gevşeklik Göstermemeleriyle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {فَمَا وَهَنُوا} [آل عمران: ١٤٦] «فَمَا وَهَنَ الرِّبِّيُّونَ لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، مِنْ قَتْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» {وَمَا ضَعُفُوا} [آل عمران: ١٤٦] يَقُولُ: «مَا ضَعُفُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَقَتْلِ النَّبِيِّ» {وَمَا اسْتَكَانُوا} [آل عمران: ١٤٦] يَقُولُ: «مَا ذَلُّوا حِينَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَعْلُونَا» {وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ} [آل عمران: ١٣٩]

435- Yine âyette geçen; ﴿فَمَا وَهَنُوا﴾ ***"gevşeklik göstermediler"*** ifadesini: "Peygamberlerinin Allah yolunda ölmesi gibi bir musibet bile ribbiyyûn denen Allah dostlarını asla gevşetmemiş ve zaafa düşürmemiştir" şeklinde tefsir etmiştir.

[3. Zaaf Göstermemeleriyle Kastedilen]

436- Yine âyette geçen; ﴿وَمَا ضَعُفُوا﴾ ***"zaaf göstermediler"*** ifadesini "Nebî'nin öldürülmesi sebebiyle Allah yolunda zayıflık göstermediler" şeklinde tefsir etmiştir.

[4. ﴿وَمَا اسْتَكَانُوا﴾ "ve me'stekânû" İfadesi]

437- Yine âyette geçen; ﴿وَمَا اسْتَكَانُوا﴾ ***"ve me'stekânû"*** ifadesini, "Allah Rasûlü kâfirler için اَللّٰهُمَّ لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَعْلُونَا ***'Allah'ım! Onlar bize***

853 Taberî, 7/268; Kurtubî, 2/1472; İbn Kesîr, 1/410.

galip gelmemeli' dediğinde bu Allah erlerinin ayakları kaymadı" şeklinde tefsir etmiştir.[854]

Âl-i İmrân 147:

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا
وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

"Onların sözleri ancak, 'Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et' demekten ibaretti." (147)

Âl-i İmrân 148:

فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

"Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları sever." (148)

Âl-i İmrân 149:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ
عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

"Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisin geriye (küfre/eski dininize) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız." (149)

1. Kâfirlere Uymakla Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ} [آل عمران: ١٤٩] يَقُولُ: «إِنْ تُطِيعُوا أَبَا سُفْيَانَ يَرُدَّكُمْ كُفَّارًا»

854 Taberî, 7/270.

438- Süddî şöyle demiştir: "Ebû Süfyân'a uyarsanız sizi gerisin geriye (küfre/eski dininize) çevirir, anlamındadır."[855]

Âl-i İmrân 150:

بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾

"Oysa sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah'tır ve O, yardımcıların en iyisidir." (150)

Âl-i İmrân 151:

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

"Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız. Gidecekleri yer de cehennemdir. Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür!" (151)

1. Kâfirlerin Kalplerine Korku Salınması, Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا ارْتَحَلَ أَبُو سُفْيَانَ وَالْمُشْرِكُونَ يَوْمَ أُحُدٍ مُتَوَجِّهِينَ نَحْوَ مَكَّةَ، انْطَلَقَ أَبُو سُفْيَانَ حَتَّى بَلَغَ بَعْضَ الطَّرِيقِ، ثُمَّ إِنَّهُمْ نَدِمُوا فَقَالُوا: بِئْسَ مَا صَنَعْتُمْ، إِنَّكُمْ قَتَلْتُمُوهُمْ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا الشَّرِيدُ تَرَكْتُمُوهُمْ، ارْجِعُوا فَاسْتَأْصِلُوهُمْ، فَقَذَفَ اللَّهُ عز وجل فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ، فَانْهَزَمُوا، فَلَقُوا أَعْرَابِيًّا، فَجَعَلُوا لَهُ جُعْلًا، وَقَالُوا لَهُ: إِنْ لَقِيتَ مُحَمَّدًا فَأَخْبِرْهُ بِمَا قَدْ جَمَعْنَا لَهُمْ فَأَخْبَرَ اللَّهُ عز وجل رَسُولَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَطَلَبَهُمْ حَتَّى بَلَغَ حَمْرَاءَ الْأَسَدِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عز وجل فِي ذَلِكَ، فَذَكَرَ أَبَا سُفْيَانَ حِينَ أَرَادَ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى النَّبِيِّ

855 Taberî, 7/270; Şevkânî, 1/590; Âlûsî, 1/692.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا قَذَفَ فِي قَلْبِهِ مِنَ الرُّعْبِ، فَقَالَ: {سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ} [آل عمران: ١٥١]»

439- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Uhud Savaşı'ndan sonra Ebû Süfyân, ordusu ile Mekke'ye dönerken epeyce yol aldıktan sonra pişman olup şöyle dediler:

'Ne kadar isabetsiz iş yaptınız! Adamları perişan ettiniz fakat köklerini kurutmadan öylece bırakıp ayrıldınız. Böyle olmaz, dönüp onların köklerini kurutun.' Ancak Allah onların kalplerine korku attı; bu yüzden ortak bir karar veremediler. Yolda bir bedeviye denk geldiler ve ona bir miktar eşya verip ona;

'Muhammed'e denk gelirsen, ona kendisi için hazırladığımız gücümüzden bahset' dediler. Allah, gelişmelerden Peygamberi'ni haberdar etti. Hz. Peygamber Ebû Süfyân'ın ordusunun peşine takıldı ve Hamrâu'l-Esed denen yere kadar ordusu ile geldi. Allah azze ve celle de bu konuda âyet indirdi ve Ebû Süfyân'ın Hz. Nebî'ye (s.a.v.) geri dönmeyi murat ettiğini ancak Allah'ın onun kalbine korku attığını zikretti ve ﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾ ***'inkâr edenlerin kalbine korku atacağız'*** buyurdu."[856]

Âl-i İmrân 152:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

"Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vaadini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, zaaf gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah, mü'minlere karşı çok lütufkârdır." (152)

856 Taberî, 7/280; Suyûtî, 2/82; Kurtubî, 2/474; Âlûsî, 1/692.

1. Müşrikleri Kılıçtan Geçirenlerden Birine Örnek

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا بَرَزَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ بِأُحُدٍ، أَمَرَ الرُّمَاةَ، فَقَامُوا بِأَصْلِ الْجَبَلِ فِي وُجُوهِ خَيْلِ الْمُشْرِكِينَ، وَقَالَ: «لَا تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ إِنْ رَأَيْتُمُونَا قَدْ هَزَمْنَاهُمْ، فَإِنَّا لَنْ نَزَالَ غَالِبِينَ مَا ثَبَتُّمْ مَكَانَكُمْ» وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ أَخَا خَوَّاتِ بْنِ جُبَيْرٍ، ثُمَّ إِنَّ طَلْحَةَ بْنَ عُثْمَانَ صَاحِبَ لِوَاءِ الْمُشْرِكِينَ قَامَ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ، إِنَّكُمْ تَزْعُمُونَ أَنَّ اللَّهَ يُعَجِّلُنَا بِسُيُوفِكُمْ إِلَى النَّارِ، وَيُعَجِّلُكُمْ بِسُيُوفِنَا إِلَى الْجَنَّةِ، فَهَلْ مِنْكُمْ أَحَدٌ يُعَجِّلُهُ اللَّهُ بِسَيْفِي إِلَى الْجَنَّةِ، أَوْ يُعَجِّلُنِي بِسَيْفِهِ إِلَى النَّارِ؟ فَقَامَ إِلَيْهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، فَقَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا أُفَارِقُكَ حَتَّى يُعَجِّلُكَ اللَّهُ بِسَيْفِي إِلَى النَّارِ، أَوْ يُعَجِّلَنِي بِسَيْفِكَ إِلَى الْجَنَّةِ فَضَرَبَهُ عَلِيٌّ، فَقَطَعَ رِجْلَهُ فَسَقَطَ، فَانْكَشَفَتْ عَوْرَتُهُ، فَقَالَ: أُنْشِدُكَ اللَّهَ وَالرَّحِمَ يَا ابْنَ عَمِّ فَكَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ لِعَلِيٍّ أَصْحَابُهُ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُجْهِزَ عَلَيْهِ؟ قَالَ: إِنَّ ابْنَ عَمِّي نَاشَدَنِي حِينَ انْكَشَفَتْ عَوْرَتُهُ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ.

440- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Uhud Savaşı'nda müşriklerin bayrağını taşıyan Talha b. Osman kalkıp Müslümanlara karşı şunları söyledi:

'Ey Muhammed'in arkadaşları sizin iddianıza göre Allah bizi sizin kılıçlarınızla cehenneme, bizim kılıçlarımızla da sizi cennete gönderiyor. Madem iddianız (ve inancınız) bu şekilde benim kılıcımla cennete girmek isteyen var mı?' Ali b. Ebî Tâlib kalkıp bu meydan okumaya şöyle cevap verdi:

'Canımı elinde tutan zata yemin ederim ki, Allah seni kılıcımla cehenneme gönderinceye kadar veya beni senin kılıcınla cennete gönderene kadar seninle mücadeleyi bırakmayacağım.' Ali ayağına bir kılıç darbesi vurunca yere düştü, avret yerleri açıldı. Sonra Talha yalvararak ona şöyle dedi:

'Amca oğlu! Allah ve akrabalık hakkı için bana karışma.' Hz. Ali ona karışmadı. Bu arada Allah Rasûlü tekbir getirdi. Hem Peygamber hem de arkadaşları ona niçin Talha'yı öldürmediğini sorunca, Ali:

'Avret yeri açılınca Allah ve akrabalık hatırını araya koyduğu için ona karışmaktan hayâ ettim' dedi."

2. ﴿تَحُسُّونَهُمْ﴾ "tehussûnehüm" İfadesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ} [آل عمران: ١٥٢] يَقُولُ: «تَقْتُلُونَهُمْ»

441- Süddî Allah'ın; ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ﴾ ***"Andolsun ki Allah size verdiği vaadinde doğru söyledi. Hani siz onları kılıçtan geçiriyordunuz"*** sözüyle ilgili: "Âyetteki ﴿تَحُسُّونَهُمْ﴾ ***'tehussûnehüm'*** ifadesi, 'onları öldürüyordunuz' anlamındadır" demiştir.

3. Allah Neyi Gösterdi?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ} [آل عمران: ١٥٢] «مِنَ الْفَتْحِ»

442- Âyetin; ﴿أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ﴾ ***"istediğinizi size gösterdi"*** kesitini "zafer ve fetih" olarak tefsir etmiştir.

4. Dünyayı İsteyenler ile Ahireti İsteyenler

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ} [آل عمران: ١٥٢] «فَالَّذِينَ انْطَلَقُوا يُرِيدُونَ الْغَنِيمَةَ، هُمْ أَصْحَابُ الدُّنْيَا وَالَّذِينَ بَقُوا، وَقَالُوا: لَا نُخَالِفُ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَادُوا الْآخِرَةَ»

443- Yine; ﴿مِنكُم مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ الْأٰخِرَةَ﴾ ***"Sizden kimisi dünyayı istiyordu kimisi de ahireti istiyordu"*** kesitini: "Yerinden ayrılıp ganimete koşanlar dünyayı isteyenlerdir. 'Peygamber'in emrine aykırı hareket etmeyiz' diyerek tepeden ayrılmayıp yerinde kalanlar ise ahireti istediler.

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «ثُمَّ ذَكَرَ حِينَ مَالَ عَلَيْهِمْ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ: {ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ} [آل عمران: ١٥٢]»

444- Sonra Allah Teâlâ Hâlid b. Velîd'in Müslümanların üzerine gelmesini zikredip, ﴿ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ﴾ ***'sonra sizi denemek için onlardan uzaklaştırdı'*** buyurdu."[857]

Âl-i İmrân 153:

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

"O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Ne elinizden gidene ne de başınıza gelenlere üzülmeyesiniz diye (Allah) size keder üstüne keder verdi. Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (153)

1. Uhud'da Hezimeti Tatma

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ،] قَالَ:] «انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ يَدْعُو النَّاسَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى أَصْحَابِ الصَّخْرَةِ، فَلَمَّا رَأَوْهُ، وَضَعَ رَجُلٌ سَهْمًا فِي قَوْسِهِ، فَأَرَادَ أَنْ يَرْمِيَهُ، فَقَالَ: «أَنَا رَسُولُ اللَّهِ» فَفَرِحُوا بِذَلِكَ حِينَ وَجَدُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيًّا، وَفَرِحَ رَسُولُ اللَّهِ حِينَ رَأَى أَنَّ فِي أَصْحَابِهِ مَنْ يَمْتَنِعُ، فَلَمَّا اجْتَمَعُوا وَفِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ ذَهَبَ عَنْهُمُ الْحُزْنُ، فَأَقْبَلُوا يَذْكُرُونَ الْفَتْحَ وَمَا فَاتَهُمْ مِنْهُ، وَيَذْكُرُونَ أَصْحَابَهُمُ الَّذِينَ قُتِلُوا،[فَأَقْبَلَ أَبُو سُفْيَانَ حَتَّى أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ؛ فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَيْهِ، نَسُوا ذَلِكَ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهِ، وَهَمَّهُمَ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَعْلُونَا، اللَّهُمَّ إِنْ تُقْتَلْ هَذِهِ الْعِصَابَةُ لَا تُعْبَدْ» ثُمَّ نَدَبَ أَصْحَابَهُ فَرَمَوْهُمْ

857 Taberî, 7/297; İbn Kesîr, 1/414; Âlûsî, 1/595, 596.

بِالْحِجَارَةِ حَتَّى أَنْزَلُوهُمْ، فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمَئِذٍ: اعْلُ هُبَلُ حَنْظَلَةٌ بِحَنْظَلَةٍ، وَيَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ، وَقَتَلُوا يَوْمَئِذٍ حَنْظَلَةَ بْنَ الرَّاهِبِ وَكَانَ جُنُبًا فَغَسَّلَتْهُ الْمَلَائِكَةُ، وَكَانَ حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ؛ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ: لَنَا الْعُزَّى، وَلَا عُزَّى لَكُمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعُمَرَ: «قُلِ اللَّهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ» . فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: فِيكُمْ مُحَمَّدٌ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: أَمَا إِنَّهَا قَدْ كَانَتْ فِيكُمْ مُثْلَةٌ، مَا أَمَرْتُ بِهَا، وَلَا نَهَيْتُ عَنْهَا، وَلَا سَرَّتْنِي، وَلَا سَاءَتْنِي، فَذَكَرَ اللَّهُ إِشْرَافَ أَبِي سُفْيَانَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ: {فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ} [آل عمران: ١٥٣] الْغَمُّ الْأَوَّلُ: مَا فَاتَهُمْ مِنَ الْغَنِيمَةِ وَالْفَتْحِ؛ وَالْغَمُّ الثَّانِي إِشْرَافُ الْعَدُوِّ عَلَيْهِمْ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ مِنَ الْغَنِيمَةِ، وَلَا مَا أَصَابَكُمْ مِنَ الْقَتْلِ حِينَ تَذْكُرُونَ

445- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Ebû Süfyân geldiğinde bir kayanın üzerine çıktı ve tepeden Müslümanlara baktı. Müslümanlar onu görünce Allah Rasûlü'nün hayatta olmasına sevinmeyi unuttular. Peygamber şöyle dedi: لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَعْلُونَا اَللّٰهُمَّ إِنْ تُقْتَلْ هٰذِهِ الْعِصَابَةُ لَا تُعْبَدُ ***'Onlar bizden yüksekte olmamalı. Allah'ım! Eğer bu topluluk öldürülürse sana ibadet edecek kimse kalmaz.'*** Sonra Ebû Süfyân'ın olduğu noktaya taş atmak sureti ile onu ve yanındakileri oradan indirdiler. Ebû Süfyân şöyle diyordu:

'En yüce Hubel'dir. Hanzala'ya karşılık Hanzala, Bedir'e karşılık Uhud.' O gün Müslümanların ölüleri arasında Hanzala vardı. Kendisi cünüp olduğu için onu melekler yıkamıştı. Diğer Hanzala Bedir'de öldürülen Ebû Süfyân'ın oğlu Hanzala'ydı. Ebû Süfyân bulunduğu noktadan bağırarak şöyle diyordu:

'Bizim Uzzâ'mız var, sizin Uzzâ'nız yok.' Allah Rasûlü Ömer'e şöyle dedi:

قُلِ اللهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ ***'De ki: Allah bizim mevlâmızdır, sizin ise mevlânız yoktur.'*** Ebû Süfyân:

'Muhammed içinizde mi?' dedi. Sahâbe:

'Evet, aramızda' dedi. Ebû Süfyân:

'Ölülerinizden bazılarına müsle yapılmış olabilir. Bunu ben emretmedim ancak kimseye de yasaklamadım. Bunun olması beni ne sevindirir ne de üzer' dedi. Allah, Ebû Süfyân'ın tepeden onların üzerine yükselmesini bahsetti ve ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ ***'size gam üzerine gam verdi'*** buyurdu. Birinci gam kaçırılan ganimet ve fetih, ikinci gam ise düşmanın onlara tepeden bakmasıdır. Âyetin; ﴿لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ﴾ ***'sizi geçip gidene üzülmeyesiniz diye'*** kesiti kaçırılan ganimete, ﴿وَلَا مَا أَصَابَكُمْ﴾ ***'başınıza gelenlere'*** kesiti 'hatırladığınızda müşriklerin öldürdüğü canlara' işaret etmektedir."[858]

Âl-i İmrân 154:

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

"Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da, Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, 'Bu işten bize ne!' diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. 'Bu hususta karar verme bize ait olsaydı, burada öldürülmezdik' diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir." (154)

858 Taberî, 7/307; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 3/20, 21.

1. Hezimet Sonrası Toparlanma

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ «أَنَّ الْمُشْرِكِينَ، انْصَرَفُوا يَوْمَ أُحُدٍ بَعْدَ الَّذِي كَانَ مِنْ أَمْرِهِمْ وَأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ؛ فَوَاعَدُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَدْرًا مِنْ قَابِلٍ، فَقَالَ لَهُمْ: «نَعَمْ» فَتَخَوَّفَ الْمُسْلِمُونَ أَنْ يَنْزِلُوا الْمَدِينَةَ، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا، فَقَالَ: «انْظُرْ فَإِنْ رَأَيْتَهُمْ قَعَدُوا عَلَى أَثْقَالِهِمْ وَجَنَّبُوا خُيُولَهُمْ، فَإِنَّ الْقَوْمَ ذَاهِبُونَ، وَإِنْ رَأَيْتَهُمْ قَدْ قَعَدُوا عَلَى خُيُولِهِمْ وَجَنَّبُوا عَلَى أَثْقَالِهِمْ، فَإِنَّ الْقَوْمَ يَنْزِلُونَ الْمَدِينَةَ، فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاصْبِرُوا» وَوَطَّنَهُمْ عَلَى الْقِتَالِ؛ فَلَمَّا أَبْصَرَهُمُ الرَّسُولُ تَعَدَّوْا عَلَى الْأَثْقَالِ سِرَاعًا عِجَالًا، نَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ بِذَهَابِهِمْ؛ فَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ صَدَّقُوا نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَامُوا، وَبَقِيَ أُنَاسٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ يَظُنُّونَ أَنَّ الْقَوْمَ يَأْتُونَهُمْ، فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ وَعَزَّ يَذْكُرُ حِينَ أَخْبَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ كَانُوا رَكَّبُوا الْأَثْقَالَ فَإِنَّهُمْ مُنْطَلِقُونَ فَنَامُوا: {ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ} [آل عمران: ١٥٤]

446- Süddî şöyle demiştir: "Müslümanlarla çatıştıktan sonra müşrikler geri dönüp Mekke'ye doğru yola koyuldular. Sonra Peygamber'in önümüzdeki yıl tekrar Bedir'de buluşup savaşma teklifini kabul ettiler. Ancak Müslümanlar Ebû Süfyân ve beraberindekilerin Medine'ye saldırmasından endişe ediyorlardı. Allah Rasûlü peşlerine bir adam taktı. Ona şu tenbihte bulundu:

انْظُرْ فَإِنْ رَأَيْتَهُمْ قَعَدُوا عَلَى أَثْقَالِهِمْ وَجَنَّبُوا خُيُولَهُمْ فَإِنَّ الْقَوْمَ ذَاهِبُونَ وَإِنْ رَأَيْتَهُمْ قَدْ قَعَدُوا عَلَى خُيُولِهِمْ وَجَنَّبُوا أَثْقَالَهُمْ فَإِنَّ الْقَوْمَ يَنْزِلُونَ الْمَدِينَةَ فَاتَّقُوا اللهَ وَاصْبِرُوا '***Eğer yüklerini bırakmış ve atlarını kendilerinden uzak bir noktada tutuyorlarsa demek ki gerçekten gidiyorlar. Eğer onları yüklerini ayırmış ve atlarına binmiş olarak görürsen bil ki Medine'ye saldırmayı planlıyorlardır. Bu durumda Allah'tan korkun ve sabredin.***'

Allah Rasûlü böyle yaparak yanındakilere cesaret verip onları mücadele etme hususunda harekete geçiriyordu. Onları takip eden adam düşmanın atlarını uzaklaştırıp yüklerinin yanında oturur halde görünce var gücü

ile bağırıp gittiklerini söyledi. Müslümanlar bu haberi alınca Peygamber'e inandılar ve rahat bir şekilde uyudular. Ancak münafıklardan bazıları Ebû Süfyân ve yanındakilerin (gizlice ve ansızın) gelip Medine'ye saldıracaklarını zannediyorlardı. Allah azze ve celle de bunun üzerine, Hz. Nebî (s.a.v.) onlara bunu haber verince ﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ﴾ ***'sonra sizin üzerinize indirdi'*** âyetini buyurdu."[859]

Âl-i İmrân 155:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

"(Uhud'da) iki ordu karşılaştığı gün, sizi bırakıp gidenleri, sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydırmıştı. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, halîmdir." (155)

1. Korkuyla Savaştan Kaçanlar

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «لَمَّا انْهَزَمُوا يَوْمَئِذٍ تَفَرَّقَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابُهُ، فَدَخَلَ بَعْضُهُمُ الْمَدِينَةَ، وَانْطَلَقَ بَعْضُهُمْ فَوْقَ الْجَبَلِ إِلَى الصَّخْرَةِ، فَقَامُوا عَلَيْهَا، فَذَكَرَ اللَّهُ عز وجل الَّذِينَ انْهَزَمُوا، فَدَخَلُوا الْمَدِينَةَ» فَقَالَ: {إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ} [آل عمران: ١٥٥] الْآيَةَ

447- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Uhud Savaşı'nda yenildiklerinde sahâbe Allah Rasûlü'nü bırakıp kimisi Medine'ye, kimisi dağların tepesindeki kayalıklara kaçtılar ve orada kaldılar. Allah azze ve celle Medine'ye kaçanlarla ilgili ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ﴾ ***'İki ordunun karşılaştığı gün sizden kaçanlar...'*** buyurdu."[860]

859 Taberî, 7/316; Süyutî, 2/87.
860 Taberî, 7/327.

Âl-i İmrân 156:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

"Ey iman edenler! Sizler, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere çıkan veya savaşan kardeşleri hakkında: 'Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi' diyenler gibi olmayın. Allah bu kanaati onların kalplerine (kaybettikleri yakınları için onulmaz) bir hasret (yarası) olarak koydu. Canı veren de alan da Allah'tır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görür." (156)

1. Âyetteki Seferle Kastedilen

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ: {إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ} [آل عمران: ١٥٦] «وَهِيَ التِّجَارَةُ»

448- Süddî şöyle demiştir: "Bu ticarettir."[861]

2. Savaşa Çıkmasalardı Öldürülmemiş Olacaklarını Mü'minlere Kim Söyledi?

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ} [آل عمران: ١٥٦] الْآيَةَ، قَالَ: «هَؤُلَاءِ الْمُنَافِقُونَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ»

449- "Ayrıca bu sözü söyleyen münafıklar da Abdullah b. Übey b. Selûl'ün etrafında toplananlardır."[862]

861 Taberî, 7/332; Âlûsî, 1/701.
862 Taberî, 7/331-352; Şevkânî, 1/395; Âlûsî, 1/701.

Âl-i İmrân 157:

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

"Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıkları (dünyalıkları)ndan daha hayırlıdır." (157)

Âl-i İmrân 158:

وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

"Andolsun ki, ölseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda mutlaka toplanacaksınız." (158)

Âl-i İmrân 159:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا
مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

"Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever." (159)

Âl-i İmrân 160:

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي
يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

"Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler yalnız Allah'a güvensinler." (160)

Âl-i İmrân 161:

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

"Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına veya kamuya ait olan bir şeye) hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese (asla haksızlığa uğratılmaksızın) kazandığı tastamam verilir." (161)

1. Âyette Verilen Mesaj

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ} [آل عمران: ١٦١] يَقُولُ: «مَا كَانَ يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَخُونَ، فَكَمَا لَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَخُونَ فَلَا تَخُونُوا»

450- Süddî bu âyeti şu şekil tefsir etmiştir: "Bir peygamberin hıyanet etmesi ona yakışmaz. Ona yakışmadığı gibi siz de emanete hıyanet etmeyiniz."[863]

Âl-i İmrân 162:

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

"Allah'ın rızası peşinde olan, Allah'ın gazabına uğrayan gibi olur mu hiç! Bunun varacağı yer cehennemdir; o ne kötü bir varış yeridir!" (162)

Âl-i İmrân 163:

هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

"Onlar (insanlar) Allah'ın katında derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir." (163)

863 Taberî, 7/367.

1. Derecelerle Kastedilen

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ} [آل عمران: ١٦٣] يَقُولُ: «لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ»

451- Süddî bu âyeti şu şekil tefsir etmiştir: "Onların Rableri katında dereceleri vardır."[864]

Âl-i İmrân 164:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

"Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı." (164)

Âl-i İmrân 165:

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

"Onların (müşriklerin) başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da) sizin başınıza geldiğinde, 'Bu, nereden başımıza geldi?' dediniz, öyle mi? De ki: O (musibet), kendinizdendir. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." (165)

1. Uhud'da Müslümanların Başına Gelen Musibet

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، ثُمَّ ذَكَرَ مَا أُصِيبَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، يَعْنِي بِأُحُدٍ، وَقُتِلَ مِنْهُمْ سَبْعُونَ إِنْسَانًا {أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ

864 Taberî, 7/367.

مِثْلَيْهَا} [آل عمران: ١٦٥] «كَانُوا يَوْمَ بَدْرٍ أَسَرُوا سَبْعِينَ رَجُلًا وَقَتَلُوا سَبْعِينَ» {قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا} [آل عمران: ١٦٥] «أَيْ مِنْ أَيْنَ هَذَا؟» {قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ} [آل عمران: ١٦٥] «أَنَّكُمْ عَصَيْتُمْ»

452- Süddî bu âyetin tefsirinde şunları söylemiştir: "Sonra Allah Uhud Savaşı'nda mü'minlerin başına gelen musibetten bahsetti. Bu savaşta mü'minlerden yetmiş kişi ölmüştü."

[2. Müslümanların Müşriklere İki Kat Tattırdıkları Şey]

453- Âyetin; ﴿قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا﴾ ***"Başınıza gelen musibetin iki mislini siz onlara isabet ettirdiniz"*** kesitini: "Siz Bedir'de onlara bunun iki katını tattırmıştınız. Evet, Bedir Savaşı'nda Müslümanlar karşı taraftan yetmiş kişiyi öldürmüş ve yetmiş kişiyi de esir almışlardı." şeklinde tefsir etmiştir.

[3. Musibetlerin Başlarına Gelme Nedeni]

454- Âyetin; ﴿قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ﴾ ***"Dediniz ki: Bu nereden geldi başımıza?! De ki: Bu sizin kendinizden kaynaklanmaktadır"*** kesitini: "İsyan ettiğiniz için bütün bunlar başınıza geldi" şeklinde tefsir etmiştir.[865]

Âl-i İmrân 166-167:

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾
وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا
لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ
بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

"İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), 'Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin' denildi de onlar, 'Eğer savaşmayı

865 Taberî, 7/374; İbn Kesîr, 1/425.

bilseydik, arkanızdan gelirdik' dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir." (166-167)

Âl-i İmrân 168:

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَءُوا
عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

"(Onlar), kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için, 'Eğer bize uysalardı, öldürülmezlerdi' diyen kimselerdir. De ki: Eğer doğru söylüyorsanız ölümü kendinizden engelleyin." (168)

1. Âyette Bahsedilen Kimseler

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي: يَوْمَ أُحُدٍ فِي أَلْفِ رَجُلٍ، وَقَدْ وَعَدَهُمُ الْفَتْحَ إِنْ صَبَرُوا؛ فَلَمَّا خَرَجُوا رَجَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنِ سَلُولَ فِي ثَلَاثِمِائَةٍ، فَتَبِعَهُمْ أَبُو جَابِرٍ السَّلِمِيُّ يَدْعُوهُمْ، فَلَمَّا غَلَبُوهُ وَقَالُوا لَهُ: مَا نَعْلَمُ قِتَالًا، وَلَئِنْ أَطَعْتَنَا لَتَرْجِعَنَّ مَعَنَا قَالَ: فَذَكَرَ اللَّهُ أَصْحَابَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ ابْنِ سَلُولَ، وَقَوْلَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَابِرِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ حِينَ دَعَاهُمْ، فَقَالُوا: مَا نَعْلَمُ قِتَالًا، وَلَئِنْ أَطَعْتُمُونَا لَتَرْجِعُنَّ مَعَنَا «فَقَالَ: {الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ}

455- Süddî şöyle demiştir: "Allah Rasûlü Uhud günü bin kişilik bir ordu ile düşmanın karşısına çıkmıştı. Onlara sabretmeleri durumunda zafer sözü vermişti. Ancak Abdullah b. Übey b. Selûl beraberindeki üç yüz kişi ile ordudan ayrılıp geri döndü. Onları geri dönme hususunda ikna etmek için Ebû Câbir es-Sülemî peşlerinden gitti. Ancak Câbir onları ikna edemediği gibi onlar kendileri ile birlikte dönmesi için Câbir'i ikna etmeye çalışıp şöyle dediler:

'Biz savaşmayı bilmiyoruz, bizi dinlersen onlardan ayrıl ve sen de peşimize takıl.' İşte Allah Abdullah b. Übey b. Selûl'ün arkadaşlarını ve

Abdullah b. Câbir b. Abdillâh el-Ensârî'nin onları davet ettiğindeki sözünü ve onların, 'Biz savaşmayı bilmiyoruz, bize uyarsanız bizimle dönersiniz' şeklindeki cevabını zikretti ve ﴿الَّذِينَ قَالُوا﴾ ***'onlar şunu diyen kimselerdir'*** âyetini buyurdu."[866]

Âl-i İmrân 169:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾

"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar." (169)

1. Şehitlerin Diri Olup Rableri Katında Rızıklandırılmaları

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: ذَكَرَ الشُّهَدَاءَ، فَقَالَ: {وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ} [آل عمران: ١٦٩] إِلَى قَوْلِهِ: {وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ} [آل عمران: ١٧٠] «زُعِمَ أَنَّ أَرْوَاحَ الشُّهَدَاءِ فِي أَجْوَافِ طَيْرٍ خُضْرٍ فِي قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ بِالْعَرْشِ، فَهِيَ تَرْعَى بُكْرَةً وَعَشِيَّةً فِي الْجَنَّةِ، تَبِيتُ فِي الْقَنَادِيلِ، فَإِذَا سَرَحْنَ نَادَى مُنَادٍ: مَاذَا تُرِيدُونَ؟ مَاذَا تَشْتَهُونَ؟ فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا نَحْنُ فِيمَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُنَا فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ أَيْضًا: مَاذَا تَشْتَهُونَ؟ وَمَاذَا تُرِيدُونَ؟ فَيَقُولُونَ: نَحْنُ فِيمَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُنَا، فَيُسْأَلُونَ الثَّالِثَةَ فَيَقُولُونَ مَا قَالُوا: وَلَكِنَّا نُحِبُّ أَنْ تَرُدَّ أَرْوَاحَنَا فِي أَجْسَادِنَا، لِمَا يَرَوْنَ مِنْ فَضْلِ الثَّوَابِ»

456- Süddî şöyle demiştir: "Allah şehitleri zikretti ve ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ ***'Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin. Bilakis onlar diridirler ve rableri katında rızıklandırılmaktadırlar'*** buyurdu."

866 Taberî, 7/379; *Târîhu't-Taberî*, 3/12; Kurtubî, 2/1508; İbn Kesîr, 1/425; Âlûsî, 1/716. Muhtasar olarak.

[2. Şehitlerin Tekrar Şehadeti Arzulamaları]

457- Süddî şu görüşü ileri sürdü: "Şehitlerin ruhları cennette yeşil kuşların içinde olup bu kuşlar cennette arşa asılı altından kandillerin altında süzülüp uçarlar. Sabah akşam cennette yem yerler akşamları ise kandillerde gecelerler. Serbest bir şekilde dolaşmaya çıktıklarında bir münadi onlara şöyle der:

'Ne istiyorsunuz? Gönlünüz ne çekiyor?' Onlar şöyle derler:

'Ey Rabbimiz biz zaten canımızın çektiği şeylerin içindeyiz!' Allah tekrar sorar:

'Ne istiyorsunuz? Gönlünüz ne çekiyor?' Onlar şöyle derler:

'Ey Rabbimiz biz zaten canımızın çektiği şeylerin içindeyiz!' Allah onlara aynı şeyi üçüncü defa sorar ve onlar aldıkları sevabın büyüklüğünü gördükleri için onlar:

'Bizim ruhlarımızı bedenlerimize girdir' derler."

Âl-i İmrân 170:

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ
مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾

"Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde, arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar." (170)

1. Şehidin, Ardından Gelecek Kimselere Sevinmesi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَّا {يَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ} [آل عمران: ١٧٠] ، «فَإِنَّ الشَّهِيدَ يُؤْتَى بِكِتَابٍ فِيهِ مَنْ يَقْدُمُ عَلَيْهِ مِنْ إِخْوَانِهِ وَأَهْلِهِ، فَيُقَالُ: يَقْدُمُ عَلَيْكَ فُلَانٌ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا، وَيَقْدُمُ عَلَيْكَ فُلَانٌ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا، فَيَسْتَبْشِرُ حِينَ يَقْدُمُ عَلَيْهِ، كَمَا يَسْتَبْشِرُ أَهْلُ الْغَائِبِ بِقُدُومِهِ فِي الدُّنْيَا»

458- Allah'ın, ﴿وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ***"arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de sevinirler"*** sözüyle ilgili Süddî şunları söylemiştir: "Şehit birisine bir kitap getirilir. Bu kitapta arkadaşlarından ve ailesinden yanına geleceklerin isimleri geçmektedir. Ona şöyle denir: 'Falan gün falanca tanıdığın, falan gün ise falanca tanıdığın gelecek.' Böylece dünyada gurbette olan kişinin dönmesi sonucu yaşanan sevinç gibi şehit kul da tanıdıklarının gelmesi ile büyük bir sevinç yaşar."[867]

Âl-i İmrân 171:

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

"(Şehitler) Allah'ın nimetine, keremine ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler." (171)

Âl-i İmrân 172:

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾

"Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberi'nin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır." (172)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: «انْطَلَقَ أَبُو سُفْيَانَ مُنْصَرِفًا مِنْ أُحُدٍ حَتَّى بَلَغَ بَعْضَ الطَّرِيقِ، ثُمَّ إِنَّهُمْ نَدِمُوا، وَقَالُوا: بِئْسَمَا صَنَعْتُمْ إِنَّكُمْ قَتَلْتُمُوهُمْ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا الشَّرِيدُ تَرَكْتُمُوهُمْ، ارْجِعُوا وَاسْتَأْصِلُوهُمْ، فَقَذَفَ اللَّهُ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ، فَهَزِمُوا. فَأَخْبَرَ اللَّهُ رَسُولَهُ، فَطَلَبَهُمْ حَتَّى بَلَغَ حَمْرَاءَ

867 Taberî, 7/392.

الْأَسَدِ، ثُمَّ رَجَعُوا مِنْ حَمْرَاءِ الْأَسَدِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ جَلَّ ثناؤُهُ فِيهِمْ «: {الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ} [آل عمران: ١٧٢]

459- Süddî, bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Ebû Süfyân komutasındaki müşrik ordusu Mekke'ye dönüyordu. Epeyce yol aldıktan sonra pişman olup şöyle dediler:

'Ne kadar isabetsiz iş yaptınız! Adamları perişan ettiniz fakat köklerini kurutmadan öylece bırakıp ayrıldınız. Böyle olmaz dönüp onların köklerini kurutun.' Ancak Allah onların kalplerine korku attı; dönüp gittiler. Sonra Allah gelişmelerden Peygamberi'ni haberdar etti. Hz. Peygamber Ebû Süfyân'ın ordusunun peşine takıldı ve Hamrau'l-Esed denen yere kadar ordusu ile onları takip etti. Allah da ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ ***'Allah'a ve resûlüne icâbet edenler...'*** âyetini indirdi."[868]

Âl-i İmrân 173:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

"Bir kısım insanlar, mü'minlere: 'Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!' dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve 'Allah bize yeter. O ne güzel vekîldir!' dediler." (173)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ مُفَضَّلٍ، قَالَ ثنا أَسْبَاطٌ، عَنِ السُّدِّيِّ،] قَالَ: «لَمَّا نَدِمُوا يَعْنِي: أَبَا سُفْيَانَ وَأَصْحَابَهُ عَلَى الرُّجُوعِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ وَقَالُوا: ارْجِعُوا فَاسْتَأْصِلُوهُمْ، فَقَذَفَ اللَّهُ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ، فَهَزِمُوا، فَلَقُوا أَعْرَابِيًّا، فَجَعَلُوا لَهُ جُعْلًا: إِنْ لَقِيتَ مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّا قَدْ جَمَعْنَا لَهُمْ، فَأُخْبِرَ اللَّهُ

868 Taberî, 7/397; Kurtubî, 1/328; Âlûsî, 1/719. (151. âyetin tefsirinde bu rivâyetten bahsedilmişti.)

جَلَّ ثناؤُهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَطَلَبَهُمْ حَتَّى بَلَغَ حَمْرَاءَ الْأَسَدِ، فَلَقُوا الْأَعْرَابِيَّ فِي الطَّرِيقِ، فَأَخْبَرَهُمُ الْخَبَرَ، فَقَالُوا: {حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ} [آل عمران: ١٧٣] ثُمَّ رَجَعُوا مِنْ حَمْرَاءِ الْأَسَدِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِمْ وَفِي الْأَعْرَابِيِّ الَّذِي لَقِيَهُمْ «: {الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ} [آل عمران: ١٧٣]

460- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Allah Rasûlü ordusu ile Hamrâu'l-Esed denen yere gelince orada Ebû Süfyân'ın bir şeyler vererek gönderdiği bedeviyi gördüler. Bedevi onlara (yalan ve abartı ile) Ebû Süfyân'ın büyük bir güç ile geri dönüp üzerlerine geldiğini söyledi. Bunun üzerine Müslümanlar, ﴿حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ ***'Allah bize yeter. O ne güzel vekîldir!'*** dediler. Sonra Hamrâu'l-Esed'den döndüler. Allah da hem onlar hem de karşılaştıkları bedevi hakkında, ﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ﴾ ***'Onlar ki insanlar kendilerine ... dediklerinde...'*** âyetini indirdi."[869]

Âl-i İmrân 174:

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾

"Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir." (174)

1. Nimet ile Dönme

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «أُعْطِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي: حِينَ خَرَجَ إِلَى غَزْوَةِ بَدْرٍ الصُّغْرَى بِبَدْرٍ دَرَاهِمَ ابْتَاعُوا بِهَا مِنْ مَوْسِمِ بَدْرٍ، فَأَصَابُوا تِجَارَةً؛ فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: {فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ

869 Taberî, 7/409; Kurtubî, 2/1521; Şevkânî, 1/401.

يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ} [آل عمران: ١٧٤] «أَمَّا النِّعْمَةُ: فَهِيَ الْعَافِيَةُ، وَأَمَّا الْفَضْلُ: فَالتِّجَارَةُ، وَالسُّوءُ: الْقَتْلُ»

461- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Allah Rasûlü ashâbına, Bedir Gazvesine çıktığında Bedir'de bir miktar dirhem verdi. Onlar bu para ile Bedir panayırından alışveriş yapıp kâr ettiler. İşte bu Allah Teâlâ'nın, ﴿فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ﴾ ***'nimet ile döndüler'*** ifadesinde geçmektedir."

[2. Nimet, Lütuf ve Fenalık İfadeleriyle Kastedilen]

462- "Âyette geçen nimet, afiyette olmaktır. Lütuf ise ticarettir. Fenalık da öldürülmedir."[870]

Âl-i İmrân 175:

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

"İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun." (175)

1. Şeytanın Dostlarını Korkutmasının Anlamı

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «ذَكَرَ أَمْرَ الْمُشْرِكِينَ وَعِظَمَهُمْ فِي أَعْيُنِ الْمُنَافِقِينَ» فَقَالَ: {إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ} [آل عمران: ١٧٥] «يُعَظِّمُ أَوْلِيَاءَهُ فِي صُدُورِكُمْ فَتَخَافُونَهُمْ»

463- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Şeytan müşriklerin durumunu hatırlatıp onları münafıkların gözünde büyütmüştü. Allah Teâlâ bunun üzerine, ﴿ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ﴾ ***'İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur'*** buyurdu. Yani o şeytanın, kendi dostlarını sizin zihninizde büyütür ki onlardan korkasınız."[871]

870 Taberî, 7/451; Şevkânî, 1/402; Âlûsî, 1/723.
871 Taberî, 7/425; Kurtubî, 1/1524.

Âl-i İmrân 176:

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

"Küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah, onlara ahirette bir pay vermemek istiyor. Onlar için büyük azap vardır." (176)

Âl-i İmrân 177:

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

"İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elem verici bir azap vardır." (177)

Âl-i İmrân 178:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾

"İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz, onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır." (178)

Âl-i İmrân 179:

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

"Allah, mü'minleri (şu) bulunduğunuz durumda 'saflar karışık, mü'min kâfir iç içe bir şekilde' bırakacak değildir; sonunda murdarı temizden ayıracaktır. Bununla beraber Allah, size gaybı da bildirecek

değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini ayırt eder. O halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder, takvâ sahibi olursanız sizin için de çok büyük bir ecir vardır." (179)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ} [آل عمران: ١٧٩] قَالُوا: «إِنْ كَانَ مُحَمَّدٌ صَادِقًا فَلْيُخْبِرْنَا بِمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَنْ يَكْفُرُ» فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ} [آل عمران: ١٧٩] «حَتَّى يُخْرِجَ الْمُؤْمِنَ مِنَ الْكَافِرِ»

464- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Kâfirler şöyle dediler: 'Eğer Muhammed iddiasında doğru ise kimin Allah'a inandığını ve kimin inkâr ettiğini bize söylesin.' Bunun üzerine Allah, ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ***'Allah mü'minleri bırakacak değildir'*** sözleriyle başlayan âyeti indirdi. Böylece işin sonunda mü'min kâfirden ayrılacak.[872]

[حَدَّثَنَا بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ} [آل عمران: ١٧٩] «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَ مُحَمَّدًا عَلَى الْغَيْبِ، وَلَكِنَّ اللَّهَ اجْتَبَاهُ فَجَعَلَهُ رَسُولًا»

465- Yine Allah'ın Muhammed (sav)'e gayb kapılarını açmadığını fakat onu seçip peygamber kıldığını haber verdi."[873]

Âl-i İmrân 180:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

872 Taberî, 7/425; Kurtubî, 2/1524; İbn Kesîr, 1/432; Şevkânî, 1/405; Âlûsî, 1/724.
873 Taberî, 7/476.

"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (180)

1. Cimriliğin Sonu

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: (وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ) : «هُمُ الَّذِينَ آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، فَبَخِلُوا أَنْ يُنْفِقُوهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَلَمْ يُؤَدُّوا زَكَاتَهَا»

466- Süddî bu âyetle ilgili şunları söyledi: "Burada bahsi geçenler Allah'ın kendi fazlı ve keremi ile ihsanda bulunup mal verdiği fakat kendilerine verilen bu malın zekâtını vermeyip bunları Allah yolunda kullanmayanlardır.

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثني أَحْمَدُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: أَمَّا {سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ} [آل عمران: ١٨٠] «فَإِنَّهُ يَجْعَلُ مَالَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ يُطَوَّقُهُ، فَيَأْخُذُ بِعُنُقِهِ، فَيَتْبَعُهُ حَتَّى يَقْذِفَهُ فِي النَّارِ»

467- Onların sahip oldukları mallar kel bir yılan gibi boyunlarına dolanıp onları cehenneme atacaktır."[874]

Âl-i İmrân 181:

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾

"'Allah fakirdir, biz zenginiz' diyenlerin sözünü elbette Allah duydu. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve onlara; 'Tadın o yakıcı azabı!' diyeceğiz." (181)

874 Taberî, 7/438; Âlûsî, 1/731.

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ مُفَضَّلٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ} [آل عمران: ١٨١] «قَالَهَا فِنْحَاصٌ الْيَهُودِيُّ مِنْ بَنِي مَرْثَدٍ، لَقِيَهُ أَبُو بَكْرٍ فَكَلَّمَهُ، فَقَالَ لَهُ: يَا فِنْحَاصُ، اتَّقِ اللَّهَ وَآمِنْ وَصَدِّقْ، وَأَقْرِضِ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا، فَقَالَ فِنْحَاصٌ: يَا أَبَا بَكْرٍ، تَزْعُمُ أَنَّ رَبَّنَا فَقِيرٌ، يَسْتَقْرِضُنَا أَمْوَالَنَا، وَمَا يَسْتَقْرِضُ إِلَّا الْفَقِيرُ مِنَ الْغَنِيِّ، إِنْ كَانَ مَا تَقُولُ حَقًّا، فَإِنَّ اللَّهَ إِذًا لَفَقِيرٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عز وجل هَذَا، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَلَوْلَا هُدْنَةٌ كَانَتْ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ بَنِي مَرْثَدٍ لَقَتَلْتُهُ»

468- Süddî şöyle dedi: "Hz. Ebû Bekir Yahudilerin Mersedoğulları koluna mensup Finhâs ile karşılaştı ve ona şöyle dedi:

'Ey Finhâs Allah'tan kork! İman edip Allah'a borç olarak sadaka ver.' Finhâs ona şöyle dedi:

'Ey Ebû Bekir! Rabbimizin zengin olduğunu iddia ediyorsun ve sonra onun mallarımızı borç aldığını söylüyorsun. Borcu ancak fakir olan birisi zenginden alır. Senin dediklerin doğruysa o zaman Allah fakir birisidir.' Bunun üzerine Allah, ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللهُ﴾ ***'Andolsun ki Allah işitmiştir'*** sözleriyle başlayan âyeti indirdi. Ebû Bekir de, 'Eğer Mersedoğulları ile Peygamber arasında anlaşma olmasaydı ben onu öldürürdüm' dedi."[875]

Âl-i İmrân 182:

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾

"Bu, ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullara asla zulmedici değildir." (182)

875 Taberî, 7/443; Şevkânî, 1/407.

Âl-i İmrân 183:

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾

Onlar, 'Doğrusu Allah, ateşin yakıp bitireceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere inanmama hususunda bizden söz aldı' diyenlerdir. De ki: 'Benden önce nice peygamberler size mûcizeler ve dediğiniz şeyi getirmişlerdi. Doğru söylüyorsanız onları niçin öldürdünüz?'" (183)

Âl-i İmrân 184:

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

"Seni yalanladılarsa bil ki senden önce belgeler, sahîfeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalancılıkla suçlanmışlardı." (184)

Âl-i İmrân 185:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

"Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir." (185)

Âl-i İmrân 186:

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

"Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır." (186)

Âl-i İmrân 187:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

"Allah, kendilerine kitap verilenlerden, 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz' diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alışveriş ne kadar kötü!" (187)

1. Gizledikleri Ne İdi?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ مُفَضَّلٍ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَاشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا} [آل عمران: ١٨٧] «أَخَذُوا طُمْعًا، وَكَتَمُوا اسْمَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

469- Süddî bu âyetin tefsiri ile ilgili şunları söylemiştir: "Azıcık bir bedel karşılığı Muhammed ismini gizlediler."

2. Kendilerinden Hangi Hususta Söz Alındı?

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ} [آل عمران: ١٨٧] الْآيَةَ، قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ أَخَذَ مِيثَاقَ الْيَهُودِ لَيُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا يَكْتُمُونَهُ، فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ، وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا»

470- Süddî ayrıca şunu söylemiştir: "Allah Yahudilerden Muhammed (sav)'in hak peygamber olduğunu insanlara açıklamaları hususunda söz

almıştı.[876] Ancak onlar bu gerçeği arkalarına atıp sözlerini tutmadılar ve bunu azıcık bir bedel karşılığı gizlediler"[877]

Âl-i İmrân 188:

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا
فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

"Sanma ki ettiklerine sevinen, yapmadıkları ile övülmek isteyenler, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır. Onlar için elem verici bir azap vardır." (188)

1. Nüzûl Sebebi

[حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: «كَتَمُوا اسْمَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَفَرِحُوا بِذَلِكَ حِينَ اجْتَمَعُوا عَلَيْهِ، وَكَانُوا يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ، فَيَقُولُونَ: نَحْنُ أَهْلُ الصِّيَامِ وَأَهْلُ الصَّلَاةِ وَأَهْلُ الزَّكَاةِ، وَنَحْنُ عَلَى دِينِ إِبْرَاهِيمَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِمْ: {لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا} [آل عمران: ١٨٨] مِنْ كِتْمَانِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «: {وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا} [آل عمران: ١٨٨] «أَحَبُّوا أَنْ تَحْمَدَهُمُ الْعَرَبُ بِمَا يُزَكُّونَ بِهِ أَنْفُسَهُمْ، وَلَيْسُوا كَذَلِكَ»

471- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Kitaplarında geçen Muhammed ismini (birlikte ve anlaşarak) gizlediklerinde sevinmişlerdi. Sonra övünerek; 'Bizler oruç, namaz, zekât ehliyiz. Bizler İbrâhim (aleyhisselâm)'in dinine tâbiyiz' dediler. Sonra Allah bahsini yaptığımız âyeti indirip, 'Muhammed'in ismini gizlediklerine sevinenlerin azaptan kurtulacaklarını zannetme!' demiş oldu."

876 Taberî, 7/460; Şevkânî, 1/409; Âlûsî, 1/738.
877 Taberî, 7/464. Bkz. Bakara, 2/174.

[2. Yapmadıklarıyle Övülmek İsteyenler]

472- Âyetin; ﴿وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا﴾ ***"Yapmadıklarıyla övülmeyi isteyenler"*** kesitini ise şöyle tefsir etmiştir: "Kendilerini tezkiye ettikleri hususlarda (ki bunların hepsi yalandır) Arapların kendilerini övmesini istiyorlar. Bu anlayış ve düşünce içinde olanların azaptan kurtulacaklarını zannetme."[878]

Âl-i İmrân 189:

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah'ın her şeye gücü yeter." (189)

Âl-i İmrân 190:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır." (190)

Âl-i İmrân 191:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

"Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) 'Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!'" (191)

878 Âlûsî, 1/738.

Âl-i İmrân 192:

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾

"Rabbimiz! Sen kimi ateşe sokarsan hiç şüphe yok onu rezil etmiş olursun. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur." (192)

Âl-i İmrân 193:

رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

"Rabbimiz! Doğrusu biz 'Rabbinize inanın!' diyerek, imana çağıran bir davetçiyi işitip iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi sil ve bize iyilerin ölümünü nasip et." (193)

Âl-i İmrân 194:

رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

"Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vaad ettiklerini ver bize; kıyamet gününde bizi rezil etme. Sen asla sözünden caymazsın." (194)

Âl-i İmrân 195:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

"Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: 'Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır!'" (195)

Âl-i İmrân 196:

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾

"Kâfirlerin refah içinde diyar diyar tekallüb etmeleri seni aldatmasın." (196)

1. Tekallüb Etmenin Anlamı

[حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ، قَالَ: ثنا أَسْبَاطٌ،] عَنِ السُّدِّيِّ: {لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ} [آل عمران: ١٩٦] يَقُولُ: «ضَرْبُهُمْ فِي الْبِلَادِ»

473- Süddî bu âyetin tefsiri hususunda şunları söylemiştir: "Kâfirlerin rahat bir şekilde memleket memleket dolaşması seni aldatmasın."[879]

Âl-i İmrân 197:

مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

"(Onların bu refahı) az bir yararlanmadır. Sonra onların barınağı cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası!" (197)

879 Taberî, 7/493; Şevkânî, 1/415.

Âl-i İmrân 198:

لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

"Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah katından bir konaklama yeri olarak, içinde ebedî kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah katında olan şeyler iyiler için daha hayırlıdır." (198)

Âl-i İmrân 199:

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir." (199)

Âl-i İmrân 200:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

"Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilesiniz." (200)

İÇİNDEKİLER

HADİSLERİN ARAPÇALARINI YERLEŞTİRENİN ÖNSÖZÜ **5**

GİRİŞ
ÖNSÖZ, TAHKİK YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

MUHAKKİKİN ÖNSÖZÜ **9**

I. TAHKİKTE TAKİP EDİLEN METOD **11**

1. Süddî'ye Ait Rivâyetlerin Bir Araya Getirilmesi 11

2. Süddî ve İlmî Şahsiyeti 11

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI **11**

1. Rivâyet Tefsirleri 11

2. Biyografik Eserler 12

3. Ulûmu'l-Kur'ân Eserleri 12

4. Hadis Eserleri 12

5. Çağdaş Eserler 12

BİRİNCİ BÖLÜM
SÜDDÎ'NİN HAYATI, TEFSİRİ VE TEFSİRİNDE ELE ALDIĞI ÖNEMLİ MESELELER

1. SÜDDÎ'NİN HAYATI **17**

1. Nesebi **17**

2. Doğumu **19**

3. Yetişmesi **20**

4. İslâm Ülkelerine Yaptığı Seyahatler **21**

5. Vefâtı **22**

6. Hocaları **22**
7. Öğrencileri **24**
7.1. Üçüncü Tabaka 24
7.2. Dördüncü Tabaka 24
7.3. Beşinci Tabaka 24
7.4. Altıncı Tabaka 24
7.5. Yedinci Tabaka 25
7.6. Sekizinci Tabaka 25
8. Fizikî ve Ahlâkî Özellikleri **26**
9. İlmî Kişiliği **26**
10. Şiî Olduğuna Dair Suçlamalar **31**

2. SÜDDÎ'NİN TEFSİRİ **33**
1. SÜDDÎ'YE AİT TEFSİR RİVAYETLERİNİN GEÇTİĞİ KAYNAKLAR **33**
1. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân 33
2. Kurtubî'nin, el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân İsimli Tefsiri 38
3. Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr'in, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm İsimli Tefsiri 40
4. Süyûtî'nin, ed-Dürrü'l-Mensûr İsimli Tefsiri 43
5. Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî'nin, Fethu'l-Kadîr İsimli Tefsiri 44
6. Âlûsî'nin, Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî, İsimli Tefsir Kitabı 45
2. SÜDDÎ TEFSİRİ'Nİ DİĞER TEFSİRLERDEN AYIRAN ÖZELLİKLER **47**
1. Kur'ân'ı Baştan Sona Tefsir Eden Bir Eser olması 48
2. İbn Abbâs'tan Etkilenmesi 48
3. İsnad Silsilesindeki Ricalin Azlığı: 49
4. Siyasî Hiziplerin Etkisi 50
5. Tefsirin Lugat Özelliği 53
6. Tekrarların Olması 54
7. İsrâiliyat ve Fıkhî Meseleler 56
8. Süddî Tefsiri'nin Önemi 56
3. SÜDDÎ'NİN TEFSİR METODU **57**
1. Birinci Esas: Kur'ân-ı Kerîm 58
2. İkinci Esas: Hadis-i Şerif 61
Süddî Tefsiri'nde Hadis Rivâyetini İki Açıdan Ele Alıyoruz 62

1. Bir Muhaddis Olarak Süddî 62
2. Rivâyet Ettiği Hadisleri Açısından Süddî 64
3. Üçüncü Esas: Tefsirinde Haberlere ve Tarihe Önem Vermesi 69
4. Dördüncü Esas: Şer'î Hüküm İstinbat Etmesi 70
5. Beşinci Esas: Kur'ân'da Arapça Olmayan Lafızların Bulunması Meselesi 73
3. SÜDDÎ TEFSİRİNDEKİ ANA MESELELER 79
1. ESBÂBÜ'N-NÜZÛL 79
2. KIRÂATLER 87
1. Sahîh Kıraatler 88
1. Bakara Sûresi 88
2. Tevbe Sûresi 88
3. Yûnus Sûresi 89
4. Yûsuf Sûresi 90
5. İsrâ Sûresi 91
6. Müddessir Sûresi 91
7. Hümeze Sûresi 92
2. Şâz Kıraatler 93
1. Hûd Sûresi 93
2. Yûsuf Sûresi 94
3. Kāf Sûresi 94
3. MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH 95
4. NÂSİH VE MENSÛH 100
5. İSRÂİLİYAT 105
6. KUR'ÂN'DAN İLK VE SON İNEN ÂYETLER 121
SONUÇ 124
1. Birinci Bölümün Sonuçları 125
2. İkinci Bölümün Sonuçları 126
3. Üçüncü Bölümün Sonuçları 126

İKİNCİ BÖLÜM
SÜDDÎ TEFSİRİ VE EKLER

RİVAYETİ İSPAT METODU 131
1. Kaynaklar Açısından 131
2. İsnad Açısından 132

1. FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha 1: **135**
1. Kur'ân'a Besmeleyle Başlanması 135
Fâtiha 2: **135**
Fâtiha 3: **135**
Fâtiha 4: **136**
Fâtiha 5: **136**
Fâtiha 6-7: **136**

2. BAKARA SÛRESİ

Bakara 1: **137**
1. ﴿الٓمٓ﴾ "elif lâm mîm" İfadesi 137
Bakara 2: **137**
1. ﴿ذَٰلِكَ الْكِتَابُ﴾ "zâlike'l-kitâbü" İfadesinin Anlamı 138
Bakara 3: **138**
Bakara 4: **138**
Bakara 5: **138**
Bakara 6: **138**
1. Uyarmak ile Kastedilen 139
Bakara 7: **139**
1. ﴿خَتَمَ﴾ "hateme" İfadesi 139
Bakara 8: **139**
1. İnsanlar ile Kastedilen 140
Bakara 9: **140**
Bakara 10: **140**
Bakara 11: **140**
Bakara 12: **140**
Bakara 13: **141**
Bakara 14: **141**
1. Şeytanlarıyla Kastedilen 141
Bakara 15: **141**
Bakara 16: **142**
Bakara 17: **142**
1. Âyetin Tefsiri 142
Bakara 18: **143**

Bakara 19: **143**
Bakara 20: **143**
Bakara 21: **144**
1. "Sizi ve sizden öncekileri yaratan" İfadesi 144
Bakara 22: **144**
1. ﴿أَندَادًا﴾ "endâden" İfadesi 144
Bakara 23: **145**
Bakara 24: **145**
Bakara 25: **145**
1. ﴿مُطَهَّرَةٌ﴾ "mütahheratün" İfadesi 146
Bakara 26: **146**
Bakara 27: **146**
1. Yeryüzünde Fesat Çıkarmanın Anlamı 147
Bakara 28: **147**
Bakara 29: **147**
Bakara 30: **147**
1. Allah'ın Meleklerle İstişare Etmesi 148
Bakara 31: **148**
Bakara 32: **148**
Bakara 33: **148**
1. Allah'ın, Gizlediklerini Bilmesiyle Kastedilen 149
Bakara 34: **149**
1. İblîs İsminin Verilme Nedeni 149
2. İblîs'in Kâfirlerden Olmasının Anlamı 150
Bakara 35: **150**
1. Yasak Ağacın Türü 150
Bakara 36: **151**
1. Cennetten İndirilenler 151
2. Âdem'in İndirildiği Yer 151
3. Yeryüzünde Belirli Bir Süre Kalınacak Yer 152
Bakara 37: **152**
1. Allah'ın Âdem'i Seçmesi ve Tevbesini Kabul Etmesi 153
Bakara 38: **154**
1. ﴿هُدًى﴾ "hüden" İfadesiyle Kastedilen 154
Bakara 39: **154**

Bakara 40: **154**
1. Allah'ın İsrâiloğulları ile Ahidleşmesi 155
2. ﴿وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾ "ve iyyâye fe'rhebûni" İfadesi 155
Bakara 41: **155**
1. İlk İnkâr Edenlerden Olmamaları İstenen Şey 156
2. Allah'ın Âyetlerini Değiştirdikleri Az Bir Paha Nedir? 156
Bakara 42: **156**
1. Hakk ile Kastedilen 156
Bakara 43: **157**
Bakara 44: **157**
1. İnsanlara İyiliği Emredip Kendilerini Unutanlar 157
Bakara 45: **157**
Bakara 46: **157**
1. ﴿يَظُنُّونَ﴾ "yezunnûne" İfadesi 158
Bakara 47: **158**
Bakara 48: **158**
1. Hiç Kimsenin Kimseye Faydasının Dokunmayacağı Gün 158
2. Mü'minin Kâfire Fayda Veremeyecek Olması 159
Bakara 49: **159**
1. Firavun'un İsrâiloğullarına Yaptığı Kötülük 159
Bakara 50: **162**
1. İsrâiloğullarının Kurtarılıp Firavun ve Adamlarının Batırılması 162
Bakara 51: **165**
1. Mûsâ'nın Rabbiyle Sözleşmesine Gitmesi ve Ardından Yaşananlar 165
Bakara 52: **171**
Bakara 53: **171**
Bakara 54: **171**
Bakara 55: **171**
1. ﴿الصَّاعِقَةُ﴾ "es-sâ'ikatü" İfadesi 172
Bakara 56: **172**
1. Allah İsrâiloğullarını Nasıl Diriltmiştir? 172
Bakara 57: **174**
1. İsrâiloğullarına Verilen Nimetler ve Nankörlükleri 174
Bakara 58: **177**
1. Âyetteki Şehir ve Kapı 177

2. İsrâiloğullarının ﴿حِطَّةٌ﴾ "hıtta" Emrine Karşı Tutumları 178
Bakara 59: **178**
1. ﴿رِجْزًا﴾ "riczen" İfadesi 178
Bakara 60: **179**
Bakara 61: **179**
1. Tek Tür Yemeğe Sabredemeyeceklerini Ne Zaman Söylediler? 180
2. ﴿وَفُومِهَا﴾ "ve fûmihâ" İfadesi 180
3. İnilmesi İstenilen Şehirden Maksat 180
4. İstediklerinin Şehirde Olduğunun Söylenilmesiyle Kastedilen 180
5. ﴿ٱلْمَسْكَنَةُ﴾ "el-meskenetü" İfadesi 181
Bakara 62: **181**
1. Sabiîler 181
2. Nüzûl Sebebi 182
3. Sabiîler 190
Bakara 63: **191**
1. Dağın İsrâiloğullarının Üzerine Kaldırılması 191
2. ﴿بِقُوَّةٍ﴾ "bi kuvvetin" İfadesinin Anlamı 192
Bakara 64: **192**
Bakara 65: **192**
1. Cumartesi Yasağını Çiğneyenlerin Cezası 193
Bakara 66: **196**
1. Maymuna Dönüştürme Cezası Kimler İçin İbrettir? 196
Bakara 67: **197**
1. Sığır Kesilme Emrinin Hikayesi 197
Bakara 68: **202**
Bakara 69: **203**
1. ﴿تَسُرُّ ٱلنَّٰظِرِينَ﴾ "tesürru'n-nâzırîne" İfadesi 203
Bakara 70: **203**
Bakara 71: **203**
Bakara 72: **204**
Bakara 73: **204**
Bakara 74: **204**
Bakara 75: **204**
1. Tahrif Ettikleri Şey Neydi? 205
Bakara 76: **205**

1. Allah'ın Açtığı Şeyle Kastedilen 205
Bakara 77: **206**
Bakara 78: **206**
Bakara 79: **206**
1. Yahudilerin Elleriyle Yazdıkları Kitap 207
Bakara 80: **207**
1. Yahudilerin, Kendilerine Ateşin Sayılı Günler Dokunacağı İddiaları 207
Bakara 81: **208**
1. Kötülüğü Kendisini Kuşatanın Cezası 208
Bakara 82: **209**
Bakara 83: **209**
Bakara 84: **209**
1. Yahudilerin Birbirleriyle Savaşıp Ardından Esirlerini Birlikte Kurtarmaları 210
Bakara 85: **211**
Bakara 86: **212**
Bakara 87: **212**
1. Rûhu'l-Kudüs'ün Anlamı 212
Bakara 88: **212**
1. Yahudilerin Kalplerinin Perdeli Olduğunu Söylemeleri 213
Bakara 89: **213**
1. Yahudilerin Bildikleri Halde Kitabı İnkârları 213
Bakara 90: **214**
1. ﴿اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ﴾ "işterav bihî enfüsehüm" İfadesi 214
2. ﴿بَغْيًا﴾ "bağyen" İfadesi 214
3. Gazap Üzerine Gazapla Kastedilen 215
Bakara 91: **215**
1. Kur'ân'ın Musaddık Oluşu 215
2. Kur'ân'ın Son Kitap Oluşu 216
3. Yahudilerin Sadece Kendilerine İndirilene İnanma İsteklerine Cevap 216
Bakara 92: **217**
Bakara 93: **217**
1. Yahudilerin Kalplerine Buzağı Sevgisinin İçirilmesi 217
Bakara 94: **218**
Bakara 95: **218**
Bakara 96: **218**

Bakara 97: **219**
1. Nüzûl Sebebi 219
Bakara 98: **221**
Bakara 99: **221**
Bakara 100: **221**
Bakara 101: **222**
1. Yahudilerin Tevrat'ı Arkalarına Atmaları 222
Bakara 102: **223**
1. Şeytanın Hz. Süleyman'ın Hükümranlığına İftirası 223
2. ﴿تَتْلُوا﴾ "tetlû" İfadesi 225
3. Hârût ve Mârût'un Kıssası 226
4. Yahudilerin, Sihirle Uğraşmanın Küfür Olduğunu Bilmeleri 228
Bakara 103: **229**
1. ﴿مَثُوبَةٌ﴾ "mesûbetün" Kelimesi Hakkında 229
Bakara 104: **229**
1. Mü'minlerin Rasulullah'a (s.a.v.) Karşı Edepli Olması 230
2. ﴿اسْمَعُوا﴾ "dinleyin" İfadesi Hakkında 231
Bakara 105: **231**
Bakara 106: **231**
1. Neshetmenin Anlamı 232
2. ﴿نُنْسِهَا﴾ "nünsihâ" İfadesi 232
3. Daha Hayırlısını Getirmenin Anlamı 232
4. Mislini Getirmenin Anlamı 232
Bakara 107: **233**
Bakara 108: **233**
1. Arapların da İsrâiloğulları Gibi Allah'ı Açıkça Görmek İstedikleri 233
2. ﴿سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ "sevâe's-sebîl" İfadesi 234
Bakara 109: **234**
1. Hak ile Kastedilen 234
2. Nesih 235
Bakara 110: **235**
Bakara 111: **235**
1. Bürhan ile Kastedilen 236
Bakara 112: **236**
1. Cennete Girecek Olanlar 236

Bakara 113: **236**
1. Bilmeyenlerle Kastedilen 237
Bakara 114: **237**
1. Allah'ın Mescitlerini Harap İçin Koşuşanlardan Birine Örnek 237
2. Mescitlere Korkarak Girme Meselesi 238
3. Dünyada ve Ukbâda Çekecekleri Ceza 238
Bakara 115: **239**
1. Kıblenin Değişimi, Nüzûl Sebebi 239
Bakara 116: **240**
1. ﴿كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴾ "küllün lehû kânitûne" İfadesi 240
Bakara 117: **240**
1. Göklerin ve Yerin Eşsiz Yaratılışı 241
Bakara 118: **241**
1. Bilmeyenler Kimlerdir? 241
2. Öncekilerle Kastedilen 241
Bakara 119: **242**
Bakara 120: **242**
Bakara 121: **242**
1. Âyette Bahsedilenler Kimlerdir? 242
Bakara 122: **243**
Bakara 123: **243**
Bakara 124: **243**
1. Rabbinin İbrâhim'i Sınadığı Kelimeler 244
2. Ahd ile Kastedilen 244
Bakara 125: **244**
1. ﴿مَثَابَةً﴾ "mesâbeten" İfadesi 245
2. Kâbe'nin Güven Yeri Kılınmasının Anlamı 245
3. Makam-ı İbrâhim 245
4. Allah'ın Evinin Temizlenmesinin Anlamı 246
Bakara 126: **246**
Bakara 127: **247**
1. Hz. İbrâhim ve İsmâil'in Kâbe'nin Temellerini Yükseltmeleri 247
Bakara 128: **249**
1. Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil, Nesilleriyle Kimleri Kastettiler? 250
2. Hz. İbrâhim'i Hacca Daveti 250

3. Kıraat 251
4. ﴿مَنَاسِكَنَا﴾ "menâsikenâ" İfadesi 251
Bakara 129: **252**
1. Resûl ile Kastedilen 252
Bakara 130: **252**
Bakara 131: **253**
Bakara 132: **253**
Bakara 133: **253**
Bakara 134: **253**
Bakara 135: **254**
1. ﴿حَنِيفًا﴾ "hanîfen" İfadesi 254
Bakara 136: **254**
1. ﴿ٱلْأَسْبَاطِ﴾ "el-esbâti" İfadesi 255
Bakara 137: **255**
Bakara 138: **255**
1. Sıbğata'llâh Tabiri 256
Bakara 139: **256**
Bakara 140: **256**
Bakara 141: **257**
Bakara 142: **257**
1. Nüzûl Sebebi 257
Bakara 143: **258**
1. Sefihlerin Kıble Değişimiyle İlgili Neler Söyledikleri, Nüzûl Sebebi 258
Bakara 144: **260**
1. Nüzûl Sebebi 260
2. Kendilerine Kitap Verilenlerle Kastedilen 261
Bakara 145: **261**
1. Yahudi ve Hristiyanların Birbirlerinin Kıblesine Tâbi Olmayacakları 261
Bakara 146: **262**
1. Ehl-i Kitab'ın Bildiği Şey Neydi? 262
Bakara 147: **262**
Bakara 148: **262**
1. Her Milletin Yöneldiği Bir Kıblesi Vardır 263
2. Allah Herkesi Kıyamette Bir Araya Getirecektir 263
Bakara 149: **263**

Bakara 150: **263**
1. Zalimlerle Kastedilen 264
2. Neden Korkulmaması Gerekir? 264
Bakara 151: **264**
Bakara 152: **265**
1. Kulun Allah'ı Zikretmesi ve Allah'ın Kulu Zikretmesi 265
Bakara 153: **265**
Bakara 154: **265**
Bakara 155: **266**
Bakara 156: **266**
Bakara 157: **266**
Bakara 158: **266**
1. Safa ile Merve Arasında Sa'y Yapmak 267
Bakara 159: **267**
1. Allah'ın İndirdiklerini Gizleyenler ve Açık Delillerle Kastedilen 267
2. Lânet Edicilerin Lânet Etmesi 268
Bakara 160: **268**
Bakara 161: **269**
Bakara 162: **269**
Bakara 163: **269**
Bakara 164: **269**
1. Nüzûl Sebebi 270
2. Dâbbe ile Kastedilen 270
Bakara 165: **271**
1. Allah'a Koştukları Ortaklar 271
Bakara 166: **271**
1. Tâbi Olunanlarla Kastedilen 272
2. Aralarında Kopacak Olan Şey Nedir? 272
Bakara 167: **272**
1. Pişmanlık Olarak Gösterilecek Şey 273
Bakara 168: **273**
1. Şeytanın Adımlarını Takip Etmekle Kastedilen 273
Bakara 169: **274**
Bakara 170: **274**
Bakara 171: **274**

1. Kâfirlerin Misali 274
2. Hakka Karşı Sağır, Kör ve Dilsizler 275
Bakara 172: **275**
Bakara 173: **275**
1. ﴿بَاغٍ﴾ "bâğin" İfadesi 276
2. ﴿عَادٍ﴾ "âdin" İfadesi 276
Bakara 174: **276**
1. Az Bir Pahayla Kastedilen 277
Bakara 175: **277**
1. Âyetteki Soru Cümlesinin Mecazi Kullanımı 277
Bakara 176: **277**
1. Âyette Bahsedilenler Kimlerdir? 278
Bakara 177: **278**
1. ﴿وَحِينَ الْبَأْسِ﴾ "ve hîne'l-be'si" İfadesi 279
Bakara 178: **279**
1. Âyetin Hz. Nebî (s.a.v.) Tarafından Uygulanışı 279
2. Af Halinde Yapılacaklar 280
3. Elem Verici Azap Tehdidi Kimedir? 280
Bakara 179: **281**
1. Kısasta Hayat Olmasının Anlamı 281
Bakara 180: **281**
1. Vasiyetin Neshi 281
2. Hayır ile Kastedilen 282
Bakara 181: **282**
1. Vasiyeti Değiştirenin Vebali 282
Bakara 182: **283**
1. ﴿جَنَفًا﴾ "cenefen" İfadesi 283
2. Vasiyette Kasıtlı Haksızlıkları Önleme 283
Bakara 183: **284**
1. Öncekilerin Orucuyla Benzerlik 284
2. Sakınmakla Kastedilen 285
Bakara 184: **285**
1. Oruca Gücü Yetemeyenler 285
2. Gönülden İyilik Yapanlar 286
3. Her Şeye Rağmen Oruç Tutma 286

Bakara 185: **287**
1. ﴿وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ﴾ "ve beyyinâtin mine'l-hüdâ ve'l-furkāni" İfadesi 287
2. Ramazan Ayına Şahit Olmanın Anlamı 287
Bakara 186: **288**
1. Allah'ın, Kullarının Duasına İcâbeti 288
Bakara 187: **289**
1. Oruç Gecesi Helâl Kılınan Husus 289
2. Kadının Eşine, Erkeğin de Eşine Örtü Olmasının Anlamı 290
3. Nüzûl Sebebi 290
4. Eşlerle Mübâşerette Bulunmanın Anlamı 292
5. Allah'ın Yazdığını Talep Etmenin Anlamı 292
6. Beyaz İpin Siyah İpten Belli Olmasının Anlamı 293
7. İtikafta Yasaklanan Şey 293
8. Allah'ın Hududu Ne Demektir? 293
Bakara 188: **294**
1. Bâtıl Yollarla Mal Yemek 294
Bakara 189: **294**
1. Hilallerin Fonksiyonu 295
2. Nüzûl Sebebi 295
Bakara 190: **296**
Bakara 191: **296**
Bakara 192: **296**
Bakara 193: **297**
1. Fitneyle Kastedilen 297
2. Zalimlere Düşmanlık Çağrısının Anlamı 297
Bakara 194: **298**
1. Nüzûl Sebebi 298
Bakara 195: **299**
1. İnfaka Teşvik 299
Bakara 196: **299**
1. Hac ve Umrenin Tamamlanması 300
2. Engellenen Kimsenin Yapacakları 300
3. Başında Sıkıntı Bulunanın Durumu 301
[4. Nüzûl Sebebi] 301
5. Temettu' Haccı 301

6. Kurbanlık Bulamayanın Görevi 302
7. Umrenin Haccı Neshetmesi 302
Bakara 197: **303**
1. Haccın Bilinen Ayları 303
2. ﴿فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ "fe lâ rafese ve lâ füsûka ve lâ cidâle fi'l-hacci" İfadesi 303
Bakara 198: **304**
1. Hacda Ticaret 304
2. Hacda Arafat Vakfesi 304
3. Meş'ar-i Harâm'ın Mevkii 305
Bakara 199: **305**
1. Nüzûl Sebebi 305
Bakara 200: **306**
1. Nüzûl Sebebi 306
Bakara 201: **306**
1. Âyetteki İnsanlarla ve Dünyadaki ve Ahiretteki İyilikle Kastedilen 307
Bakara 202: **307**
Bakara 203: **307**
1. Sayılı Günlerle Kastedilen 308
2. Acele Etme ve Geri Kalma 308
Bakara 204: **308**
1. Nüzûl Sebebi: 309
Bakara 205: **310**
Bakara 206: **310**
Bakara 207: **310**
Bakara 208: **311**
1. Esenliğe Girmekle Kastedilen 311
Bakara 209: **311**
1. ﴿فَإِنْ زَلَلْتُمْ﴾ "fe in zeleltüm" İfadesi 311
Bakara 210: **312**
Bakara 211: **312**
1. Allah'ın Nimetine Karşı Nankörlük 312
Bakara 212: **313**
Bakara 213: **313**
1. İnsanların Tek Bir Ümmet Olmasının Anlamı 313

2. İhtilafa Düşenler Kimlerdir? ... 314
Bakara 214: ... **314**
1. Âyette Bahsedilen Sarsılma Ne Zaman Yaşanmıştı? ... 314
Bakara 215: ... **315**
1. Âyette Bahsedilen Nafakayla Kastedilen ... 315
Bakara 216: ... **315**
1. Savaşın Hikmetleri ... 316
Bakara 217: ... **316**
1. Nüzûl Sebebi ... 317
2. Olayın Ne Zaman Vuku Bulduğu ... 319
Bakara 218: ... **320**
Bakara 219: ... **320**
1. ﴿اَلْمَيْسِرِ﴾ "el-meysiri" İfadesi ... 320
2. Şarap ve Kumarın Günah ve Faydaları ... 321
3. Şarabın Tedricen Haram Kılınması ... 321
4. ﴿قُلِ الْعَفْوَ﴾ "kuli'l-afve" İfadesi ... 323
Bakara 220: ... **323**
1. Yetimleri Kefaletinde Tutanların Dikkat Etmesi Gerekenler ... 324
2. ﴿وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَاَعْنَتَكُمْ﴾ "ve lev şâa'llâhu le a'neteküm" İfadesi ... 324
Bakara 221: ... **325**
1. Nüzûl Sebebi ... 325
Bakara 222: ... **326**
1. Kadınların Ay Halini Soran Kişi ... 327
2. Eza Ne Demektir? ... 327
3. Allah'ın Emrettiği Şekilde Ne Demektir? ... 327
Bakara 223: ... **327**
1. ﴿حَرْثٌ لَكُمْ﴾ "harsün leküm" İfadesi ... 328
2. Kadınlara Nasıl Yanaşılacağı ... 328
3. ﴿اَنّٰى شِئْتُمْ﴾ "ennâ şi'tüm" İfadesi ... 328
4. Kişinin Kendisi İçin Önden Takdimde Bulunmasının Anlamı ... 328
Bakara 224: ... **329**
1. Yeminlerin Kalkan Kılınmasının Anlamı ... 329
Bakara 225: ... **330**
1. Yemîn-i Lağv ... 330
2. Sorumlu Tutulacak Olan Yemin ... 331

3. Yemin Çeşitleri 331
Bakara 226: **332**
1. İlâ Müddeti Geçince Gerçekleşecek Olanlar 332
Bakara 227: **332**
Bakara 228: **332**
1. Üç Ay Haliyle Kastedilen 333
2. Geri Döndürmede Kocanın Daha Hak Sahibi Olması 333
Bakara 229: **334**
1. Talakın İki Olmasıyla Kastedilen 334
2. İyilikle Tutmanın Anlamı 335
3. Fidye Karşılığı Erkeğin Boşaması 335
Bakara 230: **336**
1. Üçüncü Boşama 336
Bakara 231: **337**
1. Nüzûl Sebebi 337
Bakara 232: **338**
1. Nüzûl Sebebi 338
Bakara 233: **339**
1. Annelerin Çocuklarını Emzirmesinden Maksat 339
2. Çocuğun Mirasçısına Düşen 340
3. Çocuğu Sütten Kesmede Ana Babanın Anlaşması 340
4. Süt Anneye Çocuğu Verme 340
Bakara 234: **341**
1. Kadının İddet Sonrası Meşru İşiyle Kastedilen 341
Bakara 235: **341**
1. Kadınla Evlenmek Üzere Kinayeli Konuşma 342
2. Kadına Vaadde Bulunmanın Yasak Olması 342
Bakara 236: **342**
1. Müt'a Hangi Durumda Olur? 343
Bakara 237: **343**
1. Mehirden Vazgeçme 343
2. Boşananların İyi İlişkiler Kurmasının Teşvik Edilmesi 344
Bakara 238: **344**
1. Kunut ile Kastedilen 344
Bakara 239: **344**

1. ﴿رِجَالًا﴾ "ricâlen" İfadesiyle Kastedilen 345
Bakara 240: **345**
1. Nesh 345
Bakara 241: **346**
Bakara 242: **346**
Bakara 243: **347**
1. Ölüm Korkusuyla Yurtlarından Çıkan Binlerce İnsan 347
Bakara 244: **349**
Bakara 245: **349**
1. Ödünç Verene Verilecek Kat Kat Ödül 349
Bakara 246: **349**
1. İlkin Savaşmayı İsteyip Sonra Farz Kılınınca Cayan Kimseler 350
Bakara 247: **352**
1. Tâlût'un Savaşmak İçin Gönderilmesi 352
Bakara 248: **354**
1. Sekine Nedir? 354
2. Kalıntılarla Kastedilen 355
Bakara 249: **355**
1. Nehirle Kastedilen 355
2. Tâlût'un Ordusunun Nehirle İmtihanı 356
Bakara 250: **357**
Bakara 251: **358**
1. Dâvûd'un Câlût'u Öldürmesi 358
2. Allah'ın Mülk ve Hikmet Vermesi 362
Bakara 252: **362**
Bakara 253: **362**
Bakara 254: **363**
Bakara 255: **363**
1. ﴿سِنَةٌ﴾ "sinetün" İfadesi 364
2. ﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ "mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm" İfadesi 364
3. Allah'ın İlmini Kuşatamamalarının Anlamı 364
4. Allah'ın Kürsüsü 365
5. ﴿وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا﴾ "ve lâ yeûdühû hıfzuhumâ" İfadesi 365
Bakara 256: **365**
1. Nüzûl Sebebi 366

2. ﴿الطَّاغُوتِ﴾ "et-tâğûti" İfadesi 367
3. ﴿الْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ﴾ "el-urvetü'l-vüskā" İfadesi 367
4. ﴿لَا انْفِصَامَ لَهَا﴾ "le'nfisâme lehâ" İfadesi 367
Bakara 257: **368**
1. Karanlık ve Aydınlıkla Kastedilen 368
Bakara 258: **368**
1. İbrâhim ile Nemrûd'un Tartışması 369
2. Âyette Bahsedilen Nemrûd Kimdir? 370
3. Allah'ın Zalimlere Hidayet Etmemesinin Anlamı 370
Bakara 259: **370**
1. ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا﴾ "ve hiye hâviyetün alâ urûşihâ" İfadesi 371
2. Üzeyir'in Yıkık Kasabaya Uğraması 371
3. ﴿كَيْفَ نُنشِزُهَا﴾ "keyfe nünşizühâ" İfadesi 373
Bakara 260: **373**
1. İbrâhim'in Ölüm Hallerini ve Ölülerin Diriltilmesini Görmek İstemesi 374
2. Kuşların Kesilmesi Emri 376
Bakara 261: **376**
1. Allah Yolunda İnfak Edenlerin Mükâfatı 377
Bakara 262: **377**
Bakara 263: **377**
Bakara 264: **378**
1. Riya ile İnfak Edenlerin Misali 378
2. ﴿صَفْوَانٍ﴾ "safvânin", ﴿وَابِلٌ﴾ "vâbilün" ve ﴿صَلْدًا﴾ "salden" Kelimeleri 379
Bakara 265: **379**
1. ﴿تَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ﴾ "ve tesbîten min enfüsihim" İfadesi 379
2. ﴿بِرَبْوَةٍ﴾ "bi rabvetin" İfadesi 380
3. Allah Yolunda İhlasla İnfak Edenlerin Mükâfatı 380
4. ﴿طَلٌّ﴾ "tallün" İfadesi 380
Bakara 266: **381**
1. ﴿إِعْصَارٌ﴾ "i'sârun" ve ﴿نَارٌ﴾ "nârun" Kelimeleri 381
Bakara 267: **381**
1. Kazancın İyilerinden İnfakla Kastedilen 382
2. ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ﴾ "ve lâ teyemmemü'l-habîse" İfadesi 382
Bakara 268: **382**
Bakara 269: **383**

Bakara 270: **383**
Bakara 271: **383**
Bakara 272: **383**
1. Âyette Kimlerden Bahsetmektedir? 384
Bakara 273: **384**
1. Hangi Fakirlerden Bahsedilmektedir? 384
2. Yeryüzünde Dolaşmaya Güç Yetirememekle Kastedilen 385
3. Simalarından Fakirlerin Tanınması 385
4. Israrla İstemezler 385
Bakara 274: **386**
Bakara 275: **386**
1. ﴿مِنَ الْمَسِّ﴾ "mine'l-messi" İfadesi 386
2. Rabden Gelen Öğütle Kastedilen 387
3. Geride Geçen Faizin Durumu 387
Bakara 276: **387**
Bakara 277: **387**
Bakara 278: **388**
1. Nüzûl Sebebi 388
Bakara 279: **388**
1. Sermaye ile Kastedilen 389
Bakara 280: **389**
1. Mühlet Vermekle Kastedilen 389
2. ﴿إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾ "ilâ meyseratin" İfadesi 389
3. Tasadduk Edilmesi 390
Bakara 281: **390**
1. Son İnen Âyet 390
Bakara 282: **391**
1. Kâtibin Kaçınmaması Gereken Zaman 392
2. Sefih ve Zayıf ile Kastedilen 392
3. ﴿أَنْ تَضِلَّ إِحْدٰيهُمَا﴾ "en tadille ihdâhümâ" İfadesi 392
4. Şahitler Boşsa Şahitlikten İmtina Etmemeli 392
5. ﴿ذٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ "zâlikům aksetu inda'llâhi" İfadesi 393
6. Şahitlikte Şüphe Edilmemesi 393
7. Alışverişte Yazmama Ruhsatı 393
8. Kâtip ve Şahide Zarar Verilmemesi 394

Bakara 283: **394**
1. ﴿آثِمٌ قَلْبُهُ﴾ "âsimün kalbühû" İfadesi 395
Bakara 284: **395**
1. Nüzûl Sebebi, Nesh 395
Bakara 285: **396**
Bakara 286: **396**
1. Güç Yetmeyen Şeylerden Sorumlu Tutulmayacağı 397
2. Kişinin Lehinde ve Aleyhinde İşledikleri 397
3. Duanın Kabulü 397
4. Ağır Yükle Kastedilen 398
5. Üstesinden Gelinmeyecek Şeylerle Kastedilen 398

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Âl-i İmrân 1: **399**
Âl-i İmrân 2: **399**
Âl-i İmrân 3-4: **399**
Âl-i İmrân 5: **400**
Âl-i İmrân 6: **400**
Âl-i İmrân 7: **400**
1. Müteşâbih Âyetlerin Ardına Düşenler 400
2. Fitne Çıkarmak ve Te'vilini Yapmak İçin Müteşâbihin Ardına Düşmek 401
3. İlimde Derinleşenlerin Tutumu 402
Âl-i İmrân 8: **402**
Âl-i İmrân 9: **402**
Âl-i İmrân 10: **402**
Âl-i İmrân 11: **403**
1. İnkârcıların Önceki İnkârcılara Benzemesi 403
Âl-i İmrân 12: **403**
Âl-i İmrân 13: **403**
1. Kâfirlerin Mü'minleri İki Kat Fazla Görmeleri 404
Âl-i İmrân 14: **404**
1. ﴿وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ﴾ "ve'l-kanâtîri'l-mukantarati" İfadesi 404
2. ﴿الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ﴾ "el-hayli'l-müsevveme" İfadesi 405
3. ﴿وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ﴾ "vallâhu indehû hüsnü'l-meâbi" İfadesi 405
Âl-i İmrân 15: **406**

Âl-i İmrân 16-17: **406**
Âl-i İmrân 18: **406**
1. Hak Din İslâm'a Şahitlik Edenler 407
Âl-i İmrân 19: **407**
Âl-i İmrân 20: **407**
Âl-i İmrân 21: **408**
Âl-i İmrân 22: **408**
Âl-i İmrân 23: **408**
Âl-i İmrân 24: **408**
Âl-i İmrân 25: **409**
Âl-i İmrân 26: **409**
Âl-i İmrân 27: **409**
1. Gecenin ve Gündüzün Birbirine Katılması 409
2. Ölüden Dirinin, Diriden Ölünün Çıkarılması 410
Âl-i İmrân 28: **410**
1. Mü'minlerin Kâfirleri Dost Edinmemeleri 411
Âl-i İmrân 29: **411**
1. Allah Gizli Aşikâr Her Şeyi Bilir 411
Âl-i İmrân 30: **412**
1. ﴿اَمَدًا بَعِيدًا﴾ "emeden ba'îden" İfadesi 412
Âl-i İmrân 31: **412**
Âl-i İmrân 32: **412**
Âl-i İmrân 33-34: **413**
Âl-i İmrân 35: **413**
1. İmrân'ın Eşinin, Doğuracağı Çocuğun Erkek Olacağını Düşünmesi 413
Âl-i İmrân 36: **414**
1. İmrân'ın Eşinin Kız Doğurması Üzerine Söyledikleri 414
Âl-i İmrân 37: **415**
1. Zekeriyyâ'nın Meryem'i Kefâletine Alması 415
Âl-i İmrân 38: **416**
1. Zekeriyyâ'nın, Rabbinden Çocuk İstemesine Neden Olan Olay 417
2. ﴿طَيِّبَةً﴾ "tayyibeten" İfadesi 417
Âl-i İmrân 39: **418**
1. Zekeriyyâ'ya Nida Eden Melek 418
2. Mihrapla Kastedilen 418

3. Allah'tan Bir Kelime İfadesiyle Kastedilen 418
4. ﴿وَحَصُورًا﴾ "ve hasûran" İfadesi 419
Âl-i İmrân 40: 420
1. Zekeriyyâ'nın, Çocuk Müjdesi Karşısındaki Tepkisi 420
2. Allah'ın Dilediğini Yapacağını Bildirmesiyle Kastedilen 421
Âl-i İmrân 41: 421
1. Zekeriyyâ'nın Alamet İstemesi 421
2. ﴿إِلَّا رَمْزًا﴾ "illâ ramzen" İfadesi 422
Âl-i İmrân 42: 422
1. Allah'ın Meryem'i Tertemiz Kılmasının Anlamı 422
2. Meryem'in Âlemlerin Kadınlarına Üstün Kılınmasının Anlamı 422
Âl-i İmrân 43: 423
1. Kunût Yapmanın Anlamı 423
Âl-i İmrân 44: 423
Âl-i İmrân 45: 423
Âl-i İmrân 46: 424
Âl-i İmrân 47: 424
Âl-i İmrân 48: 424
Âl-i İmrân 49: 424
1. ﴿الْأَكْمَهَ﴾ "el-ekmehe" Kelimesi 425
Âl-i İmrân 50: 425
Âl-i İmrân 51: 426
Âl-i İmrân 52: 426
1. ﴿مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾ "men ensârî ila'llâhi" İfadesi 426
2. Hz. Meryem ve Îsâ'nın Sıkıntılı Yaşamları 427
Âl-i İmrân 53: 435
Âl-i İmrân 54: 435
1. Allah'ın Tuzaklara Karşılık Vermesi 435
Âl-i İmrân 55: 436
1. Hz. Îsâ'ya Tâbi Olanlarla Kastedilen 437
Âl-i İmrân 56: 437
Âl-i İmrân 57: 437
Âl-i İmrân 58: 438
Âl-i İmrân 59: 438
1. Nüzûl Sebebi 438

Âl-i İmrân 60: **439**
Âl-i İmrân 61: **439**
1. Necrân Heyetiyle Mübâhele 439
Âl-i İmrân 62: **440**
Âl-i İmrân 63: **441**
Âl-i İmrân 64: **441**
1. Necrân Heyetini Ortak Söze Davet 441
Âl-i İmrân 65: **442**
Âl-i İmrân 66: **442**
1. Ehl-i Kitab'ın Bilgi Sahibi Oldukları ve Olmadıkları Şeyler 442
Âl-i İmrân 67: **443**
Âl-i İmrân 68: **443**
Âl-i İmrân 69: **443**
Âl-i İmrân 70: **443**
1. Allah'ın Âyetlerinden Maksat 444
2. Şahit Olmalarıyla Kastedilen 444
Âl-i İmrân 71: **444**
Âl-i İmrân 72: **444**
1. Ehl-i Kitab'ın Müslümanları Dinden Döndürme Planları 445
2. Dönmek İfadesiyle Kastedilen 445
Âl-i İmrân 73: **446**
1. Âyetteki Din ile Kastedilen 446
2. Âyetteki Sözü Kim Kime Söylemiştir? 446
3. "Size verilenin benzeri" Hitabı Kimedir? 447
Âl-i İmrân 74: **447**
Âl-i İmrân 75: **447**
1. Emanet Konusunda Ehl-i Kitap 448
2. Ümmîlere Karşı Düşünceleri 448
3. Allah'a Yalan İsnat Ettikleri Konu 449
Âl-i İmrân 76: **449**
Âl-i İmrân 77: **449**
Âl-i İmrân 78: **450**
Âl-i İmrân 79: **450**
1. Rabbânîler 450
2. Âyetteki Kitap ile Kastedilen 451

Âl-i İmrân 80: **451**
Âl-i İmrân 81: **451**
1. Nebîlerden Alınan Söz 452
2. Yahudilerden de Söz Alındığı 452
Âl-i İmrân 82: **452**
Âl-i İmrân 83: **453**
Âl-i İmrân 84: **453**
Âl-i İmrân 85: **453**
Âl-i İmrân 86: **454**
1. Nüzûl Sebebi 454
Âl-i İmrân 87: **455**
Âl-i İmrân 88: **455**
Âl-i İmrân 89: **455**
Âl-i İmrân 90: **455**
1. Küfürlerini Arttırmalarıyla Kastedilen 455
[2. Tevbelerinin Kabul Edilmeyecek Olmasının Anlamı] 456
Âl-i İmrân 91: **456**
Âl-i İmrân 92: **456**
1. İyilikle Kastedilen 456
Âl-i İmrân 93: **457**
1. Yahudilerin Haram Kılınan Şeyler Konusunda Hz. Ya'kûb'a İftira Attıkları 457
Âl-i İmrân 94: **458**
Âl-i İmrân 95: **458**
Âl-i İmrân 96: **458**
1. Kâbe'nin İlk Ev Oluşu 458
Âl-i İmrân 97: **459**
1. Apaçık Nişanelerle Kastedilen 459
2. Kâbe'nin Güvenli Bölge Oluşu 459
3. İnkâr ile Kastedilen 460
Âl-i İmrân 98: **460**
1. Allah'ın Âyetleriyle Kastedilen 460
Âl-i İmrân 99: **460**
1. Ehl-i Kitab'ın Hakkı Gizlemeleri 461
[2. ﴿عِوَجًا﴾ "ıvecen" İfadesi] 461
Âl-i İmrân 100: **461**

1. Nüzûl Sebebi 462
Âl-i İmrân 101: **462**
Âl-i İmrân 102: **463**
1. Âyetteki Hitap Kimedir? 463
[2. Hakkıyla Korkma Hükmü ve Neshedilmesi] 463
Âl-i İmrân 103: **464**
1. Allah'ın İpiyle Kastedilen 464
2. Ne Zaman Birbirlerine Düşman İdiler? 464
[3. Kalpleri Ne ile Birleştirdi?] 465
4. Allah Mü'minleri Ateş Çukurundan Nasıl Kurtardı? 465
Âl-i İmrân 104: **465**
Âl-i İmrân 105: **466**
Âl-i İmrân 106: **466**
1. Âyette Bahsi Geçenler Kimlerdir? 466
Âl-i İmrân 107: **466**
Âl-i İmrân 108: **467**
Âl-i İmrân 109: **467**
Âl-i İmrân 110: **467**
Âl-i İmrân 111: **467**
Âl-i İmrân 112: **468**
1. Allah'tan ve İnsanlardan İp ile Kastedilen 468
Âl-i İmrân 113: **468**
1. Ehl-i Kitab'ın Bir Olmadığı Kimseler? 469
2. ﴿قَآئِمَةٌ﴾ "kâimetün" İfadesi 469
3. ﴿آنَاءَ الَّيْلِ﴾ "ânâe'l-leyli" İfadesi 469
Âl-i İmrân 114: **469**
Âl-i İmrân 115: **470**
Âl-i İmrân 116: **470**
Âl-i İmrân 117: **470**
1. Âyetteki Benzetme Konusu 470
2. ﴿صِرٌّ﴾ "sırrun" İfadesi 471
Âl-i İmrân 118: **471**
1. ﴿بِطَانَةً﴾ "bitâneten" İfadesi 471
2. ﴿مَا عَنِتُّمْ﴾ "mâ anittüm" İfadesi 472
Âl-i İmrân 119: **472**

1. ﴿الْأَنَامِلَ﴾ "el-enâmile" İfadesi 472
Âl-i İmrân 120: **473**
Âl-i İmrân 121: **473**
1. Uhud Savaşının Şehir Dışında Yapılması 473
Âl-i İmrân 122: **475**
1. Münafıkların Savaştan Çekilmeleri 475
Âl-i İmrân 123: **476**
Âl-i İmrân 124: **476**
Âl-i İmrân 125: **476**
1. ﴿فَوْرِهِمْ هٰذَا﴾ "fevrihim hâzâ" İfadesi 477
2. ﴿مُسَوِّمِينَ﴾ "müsevvimîne" İfadesi 477
Âl-i İmrân 126: **477**
Âl-i İmrân 127: **477**
Âl-i İmrân 128: **478**
1. Helâk Edilenlerle Kastedilen 478
Âl-i İmrân 129: **478**
Âl-i İmrân 130: **478**
Âl-i İmrân 131: **479**
Âl-i İmrân 132: **479**
Âl-i İmrân 133: **479**
1. Cennetin Genişliği 479
Âl-i İmrân 134: **480**
Âl-i İmrân 135: **480**
1. Kötülükle Kastedilen 480
2. Günahta Israr Etme Nasıl Olur? 480
3. Bilerek Israr Etmenin Anlamı 481
Âl-i İmrân 136: **481**
Âl-i İmrân 137: **481**
Âl-i İmrân 138: **482**
Âl-i İmrân 139: **482**
Âl-i İmrân 140: **482**
1. ﴿قَرْحٌ﴾ "karhun" İfadesi 482
2. Bu Günlerle Kastedilen 483
Âl-i İmrân 141: **483**
1. ﴿وَلِيُمَحِّصَ﴾ "ve li yümahhısa" İfadesinin Anlamı 483

Âl-i İmrân 142: **483**
Âl-i İmrân 143: **484**
1. Nüzûl Sebebi 484
Âl-i İmrân 144: **484**
1. Uhud Günü Yaşananlar 485
Âl-i İmrân 145: **488**
Âl-i İmrân 146: **488**
1. ﴿رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ﴾ "ribbiyyûne kesîrun" İfadesi 489
2. Gevşeklik Göstermemeleriyle Kastedilen 489
[3. Zaaf Göstermemeleriyle Kastedilen] 489
[4. ﴿وَمَا اسْتَكَانُوا﴾ "ve me'stekânû" İfadesi] 489
Âl-i İmrân 147: **490**
Âl-i İmrân 148: **490**
Âl-i İmrân 149: **490**
1. Kâfirlere Uymakla Kastedilen 490
Âl-i İmrân 150: **491**
Âl-i İmrân 151: **491**
1. Kâfirlerin Kalplerine Korku Salınması, Nüzûl Sebebi 491
Âl-i İmrân 152: **492**
1. Müşrikleri Kılıçtan Geçirenlerden Birine Örnek 493
2. ﴿تَحُسُّونَهُم﴾ "tehussûnehüm" İfadesi 494
3. Allah Neyi Gösterdi? 494
4. Dünyayı İsteyenler ile Ahireti İsteyenler 494
Âl-i İmrân 153: **495**
1. Uhud'da Hezimeti Tatma 495
Âl-i İmrân 154: **497**
1. Hezimet Sonrası Toparlanma 498
Âl-i İmrân 155: **499**
1. Korkuyla Savaştan Kaçanlar 499
Âl-i İmrân 156: **500**
1. Âyetteki Seferle Kastedilen 500
2. Savaşa Çıkmasalardı Öldürülmemiş Olacaklarını Mü'minlere Kim Söyledi? 500
Âl-i İmrân 157: **501**
Âl-i İmrân 158: **501**
Âl-i İmrân 159: **501**

Âl-i İmrân 160: **501**
Âl-i İmrân 161: **502**
1. Âyette Verilen Mesaj 502
Âl-i İmrân 162: **502**
Âl-i İmrân 163: **502**
1. Derecelerle Kastedilen 503
Âl-i İmrân 164: **503**
Âl-i İmrân 165: **503**
1. Uhud'da Müslümanların Başına Gelen Musibet 503
[2. Müslümanların Müşriklere İki Kat Tattırdıkları Şey] 504
[3. Musibetlerin Başlarına Gelme Nedeni] 504
Âl-i İmrân 166-167: **504**
Âl-i İmrân 168: **505**
1. Âyette Bahsedilen Kimseler 505
Âl-i İmrân 169: **506**
1. Şehitlerin Diri Olup Rableri Katında Rızıklandırılmaları 506
[2. Şehitlerin Tekrar Şehadeti Arzulamaları] 507
Âl-i İmrân 170: **507**
1. Şehidin, Ardından Gelecek Kimselere Sevinmesi 507
Âl-i İmrân 171: **508**
Âl-i İmrân 172: **508**
1. Nüzûl Sebebi 508
Âl-i İmrân 173: **509**
1. Nüzûl Sebebi 509
Âl-i İmrân 174: **510**
1. Nimet ile Dönme 510
[2. Nimet, Lütuf ve Fenalık İfadeleriyle Kastedilen] 511
Âl-i İmrân 175: **511**
1. Şeytanın Dostlarını Korkutmasının Anlamı 511
Âl-i İmrân 176: **512**
Âl-i İmrân 177: **512**
Âl-i İmrân 178: **512**
Âl-i İmrân 179: **512**
1. Nüzûl Sebebi 513
Âl-i İmrân 180: **513**

1. Cimriliğin Sonu 514
Âl-i İmrân 181: 514
1. Nüzûl Sebebi 515
Âl-i İmrân 182: 515
Âl-i İmrân 183: 516
Âl-i İmrân 184: 516
Âl-i İmrân 185: 516
Âl-i İmrân 186: 516
Âl-i İmrân 187: 517
1. Gizledikleri Ne İdi? 517
2. Kendilerinden Hangi Hususta Söz Alındı? 517
Âl-i İmrân 188: 518
1. Nüzûl Sebebi 518
[2. Yapmadıklarıyle Övülmek İsteyenler] 519
Âl-i İmrân 189: 519
Âl-i İmrân 190: 519
Âl-i İmrân 191: 519
Âl-i İmrân 192: 520
Âl-i İmrân 193: 520
Âl-i İmrân 194: 520
Âl-i İmrân 195: 520
Âl-i İmrân 196: 521
1. Tekallüb Etmenin Anlamı 521
Âl-i İmrân 197: 521
Âl-i İmrân 198: 522
Âl-i İmrân 199: 522
Âl-i İmrân 200: 522